

॥ तैत्तिरीय संहिता ॥

॥ काण्डम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

इ॒षे त्वो॒र्जे त्वा॑ वा॒यव॑स्स्थोपा॒यव॑स्स्थ दे॒वो व॑स्सवि॒ता
प्रा॒र्पय॑तु श्रेष्ठ॑तमा॒य क॑र्मण॒ आ प्या॑यध्वम॒घ्निया
दे॒वभा॒गमूर्ज॑स्वतीः प॒यस्व॑तीः प्र॒जाव॑तीरनमी॒वा अ॑य॒क्ष्मा मा
व॑स्स्तेन ई॒शत॒ माऽघ॑श॒सो रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः परि॑ वो वृणक्तु
ध्रु॒वा अ॒स्मिन्गोप॑तौ स्या॒त ब॒ह्वीर्य॑ज॒मान॑स्य प॒शून्पा॑हि ॥ १ ॥

इ॒षे त्रि॑च॒त्वारि॑श॒त्। (1) ॥ [१]

य॒ज्ञस्य॑ घोष॑द॒सि प्र॒त्युष्ट॑र॒ रक्षः॑ प्र॒त्युष्टा॑ अ॒रा॑तयः
प्रे॒यम॑गा॒द्धिष॑णा ब॒र्हि॒रच्छ॑ म॒नु॒ना कृ॒ता स्व॒धया॑ वि॒त॑ष्टा॒ त
आ॒व॑ह॒न्ति क॒वयः॑ पु॒रस्ता॑द्दे॒वेभ्यो॑ जुष्ट॑मि॒ह ब॒र्हि॒रा॒सदे॑ दे॒वाना॑
परि॑षू॒तम॑सि व॒र्षवृ॑द्धम॒सि दे॒वब॑र्हि॒र्मा त्वा॒ऽन्व॑ङ्गा ति॒र्यक्प॑र्व
ते रा॒ध्या॑समाच्छे॒त्ता ते मा रि॑ष॒न्दे॒वब॑र्हि॒श्शत॑वल्श॒र्वि रो॑ह
स॒हस्र॑वल्शः ॥ २ ॥

वि व॒यः रुहेम॑ पृथि॒व्यास्सम्पृ॑चः पाहि सु॒सम्भृ॑तां त्वा
सम्भ॑रा॒म्यदि॑त्यै रा॒स्नाऽसी॑न्द्रा॒ण्यै स॒न्नह॑नम्पूषा ते॑ ग्र॒न्थिङ्ग॑न्धातु
स ते॒ माऽऽस्था॑दिन्द्र॒स्य त्वा बा॒हुभ्या॑मुद्यच्छे॒ बृह॑स्पते॑र्मूर्धा
ह॑रा॒म्युर्व॑न्तरि॒क्षम॑न्विहि देव॒ङ्गम॑सि ॥ ३ ॥

सहस्र॑वल्शा अ॒ष्टात्रिं॑शच्च। (2) ॥ [२]

शु॒न्धध्व॑न्दैव्या॒य क॑र्मणे देव॒य॒ज्यायै॑ मा॒तरि॑श्व॒नो घ॒र्मो-
ऽसि॑ द्यौर॑सि पृथि॒व्यासि॑ वि॒श्वधा॑या अ॒सि पर॑मे॒ण धा॒म्रा
दृ॒ह॑स्व मा ह्वा॒र्वसू॑नाम्प॒वित्र॑मसि श॒तधा॑र॒वँसू॑नाम्प॒वित्र॑मसि
स॒हस्र॑धारः हु॒तस्स्तो॑को हु॒तो द्र॒प्सोऽग्न॑ये॒ बृह॑ते नाका॒य
स्वाहा॑ द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ सा वि॒श्वायु॑स्सा वि॒श्वव्य॑चा॒स्सा
वि॒श्वके॑र्मा सम्पृ॑च्यध्व॒मृता॑वरीरू॒र्मिणी॑र्मधु॒मत्त॑मा म॒न्द्रा
धन॑स्य सा॒तये॒ सोमे॑न॒ त्वाऽऽत॑न॒च्मीन्द्रा॑य॒ दधि॑ वि॒ष्णो
ह॒व्यः र॑क्षस्व ॥ ४ ॥

सोमे॑नाष्टौ च। (3) ॥ [३]

क॑र्मणे वा॒न्दे॒वेभ्य॑श्शके॒यवै॑षाय॒ त्वा प्र॑त्युष्टः रक्षः
प्र॑त्युष्टा अ॒रा॑तयो॒ धूर॑सि॒ धूर्व॑ धूर्व॒न्तन्धू॑र्व॒ तय्यो॑-

ऽस्मान्धूर्वति तन्धूर्व यव्वयन्धूर्वामस्त्वन्देवानामसि
 सस्त्रितमम्पप्रितमञ्जुष्टतमव्वहितम- न्देवहूतममहुतमसि
 हविर्धानन्द९हस्व मा ह्वामित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्षे मा भेर्मा
 सव्विक्था मा त्वा॥५॥

हि९सिषमुरु वाताय देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे-
 ऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामग्रये जुष्टं निर्वपाम्यग्नी-
 षोमाभ्यामिदन्देवानामिदमु नस्सह स्फात्यै त्वा
 नारात्यै सुवर्भे वि ख्येषवैश्वानरज्योतिर्द९हन्तान्दुर्या
 द्यावापृथिव्योरुर्वन्तरिक्षमन्विह्यदित्यास्त्वोपस्थे सादयाम्यग्ने
 हव्य९ रक्षस्व॥६॥

मा त्वा षट्त्वारि९शब्दा (4)॥ [४]

देवो वस्सवितोत्पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोस्सूर्यस्य
 रश्मिभिरापो देवीरग्रेषुवो अग्रेगुवोऽग्रं इमय्यज्ञन्नयताग्रे
 यज्ञपतिन्धत्त युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्य यूयमिन्द्रमवृणीध्ववृत्र-
 प्रोक्षितास्स्थाग्रये वो जुष्टम्प्रोक्षाम्यग्नीषोमाभ्या९
 शुन्धध्वन्दैव्याय कर्मणे देवयज्याया अवधूत९ रक्षो-

ऽवधूता अरांतयोऽदित्यास्त्वगंसि प्रति त्वा॥७॥

पृथिवी वैत्त्वधिषवणमसि वानस्पत्यम्प्रति त्वा-
 ऽदित्यास्त्वग्वैत्त्वग्नेस्तनूरसि वाचो विसर्जनन्देववीतये त्वा
 गृह्णाम्यद्रिरसि वानस्पत्यस्स इदन्देवेभ्यो हव्यं सुशमि
 शमिष्वेषमा वदोर्जमा वद द्युमद्वदत वयं संघातञ्जेषम
 वरुषवृद्धमसि प्रति त्वा वरुषवृद्धवैत्तु परापूतं रक्षः
 परापूता अरांतयो रक्षसाम्भागोऽसि वायुर्वो विविनक्तु देवो
 वस्सविता हिरण्यपाणिः प्रति गृह्णातु॥८॥

त्वा भाग एकादश च। (5)॥ [५]

अवधूतं रक्षोऽवधूता अरांतयोऽदित्यास्त्वगंसि प्रति त्वा
 पृथिवी वैत्तु दिवस्स्कम्भनिरसि प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वैत्तु
 धिषणाऽसि पर्वत्या प्रति त्वा दिवस्स्कम्भनिर्वैत्तु धिषणा-
 ऽसि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वतिर्वैत्तु देवस्य त्वा सवितुः
 प्रसवैऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामधिवपामि धान्यमसि
 धिनुहि देवान्प्राणाय त्वाऽपानाय त्वा व्यानाय त्वा दीर्घामनु
 प्रसितिमायुषे धान्देवो वस्सविता हिरण्यपाणिः प्रति
 गृह्णातु॥९॥

प्राणायं त्वा पञ्चदश च। (6)॥ _____ [६]

धृष्टिरसि ब्रह्मं यच्छापांऽग्नेऽग्निमामादञ्जहि निष्क्रव्यादं
 सेधा देवयजंघँह निर्दग्धं रक्षो निर्दग्धा अरांतयो
 ध्रुवमसि पृथिवीन्दं हाऽऽयुर्दं ह प्रजान्दं ह सजातान्स्मै
 यजमानाय पर्यूह धर्ममस्यन्तरिक्षन्दं ह प्राणन्दं हापानन्दं ह
 सजातान्स्मै यजमानाय पर्यूह धरुणमसि दिवंदं ह
 चक्षुः॥१०॥

दृं ह श्रोत्रन्दं ह सजातान्स्मै यजमानाय पर्यूह धर्मा-
 ऽसि दिशो दृं ह योनिन्दं ह प्रजान्दं ह सजातान्स्मै
 यजमानाय पर्यूह चितस्थ प्रजाम्स्मै रयिम्स्मै सजातान्स्मै
 यजमानाय पर्यूह भृगूणामङ्गिरसान्तपसा तप्यध्वय्यानि धर्मे
 कपालान्युपचिन्वन्ति वेधसः। पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायू
 वि मुञ्चताम्॥११॥

चक्षुरष्टाचत्वारिंशच्च। (7)॥ _____ [७]

सर्व्वं पामि समापो अद्विरंग्मतु समोषधयो रसेन स
 रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिस्सृज्यध्वमद्भ्यः परि

प्रजा॑ता॒स्थ॒ सम॒द्भिः॒ पृ॒च्यध्व॑ञ्जनयत्यै त्वा॒ स॒य्यौ॑म्य॒ग्रये॑
 त्वा॒ऽग्नी॑षोम॒भ्याम्मुख॑स्य॒ शिरो॑ऽसि॒ घर्मो॑ऽसि॒ विश्वा॑यु॒रुरु॑
 प्र॒थस्वो॑रु ते॒ य॒ज्ञप॑तिः प्रथता॒न्त्वच॑ङ्गृ॒ह्णीष्वा॑ऽन्तरि॒त॑ रक्षो-
 ऽन्तरि॑ता अरा॒तयो॑ दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता श्र॑पयतु॒ वर्षि॑ष्ठे अधि॒
 नाके॑ऽग्निस्ते॒ तनु॑व॒म्माऽति॑ धा॒गग्रे॑ ह॒व्य॑ र॒क्षस्व॑ सम्ब्रह्म॑णा
 पृ॒च्यस्वैक॑ताय॒ स्वाहा॑ द्वि॒ताय॒ स्वाहा॑ त्रि॒ताय॒ स्वाहा॑॥१२॥

स॒वि॒ता द्वाविं॑शतिश्च। (8)॥ [८]

आद॑द॒ इन्द्र॑स्य बा॒हुर॑सि॒ दक्षि॑णस्स॒हस्र॑भृष्टि॒शत॑ते॒जा
 वा॒युर॑सि॒ तिग्म॑ते॒जाः पृ॒थिवि॑ दे॒वय॑ज॒न्योष॑ध्यास्ते॒ मूल॑म्मा
 हि॒सिष॑मप॒हतो॑ऽरुः पृ॒थिव्यै॑ ब्रजङ्ग॑च्छ गो॒स्थान॑वृ॒र्षतु॑ ते
 द्यौर्ब॑धान दे॒व स॒वितः॑ पर॒मस्या॑ परा॒वति॑ श॒तेन॑ पा॒शैर्यो॑-
 ऽस्मा॑न्द्वेष्टि॒ यश्च॑ व॒यन्दि॒ष्मस्त॑मतो॒ मा मौ॑गप॒हतो॑ऽरुः
 पृ॒थिव्यै॑ दे॒वय॑ज॒न्यै ब्र॒जम्॥१३॥

गृ॒च्छ गो॒स्थान॑वृ॒र्षतु॑ ते द्यौर्ब॑धान दे॒व स॒वितः॑ पर॒मस्या॑
 परा॒वति॑ श॒तेन॑ पा॒शैर्यो॑ऽस्मा॑न्द्वेष्टि॒ यश्च॑ व॒यन्दि॒ष्मस्त॑मतो॒
 मा मौ॑गप॒हतो॑ऽरुः पृ॒थिव्या॑ अदे॒वय॑जनो ब्रजङ्ग॑च्छ
 गो॒स्थान॑वृ॒र्षतु॑ ते द्यौर्ब॑धान दे॒व स॒वितः॑ पर॒मस्या॑ परा॒वति॑

शतेन॒ पाशैर्योऽस्मान्द्वेष्टि॒ यश्च॑ व॒यन्दि॒ष्मस्तमतो॒ मा॥१४॥

मौ॒ग॒रुरु॑स्ते दि॒व॒म्मा स्का॒न् वस॑वस्त्वा॒ परि॑गृह्णन्तु
गा॒य॒त्रेण॒ छन्द॑सा रु॒द्रास्त्वा॒ परि॑गृह्णन्तु त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑साऽ-
ऽदि॒त्यास्त्वा॒ परि॑गृह्णन्तु जा॒ग॒तेन॒ छन्द॑सा दे॒वस्य॑ स॒वितु॑स्स॒वे
कर्म॑ कृ॒ण्वन्ति वे॒धसं॑ ऋ॒तम॑स्य॒त॒सदन॑मस्य॒त॒श्रीर॑सि॒ धा
अ॑सि स्व॒धा अ॑स्यु॒र्वी चा॑सि॒ वस्वी॑ चा॒सि पु॒रा क्रू॒रस्य॑
वि॒सृपो॑ वि॒र॒प्शि॒न्नुदा॑दाय॒ पृथि॒वीञ्जी॒रदा॑नु॒र्यामै॑र॒यश्च॒न्द्रम॑सि
स्व॒धाभि॒स्तान्धी॑रा॒सो अनु॑दृश्य॒ यज॑न्ते॥१५॥

दे॒व॒यज॑न्त्यै व्र॒जन्त॑मतो॒ मा वि॑र॒प्शि॒न्नेका॑दश॒ च॒ (9)॥—————[९]

प्र॒त्युष्टु॑ꣳ रक्षः॒ प्र॒त्युष्टा॒ अरा॑तयोऽग्ने॒र्वस्तेजि॑ष्ठेन॒ तेज॑सा॒
निष्ट॑पामि गो॒ष्ठम्मा निर्मृ॑क्ष॒वाँजि॑नन्त्वा स॒पत्न॑सा॒हꣳ
सम्मा॑जि॒र्म वाच॑म्प्रा॒णश्चक्षुः॑ श्रोत्र॑म्प्रा॒जाय्यो॑नि॒म्मा निर्मृ॑क्ष॒वाँजिनी॑
स॒पत्न॑सा॒हीꣳ सम्मा॑ज्य॒शासा॑ना सौम॒न॒सम्प्रा॒जाꣳ
सौभा॑ग्यन्त॒नूम्। अ॒ग्नेर॑नु॒व्रता॑ भू॒त्वा सन्न॑ह्ये सु॒कृता॑य॒ कम्।
सु॒प्र॒जस॑स्त्वा व॒यꣳ सु॒पत्नी॑रुप॥१६॥

से॒दिम्। अ॒ग्ने स॒पत्न॑द॒म्भन॑मद॒ब्धासो॒ अदा॑भ्यम्।
इ॒म॒द्विष्या॑मि वरु॑णस्य॒ पाश॑य्य॒मब॑धीत स॒विता॑ सु॒शेवः॑।

धा॒तुश्च॒ यो॒नौ॒ सु॒कृ॒तस्य॑ लो॒के स्यो॒न॒म्मे॒ सह॑ प॒त्यां कृ॒णोमि॑।
 स॒मायु॑षा॒ सम्प्र॒जया॒ सम॑ग्रे॒ वर्च॑सा॒ पुनः॑। स॒म्पत्नी॒ प॒त्या-
 ऽहङ्ग॑च्छे॒ समा॒त्मा त॒नुवा॒ मम॑। म॒ही॒ना॒म्पयो॒ऽस्योष॑धीना॒ऽ
 र॒स॒स्तस्य॑ ते॒ऽक्षी॑यमाणस्य॒ निः॥१७॥

व॒पा॒मि॒ म॒ही॒ना॒म्पयो॒ऽस्योष॑धीना॒ऽ र॒सो॒ऽद॒ब्धेन॑ त्वा
 चक्षु॑षा॒ऽवै॒क्षे सु॒प्रजा॒स्त्वाय॑ तेजो॑ऽसि॒ तेजो॑ऽनु॒ प्रेह्य॑ग्निस्ते
 तेजो॒ मा वि॒ नै॒द॒ग्नेर्जि॒ह्वा॒ऽसि॑ सु॒भूर्दे॒वाना॒न्धाम्ने॑धाम्ने
 दे॒वेभ्यो॑ यजु॑षेयजुषे भव॒ शुक्र॑म॑सि॒ ज्योति॑रसि॒ तेजो॑ऽसि
 दे॒वो व॑स्सवि॒तोत्पु॑ना॒त्वच्छि॑द्रेण॒ प॒वित्रे॑ण॒ वसो॑स्सूर्यस्य
 र॒श्मिभि॑श्शु॒क्रन्त्वा॑ शु॒क्राया॒न्धाम्ने॑धाम्ने दे॒वेभ्यो॑ यजु॑षेयजुषे
 गृ॒ह्णामि॒ ज्योति॑स्त्वा॒ ज्योति॑ष्य॒र्चिस्त्वा॒ऽर्चिषि॑ धाम्ने॑धाम्ने
 दे॒वेभ्यो॑ यजु॑षेयजुषे गृ॒ह्णामि॑॥१८॥

उप॒ नी र॒श्मिभि॑श्शु॒क्रं षोड॑श॒ च। (10)॥ [१०]

कृ॒ष्णो॑ऽस्या॒खरे॒ष्ठो॑ऽग्नये॑ त्वा॒ स्वाहा॑ वेदि॑रसि॒ ब॒र्हिषे॑ त्वा॒
 स्वाहा॑ ब॒र्हि॒रसि॑ सु॒ग्न्यस्त्वा॒ स्वाहा॑ दि॒वे त्वा॒ऽन्तरि॑क्षाय
 त्वा॒ पृथि॑व्यै॒ त्वा॑ स्व॒धा पि॒तृभ्य॑ ऊ॒र्ग्वव॑ ब॒र्हिष॑द्भ्य॒ ऊ॒र्जा

पृथिवीङ्गच्छत विष्णोस्स्तूपोऽस्यूर्णाम्रदसन्त्वा स्तृणामि
 स्वासस्थन्देवेभ्यो गन्धर्वोऽसि विश्वावसुर्विश्वस्मादीषन्तो
 यजमानस्य परिधिरिड ईडित इन्द्रस्य बाहुरसि॥१९॥

दक्षिणो यजमानस्य परिधिरिड ईडितो मित्रावरुणौ
 त्वोत्तरतः परिधत्तान्ध्रुवेण धर्मणा यजमानस्य परिधिरिड
 ईडितस्सूर्यस्त्वा पुरस्तात्पातु कस्यांश्चिदभिशंस्त्या
 वीतिहोत्रन्त्वा कवे द्युमन्तः समिधीमह्यग्रे बृहन्तमध्वरे
 विशो यन्त्रे स्थो वसूना रुद्राणामादित्याना सदसि सीद
 जुहूरुपभृद्भुवाऽसि घृताची नाम्ना प्रियेण नाम्ना प्रिये सदसि
 सीदैता असदन्धसुकृतस्य लोके ता विष्णो पाहि पाहि
 यज्ञम्पाहि यज्ञपतिम्पाहि माय्यज्ञनियम्॥२०॥

बाहुरसि प्रिये सदसि पञ्चदश च। (11)॥ [११]

भुवनमसि वि प्रथस्वाग्ने यष्टरिदन्नमः। जुहेह्यग्निस्त्वा
 ह्वयति देवयज्याया उपभृदेहि देवस्त्वा सविता ह्वयति
 देवयज्याया अग्नाविष्णू मा वामव क्रमिष्वि जिहाथाम्मा मा
 सन्ताप्तल्लोकम्मे लोककृतौ कृणुतविष्णोस्स्थानमसीत इन्द्रो

अकृ॒णोद्वी॑र्याणि॒ समा॒रभ्यो॑र्ध्वो॒ अ॒ध्वरो॑ दि॒विस्पृ॑शमहु॒तो
य॒ज्ञो य॒ज्ञप॑तेरिन्द्रा॒वान्त्स्वाहा॑ बृ॒हद्वाः पा॒हि मा॑ग्रे दुश्च॑रिता॒दा
मा सु॑चरिते भज म॒खस्य॑ शिरो॑ऽसि सञ्च्योति॑षा
ज्योति॑रङ्गाम्॥ २१॥

अहु॒त एक॑विंशतिश्च। (12)॥ [१२]

वाज॑स्य मा प्रस॒वेनो॑द्वाभे॒णोद॑ग्रभीत्। अथा॑ स॒पत्ना॑ः
इन्द्रो॑ मे नि॒ग्राभे॑णाध॒राः अकः॑। उ॒द्वाभश्च॑ नि॒ग्राभश्च॑ ब्रह्म॑ दे॒वा
अ॒वीवृ॑धन्। अथा॑ स॒पत्नानि॑न्द्रा॒ग्नी मे॑ विषू॒चीना॒न्व्यस्य॑ताम्।
वसु॑भ्यस्त्वा रु॒द्रेभ्य॑स्त्वाऽऽदि॒त्येभ्य॑स्त्वा॒क्तः रिहा॑णा वि॒यन्तु
वयः॑। प्र॒जाय्यो॑नि॒म्मा निर्मु॑क्ष॒मा प्या॑यन्ता॒माप॑ ओष॑धयो
म॒रुता॑म्पृष॑तयस्स्थ दि॒वम्॥ २२॥

गच्छ॑ ततो॑ नो वृष्टि॑मेर॒या। आ॒युष्पा अ॑ग्रेऽस्यायु॑र्मे
पाहि॑ चक्षु॒ष्पा अ॑ग्रेऽसि चक्षु॑र्मे पाहि॑ ध्रु॒वाऽसि॑
यम्प॑रि॒धिम्प॑र्यध॑त्था अ॒ग्रे दे॒व पु॒णिभिर्वी॑यमाणः। तन्तं
ए॒तमनु॑ जोष॑म्भरामि ने॒देष॑ त्वद॑पचे॒तया॑तै य॒ज्ञस्य॑ पाथ॒
उप॑ समि॑तः सः॒स्राव॑भा॒गास्स्थे॑षा बृ॒हन्तः॑ प्र॒स्तरे॑ष्ठा
ब॑र्हिषद॑श्च॥ २३॥

दे॒वा इ॒मावाँच॑म॒भि विश्वे॑ गृणन्त॑ आ॒सद्या॒स्मिन्ब॒र्हिषि॑
मादयध्वम॒ग्नेर्वा॒मप॑न्नगृहस्य॒ सद॑सि सादयामि सु॒म्राय॑ सु॒मिनी॑
सु॒म्रे मा॑ धत्तन्धुरि धुर्यो॑ पा॒तम॒ग्नेऽद॒ध्यायोऽशी॑ततनो पा॒हि
मा॒ऽद्य दि॒वः पा॒हि प्र॑सित्यै पा॒हि दुरि॑ष्ट्यै पा॒हि दु॑रद्व॒न्यै
पा॒हि दु॒श्चरि॑ता॒दवि॑षन्नः पि॒तुङ्क॑णु सु॒षदा॒ योनि॑ः स्वाहा दे॒वा
गा॒तुवि॑दो गा॒तुर्वि॑त्वा गा॒तुमि॑त् मन॑सस्पत इ॒मन्नो॑ दे॒व दे॒वेषु॑
य॒ज्ञः स्वाहा॑ वा॒चि स्वाहा॑ वा॒ते धाः॥ २४॥

दिवंश्च वित्वा गा॒तुन्न॒र्योद॑श च। (13)॥ [१३]

उ॒भा वा॑मिन्द्रा॒ग्नी आ॒हुव॒ध्या उ॒भा रा॒ध॑सस्स॒ह मा॑दयध्वै।
उ॒भा दा॒तारा॑वि॒षाः र॑यी॒णामु॒भा वा॒ज॑स्य सा॒तये॑ हुवे वाम्।
अ॒श्रव॑ः हि भूरि॒दाव॑त्तरा वा॒र्वि जा॑मातुरु॒त वा॑ घा स्या॒लात्।
अथा॒ सोम॑स्य॒ प्रय॑ती यु॒वभ्या॒मिन्द्रा॑ग्नी॒ स्तोम॑ञ्जनयामि
नव्य॑म्। इन्द्रा॑ग्नी नव॒तिम्पु॒रो दा॑सप॒त्नीर॑धूनुतम्। सा॒कमे॑के॒न
कर्म॑णा। शुचि॒न्नु स्तोम॑न्नव॒जात॑म॒द्येन्द्रा॑ग्नी वृ॒त्रह॑णा
जुषे॑थाम्॥ २५॥

उ॒भा हि वा॑ः सु॒हवा॒ जोह॑वीमि॒ ता वा॒जः स॒द्य
उ॑श॒ते धे॑ष्ठा। व॒यमु॑ त्वा पथस्पते॒ रथ॑न्न वा॒ज॑सातये। धि॒ये

पूषन्नयुज्महि। पथस्पथः परिपतिवँचस्या कामेन कृतो
अभ्यानडुर्कम्। स नो रासच्छुरुधंश्चन्द्राग्रा धियन्धियः
सीषधाति प्र पूषा। क्षेत्रस्य पतिना वयः हितेनेव जयामसि।
गामश्चम्पोषयित्वा स नः॥२६॥

मृडातीदृशे। क्षेत्रस्य पते मधुमन्तमूर्मिन्धेनुरिव पयो
अस्मासु धुक्ष्व। मधुश्चुतङ्घृतमिव सुपूतमृतस्य नः पतयो
मृडयन्तु। अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् विश्वानि
देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मञ्जुहराणमेनो भूयिष्ठान्ते
नमउक्तिव्विधेम। आ देवानामपि पन्थामगन्म यच्छक्रवाम्
तदनु प्रवौढुम्। अग्निर्विद्वान्त्स यजात्॥२७॥

सेदु होता सो अध्वरान्त्स ऋतून्कल्पयाति। यद्वा-
हिष्ठन्तदग्नये बृहदर्च विभावसो। महिषीव त्वद्रयिस्त्वद्वाजा
उदीरते। अग्ने त्वम्पारया नव्यो अस्मान्स्वस्तिभिरति
दुर्गाणि विश्वा। पूश्च पृथ्वी बहुला न उर्वी भवा तोकाय
तनयाय शय्योः। त्वमग्ने व्रतपा असि देव आ मर्त्येष्व।
त्वय्यज्ञेष्विडाः। यद्वो वयम्प्रमिनाम व्रतानि विदुषां देवा
अविदुष्टरासः। अग्निष्टद्विश्चमा पृणाति विद्वान् येभिर्देवाः

ऋतुभिः कल्पयाति॥२८॥

जुषेथामा स नो यजादा त्रयोविंशतिश्च। (14)॥[१४] [इषे त्वा यज्ञस्य शुन्ध्वं
कर्मणे देवोऽवधूतन्धृष्टिस्सं वपांम्या ददे प्रत्युष्टं कृष्णोऽसि भुवनमसि वाजस्योभा वां
चतुर्दश॥14॥ इषे दृहं भुवनमष्टाविंशतिः॥28॥ इषे त्वा कल्पयाति॥]

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

आपं उन्दन्तु जीवसे दीर्घायुत्वाय वर्चस ओषधे
त्रायस्वैनं स्वधिते मेनं हिंसीर्देवश्रूरेतानि प्र वपे
स्वस्त्युत्तराण्यशीयाऽऽपो अस्मान्मातरः शुन्धन्तु घृतेन नो
घृतपुवं पुनन्तु विश्वमस्मत्प्र वहन्तु रिप्रमुदाभ्यः शुचिरा
पूत एमि सोमस्य तनूरसि तनुवं मे पाहि महीनां पयोऽसि
वर्चोधा असि वर्चः॥१॥

मयि धेहि वृत्रस्य कनीनिकाऽसि चक्षुष्पा असि चक्षुर्मे
पाहि चित्पतिस्त्वा पुनातु वाक्पतिस्त्वा पुनातु देवस्त्वा
सविता पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रश्मिभिस्तस्य
ते पवित्रपते पवित्रेण यस्मै कं पुने तच्छकेयमा वो देवास

ईमहे सत्यधर्माणो अध्वरे यद्वो देवास आगुरे यज्ञियासो
हवामह इन्द्राग्नी द्यावापृथिवी आप ओषधी (2) स्त्वं
दीक्षाणामधिपतिरसीह मा सन्त पाहि॥२॥

वर्च ओषधीरष्टौ च॥१॥ [१]

आकूत्यै प्रयुजेऽग्नये स्वाहा मेधायै मनसेऽग्नये स्वाहा
दीक्षायै तपसेऽग्नये स्वाहा सरस्वत्यै पूष्णेऽग्नये स्वाहाऽऽपो
देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुवो द्यावापृथिवी उर्वन्तरिक्षं बृहस्पतिर्नो
हविषा वृधातु स्वाहा विश्वे देवस्य नेतुर्मर्तोऽवृणीत सुख्यं
विश्वे राय इषुध्यसि द्युम्नं वृणीत पुष्यसे स्वाहर्क्सामयोः
शिल्पे स्थस्ते वामा रभे ते मा॥३॥

पातमाऽस्य यज्ञस्योद्वच इमां धियं शिक्षमाणस्य देव
ऋतुं दक्षं वरुणं सः शिंशाधि ययाऽति विश्वां दुरिता तरेम
सुतर्माणमधि नावः रुहेमोर्गस्याङ्गिरस्यूर्णम्रदा ऊर्जं मे यच्छ
पाहि मा मा मां हिः सीर्विष्णोः शर्मासि शर्म यजमानस्य शर्म
मे यच्छ नक्षत्राणां माऽतीकाशात् पाहीन्द्रस्य योनिरसि॥४॥

मा मां हिः सीः कृष्यै त्वां सुसस्यायै सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ

सूप॒स्था दे॒वो वन॒स्पति॑रू॒र्ध्वो मा॑ पा॒ह्योद॑चः स्वाहा॑ य॒ज्ञं
मन॑सा॒ स्वाहा॑ द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑ ५ स्वाहो॑रोर॒न्तरि॑क्षा॒त्स्वाहा॑
य॒ज्ञं वा॒तादा॑ र॒भे ॥ ५ ॥

मा॒ योनि॑रसि त्रि॒शच्च॑ ॥ २ ॥ [२]

दैवीं॑ धियं॑ मनामहे सुमृ॒डीका॑म॒भिष्ट॑ये वर्चो॑धां य॒ज्ञवा॑हस ५
सुपा॒रा नो॑ अस॒द्वशे॑ । ये दे॒वा मनो॑जाता मनो॒युजः॑ सु॒दक्षा॒
दक्ष॑पिता॒रस्ते नः॑ पा॒न्तु ते नो॑ऽवन्तु तेभ्यो॑ नम॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॑-
ऽग्ने त्व॑ ५ सु जा॑गृहि व॒य ५ सु म॑न्दिषीमहि गोपा॒य नः॑
स्व॒स्तये॑ प्र॒बुधे॑ नः॒ पुन॑र्ददः । त्वम॑ग्ने व्रत॒पा असि॑ दे॒व आ
मर्त्ये॑ष्वा । त्वम् ॥ ६ ॥

य॒ज्ञेष्वी॑ड्यः ॥ वि॒श्वे दे॒वा अ॒भि मा॑ माऽव॑वृ॒त्रन् पू॒षा स॒न्या
सोमो॑ राध॑सा दे॒वः स॒विता॑ वसो॑र्वसु॒दावा॑ रा॒स्वेय॑त्सोमाऽ-
ऽभूयो॑ भर॒ मा पृ॒णन्पू॒र्त्या वि॑ रा॒धि माऽह॑मायु॒षा च॒न्द्रम॑सि
मम॑ भोगा॒य भव॑ वस्त्रम॑सि मम॑ भोगा॒य भवो॑स्त्राऽसि मम॑
भोगा॒य भव॑ हयो॑ऽसि मम॑ भोगा॒य भव॑ ॥ ७ ॥

छा॒गोऽसि॑ मम॑ भोगा॒य भव॑ मे॒षोऽसि॑ मम॑ भोगा॒य भव॑
वा॒यवे॑ त्वा वरु॑णाय त्वा नि॒र्ऋ॑त्यै त्वा रु॒द्राय॑ त्वा दे॒वीरा॑पो

अपां नपाद्य ऊर्मिर्हविष्य इन्द्रियावांन्मदिन्तमस्तं वो मा-
 ऽवक्रमिषमच्छिन्नं तन्तुं पृथिव्या अनु गेषं भद्रादभि श्रेयः
 प्रेहि बृहस्पतिः पुरएता ते अस्त्वथेमव स्य वर आ पृथिव्या
 आरे शत्रून् कृणुहि सर्ववीर एदमंगन्म देवयजनं पृथिव्या
 विश्वे देवा यदजुषन्त पूर्व ऋक्सामाभ्यां यजुषा सन्तरन्तो
 रायस्पोषेण समिषा मदेम॥८॥

आ त्व९ ह्योऽसि मम भोगाय भव स्य पञ्चविंशतिश्च॥३॥ [३]

इयं ते शुक्र तनूरिदं वर्चस्तया सं भव भ्राजं गच्छ जूरसि
 धृता मनसा जुष्टा विष्णवे तस्यास्ते सत्यसंवसः प्रसवे वाचो
 यन्नमशीय स्वाहा शुक्रमस्यमृतमसि वैश्वदेव९ हविः सूर्यस्य
 चक्षुराऽरुहमग्नेरक्षणः कनीनिकां यदेतंशेभिरीयसे भ्राजमानो
 विपश्चिता चिदसि मनाऽसि धीरसि दक्षिणा॥९॥

असि यज्ञियाऽसि क्षत्रियाऽस्यदितिरस्युभयतःशीर्ष्णी सा
 नः सुप्राची सुप्रतीची सं भव मित्रस्त्वां पदि बध्नातु पूषा-
 ऽध्वनः पात्विन्द्रायाध्यक्षायानु त्वा माता मन्यतामनु पिताऽनु
 भ्राता सगर्भ्योऽनु सखा सयूथ्यः सा दैवि देवमच्छेहीन्द्राय
 सोम९ रुद्रस्त्वाऽऽवर्तयतु मित्रस्य पथा स्वस्ति सोमसखा

पुनरेहि सह रय्या॥१०॥

दक्षिणा सोमसखा पञ्च च॥४॥ [४]

वस्व्यसि रुद्राऽस्यदितिरस्यादित्याऽसि शुक्राऽसि
चन्द्राऽसि बृहस्पतिस्त्वा सुमे रण्वतु रुद्रो वसुभिरा चिकेतु
पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्ना जिघर्मि देवयजन् इडायाः पदे घृतवति
स्वाहा परिलिखितः रक्षः परिलिखिता अरातय इदमहः
रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं
द्विष्म इदमस्य ग्रीवाः॥११॥

अपि कृन्ताम्यस्मे रायस्त्वे रायस्तोते रायः सं देवि
देव्योर्वश्या पश्यस्व त्वष्टीमती ते सपेय सुरेता रेतो दधाना
वीरं विदेय तव संदृशि माऽहः रायस्पोषेण वि योषम्॥१२॥

अस्य ग्रीवा एकात्रिंशच्च॥५॥ [५]

अःशुना ते अःशुः पृच्यतां परुषा परुर्गन्धस्ते काममवतु
मदाय रसो अच्युतोऽमात्योऽसि शुक्रस्ते ग्रहोऽभि त्यं
देवः सवितारमूण्योः कविक्रतुमर्चामि सत्यसंवसः
रत्नधामभि प्रियं मतिमूर्ध्वा यस्यामतिर्भा अदिद्युतत्सवीमनि
हिरण्यपाणिरमिमीत सुक्रतुः कृपा सुवः। प्रजाभ्यस्त्वा

प्रा॒णाय॑ त्वा व्या॒नाय॑ त्वा प्र॒जास्त्वमनु॑ प्राणि॑हि प्र॒जास्त्वामनु॑
प्राण॑न्तु॥१३॥

अनु॑ सप्त च॥६॥ [६]

सोमं॑ ते क्रीणा॒म्यूर्ज॑स्वन्तं पय॑स्वन्तं वीर्या॑वन्तमभिमातिषाह
शुक्रं॑ ते शु॒क्रेण॑ क्रीणामि च॒न्द्रं च॒न्द्रेणा॑मृतममृतेन सम्यत्ते
गोर॒स्मे च॒न्द्राणि॑ तप॑सस्त॒नूर॑सि प्र॒जाप॑तेर्वर्णस्तस्या॑स्ते
सहस्र॑पोषं पुष्य॑न्त्याश्चर॒मेण॑ प॒शुना॑ क्रीणाम्य॒स्मे ते ब॒न्धुर्मयि॑
ते रायः॑ श्रयन्ताम॒स्मे ज्योतिः॑ सोमविक्रयिणि तमो॑ मित्रो
न एहि॑ सुमित्र॒धा इन्द्र॑स्योरु मा विश॑ दक्षिणमुशन्नुशन्तं
स्योनः॑ स्योनः॑ स्वान॑ भ्राजाङ्घारे ब॒म्भारे॑ हस्त॒ सुह॑स्त
कृशान॑वेते वः सोम॒क्रय॑णास्तात्रक्षध्वं मा वो॑ दभन्न॥१४॥

ऊरुं॑ द्वाविंशतिश्च॥७॥ [७]

उदायु॑षा स्वायु॑षोदोषधीनाः॑ रसे॒नोत्प॑र्जन्यस्य
शुष्मे॑णोदस्थाममृताः॑ अनु॑। उ॒र्वन्तरि॑क्षमन्विह्यदित्याः सदो॒
ऽस्य॑दित्याः सद॒ आसी॑दास्त॒भ्राह्म॑मृष॒भो अ॒न्तरि॑क्षममिमीत
वरि॑माणं पृथि॒व्या आसी॑दद्विश्वा॒ भुव॑नानि स॒म्राड्वि॑श्वेत्तानि
वरु॑णस्य व्र॒तानि॑ वने॑षु व्य॒न्तरि॑क्षं ततान॒ वाज॒मर्व॑त्सु पयो॑

अघ्नियासु हृत्सु॥१५॥

ऋतुं वरुणो विक्ष्वंणि दिवि सूर्यमदधात्सोममद्रावुदुत्यं
जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः। दृशे विश्वाय सूर्यम्॥ उस्त्रावेतं
धूर्षाहावनश्चू अवीरहणौ ब्रह्मचोदनौ वरुणस्य स्कम्भनमसि
वरुणस्य स्कम्भसर्जनमसि प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः॥१६॥

हृत्सु पञ्चत्रिंशच्च॥८॥ [८]

प्रच्यवस्व भुवस्पते विश्वान्यभि धामानि मा त्वां परिपूरी
विदन्मा त्वां परिपन्थिनो विदन्मा त्वा वृकां अघायवो मा
गन्धर्वो विश्वावसुरा दधच्छेनो भूत्वा परां पतु यजमानस्य
नो गृहे देवैः सङ्स्कृतं यजमानस्य स्वस्त्ययन्यस्यपि
पन्थामगस्महि स्वस्तिगामनेहसं येन विश्वाः परि द्विषो
वृणक्ति विन्दते वसु नमो मित्रस्य वरुणस्य चक्षसे
महो देवाय तदृतं संपर्यत दूरेदृशे देवजाताय केतवे
दिवस्पुत्राय सूर्याय शंसत वरुणस्य स्कम्भनमसि
वरुणस्य स्कम्भसर्जनमस्युन्मुक्तो वरुणस्य पाशः॥१७॥

मित्रस्य त्रयोविंशतिश्च॥९॥ [९]

अ॒ग्नेरा॑ति॒थ्यम॑सि॒ विष्ण॑वे॒ त्वा॒ सोम॑स्याऽऽति॒थ्यम॑सि॒
 विष्ण॑वे॒ त्वाऽति॑थेराति॒थ्यम॑सि॒ विष्ण॑वे॒ त्वाऽग्र॑ये॒ त्वा॒
 राय॑स्पोष॒दाब्ने॒ विष्ण॑वे॒ त्वा॒ श्ये॑नाय॒ त्वा॒ सोम॑भृते॒ विष्ण॑वे॒
 त्वा॒ या॒ ते॒ धामा॑नि॒ ह॒विषा॒ यज॑न्ति॒ ता॒ ते॒ विश्वा॑ परि॒भूर॑स्तु
 य॒ज्ञं ग॑य॒स्फानः॑ प्र॒तर॑णः॒ सु॒वीरोऽवी॑रहा॒ प्र च॑रा॒ सोम॑
 दुर्या॑नदि॒त्याः स॒दोऽस्य॑दि॒त्याः स॒द आ॑॥१८॥

सी॒द वरु॑णोऽसि॒ धृ॒तव्र॑तो॒ वारु॑णम॑सि॒ शं॒योर्दे॒वाना॑ः
 स॒ख्यान्मा॑ दे॒वाना॑म॒पस॑श्छि॒थ्स्म॒ह्याप॑तये॒ त्वा॒ गृ॒ह्णामि॑
 परि॑पतये॒ त्वा॒ गृ॒ह्णामि॑ तनू॒नत्रै॑ त्वा॒ गृ॒ह्णामि॑ शा॒क्राय॑ त्वा॒
 गृ॒ह्णामि॑ श॒क्रम॒न्नोजि॑ष्ठाय॒ त्वा॒ गृ॒ह्णाम्य॑ना॒धृष्ट॑म॒स्य॑ना॒धृष्य॑
 दे॒वाना॑मो॒जोऽभि॑शस्ति॒पा अ॑न॒भि॒शस्ते॑ऽन्यम॑नु॒ मे दी॑क्षां
 दी॒क्षाप॑ति॒र्मन्य॑ता॒मनु॑ त॒पस्त॑प॒स्पति॑र॒ञ्जसा॑ स॒त्यमु॑प॒ गेष॑
 सु॒विते॑ मा॒ धाः॑॥१९॥

आ मैकं च॥१०॥ [१०]

अ॒॒शुर॑श्शु॒स्ते दे॒व सो॒माऽऽप्या॑यता॒मिन्द्रा॑यैक॒धन॑वि॒द
 आ तु॒भ्यमिन्द्रः॑ प्यायता॒मा त्वमिन्द्रा॑य प्याय॒स्वाऽऽप्या॑य॒
 स॒खीन्त्स॒न्या मे॒धया॑ स्व॒स्ति ते॑ दे॒व सोम॑ सु॒त्याम॑शी॒येष्टा॑
 रायः॒ प्रेषे॑ भ॒गाय॑र्त॒मृत॑वा॒दिभ्यो॑ नमो॒ दिवे॑ नमः॒ पृथि॒व्या

अग्ने॑ व्रतपते॒ त्वं व्र॒तानां॑ व्र॒तप॑तिरसि॒ या मम॑ त॒नूरे॒षा सा
त्वयि॑॥२०॥

या तव॑ त॒नूरि॒यः सा मयि॑ स॒ह नौ॑ व्रतपते व्र॒तिनो॑र्व्र॒तानि॒
या ते॑ अग्ने॒ रुद्रि॒या त॒नूस्त॒या नः॑ पाहि॒ तस्या॑स्ते॒ स्वाहा॒ या
ते॑ अग्ने॒ऽयाश॒या र॑जाश॒या ह॑राश॒या त॒नूर्व॑र्षि॒ष्ठा ग॒ह्वरे॒ष्ठोग्रं॑
वचो॑ अ॒पाव॑धीं त्वे॒षं वचो॑ अ॒पाव॑धी॒ः स्वाहा॑॥२१॥

त्वयि॑ च॒त्वारि॒ः श॒च॑॥११॥ [११]

वि॒त्ताय॑नी मे॒ऽसि ति॒त्ताय॑नी मे॒ऽस्य॑व॒तान्मा
नाथि॑तमव॒तान्मा व्यथि॑तं वि॒देर॒ग्निर्न॑भो॒ नामा॑ग्ने॒ अङ्गि॑रो
यो॑ऽस्यां पृ॒थि॒व्याम॑स्यायु॒षा ना॑ग्नेहि॒ यत्ते॑ऽना॒धृष्टं॑ नाम॒ यज्ञि॑यं
तेन॒ त्वाऽऽद॑धे॒ऽग्ने॑ अङ्गि॑रो॒ यो द्वि॒तीय॑स्यां तृ॒तीय॑स्यां
पृ॒थि॒व्याम॑स्यायु॒षा ना॑ग्नेहि॒ यत्ते॑ऽना॒धृष्टं॑ नाम॥२२॥

य॒ज्ञियं॑ तेन॒ त्वाऽऽद॑धे॒ सि॒ः हीर॑सि॒ महि॑षीर॒स्युरु॑
प्र॒थस्वो॑रु॒ ते य॒ज्ञप॑तिः प्रथतां ध्रु॒वाऽसि॑ दे॒वेभ्यः॑ शु॒न्धस्व॑
दे॒वेभ्यः॑ शु॒म्भस्वेन्द्र॑घोषस्त्वा॒ वसु॑भिः॒ पुर॑स्ता॒त्पातु॑
मनो॑जवास्त्वा पि॒तृभि॑र्दक्षिण॒तः पा॑तु प्रचै॒तास्त्वा रु॒द्रैः
प॒श्चात्पा॑तु वि॒श्वक॑र्मा त्वाऽऽदि॒त्यैरु॑त्तर॒तः पा॑तु सि॒ः हीर॑सि

सपत्नसा॒ही स्वाहा॑ सि॒॒हीर॑सि सुप्रजा॒वनिः॑ स्वाहा॑
सि॒॒हीः॑॥२३॥

अ॒सि रा॒य॒स्पोष॑वनिः स्वाहा॑ सि॒॒हीर॑स्यादित्य॒वनिः॑
स्वाहा॑ सि॒॒हीर॑स्या वह॑ दे॒वान्दे॒वय॑ते यज॑मानाय॒ स्वाहा॑
भू॒तेभ्य॑स्त्वा वि॒श्वायु॑रसि पृथि॒वीं दृ॒ह ध्रु॒वक्षि॑दस्यन्तरि॒क्षं
दृ॒हाच्यु॑तक्षि॒दसि॑ दि॒वं दृ॒हाग्ने॑र्भस्मा॑स्य॒ग्नेः पु॒रीष॑मसि॥२४॥

नामं सुप्रजा॒वनिः॑ स्वाहा॑ सि॒॒हीः पञ्च॑त्रिंशच्च॥१२॥ [१२]

यु॒ञ्जते॑ मन॑ उ॒त यु॒ञ्जते॑ धि॒यो वि॒प्रा वि॒प्रस्य॑ बृ॒हतो॑
वि॒प॒श्चितः॑। वि॒ हो॒त्रा द॑धे व॒युना॒विदे॑क॒ इन्म॒ही दे॒वस्य॑
स॒वि॒तुः परि॑ष्टुतिः॥ सु॒वाग्दे॑व॒ दुर्या॒॑ आ व॑द दे॒वश्रु॑तौ दे॒वेष्वा
घो॑षेथा॒मा नो॑ वी॒रो जा॑यतां क॒र्मण्यो॑ य॒ सर्वे॑ऽनु॒जीवा॑म॒
यो ब॑हूनामसं॒द्वशी॑। इ॒दं वि॒ष्णुर्वि॑ च॒क्रमे॑ त्रे॒धा नि॑ द॒धे प॒दम्।
स॒मूढ॑मस्य॥२५॥

पा॒॒सुर॑ इ॒राव॑ती धे॒नुम॑ती हि भू॒त॒सू॒यव॑सिनी॒ मन॑वे
यश॒स्यै। व्य॑स्क॒भ्राद्रो॑दसी॒ विष्णु॑रे॒ते दा॒धारं॑ पृथि॒वीम॒भितो॑
म॒यूखैः॑॥ प्राची॑ प्रे॒तम॑ध्व॒रं क॒ल्पय॑न्ती ऊ॒र्ध्वं य॒ज्ञं न॑यत॒
मा जी॑ह्वरत॒मत्र॑ रमेथां॒ वर्ष्म॑न्पृथि॒व्या दि॒वो वा॑ विष्णवु॒त

वां पृथिव्या मुहो वां विष्णवुत वाऽन्तरिक्षाद्धस्तौ पृणस्व
बहुभिर्वसव्यैरा प्र यच्छ॥ २६॥

दक्षिणादोत सव्यात्। विष्णोर्नुकं वीर्याणि प्र वोचं यः
पार्थिवानि विममे रजांसि यो अस्कंभायदुत्तरं सधस्थं
विचक्रमाणस्त्रेधोरुगायो विष्णो रराटमसि विष्णोः पृष्ठमसि
विष्णोः शजत्रे स्थो विष्णोः स्यूरसि विष्णोर्ध्रुवमसि वैष्णवमसि
विष्णवे त्वा॥ २७॥

अस्य यच्छैकान्नचत्वारिंशच्च॥ 13॥ [१३]

कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीं याहि राजेवामवा इमेन।
तृष्णीमनु प्रसितिं द्रूणानोऽस्तांसि विध्यं रक्षसस्तपिष्ठैः॥ तवं
भ्रमास आशुया पतन्त्यनु स्पृश धृषता शोशुचानः। तपूष्यग्रे
जुह्वा पतङ्गानसंदितो वि सृज विष्वगुल्काः॥ प्रति स्पशो वि
सृज तूर्णितमो भवा पायुर्विशो अस्या अदब्धः। यो नो दूरे
अघशंसः॥ २८॥

यो अन्त्यग्रे मार्किष्टे व्यथिरा दधर्षीत्। उदग्रे तिष्ठ प्रत्या-
ऽऽतनुष्व न्यमित्रा ओषतात्तिग्महेते। यो नो अराति
समिधान चक्रे नीचा तं धक्ष्यतसं न शुष्कम्॥ ऊर्ध्वो भव

प्रति वि॒ध्या॒ध्य॒स्मदा॒विष्कृ॑णुष्व॒ दैव्या॑न्यग्रे। अव॑ स्थि॒रा त॑नुहि
यातु॒जूना॑ञ्जामि॒मजामि॑ प्र मृ॒णीहि॒ शत्रू॑न्॥ स ते॑॥ २९॥

जा॒नाति॒ सु॒म॒तिं य॑विष्ठ॒ य ई॒वते॒ ब्रह्म॑णे गा॒तुमै॑रत्।
विश्वा॑न्यस्मै सु॒दिना॑नि रा॒यो द्यु॒म्रा॒न्य॒र्यो वि॒ दुरो॑ अ॒भि
द्यौ॑त्॥ सेद॑ग्रे अस्तु सु॒भगः॑ सु॒दानु॑र्यस्त्वा॒ नित्ये॑न ह॒विषा॒
य उ॒क्थैः। पि॒प्री॑षति॒ स्व आ॑युषि॒ दुरो॑णे वि॒श्वेद॑स्मै सु॒दिना॒
साऽस॑दिष्टिः॥ अर्चा॑मि ते सु॒म॒तिं घो॑ष्य॒र्वा॒ख्यं ते॑ वा॒वाता॑
जरताम्॥ ३०॥

इ॒यङ्गीः। स्व॒श्वा॑स्त्वा सु॒रथा॑ म॒र्जये॑मा॒स्मे क्ष॒त्राणि॑
धा॒रये॑रनु॒ द्यून्॥ इ॒ह त्वा॒ भूर्या॑ च॒रेदु॑प॒ त्मन्दो॑षा॒वस्त॒-
र्दी॒दि॒वा॒स॒मनु॑ द्यून्। की॒ड॒न्त॒स्त्वा सु॒मन॑सः स॒पेमा॑भि द्यु॒म्रा
त॑स्थि॒वा॒सो जना॑नाम्॥ यस्त्वा॒ स्व॒श्वः सु॒हिर॑ण्यो अ॒ग्न
उ॒प॒याति॒ वसु॑मता॒ रथे॑न। तस्य॑ त्रा॒ता भ॑वसि॒ तस्य॑ सखा॒
यस्त॑ आति॒थ्यमा॑नुष॒गजु॑जोषत्॥ म॒हो रु॑जामि॥ ३१॥

ब॒न्धुता॒ वचो॑भिस्त॒न्मा पि॒तुर्गो॑त॒माद॑न्वि॒याय॥ त्वं
नो॑ अ॒स्य वच॑सश्चि॒किद्धि॒ होत॑र्यविष्ठ सु॒क्रतो॒ दमू॑नाः॥
अस्व॑प्रजस्त॒रणयः॑ सु॒शेवा॒ अत॑न्द्रासोऽवृ॒का अश्र॑मिष्ठाः।

ते पा॒यवः॑ स॒ध्रिय॑श्चो नि॒षद्या॑ऽग्ने तव॑ नः पा॒न्त्वमूर॑॥ ये
पा॒यवो॑ मा॒मते॑यं ते॒ अग्ने॑ पश्य॑न्तो अ॒न्धं दु॑रि॒तादर॑क्षन्।
र॒रक्ष॑ ता॒न्ध्सुकृ॑तो॒ विश्वे॑वे॒दा दि॒प्सन्त॑ इ॒द्रिपवो॑ ना ह॑॥ ३२॥

दे॒भुः॥ त्वया॑ व॒यः स॑ध॒न्यस्त्वो॒तास्तव॑ प्रणी॑त्य॒श्याम॑
वाजा॑न्। उ॒भा शः॑ सा॒ सूद॑य सत्य॒ताते॑ऽनु॒ष्टुया॑ कृ॒णु॒ह्यह॑याण॥
अ॒या ते॒ अग्ने॑ स॒मिधा॑ वि॒धेम॑ प्र॒ति स्तोमः॑ श॒स्यमा॑नं
गृ॒भाय॑। द॒हाश॑सो॒ रक्ष॑सः पा॒ह्यस्मान्द्रु॑हो नि॒दो मि॑त्रम॒हो
अव॑द्यात्॥ र॒क्षो॒हणं॑ वा॒जिन॑माऽऽजि॒घर्मि॑ मि॒त्रं प्रथि॑ष्ठ॒मुप॑
या॒मि श॑र्म। शिशा॑नो अ॒ग्निः क॑तु॒भिः स॒मिद्धः॑ स नो॒
दिवा॑॥ ३३॥

स रि॒षः पा॑तु न॒क्तम्॑॥ वि ज्योति॑षा बृ॒हता॑
भा॑त्य॒ग्निरा॒विर्वि॑श्वानि कृ॒णुते॑ म॒हित्वा॑। प्रादे॑वीर्मा॒याः
स॑ह॒ते दुरे॒वाः शि॒शी॑ते शृ॒ङ्गे रक्ष॑से वि॒निक्षे॑॥ उ॒त स्वा॒नासो॑
दि॒विष॑न्त्व॒ग्नेस्ति॒ग्मायु॑धा रक्ष॑से ह॒न्त॒वा उ॑। मदे॑ चिदस्य॒
प्र॑रु॒जन्ति॑ भा॒मा न व॑र॒न्ते परि॒बाधो॑ अदे॑वीः॥ ३४॥

अ॒घशः॑ सः स ते॒ जर॑ता॒ रुजा॑मि ह॒ दिवै॑क॒चत्वारि॑शच्च॥ 14॥ ————— [१४]

दे॒वस्य॑ रक्षो॒हणो॑ वि॒भूस्त्वः॑ सो॒मात्य॑न्या॒नगा॑ पृथि॒व्या इ॒षे त्वाऽऽदे॑ वाक्ते॒ सं ते॒ समु॒द्रः॑

हविष्मतीरुहदे त्वमग्ने रुद्रश्चतुर्दश॥ देवस्यं गमध्वे हविष्मतीः पवसु एकत्रिंशत्॥ देवस्यार्चयः॥

हरिः ओम्। श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ [१५]

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

देवस्यं त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो
हस्ताभ्यामाददेऽभिरसि नारिरसि परिलिखितं रक्षः
परिलिखिता अरांतय इदमहं रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि
योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमस्य ग्रीवा अपि
कृन्तामि दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वा शुन्धतां
लोकः पितृषदनो यवोऽसि यवयास्मद्वेषः॥१॥

यवयारांतीः पितृणां सदनमस्युद्विवं स्तभाना-
ऽन्तरिक्षं पृण पृथिवीं दह द्युतानस्त्वा मारुतो मिनोतु
मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणा ब्रह्मवनिं त्वा क्षत्रवनिं
सुप्रजावनिं रायस्पोषवनिं पर्यूहामि ब्रह्मं दह क्षत्रं
दह प्रजां दह रायस्पोषं दह घृतेन द्यावापृथिवी
आ पृणेत्यामिन्द्रस्य सदोऽसि विश्वजनस्य छाया परि त्वा
गिर्वणो गिर इमा भवन्तु विश्वतो वृद्धायुमनु वृद्धयो जुष्टा

भवन्तु जुष्टं इन्द्रस्य स्यूरसीन्द्रस्य ध्रुवमस्यैन्द्रमसीन्द्राय
त्वा॥२॥

द्वेषं इमा अष्टादश च॥१॥ [१]

रक्षो॒हणो॑ वल॒ग॒हनो॑ वैष्ण॒वान्ख॑नामी॒दम॑हं तं
व॒लग॑मुद्व॒पामि॑ यं नः॑ स॒मानो॑ यमस॑मानो निच॒खाने॑दमे॒नम॑धरं
करोमि॒ यो नः॑ स॒मानो॑ योऽस॑मानोऽराती॒यति॑ गा॒य॒त्रेण॑
छन्द॒साऽव॑बाढो वल॒गः किम॑त्र भ॒द्रं तन्नो॑ सह वि॒राड॑सि
सप॒त्नहा॑ स॒म्राड॑सि भ्रातृ॒व्यहा॑ स्व॒राड॑स्यभिमाति॒हा
वि॒श्वारा॑ड॑सि वि॒श्वासां॑ ना॒ष्ट्राणां॑ ह॒न्ता॥३॥

रक्षो॒हणो॑ वल॒ग॒हनः॑ प्रोक्षा॑मि वैष्ण॒वान् रक्षो॒हणो॑
वल॒ग॒हनोऽव॑ नयामि वैष्ण॒वान् यवो॑ऽसि य॒वया॑स्मद्वेषो॑
य॒वया॑रांती रक्षो॒हणो॑ वल॒ग॒हनोऽव॑ स्तृणामि वैष्ण॒वान्
रक्षो॒हणो॑ वल॒ग॒हनोऽभि॑ जु॒होमि॑ वैष्ण॒वान् रक्षो॒हणो॑
वल॒ग॒हना॑वुप॑ दधामि वैष्ण॒वी रक्षो॒हणो॑ वल॒ग॒हनो॑ पर्यू॒हामि॑
वैष्ण॒वी रक्षो॒हणो॑ वल॒ग॒हनो॑ परि॑ स्तृणामि वैष्ण॒वी रक्षो॒हणो॑
वल॒ग॒हनो॑ वैष्ण॒वी बृ॒हन्न॑सि बृ॒हद्वा॑वा बृ॒हती॑मिन्द्राय॒ वाचं॑
वद॥४॥

हन्तेन्द्राय द्वे च॥२॥ [२]

विभूरसि प्रवाहणो वह्निरसि हव्यवाहनः श्वात्रो-
 ऽसि प्रचेतास्तुथोऽसि विश्ववेदा उशिगसि कविरङ्घारिरसि
 बम्भारिरवस्युरसि दुवस्वाञ्छुन्ध्यूरसि मार्जालीयः सम्राडसि
 कृशानुः परिषद्योऽसि पवमानः प्रतक्कोऽसि नभस्वानसमृष्टो-
 ऽसि हव्यसूद ऋतधामाऽसि सुवज्योतिर्ब्रह्मज्योतिरसि
 सुवर्धामाऽजोऽस्येकपादहिरसि बुध्नियो रौद्रेणानीकेन पाहि
 माऽग्ने पिपृहि मा मा मा हिंसीः॥५॥

अनीकेनाष्टौ च॥३॥ [३]

त्वं सोम तनूकृद्ध्यो द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्य उरु यन्तासि
 वरूथं स्वाहा जुषाणो अमुराज्यस्य वेतु स्वाहाऽयं नो
 अग्निर्वरिवः कृणोत्वयं मृधः पुर एतु प्रभिन्दन्। अयं
 शत्रूञ्जयतु जर्हृषाणो ऽयं वाजं जयतु वाजंसातौ॥ उरु
 विष्णो वि क्रमस्वोरु क्षयाय नः कृधि। घृतं घृतयोने पिब
 प्रप्रं यज्ञपतिं तिर॥ सोमो जिगाति गातुविद्॥६॥

देवानामेति निष्कृतमृतस्य योनिमासदमदित्याः सदो-
 ऽस्यदित्याः सद आ सीदैष वो देव सवितुः सोमस्तं

रक्षध्वं मा वो दभदेतत् त्व९ सोम देवो देवानुपांगा इदमहं
मनुष्यो मनुष्यान्सह प्रजया सह रायस्पोषेण नमो देवेभ्यः
स्वधा पितृभ्य इदमहं निर्वरुणस्य पाशात् सुवरभि॥ ७ ॥

वि ख्येषं वैश्वानरं ज्योतिरग्ने॑ व्रतपते त्वं व्रतानां
व्रतपतिरसि या मम तनूस्त्वय्यभूदिय९ सा मयि या
तव तनूर्मय्यभूदेषा सा त्वयि यथायथं नो॑ व्रतपते
व्रतिनो॑र्व्रतानि॥ ८ ॥

गातुविदभ्येकत्रि९शच्च॥ ४ ॥ [४]

अत्यन्यानगां नान्यानुपांगामर्वाक्त्वा परैरविदं पुरोऽवैरैस्तं
त्वा जुषे वैष्णवं देवयज्यायै देवस्त्वा सविता मध्वा-
ऽनक्तोषधे त्रायस्वैन९ स्वधिते॑ मैन९ हि९सीर्दिवमग्रेण
मा लेखीरन्तरिक्षं मध्येन॑ मा हि९सीः पृथिव्या सं भव
वनस्पते शतवल्शो वि रोह सहस्रवल्शा वि वय९
रुहेम॑ यं त्वाऽय९ स्वधितिस्तेति॑जानः प्रणिनाय॑ महते
सौभगायाऽच्छिन्नो रायः सुवीरः॥ ९ ॥

यं दशं च॥ ५ ॥ [५]

पृथिव्यै त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वा शुन्धतां लोकः

पितृषदंनो यवोऽसि यवयास्मद् द्वेषो यवयारांतीः पितृणां
 सदंनमसि स्वावेशोऽस्यग्रेगा नैतृणां वनस्पतिरधि त्वा
 स्थास्यति तस्य वित्ताद्देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्तु
 सुपिप्पलाभ्यस्त्वौषधीभ्य उद्विवः स्तभानान्तरिक्षं पृण
 पृथिवीमुपरेण दृह ते ते धामान्युश्मसि॥१०॥

गमध्ये गावो यत्र भूरिशृङ्गा अयासः। अत्राह तदुरुगायस्य
 विष्णोः परमं पदमव भाति भूरैः॥ विष्णोः कर्माणि पश्यत
 यतो व्रतानि पस्पशे। इन्द्रस्य युज्यः सखा॥ तद्विष्णोः परमं
 पदं सदा पश्यन्ति सूरयः। दिवीव चक्षुराततम्॥ ब्रह्मवनिं
 त्वा क्षत्रवनिं सुप्रजावनिं रायस्पोषवनिं पर्यूहामि ब्रह्म
 दृह क्षत्रं दृह प्रजां दृह रायस्पोषं दृह परिवीरसि
 परि त्वा दैवीर्विशो व्ययन्तां परीमं रायस्पोषो यजमानं
 मनुष्या अन्तरिक्षस्य त्वा सानावव गूहामि॥११॥

उश्मसी पोषमेकान्नविंशतिश्च॥६॥ [६]

इषे त्वोपवीरस्युपो देवान्दैवीर्विशः प्रागुर्वहीरुशिजो
 बृहस्पते धारया वसूनि हव्या ते स्वदन्तां देवं त्वष्टर्वसुं रणव
 रेवंती रमध्वमग्नेर्जनित्रमसि वृषणौ स्थ उर्वश्यस्यायुरसि

पु॒रुरवा॑ घृ॒तेना॒क्ते वृष॑णं दधाथां गाय॒त्रं छन्दोऽनु॑ प्र जा॒यस्व॒
त्रैष्टु॑भं जा॒गतं छन्दोऽनु॑ प्रजा॒यस्व॒ भव॑तं॥१२॥

नः॒ सम॑नसौ॒ समो॑कसावरे॒पसौ॑। मा य॒ज्ञः हि॑सिष्टं मा
य॒ज्ञप॑तिं जा॒तवे॑दसौ शि॒वौ भ॑वतम॒द्य नः॑॥ अ॒ग्राव॑ग्निश्च॒रति॒
प्रवि॑ष्ट ऋ॒षीणां॑ पु॒त्रो अ॑धि॒राज॒ एषः॑। स्वा॒हाकृ॑त्य ब्रह्म॑णा ते
जुहो॑मि॒ मा दे॒वानां॑ मिथु॒याक॑र्भा॒गधे॑यम्॥१३॥

भव॑तमेक॒त्रिंशच्च॑॥७॥ [७]

आ द॑द ऋ॒तस्य॑ त्वा दे॒वह॑विः पा॒शेनाऽऽर॑भे ध॒र्षा
मा॒नुषा॑न॒द्ध्यस्त्वौष॑धीभ्यः प्रोक्षा॑म्य॒पां पे॒रुर॑सि स्वा॒त्तं चि॒त्
सदे॑वः ह॒व्यमा॑पो दे॒वीः स्व॑द॒तैनु॑ सं ते॑ प्रा॒णो वा॒युना॑
गच्छ॑ता सं य॒जत्रै॑रङ्गा॒नि सं य॒ज्ञप॑तिरा॒शिषा॑ घृ॒तेना॒क्तौ
प॒शुं त्रा॑येथा सं रे॒वती॑र्य॒ज्ञप॑तिं प्रि॒यधाऽऽवि॑श॒तोरो॑ अ॒न्तरि॑क्ष
स॒जूर्दे॑वेन॥१४॥

वा॒तेनाऽस्य॑ ह॒विष॑स्त्व॒ना य॒ज्ञ सम॑स्य त॒नुवा॑ भव॒ वर्षी॑यो
व॒र्षीय॑सि य॒ज्ञे य॒ज्ञप॑तिं धाः पृ॒थिव्याः॑ स॒म्पृचः॑ पा॒हि नम॑स्त
आ॒ता॒नाऽन॒र्वा प्रेहि॑ घृ॒तस्य॑ कु॒ल्याम॑नु॒ सह॑ प्र॒जया॑ सह
रा॒यस्पोषे॑णाऽऽपो दे॒वीः शु॒द्धायु॑वः शु॒द्धा यू॒यं दे॒वाः ऊ॒ङ्क्

शुद्धा वयं परिविष्टाः परिवेष्टारो वो भूयास्म॥१५॥

देवेन चतुश्चत्वारिंशच्च॥८॥ [८]

वाक्त् आ प्यायतां प्राणस्त आ प्यायतां चक्षुस्त आ प्यायतां ५ श्रोत्रं त आ प्यायतां या ते प्राणाञ्छुग्जुगाम या चक्षुर्या श्रोत्रं यत् ते क्रूरं यदास्थितं तत् त आ प्यायतां तत् त एतेन शुन्धतां नाभिस्त आ प्यायतां पायुस्त आ प्यायतां ५ शुद्धाश्चरित्राः शमद्भ्यः॥१६॥

शमोषधीभ्यः शं पृथिव्यै शमहोभ्यामोषधे त्रायस्वेन ५ स्वधिते मैत्रिं हिंसी रक्षसां भागोऽसीदमहं ५ रक्षोऽधमं तमो नयामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमेनमधमं तमो नयामीषे त्वां घृतेन द्यावापृथिवी प्रोण्वाथामच्छिन्नो रायः सुवीर उर्वन्तरिक्षमन्विहि वायो वीहि स्तोक्रानां ५ स्वाहोर्ध्वनभसं मारुतं गच्छतम्॥१७॥

अज्यो वीहि पञ्च च॥९॥ [९]

सं ते मनसा मनः सं प्राणेन प्राणो जुष्टं देवेभ्यो हव्यं घृतवत् स्वाहैन्द्रः प्राणो अङ्गेअङ्गे नि दैध्यदैन्द्रोऽपानो अङ्गेअङ्गे वि बोभुवद्देवं त्वष्टर्भूरि ते ससंमेतु विषुरूपा

यत् सलक्ष्माणो भवथ देवत्रा यन्तमवसे सखायोऽनु
 त्वा माता पितरो मदन्तु श्रीरस्यग्निस्त्वा श्रीणात्वापः
 समरिणन्वातस्य॥१८॥

त्वा ध्रज्यै पूष्णो रङ्ग्या अपामोषधीनाः रोहिष्यै घृतं
 घृतपावानः पिबतु वसा वसापावानः पिबतान्तरिक्षस्य
 हविरसि स्वाहा त्वाऽन्तरिक्षाय दिशः प्रदिश आदिशो
 विदिश उदिशः स्वाहा दिग्भ्यो नमो दिग्भ्यः॥१९॥

वार्तस्याष्टाविंशतिश्च॥१०॥ [१०]

समुद्रं गच्छ स्वाहाऽन्तरिक्षं गच्छ स्वाहा देवः सवितारं
 गच्छ स्वाहाऽहोरात्रे गच्छ स्वाहा मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा
 सोमं गच्छ स्वाहा यज्ञं गच्छ स्वाहा छन्दांसि गच्छ
 स्वाहा द्यावापृथिवी गच्छ स्वाहा नभो दिव्यं गच्छ स्वाहा-
 ऽग्निं वैश्वानरं गच्छ स्वाहाऽद्ध्यस्त्वौषधीभ्यो मनो मे हार्दि
 यच्छ तनू त्वचं पुत्रं नप्तारमशीय शुगंसि तमभि शोच यो-
 ऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो धाम्नो धाम्नो राजन्नितो वरुण
 नो मुञ्च यदापो अघ्निया वरुणेति शपामहे ततो वरुण नो
 मुञ्च॥२०॥

अ॒सि ष॒द्वि॑श॒तिश्च॑॥११॥ [११]

ह॒विष्म॑तीरि॒मा आपो॑ ह॒विष्मा॑न् दे॒वो अ॑ध्व॒रो ह॒विष्मा॒॑
आ वि॑वासति ह॒विष्मा॒॑ अस्तु॑ सूर्यः॥ अ॒ग्नेर्वो॑-
ऽप॑न्नगृहस्य॒ सद॑सि सादयामि सु॒म्नाय॑ सु॒म्निनीः॑ सु॒म्ने
मा ध॑त्तेन्द्रा॒ग्नियो॑र्भा॒ग॒धेयीः॑ स्थ मि॒त्रावरु॑णयोर्भा॒ग॒धेयीः॑ स्थ
विश्वे॑षां दे॒वानां॑ भा॒ग॒धेयीः॑ स्थ य॒ज्ञे जा॑गृत॥२१॥

ह॒विष्म॑तीश्चतु॒सि॑श॒त्॥१२॥ [१२]

हृ॒दे त्वा॒ मन॑से त्वा दि॒वे त्वा॒ सूर्या॑य त्वो॒र्ध्वमि॑ममध्व॒रं
कृ॒धि दि॒वि दे॒वेषु॑ हो॒त्रा य॑च्छु॒ सोम॑ राज॒न्नेह्य॑व॒ रोह॑ मा भेर्मा सं
वि॒क्था मा त्वा॑ हि॒सिषं॑ प्र॒जास्त्वमु॑पाव॒रोह॑ प्र॒जास्त्वामु॑पाव॒
रोह॑न्तु शृ॒णोत्व॑ग्निः स॒मिधा॒ हव॑ मे शृ॒ण्वन्त्वापो॑ धि॒षणा॑श्च
दे॒वीः। शृ॒णोत॑ ग्रा॒वाणो॑ वि॒दुषो॑ नु॥२२॥

य॒ज्ञे अ॑ शृ॒णोतु॑ दे॒वः स॑वि॒ता हव॑ मे। दे॒वीरा॑पो अ॒पां न॑पाद्य
ऊ॒र्मिर्ह॑वि॒ष्य इन्द्रि॑यावा॒न्मदि॑न्त॒मस्तं॑ दे॒वेभ्यो॑ दे॒वत्रा॑ ध॒त्त
शु॒क्रे शु॒क्रपे॑भ्यो॒ येषां॑ भा॒गः स्थ॑ स्वाहा॒ कार्षि॑र॒स्यपा॑पां
मृ॒ध्रे स॑मु॒द्रस्य॒ वोक्षि॑त्या॒ उन्न॑ये। यम॑ग्ने पृ॒त्सु म॑र्त्य॒मावो॑
वा॒जेषु॑ यं जु॒नाः। स य॑न्ता॒ शश्व॑ती॒रिषः॑॥ (१)॥२३॥

नु सप्तचत्वारिंशच्च॥१३॥ [१३]

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवस्त्वः शर्धो मारुतं पृक्ष
ईशिषे। त्वं वातैररुणैर्यासि शङ्खयस्त्वं पूषा विधृतः पांसि नु
त्मना॥ आ वो राजानमध्वरस्य रुद्रः होतारः सत्ययजः
रोदस्योः। अग्निं पुरा तनयितोरचित्ताद्धिरण्यरूपमवसे
कृणुध्वम्॥ अग्निर्होता निषसादा यजीयानुपस्थे मातुस्सुरभावं
लोके। युवा कविः पुरुनिष्ठः॥२४॥

ऋतावा धर्ता कृष्टीनामुत मध्यं इद्धः॥ साध्वीमर्कदेववीतिं
नो अद्य यज्ञस्य जिह्वामविदाम गुह्याम्। स आयुरागांश्चसुरभिर्वस
भद्रामर्कदेवहूतिं नो अद्य॥ अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव
द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन्। सद्यो जज्ञानो
विहीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः॥ त्वे वसूनि
पुर्वणीक॥२५॥

होतर्दोषा वस्तोरेरिरे यज्ञियांसः। क्षामेव विश्वा भुवनानि
यस्मिन्त्सः सौभंगानि दधिरे पावके॥ तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम
विश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्ने कामाय येमिरे॥ अश्याम
तं काममग्ने तवोत्यश्याम रयिः रयिवः सुवीरम्। अश्याम

वाजंमभि वाजयन्तोऽश्यामं द्युम्नमंजराजरं ते॥ श्रेष्ठं यविष्ठ
भारताग्नें द्युमन्तमाभर॥ २६॥

वसो पुरुस्पृहं रयिम्॥ स श्वितानस्तन्यतू रोचनस्था
अजरेभिर्नानन्दद्विर्यविष्ठः। यः पावकः पुरुतमः पुरूणि
पृथून्यग्निरनुयाति भवन्न॥ आयुष्टे विश्वतो दधदयमग्निर्वरेण्यः।
पुनस्ते प्राण आयति परा यक्ष्मं सुवामि ते॥ आयुर्दा अग्ने
हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु
चारु गव्यं पितेव पुत्रमभि॥ २७॥

रक्षतादिमम्॥ तस्मै ते प्रतिहर्यते जातवेदो विचरषणे।
अग्ने जनामि सुष्टुतिम्॥ दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरस्मद्
द्वितीयं परि जातवेदाः। तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान
एनं जरते स्वाधीः॥ शुचिः पावक वन्द्योऽग्ने बृहद्वि रोचसे।
त्वं घृतेभिराहुतः॥ दृशानो रुक्म उर्व्या व्यद्यौद् दुर्मर्षमायुः
श्रिये रुचानः। अग्निरमृतो अभवद्वयोभिः॥ २८॥

यदेनं द्यौरजनयत्सुरेताः॥ आ यदिषे नृपतिं तेज आनद्वुचि
रेतो निषिक्तं द्यौरभीकै। अग्निः शर्धमनवद्यं युवानं स्वाधियं
जनयत्सूदयच्च॥ स तेजीयसा मनसा त्वोत उत शिक्ष

स्वपत्यस्य शिक्षोः। अग्ने रायो नृतमस्य प्रभूतौ भूयाम ते
सुष्टुतयश्च वस्वः॥ अग्ने सहन्तमा भर द्युमस्य प्रासर्हा रयिम्।
विश्वा यः॥ २९॥

चरषणीरभ्यासा वाजेषु सासहत्॥ तमग्ने पृतनासहः
रयिः सहस्व आ भर। त्वः हि सत्यो अद्भुतो दाता
वाजस्य गोमतः॥ उक्षान्नाय वशान्नाय सोमपृष्ठाय वेधसे।
स्तोमैर्विधेमाग्रये॥ वद्मा हि सूनो अस्यद्वसद्वा चक्रे
अग्निर्जनुषाज्मानम्। स त्वं न ऊर्जसन् ऊर्जं धा राजैव
जेरवृके क्षेप्यन्तः॥ अग्र आयूषि॥ ३०॥

पवस आ सुवोर्जमिषं च नः। आरे बाधस्व दुच्छुनाम्॥
अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम्। दधत्पोषः रयिं
मयि॥ अग्ने पावक रोचिषा मन्द्रया देव जिह्वया। आ देवान्
वक्षि यक्षि च॥ स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवा इहा वह।
उप यज्ञः हविश्च नः॥ अग्निः शुचिव्रततमः शुचिर्विप्रश्शुचिः
कविः। शुची रोचत आहुतः॥ उदग्ने शुचयस्तव शुक्रा भ्राजन्त
ईरते। तव ज्योतीः प्यर्चयः॥ ३१॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

आ ददे॑ ग्रावा॑स्यध्वर॑कृद् दे॒वेभ्यो॑ गम्भीरमिममध्वरं
 कृ॒ध्युत्तमेन॑ प॒विनेन्द्रा॑य सोम॒ः सुषु॑तं मधुमन्तं पयस्वन्तं
 वृष्टि॒वनिमिन्द्रा॑य त्वा वृत्रघ्न॑ इन्द्रा॑य त्वा वृत्रतुर॑ इन्द्रा॑य
 त्वाऽभिमातिघ्न॑ इन्द्रा॑य त्वाऽऽदित्यव॑न्तं इन्द्रा॑य त्वा
 विश्वदे॑व्यावते श्वा॒त्राः स्थं॑ वृत्रतुरो॑ राधो॑गूर्ता अ॒मृत॑स्य
 पत्नी॒स्ता दे॒वीर्दे॒वत्रे॑मं य॒ज्ञं ध॒त्तोप॑हूताः सोम॑स्य पिब॒तोप॑हूतो
 युष्माकम्॥१॥

सोमः॑ पिबतु॒ यत्ते॑ सोम दि॒वि ज्योति॑र्यत् पृथि॒व्यां
 यदुरा॑वन्तरि॒क्षे तेना॒स्मै यज॑मानायोरु रा॒या कृ॒ध्यधि॑ दा॒त्रे
 वो॒चो धिष॑णे वी॒डू स॒ती वी॑डयेथामूर्जं दधाथामूर्जं मे धत्तं मा
 वा॑ हि॒सिषं॑ मा मा॑ हि॒सिष्टं॑ प्रागपा॒गुद॑गध॒राक्ता॑स्त्वा
 दि॒श आ धा॑वन्त्वम्ब॒ नि ष्व॑र। यत्ते॑ सो॒मादा॑भ्यं॒ नाम॑ जागृ॒वि
 तस्मै॑ ते सोम॒ सोमा॑य॒ स्वाहा॑॥२॥

युष्माकं॑ स्वर॒ यत्ते॑ नवं च॥१॥ [१]

वा॒चस्प॑तये पवस्व वाजि॒न् वृषा॑ वृष्णो॑ अ॒शुभ्या॑

गभ॑स्ति॒पूतो॑ दे॒वो दे॒वानां॑ प॒वित्र॑मसि॒ येषां॑ भा॒गो-
ऽसि॒ तेभ्य॑स्त्वा॒ स्वांकृ॑तोऽसि॒ मधु॑मतीर्न॒ इष॑स्कृधि॒
विश्वे॑भ्यस्त्वेन्द्रि॒येभ्यो॑ दि॒व्येभ्यः॑ पार्थि॑वेभ्यो॒ मन॑स्त्वाष्टृ॒र्वन्तरि॑क्षम
स्वाहा॑ त्वा सुभ॒वः सूर्या॑य दे॒वेभ्य॑स्त्वा मरीचि॒पेभ्य॑ ए॒ष ते
योनिः॑ प्रा॒णाय॑ त्वा॥ ३॥

वाचः सप्तचत्वारिंशत्॥ २॥ [२]

उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्य॒न्तर्य॑च्छ॒ मघ॑वन् पा॒हि सोम॑मुरु॒ष्य
रायः॑ समिषो॑ यज॒स्वान्त॑स्ते॒ दधामि॑ द्यावा॑पृथि॒वी
अन्तरु॑र्वन्तरि॑क्षं स॒जोषा॑ दे॒वैरव॑रैः परै॑श्चान्तर्या॒मे
म॒घवन् मा॑दयस्व॒ स्वांकृ॑तोऽसि॒ मधु॑मतीर्न॒ इष॑स्कृधि॒
विश्वे॑भ्यस्त्वेन्द्रि॒येभ्यो॑ दि॒व्येभ्यः॑ पार्थि॑वेभ्यो॒ मन॑स्त्वाष्टृ॒र्वन्तरि॑क्षम
स्वाहा॑ त्वा सुभ॒वः सूर्या॑य दे॒वेभ्य॑स्त्वा मरीचि॒पेभ्य॑ ए॒ष ते
योनि॑रपानाय॒ त्वा॥ ४॥

देवेभ्यः सप्त च॥ ३॥ [३]

आ वा॑यो भूष शुचि॒पा उप॑ नः स॒हस्रं॑ ते नि॒युतो॑
विश्व॑वार। उपो॑ ते अ॒न्यो म॒द्यम॑यामि॒ यस्य॑ देव दधि॒षे

पूर्वपेयम्॥ उपयामगृहीतोऽसि वायवे त्वेन्द्रवायू इमे
 सुताः। उप प्रयोभिरा गंतमिन्द्रवो वामुशन्ति हि॥
 उपयामगृहीतोऽसीन्द्रवायुभ्यां त्वैष ते योनिः सजोषाभ्यां
 त्वा॥ ५॥

आ वांयो त्रिचत्वारिंशत्॥ ४॥ [४]

अयं वां मित्रावरुणा सुतः सोमं ऋतावृधा। ममेदिह श्रुतं
 हवम्। उपयामगृहीतोऽसि मित्रावरुणाभ्यां त्वैष ते योनिर्
 ऋतायुभ्यां त्वा॥ ६॥

अयं वां विंशतिः॥ ५॥ [५]

या वां कशा मधुमत्यश्विना सूनृतावती। तया
 यज्ञं मिमिक्षतम्। उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यां त्वैष ते
 योनिर्माध्वीभ्यां त्वा॥ ७॥

या वांमष्टादश॥ ६॥ [६]

प्रातर्युजौ वि मुच्येथामश्विनावेह गच्छतम्। अस्य सोमस्य
 पीतये॥ उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यां त्वैष ते योनिर्श्विभ्यां
 त्वा॥ ८॥

प्रा॒त॒र्यु॒ज॒वेका॒न्नवि॑शतिः॥७॥ _____ [७]

अ॒यं वे॒नश्चो॑दय॒त् पृ॒श्नि॑ग॒र्भा ज्योति॑र्ज॒रायू॒ रज॑सो वि॒माने॑।
इ॒मम॒पा॒ स॒ङ्ग॒मे सूर्य॑स्य॒ शिशुं॑ न वि॒प्रा म॒तिभी॑ रिहन्ति॥
उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि॒ शण्डा॑य त्वैष ते॒ योनि॑र्वी॒रता॑ पाहि॥९॥

अ॒यं वे॒नः प॒ञ्चवि॑शतिः॥८॥ _____ [८]

तं प्र॒त्नथा॑ पूर्॒वथा॑ वि॒श्वथे॒मथा॑ ज्ये॒ष्ठता॑तिं ब॒र्हिष॑द॒
सुव॑र्वि॒दं प्र॑तीची॒नं वृ॒जनं॑ दोह॒से गि॒राऽऽशुं॑ जय॑न्तमनु॒ यासु॒
वर्ध॑से। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि॒ मर्का॑य त्वैष ते॒ योनिः॑ प्र॒जाः
पा॑हि॥१०॥

त॒ ष॒ड्वि॑शतिः॥९॥ _____ [९]

ये दे॒वा दि॒व्येका॑दश॒ स्थ पृ॑थि॒व्याम॑ध्येका॑दश॒ स्थाऽप्सु॑षदो॒
महि॑नैका॑दश॒ स्थ ते॑ दे॒वा य॒ज्ञमि॑मं जु॒षध्व॑मुप॒या॒मगृ॑हीतो॒
ऽस्या॑ग्रय॒णोऽसि॒ स्वा॑ग्रय॒णो जि॒न्वं य॒ज्ञं जि॒न्वं य॒ज्ञप॑तिम॒भि
स॑व॒ना पा॑हि वि॒ष्णुस्त्वां॑ पा॒तु वि॒शं त्वं पा॑हीन्द्रि॒येणै॑ष ते॒
योनि॑र्वि॒श्वेभ्य॑स्त्वा दे॒वेभ्यः॑॥११॥

ये दे॒वास्त्रि॑च॒त्वारि॑शत्॥१०॥ _____ [१०]

त्रिंशत्रयश्च गुणिनो रुजन्तो दिवः रुद्राः पृथिवीं च
 सचन्ते। एकादशासो अप्सुषदः सुतः सोमं जुषन्ताः
 सर्वनाय विश्वे॥ उपयामगृहीतोऽस्याग्रयणोऽसि स्वाग्रयणो
 जिन्वं यज्ञं जिन्वं यज्ञपतिमभि सर्वना पाहि विष्णुस्त्वां पातु
 विशं त्वं पाहीन्द्रियेणैष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः॥१२॥

त्रिंशद् द्विचत्वारिंशत्॥११॥ [११]

उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा बृहद्वते वयस्वत उक्थायुवे
 यत् तं इन्द्र बृहद्वयस्तस्मै त्वा विष्णावे त्वैष ते योनिरिन्द्राय
 त्वोक्थायुवे॥१३॥

उपयामगृहीतो द्वाविंशतिः॥१२॥ [१२]

मूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानरमृताय जातमग्निम्।
 कविः सम्राजमतिथिं जनानामासन्ना पात्रं जनयन्त
 देवाः॥ उपयामगृहीतोऽस्यग्रये त्वा वैश्वानराय ध्रुवोऽसि
 ध्रुवक्षितिर्ध्रुवाणां ध्रुवतमोऽच्युतानामच्युतक्षित्तम एष ते
 योनिरग्रये त्वा वैश्वानराय॥१४॥

मूर्धानं पञ्चत्रिंशत्॥१३॥ [१३]

मधु॑श्च माध॑वश्च शुक्र॑श्च शुचि॑श्च नभ॑श्च नभ॒स्य॑श्चेषश्चोर्ज॑श्च
सह॑श्च सह॒स्य॑श्च तप॑श्च तप॒स्य॑श्चोपया॒मगृ॑हीतोऽसि स॒ः सर्पो॑-
ऽस्य॑ ह॒स्पत्या॑य त्वा॥१५॥

मधु॑स्त्रि॒शत॥14॥ [१४]

इन्द्रा॑ग्नी आ ग॑तः सु॒तं गी॒र्भिर्नभो॑ वरे॑ण्यम्। अ॒स्य
पा॑तं धि॒येषि॑ता॥ उ॒पया॒मगृ॑हीतोऽसीन्द्रा॒ग्निभ्या॑ त्वैष ते
योनि॑रिन्द्रा॒ग्निभ्या॑ त्वा॥१६॥

इन्द्रा॑ग्नी वि॒शतिः॥15॥ [१५]

ओमा॑सश्चर्षणीधृ॒तो विश्वे॑ दे॒वास आ ग॑त। दा॒श्वाः सो॑
दा॒शुषः॑ सु॒तम्॥ उ॒पया॒मगृ॑हीतोऽसि विश्वे॑भ्यस्त्वा दे॒वेभ्य॑ ए॒ष
ते योनि॑र्विश्वे॑भ्यस्त्वा दे॒वेभ्यः॑॥१७॥

इन्द्रा॑ग्नी ओमा॑सो वि॒शतिर्वि॒शतिः॥16॥ [१६]

म॒रुत्व॑न्तं वृष॒भं वा॑वृ॒धानम॑क॒वारिं दि॒व्यः शा॒समिन्द्र॑म्।
वि॒श्वासा॑ह॒मव॑से नू॒तना॑यो॒ग्रः स॑हो॒दामि॑ह तः हु॒वेम॑॥
उ॒पया॒मगृ॑हीतोऽसीन्द्रा॒य त्वा म॒रुत्व॑न्त ए॒ष ते योनि॑रिन्द्रा॒य
त्वा म॒रुत्व॑न्ते॥१८॥

मरुत्वंतु९ षड्विंशतिः॥17॥ [१७]

इन्द्रं मरुत्व इह पाहि सोमं यथा शार्याते अपिबः सुतस्य।
तव प्रणीती तव शूर शर्मन्ना विवासन्ति कवयः सुयज्ञाः॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वंत एष ते योनिरिन्द्राय
त्वा मरुत्वंते॥१९॥

इन्द्रेकात्रिंशत्॥18॥ [१८]

मरुत्वा९ इन्द्र वृषभो रणाय पिबा सोममनुष्वधं मदाय।
आ सिंश्वस्व जठरे मध्वं ऊर्मिं त्व९ राजासि प्रदिवः
सुतानाम्॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वंत एष ते
योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वंते॥२०॥

इन्द्रं मरुत्वो मरुत्वानेकात्रिंशदेकात्रिंशत्॥19॥ [१९]

महा९ इन्द्रो य ओजसा पर्जन्यो वृष्टिमा९ इवा
स्तोमैर्वत्सस्य वावृधे॥ उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वेष
ते योनिर्महेन्द्राय त्वा॥२१॥

महानेकात्रिंशतिः॥20॥ [२०]

महा९ इन्द्रो नृवदा चर्षणिप्रा उत द्विबर्हा अमिनः
सहोभिः। अस्मद्रियग्वावृधे वीर्यायोरुः पृथुः सुकृतः

कर्तृभिर्भूत्॥ उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वैष ते
योनिर्महेन्द्राय त्वा॥२२॥

महानृवत्पङ्क्तिः शतिः॥२१॥ [२१]

कदा च न स्तरीरसि नेन्द्र सश्वसि दाशुषै। उपोपेन्नु
मघवन् भूय इन्नु ते दानं देवस्य पृच्यते॥ उपयामगृहीतो-
ऽस्यादित्येभ्यस्त्वा॥ कदा च न प्र युच्छस्युभे नि पांसि
जन्मनी। तुरीयादित्यु सवनं त इन्द्रियमा तस्थावमृतं दिवि॥
यज्ञो देवानां प्रत्येति सुम्नमादित्यासो भवता मृडयन्तः। आ
वः॥२३॥

अर्वाचीं सुमतिर्ववृत्त्यादहोश्चिद्या वरिवोवित्तरासत्॥ विवस्व आदित्येष ते सोमपीथस्तेन
मन्दस्व तेन तृप्य तृप्यास्म ते वयं तर्पयितारो या दिव्या वृष्टिस्तया त्वा श्रीणामि॥२२॥ (वः
सप्तविंशतिश्च)॥२२॥ [२२]

वाममद्य सवितर्वाममु श्वो दिवेदिवे वाममस्मभ्यः सावीः।
वामस्य हि क्षयस्य देव भूरैरया धिया वामभाजः स्याम॥
उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे॥२४॥

वामं चतुर्विंशतिः॥२३॥ [२३]

अदब्धेभिः सवितः पायुभिर्द्वः शिवेभिर्द्य परि पाहि

नो॒ गय॑म्। हिर॑ण्यजिह्वः सुवि॒ताय॑ नव्य॑से रक्षा॒ माकि॑र्नो
अ॒घश॑ꣳस ईश॑त॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि दे॒वाय॑ त्वा
सवि॒त्रे॥ २५॥

अद॑ब्धेभि॒स्त्रयो॑वि॒शतिः॥ 24 ॥ [२४]

हिर॑ण्यपाणिमू॒तये॑ सवि॒तार॒मुप॑ ह्वये। स चे॒त्ता दे॒वता॑
प॒दम्॥ उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि दे॒वाय॑ त्वा सवि॒त्रे॥ २६॥

हिर॑ण्यपाणि॒ चतु॑र्दश॥ 25 ॥ [२५]

सु॒शर्मा॑ऽसि सु॒प्रति॑ष्ठा॒नो बृ॒हदु॒क्षे नम॑ ए॒ष ते
योनि॒र्विश्वे॑भ्य॒स्त्वा दे॒वेभ्यः॑॥ २७॥

सु॒शर्मा॑ द्वा॒दश॥ 26 ॥ [२६]

बृ॒ह॒स्पति॑सु॒तस्य॑ त इन्द्रो॑ इन्द्रि॒याव॑तः प॒त्नीव॑न्तं ग्र॒हं
गृ॒ह्णाम्य॑ग्रा ३ इ प॒त्नीवा॑ ३ स्स॒जूर्दे॒वेन॑ त्वष्ट्रा सोमं॑ पिब
स्वाहा॑॥ २८॥

बृ॒ह॒स्पति॑सु॒तस्य॑ पञ्च॒दश॥ 27 ॥ [२७]

हरि॑रसि हा॒रियो॒ज॒नो हर्योः॑ स्था॒ता वज्र॑स्य भ॒र्ता पृ॒श्नैः
प्रे॒ता तस्य॑ ते दे॒व सोमे॒ष्टय॑जुषः स्तु॒तस्तो॑मस्य श॒स्तोक्थ॑स्य

हरिवन्तं ग्रहं गृह्णामि हुरीः स्थ हय्योर्धानाः सहसोमा इन्द्राय
स्वाहा॥२९॥

हरिः षड्विंशतिः॥२८॥ [२८]

अग्र आयूँषि पवसु आ सुवोर्जमिषं च नः। आरे बाधस्व
दुच्छुनाम्॥ उपयामगृहीतोऽस्यग्रये त्वा तेजस्वत एष ते
योनिर्ग्रये त्वा तेजस्वते॥३०॥

अग्र आयूँषि त्रयोविंशतिः॥२९॥ [२९]

उत्तिष्ठन्नोजसा सह पीत्वा शिप्रे अवेपयः। सोममिन्द्र
चमू सुतम्॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वौजस्वत एष ते
योनिरिन्द्राय त्वौजस्वते॥३१॥

उत्तिष्ठन्नेकविंशतिः॥३०॥ [३०]

तुरणिविश्वदरशतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य। विश्वमा भांसि
रोचनम्॥ उपयामगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा भ्राजस्वत एष ते
योनिः सूर्याय त्वा भ्राजस्वते॥३२॥

तुरणिविंशतिः॥३१॥ [३१]

आ प्यायस्व मदिन्तम् सोम विश्वाभिरूतिभिः। भवा नः

सप्रथस्तमः॥३३॥

आ प्यायस्व नव॥32॥ [३२]

ईयुष्टे ये पूर्वतरामपश्यन् व्युच्छन्तीमुषसं मर्त्यासः।
अस्माभिरू नु प्रतिचक्ष्याऽभूदो ते यन्ति ये अपरीषु
पश्यान्॥३४॥

ईयुरेकान्नविंशतिः॥33॥ [३३]

ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि ज्योतिष्कृतं त्वा सादयामि
ज्योतिर्विदं त्वा सादयामि भास्वतीं त्वा सादयामि ज्वलन्तीं
त्वा सादयामि मल्मलाभवन्तीं त्वा सादयामि दीप्यमानां
त्वा सादयामि रोचमानां त्वा सादयाम्यजस्रां त्वा सादयामि
बृहज्ज्योतिषं त्वा सादयामि बोधयन्तीं त्वा सादयामि जाग्रतीं
त्वा सादयामि॥३५॥

ज्योतिष्मतीं षट्त्रिंशत्॥34॥ [३४]

प्रयासाय स्वाहाऽऽयासाय स्वाहा वियासाय स्वाहा
संयासाय स्वाहोद्यासाय स्वाहाऽवयासाय स्वाहा शुचे
स्वाहा शोकाय स्वाहा तप्यत्वै स्वाहा तपते स्वाहा
ब्रह्महत्यायै स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥३६॥

प्रयासाय चतुर्विंशतिः॥35॥ [३५]

चित्तं संन्तानेन भवं यक्रा रुद्रं तनिम्ना पशुपतिं
स्थूलहृदयेनाग्निं हृदयेन रुद्रं लोहितेन शर्वं मर्तस्त्राभ्यां
महादेवमन्तःपार्श्वेनौषिष्ठहनं शिङ्गीनिकोश्याभ्याम्॥३७॥

चित्तमष्टादश॥36॥ [३६]

आ तिष्ठ वृत्रहन् रथं युक्ता ते ब्रह्मणा हरीं अर्वाचीनं
सु ते मनो ग्रावा कृणोतु वसुनां॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय
त्वा षोडशिनं एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै॥३८॥

आ तिष्ठ षड्विंशतिः॥37॥ [३७]

इन्द्रमिद्धरीं वहतोऽप्रतिधृष्टशवसमृषीणां च स्तुतीरुपं यज्ञं
च मानुषाणाम्॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं एष
ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै॥३९॥

इन्द्रमित्रयोर्विंशतिः॥38॥ [३८]

असावि सोमं इन्द्र ते शविष्ठ धृष्णवा गंहि। आ त्वा
पृणक्किन्द्रियं रजः सूर्यं न रश्मिभिः॥ उपयामगृहीतो-
ऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं एष ते योनिरिन्द्राय त्वा
षोडशिनै॥४०॥

असांवि सप्तविंशतिः॥३९॥ [३९]

सर्वस्य प्रतिशीवरी भूमिस्त्वोपस्थ आऽधित। स्योनास्मै
सुषदा भव यच्छास्मै शर्म सप्रथाः॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय
त्वा षोडशिनं एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै॥४१॥

सर्वस्य षड्विंशतिः॥४०॥ [४०]

महा९ इन्द्रो वज्रबाहुः षोडशी शर्म यच्छतु। स्वस्ति
नो मधवा करोतु हन्तु पाप्मानं योऽस्मान् द्वेष्टि॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं एष ते योनिरिन्द्राय
त्वा षोडशिनै॥४२॥

सर्वस्य महान्षड्विंशतिष्विंशतिः॥४१॥ [४१]

सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहञ्छूर
विद्वान्। जहि शत्रूँ रप मृधो नुदस्वाऽथाभयं कृणुहि
विश्वतो नः॥ उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिनं एष ते
योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै॥४३॥

सजोषास्त्रिंशत्॥४२॥ [४२]

उदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः। दृशे

विश्वाय॑ सूर्यम्॥ चित्रं देवानामुदङ्गादनीकं चक्षुर्मित्रस्य
वरुणस्याग्नेः। आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा
जगतस्तस्थुषश्च॥ अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् विश्वानि
देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठां ते
नमउक्तिं विधेम॥ दिवं गच्छ सुवः पत रूपेण॥४४॥

वो रूपमभ्यैमि वयसा वयः। तुथो वो विश्ववेदा वि
भजतु वर्षिष्ठे अधि नाके॥ एतत् ते अग्ने राध ऐति
सोमच्युतं तन्मित्रस्य पथा नयर्तस्य पथा प्रेतं चन्द्रदक्षिणा
यज्ञस्य पथा सुविता नयन्तीर्ब्राह्मणमद्य राध्यासमृषिमार्षेयं
पितृमन्तं पैतृमत्यं सुधातुदक्षिणं वि सुवः पश्य व्यन्तरिक्षं
यतस्व सदस्यैरस्मद्वात्रा देवत्रा गच्छत मधुमतीः प्रदातारमा
विशतानवहायास्मान् देवयानेन पथेत सुकृतां लोके सीदत
तन्नः सङ्स्कृतम्॥॥४५॥

रूपेण सदस्यैरष्टादश च॥४३ (३७)॥ [४३]

धाता रातिः सवितेदं जुषन्तां प्रजापतिर्निधिपतिर्नो अग्निः।
त्वष्टा विष्णुः प्रजयां सःरराणो यजमानाय द्रविणं दधातु॥
समिन्द्र णो मनसा नेषि गोभिः सः सूरिभिर्मघवन्त्सः

स्वस्त्या। सं ब्रह्मणा देवकृतं यदस्ति सं देवानां सुमृत्या
यज्ञियानाम्॥ सं वर्चसा पयसा सं तनूभिरगन्महि मनसा
सं शिवेन। त्वष्टा नो अत्र वरिवः कृणोतु॥४६॥

अनुं माष्टुं तनुवो यद्विलिष्टम्॥ यदद्य त्वां प्रयति यज्ञे
अस्मिन्नग्ने होतारमवृणीमहीह। ऋधंगयादृधंगुताशमिष्टाः
प्रजानन् यज्ञमुपयाहि विद्वान्॥ स्वगा वो देवाः सदनमकर्म
य आजग्म सर्वनेदं जुषाणाः। जक्षिवांसः पपिवांसश्च
विश्वेऽस्मे धत्त वसवो वसूनि॥ यानाऽवह उशतो देव देवान्
तान्॥४७॥

प्रेरय स्वे अग्ने सधस्थे। वहमाना भरमाणा हवींषि वसुं
धर्मं दिवमा तिष्ठतानु॥ यज्ञं यज्ञं गच्छ यज्ञपतिं गच्छ स्वां
योनिं गच्छ स्वाहैष ते यज्ञो यज्ञपते सहसूक्तवाकः सुवीरः
स्वाहा देवा गातुविदो गातुं वित्वा गातुमित् मनसस्पत इमं
नो देव देवेषु यज्ञं स्वाहा वाचि स्वाहा वाते धाः॥४८॥

कृणोतु तानष्टाचत्वारिंशच्च॥४४ (38)॥ [४४]

उरुं हि राजा वरुणश्चकार सूर्याय पन्थामन्वेतवा उ।
अपदे पादा प्रतिधातवेऽकरुतापवक्ता हृदयाविधश्चित्॥ शतं

ते राजन् भिषजः सहस्रमुर्वी गम्भीरा सुमतिष्टे अस्तु।
 बाधस्व द्वेषो निरृतिं पराचैः कृतं चिदेनः प्र मुमुग्यस्मत्॥
 अभिष्टितो वरुणस्य पाशोऽग्नेरनीकमप आ विवेश। अपां
 नपात् प्रतिरक्षन्नसुर्यं दमेदमे॥४९॥

समिधं यक्ष्यग्ने॥ प्रति ते जिह्वा घृतमुच्चरण्येत् समुद्रे
 ते हृदयमप्स्वन्तः। सं त्वा विशन्त्वोषधीरुताऽऽपो यज्ञस्य
 त्वा यज्ञपते हविर्भिः॥ सूक्तवाके नमोवाके विधेमावभृथ
 निचङ्कुण निचेरुरसि निचङ्कुणाव देवैर्देवकृतमेनोऽयाडव
 मर्त्यैर्मर्त्यकृतमुरोरा नो देव रिषस्पाहि सुमित्रा न आप
 ओषधयः॥५०॥

सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं
 द्विष्मो देवीराप एष वो गर्भस्तं वः सुप्रीतः सुभृतमकर्म
 देवेषु नः सुकृतो ब्रूतात् प्रतियुतो वरुणस्य पाशः प्रत्यस्तो
 वरुणस्य पाश एधोऽस्येधिषीमहि समिदसि तेजोऽसि तेजो
 मयि धेह्यपो अन्वचारिषः रसेन समंसृक्षमहि। पयस्वा
 अग्न आऽगमं तं मा सः सृज वर्चसा॥५१॥

दमेदम् ओषधय आ षट् च॥45 (39)॥ [४५]

यस्त्वा हृदा कीरिणा मन्यमानोऽमर्त्यं मर्त्यो जोहवीमि।
जातवेदो यशो अस्मासु धेहि प्रजाभिरग्रे अमृतत्वमश्याम्॥
यस्मै त्व९ सुकृते जातवेद उ लोकमग्रे कृणवः स्योनम्।
अश्विन९ स पुत्रिणं वीरवन्तं गोमन्त९ रयिं नशते
स्वस्ति॥ त्वे सु पुत्र शवसोऽवृत्रन् कामकातयः। न
त्वामिन्द्राति रिच्यते॥ उक्थउक्थे सोम इन्द्रं ममाद
नीथेनीथे मघवान९॥५२॥

सुतासः। यदी९ सुबाधः पितरं न पुत्राः समानदक्षा
अवसे हवन्ते॥ अग्रे रसेन तेजसा जातवेदो वि
रोचसे। रक्षोहाऽमीवचातनः॥ अपो अन्वचारिष९ रसेन
समसृक्षमहि। पयस्वा९ अग्र आऽगमं तं मा स९ सृज
वर्चसा॥ वसुर्वसुपतिरहिकमस्यग्रे विभावसुः। स्याम ते
सुमतावपि॥ त्वामग्रे वसुपतिं वसूनामभि प्र मन्दे॥५३॥

अध्वरेषु राजन्। त्वया वाजं वाजयन्तो जयेमाभि
ष्याम पृत्सुतीर्मर्त्यानाम्। त्वामग्रे वाजसातमं विप्रां वर्धन्ति
सुष्टुतम्। स नो रास्व सुवीर्यम्॥ अयं नो अग्निर्वरिवः

कृणोत्वयं मृधः पुर एतु प्रभिन्दन्। अयं शत्रूञ्जयतु
 जर्हृषाणोऽयं वाजं जयतु वाजंसातौ॥ अग्निनाग्निः
 समिध्यते कविर्गृहपतिर्युवा॥ हव्यवाङ् जुह्वांस्यः॥ त्वं ह्यग्ने
 अग्निना विप्रो विप्रैण सन्थसता। सखा सख्या समिध्यसे॥
 उदग्ने शुचयस्तव वि ज्योतिषा॥५४॥

मघवानं मन्दे ह्यग्ने चतुर्दश च॥४६॥ [४६]

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

देवासुराः संयन्ता आसन् ते देवा विजयमुपयन्तो-
 ऽग्नौ वामं वसु सं न्यदधतेदमुं नो भविष्यति यदि
 नो जेष्यन्तीति तदग्निर्न्यकामयत् तेनापाक्रामत् तद्देवा
 विजित्यावरुरुत्समाना अन्वायन् तदस्य सहसाऽदिथ्सन्त
 सोऽरोदीद्यदरोदीत् तद्रुद्रस्य रुद्रत्वं यदश्वशीयत् तद्॥१॥

रजतं हिरण्यमभवत् तस्माद्रजतं हिरण्यमदखिण्यमश्रुज
 हि यो बर्हिषि ददाति पुराऽस्य संवत्सराद्गृहे रुदन्ति
 तस्माद्बर्हिषि न देयं सोऽग्निरब्रवीद्भाग्यसान्यथ व

इदमिति पुनराधेयं ते केवलमित्यब्रुवन्नुध्रुवत् खलु स
इत्यब्रवीद्यो मदेवत्यमग्निमादधाता इति तं पूषाऽऽधत्त
तेन॥२॥

पूषाऽऽध्नीत् तस्मात् पौष्णाः पशवं उच्यन्ते तं त्वष्टाऽ-
ऽधत्त तेन त्वष्टाऽऽध्नीत् तस्मात् त्वाष्ट्राः पशवं उच्यन्ते तं
मनुराऽधत्त तेन मनुराध्नीत् तस्मान्मानव्यः प्रजा उच्यन्ते तं
धाताऽऽधत्त तेन धाताऽऽध्नीत् संवत्सरो वै धाता तस्मात्
संवत्सरं प्रजाः पशवोऽनु प्र जायन्ते य एवं पुनराधेयस्यर्द्धिं
वेद॥३॥

ऋध्नोत्येव योऽस्यैवं बन्धुतां वेद बन्धुमान् भवति भागधेयं
वा अग्निराहित इच्छमानः प्रजां पशून् यजमानस्योप
दोद्रावोद्वास्य पुनरा दधीत भागधेयेनैवैनं समर्धयत्यथो
शान्तिरेवास्यैषा पुनर्वस्वोरा दधीतैतद्वै पुनराधेयस्य
नक्षत्रं यत्पुनर्वसू स्वायामेवैनं देवतायामाधाय ब्रह्मवर्चसी
भवति दर्भैरा दधात्ययातयामत्वाय दर्भैरा दधात्यद्ध्य
एवैनमोषधीभ्योऽवरुध्याऽऽधत्ते पञ्चकपालः पुरोडाशो भवति
पञ्च वा ऋतवं ऋतुभ्य एवैनमवरुध्याऽऽधत्ते॥४॥

अशीयत् तत् तेन वेदं दुर्भेः पञ्चविंशतिश्च॥१॥ [१]

परा वा एष यज्ञं पशून् वपति योऽग्निमुद्वासयते
पञ्चकपालः पुरोडाशो भवति पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पशवो
यज्ञमेव पशून् व रुन्धे वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते
न वा एतस्य ब्राह्मणा ऋतायवः पुराऽन्नमख्यन् पङ्क्त्यो
याज्यानुवाक्या भवन्ति पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पुरुषो देवानेव
वीरं निरवदायाग्निं पुनरा॥५॥

धत्ते शताक्षरा भवन्ति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय
आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति यद्वा अग्निराहितो नर्ह्यते
ज्यायो भागधेयं निकामयमानो यदाग्नेयं सर्वं भवति
सैवास्यर्धिः सं वा एतस्य गृहे वाक् सृज्यते योऽग्निमुद्वासयते
स वाचः सः सृष्टां यजमान ईश्वरोऽनु पराभवितोर्विभक्तयो
भवन्ति वाचो विधृत्यै यजमानस्यापराभावाय॥६॥

विभक्तिं करोति ब्रह्मैव तदकरुपांशु यजति यथा वामं
वसुं विविदानो गूहति तादृगेव तदग्निं प्रति स्विष्टकृतं
निराह यथा वामं वसुं विविदानः प्रकाशं जिगमिषति
तादृगेव तद्विभक्तिमुक्त्वा प्रयाजेन वर्षद्गरोत्यायतनादेव
नैति यजमानो वै पुरोडाशः पशवं एते आहुती यदभितः

पुरोडाशमेते आहुती ॥ ७ ॥

जुहोति यजमानमेवोभयतः पशुभिः परि गृह्णाति
कृतयजुः सम्भृतसम्भार इत्याहुर्न सम्भृत्याः सम्भारा न
यजुः कर्तव्यमित्यथो खलु सम्भृत्या एव सम्भाराः कर्तव्यं
यजुर्यज्ञस्य समृद्धौ पुनर्निष्कृतो रथो दक्षिणा पुनरुत्स्यूतं
वासः पुनरुत्सृष्टोऽनुद्वान् पुनराधेयस्य समृद्धौ सप्त ते अग्ने
समिधः सप्त जिह्वा इत्यग्निहोत्रं जुहोति यत्रयत्रैवास्य न्यत्तं
ततः ॥ ८ ॥

एवैनमव रुन्धे वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते
तस्य वरुण एवर्णयादोऽग्निवारुणमेकादशकपालमनु निर्वपेद्यं
चैव हन्ति यश्चास्यर्णयात्तौ भागधेयेन प्रीणाति नाऽ-
ऽर्तिमाच्छति यजमानः ॥ ९ ॥

आऽपराभावाय पुरोडाशमेते आहुती तत्पुष्टिश्च ॥ २ ॥ [२]

भूमिर्भूम्ना द्यौर्वरिणाऽन्तरिक्षं महित्वा। उपस्थे ते
देव्यदितेऽग्निमन्नादमन्नाद्यायाऽऽदधे॥ आऽयं गौः
पृश्निरक्रमीदसनन्मातरं पुनः। पितरं च प्रयन्त्सुवः॥
त्रिंशद्धाम वि राजति वाक्पतङ्गाय शिश्रिये। प्रत्यस्य वह्

द्युभिः॥ अस्य प्राणादपानत्यन्तश्चरति रोचना। व्यख्यन्महिषः
सुवः॥ यत् त्वा॥१०॥

क्रुद्धः परोवपं मन्युना यदवर्त्या। सुकल्पमग्रे तत् तव
पुनस्त्वोद्दीपयामसि॥ यत् ते मन्युपरोक्षस्य पृथिवीमनु
दध्वसे। आदित्या विश्वे तद्देवा वसवश्च समाभरन्॥
मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञं समिमं दधातु।
बृहस्पतिस्तनुतामिमं नो विश्वे देवा इह मादयन्ताम्॥ सप्त
ते अग्रे समिधः सप्त जिह्वाः सप्त॥११॥

ऋषयः सप्त धामं प्रियाणि। सप्त होत्राः सप्तधा त्वा
यजन्ति सप्त योनीरा पृणस्वा घृतेन॥ पुनरूर्जा नि वर्तस्व
पुनरग्न इषाऽऽयुषा। पुनर्नः पाहि विश्वतः॥ सह रय्या नि
वर्तस्वाग्ने पिन्वस्व धारया। विश्वप्त्रिया विश्वतस्परि॥ लेकः
सलेकः सुलेकस्ते न आदित्या आज्यं जुषाणा वियन्तु
केतः सकेतः सुकेतस्ते न आदित्या आज्यं जुषाणा वियन्तु
विवस्वाः अदितिर्देवजूतिस्ते न आदित्या आज्यं जुषाणा
वियन्तु॥१२॥

भूमिर्भूम्ना द्यौर्वरिणेत्याहाऽऽशिषैवैनमा धत्ते सर्पा वै
 जीर्यन्तोऽमन्यन्त स एतं कसर्णीरः काद्रवेयो मन्त्रमपश्यत्
 ततो वै ते जीर्णास्तनूरपाघ्नत सर्पराज्ञिया ऋग्भिर्गार्हपत्यमा
 दधाति पुनर्नवमेवैनमजरं कृत्वाऽऽधत्तेऽथो पूतमेव
 पृथिवीमन्नाद्यं नोपानमत्सैतं॥१३॥

मन्त्रमपश्यत् ततो वै तामन्नाद्यमुपानमद्यत्सर्पराज्ञिया
 ऋग्भिर्गार्हपत्यमादधात्यन्नाद्यस्यावरुद्ध्या अथो अस्यामेवैनं
 प्रतिष्ठितमा धत्ते यत्त्वा क्रुद्धः परोवपेत्याहापहुत एवास्मै
 तत् पुनस्त्वोद्दीपयामसीत्याह समिन्ध एवैनं यत्ते
 मन्युपरोत्स्येत्याह देवताभिरेव॥१४॥

एन९ सं भरति वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते यो-
 ऽग्निमुद्वासयते बृहस्पतिवत्यर्चोप तिष्ठते ब्रह्म वै देवानां
 बृहस्पतिर्ब्रह्मणैव यज्ञ९ सं दधाति विच्छिन्नं यज्ञ९ समिमं
 दधात्वित्याह संतत्यै विश्वे देवा इह मादयन्तामित्याह
 संतत्यैव यज्ञं देवेभ्योऽनु दिशति सप्त ते अग्ने समिधः सप्त
 जिह्वाः॥१५॥

इत्याह सप्तसप्त वै सप्तधाऽग्नेः प्रियास्तनुवस्ता एवाव

रुन्धे पुनरूर्जा सह रय्येत्यभितः पुरोडाशमाहुती जुहोति
 यजमानमेवोर्जा च रय्या चौभयतः परि गृह्णात्यादित्या वा
 अस्माल्लोकादमुं लोकमायन्तेऽमुष्मिल्लोके व्यतृष्यन्त इमं
 लोकं पुनरभ्यवेत्याग्निमाधायैतान् होमानजुहवुस्त आध्रुवन्
 ते सुवर्गलोकमायन् यः पराचीनं पुनराधेयादग्निमादधीत
 स एतान् होमाञ्जुहयाद्यामेवाऽऽदित्या ऋद्धिमाध्रुवन्
 तामेवध्नोति॥१६॥

एतमेव जिह्वा एतान् पञ्चविंशतिश्च॥४॥ [४]

उपप्रयन्तो अध्वरं मन्त्रं वोचेमाग्रयै। आरे अस्मे च
 शृण्वते॥ अस्य प्रत्नामनु द्युतं शुक्रं दुदुहे अहयः। पयः
 सहस्रसामृषिम्॥ अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत् पतिः पृथिव्या
 अयम्। अपां रेतांसि जिन्वति॥ अयमिह प्रथमो धायि
 धातृभिर्होता यजिष्ठो अध्वरेष्वीड्यः। यमप्रवानो भृगवो
 विरुरुचुर्वनेषु चित्रं विभुवं विशेविशे॥ उभा वामिन्द्राग्नी
 आहुवध्यै॥१७॥

उभा राधंसः सह मादयध्यै। उभा दाताराविषां
 रयीणामुभा वाजस्य सातयै हुवे वाम्॥ अयं ते

योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्न आ
 रोहाथा नो वर्धया रयिम्॥ अग्न आयूँषि पवस आ
 सुवोर्जमिषं च नः। आरे बाधस्व दुच्छुनाम्॥ अग्ने पवस्व
 स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम्। दधत्पोषं रयिं॥१८॥

मयि॥ अग्ने पावक रोचिषा मन्द्रया देव जिह्या। आ
 देवान् वक्षि यक्षि च॥ स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवाँ
 इहाऽऽवह। उप यज्ञं हविश्च नः॥ अग्निः शुचिव्रततमः
 शुचिर्विप्रः शुचिः कविः। शुची रोचत आहुतः॥ उदग्ने
 शुचयस्तव शुक्रा भ्राजन्त ईरते। तव ज्योतीँष्यर्चयः॥
 आयुर्दा अग्नेऽस्यायुर्मे॥१९॥

देहि वर्चोदा अग्नेऽसि वर्चो मे देहि तनूपा अग्नेऽसि
 तनुवं मे पाह्यग्ने यन्मे तनुवा ऊनं तन्म आ पृण चित्रावसो
 स्वस्ति ते पारमशीयेन्धानास्त्वा शतं हिमाँ द्युमन्तः
 समिधीमहि वयस्वन्तो वयस्कृतं यशस्वन्तो यशस्कृतं
 सुवीराँसो अदाभ्यम्। अग्ने सपत्नदम्भनं वर्षिष्ठे अधि
 नाके॥ सं त्वमग्ने सूर्यस्य वर्चसाऽगथाः समृषीणाँ स्तुतेन
 सं प्रियेण धाम्ना। त्वमग्ने सूर्यवर्चा असि सं मामायुषा

वर्चसा प्रजया सृज॥२०॥

आहुवध्यै रयिं मे वर्चसा सप्तदश च॥५॥ [५]

सं पश्यामि प्रजा अहमिडप्रजसो मानवीः। सर्वा भवन्तु
नो गृहे॥ अम्भः स्थाम्भो वो भक्षीय महः स्थ महो वो
भक्षीय सहः स्थ सहो वो भक्षीयोजः स्थोजं वो भक्षीय रेवंती
रमध्वमस्मिल्लोकेऽस्मिन् गोष्ठेऽस्मिन् क्षयेऽस्मिन् योनाविहैव
स्तेतो माऽपं गात बह्वीर्मे भूयास्त॥२१॥

सुहितासिं विश्वरूपीरा मोर्जा विशाऽऽगौपत्येना-
ऽऽरायस्पोषेण सहस्रपोषं वः पुष्यासं मयि वो रायः
श्रयन्ताम्॥ उपं त्वाऽग्ने दिवेदिवे दोषावस्तर्धिया वयम्।
नमो भरन्त एमसि। राजन्तमध्वराणां गोपामृतस्य
दीदिविम्। वर्धमानुस्वे दमे॥ स नः पितेवं सूनवेऽग्ने
सूपायनो भव। सचस्वा नः स्वस्तये॥ अग्ने॥२२॥

त्वं नो अन्तमः। उत त्राता शिवो भव वरूथ्यः॥
तं त्वां शोचिष्ठ दीदिवः। सुम्नायं नूनमीमहे सखिभ्यः॥
वसुरग्निर्वसुश्रवाः। अच्छां नक्षि द्युमत्तमो रयिं दाः॥ ऊर्जा वः

पश्याम्यूर्जा मां पश्यत रायस्पोषेण वः पश्यामि रायस्पोषेण
मा पश्यतेडाः स्थ मधुकृतः स्योना माऽऽविंशतेरा मदः।
सहस्रपोषं वः पुष्यासं॥२३॥

मयि वो रायः श्रयन्ताम्॥ तत् संवितुर्वरेण्यं भर्गो
देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्॥ सोमानुं स्वरेणं
कृणुहि ब्रह्मणस्पते। कक्षीवन्तं य औशिजम्॥ कदा चन
स्तरीरसि नेन्द्रं सश्वसि दाशुषे। उपोपेन्नु मघवन् भूय इन्नु
ते दानं देवस्य पृच्यते॥ परि त्वाग्ने पुरं वयं विप्रः सहस्य
धीमहि। धृषद्वर्णं दिवेदिवे भेत्तारं भङ्गुरावतः॥ अग्ने गृहपते
सुगृहपतिरहं त्वया गृहपतिना भूयासः सुगृहपतिर्मया त्वं
गृहपतिना भूयाः शतः हिमास्तामाशिषमा शासे तन्तवे
ज्योतिष्मतीं तामाशिषमा शासेऽमुष्मै ज्योतिष्मतीम्॥२४॥

भूयास्त स्वस्तयेऽग्ने पुष्यासं धृषद्वर्णमेकान्नत्रिंशच्च॥६॥ [६]

अयंज्ञो वा एष योऽसामोपप्रयन्तो अध्वरमित्याह
स्तोममेवास्मै युनक्त्युपेत्याह प्रजा वै पशव उपेमं लोकं
प्रजामेव पशूनिमं लोकमुपैत्यस्य प्रत्नमनुद्युतमित्याह
सुवर्गो वै लोकः प्रत्नः सुवर्गमेव लोकः समारोहत्यग्निर्मूर्धा

दिवः ककुदित्याह मूर्धानम्॥२५॥

एवैनं॑ समा॒नानां॑ करोत्यथो॑ देवलो॒कादेव॑ म॒नुष्यलो॒के
प्रति॑तिष्ठत्ययमिह प्रथ॒मो धा॑यि धा॒तृभि॒रित्या॑ह मुख्य॑मे॒वैनं॑
करोत्यु॒भा वा॑मिन्द्रा॒ग्नी आ॑हुव॒ध्या इ॒त्याहौ॒जो बल॑मे॒वाव
रुन्धे॒ऽयं ते॒ योनि॑र्ऋ॒त्विय॒ इत्या॑ह प॒शवो॒ वै र॒यिः प॒शूने॒वाव
रुन्धे ष॒ड्भिरु॑प॒ तिष्ठ॑ते षड्वै॥२६॥

ऋ॒तव॑ ऋ॒तुष्वे॒व प्रति॑ तिष्ठति ष॒ड्भिरु॑त्तरा॒भिरु॑प॒ तिष्ठ॑ते
द्वा॒दश॒ सं प॑द्यन्ते द्वा॒दश॒ मासाः॑ संवत्स॒रः संवत्स॒र ए॒व
प्रति॑ तिष्ठति यथा॒ वै पुरु॑षोऽश्वो॒ गौर्जी॑र्यत्ये॒वम॒ग्निरा॑हि॒तो
जी॑र्यति संवत्स॒रस्य॑ प॒रस्ता॑दा॒ग्निपा॑वमा॒नीभि॒रुप॑ तिष्ठते
पुन॑र्न॒वमे॒वैन॑म॒जरं॑ करोत्यथो॑ पु॒नात्ये॒वोप॑ तिष्ठते॒ योगं॑
ए॒वास्यै॒ष उप॑ तिष्ठते॥२७॥

दमं॑ ए॒वास्यै॒ष उप॑ तिष्ठते या॒ज्ञैवा॒स्यैषो॑प॒ तिष्ठ॑ते यथा॒
पापी॑या॒ञ्छ्रेय॑स आ॒हृत्य॑ नम॒स्यति॑ ता॒दृगे॒व तदा॑यु॒र्दा
अ॒ग्नेऽस्या॑यु॒र्मे दे॒हीत्या॑हाऽऽयु॒र्दा ह्ये॒ष वर्चो॑दा अ॒ग्नेऽसि॑
वर्चो॑ मे दे॒हीत्या॑ह वर्चो॑दा ह्ये॒ष त॑नू॒पा अ॒ग्नेऽसि॑ त॒नुव॑ मे
पा॒हीत्या॑ह॥२८॥

तनूपा ह्येषोऽग्रे यन्मे तनुवा ऊनं तन्म आ पृणेत्याह यन्मे
 प्रजायै पशूनामूनं तन्म आ पूरयेति वावैतदाह चित्रावसो
 स्वस्ति ते पारमशीयेत्याह रात्रिर्वै चित्रावसुरव्युष्ट्यै वा
 एतस्यै पुरा ब्राह्मणा अभेषुर्व्युष्टिमेवाव रुन्ध इन्धानास्त्वा
 शतम्॥ २९॥

हिमा इत्याह शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये
 प्रति तिष्ठत्येषा वै सूर्मी कर्णकावत्येतया ह स्म
 वै देवा असुराणां शततरुहां स्तृहन्ति यदेतया
 समिधमादधाति वज्रमेवैतच्छतघ्नीं यजमानो भ्रातृव्याय
 प्रहरति स्तृत्या अछम्बद्वारं सं त्वमग्रे सूर्यस्य वर्चसा
 गथा इत्याहैतत्त्वमसीदमहं भूयासमिति वावैतदाह त्वमग्रे
 सूर्यवर्चा असीत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते॥ ३०॥

मूर्धानं वै तिष्ठत आह शतमहं षोडश च॥ ७॥ [७]

सं पश्यामि प्रजा अहमित्याह यावन्त एव ग्राम्याः
 पशवस्तानेवाव रुन्धेऽम्भः स्थाम्भो वो भक्षीयेत्याहाम्भो
 ह्येता महः स्थ महो वो भक्षीयेत्याह महो ह्येताः सहः

स्थ॒ सहो॑ वो भक्षी॒येत्या॑ह॒ सहो॑ ह्ये॒ता ऊ॒र्ज॒स्थोर्ज॑ वो
भक्षी॒येति॑ ॥ ३१ ॥

आ॒होर्जो॑ ह्ये॒ता रे॒वती॑ रम॒ध्वमि॒त्याह॑ प॒शवो॑ वै रे॒वतीः॑
प॒शूने॒वात्मन्॑ रमयत इ॒हैव॑ स्ते॒तो माऽप॑ गा॒तेत्या॑ह ध्रु॒वा
ए॒वैना॒ अन॑पगाः कुरुत इष्टक॒चिद्वा॑ अ॒न्योऽग्निः॑ प॒शुचि॑दन्यः
स॒हि॒तासि॑ विश्वरू॒पीरिति॑ व॒त्सम॑भि मृ॒शत्यु॑पै॒वैनं॑ धत्ते
पशु॒चित॑मेनं कुरुते प्र॥ ३२ ॥

वा ए॒षोऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वते॒ य आ॑ह॒वनी॑यमुप॒तिष्ठ॑ते
गा॒र्ह॒पत्य॑मुप॒ तिष्ठ॑तेऽस्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति॒ तिष्ठ॑त्यथो
गा॒र्ह॒पत्या॑यैव नि ह॒ते गा॑य॒त्रीभि॑रुप॒ तिष्ठ॑ते तेजो॒ वै
गा॑य॒त्री तेज॑ ए॒वात्मन्॑ ध॒त्तेऽथो॑ यदे॒तं तृ॒चम॑न्वाह॒ सन्त॑त्यै
गा॒र्ह॒पत्यं॑ वा अनु॒ द्वि॒पादो॑ वी॒राः प्र॑जायन्ते॒ य ए॒वं वि॒द्वान्
द्वि॒पदा॑भिर्गा॒र्ह॒पत्य॑मुप॒तिष्ठ॑ते ॥ ३३ ॥

आऽस्य॑ वी॒रो जा॑यत ऊ॒र्जा वः॑ प॒श्याम्यूर्जा॑ मां
प॒श्य॒तेत्या॑हाऽऽशिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्ते तत्स॑वि॒तुर्वरे॑ण्यमि॒त्याह॑
प्रसू॑त्यै सो॒मान्ऽस्व॑र॒णमि॒त्याह॑ सोम॑पी॒थमे॒वाव॑ रुन्धे
कृ॒णु॒हि ब्र॑ह्मणस्प॒त् इत्या॑ह ब्रह्मव॑र्च॒समे॒वाव॑ रुन्धे क॒दा च॒न

स्त॒रीर॒सीत्या॑ह॒ न स्त॒री॑ ५ रात्रिं॑ वसति॥ ३४॥

य ए॒वं वि॒द्वान॒ग्निमु॑प॒तिष्ठ॑ते परि॑ त्वाग्ने॒ पुरं॑
व॒यमित्या॑ह परि॒धिमे॒वैतं॑ परि॑ दधा॒त्यस्क॑न्दा॒याग्ने॑
गृह॑प॒त इत्या॑ह यथा॒यजुरे॑वैतच्छ्रु॒त ५ हिमा॒ इत्या॑ह
श॒तं त्वा॑ हेम॒न्तानि॑न्धिषी॒येति॑ वावैतदा॑ह पु॒त्रस्य॑ नाम
गृह्णा॒त्यन्ना॒दमे॒वैनं॑ करोति॒ तामा॑शिष॒मा शा॑से तन्त॒वे
ज्योति॑ष्मती॒मिति॑ ब्रूया॒द्यस्य॑ पु॒त्रोऽजा॑तः स्यात्ते॒जस्व्ये॑वास्य
ब्रह्म॑वर्च॒सी पु॒त्रो जा॑यते तामा॑शिष॒मा शा॑सेऽमुष्मे
ज्योति॑ष्मती॒मिति॑ ब्रूया॒द्यस्य॑ पु॒त्रो जा॑तः स्यात् तेजं
ए॒वास्मिन्॑ ब्रह्मवर्च॒सं द॑धाति॥ ३५॥

ऊ॒र्जं वो भक्षी॑येति॒ प्र गार्ह॑पत्यमु॒पतिष्ठ॑ते वसति॒ ज्योति॑ष्मती॒मेका॒न्नत्रि॑ ५ शब्द॥ ८॥-[८]

अ॒ग्नि॒होत्रं॑ जु॒होति॑ यदे॒व किञ्च॑ यज॑मानस्य॒ स्वं
तस्यै॒व तद्रेतः॑ सि॒ञ्चति॑ प्र॒जन॑ने प्र॒जन॑न ५ हि वा
अ॒ग्निरथौष॑धी॒रन्त॑गता दहति॒ तास्ततो॑ भूय॑सीः प्रजा॑यन्ते
यत्सा॒यं जु॒होति॑ रेत॑ ए॒व तत्सि॑ञ्चति॒ प्रैव प्रा॑त॒स्तने॑न जनयति॒
तद्रेतः॑ सि॒क्तं न त्वष्ट्रा॑ऽवि॒कृतं॑ प्रजा॑यते याव॒च्छो वै रेतः॑सः
सि॒क्तस्य॑॥ ३६॥

त्वष्टा रूपाणि विकरोति तावच्छो वै तत्प्रजायत एष वै
 दैव्यस्त्वष्टा यो यजते बह्वीभिरुप तिष्ठते रेतंस एव सिक्तस्य
 बहुशो रूपाणि वि करोति स प्रैव जायते श्वःश्वो भूयान् भवति
 य एवं विद्वानग्निमुपतिष्ठतेऽहर्देवानामासीद्रात्रिरसुराणां ते-
 ऽसुरा यद्देवानां वित्तं वेद्यमासीत्तेन सह॥३७॥

रात्रिं प्राविशन् ते देवा हीना अमन्यन्त तैऽपश्यन्नाग्नेयी
 रात्रिराग्नेयाः पशवं इममेवाग्निं स्तवाम स नः स्तुतः
 पशून् पुनर्दास्यतीति तैऽग्निमस्तुवन्त्स एभ्यः स्तुतो रात्रिया
 अध्यहरभि पशून्निर्गर्जत् ते देवाः पशून् वित्वा कामां
 अकुर्वत् य एवं विद्वानग्निमुपतिष्ठते पशुमान् भवति॥३८॥

आदित्यो वा अस्माल्लोकादमुं लोकमेत् सोऽमुं
 लोकं गत्वा पुनरिमं लोकमभ्यध्यायत् स इमं लोकमागत्य
 मृत्योरबिभेन्मृत्युसंयुत इव ह्ययं लोकः सोऽमन्यतेममेवाग्निं
 स्तवानि स मां स्तुतः सुवर्गं लोकं गमयिष्यतीति सो-
 ऽग्निमस्तौत् स एनं स्तुतः सुवर्गं लोकमगमयद्यः॥३९॥

एवं विद्वानग्निमुपतिष्ठते सुवर्गमेव लोकमेति
 सर्वमायुरेत्यभि वा एषोऽग्नी आ रोहति य एनावुपतिष्ठते

यथा खलु वै श्रेयान्भ्यारूढः कामयते तथा करोति नक्तमुप
तिष्ठते न प्रातः स॥ हि नक्तं व्रतानि सृज्यन्ते सह श्रेयाश्च
पापीयाश्चासाते ज्योतिर्वा अग्निस्तमो रात्रिर्यत्॥४०॥

नक्तमुपतिष्ठते ज्योतिषैव तमस्तरत्युपस्थेयोऽग्नी ३
नोपस्थेया ३ इत्याहुर्मनुष्यायेन्वै योऽहरहराहृत्याथैनं
याचति स इन्वै तमुपाच्छृत्यथ को देवानहरहर्याचिष्यतीति
तस्मान्नोपस्थेयोऽथो खल्वाहुराशिषे वै कं यजमानो यजत
इत्येषा खलु वै॥४१॥

आहिताग्रेराशीर्यदग्निमुपतिष्ठते तस्मादुपस्थेयः
प्रजापतिः पशूनसृजत ते सृष्टा अहोरात्रे प्राविशन्
ताच्छन्दोभिरन्वविन्दद्यच्छन्दोभिरुपतिष्ठते स्वमेव
तदन्विच्छति न तत्र जाम्यंस्तीत्याहुर्योऽहरहरुपतिष्ठत
इति यो वा अग्निं प्रत्यङ्मुपतिष्ठते प्रत्येनमोषति यः पराङ्
विष्वङ् प्रजया पशुभिरेति क्वातिर्यङ्गिवोपं तिष्ठेत नैनं
प्रत्योषति न विष्वङ् प्रजया पशुभिरेति॥४२॥

सिक्तस्य सह भवति यो यत्खलु वै पशुभिस्त्रयोदश च॥१॥ [१]

मम नाम प्रथमं जातवेदः पिता माता च दधतुर्यदग्रे। तत्त्वं

बिभृहि पुनरा मदैतोस्तवाहं नाम बिभराण्यग्रे॥ मम नाम त्वं
च जातवेदो वासंसी इव विवसानौ ये चरावः। आयुषे त्वं
जीवसे वयं यथायथं वि परि दधावहे पुनस्ते॥ नमोऽग्नये-
ऽप्रतिविद्धाय नमोऽनाधृष्टाय नमः सम्राजे। अषाढः॥४३॥

अग्निर्बृहद्वया विश्वजित्सहन्त्यः श्रेष्ठो गन्धर्वः॥ त्वत्पितारो
अग्रे देवास्त्वामाहुतयस्त्वद्विवाचनाः। सं मामायुषा
सं गौपत्येन सुहिते मा धाः॥ अयमग्निः श्रेष्ठतमोऽयं
भगवत्तमोऽयं सहस्रसातमः। अस्मा अस्तु सुवीर्यम्॥
मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञं समिमं दधातु।
या इष्टा उषसो निमृचश्च ताः सं दधामि हविषा घृतेन॥
पयस्वतीरोषधयः॥४४॥

पयस्वद्वीरुधां पयः। अपां पयसो यत्पयस्तेन मामिन्द्र
सं सृज॥ अग्रे व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छंकेयं तन्मे
राध्यताम्॥ अग्निं होतारमिह तं हुवे देवान् यज्ञियानिह
यान् हवामहे॥ आ यन्तु देवाः सुमनस्यमाना वियन्तु देवा
हविषो मे अस्य॥ कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तु यानि घर्मे
कृपालान्युपचिन्वन्ति॥४५॥

वेधसः। पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायू विमुञ्चताम्॥

अभिन्नो घर्मो जीरदानुर्यतु आत्तस्तदगन् पुनः। इध्मो
वेदिः परिधयश्च सर्वे यज्ञस्याऽऽयुरनु सं चरन्ति॥
त्रयस्त्रिंशत्तन्तवो ये वितन्त्रिरे य इमं यज्ञं स्वधया ददन्ते
तेषां छिन्नं प्रत्येतदधामि स्वाहा घर्मो देवा अर्प्येतु॥४६॥

अषाढ ओषधय उपचिन्वन्ति पञ्चचत्वारिंशच्च॥१०॥ [१०]

वैश्वानरो न ऊत्याऽऽप्र यातु परावतः। अग्निरुक्थेन
वाहसा॥ ऋतावानं वैश्वानरमृतस्य ज्योतिषस्पतिम्।
अजस्रं घर्ममीमहे॥ वैश्वानरस्य दंसनाभ्यो बृहदरिणादेकः
स्वपस्यया कविः। उभा पितरा महयन्नजायताग्निर्द्यावापृथिवी
भूरिरेतसा॥ पृष्ठो दिवि पृष्ठो अग्निः पृथिव्यां पृष्ठो विश्वा
ओषधीरा विवेश। वैश्वानरः सहसा पृष्ठो अग्निः स नो दिवा
सः॥४७॥

रिषः पातु नक्तम्॥ जातो यदग्ने भुवना व्यख्यः पशुं न
गोपा इर्यः परिज्मा। वैश्वानर ब्रह्मणे विन्द गातुं यूयं पात
स्वस्तिभिः सदा नः॥ त्वमग्ने शोचिषा शोशुचान आ रोदसी
अपृणा जायमानः। त्वं देवा अग्निशस्तेरमुश्चो वैश्वानर
जातवेदो महित्वा॥ अस्माकमग्ने मघवत्सु धारयानामि

क्षत्रम॒जरं॑ सु॒वीर्य॑म्। व॒यं ज॑येम श॒तिनं॑ सह॒स्रिणं॑
वैश्वान॑र॥४८॥

वाज॑म॒ग्रे तवो॑तिभिः॥ वै॒श्वान॒रस्य॑ सु॒म॒तौ स्या॑म
राजा॒ हि॒कं भुव॑नानामभि॒श्रीः। इ॒तो जा॒तो वि॒श्वमि॑दं
वि च॑ष्टे वैश्वान॒रो य॑तते॒ सूर्ये॑ण॥ अ॒व ते॒ हेडो॑ वरुण॒
नमो॑भि॒रव॑ य॒ज्ञेभि॑रीमहे ह॒विर्भिः॑। क्षय॑न्न॒स्मभ्य॑मसुर
प्रचे॑तो॒ राज॒न्नेना॑सि शि॒श्रथः॑ कृ॒तानि॑॥ उ॒दुत्त॑मं
व॒रुण॑ पाश॑म॒स्मदवा॑धु॒मं वि म॑ध्य॒मं श्र॑थाय। अथा॑
व॒यमा॑दित्य॥४९॥

व्र॒ते तवा॑ना॒गसो॑ अ॒दि॒तये॑ स्याम॥ द॒धि॒क्राव्णो॑ अ॒कारि॑षं
जि॒ष्णोर॑श्व॒स्य वा॒जिनः॑॥ सु॒र॒भि नो॒ मुखा॑ क॒र॒त् प्र ण॑
आयू॑षि ता॒रिष॑त्॥ आ द॒धि॒क्राः श॑व॒सा प॑ञ्च कृ॒ष्टीः सूर्य॑
इ॒व ज्योति॑षा॒ऽपस्त॑तान। स॒ह॒स्र॒साः श॑त॒सा वा॒ज्य॑र्वा पृ॒णक्तु॑
म॒ध्वा स॑मि॒मा व॑चा॒सि॥ अ॒ग्नि॒र्मूर्धा॑ भुवः। मरु॑तो॒ यद्ध॑ वो
दि॒वः सु॑म्रा॒यन्तो॑ ह॒वा॑महे। आ तू नः॑॥५०॥

उप॑ गन्त॒न॥ या वः॑ श॒र्म श॑शमा॒नाय॑ सन्ति॑
त्रि॒धातू॑नि दा॒शुषे॑ यच्छ॒ताधि॑। अ॒स्मभ्य॑ ता॒नि मरु॑तो

वि यन्त रयिं नो धत्त वृषणः सुवीरम्॥ अदितिर्न
 उरुष्यत्वदितिः शर्म यच्छतु। अदितिः पात्वहंसः॥
 महीम् षु मातरं सुव्रतानामृतस्य पत्नीमवसे हुवेम।
 तुविक्षत्रामजरन्तीमुरूचीं सुशर्माणमदितिं सुप्रणीतिम्॥
 सुत्रामाणं पृथिवीं द्यामनेहसं सुशर्माणमदितिं
 सुप्रणीतिम्। दैवीं नावं स्वरित्रामनागसमस्रवन्तीमा
 रुहेमा स्वस्तये॥ इमां सु नावमाऽरुहं शतारित्रां
 शतस्फ्याम्। अच्छिद्रां पारयिष्णुम्॥५१॥

दिवा स संहस्त्रिणं वैश्वानराऽऽदित्य तू नोऽनेहसं सुशर्माणमेकात्रविंशतिश्च॥११॥ [११]

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः॥

तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे षष्ठप्रश्नप्रारम्भः। हरिः
 ओम्। सं त्वां सिञ्चामि यजुषा प्रजामायुर्धनं च।
 बृहस्पतिप्रसूतो यजमान इह मा रिषत्॥ आज्यमसि
 सत्यमसि सत्यस्याध्यक्षमसि हविरसि वैश्वानरं
 वैश्वदेवमुत्पूतशुष्मं सत्यौजाः सहोऽसि सहमानमसि

सह॑स्वारा॑तीः सह॑स्वारा॑तीय॑तः सह॑स्व॒ पृ॒त॒नाः सह॑स्व
पृ॒त॒न्य॑तः। सह॑स्र॒वीर्य॑मसि॒ तन्मा॑ जि॒न्वाऽऽज्य॑स्याऽ-
ऽज्य॑मसि॒ स॒त्यस्य॑ स॒त्यम॑सि॒ स॒त्यायुः॑॥१॥

अ॒सि स॒त्यशु॑ष्ममसि॒ स॒त्येन॑ त्वाऽभि॒ घा॑रयामि॒ तस्य॑ ते
भक्षी॑य पञ्चा॒नां त्वा॒ वा॒ता॒नां य॒न्त्राय॑ ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि पञ्चा॒नां
त्वंतू॑नां य॒न्त्राय॑ ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि पञ्चा॒नां त्वा॑ दि॒शां य॒न्त्राय॑
ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि पञ्चा॒नां त्वा॑ पञ्च॒ज॒नाना॑ य॒न्त्राय॑ ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि
च॒रोस्त्वा॒ पञ्च॑बिलस्य य॒न्त्राय॑ ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि ब्रह्म॑णस्त्वा
तेज॑से य॒न्त्राय॑ ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि क्ष॒त्रस्य॒ त्वौज॑से य॒न्त्राय॑॥२॥

ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि वि॒शे त्वा॑ य॒न्त्राय॑ ध॒र्त्राय॑ गृह्णामि सु॒वीर्या॑य
त्वा गृह्णामि सु॒प्रजा॑स्त्वाय॒ त्वा गृह्णामि रा॒यस्पोषा॑य
त्वा गृह्णामि ब्रह्म॑वर्च॒साय॑ त्वा गृह्णामि भू॒रस्मा॑कः
ह॒विर्दे॒वाना॑मा॒शिषो॑ यज॑मानस्य दे॒वाना॑ त्वा दे॒वता॑भ्यो
गृह्णामि का॒माय॑ त्वा गृह्णामि॥३॥

स॒त्यायु॑रोज॑से य॒न्त्राय॒ त्रय॑स्त्रि॒शब्द॑॥१॥ [१]

ध्रु॒वोऽसि॑ ध्रु॒वोऽह॑ः स॑जा॒तेषु॑ भू॒यासं॑ धी॒रश्चे॒ता
वसु॑वि॒दुग्रो॑ऽस्यु॒ग्रोऽह॑ः स॑जा॒तेषु॑ भू॒यासमु॑ग्रश्चे॒ता

वसुविदभिभूरस्यभिभूरह९ संजातेषु भूयासमभिभूश्चेत्ता
 वसुविद्युनज्मि त्वा ब्रह्मणा दैव्येन हव्यायास्मै वोढवे
 जातवेदः। इन्धानास्त्वा सुप्रजसः सुवीरा ज्योर्जीवेम
 बलिहृतो वयं ते॥ यन्मे अग्ने अस्य यज्ञस्य रिष्यात्॥४॥

यद्वा स्कन्दादाज्यस्योत विष्णो। तेन हन्मि सपत्नं
 दुर्मरायुमैनं दधामि निर्ऋत्या उपस्थे। भूर्भुवः सुवरुच्छुष्मो
 अग्ने यजमानायैधि निशुष्मो अभिदासन्ते। अग्ने देवेद्ध
 मन्विद्ध मन्द्रजिह्वामर्त्यस्य ते होतर्मूर्धन्ना जिघर्मि
 रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय मनोऽसि प्राजापत्यं
 मनसा मा भूतेनाऽऽविश वागस्यैन्द्री सपत्नक्षयणी॥५॥

वाचा मैन्द्रियेणाऽऽविश वसन्तमृतूनां प्रीणामि स मां
 प्रीतः प्रीणातु ग्रीष्ममृतूनां प्रीणामि स मां प्रीतः प्रीणातु
 वरुषा ऋतूनां प्रीणामि ता मां प्रीताः प्रीणन्तु शरदमृतूनां
 प्रीणामि सा मां प्रीता प्रीणातु हेमन्तशिशिरावृतूनां प्रीणामि
 तौ मां प्रीतौ प्रीणीतामग्नीषोमयोरहं दैवयज्यया चक्षुष्मान्
 भूयासमग्नेरहं दैवयज्ययान्नादो भूयासं॥६॥

दधिंस्यदब्धो भूयासमुं दमेयमग्नीषोमयोरहं

दैवयज्यया वृत्रहा भूयासमिन्द्राग्रियोरहं दैवयज्ययैन्द्रियाव्यन्नाद
 भूयासमिन्द्रस्याहं दैवयज्ययैन्द्रियावी भूयासं महेन्द्रस्याहं
 दैवयज्यया जेमानं महिमानं गमेयमग्नेः स्विष्टकृतोऽहं
 दैवयज्ययाऽऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयम्॥७॥

रिष्यात् सपत्नक्षयण्यन्नादो भूयासः पद्विंशच्च॥२॥ [२]

अग्निर्मा दुरिष्ठात् पातु सविताऽघशः साद्यो मेऽन्ति दूरै-
 ऽरातीयति तमेतेन जेषः सुरूपवर्षवर्ण एहीमान् भद्रान्
 दुर्याः अभ्येहि मामनुव्रता न्यु शीर्षाणि मृद्वमिड एह्यदित
 एहि सरस्वत्येहि रन्तिरसि रमन्तिरसि सूनर्यसि जुष्टे जुष्टिं
 तेऽशीयोपहूत उपहवं॥८॥

तेऽशीय सा मे सत्याशीरस्य यज्ञस्य भूयादरेडता
 मनसा तच्छकेयं यज्ञो दिवः रोहतु यज्ञो दिवं गच्छतु यो
 दैवयानः पन्थास्तेन यज्ञो देवाः अप्येत्वस्मास्विन्द्र इन्द्रियं
 दधात्वस्मान्नाय उत यज्ञाः सचन्तामस्मासु सन्त्वाशिषः
 सा नः प्रिया सुप्रतूर्तिर्मघोनी जुष्टिरसि जुषस्व नो जुष्टा
 नः॥९॥

असि जुष्टिं ते गमेयं मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं

य॒ज्ञं॑ स॒मि॒मं द॑धातु। बृ॒ह॒स्प॒ति॒स्त॒नु॒ता॒मि॒मं नो॒ वि॒श्वे दे॒वा
इ॒ह मा॑दयन्ताम्॥ ब्र॒ध्न॒ पि॒न्वे॒स्व द॑दंतो मे॒ मा क्षा॑यि कुर्व॒तो मे॒
मो॒प॑दसत् प्र॒जाप॑तेर्भा॒गोऽस्य॑ूर्ज॒स्वान् प॑य॒स्वान् प्रा॑णापा॒नौ मे॑
पा॒हि स॒मा॒न॒व्या॒नौ मे॑ पा॒ह्यु॒दा॒न॒व्या॒नौ मे॑ पा॒ह्यक्षि॑तो॒ऽस्य॑क्षित्यै
त्वा॒ मा मे॑ क्षे॒ष्टा अ॒मु॒त्रा॒मुष्मि॑न् लो॒के॥१०॥

उ॒प॒ह॒वं जु॑ष्टां नस्त्वा॒ षट् च॑॥३॥ [३]

ब॒र्हि॒षोऽहं॑ दे॒वय॑ज्यया॑ प्र॒जावा॑न् भू॒यासं॑ नरा॒शं॑ स॒स्याहं॑
दे॒वय॑ज्यया॑ पशु॒मान् भू॑यासम॒ग्नेः स्वि॑ष्ट॒कृ॒तोऽहं॑ दे॒वय॑ज्यया॒
ऽऽयु॑ष्मान् य॒ज्ञेन॑ प्र॒ति॒ष्ठां ग॑मेयम॒ग्नेर॒हमु॑ज्जि॒तिम॑नू॒ज्जेष॑
सोम॑स्या॒हमु॑ज्जि॒तिम॑नू॒ज्जेष॑म॒ग्नेर॒हमु॑ज्जि॒तिम॑नू॒ज्जेष॑म॒ग्नीषो॑म॒यो॒र॒हमु॑
मनू॒ज्जेष॑मिन्द्र॑स्या॒हम्॥११॥

उ॒ज्जि॒तिम॑नू॒ज्जेष॑म॒हेन्द्र॑स्या॒हमु॑ज्जि॒तिम॑नू॒ज्जेष॑म॒ग्नेः स्वि॑ष्ट॒कृ॒तो॒
ऽह॑मु॒ज्जि॒तिम॑नू॒ज्जेष॑ वाज॑स्य॒ मा प्र॑स॒वेनो॑द्वा॒भे॒णोद॑ग्रभीत्।
अथा॑ स॒प॒त्नां॑ इन्द्रो॑ मे नि॒ग्रा॒भे॒णाध॑रां॒ अकः॑॥ उ॒द्वा॒भं
च॑ नि॒ग्रा॒भं च॑ ब्र॒ह्म दे॒वा अ॑वीवृधन्। अथा॑ स॒प॒त्नानि॑न्द्रा॒ग्नी
मे॑ विषू॒चीना॒न्व्य॑स्यताम्॥ ए॒मा अ॑गमन्ना॒शिषो॑ दोह॑कामा॒
इन्द्र॑वन्तः॥१२॥

वनामहे धुक्षीमहिं प्रजामिषम्॥ रोहितेन त्वाऽग्निर्देवतां
 गमयतु हरिभ्यां त्वेन्द्रो देवतां गमयत्वेतशेन त्वा सूर्यो
 देवतां गमयतु वि ते मुश्रामि रशना वि रश्मीन् वि योक्रा
 यानि परिचर्तनानि धत्तादस्मासु द्रविणं यच्च भद्रं प्र णो
 ब्रूताद्वागधान् देवतासु॥ विष्णोः शंयोरहं देवयज्यया यज्ञेन
 प्रतिष्ठां गमेयं सोमस्याहं देवयज्यया॥१३॥

सुरेता रेतो धिषीय त्वष्टुरहं देवयज्यया पशूनां
 रूपं पुषेयं देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य मिथुनं तयोरहं
 देवयज्यया मिथुनेन प्र भूयासं वेदोऽसि वित्तिरसि विदेय
 कर्मासि करुणमसि क्रियासं सनिरसि सनितासि सनेयं
 घृतवन्तं कुलायिनं रायस्पोषं सहस्रिणं वेदो ददातु
 वाजिनम्॥१४॥

इन्द्रस्याहमिन्द्रवन्तः सोमस्याहं देवयज्यया चतुश्चत्वारिंशच्च॥४॥ [४]

आ प्यायतां ध्रुवा घृतेन यज्ञंयज्ञं प्रति देवयज्यः।
 सूर्याया ऊधोऽदित्या उपस्थ उरुधारा पृथिवी यज्ञे
 अस्मिन्॥ प्रजापतेर्विभान्नाम लोकस्तस्मिंस्त्वा दधामि

स॒ह यज॑मानेन॒ सद॑सि॒ सन्मे॑ भूयाः॒ सर्व॑मसि॒ सर्वं॑ मे भूयाः॒
 पूर्ण॑मसि॒ पूर्णं॑ मे॒ भूया॒ अक्षि॑तमसि॒ मा मे॑ क्षेष्ठाः॒ प्राच्या॑
 दि॒शि दे॒वा ऋ॒त्विजो॑ मार्जयन्तां॒ दक्षि॑णायां॥१५॥

दि॒शि मासाः॑ पि॒तरो॑ मार्जयन्तां॒ प्र॒तीच्या॑ दि॒शि गृ॒हाः
 प॒शवो॑ मार्जयन्तामु॒दीच्या॑ दि॒श्याप॒ ओष॑धयो॒ वन॒स्पत॑यो
 मार्जयन्तामु॒र्ध्वाया॑ दि॒शि य॒ज्ञः स॑वत्स॒रो य॒ज्ञप॑तिर्मार्जयन्तां॒
 विष्णोः॒ क्रमो॑ऽस्यभिमाति॒हा गा॑य॒त्रेण॒ छन्द॑सा पृथि॒वीमनु॑
 वि क्र॑मे॒ निर्भ॑क्तः स यं द्वि॒ष्मो विष्णोः॒ क्रमो॑ऽस्यभि॒शस्ति॒हा
 त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑साऽन्तरि॒क्षमनु॑ वि क्र॑मे॒ निर्भ॑क्तः स यं द्वि॒ष्मो
 विष्णोः॒ क्रमो॑ऽस्यरातीय॒तो ह॒न्ता जा॑ग॒तेन॒ छन्द॑सा दि॒वमनु॑
 वि क्र॑मे॒ निर्भ॑क्तः स यं द्वि॒ष्मो विष्णोः॒ क्रमो॑ऽसि शत्रूय॒तो
 ह॒न्ताऽऽनु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा दि॒शोऽनु॑ वि क्र॑मे॒ निर्भ॑क्तः स यं
 द्वि॒ष्मः॥१६॥

दक्षिणायां द्विष्मो विष्णोरेकान्नत्रि॒शब्द॑॥५॥ [५]

अ॒गन्म॑ सु॒वः सु॒व॒रग॑न्म स॒दृश॑स्ते॒ मा छि॑त्सि॒ यत्ते॒
 तप॑स्तस्मै॒ ते॒ माऽऽवृ॑क्षि सु॒भूर॑सि॒ श्रेष्ठो॑ र॒श्मीना॑मायु॒र्धा

अस्यायुर्मे धेहि वर्चोधा असि वर्चो मयि धेहीदमहममुं
 भ्रातृव्यमाभ्यो दिग्भ्योऽस्यै दिवोऽस्मादन्तरिक्षादस्यै पृथिव्या
 अस्मादन्नाद्यान्निर्भजामि निर्भक्तः स यं द्विष्मः॥१७॥

सं ज्योतिषाऽभूवमैन्द्रीमावृतमन्वावर्ते समहं प्रजया सं
 मया प्रजा समहः रायस्पोषेण सं मया रायस्पोषः समिद्धो
 अग्ने मे दीदिहि समेद्धा ते अग्ने दीद्यासं वसुमान् यज्ञो
 वसीयान् भूयासमग्र आयूँषि पवस आ सुवोर्जमिषं च
 नः। आरे बाधस्व दुच्छुनाम्॥ अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः
 सुवीर्यम्॥१८॥

दधत् पोषः रुयिं मयि। अग्ने गृहपते सुगृहपतिरहं
 त्वया गृहपतिना भूयासः सुगृहपतिर्मया त्वं गृहपतिना
 भूयाः शतः हिमास्तामाशिषमा शासे तन्तवे ज्योतिष्मतीं
 तामाशिषमाशासेऽमुष्मै ज्योतिष्मतीं कस्त्वा युनक्ति स त्वा
 विमुञ्चत्वग्ने व्रतपते व्रतमचारिषं तदशकं तन्मेऽराधि यज्ञो
 बभूव स आ॥१९॥

बभूव स प्र जज्ञे स वावृधे। स देवानामधिपतिर्बभूव
 सो अस्माः अधिपतीन् करोतु वयः स्याम पतयो

रयीणाम्॥ गोमां॑ अ॒ग्नेऽवि॑मां॑ अ॒श्वी य॒ज्ञो नृ॒वत्स॑खा
सद॑मिदं प्रमृष्यः। इडा॑वां॑ ए॒षो अंसुर॑ प्र॒जावा॑न् दी॒र्घो र॒यिः
पृथु॑बुधः स॒भावान्॑॥२०॥

द्विष्मः सुवीर्यं॑ स आ पञ्च॑त्रिंशच्च॥६॥ [६]

यथा॒ वै संमृत॑सो॒मा ए॒वं वा ए॒ते संमृत॑य॒ज्ञा
यद॑र॒शपूर्ण॑मा॒सौ कस्य॑ वाहं दे॒वा य॒ज्ञमा॑ गच्छ॑न्ति॒ कस्य॑ वा
न ब॑हूनां यज॑मानानां॒ यो वै दे॒वताः॒ पूर्वः॑ परिगृ॒ह्णाति॒ स ए॑नाः
श्वो भू॑ते य॑जत ए॒तद्वै दे॒वाना॑मा॒यत॑नं॒ यदा॑हव॒नीयो॑ऽन्त॒राग्नी
प॑शूनां गार्ह॑पत्यो मनु॒ष्या॑णामन्वाहार्य॑पचनः॒ पितॄ॑णाम॒ग्निं
गृ॑ह्णाति॒ स्व ए॒वाय॑तने दे॒वताः॒ परि॑॥२१॥

गृ॒ह्णाति॒ ताः श्वो भू॑ते य॑जते व्र॒तेन॒ वै मे॒ध्यो-
ऽग्नि॑व्र॒तप॑तिर्ब्राह्म॒णो व्र॑त॒भृद् व्र॑तमु॒पैष्यन् ब्रू॑याद॒ग्ने व्र॑तपते
व्र॑तं च॑रिष्यामीत्य॒ग्निर्वै दे॒वानां॑ व्र॒तप॑तिस्तस्मा॑ ए॒व
प्र॑तिप्रोच्य॑ व्र॒तमा॑ल॒भते ब॒र्हिषा॑ पूर्ण॑मा॒से व्र॑तमु॒पैति
व॒त्सैर॑मावा॒स्याया॑मे॒तद्धो॑तयो॒राय॑तनमु॒पस्तीर्यः॑ पूर्व॑श्चा॒ग्निरप॑र॒श्चेत्

इ॒त्वा उप॑स्तीर्णमिच्छ॑न्ति॒ किमु॑ दे॒वा येषां॑ नवा॑वसान॒मुपा॑स्मि
य॒क्ष्यमा॑णे दे॒वता॑ वसन्ति॒ य ए॒वं वि॒द्वान॒ग्निमु॑पस्तृ॒णाति॒

यजमानेन ग्राम्याश्च पशवोऽवरुध्या आरण्याश्चेत्याहुर्यद्ग्राम्यानुप-
तेन ग्राम्यानव रुन्धे यदारण्यस्याश्जाति तेनारण्यान्
यदनाश्वानुपवसेत् पितृदेवत्यः स्यादारण्यस्याश्जातीन्द्रियं॥ २३॥

वा आरण्यमिन्द्रियमेवाऽऽत्मन् धत्ते यदनाश्वानुपवसेत्
क्षोधुकः स्याद्यदशजीयाद्रुद्रोऽस्य पशूनभिमन्येतापोऽश्जाति
तन्नेवाशितं नेवानशितं न क्षोधुको भवति नास्य रुद्रः
पशूनभि मन्यते वज्रो वै यज्ञः क्षुत्खलु वै मनुष्यस्य
भ्रातृव्यो यदनाश्वानुपवसति वज्रेणैव साक्षात्क्षुधं भ्रातृव्यं
हन्ति॥ २४॥

परि मनुष्या इन्द्रियं साक्षात् त्रीणि च॥ ७॥ [७]

यो वै श्रद्धामनारभ्य यज्ञेन यजते नास्येष्टाय श्रद्धधतेऽपः
प्र णयति श्रद्धा वा आपः श्रद्धामेवाऽऽरभ्य यज्ञेन यजत
उभयेऽस्य देवमनुष्या इष्टाय श्रद्धधते तदाहुरति वा एता
वर्त्रन्नेदन्त्यति वाचं मनो वावैता नाति नेदन्तीति मनसा प्र
णयतीयं वै मनः॥ २५॥

अनयैवेनाः प्र णयत्यस्कन्नहविर्भवति य एवं वेद
यज्ञायुधानि संभरति यज्ञो वै यज्ञायुधानि यज्ञमेव

तत्संभरति॑ यदेकमेक॑ संभरे॑त् पितृदेव॑त्यानि स्युर्यत्
 सह॑ सर्वाणि॑ मानुषाणि॑ द्वेद्वे संभरति॑ याज्यानुवाक्य॑योरेव
 रूपं॑ करोत्यथो॑ मिथुनमेव॑ यो वै दश॑ यज्ञायुधानि॑ वेदं
 मुख॑तोऽस्य य॒ज्ञः कल्पते॑ स्फ्यः॥२६॥

च॒ क॒पाला॑नि चाग्नि॑होत्र॒हव॑णी च॒ शूर्पं॑ च कृष्णाजि॑नं
 च॒ श॒म्या॑ चो॒लूख॑लं च॒ मुस॑लं च दृ॒षच्चोप॑ला चै॒तानि॑ वै
 दश॑ यज्ञायुधानि॑ य ए॒वं वेदं॑ मुख॑तोऽस्य य॒ज्ञः कल्पते॑
 यो वै दे॒वेभ्यः॑ प्र॒तिप्रोच्य॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑ते जु॒षन्तोऽस्य॑ दे॒वा
 ह॒व्यः॑ ह॒विर्नि॑रु॒प्यमाण॑म॒भि मन्त्र॑येता॒ग्निः॑ हो॒तार॑मि॒ह तः॑
 ह॒व इति॑॥२७॥

दे॒वेभ्य॑ ए॒व प्र॒तिप्रोच्य॑ य॒ज्ञेन॑ यज॑ते जु॒षन्तोऽस्य॑ दे॒वा
 ह॒व्यमेष॑ वै य॒ज्ञस्य॑ ग्र॒हो गृही॑त्वैव य॒ज्ञेन॑ यज॑ते तदु॑दित्वा वाचं॑
 यच्छ॑ति य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्या अथो॑ मन॑सा वै प्र॒जाप॑तिर्य॒ज्ञम॑तनु॒त
 मन॑सै॒व तद्य॒ज्ञं त॑नुते॒ रक्ष॑साम॒नन्व॑वचाराय॒ यो वै य॒ज्ञं
 योग॑ आ॒गते॑ यु॒नक्ति॑ यु॒क्ते यु॒ञ्जानेषु॑ कस्त्वा॑ यु॒नक्ति॑ स त्वा॑
 यु॒नक्तित्या॑ह प्र॒जाप॑तिर्वै कः प्र॒जाप॑तिनै॒वैनं॑ यु॒नक्ति॑ यु॒क्ते
 यु॒ञ्जानेषु॑॥२८॥

वै मनः स्फ्य इति युनक्तेकादश च॥८॥ [८]

प्रजापतिर्यज्ञानसृजताग्निहोत्रं चाग्निष्टोमं च पौर्णमासीं
चोक्थ्यं चामावास्यां चातिरात्रं च तानुदमिमीत्
यावदग्निहोत्रमासीत् तावानग्निष्टोमो यावती पौर्णमासी
तावानुक्थ्यो यावत्यमावास्यां तावानतिरात्रो य
एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति यावदग्निष्टोमेनोपाप्नोति
तावदुपाप्नोति य एवं विद्वान् पौर्णमासीं यजते
यावदुक्थ्येनोपाप्नोति॥ २९॥

तावदुपाप्नोति य एवं विद्वानमावास्यां यजते
यावदतिरात्रेणोपाप्नोति तवदुपाप्नोति परमेष्ठिनो वा एष
यज्ञोऽग्रं आसीत् तेन स परमां काष्ठामगच्छत् तेन प्रजापतिं
निरवासाययत् तेन प्रजापतिः परमां काष्ठामगच्छत् तेनेन्द्रं
निरवासाययत् तेनेन्द्रः परमां काष्ठामगच्छत् तेनाग्नीषोमौ
निरवासाययत् तेनाग्नीषोमौ परमां काष्ठामगच्छतां यः॥ ३०॥

एवं विद्वान् दशपूर्णमासौ यजते परमामेव काष्ठां
गच्छति यो वै प्रजातेन यज्ञेन यजते प्र प्रजयां
पशुभिर्मिथुनैर्जायते द्वादश मासाः संवत्सरो द्वादश

द्वन्द्वानि दर्शपूर्णमासयोस्तानि संपाद्यानीत्याहुर्वत्सं
 चोपावसृजत्युखां चाधि श्रयत्यव च हन्ति दृषदौ च
 समाहन्त्यधि च वपते कपालानि चोप दधाति पुरोडाशं
 च॥ ३१॥

अधिश्रयत्याज्यं च स्तम्बयजुश्च हरत्यभि च गृह्णाति वेदिं
 च परिगृह्णाति पत्नीं च सं नह्यति प्रोक्षणीश्चाऽऽसादयत्याज्यं
 चैतानि वै द्वादश द्वन्द्वानि दर्शपूर्णमासयोस्तानि य
 एव५ संपाद्य यजते प्रजातेनैव यज्ञेन यजते प्र प्रजयां
 पशुभिर्मिथुनैर्जायते॥ ३२॥

उक्थ्येनोपाप्रोत्यंगच्छतां यः पुरोडाशं च चत्वारिंशच्च॥ ९॥ [९]

ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽह५ संजातेषु भूयासमित्याह ध्रुवानेवैनान्
 कुरुत उग्रोऽस्युग्रोऽह५ संजातेषु भूयासमित्याहाप्रतिवादिन
 एवैनान्कुरुतेऽभिभूरस्यभिभूरह५ संजातेषु भूयासमित्याह
 य एवैनं प्रत्युत्पिपीते तमुपास्यते युनज्मि त्वा ब्रह्मणा
 दैव्येनेत्याहैष वा अग्नेर्योगस्तेन॥ ३३॥

एवैनं युनक्ति यज्ञस्य वै समृद्धेन देवाः सुवर्गं
 लोकमायन् यज्ञस्य व्यृद्धेनासुरान् पराभावयन् यन्मे

अग्ने अ॒स्य य॒ज्ञस्य॒ रि॒ष्यादि॒त्याह॒ य॒ज्ञस्यै॒व तत्समृ॑द्धेन॒
यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति य॒ज्ञस्य॒ व्यृ॑द्धेन॒ भ्रातृ॑व्यान् परा॑
भावयत्यग्निहोत्रमे॒ताभिर्व्या॑ह॒तीभि॒रुप॑ सादयेद्यज्ञमुखं वा
अ॒ग्निहो॒त्रं ब्र॒ह्मै॒ता व्या॑ह॒तयो॒ यज्ञ॑मुख ए॒व ब्र॒ह्म॥ ३४॥

कुरु॒ते सं॒वत्स॒रे प॒र्या॒गत॑ ए॒ताभि॑रे॒वोप॑सादयेद्
ब्र॒ह्मणै॒वोभ॑यतः सं॒वत्स॒रं प॒रिगृ॑ह्णाति द॒र्शपूर्ण॑मा॒सौ
चा॑तुर्मा॒स्यान्या॒लभ॑मान ए॒ताभिर्व्या॑ह॒तीभि॒र्हवी॑ ऽप्यासादयेद्यज्ञ
वै द॒र्शपूर्ण॑मा॒सौ चा॑तुर्मा॒स्यानि॒ ब्र॒ह्मै॒ता व्या॑ह॒तयो॒ यज्ञ॑मुख
ए॒व ब्र॒ह्म कुरु॒ते सं॒वत्स॒रे प॒र्या॒गत॑ ए॒ताभि॑रे॒वासा॑दयेद्
ब्र॒ह्मणै॒वोभ॑यतः सं॒वत्स॒रं प॒रिगृ॑ह्णाति यद्वै य॒ज्ञस्य॒ साम्ना॑
क्रि॒यते॑ रा॒ष्ट्रं॥ ३५॥

य॒ज्ञस्या॒ऽऽशी॑र्गच्छति॒ यदृ॒चा वि॒शं य॒ज्ञस्या॒ऽऽ
ऽशी॑र्गच्छत्यथ॒ ब्रा॒ह्मणो॑ऽना॒शीर्के॑ण य॒ज्ञेन॑ यजते
सा॒मिधे॑नीर॒नुव॑क्ष्यन्ने॒ता व्या॑ह॒तीः पु॒रस्ता॑द्व॒ध्याद् ब्र॒ह्मै॒व
प्र॑ति॒पदं॑ कुरु॒ते तथै॑ ब्रा॒ह्मणः॑ सा॒शीर्के॑ण य॒ज्ञेन॑ यजते॒ यं
का॒मये॑त् यज॑मानं॒ भ्रातृ॑व्यमस्य य॒ज्ञस्या॒ऽऽशी॑र्गच्छेदिति॒
तस्यै॒ता व्या॑ह॒तीः पु॒रोऽनु॑वा॒क्यायां॑ द॒ध्याद् भ्रातृ॑व्यदे॒वत्यां॑ वै

पुरोऽनुवाक्यां भ्रातृव्यमेवास्यं यज्ञस्य॥३६॥

आशीर्गच्छति यान् कामयेत् यजमानान्त्समावत्येनान्
यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेदिति तेषामेता व्याहृतीः पुरोऽनुवाक्याया
अर्धर्च एकां दध्याद्याज्यायै पुरस्तादेकां याज्याया अर्धर्च
एकां तथैनान्त्समावती यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छति यथा वै
पर्जन्यः सुवृष्टं वर्षत्येवं यज्ञो यजमानाय वर्षति
स्थलयोदकं परिगृह्णन्त्याशिषां यज्ञं यजमानः परिगृह्णाति
मनोऽसि प्राजापत्यं॥३७॥

मनसा मा भूतेनाऽऽविशेत्याहु मनो वै प्राजापत्यं
प्राजापत्यो यज्ञो मन एव यज्ञमात्मन् धत्ते वागस्यैन्द्री
संपत्क्षयणी वाचा मैन्द्रियेणाऽऽविशेत्याहैन्द्री वै
वाग्वाचमेवैन्द्रीमात्मन् धत्ते॥३८॥

तेनैव ब्रह्मं राष्ट्रमेवास्यं यज्ञस्यं प्राजापत्यं षड्विंशच्च॥१०॥

यो वै सप्तदशं प्रजापतिं यज्ञमन्वायत्तं वेदं प्रति यज्ञेन
तिष्ठति न यज्ञाद् भ्रंशत आ श्रावयेति चतुरक्षरमस्तु
श्रौषडिति चतुरक्षरं यजेति द्व्यक्षरं ये यजामहु इति पञ्चाक्षरं
द्व्यक्षरो वषट्कार एष वै सप्तदशः प्रजापतिर्यज्ञमन्वायत्तो य

ए॒वं वे॒द॒ प्र॒ति॒ य॒ज्ञेन॑ तिष्ठति॒ न य॒ज्ञाद् भ्रं॑शते॒ यो वै य॒ज्ञस्य॒
प्राय॑णं॒ प्रति॒ष्ठाम्॥३९॥

उ॒द॒य॒नं वे॒द॒ प्र॒ति॒ष्ठि॒तेन॑रि॒ष्टेन॑ य॒ज्ञेन॑ स॒ं॒स्थां ग॑च्छ॒त्या
श्रा॒व॒यास्तु॒ श्रौष॑ड्यज॒ ये य॒जाम॑हे वष॒ट्कार॑ ए॒तद्वै य॒ज्ञस्य॒
प्राय॑णमे॒षा प्र॒ति॒ष्ठै॒तदु॒द॒य॒नं य॒ एवं वे॒द॒ प्र॒ति॒ष्ठि॒तेन॑रि॒ष्टेन॑ य॒ज्ञेन॑
स॒ं॒स्थां ग॑च्छति॒ यो वै सू॒नृता॑यै॒ दोहं॑ वे॒द॒ दु॒ह ए॒वैनां॑ य॒ज्ञो
वै सू॒नृता॑ऽऽश्रा॒व॒येत्यै॒वैनां॑म॒हूद॑स्तु॥४०॥

श्रौष॒डित्यु॒पावा॑स्रा॒ग्यजे॑त्यु॒द॒नैषी॑द्ये य॒जाम॑ह॒ इत्यु॒पा॑सद॒द्वष॑ट्कारा॒
दो॒ग॒ध्येष॑ वै सू॒नृता॑यै॒ दोहो॑ य॒ एवं वे॒द॒ दु॒ह ए॒वैनां॑ दे॒वा
वै सू॒त्रमा॑सत॒ तेषां॑ दि॒शोऽद॑स्यन्त॒ ए॒तामा॑र्द्रां प॒ङ्क्ति॑म॒पश्य॑न्ना
श्रा॒व॒येति॑ पुरोवा॒तम॑जनय॒न्नस्तु॒ श्रौष॑डित्य॒भ्रं॑ सम॒प्लाव॑यन्
यजे॑ति॒ वि॒द्युत॑म्॥४१॥

अ॒ज॒न॒य॒न् ये य॒जाम॑ह॒ इति॒ प्राव॑र्षय॒न्नभ्य॑स्तनयन्
वष॑ट्कारेण॒ ततो॑ वै तेभ्यो॒ दिशः॑ प्रा॒प्याय॑न्त॒ य एवं वे॒द॒
प्रा॒स्मै दि॒शः प्या॑यन्ते प्र॒जाप॑तिं॒ त्वोवे॑दं प्र॒जाप॑तिस्त्वंवे॒द॒ यं
प्र॒जाप॑तिर्वे॒द॒ स पु॒ण्यो भ॑वत्येष॒ वै छ॑न्द॒स्यः प्र॒जाप॑तिरा
श्रा॒व॒यास्तु॒ श्रौष॑ड्यज॒ ये य॒जाम॑हे वष॒ट्कारो॑ य॒ एवं वे॒द॒ पु॒ण्यो

भवति वसन्तम्॥४२॥

ऋतूनां प्रीणा॒मीत्या॑हर्तवो॒ वै प्रया॒जा ऋतू॑नेव
प्रीणा॑ति॒ तैऽस्मै॑ प्री॒ता यथा॑पूर्वं क॑ल्पन्ते॒ कल्प॑न्ते-
ऽस्मा ऋ॒तवो॑ य ए॒वं वेदा॒ग्नीषोम॑यो॒रहं॑ दे॒वय॒ज्यया॑ चक्षु॑ष्मान्
भूया॑स॒मित्या॑हा॒ग्नीषोम॑भ्यां॒ वै य॒ज्ञश्चक्षु॑ष्मान् ताभ्या॑मे॒व
चक्षु॑रा॒त्मन् ध॑त्ते॒ऽग्नेर॑हं दे॒वय॒ज्यया॑न्ना॒दो भूया॑स॒मित्या॑हा॒ग्निर्वै
दे॒वाना॑मन्ना॒दस्ते॑नै॒व॥४३॥

अ॒न्नाद्य॑मा॒त्मन् ध॑त्ते॒ दब्धि॑र॒स्यद॑ब्धो भूया॑स॒ममुं
द॑मे॒यमि॒त्याहे॑तया॒ वै द॑ब्ध्या॑ दे॒वा असु॑रान॒दभ्रु॑वन्
तयै॒व भ्रातृ॑व्यं द॒भ्रोत्य॒ग्नीषोम॑यो॒रहं॑ दे॒वय॒ज्यया॑ वृ॒त्रहा
भूया॑स॒मित्या॑हा॒ग्नीषोम॑भ्यां॒ वा इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन् ताभ्या॑मे॒व
भ्रातृ॑व्य३ स्तृणु॑त इन्द्रा॒ग्नियो॒रहं॑ दे॒वय॒ज्यये॑न्द्रि॒याव्य॑न्ना॒दो
भूया॑स॒मित्या॑हेन्द्रि॒याव्यै॑वान्ना॒दो भ॑व॒तीन्द्र॑स्य॥४४॥

अ॒हं दे॒वय॒ज्यये॑न्द्रि॒यावी॑ भूया॑स॒मित्या॑हेन्द्रि॒याव्यै॑व भ॑वति
महे॒न्द्रस्या॒हं दे॒वय॒ज्यया॑ जे॒मानं॑ म॒हिमानं॑ ग॒मेय॑मि॒त्याह
जे॒मानं॑मे॒व म॑हि॒मानं॑ गच्छ॒त्यग्नेः॑ स्वि॒ष्टकृ॑तो॒ऽहं दे॒वय॒ज्यया॑-
ऽऽयु॑ष्मान् य॒ज्ञेन॑ प्र॒तिष्ठां॑ ग॒मेय॑मि॒त्याहायु॑रे॒वात्मन् ध॑त्ते॒ प्रति॑

यज्ञेन तिष्ठति॥ 45॥

प्रतिष्ठामहदस्तु विद्युतं वसन्तमेवेन्द्रस्याऽष्टात्रिंशच्च॥११॥ [११]

इन्द्रं वो विश्वतस्परि हवामहे जनेभ्यः। अस्माकमस्तु
केवलः॥ इन्द्रं नरो नेमघिता हवन्ते यत्पार्या युनजते
धियस्ताः। शूरो नृषांता शवसश्चकान आ गोमंति व्रजे भजा
त्वं नः॥ इन्द्रियाणि शतक्रतो या ते जनेषु पञ्चसु। इन्द्र
तानि त आ वृणे॥ अनु ते दायि मह इन्द्रियाय सत्रा ते
विश्वमनु वृत्रहत्यै। अनु॥४६॥

क्षत्रमनु सहो यजत्रेन्द्र देवेभिरनु ते नृषह्ये॥ आ
यस्मिन्त्सुत वासवास्तिष्ठन्ति स्वारुहो यथा। ऋषिर्ह
दीर्घश्रुतम इन्द्रस्य घर्मो अतिथिः॥ आमासु पक्वमैरय आ
सूर्यं रोहयो दिवि। घर्मं न सामन्तपता सुवृक्तिभिर्जुष्टं
गिर्वणसे गिरः॥ इन्द्रमिद्राथिनो बृहदिन्द्रमर्केभिरकिणः।
इन्द्रं वाणीरनूषत॥ गायन्ति त्वा गायत्रिणः॥४७॥

अर्चन्त्यर्कमर्किणः। ब्रह्माणस्त्वा शतक्रतुवुद्धं शमिव
येमिरे॥ अहोमुचे प्र भरेमा मनीषामोषिष्ठदान्ने सुमतिं
गृणानाः। इदमिन्द्र प्रति हव्यं गृभाय सत्याः सन्तु

यजमानस्य कामाः॥ विवेष यन्मा धिषणा जजान स्तवै
पुरा पार्यादिन्द्रमहः। अ॥हंसो यत्र पीपरद्यथा नो नावेव
यान्तमुभये हवन्ते॥ प्र सम्राजं प्रथममध्वराणाम्॥४८॥

अ॥होमुचं वृषभं यज्ञियानाम्। अपां नपातमश्विना
हयन्तमस्मिन्नर इन्द्रियं धत्तमोजः॥ वि न इन्द्र मृधो जहि
नीचा यच्छ पृतन्यतः। अधस्पदं तमीं कृधि यो अस्मा॥
अभिदासन्ति॥ इन्द्रं क्षत्रमभि वाममोजोऽजायथा वृषभ
चर्षणीनाम्। अपानुदो जनममित्रयन्तमुरुं देवेभ्यो अकृणोरु
लोकम्॥ मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः परावतः॥४९॥

आ जंगामा परस्याः। सूक॥ सु॥शायं पविमिन्द्र तिग्मं
वि शत्रून् ताढि वि मृधो नुदस्व॥ वि शत्रून् वि मृधो नुद वि
वृत्रस्य हनू रुज। वि मन्युमिन्द्र भामितोऽमित्रस्याभिदासन्तः॥
त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्र॥ हवैहवे सुहव॥ शूरमिन्द्रम्। हुवे
नु शक्रं पुरुहूतमिन्द्र॥ स्वस्ति नो मघवा धात्विन्द्रः॥ मा ते
अस्याम्॥५०॥

सहसावन् परिष्ठावघायं भूम हरिवः परादै। त्रायस्व
नोऽवृकेभिर्वरूथैस्तव प्रियासः सूरिषु स्याम॥ अनवस्ते

रथमश्वाय तक्षन् त्वष्टा वज्रं पुरुहूत द्युमन्तम्। ब्रह्माण इन्द्रं
मह्यन्तो अर्कैरवर्धयन्नहये हन्तवा उ॥ वृष्णे यत् ते वृषणो
अर्कमर्चानिन्द्र ग्रावाणो अदितिः सजोषाः। अनश्वासो ये
पवयोऽरथा इन्द्रेषिता अभ्यवर्तन्त दस्यून्॥५१॥

वृत्रहत्येऽनु गायत्रिणोऽध्वराणां परावतोऽस्यामष्टाचत्वारिंशच्च॥१२॥ [१२]

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे सप्तमः प्रश्नः॥

तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे सप्तमप्रश्नप्रारम्भः। हरिः
ओम्। पाकयज्ञं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप तिष्ठन्त इडा
खलु वै पाकयज्ञः सैषान्तरा प्रयाजानूयाजान् यजमानस्य
लोकेऽवहिता तामाह्नियमाणामभि मन्त्रयेत् सुरूपवर्षवर्ण
एहीति पशवो वा इडा पशूनेवोप ह्वयते यज्ञं वै देवा अदुहन्
यज्ञोऽसुराः अदुहत् तेऽसुरा यज्ञदुग्धाः पराऽभवन् यो वै
यज्ञस्य दोहं विद्वान्॥१॥

यजतेऽप्यन्यं यजमानं दुहे सा मे सत्याऽऽशीरस्य
यज्ञस्य भूयादित्याहैष वै यज्ञस्य दोहस्तेनैवैनं दुहे प्रप्ता

वै गौर्दुहे प्रत्तेडा यजमानाय दुह एते वा इडाये स्तना
इडोपहृतेति वायुर्वथ्सो यर्हि होतेडामुपह्वयेत तर्हि
यजमानो होता रमीख्यमाणो वायुं मनसा ध्यायेत्॥ २॥

मात्रे वथ्समुपावसृजति सर्वेण वै यज्ञेन देवाः सुवर्गं
लोकमायन् पाकयज्ञेन मनुरश्राम्यत्सेडा मनुमुपावर्तत
तान्देवासुरा व्यह्वयन्त प्रतीचीं देवाः पराचीमसुराः सा
देवानुपावर्तत पशवो वै तद्देवानवृणत पशवोऽसुरानजहुर्य
कामयेतापशुः स्यादिति पराचीं तस्येडामुपह्वयेतापशुरेव
भवति यं॥ ३॥

कामयेत पशुमान्थस्यादिति प्रतीचीं तस्येडामुपह्वयेत
पशुमानेव भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा इडामुपह्वयेत
य इडामुपह्वयात्मानमिडायामुपह्वयेतेति सा नः प्रिया
सुप्रतूर्तिर्मघोनीत्याहेडामेवोपह्वयाऽऽत्मानमिडायामुप
ह्वयते व्यस्तमिव वा एतद्यज्ञस्य यदिडां सामि प्राश्नन्ति॥ ४॥

सामि मूर्जयन्त एतत् प्रति वा असुराणां यज्ञो व्यच्छिद्यत
ब्रह्मणा देवाः समदधुर्बृहस्पतिस्तनुतामिमं न इत्याह ब्रह्म
वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैव यज्ञं संदधाति विच्छिन्नं यज्ञं

समिमं दधात्वित्याह संतत्यै विश्वे देवा इह मादयन्तामित्याह
संतत्यैव यज्ञं देवेभ्योऽनु दिशति यां वै॥५॥

यज्ञे दक्षिणां ददाति तामस्य पशवोऽनु संक्रामन्ति स एष
ईजानोऽपशुर्भावुको यजमानेन खलु वै तत्कार्यमित्याहुर्यथा
देवत्रा दत्तं कुर्वीतात्मन् पशून् रमयेतेति ब्रध्न पिन्वस्वेत्याह
यज्ञो वै ब्रध्नो यज्ञमेव तन्महयत्यथो देवत्रैव दत्तं कुरुत
आत्मन् पशून् रमयते ददतो मे मा क्षायीत्याहाक्षितिमेवोपैति
कुर्वतो मे मोषं दसदित्याह भूमानमेवोपैति॥६॥

विद्वान्याये द्यं प्राञ्जन्ति यां वै म एकात्रविंशतिश्च॥१॥ [१]

सः श्रवा ह सौवर्चनसस्तुमिञ्मौपोदितिमुवाच
यत्सत्रिणां होताऽभूः कामिडामुपाह्वथा इति तामुपाह्व इति
होवाच या प्राणेन देवान् दाधार व्यानेन मनुष्यान्पानेन
पितृनितीं छिनत्ति सा न छिनत्ती (३) इति छिनत्तीति
होवाच शरीरं वा अस्यै तदुपाह्वथा इति होवाच गौर्वै॥७॥

अस्यै शरीरं गां वाव तौ तत्पर्यवदतां या यज्ञे दीयते सा
प्राणेन देवान् दाधार यया मनुष्या जीवन्ति सा व्यानेन
मनुष्यान् यां पितृभ्यो घन्ति साऽपानेन पितृन् य एवं

वेदं पशुमान् भवत्यथ वै तामुपाह्व इति होवाच या प्रजाः
प्रभवन्तीः प्रत्याभवतीत्यन्नं वा अस्यै तत्॥८॥

उपाह्वथा इति होवाचौषधयो वा अस्या अन्नमौषधयो वै
प्रजाः प्रभवन्तीः प्रत्या भवन्ति य एवं वेदान्नादो भवत्यथ
वै तामुपाह्व इति होवाच या प्रजाः पराभवन्तीरनुगृह्णाति
प्रत्याभवन्तीर्गृह्णातीति प्रतिष्ठां वा अस्यै तदुपाह्वथा इति
होवाचेयं वा अस्यै प्रतिष्ठा॥९॥

इयं वै प्रजाः पराभवन्तीरनुगृह्णाति प्रत्याभवन्तीर्गृह्णाति य
एवं वेद प्रत्येव तिष्ठत्यथ वै तामुपाह्व इति होवाच यस्यै
निक्रमणे घृतं प्रजाः संजीवन्तीः पिबन्तीति छिनत्ति सा न
छिनत्ती (३) इति न छिनत्तीति होवाच प्र तु जनयतीत्येष
वा इडामुपाह्वथा इति होवाच वृष्टिर्वा इडा वृष्ट्यै वै निक्रमणे
घृतं प्रजाः संजीवन्तीः पिबन्ति य एवं वेद प्रैव जायतेऽन्नादो
भवति॥१०॥

गोर्वा अस्यै तत् प्रतिष्ठाऽह्वथा इति विश्वतिश्च॥२॥ [२]

परोक्षं वा अन्ये देवा इज्यन्ते प्रत्यक्षमन्ये यद्यजते य एवं
देवाः परोक्षमिज्यन्ते तानेव तद्यजति यदन्वाहार्यमाहरत्येते

वै दे॒वाः प्र॒त्यक्षं॑ यद् ब्रा॒ह्म॒णास्ता॒नेव॑ तेन॑ प्री॒णात्य॑थो
दक्षि॑णै॒वास्यै॑षाऽथो॑ य॒ज्ञस्यै॑व छि॒द्रम॑पि॒ दधा॑ति॒ यद्वै य॒ज्ञस्य॑
क्रू॒रं यद्वि॑लि॒ष्टं तद॑न्वाहा॒र्येण॑ ॥ ११ ॥

अ॒न्वाह॑रति॒ तद॑न्वाहा॒र्यस्या॒न्वाहा॒र्यत्वं॑ दे॒वदू॑ता वा
ए॒ते यदृ॑त्विजो॒ यद॑न्वाहा॒र्यमा॒हर॑ति दे॒वदू॑ताने॒व प्री॑णाति
प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञान् व्या॑दि॒शत् स रि॑रिचा॒नोऽम॑न्यत्
स ए॒तम॑न्वाहा॒र्यम॑भ॒क्तम॑पश्यत् तमा॒त्मन्ना॑धत्त॒ स वा ए॒ष
प्रा॑जाप॒त्यो यद॑न्वाहा॒र्यो यस्यै॑वं वि॒दुषो॑ऽन्वाहा॒र्य आ॑ह्रियते
सा॒क्षादे॒व प्र॒जाप॑तिमृ॒ध्नोत्य॑प॒रिमि॑तो नि॒रुप्योऽप॑रिमितः
प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाप॑तेः ॥ १२ ॥

आप्त्यै॑ दे॒वा वै यद्य॒ज्ञेऽकु॑र्वत् तद॒सुरा॑ अकुर्वत् ते दे॒वा ए॒तं
प्रा॑जाप॒त्यम॑न्वाहा॒र्यम॑पश्यन् तम॒न्वाह॑रन्त॒ ततो॑ दे॒वा अ॑भ॒वन्
परा॑सुरा॒ यस्यै॑वं वि॒दुषो॑ऽन्वाहा॒र्य आ॑ह्रियते भव॑त्या॒त्मना॑
परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति॒ यज्ञे॑न॒ वा इ॒ष्टी प॑क्केन॒ पूर्ती॑ यस्यै॑वं
वि॒दुषो॑ऽन्वाहा॒र्य आ॑ह्रियते॒ स त्वे॑वेष्टा॒पूर्ती॑ प्र॒जाप॑तेर्भा॒गोऽ॒सि ॥ १३ ॥

इत्याह प्रजापतिमेव भागधेयेन समर्धयत्यूर्जस्वान्
 पयस्वानित्याहोर्जमेवास्मिन् पयो दधाति प्राणापानौ मे
 पाहि समानव्यानौ मे पाहीत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते-
 ऽक्षितोऽस्यक्षित्यै त्वा मा मे क्षेष्टा अमुत्रामुष्मिल्लोक इत्याह
 क्षीयते वा अमुष्मिल्लोकेऽन्नमितः प्रदानं ह्यमुष्मिल्लोके
 प्रजा उपजीवन्ति यदेवमभिमृशत्यक्षितिमेवैनद्रमयति
 नास्यामुष्मिल्लोकेऽन्नं क्षीयते॥१४॥

अन्वाहार्येण प्रजापतेरसि ह्यमुष्मिल्लोके पञ्चदश च॥३॥ [३]

बर्हिषोऽहं देवयज्यया प्रजावान् भूयासमित्याह
 बर्हिषा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत तेनैव प्रजाः सृजते
 नराशंसस्याहं देवयज्यया पशुमान् भूयासमित्याह
 नराशंसैन वै प्रजापतिः पशूनंसृजत तेनैव पशून्सृजते-
 ऽग्नेः स्विष्टकृतोऽहं देवयज्ययाऽऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां
 गमेयमित्याहाऽऽयुरेवात्मन् धत्ते प्रति यज्ञेन तिष्ठति
 दर्शपूर्णमासयोः॥१५॥

वै देवा उज्जितिमनूदजयन् दर्शपूर्णमासाभ्यामसुरानपानुदन्त
 दर्शपूर्णमासयोरेव देवतानां यजमानं उज्जितिमनूजयति

दर्शपूर्णमासाभ्यां भ्रातृव्यानपं नुदते वाजवतीभ्यां व्यूहृत्यन्नं
वै वाजोऽन्नमेवावरुन्धे द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै यो वै यज्ञस्य द्वौ
दोहौ विद्वान् यजंत उभयतः॥१६॥

एव यज्ञं दुहे पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्चैष वा अन्यो यज्ञस्य दोह
इडायामन्यो यर्हि होता यजमानस्य नाम गृहीयात् तर्हि
ब्रूयादेमा अग्नन्नाशिषो दोहंकामा इति सःस्तुता एव देवता
दुहेऽथो उभयत एव यज्ञं दुहे पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्च रोहितेन
त्वाऽग्निर्देवतां गमयत्वित्याहैते वै देवाश्वाः॥१७॥

यजमानः प्रस्तरो यदेतैः प्रस्तरं प्रहरति देवाश्चैरेव
यजमानः सुवर्गं लोकं गमयति वि ते मुञ्चामि रशना वि
रश्मीनित्याहैष वा अग्नेर्विमोकस्तेनैवैनं वि मुञ्चति विष्णोः
शंयोरहं देवयज्यया यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयमित्याह यज्ञो वै
विष्णुर्यज्ञ एवान्ततः प्रति तिष्ठति सोमस्याहं देवयज्यया
सुरेताः॥१८॥

रेतो धिषीयेत्याह सोमो वै रेतोधास्तेनैव रेतं आत्मन्
धत्ते त्वष्टुरहं देवयज्यया पशूनां रूपं पुषेयमित्याह
त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपकृत्तेनैव पशूनां

रूपमात्मन् धत्ते देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य मिथुनं
तयोरहं देवयज्यया मिथुनेन प्र भूयासमित्याहैतस्माद्वै
मिथुनात्प्रजापतिर्मिथुनेन॥१९॥

प्राजायत तस्मादेव यजमानो मिथुनेन प्र जायते वेदो-
ऽसि वित्तिरसि विदेयेत्याह वेदेन वै देवा असुराणां वित्तं
वेद्यमविन्दन्त तद्वेदस्य वेदत्वं यद्यद् भ्रातृव्यस्याभिध्यायेत्
तस्य नामं गृहीयात् तदेवास्य सर्वं वृद्धे घृतवन्तं कुलायिनः
रायस्पोषः सहस्रिणं वेदो ददातु वाजिनमित्याह प्र सहस्रं
पशूनां प्रोत्याऽस्य प्रजायां वाजी जायते य एवं वेद॥२०॥

दृशपूर्णमासयोरुभयतो देवाश्चाः सुरेताः प्रजापतिर्मिथुनेनाऽऽप्रोत्यष्टौ च॥४॥—[४]

ध्रुवां वै रिच्यमानां यज्ञोऽनु रिच्यते यज्ञं यजमानो
यजमानं प्रजा ध्रुवामाप्यायमानां यज्ञोऽन्वा प्यायते यज्ञं
यजमानो यजमानं प्रजा आ प्यायतां ध्रुवा घृतेनेत्याह
ध्रुवामेवाऽऽप्याययति तामाप्यायमानां यज्ञोऽन्वा प्यायते यज्ञं
यजमानो यजमानं प्रजाः प्रजापतेर्विभान्नामं लोकस्तस्मिं
स्त्वा दधामि सह यजमानेनेति॥२१॥

आहायं वै प्रजापतेर्विभान्नामं लोकस्तस्मिन्नेवैनं

दधाति सुह यजमानेन रिच्यत इव वा एतद्यद्यजते
यद्यजमानभागं प्राश्नात्यात्मानमेव प्रीणात्येतावान् वै यज्ञो
यावान् यजमानभागो यज्ञो यजमानो यद्यजमानभागं
प्राश्नाति यज्ञ एव यज्ञं प्रतिष्ठापयत्येतद्वै सूयवस॑ सोदकं
यद्वरुहिश्चाऽऽपश्चैतत्॥ २२॥

यजमानस्याऽऽयतनं यद्वेदिर्यत् पूर्णपात्रमन्तर्वेदि
निनयति स्व एवाऽऽयतने सूयवस॑ सोदकं कुरुते
सदसि सन्मे भूया इत्याहाऽऽपो वै यज्ञ आपोऽमृतं
यज्ञमेवामृतमात्मन्धत्ते सर्वाणि वै भूतानि व्रतमुपयन्तमनूपं
यन्ति प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्तामित्याहैष वै
दर्शपूर्णमासयोरवभृथः॥ २३॥

यान्येवैनं भूतानि व्रतमुपयन्तमनूपयन्ति तैरेव
सहावभृथमवैति विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दोभिरिमाल्लोकाननप-
ज्यमभ्यजयन् यद्विष्णुक्रमान् क्रमते विष्णुरेव भूत्वा
यजमानश्छन्दोभिरिमाल्लोकाननपज्यमभि जयति विष्णोः
क्रमोऽस्यभिमातिहेत्याह गायत्री वै पृथिवी त्रैष्टुभमन्तरिक्षं
जागती द्यौरानुष्टुभीर्दिशश्छन्दोभिरेवेमाल्लोकान् यथापूर्वमभि

जयति॥ २४॥

इत्येतदवभृथो दिशः सप्त च॥५॥ [५]

अगन्म् सुवः सुवर्गन्मेत्याह सुवर्गमेव लोकमेति
संदृशस्ते मा छित्सि यत्ते तपस्तस्मै ते मा वृक्षीत्याह
यथायजुरेवैतत् सुभूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामायुर्धा अस्यायुर्मे
धेहीत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते प्र वा एषो-
ऽस्माल्लोकाच्च्यवते यः॥ २५॥

विष्णुक्रमान् क्रमते सुवर्गाय हि लोकाय विष्णुक्रमाः
क्रम्यन्ते ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै विष्णुक्रमान्
क्रमेत य इमाल्लोकान् भ्रातृव्यस्य संविद्य पुनरिमं
लोकं प्रत्यवरोहेदित्येष वा अस्य लोकस्य प्रत्यवरोहो
यदाहेदमहममुं भ्रातृव्यमाभ्यो दिग्भ्योऽस्यै दिव इतीमानेव
लोकान्भ्रातृव्यस्य संविद्य पुनरिमं लोकं प्रत्यवरोहति
सं॥ २६॥

ज्योतिषाऽभूवमित्याहास्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यैन्द्रीमावृतम्
इत्याहासौ वा आदित्य इन्द्रस्तस्यैवाऽऽ- वृतमनु पर्यावर्तते
दक्षिणा पर्यावर्तते स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते तस्मादक्षिणो-

ऽर्धं आत्मनो वीर्यावत्तरोऽथो आदित्यस्यैवाऽऽवृतमनु
पर्यावर्तते समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याहाऽऽशिषम्॥२७॥

एवैतामा शास्ते समिद्धो अग्ने मे दीदिहि समेद्धा
ते अग्ने दीद्यासमित्याह यथायजुरेवैतद्वसुमान् यज्ञो
वसीयान् भूयासमित्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते बहु वै
गार्हपत्यस्यान्ते मिश्रमिव चर्यत आग्निपावमानीभ्यां
गार्हपत्यमुप तिष्ठते पुनात्येवाग्निं पुनीत आत्मानं द्वाभ्यां
प्रतिष्ठित्या अग्ने गृहपत इत्याह॥२८॥

यथायजुरेवैतच्छतं हिमा इत्याह शतं त्वा
हेमन्तानिन्धिषीयेति वावैतदाह पुत्रस्य नाम गृह्णात्यन्नादमेवैनं
करोति तामाशिषमा शासे तन्तवे ज्योतिष्मतीमिति
ब्रूयाद्यस्य पुत्रोऽजातः स्यात् तेजस्व्येवास्य ब्रह्मवर्चसी
पुत्रो जायते तामाशिषमा शासेऽमुष्मै ज्योतिष्मतीमिति
ब्रूयाद्यस्य पुत्रः॥२९॥

जातः स्यात् तेज एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति यो वै यज्ञं
प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवति कस्त्वा युनक्ति स
त्वा वि मुञ्चत्वित्याह प्रजापतिर्वै कः प्रजापतिनैवैनं युनक्ति

प्रजापतिना वि मुञ्चति प्रतिष्ठित्या ईश्वरं वै व्रतमविसृष्टं
प्रदहोऽग्ने॑ व्रतपते व्रतमचारिषमित्याह व्रतमेव॥ ३०॥

वि सृजते शान्त्या अप्रदाहाय पराङ् वाव यज्ञ एति
न नि वर्तते पुनर्यो वै यज्ञस्य पुनरालम्भं विद्वान् यजते
तमभि नि वर्तते यज्ञो बभूव स आ बभूवेत्याहैष वै यज्ञस्य
पुनरालम्भस्तेनैवैनं पुनरालभतेऽनवरुद्धा वा एतस्य विराड्य
आहिताग्निः सन्नसभः पशवः खलु वै ब्राह्मणस्य सभेष्टा
प्रादुत्क्रम्य ब्रूयाद्गोमां॑ अग्नेऽविमां॑ अश्वी यज्ञ इत्यव
सभां॑ रुन्धे प्र सहस्रं पशूनां प्रोत्यास्य प्रजायां वाजी
जायते॥ ३१॥

यः स मशिषं गृहपत इत्याह यस्य पुत्रो व्रतमेव खलु वै चतुर्विंशतिश्च॥ ६॥ [६]

देवं सवितुः प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं भगाय दिव्यो
गन्धर्वः। केतपूः केतं नः पुनातु वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति
नः॥ इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्त्वयाऽयं वृत्रं वध्यात्॥
वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमदितिं नाम वचसा करामहे।
यस्यामिदं विश्वं भुवनमाविवेश तस्यां नो देवः सविता धर्म
साविषत्॥ अप्सु॥ ३२॥

अ॒न्तर॒मृत॑म॒प्सु भै॑ष॒जम॒पामु॑त प्रश॑स्ति॒ष्वश्वा॑ भवथ
वा॒जिनः॥ वा॒युर्वा॑ त्वा॒ मनु॑र्वा त्वा गन्ध॒र्वाः स॒प्तवि॑ंशतिः।
ते अ॒ग्रे अ॒श्व॑मायु॒ञ्जन्ते अ॑स्मि॒ञ्जव॑माद॒धुः॥ अ॒पां न॑पादाशुहेम॒न्
य ऊ॒र्मिः क॒कुद्भान् प्रतू॑र्ति॒र्वाज॒सात॑म॒स्तेना॒यं वाज॑ं सेत्॥
वि॒ष्णोः क्रमो॑ऽसि॒ वि॒ष्णोः क्रान्त॑म॒सि वि॒ष्णोर्वि॑क्रान्तमस्य॒ङ्कौ
न्य॒ङ्काव॑भितो॒ रथं॑ यौ ध्वा॒न्तं वा॑ता॒ग्रम॑नु॒ संच॑रन्तौ
दू॒रेहै॑तिरिन्द्रि॒यावा॑न्प॒त॒त्री ते नो॑ऽग्र॒यः प॑प्र॒यः पा॑रयन्तु॥ ३३॥

अ॒प्सु न्य॒ङ्कौ प॑ञ्चदश च॥ ७॥ [७]

दे॒वस्या॒हं स॑वि॒तुः प्र॑स॒वे बृ॒हस्प॑ति॒ना वाज॑जिता॒ वाजं॑
जे॒षं दे॒वस्या॒हं स॑वि॒तुः प्र॑स॒वे बृ॒हस्प॑ति॒ना वाज॑जिता॒
व॒र्षि॑ष्ठं नाकं॑ रु॒हेय॑मिन्द्रा॒य वाचं॑ वद॒तेन्द्रं॑ वाजं॑
जा॒पय॑तेन्द्रो॒ वाजं॑मजयित्। अ॒श्वा॑जनि॒ वाजि॑नि॒ वाजे॑षु
वाजि॑नीव॒त्यश्वा॑न्त्स॒मत्सु॑ वाजय॥ अ॒र्वा॑सि॒ सप्ति॑रसि
वा॒ज्य॑सि॒ वाजि॑नो॒ वाजं॑ धावत म॒रुता॑ प्रस॒वे ज॑यत॒ वि
यो॒ज॑ना मिमीध्व॒मध्व॑नः स्क॒न्नीत॥ ३४॥

का॒ष्ठां ग॑च्छत॒ वाजे॑वाजेऽवत वाजिनो नो॒ धने॑षु वि॒प्रा
अ॒मृता॑ ऋत॒ज्ञाः॥ अ॒स्य म॒ध्वः पि॑बत मा॒दय॑ध्वं तृ॒प्ता या॑त

प॒थिभिर्दे॒व्या॒नैः॑ ॥ ते नो॒ अर्व॑न्तो ह॒वन्श्रु॒तो ह॒वं वि॒श्वे शृ॒ण्वन्तु
वा॒जिनः॑ ॥ मि॒तद्र॑वः स॒हस्र॒सा मे॒धसा॑ता स॒निष्य॑वः । म॒हो
ये रत्न॑ः स॒मि॒थेषु॑ ज॒भिरे॑ शं नो॒ भव॑न्तु वा॒जिनो॒ हवै॑षु ॥
दे॒वता॑ता मि॒तद्र॑वः स्व॒र्काः । ज॒म्भय॑न्तोऽहिं वृ॒कः र॒क्षाः सि॒
सने॑म्य॒स्मद्यु॑यवन् ॥ ३५ ॥

अमी॑वाः ॥ ए॒ष स्य वा॒जी क्षि॑प॒णिं तु॑र॒ण्यति॑ ग्री॒वायां॑
ब॒द्धो अ॑पि॒क॒क्ष आ॒सनि॑ । क्र॒तुं दधि॑क्रा अ॒नु सं॒तवी॑त्वत्
प॒थाम॑ङ्का॒स्यन्वा॒पनी॑फणत् ॥ उ॒त स्मा॑स्य॒ द्रव॑तस्तु॒रण्य॑तः
प॒र्णं न वे॑र॒नु वा॒ति प्र॑ग॒र्धिनः॑ । श्ये॒नस्ये॑व ध्रज॑तो अ॒ङ्गसं॑
परि॑ दधि॒क्राव्णः॑ स॒होर्जा॑ तरि॒त्रतः॑ ॥ आ मा॒ वाज॑स्य
प्र॒स॒वो ज॑ग॒म्या॒दा द्या॑वा॒पृथि॒वी वि॒श्वश॑म्भू । आ मां ग॒न्तां
पि॒तरा॑ ॥ ३६ ॥

मा॒तरा॒ चाऽऽमा॒ सोमो॑ अमृ॒तत्वा॑य॒ गम्या॑त् ॥
वा॒जिनो॑ वाज॒जितो॑ वाजः॑ स॒रिष्य॑न्तो वाजं॑ जे॒ष्यन्तो॑
बृ॒ह॒स्पते॑र्भा॒गम॑व॒ जिघ्र॑त॒ वाजिनो॑ वाज॒जितो॑ वाजः॑
स॒सृ॒वाः सो॒ वाजं॑ जि॒गि॒वाः सो॒ बृ॒ह॒स्पते॑र्भा॒गे नि मृ॑द्वमि॒यं
वः सा स॒त्या सं॒धाऽभू॑द्यामिन्द्रे॒ण स॒मध॑ध्व॒मजी॑जिप॒त

वनस्पतय॒ इन्द्रं॒ वाजं॒ विमुच्यध्वम्॥३७॥

स्कन्नीत॒ युयवन्ति॒रा द्विच॑त्वारि॒शच्च॥८॥ [८]

क्षत्र॑स्योल्ब॑मसि॒ क्षत्र॑स्य॒ योनि॑रसि॒ जाय॒ एहि॒ सुवो॒
रोहा॑व॒ रोहा॑व॒ हि सुव॑र॒हं ना॑वु॒भयोः॒ सुवो॑ रोक्ष्यामि॒ वाजं॑श्च
प्रस॑वश्चा॒पिज॑श्च॒ क्रतु॑श्च॒ सुव॑श्च॒ मूर्धा च॒ व्यश्नि॑यश्चाऽ-
ऽन्त्याय॑नश्चान्त्य॑श्च॒ भौव॑नश्च॒ भुव॑नश्चाधि॑पतिश्च। आयु॑र्य॒ज्ञेन॑
कल्प॑तां प्रा॒णो य॒ज्ञेन॑ कल्प॑तामपा॑नः॥३८॥

य॒ज्ञेन॑ कल्प॑तां व्या॒नो य॒ज्ञेन॑ कल्प॑तां चक्षु॑र्य॒ज्ञेन॑
कल्प॑ता॒श्रोत्रं॑ य॒ज्ञेन॑ कल्प॑तां मनो॑ य॒ज्ञेन॑ कल्प॑तां
वाग्य॒ज्ञेन॑ कल्प॑तामा॒त्मा य॒ज्ञेन॑ कल्प॑तां य॒ज्ञो य॒ज्ञेन॑
कल्प॑ता॒सुव॑र्दे॒वा अ॑गन्मा॒मृता॑ अभू॒म प्र॒जाप॑तेः प्र॒जा
अ॒भू॒म सम॑हं प्र॒जया॒ सं मया॑ प्र॒जा सम॑ह॒राय॑स्पोषे॑ण
सं मया॑ रा॒यस्पोषो॑ऽन्नाय॒ त्वाऽन्ना॑द्याय॒ त्वा वाजा॑य॒ त्वा
वाज॑जित्या॒यै त्वाऽमृ॑तमसि॒ पुष्टि॑रसि प्र॒जन॑नमसि॥३९॥

अ॒पा॒नो वाजा॑य॒ नव॑ च॥९॥ [९]

वाज॑स्ये॒मं प्र॑स॒वः सु॑षुवे॒ अग्रे॒ सोम॑राजा॒नमो॑षधीष्वप्सु।
ता अ॒स्मभ्यं॑ मधु॑मतीर्भवन्तु॒ वयं॑ रा॒ष्ट्रे जा॑ग्रियाम॒ पुरोहि॑ताः॥

वाज॑स्ये॒दं प्र॑स॒व आ ब॑भू॒वे॒मा च॒ विश्वा॒ भुव॑नानि स॒र्वतः॑ ।
 स वि॒राजं॑ प॒र्येति॑ प्र॒जान॑न् प्र॒जां पु॒ष्टिं वर्ध॑य॒मानो अ॒स्मे ॥
 वाज॑स्ये॒मां प्र॑स॒वः शि॑श्रिये॒ दिव॑मि॒मा च॒ विश्वा॒ भुव॑नानि
 स॒म्राट् । अ॒दि॒त्सन्तं॑ दा॒पय॑तु प्र॒जान॑न् र॒यिं ॥ ४० ॥

च॒ नः॒ सर्व॑वीरां॒ नि य॑च्छतु॒ ॥ अ॒ग्ने अ॒च्छां व॒दे॒ह नः॒ प्रति॑
 नः॒ सु॒मना॑ भव । प्र णो॑ यच्छ॒ भुव॑स्पते॒ धन॑दा अ॒सि न॒स्त्वम् ॥
 प्र णो॑ यच्छ॒ त्वर्य॑मा प्र भगुः॒ प्र बृ॒हस्प॑तिः । प्र दे॒वाः प्रो॒त
 सू॒नृता॒ प्र वा॒ग्दे॒वी द॑दातु नः ॥ अ॒र्य॒मणं॑ बृ॒हस्प॑तिमिन्द्रं॒ दाना॑य
 चो॒दय । वाचं॑ विष्णु॒ः सर॑स्वती॒ः सवि॑तारम् ॥ ४१ ॥

च॒ वा॒जिन॑म् ॥ सोम॑ः॒ राजा॑नं॒ वरु॑णम॒ग्निम॑न्वा॒रभा॑महे ।
 आ॒दि॒त्यान् वि॒ष्णुः॒ सूर्य॑ ब्र॒ह्माणं॑ च॒ बृ॒हस्प॑तिम् ॥ दे॒वस्य॑ त्वा
 सवि॑तुः प्र॑स॒वेऽश्वि॑नो॒र्बा॒हुभ्या॑ पृ॒ष्णो ह॒स्ताभ्या॑ः॒ सर॑स्वत्यै
 वा॒चो य॑न्तु॒र्यन्त्रे॑णा॒ग्नेस्त्वा॒ साम्रा॑ज्येना॒भिषि॑श्चामीन्द्र॒स्य
 बृ॒हस्प॑ते॒स्त्वा साम्रा॑ज्येना॒भिषि॑श्चामि ॥ ४२ ॥

र॒यिः॒ सवि॑तार॒ः ष॒ट्पि॒ः श॒च ॥ १० ॥

अ॒ग्निरे॒काक्ष॑रेण॒ वाच॑मु॒दज॑यद॒श्विनौ॒ द्वाक्ष॑रेण प्रा॒णापा॒नावु॑दज
 विष्णु॒र्यक्ष॑रेण॒ त्री॒ल्लो॒कानु॑दज॒यत् सोम॑श्चतु॒रक्ष॑रेण॒ चतु॑ष्पदः

प॒शूनुद॑जयत् पू॒षा प॒ञ्चाक्ष॑रेण प॒ङ्क्ति॑मुद॑जयद्वा॒ता षड॑क्षरेण
 षड॑तूनुद॑जयन्म॒रुतः स॒प्ताक्ष॑रेण स॒प्तप॑दा॒ः श॒क्र॑री॒मुद॑जयन्
 बृह॑स्पति॑र॒ष्टाक्ष॑रेण गाय॒त्रीमुद॑जयन्मि॒त्रो न॒वाक्ष॑रेण त्रि॒वृत्त॑ः
 स्तोम॑मुद॑जयत्॥ ४३ ॥

वरु॑णो द॒शाक्ष॑रेण वि॒राज॑मुद॑जयदिन्द्र॒ एका॑दशाक्षरेण
 त्रि॒ष्टुभ॑मुद॑जयद् वि॒श्वे दे॒वा द्वा॑दशाक्षरेण जग॑ती॒मुद॑जयन्
 वस॑व॒स्त्रयो॑दशाक्षरेण त्रयो॑द॒शः स्तोम॑मुद॑जयन् रु॒द्राश्चतु॑र्दशाक्षरे
 चतु॑र्द॒शः स्तोम॑मुद॑जयन्नादित्याः प॒ञ्चद॑शाक्षरेण प॒ञ्चद॑शः
 स्तोम॑मुद॑जयन्नादिति॒ष्पोड॑शाक्षरेण षोड॑शः स्तोम॑मुद॑जयत्
 प्र॒जाप॑तिः स॒प्तद॑शाक्षरेण स॒प्तद॑शः स्तोम॑मुद॑जयत्॥ ४४ ॥

अ॒ज॒यत् षट्॑त्वारि॒ःश॒च॥ ११ ॥ [११]

उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि नृ॒षदं॑ त्वा द्रु॒षदं॑ भुव॒न॒सद॑मिन्द्रा॒य
 जुष्टं॑ गृ॒ह्णाम्ये॒ष ते यो॒नि॒रिन्द्रा॑य त्वो॒प॒या॒मगृ॑हीतो-
 ऽस्य॒प्सुष॑दं त्वा घृ॒त॒सदं॑ व्योम॒सद॑मिन्द्रा॒य जुष्टं॑ गृ॒ह्णाम्ये॒ष
 ते यो॒नि॒रिन्द्रा॑य त्वो॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि पृथि॒विष॑दं त्वा-
 ऽन्तरि॑क्ष॒सदं॑ ना॒क॒सद॑मिन्द्रा॒य जुष्टं॑ गृ॒ह्णाम्ये॒ष ते यो॒नि॒रिन्द्रा॑य
 त्वा॥ ये ग्र॑हाः पञ्च॒ज॒नीना॒ येषां॑ ति॒स्रः प॑र॒म॒जाः। दै॒व्यः

कोशः॥४५॥

समुज्जितः। तेषां विशिप्रियाणामिषमूर्जः५ समग्रभीमेष
ते योनिरिन्द्राय त्वा॥ अपाः५ रसमुद्वयसः५ सूर्यरश्मिः५
समाभृतम्। अपाः५ रसस्य यो रसस्तं वो गृह्णाम्युत्तममेष
ते योनिरिन्द्राय त्वा॥ अया विष्ठा जनयन्कर्वराणि स हि
घृणिरुरुर्वराय गातुः। स प्रत्युदैद्धरुणो मध्वो अग्रः५ स्वायां
यत्तनुवां तनूमैरयत। उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा
जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिः प्रजापतये त्वा॥४६॥

कोशस्तनुवां त्रयोदश च॥१२॥ [१२]

अन्वह मासा अन्विद्वनान्यन्वोषधीरनु पर्वतासः।
अन्विन्द्रः५ रोदसी वावशाने अन्वापो अजिहत जायमानम्॥
अनु ते दायि मह इन्द्रियाय सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्ये।
अनु क्षत्रमनु सहो यजत्रेन्द्र देवेभिरनु ते नृषह्ये॥
इन्द्राणीमासु नारिषु सुपत्नीमहमश्रवम्। न ह्यस्या अपरं
च न जरसा॥४७॥

मरते पतिः॥ नाहमिन्द्राणि रारण सख्युर्वृषाकपेर् ऋते।
यस्येदमप्यः५ हविः प्रियं देवेषु गच्छति॥ यो जात एव प्रथमो

मनस्वान् देवो देवान् क्रतुना पर्यभूषत्। यस्य शुष्माद्रोदसी
अभ्यसेतां नृमणस्य महा स जनासु इन्द्रः॥ आ ते मह
इन्द्रोत्युग्र समन्यवो यत् समरन्तु सेनाः। पताति दिद्युन्नर्यस्य
बाहुवोर्मा ते॥४८॥

मनो विष्वद्रियग्विचारीत्॥ मा नो मर्धोरा भरा दद्धि तन्नः
प्र दाशुषे दातवे भूरि यत् ते। नव्ये देष्णे शस्ते अस्मिन् ते
उक्थे प्र ब्रवाम वयमिन्द्र स्तुवन्तः॥ आ तू भर माकिरेतत्
परिष्ठाद्विद्वा हि त्वा वसुपतिं वसूनाम्। इन्द्र यत् ते माहिंनं
दत्रमस्त्यस्मभ्यं तद्धर्यश्व॥४९॥

प्र यन्धि॥ प्रदातारं हवामह इन्द्रमा हविषा वयम्। उभा
हि हस्ता वसुना पृणस्वाऽऽप्र यच्छ दक्षिणादोत सव्यात्॥
प्रदाता वज्री वृषभस्तुराषाढुष्मी राजा वृत्रहा सौमपावा।
अस्मिन् यज्ञे बर्हिष्या निषद्याथा भव यजमानाय शं योः॥
इन्द्रः सुत्रामा स्ववाः अवोभिः सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः।
बाधतां द्वेषो अभयं कृणोतु सुवीर्यस्य॥५०॥

पतयः स्याम॥ तस्य वयं सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रे
सौमनसे स्याम। स सुत्रामा स्ववाः इन्द्रो अस्मे आराचिद्वेषः

सनुतर्युयोतु॥ रेवतीर्नः सधमाद् इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः।
क्षुमन्तो याभिर्मदेम॥ प्रो ष्वस्मै पुरोरथमिन्द्राय शूषमर्चत।
अभीके चिदु लोककृत् सङ्गे समत्सु वृत्रहा। अस्माकं बोधि
चोदिता नभन्तामन्यकेषाम्। ज्याका अधि धन्वसु॥५१॥

जरसा मा ते हर्यश्च सुवीर्यस्याध्येकं च॥13॥ [१३]

॥अष्टमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां प्रथमकाण्डे अष्टमः प्रश्नः॥

अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति धेनुर्दखिष्णा ये
प्रत्यञ्चः शम्याया अवशीयन्ते तन्नैर्ऋतमेककपालं कृष्णं
वासः कृष्णतूषं दखिष्णा वीहि स्वाहाऽऽहुतिं जुषाण
एष ते निर्ऋते भागो भूते हविष्मत्यसि मुञ्चेममहंसः
स्वाहा नमो य इदं चकाराऽऽदित्यं चरुं निर्वपति
वरो दखिष्णाऽऽग्नावैष्णवमेकादशकपालं वामनो वही
दखिष्णाऽग्नीषोमीयम्॥१॥

एकादशकपालं हिरण्यं दखिष्णैन्द्रमेकादशकपालमृषभो
वही दखिष्णाऽऽग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रं दध्यृषभो वही

दखिणैन्द्राग्रं द्वादशकपालं वैश्वदेवं चरुं प्रथमजो वत्सो
 दखिणा सौम्यः श्यामाकं चरुं वासो दखिणा सरस्वत्यै
 चरुः सरस्वते चरुं मिथुनौ गावौ दखिणा ॥ २ ॥

अग्नीषोमीयं चतुस्त्रिंशच्च ॥ १ ॥ [१]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुः सावित्रं
 द्वादशकपालः सारस्वतं चरुं पौष्णं चरुं मारुतः
 सप्तकपालं वैश्वदेवीमामिख्यां द्यावापृथिव्यमेककपालम् ॥ ३ ॥

आग्नेयमष्टादश ॥ २ ॥ [२]

ऐन्द्राग्रमेकादशकपालं मारुतीमामिख्यां वारुणीमामिख्यां
 कायमेककपालं प्रघास्यान् हवामहे मरुतो यज्ञवाहसः
 कर्मभेण सजोषसः ॥ मो षू ण इन्द्र पृथ्सु देवास्तु स्म ते
 शुष्मिन्नवया। मही ह्यस्य मीढुषो यव्या। हविष्मतो मरुतो
 वन्दते गीः ॥ यद् ग्रामे यदरण्ये यत् सभायां यदिन्द्रियो।
 यच्छूद्रे यदर्य एनश्चकृमा वयम्। यदेकस्याधि धर्मणि
 तस्यावयजनमसि स्वाहा ॥ अक्रन् कर्म कर्मकृतः सह वाचा
 मयोभुवा ॥ देवेभ्यः कर्म कृत्वाऽस्तं प्रेतं सुदानवः ॥ ४ ॥

वयं यद् विंशतिश्च॥३॥ [३]

अ॒ग्नयेऽनी॑कव॒ते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पति सा॒क॒॑
सूर्ये॑णोद्य॒ता म॒रुद्भ्यः॑ सान्त॒पने॒भ्यो म॒ध्यंदि॑ने च॒रुं म॒रुद्भ्यो॑
गृ॒हमे॒धिभ्यः॑ सर्वा॑सां दु॒ग्धे सा॒यं च॒रुं पूर्णा॑ द॒र्वि परा॑ प॒त॒
सु॒पूर्णा॑ पुन॒राप॑त। व॒स्त्रेव॑ वि क्री॒णाव॑हा इष॒मूर्ज॑ श॒तक्र॑तो॥
दे॒हि मे ददा॑मि ते॒ नि मे॑ धेहि॒ नि ते॑ दधे। नि॒हार॒मिन्नि मे॑
हरा नि॒हार॑म्॥५॥

नि ह॑रामि ते॥ म॒रुद्भ्यः॑ क्री॒डिभ्यः॑ पुरो॒डाश॒॑
स॒प्तक॑पालं॒ निर्व॑पति सा॒क॒॑ सूर्ये॑णोद्य॒ताग्ने॒यम॒ष्टाक॑पालं॒
निर्व॑पति सौ॒म्यं च॒रुं सा॒वि॒त्रं द्वा॑द॒शक॑पाल॒॑
सा॒र॒स्वतं॑ च॒रुं पौ॒ष्णं च॒रुमै॑न्द्रा॒ग्नमे॑का॒दश॑कपालमै॒न्द्रं
च॒रुं वै॑श्व॒कर्म॑णमे॒कक॑पालम्॥६॥

हरा नि॒हारं॑ त्रि॒ंशच्च॑॥४॥ [४]

सोमा॑य पि॒तृम॑ते॒ पुरो॒डाश॒॑ षट्क॑पालं॒ निर्व॑पति पि॒तृभ्यो॑
ब॒र्हिष॑द्भ्यो॒ धा॒नाः पि॒तृभ्यो॑ऽग्नि॒ष्वात्ते॒भ्योऽभि॒वा॒न्या॑यै दु॒ग्धे
म॒न्थमे॒तत् ते॑ त॒त॒ ये च॒ त्वाम॑न्वे॒तत् ते॑ पि॒ताम॑ह प्र॒पिता॑मह॒

ये च त्वामन्वत्रं पितरो यथाभागं मन्दध्वः सुसंदृशं त्वा
वयं मघवन् मन्दिषीमहि॥ प्र नूनं पूर्णवन्धुरः स्तुतो यासि
वशाः अनु॥ योजा न्विन्द्र ते हरी॥ ७॥

अक्षन्नमीमदन्त ह्यव प्रिया अधूषत॥ अस्तौषत स्वभानवो
विप्रा नविष्ठया मती॥ योजा न्विन्द्र ते हरी॥ अख्यन्
पितरोऽमीमदन्त पितरोऽतीतृपन्त पितरोऽमीमृजन्त
पितरः॥ परेत पितरः सोम्या गम्भीरैः पृथिभिः पूर्यैः॥ अथा
पितृन्सुविदत्राः अपीत यमेन ये सधमादं मदन्ति॥ मनो
न्वा हुवामहे नाराशः सेन स्तोमेन पितृणां च मन्मभिः॥
आ॥ ८॥

न एतु मनः पुनः ऋत्वे दख्याय जीवसे॥ ज्योक् च सूर्य
दृशे॥ पुनर्नः पितरो मनो ददातु दैव्यो जनः॥ जीवं व्रातः
सचेमहि॥ यदन्तरिख्यं पृथिवीमुत द्यां यन्मातरं पितरं वा
जिहिः सिम॥ अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्र मुञ्चतु
दुरिता यानि चकृम करोतु मामनेनसम्॥ ९॥

हरी मन्मभिरा चतुश्चत्वारिंशच्च॥ ५॥ [५]

प्रतिपूरुषमेककपालान्निर्वपत्येकमतिरिक्तं यावन्तो गृह्याः

स्मस्तेभ्यः कर्मकरं पशूनां शर्मासि शर्म यजमानस्य शर्म मे
यच्छैकं एव रुद्रो न द्वितीयाय तस्थ आखुस्तै रुद्र पशुस्तं
जुषस्वैष तै रुद्र भागः सह स्वस्त्राऽम्बिकया तं जुषस्व
भेषजं गवेऽश्वाय पुरुषाय भेषजमथो अस्मभ्यं भेषजं
सुभेषजम्॥१०॥

यथाऽसति॥ सुगं मेषाय मेष्यां अवांम्ब रुद्रमदिमह्यं देवं
त्र्यम्बकम्॥ यथा नः श्रेयसः कर्द्यथा नो वस्यसः कर्द्यथा
नः पशुमतः कर्द्यथा नो व्यवसाययात्॥ त्र्यम्बकं यजामहे
सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम्॥ उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुखीय
माऽमृतात्॥ एष तै रुद्र भागस्तं जुषस्व तेनावसेन परो
मूर्जवतोऽतीह्यवततधन्वा पिनाकहस्तः कृत्तिवासाः॥११॥

सुभेषजमिहि त्रीणि च॥६॥ [६]

ऐन्द्राग्रं द्वादशकपालं वैश्वदेवं चरुमिन्द्राय शुनासीराय
पुरोडाशं द्वादशकपालं वायव्यं पयः सौर्यमेककपालं
द्वादशगवः सीरं दक्षिणाऽऽग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति
रौद्रं गावीधुकं चरुमैन्द्रं दधि वारुणं यवमयं चरुं वहिनीं
धेनुर्दक्षिणा ये देवाः पुरःसदोऽग्निर्नैत्रा दक्षिणसदो

य॒मने॑त्राः पश्चा॒त्सदः॑ सवि॒तृने॑त्रा उत्तर॒सदो॑ वरु॒णने॑त्रा
उपरि॒षदो॑ बृह॒स्पति॑नेत्रा र॒ख्यो॒हण॒स्ते नः॑ पान्तु ते नो॑ऽवन्तु
तेभ्यः॑ ॥ १२ ॥

नम॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॒ समू॒ढः॑ र॒ख्यः स॑दं॒ग्धः॑ र॒ख्य इ॒दम॒हः॑
र॒ख्यो॒ऽभि स॑ दं॒हाम्य॒ग्रये॑ र॒ख्यो॒घ्ने स्वाहा॑ य॒माय॑ सवि॒त्रे
वरु॑णाय बृह॒स्पत॑ये दु॒वस्व॑ते र॒ख्यो॒घ्ने स्वाहा॑ प्र॒ष्टिवा॒ही रथो॑
द॒खि॒षणा॑ दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वेऽश्वि॑नो॒र्बाहु॑भ्यां पृ॒ष्णो
हस्ता॑भ्यां र॒ख्यसो॑ व॒धं जु॑होमि ह॒तः र॒ख्यो॒ऽवधि॑ष्म र॒ख्यो
यद्व॑स्ते तद॒खि॒षणा॑ ॥ १३ ॥

तेभ्यः पञ्च॑चत्वारि॒ंशच्च॑ ॥ ७ ॥ [७]

धा॒त्रे पु॒रोडा॑शं द्वा॒दश॑कपालं निर्व॒पत्य॑नु॒मत्यै॑
च॒रुः रा॒कायै॑ च॒रुः सि॑नीवा॒ल्यै च॒रुं कु॒ह्वै च॒रुं
मि॒थुनौ गा॒वौ द॒खि॒षणाऽऽग्रा॑वैष्ण॒वमेका॑दशकपालं
निर्व॒पत्यैन्द्रा॑वैष्ण॒वमेका॑दशकपालं वैष्ण॒वं त्रि॑कपालं
वा॒मनो॑ व॒ही द॒खि॒षणा ऽग्री॑षो॒मीय॑मेका॑दशकपालं
निर्व॒पतीन्द्रा॑सो॒मीय॑मेका॑दशकपालः सौ॒म्यं च॒रुं ब॒भ्रुर्द॒खि॒षणा
सोमा॑पौष्णं च॒रुं निर्व॒पत्यैन्द्रा॑पौष्णं च॒रुं पौ॒ष्णं च॒रुः श्या॒मो

दखिषिणा वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति हिरण्यं दखिषिणा
वारुणं यवमयं चरुमश्वो दखिषिणा॥१४॥

निरष्टो च॥८॥

[८]

बारुहस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्रह्मणो गृहे शितिपृष्ठो
दखिषिणेन्द्रमेकादशकपालः राजन्यस्य गृहे ऋषभो
दखिषिणा ऽऽदित्यं चरुं महिष्यै गृहे धेनुर्दखिषिणा नैर्ऋतं
चरुं परिवृत्तयै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां नखनिर्भिन्नं कृष्णा
कूटा दखिषिणा ऽऽग्नेयमृष्टाकपालः सेनान्यो गृहे हिरण्यं
दखिषिणा वारुणं दशकपालः सूतस्य गृहे महानिरष्टो
दखिषिणा मारुतः सप्तकपालं ग्रामण्यो गृहे पृश्निर्दखिषिणा
सावित्रं द्वादशकपालं॥१५॥

खत्तुर्गृह उपध्वस्तो दखिषिणा ऽऽश्विनं द्विकपालः
संग्रहीतुर्गृहे संवात्यो दखिषिणा पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे
श्यामो दखिषिणा रौद्रं गावीधुकं चरुमख्यावापस्य गृहे शबल
उद्धारो दखिषिणेन्द्राय सुत्राम्णो पुरोडाशमेकादशकपालं प्रति
निर्वपतीन्द्रायाः होमुचेऽयं नो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा

वृत्रं वध्यान्मैत्राबारहस्पत्यं भवति श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धे
स्वयंमूर्ते स्वयंमथित आज्य आश्वत्थे॥१६॥

पात्रे चतुःसक्तौ स्वयमवपुत्रायै शाखायै कर्णाः श्वाकर्णाः श्व
तण्डुलान् वि चिनुयाद्ये कर्णाः स पर्यसि बारहस्पत्यो
येऽकर्णाः स आज्ये मैत्रः स्वयंकृता वेदिर्भवति स्वयंदिनं
बर्हिः स्वयंकृत इध्मः सैव श्वेता श्वेतवत्सा दखिणा॥१७॥

सावित्रं द्वादशकपालमाश्वत्थे त्रयस्त्रिंशच्च॥१॥ ————— [१]

अग्नये गृहपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति कृष्णानां
व्रीहीणां सोमाय वनस्पतये श्यामाकं चरुं सवित्रे
सत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालमाशूनां व्रीहीणां
रुद्राय पशुपतये गावीधुकं चरुं बृहस्पतये वाचस्पतये नैवारं
चरुमिन्द्राय ज्येष्ठाय पुरोडाशमेकादशकपालं महाव्रीहीणां
मित्राय सत्यायाऽऽम्बानां चरुं वरुणाय धर्मपतये यवमयं
चरुं सविता त्वां प्रसवानां सुवतामग्निर्गृहपतीनां सोमो
वनस्पतीनां रुद्रः पशूनां॥१८॥

बृहस्पतिर्वाचामिन्द्रो ज्येष्ठानां मित्रः सत्यानां वरुणो
धर्मपतीनां ये देवा देवसुवः स्थ त इममांमुष्यायणम-

नमित्राय सुवध्वं महते क्षत्राय महत आधिपत्याय
 महते जानराज्यायैष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं
 ब्राह्मणानां९ राजा प्रति त्यन्नाम राज्यमधायि स्वां
 तनुवं वरुणो अशिश्नेच्छुचैर्मित्रस्य व्रत्या अभूमामन्महि
 महत ऋतस्य नाम सर्वे व्राता वरुणस्याभूवन्वि मित्र
 एवैररातिमतारीदसूषुदन्त यज्ञिया ऋतेन व्यु त्रितो
 जरिमाणं न आनङ् विष्णोः क्रमोऽसि विष्णोः क्रान्तमसि
 विष्णोर्विक्रान्तमसि॥१९॥

पशूनां व्राताः पञ्चविंशतिश्च॥10॥ [१०]

अर्थेतः स्थाऽपां पतिरसि वृषास्यूर्मिर्वृषसेनोऽसि
 व्रजखितः स्थ मरुतामोजः स्थ सूर्यवर्चसः स्थ सूर्यत्वचसः
 स्थ मान्दाः स्थ वाशाः स्थ शक्करीः स्थ विश्वभृतः स्थ
 जनभृतः स्थाऽग्नेस्तेजस्याः स्थाऽपामोषधीनां९ रसंस्था-
 ऽपो देवीर्मधुमतीरगृह्णन्नूर्जस्वती राजसूयाय चितानाः।
 याभिर्मित्रावरुणावभ्यर्षिश्चन् याभिरिन्द्रमनयन्नत्यरातीः॥
 राष्ट्रदाः स्थ राष्ट्रं दत्त स्वाहा राष्ट्रदाः स्थ राष्ट्रमुष्मै
 दत्त॥२०॥

अत्येकादश च॥११॥ [११]

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वं महि वर्चः
 क्षत्रियाय वन्वाना अनाधृष्टाः सीदतोर्जस्वतीर्महि वर्चः
 क्षत्रियाय दधतीरनिभृष्टमसि वाचो बन्धुस्तपोजाः सोमस्य
 दात्रमसि शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामि चन्द्राश्चन्द्रेणामृता अमृतेन
 स्वाहा राजसूयाय चितानाः॥ सधमादौ द्युम्निनीरूर्ज एता
 अनिभृष्टा अपस्युवो वसानः। पस्त्यासु चक्रे वरुणः
 सधस्थमपा ५ शिशुः॥२१॥

मातृतमास्वन्तः॥ रषत्रस्योल्बमसि रषत्रस्य
 योनिरस्याविन्नो अग्निर्गृहपतिराविन्न इन्द्रो वृद्धश्चवा
 आविन्नः पूषा विश्ववेदा आविन्नो मित्रावरुणावृतावृधावाविन्ने
 द्यावापृथिवी धृतव्रते आविन्ना देव्यदितिर्विश्वरूप्याविन्नो
 ऽयमसावामुष्यायणोऽस्यां विश्वस्मिन् राष्ट्रे महते रषत्राय
 महत आधिपत्याय महते जानराज्यायैष वो भरता राजा
 सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां ५ राजेन्द्रस्य॥२२॥

वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्त्वयायं वृत्रं वेध्याच्छत्रुबाधनाः स्थ
 पात मा प्रत्यश्च पात मा तिर्यश्चमन्वश्च मा पात दिग्भ्यो

मां पातु विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पातु हिरण्यवर्णावुषसां
विरोकेऽयः स्थूणावुदितौ सूर्यस्याऽऽरोहतं वरुण मित्रं गतं
ततश्चख्याथामदितिं दितिं च॥२३॥

शिशुरिन्द्रस्यैकचत्वारिंशच्च॥१२॥ [१२]

समिधमा तिष्ठ गायत्री त्वा छन्दसामवतु त्रिवृथस्तोमो
रथन्तरं सामाग्निर्देवता ब्रह्म द्रविणमुग्रामा तिष्ठ त्रिष्टुप् त्वा
छन्दसामवतु पञ्चदशः स्तोमो बृहत्सामेन्द्रो देवतां रव्यत्रं
द्रविणं विराजमा तिष्ठ जगती त्वा छन्दसामवतु सप्तदशः
स्तोमो वैरूपं सामं मरुतो देवता विद्वविणमुदीचीमा
तिष्ठानुष्टुप् त्वा॥२४॥

छन्दसामवत्वेकविंशः स्तोमो वैराजं सामं मित्रावरुणौ
देवता बलं द्रविणमूर्ध्वामा तिष्ठ पङ्क्तिस्त्वा छन्दसामवतु
त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ स्तोमो शाक्ररैवते सामनी बृहस्पतिर्देवता
वर्चो द्रविणमीदृङ् चान्यादृङ् चैतादृङ् चं प्रतिदृङ् चं मितश्च
संमितश्च सभराः। शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्च सत्यज्योतिश्च
ज्योतिष्मांश्च सत्यश्चर्तपाश्च॥२५॥

अत्यंहाः। अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा सवित्रे स्वाहा

सरस्वत्यै स्वाहा पूष्णे स्वाहा बृहस्पतये स्वाहेन्द्राय स्वाहा
 घोषाय स्वाहा श्लोकाय स्वाहा ऽशाय स्वाहा भगाय स्वाहा
 र्षवे त्रस्य पतये स्वाहा पृथिव्यै स्वाहा ऽन्तरिक्षाय स्वाहा
 दिवे स्वाहा सूर्याय स्वाहा चन्द्रमसे स्वाहा नखत्रेभ्यः स्वाहा-
 ऽद्भ्यः स्वाहौषधीभ्यः स्वाहा वनस्पतिभ्यः स्वाहा चराचरेभ्यः
 स्वाहा परिप्लवेभ्यः स्वाहा सरीसृपेभ्यः स्वाहा ॥ २६ ॥

अनुष्टुप्स्वर्तपाश्च सरीसृपेभ्यः स्वाहा ॥ १३ ॥ [१३]

सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयादमृतमसि मृत्योर्मा
 पाहि दिद्योन्मा पाह्यवेष्टा दन्दशूका निरस्तं नमुचेः शिरः ॥
 सोमो राजा वरुणो देवा धर्मसुवश्च ये ते ते वाचः सुवन्तां
 ते ते प्राणः सुवन्तां ते ते चख्षुः सुवन्तां ते ते श्रोत्रः
 सुवन्ताः सोमस्य त्वा द्युम्नेनाभिषिञ्चाम्यग्नेः ॥ २७ ॥

तेजसा सूर्यस्य वर्चसेन्द्रस्येन्द्रियेण मित्रावरुणयोर्वीर्येण
 मरुतामोजसा र्षत्राणां र्षत्रपतिरस्यति दिवस्पाहि
 समाववृत्रत्रधरागुदीचीरहि बुध्रियमनु संचरन्तीस्ताः पर्वतस्य
 वृषभस्य पृष्ठे नावश्चरन्ति स्वसिच इयानाः ॥ रुद्र यत्ते
 क्रयी परं नाम तस्मै हुतमसि यमेष्टमसि प्रजापते न

त्वदे॒तान्य॒न्यो विश्वा॑ जा॒तानि॑ परि॒ ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते
जुहु॑मस्तन्नो॑ अस्तु व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्॥२८॥

अग्नेस्तैकादश च॥14॥ [१४]

इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्रघ्न॑स्त्वया॒ऽयं वृ॒त्रं व॑ध्यान्मि॒त्रावरु॑णयोस्
प्रशा॒स्त्रोः प्र॒शिषा॑ युनज्मि॒ यज्ञ॑स्य॒ योगे॑न॒ विष्णोः॑ क्रमो॑ऽसि॒
विष्णोः॑ क्रा॒न्तम॑सि॒ विष्णोर्वि॑क्रा॒न्तम॑सि॒ म॒रुता॑ प्रस॒वे
जैष॑मा॒प्तं मनः॑ स॒म॒हमिन्द्रि॑येण॒ वीर्ये॑ण पशू॒नां म॒न्युर॑सि॒
तवे॑व मे म॒न्युर्भू॑या॒न्नमो॑ मा॒त्रे पृ॑थि॒व्यै माऽहं॑ मा॒तरं॑ पृथि॒वीं
हि॑सि॒षं मा॥२९॥

मां मा॒ता पृ॑थि॒वी हि॑सी॒दिय॑द॒स्यायु॑र॒स्यायु॑र्मे धे॒ह्यूर्ग॒स्यूर्जं॑
मे धेहि॑ यु॒ङ्क्षि॑सि॒ वर्चो॑ऽसि॒ वर्चो॑ मयि॑ धे॒ह्यग्र॑ये॒ गृह॑प॒तये॑
स्वाहा॑ सोमा॑य॒ वन॑स्प॒तये॑ स्वाहेन्द्र॑स्य॒ बला॑य॒ स्वाहा॑
म॒रुता॑मोज॒से स्वाहा॑ ह॒सः शु॑चिष॒द्वसु॑रन्तरि॒ख्य- स॒द्योता॑
वेदि॑षदति॒थिर्दु॑रोण॒सत्। नृ॑ष॒द्वर॑सद॒तस॒द्योम॑सद॒जा गो॑जा
ऋ॒तजा॑ अ॒द्रिजा॑ ऋ॒तं बृ॑हत्॥३०॥

हि॑सि॒षं म॑र्त॒जास्त्रीणि॑ च॥15॥ [१५]

मित्रोऽसि वरुणोऽसि समहं विश्वैर्देवैः ख्षत्रस्य नाभिरसि
 ख्षत्रस्य योनिरसि स्योनामा सीद सुषदामा सीद मा त्वा
 हिंसीन्मा मा हिंसीन्निषसाद धृतव्रतो वरुणः पस्त्यास्वा
 साम्राज्याय सुक्रतुर्ब्रह्मा ३ न त्वं राजन् ब्रह्माऽसि सविता-
 ऽसि सत्यसवो ब्रह्मा ३ न त्वं राजन् ब्रह्माऽसीन्द्रोऽसि
 सत्यौजाः॥३१॥

ब्रह्मा ३ न त्वं राजन् ब्रह्माऽसि मित्रोऽसि सुशेवो ब्रह्मा
 ३ न त्वं राजन् ब्रह्माऽसि वरुणोऽसि सत्यधर्मेन्द्रस्य वज्रो-
 ऽसि वार्त्रघ्नस्तेन मे रध्य दिशोऽभ्ययं राजाऽभूत् सुश्लोकां
 4 सुमङ्गलां 4 सत्यराजा ३ न। अपां नष्टे स्वाहोर्जो नष्टे
 स्वाहाऽग्रये गृहपतये स्वाहा॥३२॥

सत्यौजांश्चत्वारिंशच्च॥१६॥

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति हिरण्यं दक्षिणा सारस्वतं
 चरुं वंत्सतरी दक्षिणा सावित्रं द्वादशकपालमुपध्वस्तो
 दक्षिणा पौष्णं चरुं श्यामो दक्षिणा बार्हस्पत्यं चरुं
 शितिपृष्ठो दक्षिणैन्द्रमेकादशकपालमृषभो दक्षिणा वारुणं
 दशकपालं महानिरष्टो दक्षिणा सौम्यं चरुं बभ्रुर्दक्षिणा

त्वाष्ट्रमुष्टाकपालं शुण्ठो दखिषणा वैष्णवं त्रिकपालं वामनो
दखिषणा॥ ३३ ॥

आग्नेयं द्विचत्वारिंशत्॥ १७ ॥

सद्यो दीर्खयन्ति सद्यः सोमं क्रीणन्ति पुण्डरिस्रजां
प्र यच्छति दशभिर्वत्सतरैः सोमं क्रीणाति दशपेयो
भवति शतं ब्राह्मणाः पिबन्ति सप्तदशं स्तोत्रं भवति
प्राकाशावध्वर्यवे ददाति स्रजमुद्गात्रे रुक्मं होत्रे-
ऽश्वं प्रस्तोतृप्रतिहृतृभ्यां द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणे वशां
मैत्रावरुणायर्षभं ब्राह्मणाच्छुं सिने वासंसी नेष्टापोतृभ्यां
स्थूरिं यवाचितमच्छावाकायानुद्वाहमग्नीधे भार्गवो होता
भवति श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति वारवन्तीयमग्निष्टोमसामं
सारस्वतीरपो गृह्णाति॥ ३४ ॥

वारवन्तीयं चत्वारिं च॥ १८ ॥

आग्नेयमुष्टाकपालं निर्वपति हिरण्यं दखिषणैन्द्रमेकादशकपा
दखिषणा वैश्वदेवं चरुं पिशङ्गी पष्ठौही दखिषणा
मैत्रावरुणीमामिख्यां वशा दखिषणा बार्हस्पत्यं चरुं
शितिपृष्ठो दखिषणाऽऽदित्यां मल्हां गर्भिणीमा लभते

मारुतीं पृश्निं पष्ठौहीमश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं
निर्वपति सरस्वते सत्यवाचे चरुः सवित्रे सत्यप्रसवाय
पुरोडाशं द्वादशकपालं तिसृधन्वः शुष्कदृतिर्दक्षिणा॥ ३५॥

आग्नेयः सप्तचत्वारिंशत्॥ 19 ॥ [१९]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरुः सवित्रं
द्वादशकपालं बारहस्पत्यं चरुं त्वाष्ट्रमष्टाकपालं वैश्वानरं
द्वादशकपालं दक्षिणो रथवाहनवाहो दक्षिणा सारस्वतं
चरुं निर्वपति पौष्णं चरुं मैत्रं चरुं वारुणं चरुं र्ष्यैत्रपत्यं
चरुमादित्यं चरुमुत्तरो रथवाहनवाहो दक्षिणा॥ ३६॥

आग्नेयं चतुस्त्रिंशत्॥ 20 ॥ [२०]

स्वाद्वीं त्वां स्वादुनां तीव्रां तीव्रेणामृताममृतेन सृजामि
सः सोमेन सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय
सुत्राम्णे पच्यस्व पुनातु ते परिस्रुतः सोमः सूर्यस्य
दुहिता। वारेण शश्वता तनां॥ वायुः पूतः पवित्रेण
प्रत्यङ्मुखोऽतिद्रुतः। इन्द्रस्य युज्यः सखा॥ कुविदङ्ग
यवमन्तो यवं चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं वियूय। इहेहैषां कृणुत

भोजनानि ये ब॒र्हिषो॒ नमो॑वृत्तिं न ज॒ग्मुः॥ आ॒श्विनं धूम्र॑मा
ल॑भते सार॒स्वतं मे॒षमे॒न्द्रमृ॒षभमे॒न्द्रमेका॑दशकपालं निर्व॑पति
सावि॒त्रं द्वा॑दशकपालं वा॒रुणं द॑शकपालं॒ सोम॑प्रतीकाः
पि॒तरस्तृ॑ष्णुत॒ वड॑बा द॒रिषि॑णा॥३७॥

भोजनानि षड्विंशतिश्च॥२१॥ [२१]

अ॒ग्नावि॑ष्णू म॒हि तद्वा॑ म॒हित्वं वी॒तं घृ॒तस्य॒ गुह्या॑नि॒ नाम॑।
दमे॑दमे स॒प्त रत्ना॒ दधा॑ना॒ प्रति॑ वां जि॒ह्वा घृ॒तमा च॑रण्येत्॥
अ॒ग्नावि॑ष्णू म॒हि धाम॑ प्रि॒यं वा॑ वी॒थो घृ॒तस्य॒ गुह्या॑ जुषा॒णा।
दमे॑दमे सु॒ष्टुती॑र्वावृ॒धाना॒ प्रति॑ वां जि॒ह्वा घृ॒तमुच्च॑रण्येत्॥ प्र
णो॑ दे॒वी सर॑स्वती॒ वाजे॑भिर्वा॒जिनी॑वती। धी॒नाम॑वि॒त्र्यंव॑तु।
आ नो॑ दि॒वो बृ॑हतः॥३८॥

पर्व॑ता॒दा सर॑स्वती यज॒ता ग॑न्तु य॒ज्ञम्। हव॑ दे॒वी
जु॑जुषा॒णा घृ॒ताची॑ श॒ग्मां नो॒ वाच॑मुश॒ती शृ॑णोतु॥ बृह॑स्पते
जुष॑स्व नो ह॒व्यानि॑ वि॒श्वदे॒व्य। रास्व॒ रत्नानि॑ दा॒शुषे॑॥
ए॒वा पि॒त्रे वि॒श्वदे॑वाय॒ वृष्णे॑ य॒ज्ञैर्वि॑धेम॒ नम॑सा ह॒विर्भिः॑।
बृह॑स्पते सु॒प्रजा॒ वी॒रव॑न्तो व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्॥

बृहस्पते॒ अति॒ यद॒र्यो अर्हा॑द्युमद्विभाति॒ क्रतु॑म॒ञ्जनै॑षु।
यद्दी॒दय॒च्छव॑सा॥ ३९॥

ऋ॒त॒प्र॒जा॒त॒ तद॒स्मा॒सु द्रवि॑णं धेहि चि॒त्रम्॥ आ नो॑
मि॒त्रा॒वरु॑णा घृ॒तैर्गव्यू॑तिमु॒ख्यत॑म्। मध्वा॒ रजा॑सि सु॒क्रतू॑॥
प्र बा॒हवा॑ सि॒सृतं जी॒वसे॑ न॒ आ नो॑ गव्यू॒तिमु॒ख्यतं॑ घृ॒तेन॑।
आ नो॑ जने॑ श्रव॒यतं॑ यु॒वाना॑ श्रु॒तं मे॑ मि॒त्रा॒वरु॑णा हवे॒मा॥
अ॒ग्निं वः॑ पू॒र्व्यं गि॒रा दे॒वमी॑डे वसू॒नाम्। स॒पर्य॑न्तः पु॒रुप्रि॑यं
मि॒त्रं न॒ रब्धे॑त्रसाध॑सम्॥ म॒खू दे॒वव॑तो रथः॥ ४०॥

शू॒रो वा पृ॒थ्सु का॑सु चि॒त्। दे॒वानां॑ य इ॒न्मनो॑ यज॑मान॒
इय॑र॒ख्यत्य॒भीद॑य॒ज्वनो॑ भुवत्॥ न य॑ज॒मान रि॒ष्यसि॑ न
सु॒न्वान॑ न दे॒वयो॑॥ अ॒स॒दत्र॑ सु॒वीर्य॑मु॒त त्यदा॒श्वश्चि॑यम्॥
नकि॑ष्टं क॒र्मणा॑ न॒शन्न॑ प्र योष॒न्न योष॑ति॥ उ॒पं र॒ख्यर॑न्ति
सिन्ध॑वो म॒योभुव॑ ई॒जानं॑ च॒ यक्ष्य॑माणं च धे॒नवः॑। पृ॒णन्तं॑
च॒ पपु॑रिं च॥ ४१॥

श्रव॑स्यवो घृ॒तस्य॑ धा॒रा उ॒पं य॑न्ति वि॒श्वतः॑॥ सोमा॑रु॒द्रा
वि वृ॑हतं वि॒षूची॑ममी॒वा या नो॑ ग॒यमा॑वि॒वेश। आ॒रे बा॑धेथां
नि॒र्ऋ॑तिं प॒राचैः॑ कृ॒तं चि॒देनः॑ प्र॒मुमु॑क्तम॒स्मत्॥ सोमा॑रु॒द्रा

युवमेतान्यस्मे विश्वा तनूषु भेषजानि धत्तम्। अव स्यतं
 मुञ्चतं यन्नो अस्ति तनूषु बद्धं कृतमेनो अस्मत्॥ सोमापूषणा
 जनना रयीणां जनना दिवो जनना पृथिव्याः। जातौ विश्वस्य
 भुवनस्य गोपौ देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिम्॥ इमौ देवौ
 जायमानौ जुषन्तेमौ तमांसि गूहतामजुष्टा। आभ्यामिन्द्रः
 पृक्कमामास्वन्तः सोमापूषभ्यां जनदुस्त्रियांसु॥४२॥

बृहत्तः शर्वसा रथः पपुंरि च दिवो जनना पञ्चविंशतिश्च॥२२॥ [२२]

वायव्यं प्रजापतिस्ता वरुणन्देवासुरा एष्वसावादित्यो दशरूपमामिन्द्रो वलस्यं
 बारहस्पत्यवृषद्वारोऽसौ सौरीव्वरुणमाश्विनमिन्द्रवौ नर एकादश॥११॥ वायव्यमाग्नेयीङ्कृष्णग्रीवीमसावादित्य
 वा अहोरात्राणि वषट्कारः प्रजनयिता हुवे तुराणां पञ्चषष्टिः॥६५॥ वायव्यं प्रमोषीः॥

॥ प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥ [२३]

॥ काण्डम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

वायव्यं श्वेतमालभेत भूतिकामो वायुर्वैH क्षेपिष्ठा देवता
 वायुमेव स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवैनं भूतिङ्गमयति

भवत्येवातिक्षिप्रा देवतेत्याहुः सैनमीश्वरा प्रदह इत्येतमेव
सन्तर्वायवे नियुत्वन्त आलभेत नियुद्धा अस्य धृतिर्द्धृत एव
भूतिमुपैत्यप्रदाहाय भवत्येव (1)

वायवे नियुत्वन्त आलभेत ग्रामकामो वायुर्वा इमाः
प्रजा नस्योता नैनीयते वायुमेव नियुत्वन्तः स्वेन
भागधेयेनोपधावति स एवास्मै प्रजा नस्योता नियच्छति
ग्राम्यैव भवति नियुत्वन्ते भवति द्धुवा एवास्मा अनपगाः
करोति वायवे नियुत्वन्त आलभेत प्रजाकामः प्राणो वै
वायुरपानो नियुत्प्राणापानौ खलु वा एतस्य प्रजायाः (2)

अपक्रामतो योऽलं प्रजायै सन्प्रजान्न विन्दते वायुमेव
नियुत्वन्तः स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मै प्राणापाना-
भ्यां प्रजां प्रजनयति विन्दते प्रजाँवायवे नियुत्वन्त आलभेत
ज्योगामयावी प्राणो वै वायुरपानो नियुत् प्राणापानौ खलु वा
एतस्मादपक्रामतो यस्य ज्योगामयति वायुमेव नियुत्वन्तः
स्वेन भागधेयेनोप (3)

धावति स एवास्मिन्प्राणापानौ दधात्युत यदीतासुर्भवति
जीवत्येव प्रजापतिर्वा इदमेक आसीत्सोऽकामयत

प्रजाः पशून्सृजेयेति स आत्मनो वपामुदक्खिदत्तामग्नौ
 प्रागृह्णात्ततोऽजस्तूपरस्समभवत्तः स्वायै देवताया आ-
 लभत ततो वै स प्रजाः पशून्सृजत यः प्रजाकामः
 (4)

पशुकामस्स्यात्स एतं प्राजापत्यमजन्तूपरमालभेत
 प्रजापतिमेव स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मै प्रजां
 पशून्प्रजनयति यच्छ्रुणस्तत्पुरुषाणां रूपय्यत्तूपरस्तदश्वानाय
 इव शफास्तदवीनार्य्यदज- स्तदजानामेतावन्तो वै ग्राम्याः
 पशवस्तान् (5)

रूपेणैवावरुन्धे सोमापौष्पात्रैतमालभेत पशुकामो
 द्वौ वा अजायै स्तनौ नानैव द्वावभिजायैते ऊर्जं
 पुष्टिन्तृतीयस्सोमापूषणावेव स्वेन भागधेयेनोपधावति
 तावेवास्मै पशून्प्रजनयतस्सोमो वै रेतोधाः पूषा
 पशूनां प्रजनयिता सोम एवास्मै रेतो दधाति पूषा
 पशून्प्रजनयत्यौदुम्बरो यूपो भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्क्पशवं
 ऊर्जैवास्मा ऊर्जं पशून्वरुन्धे॥६॥

—[१]भवत्येव प्रजाया आमयति वायुमेव नियुत्वन्तः

स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ प्र॒जाका॑म॒स्तान् यू॒प॒स्त्रयो॑दश च।⁽¹⁾

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत् ता अ॑स्मात्सृ॒ष्टाः परा॑चीराय॒न्ता
वरु॑णमगच्छ॒न्ता अ॒न्वेत्ताः पुन॑रयाचत् ता अ॑स्मै न
पुन॑रददा॒त्सोऽब्र॑वी॒द्वर॑वृ॒णीष्व॑ाथ॒ मे पुन॑र्दे॒हीति॑ तासा॒व्वर॑मा॒
ऽल॑भत् स कृ॒ष्ण एक॑शितिपादभवद्यो वरु॑णगृहीत॒स्स्यात्स
ए॒तव्वा॑रु॒णं कृ॒ष्णमेक॑शितिपादमाल॑भेत् वरु॑णम् (7)

ए॒व स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति स ए॒वैन॑व्वरु॒णपा॒शान्मु॑ञ्चति
कृ॒ष्ण एक॑शितिपाद्भवति वारु॒णो ह्येष॑ दे॒वता॑या
समृ॑द्धौ सुव॑र्भानुरासुरस्सूर्य॒न्तम॑साऽवि॒द्ध्यत्तस्मै॑ दे॒वाः
प्राय॑श्चित्तिमैच्छ॒न्तस्य॑ यत्प्र॑थमन्तमोऽपाघ्न॒न्त्सा कृ॒ष्णा॒
ऽवि॑रभवद्यद्वितीय॒ः सा फ॑ल्गु॒नी यत्तृ॑तीय॒ः सा ब॑ल॒रखी॑
यद॑द्ध्य॒स्थाद॒पाकृ॑न्त॒न्त्साऽवि॑ऽर्व॒शा (8)

सम॑भवत्ते दे॒वा अ॑ब्रुवन्देवप॒शुर्वा अ॒यः सम॑भू॒त्कस्मा॑
इ॒ममाल॑प्स्यामह॒ इत्यथ॑ वै तर्ह्य॒ल्पा पृ॑थि॒व्यासी॑दजा॒ता
ओष॑धय॒स्तामवि॑व्व॒शामा॑दित्येभ्यः का॒माया॑ऽल॑भन्त॒ ततो॑ वा
अप्र॑थत पृथि॒व्यजा॑यन्तौष॑धयो॒ यः का॒मये॑त् प्रथे॒य प॒शुभिः॑
प्र प्र॒जया॑ जाये॒येति॑ स ए॒तामवि॑व्व॒शामा॑दित्येभ्यः का॒माय॑

(9)

आ ल॑भेतादित्याने॒व काम॑ꣳ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति
 त ए॒वैनं॑ प्रथय॑न्ति प॒शुभिः॑ प्र प्र॒जया॑ जनयन्त्य॒सावा॑दित्यो
 न व्य॑रोचत॒ तस्मै॑ दे॒वाः प्राय॑श्चित्तिमैच्छुन्तस्मा॑ ए॒ता
 म॒ल्हा आल॑ऽभन्ताग्नेयीङ्कु॑ष्णग्री॒वीꣳ सꣳहि॑तामै॒न्द्रीꣳ श्वेतां॑
 बा॑र्हस्पत्यान्ताभि॑रे॒वास्मि॒न्नुचं॑मदधुर्यो ब्र॑ह्मवर्च॒सका॑म॒स्स्यात्त॑स्म
 ए॒ता म॒ल्हा आल॑भेत (10)

आ॒ग्नेयीङ्कु॑ष्णग्री॒वीꣳ सꣳहि॑तामै॒न्द्रीꣳ श्वेतां॑ बा॑र्हस्पत्यामे॒ता
 ए॒व दे॒वता॑स्स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ ता ए॒वास्मि॑न्ब्रह्मवर्च॒सन्द॑ध
 ब्रह्मवर्च॒स्येव॑ भ॒वति॑ व॒सन्ता॑ प्रा॒तरा॑ग्नेयीङ्कु॑ष्णग्री॒वीमाल॑भेत
 ग्री॒ष्मे म॒द्ध्यन्दि॑ने सꣳहि॑तामै॒न्द्रीꣳ श॒रद्य॑परा॒ह्णे श्वेतां॑
 बा॑र्हस्पत्यात्रीणि॒ वा आ॑दि॒त्यस्य॒ तेजाꣳसि॑ व॒सन्ता॑
 प्रा॒तर्ग्री॑ष्मे म॒द्ध्यन्दि॑ने श॒रद्य॑परा॒ह्णे याव॑न्त्ये॒व तेजाꣳसि॑
 तान्ये॒व (11)

अव॑ रुन्धे स॒व्वँत्स॒रं प॒र्याल॑भ्यन्ते स॒व्वँत्स॒रो वै ब्र॑ह्मवर्च॒सस्य॑
 प्रदा॑ता स॒व्वँत्स॒र ए॒वास्मै॑ ब्रह्मवर्च॒सं प्रय॑च्छति ब्रह्मवर्च॒स्येव॑
 भ॒वति॑ ग॒र्भिण॑यो भवन्तीन्द्रि॒यवै॑ गर्भ॑ इन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्दधति

सारस्वतीं मेषीमालंभेत य ईश्वरो वाचो वदितोस्सन्वाचन्न
वदेद्वाग्वै सरस्वती सरस्वतीमेव स्वेन भागधेयेनोपधावति
सैवास्मिन् (12)

वाचन्दधाति प्रवदिता वाचो भवत्यपन्नदती भवति
तस्मान्मनुष्यास्सर्वावाचवन्दन्त्याग्नेयङ्कृष्णग्रीवमा लंभेत सौम्यं
बभ्रुज्योगामयाव्यग्निवा एतस्य शरीरङ्गच्छति सोमं रसो
यस्य ज्योगामयत्यग्नेरेवास्य शरीरन्निष्क्रीणाति सोमाद्रसमुत
यदीतासुर्भवति जीवत्येव सौम्यं बभ्रुमालंभेताग्नेयङ्कृष्णग्रीवं
प्रजाकामस्सोमः (13)

वै रेतोधा अग्निः प्रजानां प्रजनयिता सोमं एवास्मै
रेतो दधात्यग्निः प्रजां प्रजनयति विन्दते प्रजामाग्नेयङ्कृष्ण-
ग्रीवमालंभेत सौम्यं बभ्रुय्यौ ब्राह्मणो विद्यामनूच्य न
विरोचेत् यदाग्नेयो भवति तेज एवास्मिन्तेन दधाति
यथ्सौम्यो ब्रह्मवर्चसन्तेन कृष्णग्रीव आग्नेयो भवति तमं
एवास्मादपहन्ति श्वेतो भवति (14)

रुचमेवास्मिन्दधाति बभ्रुस्सौम्यो भवति ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्

सौम्यं बभ्रुमाग्नेयङ्कुष्णग्रीवं पुरोधायाम् स्पर्धमान आग्नेयो वै
 ब्राह्मणस्सौम्यो राजन्योऽभितस्सौम्यमाग्नेयौ भवतस्तेजसैव
 ब्रह्मणोभयतो राष्ट्रं परिगृह्णात्येकधा समावृङ्क्ते पुर एनन्दधते॥
 (15)

लभेत वरुणवृषैतामविष्वशामादित्येभ्यः कामाय मल्हा आलभेत तान्येव सैवास्मिन्सोमश्श्वेतो
 भवति त्रिचत्वारिंशच्च। (2)॥ [२]

देवासुरा एषु लोकेष्वस्पर्द्धन्त स एतद्विष्णुर्वामनमपश्यत्तः
 स्वायै देवताया आलभत ततो वै स इमाल्लोकानभ्यजयद्वैष्णव
 स्पर्द्धमानो विष्णुरेव भूत्वेमाल्लोकानभिजयति विषम
 आलभेत विषमा इव हीमे लोकास्समृद्ध्या इन्द्राय मन्युमते
 मनस्वते ललाम प्राशृङ्गमालभेत सङ्ग्रामे (16)

सय्यंत्त इन्द्रियेण वै मन्युना मनसा सङ्ग्रामञ्जयतीन्द्रमेव
 मन्युमन्तं मनस्वन्तः स्वेन भागधेयेनोपधावति स
 एवास्मिन्निन्द्रियं मन्युं मनो दधाति जयति तः
 सङ्ग्राममिन्द्राय मरुत्वन्ते पृश्निसक्थमालभेत ग्रामकाम
 इन्द्रमेव मरुत्वन्तः स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मै

सजा॒तान्प्रयच्छति॑ ग्रा॒म्यैव॑ भ॒वति॑ यदृष॒भस्तेन॑ (17)

ऐ॒न्द्रो यत्पृ॒श्निस्तेन॑ मा॒रुत॑स्समृ॒द्धौ प॒श्चात्पृ॒श्निस॒क्थो
भ॒वति॑ प॒श्चाद॑न्ववसा॒यिनी॑मेवा॒स्मै वि॒शङ्क॑रोति सौ॒म्यं
ब॒भ्रुमा॑ल॒भेता॑न्काम॒स्सौम्य॑व्वाँ अ॒न्न॒५ सोम॑मे॒व स्वेन॑
भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मा॑ अ॒न्नं प्र॑यच्छत्य॒न्नाद॑ ए॒व
भ॒वति॑ ब॒भ्रुर्भ॑वत्ये॒तद्वा अ॒न्नस्य॑ रू॒प॒५ समृ॑द्धौ सौ॒म्यं
ब॒भ्रुमा॑ल॒भेत॑ यमल॒म् (18)

रा॒ज्याय॑ सन्त॒५ रा॒ज्य॒न्नोप॑नमे॒त्सौम्य॑व्वाँ रा॒ज्य॒५ सोम॑मे॒व
स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मै॑ रा॒ज्यं प्र॑यच्छत्यु॒पैन॒॑५
रा॒ज्य॒न्नम॑ति ब॒भ्रुर्भ॑वत्ये॒तद्वै सोम॑स्य रू॒प॒५ समृ॑द्ध्या इन्द्रा॒य
वृ॒त्रतु॑रै॒ ल॒लाम॑ प्रा॒शृङ्ग॑मा॒ल॒भेत॑ ग॒तश्रीः॑ प्र॒तिष्ठा॑का॒मः
पा॒प्मान॑मे॒व वृ॒त्रन्ती॒र्त्वा प्र॑तिष्ठाङ्गच्छ॒तीन्द्रा॑याभिमाति॒घ्ने
ल॒लाम॑ प्रा॒शृङ्ग॑मा (19)

ल॒भेत॑ यः पा॒प्मना॑ गृही॒तः स्या॑त्पा॒प्मा वा
अ॒भिमा॑तिरिन्द्र॒मेवा॑भिमाति॒हन्॒५ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति॒
स ए॒वास्मा॑त्पा॒प्मान॑म॒भिमा॑तिं प्रणु॑दत॒ इन्द्रा॑य व॒ज्रिणै॑
ल॒लाम॑ प्रा॒शृङ्ग॑मा॒ल॒भेत॑ यमल॒५ रा॒ज्याय॑ सन्त॒५

राज्यन्नोपनमेदिन्द्रमेव वज्रिणः स्वेन भागधेयेनोपधावति
 स एवास्मै वज्रं प्रयच्छति स एनं वज्रो भूत्या इन्ध उपैनः
 राज्यन्नमति ललामः प्राशृङ्गो भवत्येतद्वै वज्रस्य रूपः
 समृद्धौ ॥ (20)

सृङ्गामे तेनालंमभिमतिग्रे ललामं प्राशृङ्गमैनं पञ्चदश च।3। ॥ [३]

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मा
 एतान्दशर्षभामाऽलभन्त तयैवास्मिन्नुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकाम
 एतान्दशर्षभामाऽलभेतामुमेवादित्यः स्वेन भागधेयेनोपधावति
 स एवास्मिन्ब्रह्म-वर्चसन्दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति वसन्ता
 प्रातस्त्रील्ललामानालभेत ग्रीष्मे मृद्ध्यन्दिने (21)

त्रीञ्छितिपृष्ठाञ्छरद्यपराह्णे त्रीञ्छितिवारात्रीणि वा
 आदित्यस्य तेजांसि वसन्ता प्रातर्ग्रीष्मे मृद्ध्यन्दिने
 शरद्यपराह्णे यावन्त्येव तेजांसि तान्येवावरुन्धे त्रयस्त्रय
 आलभ्यन्तेऽभिपूर्वमेवास्मिन्तेजो दधाति सवँत्सरं
 पर्यालभ्यन्ते सवँत्सरो वै ब्रह्मवर्चसस्य प्रदाता सवँत्सर
 एवास्मै ब्रह्मवर्चसं प्रयच्छति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति सवँत्सरस्य
 परस्तात्प्राजापत्यङ्गद्रुम् (22)

आल॑भेत प्र॒जाप॑तिस्सर्वा दे॒वता॑ दे॒वता॑स्वेव प्र॒ति॑तिष्ठति
यदि॑ बिभी॒याद्दुश्च॑र्मा भविष्यामीति॑ सोमापौष्णः
श्याम॑माल॑भेत सौ॒म्यो वै दे॒वत॑या॒ पुरु॑षः पौष्णाः
प॒शव॑स्स्वयै॒वास्मै॑ दे॒वत॑या प॒शुभि॑स्त्वचङ्क॑रोति न दुश्चर्मा
भवति॑ दे॒वाश्च॒ वै य॒मश्चा॒स्मिल्लो॑केऽस्प॒र्द्धन्त॒ स य॒मो
दे॒वाना॑मिन्द्रि॒यवृ॑र्यमयुवत् तद्य॒मस्य॑ (23)

य॒म॒त्वन्ते॑ दे॒वा अ॑मन्यन्त य॒मो वा इ॒दम॑भूद्यद्वयः
स्म इति॑ ते प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॑न्त्स ए॒तौ प्र॒जाप॑तिरा॒त्मन॑
उक्ष॑व॒शौ नि॑रमिमीत॒ ते दे॒वा वैष्णा॑वरुणीवृ॒शामा॑-
ऽल॑भन्तै॒न्द्रमु॒क्षाण॑न्तवृ॒रुणे॑नैव ग्रा॒हयि॑त्वा विष्णु॑ना य॒ज्ञेन॑
प्राणु॑दन्तै॒न्द्रेणै॒वास्यै॑न्द्रि॒यम॑वृ॒जत॒ यो भ्रातृ॑व्यवा॒न्त्स्यात्स
स्प॒र्द्धमा॑नो वैष्णावरु॒णीम् (24)

वृ॒शामा॑ल॒भेतै॒न्द्रमु॒क्षाण॑न्तवृ॒रुणे॑नैव भ्रातृ॑व्यङ्ग्राहयि॒त्वा
विष्णु॑ना य॒ज्ञेन॑ प्रणु॑दत ऐ॒न्द्रेणै॒वास्यै॑न्द्रि॒यवृ॑ङ्के भव॑त्या॒त्मना॑
परा॑स्य भ्रातृ॑व्यो भव॑तीन्द्रो वृ॒त्रम॑हन्तवृ॒त्रो ह॑त॒ष्पोऽश॑भिर्भोगै॑रसि
वृ॒त्रस्य॑ शी॒र्षतो॒ गाव॑ उदा॑यन्ता वैदे॒ह्योऽभव॑न्तासा॑मृष॒भो
ज॒घने॑ऽनू॒दैत्तमि॑न्द्रः (25)

अ॒चा॒य॒थ्सोऽम॒न्य॒त॒ यो॒ वा॒ इ॒म॒मा॒ल॒भे॒त॒ मु॒च्ये॒ता॒स्मा॒त्पा॒प्म॒न॒
इति॒ स॒ आ॒ग्ने॒य॒ङ्कु॒ष्ण॒ग्री॒व॒मा॒ल॒भे॒तै॒न्द्र॒मृ॒ष॒भ॒न्त॒स्या॒ग्नि॒रे॒व॒ स्वे॒न॑
भा॒ग॒धे॒ये॒नो॒प॑सृ॒त॒ष्पो॒ड॒श॒धा॒ वृ॒त्र॒स्य॑ भो॒गान॒प्य॑द॒ह॒दै॒न्द्रे॒णै॑न्द्रि॒य॒मा॒त्म॒
यः पा॒प्म॒ना॑ गृही॒त॒स्स्या॒थ्स॒ आ॒ग्ने॒य॒ङ्कु॒ष्ण॒ग्री॒व॒मा॒ल॒भे॒तै॒न्द्र॒मृ॒ष॒भ॒म॒ग्नि॒
स्वे॒न॑ भा॒ग॒धे॒ये॒नो॒प॑सृ॒तः (26)

पा॒प्मान॒मपि॑ द॒हत्यै॒न्द्रे॒णै॑न्द्रि॒य॒मा॒त्म॒न्य॒त्ते॒ मु॒च्य॑ते पा॒प्म॒नो॒
भ॒व॑त्ये॒व द्या॑वा॒पृथि॒व्या॑न्धे॒नु॒मा॒ल॒भे॒त॒ ज्यो॒ग॑प॒रु॒द्धो॒ ऽन॒यो॒र्हि॒
वा॒ ए॒षो॒ऽप्र॑ति॒ष्ठि॒तो॒ऽथै॒ष॒ ज्यो॒ग॑प॒रु॒द्धो॒ द्या॑वा॒पृथि॒वी॒ ए॒व॒
स्वे॒न॑ भा॒ग॒धे॒ये॒नो॒प॑धा॒वति॒ ते॒ ए॒वैनं॑ प्र॒ति॒ष्ठा॑ङ्ग॒मय॑तः प्र॒त्ये॒व
ति॑ष्ठति॒ पर्या॑रिणी॒ भ॒वति॒ पर्या॑री॒व ह्यै॑त॒स्य॑ रा॒ष्ट्र॒य्यो॑
ज्यो॒ग॑प॒रु॒द्ध॒स्स॒मृ॒द्धौ॒ वा॒य॒व्य॒म् (27)

व॒थ्स॒मा ल॑भे॒त वा॒यु॒र्वा अ॒न॒योर्व॒थ्स॒ इ॒मे वा॒ ए॒तस्मै॑ लो॒का
अ॒प॑शु॒ष्का॒ वि॒ड॒प॑शु॒ष्का॒ऽथै॒ष॒ ज्यो॒ग॑प॒रु॒द्धो॒ वा॒यु॒मे॒व स्वे॒न॑
भा॒ग॒धे॒ये॒नो॒प॑धा॒वति॒ स॒ ए॒वा॒स्मा॑ इ॒मा॒ल्लो॑का॒न् वि॒शं प्र॑दा॒पय॑ति॒
प्रा॒स्मा॑ इ॒मे लो॒का॒स्सु॒वन्ति॒ भु॒ञ्ज॒त्ये॒नं॒ वि॒डु॒प॑तिष्ठते॥ (28)

म॒द्भ्य॑न्दि॒ने क॒द्र॒व्यं॑म॒स्य॒ स्प॒र्द्ध॑मानो॒ वैष्णा॒वरू॒णी॒न्त॒मिन्द्रो॑ऽस्य॒ स्वे॒न॑ भा॒ग॒धे॒ये॒नो॒प॑सृ॒तो
वा॒य॒व्यं॑न्द्रि॒चत्वारि॑श॒च्च। (4)॥

इन्द्रो वलस्य बिलमपौर्णोऽथ य उत्तमः पशुरासीत्तं पृष्ठं
 प्रति सङ्ग्रह्योदक्खिदत्तं सहस्रं पशवोऽनूदायन्थस उन्नतो-
 ऽभवद्यः पशुकामः स्याथस एतमैन्द्रमुन्नतमालभेतेन्द्रमेव स्वेन
 भागधेयेनोपधावति स एवास्मै पशून्प्रयच्छति पशुमानेव
 भवत्युन्नतः (29)

भवति साहस्री वा एषा लक्ष्मी यदुन्नतो लक्ष्मियैव
 पशून्वरुन्धे यदा सहस्रं पशून्प्राप्नुयादथ वैष्णववामनमा
 लभेतेतस्मिन्वै तत्सहस्रमद्ध्यतिष्ठत्तस्मादेष वामनस्समीषितः
 पशुभ्य एव प्रजातेभ्यः प्रतिष्ठान्दधाति कोऽर्हति सहस्रं
 पशून्प्राप्तुमित्याहुरहोरात्राण्येव सहस्रं संपाद्यालभेत पशवः
 (30)

वा अहोरात्राणि पशून्नेव प्रजातान्प्रतिष्ठाङ्गमयत्योषधीभ्यो
 वेहतमालभेत प्रजाकाम ओषधयो वा एतं प्रजायै
 परिबाधन्ते योऽलं प्रजायै सन्प्रजान्न विन्दत ओषधयः
 खलु वा एतस्यै सूतुमपि घ्नन्ति या वेहद्भवत्योषधीरेव स्वेन
 भागधेयेनोपधावति ता एवास्मै स्वाद्योनेः प्रजां प्रजनयन्ति
 विन्दते (31)

प्रजामापो वा ओषधयोऽसत्पुरुष आप एवास्मा
 असत्स्सद्ददति तस्मादाहुर्यश्चैववैद यश्च नापस्त्वावासत्-
 स्सद्ददतीत्यैन्द्री५ सूतवशामालभेत भूतिकामोऽजातो वा
 एष योऽलं भूत्यै सन्भूतिन्न प्राप्नोतीन्द्रं खलु वा एषा सूत्वा
 वशाऽभवत् (32)

इन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवैनं भूतिङ्गमयति
 भवत्येव य५ सूत्वा वशा स्यात्तमैन्द्रमेवालभेतैतद्वाव
 तदिन्द्रिय५ साक्षादेवेन्द्रियमवरुन्ध ऐन्द्राग्रं पुनरुत्सृष्टमालभेत
 य आ तृतीयात्पुरुषात्सोमन्न पिबेद्विच्छिन्नो वा एतस्य
 सोमपीथो यो ब्राह्मणस्सन्ना (33)

तृतीयात्पुरुषात्सोमन्न पिबतीन्द्राग्री एव स्वेन
 भागधेयेनोपधावति तावेवास्मै सोमपीथं प्रयच्छत उपैन५
 सोमपीथो नमति यदैन्द्रो भवतीन्द्रियवै सोमपीथ इन्द्रियमेव
 सोमपीथमवरुन्धे यदाग्रेयो भवत्याग्रेयो वै ब्राह्मणस्स्वामेव
 देवतामनु सन्तनोति पुनरुत्सृष्टो भवति पुनरुत्सृष्ट इव
 ह्येतस्य (34)

सोमपीथस्समृद्धौ ब्राह्मणस्पत्यन्तूपरमालभेताभिचरन्ब्रह्मणस्
 स्वेन भागधेयेनोपधावति तस्मा एवैनमा वृश्चति

ताजगार्तिमार्च्छति तूपरो भवति क्षुरपविर्वा एषा
 लक्ष्मी यत्तूपरस्समृद्धौ स्फ्यो यूपो भवति वज्रो वै स्फ्यो
 वज्रमेवास्मै प्रहरति शरमयं बर्हिः शृणात्येवैनं वैभीदक
 इद्धो भिनत्येवैनम्॥ (35)

भवत्युन्नतः पशवो जनयन्ति विन्दतेऽभवत्सत्रैतस्येद्धास्त्रीणि च॥ (5)॥———[५]

बारहस्पत्यः शितिपृष्ठमालभेत ग्रामकामो यः
 कामयेत पृष्ठः समानानां स्यामिति बृहस्पतिमेव स्वेन
 भागधेयेनोपधावति स एवैनं पृष्ठः समानानांङ्करोति ग्राम्येव
 भवति शितिपृष्ठो भवति बारहस्पत्यो ह्येष देवतया समृद्धौ
 पौष्णः श्याममालभेतान्नकामोऽन्नवै पृषा पृषणमेव स्वेन
 भागधेयेनोपधावति स एवास्मै (36)

अन्नं प्रयच्छत्यन्नाद एव भवति श्यामो भवत्येतद्वा
 अन्नस्य रूपः समृद्धौ मारुतं पृश्निमालभेतान्नकामोऽन्नवै
 मरुतो मरुत एव स्वेन भागधेयेनोपधावति त एवास्मा अन्नं
 प्रयच्छन्त्यन्नाद एव भवति पृश्निर्भवत्येतद्वा अन्नस्य रूपः
 समृद्ध्या ऐन्द्रमरुणमालभेतेन्द्रियकाम इन्द्रमेव (37)

स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मिन्निन्द्रियन्दधातीन्द्रियाव्ये

भ॒वत्य॒रु॒णो भ्रू॒मा॑न्भ॒वत्ये॒तद्वा इन्द्र॑स्य रू॒पः॑ स॒मृ॒द्धौ
 सा॒वि॒त्रमु॑प॒द्धस्त॒माल॑भे॒त स॒नि॒का॒मस्स॒वि॒ता वै प्र॑स॒वाना॑मी॒शे
 स॒वि॒तार॑मे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धे॒ये॒नोप॑धा॒वति॒ स ए॒वास्मै॑ स॒निं
 प्र॑सु॒वति॒ दान॑कामा अ॒स्मै प्र॒जा भ॑वन्त्यु॒पद्ध॑स्तो भ॒वति॒
 सा॒वि॒त्रो ह्यै॒षः (38)

दे॒वत॑या॒ स॒मृ॒द्धौ वै॒श्वदे॒वं ब॑हुरू॒पमा॑ल॒भेता॑न्न॒कामो॑
 वै॒श्वदे॒वद्वाँ अ॒न्न॒द्वि॒श्वाने॒व दे॒वान्थ॒स्वेन॑ भा॒ग॒धे॒ये॒नोप॑धा॒वति॒
 त ए॒वास्मा॒ अ॒न्नं प्र॑यच्छन्त्य॒न्नाद॒ ए॒व भ॑वति ब॒हुरू॒पो
 भ॑वति ब॒हुरू॒पः॑ ह्य॒न्नः॑ स॒मृ॒द्धौ वै॒श्वदे॒वं ब॑हुरू॒पमा॑ल॒भे॒त
 ग्रा॒म॒कामो॑ वै॒श्वदे॒वा वै स॑जा॒ता वि॒श्वाने॒व दे॒वान्थ॒स्वेन॑
 भा॒ग॒धे॒ये॒नोप॑धा॒वति॒ त ए॒वास्मै॑ (39)

स॒जा॒तान्प्र॑यच्छन्ति ग्रा॒म्ये॒व भ॑वति ब॒हुरू॒पो भ॑वति
 ब॒हुदे॒व॒त्यो ३ ह्यै॒ष स॒मृ॒द्धौ प्रा॒जाप॑त्यन्तू॒प॒रमा॑ल॒भे॒त
 यस्या॑ना॒ज्ञा॒तमि॒व ज्यो॒गा॒मये॑त्प्रा॒जाप॑त्यो वै पु॒रु॒षः
 प्र॒जाप॑तिः खलु वै तस्य॑ वे॒द यस्या॑ना॒ज्ञा॒तमि॒व
 ज्यो॒गा॒मय॑ति प्र॒जाप॑तिमे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धे॒ये॒नोप॑धा॒वति॒
 स ए॒वैन॑न्तस्मा॒त्स्त्रामा॑न्मु॒ञ्चति॒ तू॒प॒रो भ॑वति प्रा॒जाप॑त्यो ह्यै॒ष
 दे॒वत॑या॒ स॒मृ॒द्धौ॥ (40)

अस्मा इन्द्रमेवैष संजाता विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोपधावति त एवास्मै प्राजापत्यो
हि त्रीणि च॥ (6)॥

[६]

वषट्कारो वै गायत्रियै शिरोऽच्छिनत्तस्यै रसः परा-
ऽपतत्तं बृहस्पतिरुपांगृह्णात्सा शितिपृष्ठा वशाऽभवद्यो
द्वितीयः परापतत्तं मित्रावरुणावुपांगृह्णीताः सा द्विरूपा
वशाऽभवद्यस्तृतीयः परापतत्तद्विंशे देवा उपांगृह्णात्सा
बहुरूपा वशाऽभवद्यश्चतुर्थः परापतत्तस्य पृथिवीं प्राविशत्तं
बृहस्पतिरभि (41)

अगृह्णादस्त्वेवायं भोगायेति स उक्ष्वशस्समभवद्यल्लोहितं
परापतत्तद्रुद्र उपांगृह्णात्सा रौद्री रोहिणी वशाऽभव-
द्वारहस्पत्याः शितिपृष्ठामालभेत ब्रह्मवर्चसकामो
बृहस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मिन्ब्रह्म-
वर्चसन्दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति छन्दसावाँ एष रसो
यद्वशा रस इव खलु (42)

वै ब्रह्मवर्चसञ्छन्दसामेव रसेन रसं ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे
मैत्रावरुणीन्द्रिरूपामालभेत वृष्टिकामो मैत्रवाँ अहर्वारुणी
रात्रिरहोरात्राभ्याङ्गलु वै पर्जन्यो वर्षति मित्रावरुणावेव
स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मा अहोरात्राभ्यां

पुर्जन्यवैर्षयतश्छन्दसाव्वाँ एष रसो यद्वशा रसं इव खलु
वै वृष्टिश्छन्दसामेव रसेन (43)

रसं वृष्टिमवरुन्धे मैत्रावरुणीन्द्रिरूपामालभेत प्रजाकामो
मैत्रवाँ अहर्वारुणी रात्रिरहोरात्राभ्याङ्गलु वै प्रजाः प्रजायन्ते
मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मा
अहोरात्राभ्यां प्रजां प्रजनयतश्छन्दसाव्वाँ एष रसो यद्वशा
रसं इव खलु वै प्रजा छन्दसामेव रसेन रसं प्रजामव
(44)

रुन्धे वैश्वदेवीं बहुरूपामालभेतान्नकामो वैश्वदेववाँ
अन्नविश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोपधावति त एवास्मा
अन्नं प्रयच्छन्त्यन्नाद एव भवति छन्दसाव्वाँ एष रसो यद्वशा
रसं इव खलु वा अन्नञ्छन्दसामेव रसेन रसमन्नमवरुन्धे
वैश्वदेवीं बहुरूपामालभेत ग्रामकामो वैश्वदेवा वै (45)

सजाता विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोपधावति त
एवास्मै सजातान्प्रयच्छन्ति ग्राम्येव भवति छन्दसाव्वाँ
एष रसो यद्वशा रसं इव खलु वै सजाताश्छन्दसामेव
रसेन रसं सजातानवरुन्धे बार्हस्पत्यमुख्यवशमालभेत

ब्रह्मवर्चसकामो बृहस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोपधावति स
एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसम् (46)

दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति वशवँ एष चरति यदुख्या वशं
इव खलु वै ब्रह्मवर्चसवँशनैव वशं ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे रौद्रीः
रोहिणीमालभेताभिचरन्नुद्रमेव स्वेन भागधेयेनोपधावति
तस्मा एवैनमावृश्चति ताजगार्तिमाच्छति रोहिणी भवति
रौद्री ह्येषा देवतया समृद्धौ स्फ्यो यूषो भवति वज्रो वै स्फ्यो
वज्रमेवास्मै प्रहरति शरमयं बर्हिः शृणात्येवैनवँभीदक
इद्धो भिनत्येवैनम्॥ (47)

अभि खलु वृष्टिश्छन्दसामेव रसेन प्रजामव वैश्वदेवा वै ब्रह्मवर्चसय्यूप एकात्रविंशतिश्रिं।

(7)।॥ ————— [७]

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मा
एताः सौरीः श्वेतावँशामाऽलभन्त तयैवास्मिन्नुचमदधुर्यो
ब्रह्मवर्चसकामस्स्यात्तस्मा एताः सौरीः श्वेतावँशामालभेतामुमे
स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसन्दधाति
ब्रह्मवर्चस्यैव भवति बैल्वो यूषो भवत्यसौ (48)

वा आदित्यो यतोऽजायत ततो बिल्वं उदतिष्ठत्सयोन्येव

ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे ब्राह्मणस्पत्यां बभ्रुकर्णीमा लभेताभिचरन्वारु-
 पुरस्तात्रिर्वपेद्वरुणेनैव भ्रातृव्यङ्गाहयित्वा ब्रह्मणा स्तृणुते
 बभ्रुकर्णी भवत्येतद्वै ब्रह्मणो रूपं समृद्धौ स्फ्यो यूपो
 भवति वज्रो वै स्फ्यो वज्रमेवास्मै प्रहरति शर्मयं बर्हिः
 शृणोति (49)

एवैनवैभीदक इद्धो भिनत्येवैनवैष्णववामनमालभेत
 यय्यंज्ञो नोपनमेद्विष्णुर्वै यज्ञो विष्णुमेव स्वेन भागधेयेनोपधावति
 स एवास्मै यज्ञं प्रयच्छत्युपैनय्यंज्ञो नमति वामनो
 भवति वैष्णवो ह्येष देवतया समृद्धौ त्वाष्ट्रवृद्धबमालभेत
 पशुकामस्त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानाम् (50)

प्रजनयिता त्वष्टारमेव स्वेन भागधेयेनोपधावति स
 एवास्मै पशून्मिथुनान्प्रजनयति प्रजा हि वा एतस्मिन्पशवः
 प्रविष्टा अथेष पुमान्त्सन्वडबस्साख्यादेव प्रजां पशूनवरुन्धे
 मैत्रं श्वेतमालभेत सङ्ग्रामे सय्यंते समयकामो मित्रमेव
 स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवैनं मित्रेण सन्नयति (51)

विशालो भवति व्यवसाययत्येवैनं प्राजापत्यङ्गुष्णमालभेत

वृष्टिकामः प्रजापतिर्वै वृष्ट्या ईशे प्रजापतिमेव स्वेन
 भागधेयेनोपधावति स एवास्मै पर्जन्यवर्षयति कृष्णो
 भवत्येतद्वै वृष्ट्यै रूपं रूपेणैव वृष्टिमवरुन्धे शबलो
 भवति विद्युतमेवास्मै जनयित्वा वर्षयत्यवाशृङ्गो भवति
 वृष्टिमेवास्मै नियच्छति॥ (52)

—————[८] शृणाति मिथुनानां नयति यच्छति॥⁽⁸⁾

वरुणं सुषुवाणमन्नाद्यन्नोपानमथ्स एताव्वारुणीङ्कुष्णाव्वशामप
 स्वायै देवताया आऽलभत ततो वै तमन्नाद्यमुपानमद्यमलमन्नाद्य
 सन्तमन्नाद्यन्नोपनमेथ्स एताव्वारुणीङ्कुष्णाव्वशामालभेत
 वरुणमेव स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मा अन्नं
 प्रयच्छत्यन्नादः (53)

एव भवति कृष्णा भवति वारुणी ह्येषा देवताया
 समृद्धौ मैत्रं श्वेतमालभेत वारुणङ्कुष्णमुपाश्रौषधीनाश्च
 सन्धावन्नकामो मैत्रीर्वा ओषधयो वारुणीरापोऽपाश्च खलु
 वा ओषधीनाश्च रसमुपजीवामो मित्रावरुणावेव स्वेन
 भागधेयेनोपधावति तावेवास्मा अन्नं प्रयच्छतोऽन्नाद एव
 भवति (54)

अपाञ्चौषधीनाञ्च सन्धावालभत उभयस्यावरुद्धौ विशाखो
 यूपो भवति द्वे ह्येते देवते समृद्धौ मैत्रं श्वेतमा लभेत
 वारुणङ्कुष्णज्योगामयावी यन्मैत्रो भवति मित्रेणैवास्मै
 वरुणं शमयति यद्वारुणस्साक्षादेवैनव्वरुण- पाशान्मुञ्चत्युत
 यदीतासुर्भवति जीवत्येव देवा वै पुष्टिन्नाविन्दन् (55)

तां मिथुनेऽपश्यन्तस्यान्न समं राधयन्तावश्विनां वब्रूतामावयो व
 एषा मैतस्याव्वदद्धमिति साऽश्विनोरेवाभवद्यः पुष्टिकामस्स्यात्स
 एतामाश्विनीय्यमीव्वशामालभेताश्विनावेव स्वेन भागधेयेनोपधाव
 तावेवास्मिन्पुष्टिन्धत्तः पुष्यति प्रजयां पशुभिः॥ (56)

अन्नादौऽन्नाद एव भवत्यविन्दन्पञ्चत्वारिंशच्च। 9। [९]

आश्विनन्धूम्रललामालभेत यो दुर्ब्राह्मणस्सोमं
 पिपासेदश्विनौ वै देवानामसोमपावास्तान्तौ पश्चा
 सोमपीथं प्राप्नुतामश्विनावेतस्य देवता यो दुर्ब्राह्मणस्सोमं
 पिपासत्यश्विनावेव स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मै
 सोमपीथं प्रयच्छत् उपैनं सोमपीथो नमति यद्धूम्रो भवति
 धूम्रिमाणमेवास्मादपहन्ति ललामः (57)

भवति मुखत एवास्मिन्तेजो दधाति वायव्यङ्गोमृगमालभेत

यमज॑घ्निवा॒ऽसमभि॑श॒ऽसैयुर॑पू॒ता वा ए॒तव्वाँ॑गृच्छति
 यमज॑घ्निवा॒ऽसमभि॑श॒ऽसन्ति॒ नैष ग्रा॒म्यः प॒शुनार॑ण्यो
 यद्गो॑मृ॒गो ने॒वैष ग्रा॒मे ना॑रण्ये॒ यमज॑घ्निवा॒ऽसमभि॑श॒ऽसन्ति॒
 वा॒युर्वै दे॒वानां॑ प॒वित्र॑व्वाँ॒युमे॒व स्वेन॑ भा॒गधे॒येनो॑प॒धाव॑ति॒ स
 ए॒व (58)

ए॒नं प॒व॒य॒ति॒ परा॑ची॒ वा ए॒तस्मै॑ व्युच्छन्ती॒ व्युच्छ॑ति॒
 तमः॑ पा॒प्मानं॑ प्रवि॑शति॒ यस्या॑श्वि॒ने श॒स्यमा॑ने॒ सूर्यो॑
 नावि॑र्भवति॒ सौ॒र्यं ब॑हुरू॒पमाल॑भेता॒मुमे॒वादित्य॑ः स्वेन॑
 भा॒गधे॒येनो॑प॒धाव॑ति॒ स ए॒वास्मा॑त्तमः॑ पा॒प्मान॑मप॒हन्ति॒
 प्र॒तीच्य॑स्मै व्युच्छन्ती॒ व्युच्छ॑त्यप॒ तमः॑ पा॒प्मानः॑ ह॒ते॥
 (59)

ल॒लाम॒स्स ए॒व ष॑ट्त्वारि॒ऽशच्च॑॥10॥ [१०]

इन्द्र॑व्वाँ वि॒श्वत॑स्परीन्द्र॒न्नरो॑ मरु॒तो यद्ध॑ वो दि॒वो
 या व॒श्शर्म॑। भरे॒ष्विन्द्रः॑ सु॒हवः॑ ह॒वामहे॑ऽहोमुचः॑
 सु॒कृत॑न्दैव्य॒ञ्जन॑म्। अ॒ग्निं मि॒त्रवँ॑रुणः॑ सा॒तये॑ भग॒न्धावा॑पृथि॒वी
 म॒रुत॑स्स्व॒स्तये॑। म॒मत्तु॑ नः॒ परि॑ज्मा वस॒र्हा म॒मत्तु॑ वा॒तो
 अ॒पावँ॑षण्वान्। शि॒शीत॑मिन्द्रा॒पर्व॑ता यु॒वन्न॑स्तन्नो॒ विश्वे॑

वरिवस्यन्तु देवाः। प्रिया वो नामं (60)

हुवे तुराणाम्। आयत्तुपन्मरुतो वावशानाः। श्रियसे कं
भानुभिस्संमिमिक्षिरे ते रश्मिभिस्त ऋक्भिस्सुखादयः। ते
वाशीमन्त इष्मिणो अभीरवो विद्रे प्रियस्य मारुतस्य धाम्नः।
अग्निः प्रथमो वसुभिर्नो अव्यात्सोमो रुद्रेभिर्भिरक्षतु त्मना।
इन्द्रो मरुद्विर्ऋतुधा कृणोत्वादित्यैर्नो वरुणस्संशिक्षातु।
सन्नो देवो वसुभिरग्निस्सम् (61)

सोमस्तनूभी रुद्रियाभिः। समिन्द्रो मरुद्विर्यज्ञियैस्समादित्यैर्न
वरुणो अजिज्ञिपत्। यथाऽऽदित्या वसुभिस्संबभूवुर्मरुद्भी
रुद्रास्समजानताभिः। एवा त्रिणामन्नहणीयमाना विश्वे
देवास्समनसो भवन्तु। कुत्राचिद्यस्य समृतौ रण्वा नरो
नृषदने। अरहन्तश्चिद्यमिन्धते संञ्जनयन्ति जन्तवः।
सय्यँदिषो वनामहे स॥ हव्या मानुषाणाम्। उत द्युमस्य
शवंसः (62)

ऋतस्य रश्मिमाददे। यज्ञो देवानां प्रत्येति सुम्रमादित्यासो
भवता मृडयन्तः। आवोऽर्वाचीं सुमतिर्ववृत्या- द॥होश्चिद्या
वरिवोवित्तराऽसत्। शुचिरपस्सूयवसा अदब्ध उपक्षेति

वृद्धवयास्सुवीरः। नकिष्टं घ्नन्त्यन्तितो न दूराद्य आदित्यानां
भवन्ति प्रणीतौ। धारयन्त आदित्यासो जगत्स्था देवा
विश्वस्य भुवनस्य गोपाः। दीर्घार्धियो रक्षमाणाः (63)

असुर्यमृतावानश्चयमाना ऋणानि। तिस्रो भूमीर्धारयन्त्रीः
रुत द्यून्त्रीणि व्रता विदथे अन्तरेषाम्। ऋतेनादित्या महि
वो महित्वन्तर्दर्यमन्वरुण मित्र चारु। त्यान्नु क्षत्रियाः
अव आदित्यान् याचिषामहे। सुमृडीकाः अभिष्टये। न
दक्षिणा विचिकिते न सव्या न प्राचीनमादित्या नोत पश्चा।
पाक्याचिद्वसवो धीर्याचित् (64)

युष्मानीतो अभयञ्ज्योतिरश्याम्। आदित्यानामवसा
नूतनेन सक्षीमहि शर्मणा शन्तमेन। अनागास्त्वे अदितित्वे
तुरास इमय्यँजन्दधतु श्रोषमाणाः। इमं मे वरुण श्रुधी
हवमद्या च मृडय। त्वामवस्युराचके। तत्त्वा यामि ब्रह्मणा
वन्दमानस्तदाशास्ते यजमानो हविर्भिः। अहँडमानो वरुणेह
बोद्ध्युरुशःस मा न आयुः प्रमोषीः॥ (65)

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत् ताः सृष्टा इन्द्राग्नी अपागूहताः
 सोऽचायत्प्रजापतिरिन्द्राग्नी वै मै प्रजा अपाघुक्षतामिति
 स एतमैन्द्राग्रमेकादशकपालमपश्यत्तन्निर्वपत्तावस्मै प्रजाः
 प्रासाधयतामिन्द्राग्नी वा एतस्य प्रजामपगूहतो योऽलं प्रजायै
 सन्प्रजान्न विन्दत ऐन्द्राग्रमेकादशकपालन्निर्वपेत्प्रजाकाम
 इन्द्राग्नी (1)

एव स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मै प्रजां प्रसाधयतो
 विन्दते प्रजामैन्द्राग्रमेकादशकपालन्निर्वपेत् स्पृद्धमानः
 क्षेत्रे वा सजातेषु वेन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोपधावति
 ताभ्यामेवेन्द्रियं वीर्यं भ्रातृव्यस्य वृद्धे वि पाप्मना
 भ्रातृव्येण जयतेऽप वा एतस्मादिन्द्रियर्षीर्यं क्रामति
 यस्सङ्ग्राममुपप्रयात्यैन्द्राग्रमेकादशकपालन्निः (2)

वपेत्सङ्ग्राममुपप्रयास्यन्निन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोपधावति
 तावेवास्मिन्निन्द्रियर्षीर्यन्धत्तस्सहेन्द्रियेण वीर्येणोपप्रयाति

जयति त९ सङ्ग्रामघ्नं वा एष इन्द्रियेण वीर्येण ह्यते
 यस्सङ्ग्रामञ्जयत्यैन्द्राग्रमेकादश- कपालन्निर्वपेत्सङ्ग्रामञ्जित्वेन्द्राग्रं
 एव स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मिन्निन्द्रियवीर्यम् (3)

धत्तो नेन्द्रियेण वीर्येण व्यृह्यतेऽप वा एतस्मादिन्द्रियवीर्यङ्ग्राम
 य एति जनतामैन्द्राग्रमेकादशकपालन्निर्वपेज्जनतामेष्यन्निन्द्राग्री
 एव स्वेन भागधेयेनोपधावति तावेवास्मिन्निन्द्रियवीर्यं न्यत्तस्सहे
 वीर्येण जनतामेति पौष्णश्चरुमनुनिर्वपेत्पूषा वा इन्द्रियस्य
 वीर्यस्यानुप्रदाता पूषणमेव (4)

स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मा इन्द्रियवीर्यमनु
 प्रयच्छति क्षेत्रपत्यश्चरुन्निर्वपेज्जनतामागत्येयवै क्षेत्रस्य
 पतिरस्यामेव प्रतितिष्ठत्यैन्द्राग्रमेकादशकपालमुपरिष्ठात्निर्वपेत्स
 प्रतिष्ठायेन्द्रियवीर्यमुपरिष्ठादात्मन्यत्ते ॥ (5)

प्रजाकाम इन्द्राग्री उपप्रयात्यैन्द्राग्रमेकादशकपालन्निर्वीर्यं पूषणमेवैकान्नचत्वारिंशच्च ॥ 1 ॥ [१]

अग्रये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्यो
 दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्यां वा पौर्णमासी वा-

ऽतिपादयेत्पथो वा एषोऽद्धपथेनैति यो दर्शपूर्णमासयाजी
सन्नमावास्याँ पौर्णमासीँ ऽतिपादयत्यग्निमेव पथिकृतः
स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवैनमपथात्पन्थामपि
नयत्यनुद्धान्दक्षिणा वही ह्येष समृद्ध्या अग्नये व्रतपतये (6)

पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्य आहिताग्निस्सन्नव्रत्यमिव
चरेदग्निमेव व्रतपतिः स्वेन भागधेयेनोपधावति
स एवैनव्रतमालभयति व्रत्यो भवत्यग्नये रक्षोघ्ने
पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्य रक्षांसि सचैरन्नग्निमेव
रक्षोहणः स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्माद्रक्षांस्यपहन्ति
निशितायान्निर्वपेत् (7)

निशितायां हि रक्षांसि प्रेरते संप्रेर्णान्येवैनानि
हन्ति परिश्रिते याजयेद्रक्षसामनन्ववचाराय रक्षोग्नी
याज्यानुवाक्ये भवतो रक्षसां स्तृत्या अग्नये रुद्रवते
पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेदभिचरन्नेषा वा अस्य घोरा
तनूर्यद्रुद्रस्तस्मा एवैनमावृश्चति ताजगार्तिमाच्छत्यग्नये
सुरभिमतं पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्यस्य गावो वा पुरुषाः

(8)

वा प्रमीयेरन् यो वा बिभीयादेषा वा अस्य
 भेषज्या तनूर्यत्सुरभिमती तयैवास्मै भेषजङ्करोति
 सुरभिमतं भवति पूतीगन्धस्यापहत्या अग्नये क्षामवते
 पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेत्सङ्ग्रामे सय्यन्ते भागधेयेनैवैनं
 शमयित्वा परानभि निर्दिशति यमवरेषां विच्छन्ति जीवन्ति
 स यं परेषां प्र स मीयते जयति तं सङ्ग्रामम् (9)

अभि वा एष एतानुच्यति येषां पूर्वापरा अन्वञ्चः
 प्रमीयन्ते पुरुषाहुतिर्ह्यस्य प्रियतमाऽग्नये क्षामवते
 पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्भागधेयेनैवैनं शमयति नैषां पुरा-
 ऽऽयुषोऽपरः प्रमीयतेऽभि वा एष एतस्य गृहानुच्यति यस्य
 गृहान्दहत्यग्नये क्षामवते पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्भागधेयेनैवैनं
 शमयति नास्यापरङ्गृहान्दहति॥ (10)

व्रतपतये निशितायां निर्वपेत्पुरुषास्सङ्ग्रामत्र चत्वारि च॥२॥ [२]

अग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालन्निर्वपेद्यङ्ग्रामो
 नोपनमैदग्निमेव कामं स्वेन भागधेयेनोप धावति स

ए॒वैन॒ङ्कामे॑न॒ सम॑र्द्धय॒त्युपै॑न॒ङ्कामो॑ नमत्य॒ग्रये॑ यवि॑ष्ठाय
 पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पे॒त्स्पर्द्ध॑मानः॒ क्षेत्रे॑ वा सजा॒तेषु॑
 वा॒ऽग्निमे॒व यवि॑ष्ठः॒ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ तेनै॒वेन्द्रि॒यं
 वी॒र्यं॑ भ्रातृ॒व्यस्य॑ (11)

यु॒वते॒ वि पा॒प्मना॒ भ्रातृ॑व्येण जयते॒ऽग्रये॑ यवि॑ष्ठाय
 पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पेदभिच॒र्यमा॑णो॒ऽग्निमे॒व यवि॑ष्ठः॒
 स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मा॒द्रक्षा॑सि॒ यव॑यति
 नैन॑मभिच॒रन्त्सृ॑णुते॒ऽग्रय॑ आयु॑ष्मते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पेद
 का॒मये॑त॒ सर्व॑मायु॒रियामि॑त्य॒ग्निमे॒वायु॑ष्मन्तः॒ स्वेन॑
 भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मिन्॑ (12)

आयु॑र्दधाति॒ सर्व॑मायु॒रेत्य॒ग्रये॑ जा॒तवे॑दसे पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल
 ऽग्निमे॒व जा॒तवे॑दसः॒ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वैनं॑
 भूति॑ङ्गमयति॒ भव॑त्ये॒वाग्र॑ये रुक्म॑ते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पेद्रुक्म
 ऽग्निमे॒व रुक्म॑न्तः॒ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स
 ए॒वास्मिन्नु॑च॒न्दधा॑ति॒ रोच॑त ए॒वाग्र॑ये तेज॑स्वते पुरो॒डाश॑म्
 (13)

अ॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पेत्तेज॑स्कामो॒ऽग्निमे॒व तेज॑स्वन्तः॒ स्वेन॑

भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वास्मि॒न्तेजो॑ दधाति तेज॒स्व्यैव॑
 भ॑वत्य॒ग्नये॑ सा॒ह॒न्त्याय॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पे॒त्सीक्ष॑माणो-
 ऽग्निमे॒व सा॑ह॒न्त्यः॑ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ तेनै॒व स॑हते॒
 यः॑ सीक्षते॥ (14)

भ्रातृव्यस्यास्मिन्तेजस्वते पुरोडाशमष्टात्रिंशच्च॥३॥ [३]

अ॒ग्नये॒ऽन्न॑वते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पे॒द्यः का॒मये॒तान्न॑वान्स्व
 स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒ स ए॒वैन॒मन्न॑वन्तङ्क॒रोत्य॑न्न॒वाने॒व
 भ॑वत्य॒ग्नये॑ऽन्ना॒दाय॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पे॒द्यः
 का॒मये॒तान्ना॑दस्स्या॒मित्य॒ग्निमे॒वान्ना॑दः॑ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒
 स ए॒वैन॒मन्ना॑दङ्क॒रोत्य॑न्ना॒दः (15)

ए॒व भ॑वत्य॒ग्नये॒ऽन्न॑पतये पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पे॒द्यः
 का॒मये॒तान्न॑पतिस्स्या॒मित्य॒ग्निमे॒वान्न॑पतिः॑ स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑धावति॒
 स ए॒वैन॒मन्न॑पतिङ्क॒रोत्य॑न्न॒पतिरे॒व भ॑वत्य॒ग्नये॑ प॒र्वमा॑नाय
 पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पे॒दग्नये॑ पा॒वका॑या॒ग्नये॑ शुच॑ये
 ज्यो॒गा॒मया॑वी यद॒ग्नये॑ प॒र्वमा॑नाय निर्व॑पति प्रा॒णमे॒वास्मि॒न्तेन॑
 दधाति॒ यद॒ग्नये॑ (16)

पा॒वका॑य॒ वाच॑मे॒वास्मि॒न्तेन॑ दधाति॒ यद॒ग्नये॑ शुच॑य॒

आयुरे॒वास्मिन्तेन॑ दधात्यु॒त यदी॒तासु॑र्भव॑ति जी॒वत्ये॒वैतामे॒व
निर्व॑पेच्चक्षु॑ष्कामो॒ यद्ग॒ग्रे प॑व॒मानाय॑ निर्व॑पति प्रा॒णमे॒वास्मिन्तेन॑
दधा॑ति यद्ग॒ग्रे पा॑व॒काय॑ वाच॑मे॒वास्मिन्तेन॑ दधा॑ति यद्ग॒ग्रे
शुच॑ये चक्षु॑रे॒वास्मिन्तेन॑ दधा॑ति (17)

उ॒त यद्य॑न्धो भ॑व॒ति प्रै॒व प॑श्यत्य॒ग्रे यै पु॒त्रव॑ते
पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पेदिन्द्रा॑य पु॒त्रिणे॑ पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपा
प्र॒जाका॑मोऽग्नि॑रे॒वास्मै॑ प्र॒जां प्र॑ज॒नय॑ति वृ॒द्धामिन्द्रः॑
प्रय॑च्छत्य॒ग्रे रस॑वतेऽज॒क्षीरे॑ च॒रुन्निर्व॑पेद्यः का॒मये॑त
रस॑वान्थस्या॒मित्य॒ग्निमे॒व रस॑वन्तः॒ स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॑धावति
स ए॒वैन॑ रस॑वन्तङ्क॒रोति॑ (18)

रस॑वाने॒व भ॑वत्यज॒क्षीरे॑ भ॑वत्याग्ने॒यी वा ए॒षा यद्वा॑
सा॒क्षादे॒व रस॑मव॑रुन्धेऽग्रे॒ वसु॑मते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पेद्यः
का॒मये॑त वसु॑मान्थस्या॒मित्य॒ग्निमे॒व वसु॑मन्तः॒ स्वेन॑
भा॒गधे॑येनोप॑ धावति स ए॒वैन॑ वसु॑मन्तङ्क॒रोति॑ वसु॑माने॒व
भ॑वत्य॒ग्रे वाज॑सृते॒ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पेत्सङ्ग्रा॒मे
स॒य्यंते॑ वाज॑म् (19)

वा ए॒ष सि॑सी॒रुषति॑ यस्सं॒ङ्गाम॑ञ्जिगी॒षत्य॑ग्निः
 खलु॑ वै दे॒वानाँ॑वाँज॒सृद॑ग्निमे॒व वा॑ज॒सृत॑ः स्वेन॑
 भा॒गधे॑येनोप॒धावति॑ धाव॑ति वाज॑ः ह॒न्ति वृ॒त्रञ्ज॑यति
 त॑ सं॒ङ्गाम॑मथो अ॒ग्निरि॑व न प्र॒तिधृ॑षे भवत्य॒ग्नये॑ऽग्न॒िवते॑
 पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पेद्यस्या॒ग्राव॑ग्निम॒भ्युद्ध॑रेयुर्निर्दिष्टभा॒गो
 वा ए॒तयो॑र॒न्योऽनि॑र्दिष्टभा॒गोऽन्य॑स्तौ सं॒भव॑न्तौ यज॑मानम्
 (20)

अ॒भिसं॑भवत॒स्स ई॒श्वर॑ आ॒र्तिमा॑र्तो॒र्यद॑ग्नये॑ऽग्न॒िवते॑
 नि॒र्वप॑ति भा॒गधे॑येनै॒वैनौ॑ शम॑यति ना॒र्तिमा॑र्छति यज॑मानो-
 ऽग्नये॑ ज्योति॑ष्मते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पेद्यस्या॒ग्निरुद्ध॑तो-
 ऽहु॑तेऽग्न॒िहो॒त्र उ॒द्वाये॑दप॒र आ॒दीप्या॑नू॒द्धृत्य॑ इत्या॑हुस्तत्तथा॒ न
 का॒र्य्य्यद्वा॑ग॒धेय॑म॒भि पूर्वं॑ उद्ध्र॑यते किम॑प॒रोऽभ्यु॑त् (21)

ह्रि॒येतेति॑ तान्ये॒वाव॑क्षाणा॒नि सन्नि॑धाय॑ म॒न्येद॑ितः
 प्र॒थम॑ञ्ज॒ज्ञे अ॒ग्निः स्वा॒द्योने॒रधि॑ जा॒तवे॑दाः। स गा॑यत्रि॒या
 त्रि॒ष्टुभा॑ जग॑त्या दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यव॑ह॒तु प्र॑जा॒नन्ति॑
 छ॒न्दोभि॑रे॒वैन॑ः स्वा॒द्योनेः॑ प्रज॑नयत्येष॒ वाव॑ सौ-
 ऽग्निरि॑त्या॒हुज्यो॑ति॒स्त्वा अ॑स्य॒ परा॑पति॒तमि॑ति॒ यद॑ग्नये॒

ज्योतिष्मते निर्वपति यदेवास्य ज्योतिः परापतितुन्तदेवावरुन्धे ।
(22)

करोत्यन्नादो दधाति यदग्नये शुचये चक्षुरेवास्मिन्तेन दधाति करोति वाज्र्य्यंजमानमुदेवास्य

षट् ॥ ४ ॥

[४]

वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेद्वारुणश्चरुन्दधिकाव्यणे
चरुमभिशस्यमानो यद्वैश्वानरो द्वादशकपालो भवति
सवँत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरस्सवँत्सरेणैवैनं स्वदयत्यपं
पापवँर्णं हते वारुणेनैवैनं वँरुणपाशान्मुञ्चति दधिकाव्यणां
पुनाति हिरण्यन्दक्षिणा पवित्रवँ हिरण्यं पुनात्येवैनमाद्यमस्यान्नं
भवत्येतामेव निर्वपेत्प्रजाकामः सवँत्सरः (23)

वा एतस्याशान्तो योनिं प्रजायै पशूनान्निर्दहति योऽलं
प्रजायै सन्प्रजान्न विन्दते यद्वैश्वानरो द्वादशकपालो
भवति सवँत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरस्सवँत्सरमेव भागधेयेन
शमयति सोऽस्मै शान्तः स्वाद्योनेः प्रजां प्रजनयति
वारुणेनैवैनं वँरुणपाशान्मुञ्चति दधिकाव्यणां पुनाति
हिरण्यन्दक्षिणा पवित्रवँ हिरण्यं पुनात्येवैनम् (24)

विन्दते॑ प्र॒जावै॑श्वान॒रन्द्वाद॑शकपालं॒ निर्व॑पेत्पुत्रे जा॒ते
 यद॒ष्टाक॑पालो भव॑ति गाय॒त्रियै॑वैनं ब्रह्मवर्च॑सेन पुनाति
 यन्न॑वकपालस्त्रिवृ॒तैवास्मि॑न्तेजो॒ दधा॑ति यद्व॑शकपालो
 वि॒राजै॑वास्मिन्न॒त्राद्य॑न्दधाति॒ यदेका॑दशकपालस्त्रिष्टु॒भैवा॒
 स्मिन्नि॑न्द्रियं दधाति॒ यद्वाद॑शकपालो जग॑त्यैवास्मिन्प॒शून् दधा॑ति
 यस्मि॑ञ्जात ए॒तामिष्टि॑न्निर्वप॑ति पू॒तः (25)

ए॒व ते॑ज॒स्व्यन्ना॒द इ॑न्द्रिया॒वी प॑शुमान्भव॑त्यव॒ वा
 ए॒ष सु॑व॒र्गल्लो॒काच्छि॑द्यते॒ यो द॑र्शपूर्णमा॒सया॒जी
 सन्न॑मावा॒स्याँवाँ पौ॑र्णमा॒सीवाँ॑ऽतिपा॒दय॑ति सुव॒र्गाय॑
 हि लो॒काय॑ द॑र्शपूर्णमा॒सावि॑ज्येते॒ वैश्वान॑रन्द्वाद॑श॒
 कपाल॑न्निर्व॑पेदमावा॒स्याँवाँ पौ॑र्णमा॒सीवाँ॑ऽतिपाद्यं स॒वँत्स॒रो
 वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रस्स॑वँत्स॒रमे॒व प्री॑णा॒त्यथो॑ स॒वँत्स॒रमे॒वास्मा॑
 उप॑दधाति सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै (26)

अथो॑ दे॒वता॑ ए॒वान्वा॒रभ्य॑ सुव॒र्गल्लो॒कमे॑ति वी॒र॒हा वा
 ए॒ष दे॒वाना॒य्यो॑ऽग्निमु॒द्वास॑यते॒ न वा ए॒तस्य॑ ब्राह्म॒णा ऋ॑ता॒यवः॑
 पु॒राऽन्न॑मक्षन्नाग्ने॒यम॑ष्टाकपालं॒ निर्व॑पेद्वैश्वान॒रन्द्वाद॑शकपालम॒ग्निमु॑
 यद॒ष्टाक॑पालो भव॑त्य॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री गा॑य॒त्रो॑ऽग्निर्यावा॑नेवाग्निस्तर

आतिथ्यङ्करोत्यथो यथा जनय्यंतेऽवसङ्करोति तादृक् (27)

एव तद्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश
मासास्संवत्सरस्संवत्सरः खलु वा अग्नेर्योनिस्स्वामेवैनर्य्योनिङ्ग
भवति वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेन्मारुतः सप्तकपालङ्गामका
आहवनीये वैश्वानरमधिश्रयति गार्हपत्ये मारुतं
पापवस्यसस्य विधृत्यै द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति
द्वादश मासास्संवत्सरस्संवत्सरेणैवास्मै सजाताः श्र्यावयति
मारुतो भवति (28)

मारुतो वै देवानां विंशो देवविशेनैवास्मै मनुष्यविशमवरुन्धे
सप्तकपालो भवति सप्तगणा वै मारुतो गणश एवास्मै
सजातानवरुन्धेऽनूच्यमान आसादयति विशमेवास्मा
अनुवर्त्मानङ्करोति॥ (29)

प्रजाकामस्संवत्सरः पुनात्येवैनं पूतस्समष्टौ तादृङ्गारुतो भवत्येकान्नत्रिंशच्च॥५॥—[५]

आदित्यश्चरुन्निर्वपेत्सङ्गाममुपप्रयास्यन्नियवाँ अदितिर्स्यामेव
पूर्वे प्रतितिष्ठन्ति वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेदायतनङ्गत्वा
संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरस्संवत्सरः खलु वै देवानामायतनमेत

आ॒य॒त॒नाद्दे॒वा अ॒सु॒रा॒न॒ज॒य॒न् यद्वै॑श्वा॒न॒र॒न्द्वा॒द॒श॒क॒पा॒ल॒न्नि॒र्व॒प॒ति
दे॒वा॒ना॒मे॒वा॒य॒त॒ने य॒त॒ते ज॒य॒ति॒ त॑ सं॒द्भ्रा॒म॒मे॒त॒स्मि॒न्वा ए॒तौ
मृ॒जा॒ते (30)

यो वि॒द्विषा॒ण॒यो॒र॒न्न॒म॒त्ति॒ वैश्वा॒न॒र॒न्द्वा॒द॒श॒क॒पा॒ल॒न्नि॒र्व॒पे॒द्वि॒द्विषा॒
स॒व्वँ॑त्स॒रो वा अ॒ग्नि॒र्वै॑श्वा॒न॒र॒स्स॒व्वँ॑त्स॒र॒स्व॒दि॒त॒मे॒वा॒त्ति॒
ना॒स्मि॒न्मृ॒जा॒ते स॒व्वँ॑त्स॒रा॒य वा ए॒तौ स॒म॒मा॒ते यौ
स॒म॒मा॒ते तयो॒र्यः पू॒र्वो॑ऽभि॒द्रु॒ह्य॑ति॒ तव्वँ॑रु॒णो गृ॒ह्णा॒ति
वैश्वा॒न॒र॒न्द्वा॒द॒श॒क॒पा॒ल॒न्नि॒र्व॒पे॒त्स॒म॒मा॒न॒योः पू॒र्वो॑ऽभि॒द्रु॒ह्य॑
स॒व्वँ॑त्स॒रो वा अ॒ग्नि॒र्वै॑श्वा॒न॒र॒स्स॒व्वँ॑त्स॒र॒मे॒वा॒प्त्वा नि॒र्व॒रु॒ण॒म्
(31)

प॒र॒स्ता॑द॒भि॒द्रु॒ह्य॑ति॒ नै॒न॒व्वँ॑रु॒णो गृ॒ह्णा॒त्या॒व्य॑व्वँ ए॒ष
प्र॒ति॒गृ॒ह्णा॒ति॒ योऽविं॑ प्र॒ति॒गृ॒ह्णा॒ति॒ वैश्वा॒न॒र॒न्द्वा॒द॒श॒क॒पा॒ल॒न्नि॒र्व॒पे॒द॒विं॑
प्र॒ति॒गृ॒ह्य॑ स॒व्वँ॑त्स॒रो वा अ॒ग्नि॒र्वै॑श्वा॒न॒र॒स्स॒व्वँ॑त्स॒र॒स्व॒दि॒ता॒मे॒व
प्र॒ति॒गृ॒ह्णा॒ति॒ ना॒व्य॑ प्र॒ति॒गृ॒ह्णा॒त्या॒त्म॒नो वा ए॒ष मा॒त्रा॑मा॒प्नो॒ति॒ य
उ॒भ॒या॑द॒त्प्र॒ति॒गृ॒ह्णा॒त्य॒श्व॑व्वँ पु॒रु॒ष॑व्वँ वैश्वा॒न॒र॒न्द्वा॒द॒श॒क॒पा॒ल॒न्नि॒र्व॒पे॒द॒
(32)

प्रतिगृह्य सवँत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरस्सवँत्सरस्वदितमेव
 प्रतिगृह्णाति नात्मनो मात्रामाप्रोति वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपेत्
 वा अग्निर्वैश्वानरो यदा खलु वै सवँत्सरञ्जनतायाश्चरत्यथ
 स धनार्घो भवति यद्वैश्वानरन्द्वादशकपालन्निर्वपति
 सवँत्सरसातामेव सनिमभि प्रच्यवते दानकामा अस्मै प्रजा
 भवन्ति यो वै सवँत्सरम् (33)

प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवत्येतमेव
 वैश्वानरं पुनरागत्य निर्वपेद्यमेव प्रयुङ्क्ते तं भागधेयेन
 विमुञ्चति प्रतिष्ठित्यै यया रज्ज्वोत्तमाङ्गामाजेत्तां भ्रातृव्याय
 प्रहिणुयान्निर्ऋतिमेवास्मै प्रहिणोति॥ (34)

—[६] निर्वरुणवँपेदुभयादद्यो वै सवँत्सरं षट्त्रिंशच्च।⁽⁶⁾

ऐन्द्रश्चरुन्निर्वपेत्पशुकाम ऐन्द्रा वै पशव इन्द्रमेव
 स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मै पशून्प्रयच्छति
 पशुमानेव भवति चरुर्भवति स्वादेवास्मै योनेः
 पशून्प्रजनयतीन्द्रायेन्द्रियावते पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेत्
 इन्द्रियवँ पशव इन्द्रमेवेन्द्रियावन्तः स्वेन भागधेयेनोप

धावति सः (35)

ए॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यं प॒शून्प्रय॑च्छति पशु॒माने॒व भ॑व॒तीन्द्रा॑य
घ॒र्मव॑न्ते पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपाल॒न्निर्व॑पेद्ब्रह्मवर्च॒सका॑मो
ब्रह्मवर्च॒सवै॑ घ॒र्म इन्द्र॑मे॒व घ॒र्मव॑न्तः॒ꣳ स्वेन॑ भा॒गधे॑येनोप॑धावति
स ए॒वास्मि॑न्ब्रह्मवर्च॒सन्द॑धाति ब्रह्मवर्च॒स्ये॒व भ॑व॒तीन्द्रा॑य॒र्कव॑न्ते
पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपाल॒न्निर्व॑पेदन्न॒कामो॒ऽर्को वै दे॒वाना॑मन्न॒मिन्द्र॑
स्वेन॑ भा॒गधे॑येन (36)

उप॑धावति स ए॒वास्मा॑ अन्नं प्रय॑च्छत्यन्ना॒द ए॒व भ॑व॒तीन्द्रा॑य
घ॒र्मव॑न्ते पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपाल॒न्निर्व॑पेदिन्द्रा॒येन्द्रि॒याव॑न्त
इन्द्रा॒य॒र्कव॑न्ते भूति॒कामो॒ यदिन्द्रा॑य घ॒र्मव॑न्ते निर्व॑पति शिर॑
ए॒वास्य॒ तेन॑ करोति यदिन्द्रा॒येन्द्रि॒याव॑न्त आ॒त्मान॑मे॒वास्य॒
तेन॑ करोति यदिन्द्रा॒य॒र्कव॑न्ते भू॒त ए॒वान्नाद्ये॒ प्रति॑तिष्ठति
भव॑त्ये॒वेन्द्रा॑य (37)

अ॒ꣳहोमु॑चै पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपाल॒न्निर्व॑पेद्यः पा॒प्मना॑
गृही॒तस्स्यात्पा॒प्मा वा अ॒ꣳह इन्द्र॑मे॒वाꣳहोमु॑चः॒ꣳ स्वेन॑
भा॒गधे॑येनोप॑धावति स ए॒वैनं॑ पा॒प्मनो॒ऽꣳह॑सो मुञ्च॒तीन्द्रा॑य
वैमृ॑धाय पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपाल॒न्निर्व॑पेद्यं मृ॒धोऽभि॑

प्रवेपैरत्राष्ट्राणि वाऽभिसंमियुरिन्द्रमेव वैमृधः स्वेन
भागधेयेनोपधावति स एवास्मान्मृधः (38)

अपहन्तीन्द्राय त्रात्रे पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेद्वद्धो
वा परियत्तो वेन्द्रमेव त्रातारः स्वेन भागधेयेनोपधावति स
एवैनत्रायत इन्द्रायार्कश्वमेधवते पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेद्वद्धो
महायज्ञो नोपनमैदेते वै महायज्ञस्यान्त्ये तनू यदर्काश्वमेधाविन्द्र
स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मा अन्ततो
महायज्ञश्चावयत्युपैनं महायज्ञो नमति॥ (39)

इन्द्रियावन्तः स्वेन भागधेयेनोपधावति सोऽर्कवन्तः स्वेन भागधेयेनैवेन्द्रायास्मान्मृधोऽस्मै
सप्त च।७।॥

[७]

इन्द्रायान्वृजवे पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेद्वामकाम
इन्द्रमेवान्वृजुः स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मै
सजाताननुकान्करोति ग्राम्येव भवतीन्द्राण्यै चरुन्निर्वपेद्वस्य
सेनाऽसंशितेव स्यादिन्द्राणी वै सेनायै देवतेन्द्राणीमेव
स्वेन भागधेयेनोपधावति सैवास्य सेना संश्यति
बल्वजानपि (40)

इद्धो सन्नह्येद्वौर्यत्राधिष्कन्ता न्यमैहत्ततो बल्वजा

उदतिष्ठन्गवांमेवैनं न्यायमपिनीय गा वेदयतीन्द्राय मन्युमते
 मनस्वते पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेत्सङ्ग्रामे सय्यं तत्
 इन्द्रियेण वै मन्युना मनसा सङ्ग्रामञ्जयतीन्द्रमेव मन्युमन्तं
 मनस्वन्तः स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मिन्निन्द्रियं
 मन्युं मनो दधाति जयति तम् (41)

सङ्ग्राममेतामेव निर्वपेद्यो हृतमनास्स्वयंपाप इव
 स्यादेतानि हि वा एतस्मादपक्रान्तान्यथैष हृतमनास्स्वयंपाप
 इन्द्रमेव मन्युमन्तं मनस्वन्तः स्वेन भागधेयेनोपधावति स
 एवास्मिन्निन्द्रियं मन्युं मनो दधाति न हृतमनास्स्वयंपापो
 भवतीन्द्राय दात्रे पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेद्यः कामयेत
 दानंकामा मे प्रजास्स्युः (42)

इतीन्द्रमेव दातारः स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मै
 दानंकामाः प्रजाः करोति दानंकामा अस्मै प्रजा भवन्तीन्द्राय
 प्रदात्रे पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेद्यस्मै प्रत्तमिव सन्न
 प्रदीयेतेन्द्रमेव प्रदातारः स्वेन भागधेयेनोपधावति स एवास्मै
 प्रदापयतीन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालन्निर्वपेदपरुद्धो
 वा (43)

अ॒प॒रु॒द्ध॒मा॒नो वे॒न्द्र॒मे॒व सु॒त्रा॒मा॒णः॑ स्वे॒न भा॒ग॒धे॒ये॒नोप॑धावति
 स ए॒वैन॑त्रायतेऽन॒परु॒द्धो भ॑वतीन्द्रो वै स॒दृङ्
 दे॒वता॑भि॒रासी॒त्स न व्या॒वृ॒तम॑गच्छ॒त्स प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॑त्तस्मा॒
 ए॒तमै॒न्द्रमे॒काद॑शकपाल॒न्नि॒र॒व॒प॒त्तेनै॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒य म॑दधाच्छ॒करी॑
 या॒ज्यानु॒वाक्ये॑ अकरो॒द्वज्रो॑ वै श॒करी॑ स ए॒नँवँज्रो॑ भू॒त्या
 ऐ॒न्ध (44)

सोऽभ॒व॒त्सोऽबि॒भे॒द्भूतः॑ प्र मा धक्ष्यतीति स
 प्र॒जाप॑तिं पु॒नरु॒पा॒धाव॑त्स प्र॒जाप॑तिश्श॒क॒र्या अधि॑
 रे॒वती॒न्नि॒र॒मिमी॑त शान्त्या अ॒प्र॒दा॒हाय॑ योऽलः॑ श्रि॒यै
 सन्त्स॒दृङ्ख॑स॒मानै॑स्स्यात्तस्मा॒ ए॒तमै॒न्द्रमे॒काद॑शकपाल॒न्नि॒र्व॒पेदि॑न्
 स्वे॒न भा॒ग॒धे॒ये॒नोप॑धावति स ए॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यन्द॑धाति रे॒वती॑
 पु॒रोनु॒वाक्या॑ भवति शान्त्या अ॒प्र॒दा॒हाय॑ श॒करी॑ या॒ज्या वज्रो॑
 वै श॒करी॑ स ए॒नँवँज्रो॑ भू॒त्या इ॒न्धे भ॑वत्ये॒व॥ (45)

अपि तः स्युर्वैन्ध भवति चतुर्दश च॥७॥ [८]

आ॒ग्ना॒वैष्ण॑वमे॒काद॑कपाल॒न्नि॒र्व॒पेद॑भि॒चर॑न्त्स॒र॒स्व॒त्याज्य॑भागा
 स्याद्वा॒र॒ह॒स्प॒त्यश्च॑रु॒र्यदा॑ग्नावैष्ण॒व ए॒काद॑शकपालो
 भ॑वत्य॒ग्नि॒स्सर्वा॑ दे॒वता॑ विष्णु॒र्यज्ञो॑ दे॒वता॑भिश्चै॒वैन॑य्य॒ज्ञेन॑

चाभिचरति सरस्वत्याज्यभागा भवति वाग्वै सरस्वती
वाचैवैनमभिचरति बार्हस्पत्यश्चरुर्भवति ब्रह्म वै देवानां
बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनमभिचरति (46)

प्रति वै पुरस्तादभिचरन्तमभिचरन्ति द्वेद्वे पुरोनुवाक्ये
कुर्यादतिप्रयुक्त्या एतयैव यजेताभिचर्यमाणो देवताभिरेव
देवताः प्रतिचरति यज्ञेन यज्ञघ्नां वाचं ब्रह्मणा
ब्रह्म स देवताश्चैव यज्ञश्च मद्ध्यतो व्यवसर्पति
तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति नैनमभिचरन्स्तृणुत
आग्नावैष्णवमेकादशकपालन्निर्वपेद्ययँज्ञो न (47)

उपनमेदग्निस्सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञोऽग्निश्चैव विष्णुश्च स्वेन
भागधेयेनोपधावति तावेवास्मै यज्ञं प्रयच्छत उपैनयँज्ञो
नमत्याग्नावैष्णवङ्घृते चरुन्निर्वपेच्चक्षुष्कामोऽग्नेर्वै चक्षुषा
मनुष्या वि पश्यन्ति यज्ञस्य देवा अग्निश्चैव विष्णुश्च स्वेन
भागधेयेनोपधावति तावेव (48)

अस्मिश्चक्षुर्धत्तश्चक्षुष्मानेव भवति धेनवै वा एतद्रेतो
यदाज्यमनडुहस्तण्डुला मिथुनादेवास्मै चक्षुः प्रजनयति घृते
भवति तेजो वै घृतन्तेजश्चक्षुस्तेजसैवास्मै तेजश्चक्षुरवरुन्ध

इन्द्रियवै वीर्यवृद्धे भ्रातृव्यो यजमानोऽयं जमानस्याद्धुरकल्पां
प्रति निर्वपेद्भ्रातृव्ये यजमाने नास्येन्द्रियम् (49)

वीर्यवृद्धे पुरा वाचः प्रवदितो निर्वपेद्वावत्येव वाक्तामप्रोदितां
भ्रातृव्यस्य वृद्धे तामस्य वाचं प्रवदन्तीमन्या वाचोऽनु
प्रवदन्ति ता इन्द्रियवैर्ययं जमाने दधत्याग्रावैष्णवमुष्टाकंपालत्रि
सरस्वत्याज्यभागा स्याद्वार्हस्पत्यश्चरुर्यदष्टाकंपालो
भवत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रं प्रातस्सवनं प्रातस्सवनमेव
तेनाप्रोति (50)

आग्रावैष्णवमेकादशकपालत्रिर्वपेन्माध्यन्दिनस्य
सवनस्याकाले सरस्वत्याज्यभागा स्याद्वार्हस्पत्यश्चरुर्यदेकादश
भवत्येकादशाक्षरा त्रिष्टुप्त्रैष्टुभं माध्यन्दिनं सवनं
माध्यन्दिनमेव सवनन्तेनाप्रोत्याग्रावैष्णवन्द्वादशकपालत्रिर्वपेत्तृ
सरस्वत्याज्यभागा स्याद्वार्हस्पत्यश्चरुर्यद्वादशकपालो
भवति द्वादशाक्षरा जगती जागतन्तृतीयसवनन्तृतीयसवनमेव
तेनाप्रोति देवताभिरेव देवताः (51)

प्रतिचरति यज्ञेन यज्ञवाचा वाचं ब्रह्मणा ब्रह्म कपालैरेव

छन्दा॑स्या॒प्रोति॑ पुरो॒डाशै॑स्स॒र्व॒नानि॑ मै॒त्रावरु॑णमे॒क॒क॒पाल॑न्निर्व॒पे
क॒ले यैवा॑सौ भ्रातृ॒व्यस्य॑ व॒शाऽनू॒ब॒न्ध्या॑ सो ए॒वैषै॑तस्यै॒क॒क॒पालो॑
भव॒ति नहि॑ क॒पालैः॑ प॒शुम॑र्ह॒त्याप्तु॑म्॥ (52)

ब्रह्मणै॒वेन॑म॒भिच॑रति य॒ज्ञो न तावे॒वास्थै॑न्द्रि॒यमा॑प्नोति दे॒वता॑स्स॒प्तत्रि॑ंशच्च॥१॥ — [९]

अ॒सावा॑दि॒त्यो न व्य॑रोच॒तु तस्मै॑ दे॒वाः प्राय॑श्चि॒त्तिमै॑च्छ॒न्तस्मा॑
ए॒त॒ सौ॑मा॒रौद्र॑श्च॒रुन्नि॑र्व॒पन्ते॒नैवा॑स्मि॒न्नुच॑म॒दधु॑र्यो
ब्र॒ह्मव॑र्च॒सका॑मः स्या॒त्तस्मा॑ ए॒त॒ सौ॑मा॒रौद्र॑श्च॒रुन्नि॑र्व॒पेत्सोम॑श्चै॒व
रु॒द्रश्च॑ स्वे॒न भा॑ग॒धेये॒नोप॑धाव॒ति तावे॒वास्मि॑न्ब्रह्मव॑र्च॒सन्ध॑त्तो
ब्रह्मव॑र्च॒स्यैव॑ भ॒वति॑ ति॒ष्यापू॑र्णमा॒से नि॑र्व॒पेद्रु॒द्रः (53)

वै ति॒ष्य॑स्सोमः पू॒र्णमा॑स॒स्साक्षा॑दे॒व ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम॑व॒रुन्धे॑
परि॑श्रिते याज॒यति॑ ब्रह्मव॑र्च॒सस्य॑ परि॑गृही॒त्यै श्वे॒तायै॑
श्वे॒तव॑त्सायै दु॒ग्धं म॑थि॒तमा॑ज्यं भव॒त्याज्यं॑ प्रोक्ष॑णमा॒ज्येन॑
मा॒र्जय॑न्ते याव॑दे॒व ब्र॒ह्मव॑र्च॒सन्त॑त्सर्व॑ङ्करो॒त्यति॑ ब्रह्मव॑र्च॒सङ्क्रि॑य॒त
इ॒त्या॒हुरी॑श्व॒रो दु॒श्श्वा॑ भवि॒तो॒रिति॑ मा॒न्वी ऋ॒चौ धा॒य्ये
कुर्या॑द्यद्वै किञ्च॒ मनुर॑व॒दत्त॑द्वैष॒जम् (54)

भे॒ष॒जमे॒वास्मै॑ करो॒ति यदि॑ बिभी॒याद्दु॑श्श्वा॒र्मा भवि॑ष्यामी॒ति

सोमापौष्णश्चरुन्निर्वपेत्सौम्यो वै देवतया पुरुषः पौष्णाः
 पशवस्स्वयैवास्मै देवतया पशुभिस्त्वचङ्करोति न दुश्चर्मा
 भवति सोमारौद्रश्चरुन्निर्वपेत्प्रजाकामस्सोमो वै रेतोधा
 अग्निः प्रजानां प्रजनयिता सोम एवास्मै रेतो दधात्यग्निः
 प्रजां प्रजनयति विन्दते (55)

प्रजाः सोमारौद्रश्चरुन्निर्वपेदभिचरन्सौम्यो वै देवतया
 पुरुष एष रुद्रो यदग्निस्स्वाया एवैनन्देवतायै निष्क्रीय
 रुद्रायापि दधाति ताजगार्तिमार्च्छति सोमारौद्रश्चरुन्निर्वपेज्योगां
 सोमवाँ एतस्य रसो गच्छत्यग्निः शरीरय्यस्य ज्योगामयति
 सोमादेवास्य रसन्निष्क्रीणात्यग्रेऽशरीरमुत यदि (56)

इतासुर्भवति जीवत्येव सोमारुद्रयोर्वा एतङ्गसितः
 होता निष्विन्दति स ईश्वर आर्तिमार्तोरनङ्गान् होत्रा
 देयो वह्निर्वा अङ्गान् वह्निर्होता वह्निर्नैव वह्निमात्मानं
 स्पृणोति सोमारौद्रश्चरुन्निर्वपेद्यः कामयेत स्वेऽस्मा आयतने
 भ्रातृव्यञ्जनयेयमिति वेदिं परिगृह्याद्धमुद्धन्याद्धन्नाद्धं
 बर्हिषः स्तृणीयाद्धं नार्द्धमिद्धस्याभ्यादद्ध्याद्धं न स्व

ए॒वास्मा॑ आ॒यत॑ने॒ भ्रातृ॑व्यञ्जनयति॥ (57)

रुद्रो भेषजविन्दते यदि स्तृणीयादर्द्धद्वादश च। 10॥ [१०]

ऐ॒न्द्रमे॒काद॑शक॒पाल॒त्रिर्व॑पे॒न्मारु॑तः॒ सप्त॑क॒पाल॒ङ्गाम॑काम
इन्द्र॑श्चै॒व म॒रुत॑श्च॒ स्वेन॑ भा॒गधे॑ये॒नोप॑ धावति॒ त ए॒वास्मै॑
सजा॑तान्प्रयच्छन्ति॒ ग्राम्ये॑व भ॒वत्या॑हव॒नीय॑ ऐ॒न्द्रमधि॑श्रयति॒
गार्ह॑पत्ये॒ मारु॑तं पा॒पव॑स्य॒सस्य॑ वि॒धृत्यै॑ स॒प्तक॑पालो
मारु॑तो भ॒वति॑ स॒प्तग॑णा॒ वै म॒रुतो॑ गण॒श ए॒वास्मै॑
सजा॑तानव॒रुन्धेऽनू॑च्यमा॒न आ॑सा॒दय॑ति॒ विश॑मे॒व (58)

अ॒स्मा अनु॑व॒र्त्मान॑ङ्क॒रोत्ये॒तामे॒व निर्व॑पे॒द्यः का॒मये॑त
ख्य॒त्राय॑ च वि॒शे च॑ स॒मद॑न्द॒द्ध्यामि॒त्यैन्द्र॑स्या॒वद्य॑न्ब्रूया॒दिन्द्रा॑यानु॒
ब्रू॒हीत्या॑श्राव्य॒ ब्रू॒यान्म॒रुतो॑ य॒जेति॑ मा॒रुत॑स्या॒वद्य॑न्ब्रू॒यान्म॒रुद्ध्यो॒-
ऽनु॑ब्रू॒हीत्या॑श्राव्य॒ ब्रू॒यादिन्द्र॑य्य॒ज्जेति॑ स्व ए॒वैभ्यो॑ भा॒गधे॑ये
स॒मद॑न्दधाति॒ वितृ॑हा॒णास्ति॑ष्ठन्त्ये॒तामे॒व (59)

निर्व॑पे॒द्यः का॒मये॑त॒ कल्पे॑र॒न्निति॑ यथादे॒वत॑म॒वदा॑य
यथादे॒वत॑य्य॒ज्जेद्भा॑ग॒धेये॑नै॒वैना॑न् यथाय॒थङ्क॑ल्पयति॒ कल्प॑न्त
ए॒वैन्द्र॑मे॒काद॑शक॒पाल॒त्रिर्व॑पे॒द्वैश्व॑दे॒वन्द्वा॑द॒शक॑पाल॒ङ्गाम॑काम
इन्द्र॑श्चै॒व वि॒श्वाश्च॑ दे॒वान्स्वेन॑ भा॒गधे॑ये॒नोप॑ धावति॒ त

ए॒वास्मै॑ स॒जा॒तान्प्रयच्छ॑न्ति ग्रा॒म्ये॒व भ॑वत्यै॒न्द्रस्या॑व॒दाय॑
वैश्व॑दे॒वस्या॑व॒द्येदथै॒न्द्रस्य॑ (60)

उ॒परि॑ष्ठादि॒न्द्रिये॒णैवा॒स्मा उ॒भय॑तस्स॒जा॒तान्परि॑गृ॒ह्णात्यु॒पाधा॒य
द॒खि॒ष्णा स॒जा॒तान्मु॒पहि॑त्यै पृ॒श्नि॒यै दु॒ग्धे प्रै॒यङ्ग॑वश्च॒रुन्निर्व॑पेन्म॒
ग्रा॒म॒कामः॑ पृ॒श्नि॒यै वै प॒य॒सो म॒रुतो॑ जा॒ताः पृ॒श्नि॒यै
प्रि॒यङ्ग॑वो मा॒रुताः॑ खलु॒ वै दे॒वत॑या स॒जा॒ता म॒रुत॑ ए॒व स्वेन॑
भा॒ग॒धेये॒नोप॑धावति॒ त ए॒वास्मै॑ स॒जा॒तान्प्रयच्छ॑न्ति ग्रा॒म्ये॒व
भ॑वति प्रि॒यव॑ती या॒ज्यानु॒वाक्ये॑ (61)

भ॒वतः॑ प्रि॒यमे॒वैन॑ समा॒नाना॑ङ्करोति द्वि॒पदा॑ पुरो॒नुवा॑क्या
भ॒वति॑ द्वि॒पद॑ ए॒वावरु॑न्धे चतु॑ष्पदा या॒ज्या चतु॑ष्पद
ए॒व प॒शून्वरु॑न्धे दे॒वासुरा॑स्स॒य्यन्ता॑ आस॒न्ते दे॒वा मि॒थो
विप्रि॑या आस॒न्ते ३ ऽन्यो॑न्यस्मै ज्यैष्ठा॒याति॑ष्ठमा॒नाश्चतु॑र्धा
व्य॑क्रामन्न॒ग्निर्वसु॑भि॒स्सोमो॑ रु॒द्रैरिन्द्रो॑ म॒रुद्विर्वरु॑ण आ॒दित्यै॑स्स
इन्द्रः॑ प्र॒जाप॑तिमु॒पाधा॑वत्तम् (62)

ए॒तया॑ सं॒ज्ञान्या॑ ऽया॒जय॑द॒ग्नये॑ वसु॑मते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्नि
रु॒द्रव॑ते च॒रुमिन्द्रा॑य म॒रुत्व॑ते पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपाल॒व्वरु॑णाया-
ऽऽदि॒त्यव॑ते च॒रुन्ततो॑ वा इन्द्र॑न्दे॒वा ज्यैष्ठा॑या॒भि सम॑जानत

यस्समा॑नै॒र्मि॒थो वि॒प्रि॒यः स्या॑त्तमे॒तया॑ सं॒ज्ञान्या॑ याजयेद्ग॒ग्रे
वसु॑मते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्निर्व॑पे॒त्सोमा॑य रु॒द्रव॑ते
च॒रुमि॒न्द्राय॑ म॒रुत्व॑ते पुरो॒डाश॑मेका॒दश॑कपाल॒वृ॒णायाऽ-
ऽदि॒त्यव॑ते च॒रुमि॒न्द्रमे॒वैनं॑ भू॒तञ्चै॒ष्ट्याय॑ समा॒ना अ॒भिस॑ञ्जान॒ते
वसि॑ष्ठः समा॒नानां॑ भवति॥ (63)

विशमेव तिष्ठन्त्येतामेवाद्येन्द्रस्य याज्यानुवाक्ये तवृ॒णाया॑ चतु॒र्दश॑ च॥11॥—[११]

हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भ आपो॑ ह॒ यत्प्र॑जाप॒ते। स वे॑द पु॒त्रः पि॒तर॒ꣳ स
मा॒तर॒ꣳ स सू॒नुर्भु॑व॒त्स भु॑व॒त्पुन॑र्म॒घः। स द्या॑मौ॒र्णो॒द॒न्तरि॑क्ष॒ꣳ
स सु॒व॒स्स वि॒श्वा भु॒वो अ॒भ॒व॒त्स आऽभ॑वत्। उ॒दु॒त्यश्चि॒त्रम्।
सप्र॑त्न॒वन्न॑वी॒यसाऽग्ने॑ द्यु॒म्नेन॑ स॒य्यंता॑। बृ॒हत्त॑त॒न्थ भा॒नुना॑।
नि॒का॒व्या वे॒धस॒श्शश्व॑तस्कु॒र॒हस्ते॑ द॒धानः॑ (64)

न॒र्या पु॒रू॒णि। अ॒ग्निर्भु॑व॒द्रयि॑पती॒ रयी॑णाꣳ स॒त्रा च॑क्रा॒णो
अ॒मृता॑नि॒ वि॒श्वा। हि॒र॒ण्य॒पाणि॑मृ॒तये॑ स॒वि॒तार॒मुप॑ ह॒ये। स
चे॒त्ता दे॒वता॑ प॒दम्। वा॒मम॒द्य स॑वि॒तर्वा॒ममु॒ श्वो दि॒वेदि॑वे
वा॒मम॒स्मभ्य॑ꣳ सा॒वीः। वा॒मस्य॑ हि ख॒ष्यस्य॑ दे॒व भू॑रे॒र्या
धि॒या वा॑म॒भाज॑स्स्याम॒। ब॒डि॒त्था प॑र्व॒ताना॑ङ्घ्रि॒द्रं बि॑भ॒र्षि
पृ॒थि॒वि। प्र॒ या भूमि॑ प्र॒वत्व॑ति म॒हा जि॒नोषि॑ (65)

म॒हि॒नि॒। स्तो॒मांस॑स्त्वा वि॒चारि॑णि॒ प्रति॑ष्टोभन्त्य॒क्तुभिः॑। प्र
या वाज॒न्न हेष॑न्तं पे॒रुम॑स्य॒स्यर्जु॑नि। ऋ॒दूद॑रेण॒ सख्या॑ स॒चेय॑
यो मा॒ न रि॒ष्येद्व॑र्यश्च पी॒तः। अ॒यय्यँ॑स्सोमो॒ न्यधा॑य्य॒स्मे
तस्मा॒ इन्द्र॑ प्र॒तिर॑मे॒म्यच्छ॑। आपा॑न्तमन्युस्तृ॒पल॑प्रभर्मा
धुनि॒शिमी॑वा॒ञ्छरु॑मा॒ ऋजी॑षी। सोमो॒ विश्वा॑न्यत॒सा
वना॑नि॒ नार्वा॑गिन्द्र॑ प्रति॒माना॑नि दे॒भुः। प्र (66)

सु॒वा॒नस्सोमं॑ ऋ॒तयु॑श्चि॒केते॑न्द्रा॒य ब्र॑ह्म ज॒मद॑ग्निर॒र्चन्। वृषा॑
य॒न्तासि॑ शव॑सस्तु॒रस्या॑न्तर्य॒च्छ गृ॑ण॒ते ध॒त्रं दृ॑ह। स॒बाध॑स्ते
मद॑श्च शु॒ष्मय॑श्च ब्र॒ह्म नरो॑ ब्र॒ह्मकृ॑त॒स्सपर्य॑न्। अ॒र्को वा॒ यत्तु॑रते
सोम॑चक्षा॒स्तत्रे॑दिन्द्रो॒ दध॑ते पृ॒थ्सु॒ तुर्या॑म्। वष॑द्वे वि॒ष्णवा॑स
आ कृ॑णोमि॒ तन्मे॑ जुष॒स्व शि॑पिविष्ट ह॒व्यम्। (67)

व॒र्धन्तु॑ त्वा सु॒ष्टुत॑यो॒ गिरो॑ मे यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभि॑स्सदा॒
नः। प्र तत्ते॑ अ॒द्य शि॑पिविष्ट॒ नामा॑र्य॒शश॑सामि व॒युना॑नि
वि॒द्वान्। तं त्वा॑ गृ॒णामि॒ तव॑स॒मत॑वीया॒न्क्षय॑न्तम॒स्य रज॑सः
परा॒के। कि॒मित्ते॑ वि॒ष्णो परि॑चक्ष्य॑ भू॒त्प्रय॑द्व॒वक्षे॑ शि॑पिवि॒ष्टो
अ॑स्मि। मा वर्षो॑ अ॒स्मदप॑गूह ए॒तद्य॑द॒न्यरूप॑स्समि॒थे ब॒भूथ॑।
(68)

अग्ने॒ दा दा॒शुषे॑ र॒यिं वी॒रव॑न्तं॒ परी॑णसम्। शि॒शी॒हि
न॑स्स॒नूम॑तः। दा नो॑ अग्ने श॒तिनो॑ दास्स॑ह॒स्त्रिणो॑ दुरो
न वाज॒ꣳ श्रु॒त्या अ॒पावृ॑धि। प्राची॑ द्यावा॑पृथि॒वी ब्र॒ह्म॑णा
कृ॒धि सु॒वर्ण॑ शु॒क्रमु॑षसो विदि॑द्युतुः। अ॒ग्निर्दा॑ द्रवि॑णं
वी॒रपे॑शा अ॒ग्निर्ऋ॑षिं यस्स॒हस्रा॑ स॒नोति॑। अ॒ग्निर्दिवि॑
ह॒व्यमा॑त॑ताना॒ग्नेर्धामा॑नि विभृ॑ता पुरु॒त्रा। मा (69)

नो म॒र्द्धी॒रा तू भ॑र। घृ॒तं न पू॑तं त॒नूर॑रे॒पाश्शु॑चि॒ हिर॑ण्यम्।
तत्ते॑ रु॒क्मो न रो॑चत स्वधावः। उ॒भे सु॑श्चन्द्र स॒र्पिषो॑ दर्वी॑
श्री॒णीष॑ आ॒सनि॑। उ॒तो न॒ उत्पु॑पूर्या उ॒क्थे॑षु शव॑सस्पत॒ इष॑ꣳ
स्तो॒तृभ्य॑ आ भ॑र। वा॒यो श॒तꣳ ह॑री॒णां यु॒वस्व॑ पोष्या॑णाम्।
उ॒त वा॑ ते स॒ह॒स्त्रिणो॑ रथ॒ आ या॑तु पाज॑सा। प्र याभिः॑ (70)

यासि॑ दा॒श्वाꣳस॑मच्छा॑ नि॒युद्धि॑र्वायवि॒ष्टये॑ दुरो॒णे।
नि नो॑ र॒यिꣳ सु॒भोज॑सं यु॒वेह॑ नि वी॒रव॑द्ब॒व्यम॑श्वि॒यश्च॑
राधः॑। रे॒वती॑र्न॒स्सध॑माद् इन्द्रे॑ सन्तु तु॒विवा॑जाः। क्षु॒मन्तो॑
याभि॑र्मदे॒म। रे॒वाꣳ इ॒द्रेव॑तः स्तो॒ता स्या॑त्त्वाव॑तो म॒घोनः॑।
प्रेदु॑ हरि॒वश्श्रु॑तस्य॥ (71)

प्रजापतिस्तास्सुष्टा अग्नये पथिकृतेऽग्नये कामायाग्नयेऽन्नवते वैश्वानरमादित्यश्चरुमेन्द्रश्चरुमिन्द्रायान्वजव आग्नावैष्णवमसौ
 सौमारौद्रमेन्द्रमेकादशकपालः हिरण्यगर्भो द्वादश॥ (12) प्रजापतिरग्नये कामायाभि सम्भवतो यो विद्विषाणयोरिन्द्रो
 सन्नद्येदाग्नावैष्णवमुपरिष्टाद्यासिं द्वाश्वाः समेकंससतिः॥ (71) प्रजापतिः प्रेदुं हरिवश्श्रुतस्य॥

आदित्येभ्यो देवा वै मृत्योर्देवा वै सत्रमर्युम्णे प्रजापतेऽस्यस्मिन् शत्रुजापतिर्देवेभ्योऽन्नाद्यन्देवासुरास्तात्रजंनो द्रुवांसि
 यन्नवमग्निर्वै प्रजापतिर्वरुणाय या वामिन्द्रावरुणा सप्रन्नवच्चतुर्दश॥ 14॥ आदित्येभ्यस्त्वष्ट्रस्मै दानंकामा एवावरुन्येऽग्निर्वै
 सप्रन्नवथ्यदंश्चाशत्॥ 56॥ आदित्येभ्यस्सुवर्पो जिगाय॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

आदित्येभ्यो भुवद्वद्भ्यश्चरुं निर्वपेद्भूतिकाम आदित्या
 वा एतम्भूत्यै प्रति नुदन्ते योऽलम्भूत्यै सन्भूतिं न
 प्राप्नोत्यादित्यानेव भुवद्वत्ः स्वेन भागधेयेनोप धावति
 त एवैनम्भूतिं गमयन्ति भवत्येवादित्येभ्यो धारयद्वद्भ्यश्चरुं
 निर्वपेदपरुद्धो वाऽपरुध्यमानो वाऽऽदित्या वा अपरोद्धार
 आदित्या अवगमयितार आदित्यानेव धारयद्वत्ः॥ १॥

स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं विशि दध्रत्यनपरुध्यो
 भवत्यदितेऽनु मन्यस्वेत्यपरुध्यमानोऽस्य पदमा ददीतेयं

वा अदितिरियमेवास्मै राज्यमनु मन्यते सत्याशीरित्याह
सत्यामेवाशिषं कुरुत इह मन इत्याह प्रजा एवास्मै
समनसः करोत्युप प्रेतं मरुतः॥२॥

सुदानव एना विशपतिनाभ्यमुं राजानमित्याह मारुती
वै विड्गोष्ठो विशपतिर्विशैवनं राष्ट्रेण समर्धयति यः
परस्ताद्द्राम्यवादी स्यात्तस्य गृहाद्वीहीना हरेच्छुक्लांश्च
कृष्णांश्च वि चिनुयाद्ये शुक्लाः स्युस्तमादित्यं चरुं
निर्वपेदादित्या वै देवतया विद्विशमेवाव गच्छति॥३॥

अवंगतास्य विडनवगतं राष्ट्रमित्याहुर्ये कृष्णाः
स्युस्तव्वारुणं चरुन्निर्वपेद्वारुणं वै राष्ट्रमुभे एव विशं च
राष्ट्रं चाव गच्छति यदि नावगच्छेदिममहमादित्येभ्यो भागं
निर्वपाम्यामुष्मादमुष्यै विशोऽवंगन्तोरिति निर्वपेदादित्या
एवैनम्भागधेयम्प्रेप्सन्तो विशमव॥३॥

गमयन्ति यदि नावगच्छेदाश्वत्थान्मयूखान्थसप्त
मध्यमेषायामुप हन्यादिदमहमादित्यान्बध्नाम्यामुष्मादमुष्यै
विशोऽवंगन्तोरित्यादित्या एवैनम्बद्धवीरा विशमव गमयन्ति
यदि नावगच्छेदेतमेवादित्यं चरुं निर्वपेदिध्मेऽपि मयूखान्थसं

नह्येदनपरुध्यमेवाव गच्छत्याश्वत्था भवन्ति मरुतां वा
 एतदोजो यदश्वत्थ ओजसैव विशमव गच्छति सप्त भवन्ति
 सप्तगणा वै मरुतो गणश एव विशमव गच्छति॥५॥

धारयद्वतो मरुतो गच्छति विशमवैतदष्टादश च॥१॥ [१]

देवा वै मृत्योरबिभयुस्ते प्रजापतिमुपाधावन्तेभ्यं
 एताम्प्राजापत्यां शतकृष्णलां निरवपत्तयैवैष्वमृतमदधाद्यो
 मृत्योर्बिभीयात्तस्मा एताम्प्राजापत्यां शतकृष्णलां
 निर्वपेत्प्रजापतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स
 एवास्मिन्नायुर्दधाति सर्वमायुरेति शतकृष्णला भवति
 शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये॥६॥

प्रति तिष्ठति घृते भवत्यायुर्वै घृतममृतं हिरण्यमायुश्चैवास्मा
 अमृतं च समीचीं दधाति चत्वारिचत्वारि कृष्णलान्यव
 द्यति चतुरवत्तस्यास्या एकधा ब्रह्मण उप हरत्येकधैव
 यजमान आयुर्दधात्यसावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः
 प्रायश्चित्तिमैच्छन्तस्मा एतं सौर्यं चरुं निरवपन्तेनैवास्मिन्॥७॥

रुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात्तस्मा एतं सौर्यं
 चरुं निर्वपेदमुमेवादित्यं स्वेन भागधेयेनोप धावति स

ए॒वास्मिन्ब्र॒ह्मवर्च॑सं द॑धाति ब्र॒ह्मवर्च॑स्यै॒व भ॑वत्यु॒भयतो॑
 रु॒क्मौ भ॑वत उ॒भयत॑ ए॒वास्मिन्नु॑चं द॑धाति प्र॒याजेप्र॑याजे
 कृ॒ष्णलं जु॑होति दि॒ग्भ्य ए॒वास्मै॑ ब्र॒ह्मवर्च॑सम॒व रु॒न्ध्र
 आग्ने॑यम॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पे॒त्सावि॑त्रं द्वा॒दश॑कपाल॒म्भूम्यै॑ ॥८॥

च॒रुं यः का॒मये॑त हि॒र॒ण्यं वि॒न्दे॒य हि॒र॒ण्य॒म्मोषं॑
 नमे॑दिति॒ यदा॑ग्ने॒यो भ॑वत्याग्ने॒यं वै हि॒र॒ण्यं य॒स्यै॒व हि॒र॒ण्यं
 तेनै॒वैन॑द्विन्दते सावि॒त्रो भ॑वति सवि॒तृप्र॑सूत ए॒वैन॑द्विन्दते
 भू॒म्यै च॒रुर्भ॑वत्य॒स्यामे॒वैन॑द्विन्दत॒ उपै॑न॒५ हि॒र॒ण्यं न॑मति॒ वि
 वा ए॒ष इन्द्रि॑येण॒ वी॒र्ये॑ण॒र्ध्यते॒ यो हि॒र॒ण्यं वि॒न्दत॑ ए॒ताम् ॥९॥

ए॒व निर्व॑पे॒द्धि॒र॒ण्यं वि॒त्त्वा नेन्द्रि॑येण॒ वी॒र्ये॑ण॒ व्यृ॑ध्यत
 ए॒तामे॒व निर्व॑पे॒द्यस्य॑ हि॒र॒ण्यं न॑श्येद्यदा॑ग्ने॒यो भ॑वत्याग्ने॒यं वै
 हि॒र॒ण्यं य॒स्यै॒व हि॒र॒ण्यं तेनै॒वैन॑द्विन्दति सावि॒त्रो भ॑वति
 सवि॒तृप्र॑सूत ए॒वैन॑द्विन्दति॒ भू॒म्यै च॒रुर्भ॑वत्य॒स्यां वा ए॒तन्न॑श्यति॒
 यन्न॑श्यत्य॒स्यामे॒वैन॑द्विन्दतीन्द्रः ॥१०॥

त्वष्टुः सोम॑मभीष॒हापि॑ब॒त्स विष्व॑ङ्गा॒र्च्छ॒त्स इन्द्रि॑येण॒
 सोम॑पी॒थेन॒ व्या॑र्ध्यत॒ स यदूर्ध्व॑मुद॒वमी॑त्ते श्या॒माका॑
 अ॒भव॒न्त्स प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॑त्तस्मा॑ ए॒त५ सो॒मेन्द्र॑५

श्यामाकं चरुन्निरवपत्तेनैवास्मिन्निन्द्रियं सौमपीथमदधाद्वि
वा एष इन्द्रियेण सौमपीथेनर्ध्यते यः सोमं वर्मिति यः
सौमवामी स्यात्तस्मै॥११॥

एतं सौमेन्द्रं श्यामाकं चरुं निर्वपेत्सोमं चैवेन्द्रं च
स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्निन्द्रियं सौमपीथं
धत्तो नेन्द्रियेण सौमपीथेन व्यृध्यते यत्सौम्यो भवति
सौमपीथमेवाव रुन्दे यदैन्द्रो भवतीन्द्रियं वै सौमपीथ
इन्द्रियमेव सौमपीथमव रुन्दे श्यामाको भवत्येष वाव स
सोमः॥१२॥

साखादेव सौमपीथमव रुन्देऽग्रये दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं
निर्वपेदिन्द्राय प्रदात्रे पुरोडाशमेकादशकपालम् पशुकामो-
ऽग्निरेवास्मै पशून्प्रजनयति वृद्धानिन्द्रः प्र यच्छति दधि मधुं
घृतमापो धाना भवन्त्येतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैव पशूनव
रुन्दे पञ्चगृहीतम्भवति पाङ्गा हि पशवो बहुरूपम्भवति
बहुरूपा हि पशवः॥१३॥

समृद्धौ प्राजापत्यम्भवति प्राजापत्या वै पशवः
प्रजापतिरेवास्मै पशून्प्र जनयत्यात्मा वै पुरुषस्य मधु

यन्मध्वग्नौ जुहोत्यात्मानमेव तद्यजमानोऽग्नौ प्र दधाति
पङ्क्तौ याज्यानुवाक्ये भवतः पाङ्क्तः पुरुषः पाङ्क्ताः पशव
आत्मानमेव मृत्योर्निष्क्रीय पशूनव रुन्दे ॥ १४ ॥

इन्द्रियैऽस्मिन्भूम्यां एतामिन्द्रः स्यात्तस्मै सोमो बहुरूपा हि पशव

एकचत्वारिंशच्च ॥ २ ॥

[२]

देवा वै सत्रमांसतर्द्धिपरिमितं यशस्कामास्तेषां सोमं
राजानं यशं आर्च्छत्स गिरिमुदैत्तमग्निरनूदैत्तावग्नीषोमौ
समभवतान्ताविन्द्रो यज्ञविभ्रष्टोऽनु परैत्तावब्रवीद्याजयतम्मेति
तस्मा एतामिष्टिं निर्वपतामाग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपाल
सौम्यं चरुन्तयैवास्मिन्तेजः ॥ १५ ॥

इन्द्रियम्ब्रह्मवर्चसमधत्ताय्यौ यज्ञविभ्रष्टः स्यात्तस्मा
एतामिष्टिं निर्वपेदाग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालं
सौम्यं चरुय्यँदाग्नेयो भवति तेज एवास्मिन्तेन
दधाति यदैन्द्रो भवतीन्द्रियमेवास्मिन्तेन दधाति
यथ्सौम्यो ब्रह्मवर्चसं तेनाग्नेयस्य च सौम्यस्य चैन्द्रे
समाश्लेषयेत्तेजश्चैवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं च समीचीं ॥ १६ ॥

दधात्यग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपेद्यं कामो

नोप॒नमे॑दा॒ग्नेयो॑ वै ब्रा॒ह्म॒णः स॑ सोमं॒म्पि॒बति॑ स्वा॒मेव॑ दे॒वता॑ ५
 स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ सैवैनं॑ का॒मेन॑ स॒म॒र्धय॑त्यु॒पैनं॑
 का॒मो न॑मत्य॒ग्री॒षोमी॑य॒म॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पे॒द्ब्रह्म॑वर्च॒सका॑मो
 ऽग्री॒षोमा॑वे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ तावे॒वास्मि॑न्ब्रह्मवर्च॒सं
 ध॑त्तो ब्रह्मवर्च॒स्यैव॑ ॥ १७ ॥

भ॒वति॒ यद॒ष्टाक॑पाल॒स्तेना॑ग्ने॒यो यच्छा॑मा॒कस्तेन॑
 सौ॒म्यः स॒मृ॒द्धौ सो॒माय॑ वा॒जिनै॑ श्या॒माकं॑ च॒रुं निर्व॑पे॒द्यः
 क्लै॒व्या॑द्विभी॒याद्रेतो॑ हि वा ए॒तस्मा॒द्वाजि॑नम॒प॒क्राम॑त्यथै॒ष
 क्लै॒व्या॑द्विभा॒य सोम॑मे॒व वा॒जिन॑ ५ स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑
 धावति॒ स ए॒वास्मि॑न्नेतो॒ वाजि॑नं दधाति॒ न क्ली॒बो भ॑वति
 ब्रा॒ह्म॒णस्प॑त्यमेका॒दश॑कपालं॒ निर्व॑पे॒द्ग्राम॑कामः ॥ १८ ॥

ब्रह्म॑ण॒स्पति॑मे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मै॑
 स॒जा॒तान्प्र॑ यच्छति॒ ग्राम्ये॑व भ॑वति॒ ग॒णव॑ती या॒ज्यानु॑वा॒क्ये
 भवतः॑ स॒जा॒तैरे॒वैनं॑ ग॒णव॑न्तं करोत्ये॒तामे॒व निर्व॑पे॒द्यः
 का॒मये॑त ब्रह्म॒न्वि॒शं वि॑ ना॒शये॑य॒मिति॑ मा॒रुती॑ या॒ज्यानु॑वा॒क्ये
 कुर्या॑द्ब्रह्म॒न्नेव॑ वि॒शं वि॑ ना॒शय॑ति ॥ १९ ॥

अ॒र्य॒म्णे च॒रुं निर्व॑पे॒त्सुव॑र्गका॒मोऽसौ॑ वा आ॒दि॒त्यो॑ऽर्य॒मा-
 र्य॒मण॑मे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वैन॑ सु॒वर्गं
 लो॒कं ग॑मयत्य॒र्य॒म्णे च॒रुं निर्व॑पे॒द्यः का॒मये॑त॒ दान॑कामा मे
 प्र॒जाः स्यु॑रित्य॒सौ वा आ॒दि॒त्यो॑ऽर्य॒मा यः खलु॑ वै ददा॑ति॒
 सो॑ऽर्य॒मा र्य॒मण॑मे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒व॥ २०॥

अ॒स्मै दान॑कामाः प्र॒जाः क॑रोति॒ दान॑कामा अ॒स्मै
 प्र॒जा भ॑वन्त्य॒र्य॒म्णे च॒रुं निर्व॑पे॒द्यः का॒मये॑त स्व॒स्ति
 ज॒नता॑मि॒यामि॒त्य॒सौ वा आ॒दि॒त्यो॑ऽर्य॒मा र्य॒मण॑मे॒व स्वेन॑
 भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वैनं॑ तद्ग॑मयति॒ यत्र॑ जि॒ग॑मिष॒तीन्द्रो॑
 वै दे॒वाना॑मा॒नुजा॑व॒र आ॑सी॒त्स प्र॒जाप॑ति॒मुपा॑धाव॒त्तस्मा॑
 ए॒तमै॒न्द्रमा॑नुषू॒कमे॑का॒दश॑कपालं॒ निः॥ २१॥

अ॒व॒प॒त्तेनै॒वैन॒मग्रं॑ दे॒वता॑ना॒म्प॒र्य॒णय॑द्बु॒ध्रव॑ती॒ अग्र॑वती
 या॒ज्यानु॑वा॒क्ये अ॑करोद्बु॒ध्रादे॒वैन॒मग्र॒म्प॒र्य॒णय॑द्यो रा॒ज॒न्यं
 आ॒नुजा॑व॒रः स्या॑त्तस्मा॑ ए॒तमै॒न्द्रमा॑नुषू॒कमे॑का॒दश॑कपालं॒
 निर्व॑पे॒दिन्द्र॑मे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वैन॒मग्रं॑
 समा॒नाना॑म्प॒रि ण॑यति॒ बु॒ध्रव॑ती॒ अग्र॑वती या॒ज्यानु॑वा॒क्ये
 भव॑तो बु॒ध्रादे॒वैन॒मग्र॑म्॥ २२॥

परि॑ णय॒त्यानु॒षूको भ॑वत्येषा ह्येतस्य॑ दे॒वता॒ य
 आ॒नुजा॒वरः समृ॑द्ध्यो यो ब्रा॒ह्मण॑ आ॒नुजा॒वरः स्यात्तस्मा॑
 ए॒तम्बा॒रह॒स्पत्य॑मा॒नुषू॑कं च॒रुं निर्व॑पेद्बृ॒हस्प॑तिमे॒व स्वेन॑
 भा॒गधे॒येनो॑प॒ धाव॑ति॒ स ए॒वैन॒मग्र॑ ५ समा॒नाना॒म्परि॑ णयति
 बु॒ध्रव॑ती॒ अग्र॑वती या॒ज्यानु॒वाक्ये॑ भवतो बु॒ध्रादे॒वैन॒मग्र॑म्परि॑
 णय॒त्यानु॒षूको भ॑वत्येषा ह्येतस्य॑ दे॒वता॒ य आ॒नुजा॒वरः
 समृ॑द्ध्यो ॥ २३ ॥

एव निरग्रमेतस्य चत्वारि च ॥४॥ [४]

प्र॒जाप॑ते॒स्त्रय॑स्त्रि॑ ५ श॒द्दुहि॑तरं आस॒न्ताः सोमा॑य॒ राज्ञे॑-
 ऽद॒दात्ता॑सा ५ रोहि॑णीमु॒पैत्ता ई॒र्ष्यन्तीः पुन॑रगच्छ॒न्ता अन्वै॑त्ताः
 पुन॑रयाचत॒ ता अ॑स्मै न पुन॑रद॒दात्सो॑ ऽब्रवी॒दृत॑म॒मीष्व॒ यथा॑
 समा॑वच्छ॒ उपै॑ष्याम्यथ॒ ते पुन॑र्दा॒स्यामी॑ति॒ स ऋ॒तमा॑मी॒त्ता
 अ॑स्मै पुन॑रद॒दात्ता॑सा ५ रोहि॑णीमे॒वोप॑ ॥ २४ ॥

ऐ॒तं य॒ख्मं आ॒र्च्छ॒द्राजा॑नं॒ य॒ख्मं आ॒र॒दिति॑
 त॒द्रा॒जय॒ख्मस्य॑ जन्म॒ यत्पा॑पी॒यान॑भ॒वत्तत्पा॑पय॒ख्मस्य॑
 य॒ज्ञाया॑भ्यो ऽवि॒न्दत्त॑ज्ञा॒येन्य॑स्य॒ य ए॒वमे॑तेषां॒ य॒ख्माणां॑ जन्म॒
 वेद॑ नैन॑मे॒ते य॒ख्मा वि॑न्दन्ति॒ स ए॒ता ए॒व न॑म॒स्यन्नु॑पा॒धाव॑त्ता

अ॒ब्रुव॒न्वरं॑ वृ॒णाम॑है स॒माव॒च्छ ए॒व न॒ उपा॑य॒ इति॑ तस्मा॑
ए॒तम्॥ २५॥

आ॒दि॒त्यं च॒रुं नि॒र॒व॒प॒न्तेनै॒वैन॑म्पा॒पा॒थ्स्रामा॑दमु॒श्चन्
यः पा॑प॒य॒ख्मगृ॑हीतः॒ स्या॒त्तस्मा॑ ए॒तमा॑दि॒त्यं च॒रुं
नि॒र्व॒पे॒दादि॒त्याने॒व स्वे॒न भा॒ग॒धे॒येनो॑प॒ धा॒वति॑ त ए॒वैनं॑
पा॒पा॒थ्स्रामा॑न्मु॒श्चन्त्य॑मावा॒स्यायां॑ नि॒र्व॒पे॒दमु॒मे॒वैन॑मा॒प्याय॑मान॒मन॑
प्या॒य॒यति॑ न॒वो॒न॒वो भ॑वति॒ जाय॑मान॒ इति॑ पु॒रो॒नु॒वा॒क्या
भ॒व॒त्यायु॑रे॒वास्मि॑न्तया॑ द॒धाति॑ यमा॑दि॒त्या अ॒शु॒माप्या॑य॒यन्ती॑ति
या॒ज्यै॒वैन॑मे॒तया॑ प्याय॒यति॑॥ २६॥

ए॒वोपै॑तम॒स्मिन्त्रयो॑दश च॥५॥ [५]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ऽन्नाद्यं॒ व्यादि॑श॒त्सोऽब्र॑वी॒द्यदि॑मा॒ल्लो॒कान॒भ्यति॑
तन्म॑मा॒सदि॑ति॒ तदि॑मा॒ल्लो॒कान॒भ्यत्य॑रिच्यतेन्द्र॒राजा॑न॒मिन्द्र॑मधि॒
स्व॒राजा॑न॒न्ततो॑ वै स इ॒मा॒ल्लो॒कास्त्रे॒धादु॑ह॒त्तत्रि॑धातो॒स्त्रिधा॑तु॒त्वय॑
का॒मये॑तान्नादः॒ स्या॒दिति॑ तस्मा॑ ए॒तं त्रि॑धातुं॒ निर्व॑पेदिन्द्रा॒य
राज्ञे॑ पु॒रो॒डाश॑म्॥ २७॥

एका॑दशक॒पाल॒मिन्द्रा॑या॒धिरा॑जायेन्द्रा॒य स्व॒राज्ञे॑ऽयं वा
इन्द्रो॑ रा॒जाय॑मिन्द्रो॒ऽधि॒रा॒जोऽसा॑विन्द्रः॒ स्व॒राडि॑माने॒व

लो॒का॒न्ध॒स्वेन॑ भा॒ग॒धे॒ये॒नोप॑ धावति॒ त ए॒वा॒स्मा॒ अन्न॒म्प्र
य॑च्छन्त्यन्ना॒द ए॒व भ॑वति॒ यथा॑ व॒त्सेन॒ प्र॒त्तां गां
दुह॑ ए॒वमे॒वेमा॒ल्लौका॑न्प्र॒त्ता॒न्काम॑मन्नाद्यं॒ दुह॑ उ॒त्ता॒नेषु॑
क॒पाले॑ष्वधि॒ श्रय॑त्यया॒तयाम॑त्वाय॒ त्रयः॑ पु॒रोडा॑शा
भव॑न्ति॒ त्रय॑ इ॒मे लो॒का ए॒षा॒ल्लौका॑ना॒मास्या॒ उत्त॑र॒उत्त॑रो
ज्याया॑न्भवत्ये॒वमि॑व॒ हीमे॑ लो॒काः समृ॑द्धौ॒ सर्वे॑षामभि॒गम॑य॒न्नव॑
द्यत्य॑च्छ॒म्बद्गार॑व्य॒त्यास॑मन्वा॒हानि॑र्दाहाय॥ २८॥

पु॒रोडा॑श॒त्रय॑ष्वङ्घ्रि॒शति॑श्च॥ ६॥

[६]

दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आस॒न्तान्दे॒वान॑सुरा॒ अज॑य॒न्ते
दे॒वाः प॑राजि॒ग्याना॒ असुरा॑णां॒ वैश्य॑मुपा॒यन्ते॑भ्य॒
इन्द्रि॑यं॒ वी॒र्य॑मपा॒क्राम॑त्तदिन्द्रो॒ऽचाय॑त्तदन्वपा॒क्राम॑त्तद॒वरु॑धं
नाश॑क्रो॒त्तद॑स्मादभ्य॒र्धोऽच॑र॒त्स प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॑त्तमे॒तया॒
सर्व॑पृष्ठया॒ऽयाज॑य॒त्तयै॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मदधा॒द्य
इन्द्रि॑यका॒मः॥ २९॥

वी॒र्य॑का॒मः स्या॑त्तमे॒तया॒ सर्व॑पृष्ठया॒ याज॑येदे॒ता ए॒व
दे॒वताः॑ स्वेन॑ भा॒ग॒धे॒ये॒नोप॑ धावति॒ ता ए॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं वी॒र्य॑
दध॑ति॒ यदिन्द्रा॑य॒ राथ॑तराय॒ निर्व॑प॒ति यदे॒वाग्ने॑स्तेज॒स्तदे॒वाव॑

रुद्धे यदिन्द्राय॑ बार॒हताय॑ यदे॒वेन्द्र॑स्य॒ तेज॒स्तदे॒वाव॑ रुद्धे
यदिन्द्राय॑ वैरू॒पाय॑ यदे॒व स॑वि॒तुस्तेज॒स्तत्॥ ३०॥

ए॒वाव॑ रुद्धे यदिन्द्राय॑ वैरा॒जाय॑ यदे॒व धा॒तुस्तेज॒स्तदे॒वाव॑
रुद्धे यदिन्द्राय॑ शा॒क॒राय॑ यदे॒व म॒रुतां॑ तेज॒स्तदे॒वाव॑
रुद्धे यदिन्द्राय॑ रै॒व॒ताय॑ यदे॒व बृ॒ह॒स्पते॒स्तेज॒स्तदे॒वाव॑ रुद्ध
ए॒ताव॑न्ति॒ वै तेजा॑ँ॒सि॒ तान्ये॒वाव॑ रुद्ध॒ उत्ता॑नेषु॒ क॒पाले॒ष्वधि॑
श्रय॒त्यया॑तयाम॒त्वाय॑ द्वाद॑शकपालः पुरो॒डाशः॑॥ ३१॥

भ॒वति॒ वैश्व॑दे॒वत्वाय॑ स॒म॒न्त॒म्पर्य॑व॒द्यति॒ स॒म॒न्त॒मेवेन्द्रि॑यं
वी॒र्यं॑ यज॑माने दधाति व्य॒त्यास॒मन्वा॒हानि॑र्दा॒हायाश्च॑ ऋष॒भो
वृ॒ष्णिर्ब॒स्तः सा द॑खि॒षणा॑ वृष॒त्वायै॒तयै॒व य॑जेताभि॒शस्य॑मान
ए॒ताश्चे॒द्वा अ॑स्य दे॒वता॑ अन्न॑म॒दन्त्य॑दन्त्यु॒वेवा॑स्य
म॒नुष्याः॑॥ ३२॥

इन्द्रि॒यका॑म॒स्सवि॒तुस्तेज॒स्तत्पुरो॒डाशो॑ऽष्टात्रि॑ंशच्च॥ ७॥ ————— [७]

रज॑नो॒ वै कौ॑णेयः क्र॑तु॒जितं॑ जा॒नकिं॑ च॒ख्युर्व॒न्यम॑या॒त्तस्मा॑
ए॒तामिष्टिं॑ नि॒र॒व॒प॒द॒ग्नये॑ भ्राज॑स्वते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालः
सौ॒र्यं च॒रुम॑ग्नये॒ भ्राज॑स्वते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पाल॒न्तयै॒वास्मि॑श्च॒ख्युर्
स्या॒त्तस्मा॑ ए॒तामिष्टिं॑ नि॒र्व॒प॒द॒ग्नये॑ भ्राज॑स्वते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालः

सौर्यं चरुमग्नये भ्राजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालमग्नेर्वै चख्षुषा
मनुष्या वि॥ ३३॥

पश्यन्ति सूर्यस्य देवा अग्निं चैव सूर्यं च स्वेन भागधेयेनोप
धावति तावेवास्मिश्चख्षुर्धत्तश्चख्षुष्मानेव भवति यदाग्नेयौ
भवतश्चख्षुषी एवास्मिन्तत्प्रति दधाति यथ्सौर्यो नासिकां
तेनाभितः सौर्यमाग्नेयौ भवतस्तस्मादभितो नासिकां चख्षुषी
तस्मान्नासिकया चख्षुषी विधृते समानी याज्यानुवाक्ये
भवतः समानः हि चख्षुः समृद्ध्या उदु त्यं जातवेदसः
सप्त त्वा हरितो रथे चित्रं देवानामुदगादनीकमिति पिण्डान्प्र
यच्छति चख्षुरेवास्मै प्र यच्छति यदेव तस्य तत्॥ ३४॥

वि ह्यष्टाविंशतिश्च॥ ८॥

[८]

ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहः संजातेषु भूयासं धीरश्चेत्ता
वसुविद्धुवोऽसि ध्रुवोऽहः संजातेषु भूयासमुग्रश्चेत्ता
वसुविद्धुवोऽसि ध्रुवोऽहः संजातेषु भूयासमभिभूश्चेत्ता
वसुविदामनमस्यामनस्य देवा ये संजाताः कुमाराः
समनसस्तान्हं कामये हृदा ते मां कामयन्ताः हृदा तान्म
आमनसः कृधि स्वाहामनमसि॥ ३५॥

आमनस्य देवा याः स्त्रियः समनसस्ता अहं कामये
 हृदा ता मां कामयन्ताः हृदा ता म आमनसः कृधि
 स्वाहा वैश्वदेवीः साङ्ग्रहणीं निर्वपेद्दामकामो वैश्वदेवा वै
 संजाता विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त
 एवास्मै सजातान्प्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवति साङ्ग्रहणी
 भवति मनोग्रहेण वै संग्रहेणम्मन एव संजातानाम्॥३६॥

गृह्णाति ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहः संजातेषु भूयासमिति
 परिधीन्यपरि दधात्याशिषमेवैतामा शास्तेऽथो एतदेव सर्वः
 संजातेष्वधि भवति यस्यैवं विदुष एते परिधयः परिधीयन्त
 आमनमस्यामनस्य देवा इति तिस्र आहुतीर्जुहोत्येतावन्तो
 वै संजाता ये महान्तो ये ख्युल्लका याः स्त्रियस्तानेवाव
 रुद्धे त एनमवरुद्धा उप तिष्ठन्ते॥३७॥

स्वाहामनमसि सजातानाः रुद्धे पञ्च च॥१॥ [१]

यन्नवमैत्तन्नवनीतमभवद्यदसर्पत्तश्सर्पिरभवद्यदधियत
 तद्धृतमभवदश्विनोः प्राणोऽसि तस्य ते दत्तां ययोः प्राणोऽसि
 स्वाहेन्द्रस्य प्राणोऽसि तस्य ते ददातु यस्य प्राणोऽसि
 स्वाहा मित्रावरुणयोः प्राणोऽसि तस्य ते दत्तां ययोः

प्रा॒णोऽसि॒ स्वाहा॒ विश्वे॑षां दे॒वानां॑ प्रा॒णोऽसि॑॥३८॥

तस्य॑ ते ददतु॒ येषां॑ प्रा॒णोऽसि॒ स्वाहा॑ घृ॒तस्य॒
धा॒रा॒म॒मृ॒तस्य॒ प॒न्था॒मि॒न्द्रेण॑ द॒त्ता॒म्प्र॒य॒ता॒म्म॒रु॒द्भिः। तत्त्वा॒
विष्णुः॑ पर्य॑पश्य॒त्तत्त्वे॒डा ग॒व्यैर॑यत्। पा॒व॒मा॒नेन॑ त्वा॒ स्तोमे॑न
गा॒य॒त्रस्य॑ वर्त॒न्योपा॑शो॒र्वीर्ये॑ण दे॒वस्त्वा॑ सवि॒तोऽसृ॑जतु
जी॒वा॒त॒वे जी॒व॒न॒स्यायै॑ बृ॒ह॒द्र॒थ॒न्त॒रयो॑स्त्वा॒ स्तोमे॑न त्रि॒ष्टुभो॑
वर्त॒न्या शु॒क्रस्य॑ वी॒र्ये॑ण दे॒वस्त्वा॑ सवि॒तोत्॥३९॥

सृ॒ज॒तु जी॒वा॒त॒वे जी॒व॒न॒स्याया॑ अ॒ग्नेस्त्वा॒ मा॒त्रया॒
जग॑त्यै वर्त॒न्याग्र॑य॒णस्य॑ वी॒र्ये॑ण दे॒वस्त्वा॑ सवि॒तोऽसृ॑जतु
जी॒वा॒त॒वे जी॒व॒न॒स्याया॑ इ॒मम॑ग्र॒ आयु॑षे॒ वर्च॑से
कृ॒धि प्रि॒य॑ रे॒तो वरु॑ण सोम॒ राज॑न्। मा॒तेवा॑स्मा
अ॒दि॒ते श॒र्म यच्छु॑ विश्वे॑ दे॒वा ज॑र॒दष्टि॑र्यथास॑त्।
अ॒ग्निरा॑यु॒ष्मान्त्स व॑न॒स्पति॑भि॒रायु॑ष्मा॒न्तेन॒ त्वायु॑षायु॒ष्मन्तं
क॑रोमि॒ सोम॒ आयु॑ष्मा॒न्त्स ओष॑धीभि॒र्यज्ञ॑ आयु॒ष्मा॒न्त्स
द॒खि॒ष्णाभि॑र्ब्र॒ह्मायु॑ष्म॒त्तद्वा॑ ह्य॒णैरा॑यु॒ष्मद्दे॒वा आयु॑ष्मन्त॒स्ते-
ऽमृ॑ते॒न पि॒तर॒ आयु॑ष्मन्त॒स्ते स्व॒धया॑यु॒ष्मन्त॒स्तेन॒
त्वायु॑षायु॒ष्मन्तं क॑रोमि॥४०॥

विश्वेषां देवानां प्राणोऽसि त्रिष्टुभो वर्तन्या शुक्रस्य वीर्येण देवस्त्वा सवितोत्सोम
आयुष्मान्पञ्चविंशतिश्च॥ 10॥ [१०]

अग्निं वा एतस्य शरीरं गच्छति सोमः रसो
वरुण एनं वरुणपाशेन गृह्णाति सरस्वतीं वाग्ग्राविष्णू
आत्मा यस्य ज्योगामयति यो ज्योगामयावी स्याद्यो
वा कामयेत सर्वमायुरिरियामिति तस्मा एतामिष्टिं
निर्वपेदाग्नेयमष्टाकपालः सौम्यं चरुं वारुणं दशकपालः
सारस्वतं चरुमाग्रावैष्णवमेकादशकपालमग्नेरेवास्य शरीरं
निष्क्रीणाति सोमाद्रसम्॥ ४१॥

वारुणेनैवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति सारस्वतेन वाचं
दधात्यग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताभिश्चैवैनं
यज्ञेन च भिषज्यत्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येव
यन्नवमैत्तन्नवनीतमभवदित्याज्यमवैरूष्यते रूपमेवास्यैतन्महिमा
व्याचष्टेऽश्विनोः प्राणोऽसीत्याहाश्विनौ वै देवानाम्॥ ४२॥

भिषजौ ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोतीन्द्रस्य प्राणो-
ऽसीत्याहेन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति मित्रावरुणयोः
प्राणोऽसीत्याह प्राणापानावेवास्मिन्नेतेन दधाति विश्वेषां

देवानां प्राणोऽसीत्याह वीर्यमेवास्मिन्नेतेन दधाति घृतस्य
धारांममृतस्य पन्थामित्याह यथायजुरेवैतत्पावमानेन त्वा
स्तोमेनेति ॥ ४३ ॥

आह प्राणमेवास्मिन्नेतेन दधाति बृहद्रथन्तरयोस्त्वा
स्तोमेनेत्याहौज एवास्मिन्नेतेन दधात्यग्नेस्त्वा मात्रयेत्याहात्मानं
दधात्यृत्विजः पर्याहुर्यावन्त एवर्त्विजस्त एनम्भिषज्यन्ति
ब्रह्मणो हस्तमन्वारभ्य पर्याहुरेकधैव यजमान आयुर्दधति
यदेव तस्य तद्धिरण्यात् ॥ ४४ ॥

घृतं निष्पिबत्यायुर्वै घृतममृतं हिरण्यममृतादेवायुर्निष्पिबति
शतमानम्भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये
प्रति तिष्ठत्यथो खलु यावन्तीः समा एष्यन्मन्येत
तावन्मानं स्यात्समृद्ध्या इममग्र आयुषे वर्चसे
कृधीत्याहायुरेवास्मिन्वर्चो दधाति विश्वे देवा जरदष्टिर्यथासदित
जरदष्टिमेवैनं करोत्यग्निरायुष्मानिति हस्तं गृह्णात्येते वै देवा
आयुष्मन्तस्त एवास्मिन्नायुर्दधति सर्वमायुरेति ॥ ४५ ॥

प्रजापतिर्वरुणायाश्वमनयत्स स्वां देवतामाच्छत्स
 पर्यदीर्यत् स एतं वारुणं चतुष्कपालमपश्यत्तं निरवपत्ततो
 वै स वरुणपाशादमुच्यत् वरुणो वा एतं गृह्णाति
 योऽश्वम्प्रतिगृह्णाति यावतोऽश्वान्प्रतिगृह्णीयात्तावतो
 वारुणाश्चतुष्कपालान्निर्वपेद्वरुणमेव स्वेन भागधेयेनोप
 धावति स एवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति॥४६॥

चतुष्कपाला भवन्ति चतुष्पाद्विश्वः समृद्ध्या एकमतिरिक्तं
 निर्वपेद्यमेव प्रतिग्राही भवति यं वा नाध्येति तस्मादेव
 वरुणपाशान्मुच्यते यद्यपरम्प्रतिग्राही स्यात्सौर्यमेककपालमनु
 निर्वपेदमुमेवादित्यमुच्चारं कुरुतेऽपोऽवभृथमवैत्यप्सु वै
 वरुणः साख्यादेव वरुणमव यजतेऽपोनप्रीयं चरुम्पुनरेत्य
 निर्वपेदप्सुयोनिर्वा अश्वः स्वामेवैनं योनिं गमयति स एनं
 शान्त उप तिष्ठते॥४७॥

मुञ्चति चरुं सप्तदश च॥१२॥

या वामिन्द्रावरुणा यतव्या तनूस्तयेममंहसो
 मुञ्चतय्यां वामिन्द्रावरुणा सहस्र्या रक्खस्या तेजस्या
 तनूस्तयेममंहसो मुञ्चतय्यां वामिन्द्रावरुणावग्नौ सामस्तं

वा॒मे॒ते॒ना॒व॑ य॒जे॒ यो॒ वा॒मि॒न्द्रा॒वरु॒णा द्वि॒पा॒थ्सु॑ प॒शुषु॑
च॒तु॒ष्पा॒थ्सु॑ गो॒ष्ठे गृ॒हेष्व॒प्स्वोष॑धीषु वन॒स्पति॑षु स्ना॒म॒स्तं
वा॒मे॒ते॒ना॒व॑ य॒ज॒ इन्द्रो॒ वा ए॒तस्य॑॥४८॥

इ॒न्द्रि॒येणा॑प॒ क्राम॑ति॒ वरु॑ण ए॒नं वरु॑णपा॒शेन॑ गृ॒ह्णाति॑
यः पा॒प्मना॑ गृ॒हीतो॑ भ॒वति॑ यः पा॒प्मना॑ गृ॒हीतः॑ स्यात्तस्मा॑
ए॒तामै॑न्द्रावरु॒णीम्प॑य॒स्यां॑ निर्व॑पेदिन्द्र ए॒वास्मि॑न्निन्द्रि॒यं द॑धाति॒
वरु॑ण ए॒नं वरु॑णपा॒शान्मु॑ञ्चति प॒यस्या॑ भ॒वति॑ प॒यो हि वा
ए॒तस्मा॑द॒प॒क्राम॑त्यथैष पा॒प्मना॑ गृ॒हीतो॑ यत्प॑य॒स्यां॑ भ॒वति॑
प॒य ए॒वास्मि॑न्तया॑ द॒धाति॑ प॒यस्या॑याम्॥४९॥

पु॒रो॒डाश॑म॒व॑ द॒धात्या॑त्म॒न्वन्त॑मे॒वैन॑ करो॒त्यथो॑
आ॒य॒त॑न॒वन्त॑मे॒व च॑तु॒र्धा व्यू॑हति दि॒ख्वे॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति पु॒नः
स॒मू॒हति॑ दिग्भ्य ए॒वास्मै॑ भे॒षजं॑ क॒रोति॑ स॒मू॒ह्याव॑ द्यति॒
यथा॑वि॒द्धं निष्कृ॑न्तति॒ तादृ॑गे॒व तद्यो॑ वा॒मि॒न्द्रा॒वरु॒णाव॒ग्नौ
स्ना॒म॒स्तं वा॒मे॒ते॒ना॒व॑ य॒ज॒ इत्या॑ह॒ दुरि॑ष्ट्या ए॒वैन॑म्पाति॒ यो
वा॒मि॒न्द्रा॒वरु॒णा द्वि॒पा॒थ्सु॑ प॒शुषु॑ स्ना॒म॒स्तं वा॒मे॒ते॒ना॒व॑ य॒ज॒
इत्या॑है॒ताव॑ती॒र्वा आप॒ ओष॑धयो॒ वन॒स्पत॑यः प्र॒जाः प॒शव॑
उप॒जीव॑नीया॒स्ता ए॒वास्मै॑ वरु॒णपा॒शान्मु॑ञ्चति॥५०॥

एतस्य पयस्यायाम्पाति षड्विंशतिश्च॥१३॥ [१३]

स प्रलवन्नि काव्येन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं नरः। त्वं नः
सोम विश्वतो रख्या राजन्नघायतः। न रिष्येत्त्वावतः सखा।
या ते धामानि दिवि या पृथिव्याय्यां पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु।
तेभिर्नो विश्वैः सुमना अहेङ्नाजन्त्सोम प्रति हव्या गृभाय।
अग्नीषोमा सवेदसा सहूती वनतं गिरः। सं देवत्रा बभूवथुः।
युवम्॥५१॥

एतानि दिवि रोचनान्यग्निश्च सोम सक्रतू अधत्तम्।
युवः सिन्धूः रभिशस्तेरवद्यादग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान्।
अग्नीषोमाविमः सु मे शृणुतं वृषणा हवम्। प्रति
सूक्तानि हर्यतम्भवतं दाशुषे मयः। आन्यं दिवो मातरिश्वा
जभारामभ्रादन्यम्परि श्येनो अद्रेः। अग्नीषोमा ब्रह्मणा
वावृधानोरुं यज्ञाय चक्रथुरु लोकम्। अग्नीषोमा हविषः
प्रस्थितस्य वीतम्॥५२॥

हर्यतं वृषणा जुषेथाम्। सुशर्माणा स्ववसा हि भूतमथा
धत्तं यजमानाय शं योः। आ प्यायस्व सं ते। गुणानां
त्वा गुणपतिः हवामहे कविं कवीनामुपमश्रवस्तमम्।

ज्येष्ठराजम्ब्रह्मणाम्ब्रह्मणस्पत॒ आ नः॑ शृण्वन्नृ॒तिभिः॑ सीद॒
सादनम्। स इज्जनेन॒ स विशा॑ स जन्मना॒ स पुत्रैर्वाजम्भरते॒
धना॒ नृभिः॑। दे॒वानां॑ यः पि॒तरमा॒विवांसति॑॥५३॥

श्रद्धाम॑ना ह॒विषा॒ ब्रह्म॑णस्पतिम्। स सु॒ष्टुभा॒ स ऋ॑क्ता
गु॒णेन॑ व॒ल॒रुरोज॑ फ॒लिग॑ रवेण। बृह॒स्पति॑रु॒स्त्रियां॑
हव्य॒सूदः॑ कनि॒क्रद॒द्वाव॑शतीरुदाजत्। मरु॑तो॒ यद्ध॑ वो दि॒वो या
वः॒ शर्म॑। अ॒र्यमा॑ याति वृष॒भस्तु॑विष्मान्दा॒ता वसू॑नाम्पुरु॒हूतो॑
अ॒र॒हन्। स॒हस्रा॒ख्यो गो॑त्र॒भिर्द्वज्र॑बा॒हुर॒स्मासु॑ दे॒वो द्र॒विणं॑
दधातु। ये ते॑ऽर्यमन्ब॒हवो॑ दे॒व्यानाः॑ पन्था॑नः॥५४॥

रा॒ज॒न्दि॒व आ॒चर॑न्ति। तेभि॑र्नो दे॒व महि॑ शर्म॒ यच्छु॑ शं
न॑ ए॒धि द्वि॒पदे॒ शं चतु॑ष्पदे। बु॒ध्रादग्र॑मङ्गि॒रोभि॑र्गृणा॒नो वि
पर्व॑तस्य दृ॒हितान्यै॑रत्। रु॒जद्रो॑धा॒सि कृ॒त्रिमा॑ण्येषा॒सि
सोम॑स्य॒ ता म॒द इन्द्र॑श्चकार। बु॒ध्रादग्रै॑ण॒ वि मि॑माय॒
मानै॑र्वज्रेण॒ खान्य॑तृणन्न॒दीनाम्। वृथा॑सृजत्प॒थिभि॑र्दीर्घया॒थैः
सोम॑स्य॒ ता म॒द इन्द्र॑श्चकार॥५॥

प्र यो ज॒ज्ञे वि॒द्वा॒स्य ब॒न्धुं वि॒श्वानि॑ दे॒वो जनि॑मा
विव॑क्ति। ब्रह्म॒ ब्रह्म॑ण॒ उज्ज॑भा॒र म॒ध्या॒न्नीचा॑दु॒च्चा स्व॒धया॑भि प्र

तस्थौ। महान्मही अस्तभायद्वि जातो द्या९ सन्न पार्थिवं च
 रजः। स बुध्रादौष्ट जनुषाभ्यग्रम्बृहस्पतिर्देवता यस्य सम्राट्।
 बुध्राद्यो अग्रमभ्यर्त्योजंसा बृहस्पतिमा विवासन्ति देवाः।
 भिनद्वलं वि पुरो ददरीति कनिक्रदत्सुवरपो जिगाय॥५६॥

युवर्षीतमा विवासति पन्थानो दीर्घयाथैः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार देवा नव
 च॥14॥ [१४]

देवा मनुष्या देवासुरा अब्रुवन्देवासुरास्तेषां ज्ञायत्री प्रजापतिस्ता यत्राग्रे गोभिश्चित्रया
 मारुतन्देवा वसव्या अग्रे मारुतमिति देवा वसव्या देवाश्शर्मण्यास्त्वष्टा हतपुत्रो
 देवा वै राजन्यान्नवोनवश्चतुर्दश॥14॥ देवा मनुष्याः प्रजाम्पशून्देवा वसव्याः
 परिध्यादिदमस्यष्टाचत्वारि९शत्॥48॥ देवा मनुष्या मादयध्वम्॥ [१५]

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

देवा मनुष्याः पितरस्तेऽन्यत आसन्नसुरा रख्यांसि
 पिशाचास्तेऽन्यतस्तेषां देवानामुत यदल्पं लोहितमकुर्वन्तद्रख्या
 रात्रीभिरसुभ्रन्तान्त्सुब्धान्मृतान्भि व्यौच्छुत्ते देवा अविदुर्यो
 वै नोऽयम्प्रियते रख्यांसि वा इमं घ्नन्तीति ते

र॒ख्याऽस्युपा॑म॒त्रय॑न्त॒ तान्य॑ब्रुव॒न्वरं॑ वृ॒णाम॑है यत्॥१॥

असु॑रा॒ञ्जया॑म॒ तन्नः॑ सु॒हास॑दिति॒ ततो॒ वै दे॒वा
असु॑रा॒नज॑यन्तेऽसु॑रा॒ञ्जित्वा॒ र॒ख्याऽस्युपा॑नुदन्त॒ तानि॒
र॒ख्याऽस्यनृ॑तमक॒र्तेति॑ सम॒न्तं दे॒वान्पर्य॑विशन्ते दे॒वा
अ॒ग्राव॑नाथन्त॒ तेऽग्नये॒ प्रव॑ते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं
नि॒रव॑पन्न॒ग्नये॑ विबा॒धव॑तेऽग्नये॒ प्रती॑कवते॒ यद॒ग्नये॒ प्रव॑ते
नि॒रव॑पन् या॒न्येव॒ पुरस्ता॑द्र॒ख्याऽसि॑॥२॥

आस॑न्तानि॒ तेन॒ प्राणु॑दन्त॒ यद॒ग्नये॑ विबा॒धव॑ते या॒न्येवा॑भितो॒
र॒ख्याऽस्यास॑न्तानि॒ तेन॒ व्य॑बाधन्त॒ यद॒ग्नये॒ प्रती॑कवते
या॒न्येव॒ पश्चा॑द्र॒ख्याऽस्यास॑न्तानि॒ तेना॑पा॒नुद॑न्त॒ ततो॒
दे॒वा अ॒भ॒व॒न्परा॑सु॒रा यो भ्रातृ॑व्यवा॒न्थस्या॑त्स स्पर्ध॑मान
ए॒तये॑ष्ट्या॒ यजे॑ता॒ग्नये॒ प्रव॑ते पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं निर्व॑पेद॒ग्नये॑
विबा॒धव॑ते॥३॥

अ॒ग्नये॒ प्रती॑कवते॒ यद॒ग्नये॒ प्रव॑ते निर्व॑प॒ति य
ए॒वास्मा॑च्छ्रेया॒न्भ्रातृ॑व्य॒स्तं तेन॒ प्र णु॑दते॒ यद॒ग्नये॑ विबा॒धव॑ते
य ए॒वैनैन॑ स॒दृङ्गं॑ तेन॒ वि बा॑धते॒ यद॒ग्नये॒ प्रती॑कवते॒ य
ए॒वास्मा॑त्पापी॒यान्तं॑ तेनाप॑ नुदते॒ प्र श्रेया॑ऽस॒म्भ्रातृ॑व्यं

नुदतेऽतिं सदृशं क्रामति नैनम्पापीयानाप्रोति य एवं
विद्वानेतयेष्ट्या यजते॥४॥

वृणामहे यत्पुरस्ताद्द्रव्यांसि वपेदग्नये विबाधवंत एवञ्चत्वारि च॥१॥ [१]

देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा अब्रुवन् यो नो
वीर्यावत्तमस्तमनुं समारभामहा इति त इन्द्रमब्रुवन्त्वं वै नो
वीर्यावत्तमोऽसि त्वामनुं समारभामहा इति सोऽब्रवीत्तिस्रो मं
इमास्तनुवो वीर्यावतीस्ताः प्रीणीताथासुरानभि भविष्यथेति
ता वै ब्रूहीत्यब्रुवन्नियमं होमुगियं विमृधेयमिन्द्रियावती॥५॥

इत्यब्रवीत्त इन्द्रायां होमुचे पुरोडाशमेकादशकपालं
निरवपन्नन्द्राय वैमृधायेन्द्रायेन्द्रियावते यदिन्द्रायां होमुचे
निरवपन्नं हंस एव तेनामुच्यन्त यदिन्द्राय वैमृधाय मृध एव
तेनापाघ्नत यदिन्द्रायेन्द्रियावत इन्द्रियमेव तेनात्मन्नदधत
त्रयस्त्रिंशत्कपालम्पुरोडाशं निरवपन्नयस्त्रिंशद्वै देवतास्ता
इन्द्र आत्मन्ननुं समारम्भयत भूत्यै॥६॥

तां वाव देवा विजितिमुत्तमामसुरैर्व्यजयन्त यो
भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पर्धमान एतयेष्ट्या यजेतेन्द्रायां होमुचे

पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्राय वैमृधायेन्द्रायेन्द्रियावते-
 ऽहंसा वा एष गृहीतो यस्माच्छ्रेयान्भ्रातृव्यो यदिन्द्रायां होमुचे
 निर्वपत्यहंसा एव तेन मुच्यते मृधा वा एषोऽभिषण्णो
 यस्मात्समानेष्वन्यः श्रेयानुत ॥ ७ ॥

अभ्रातृव्यो यदिन्द्राय वैमृधाय मृध एव तेनाप
 हते यदिन्द्रायेन्द्रियावत इन्द्रियमेव तेनात्मन्धत्ते
 त्रयस्त्रिंशत्कपालम्पुरोडाशं निर्वपति त्रयस्त्रिंशद्वै
 देवतास्ता एव यजमान आत्मन्ननु समारम्भयते भूत्यै
 सा वा एषा विजितिर्नामेष्टिर्य एवं विद्वानेतयेष्ट्या यजत
 उत्तमामेव विजितिम्भ्रातृव्येण विजयते ॥ ८ ॥

इन्द्रियावती भूत्या उत्तैकान्नपञ्चाशच्च ॥ २ ॥ [२]

देवासुराः संयत्ता आसन्तेषां गायत्र्योजो बलमिन्द्रियं
 वीर्यम्प्रजाम्पशून्संगृह्यादायापक्रम्यातिष्ठत्तेऽमन्यन्त यतरान्
 वा इयमुपावत्स्यति त इदम्भविष्यन्तीति तां व्यह्वयन्त
 विश्वकर्मन्निर्ति देवा दाभीत्यसुराः सा नान्यतरांश्च
 नोपावर्तत ते देवा एतद्यजुरपश्यन्नोजोऽसि सहोऽसि
 बलमसि ॥ ९ ॥

भ्राजोऽसि देवानां धाम नामासि विश्वमसि
 विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरिति वाव देवा
 असुराणामोजो बलमिन्द्रियं वीर्यम्प्रजाम्पशूनवृञ्जत
 यद्गायत्र्यपक्रम्यातिष्ठत्तस्मादेतां गायत्रीतीष्टिमाहुः सवँत्सरो
 वै गायत्री संवत्सरो वै तदपक्रम्यातिष्ठद्यदेतया देवा
 असुराणामोजो बलमिन्द्रियं वीर्यम्॥१०॥

प्रजाम्पशूनवृञ्जत तस्मादेतां संवर्ग इतीष्टिमाहुर्यो
 भ्रातृव्यवान्स्यात्स स्पर्धमान एतयेष्ट्या यजेताग्रये संवर्गाय
 पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्तं श्रुतमासन्नमेतेन यजुषाभि
 मृशेदोज एव बलमिन्द्रियं वीर्यम्प्रजाम्पशून्भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते
 भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति॥११॥

बलमस्येतया देवा असुराणामोजो बलमिन्द्रियवीर्यम्पञ्चत्वारिंशच्च॥३॥ [३]

प्रजापतिः प्रजा असृजत ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्ता
 यत्रावसन्ततो गर्मुदुदतिष्ठत्ता बृहस्पतिश्चान्ववैतां सो-
 ऽब्रवीद्बृहस्पतिरनयां त्वा प्र तिष्ठान्यथ त्वा प्रजा
 उपावत्स्यन्तीति तम्प्रातिष्ठत्ततो वै प्रजापतिम्प्रजा
 उपावर्तन्त यः प्रजाकामः स्यात्तस्मा एतम्प्राजापत्यं गर्मुतं

चरुं निर्वपेत्प्रजापतिम्॥१२॥

एव स्वेन॑ भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ स ए॒वास्मै॑ प्र॒जाम्प्र
ज॑नयति प्र॒जाप॑तिः प॒शून्सृ॑जत॒ तैः॑ऽस्मात्सृ॒ष्टाः परा॑श्च
आय॑न्ते यत्राव॑स॒न्ततो॑ गर्मु॒दुद॑तिष्ठ॒त्तान्पू॑षा चा॒न्ववै॑ता॒ः
सो॑ऽब्रवीत्पू॒षानया॑ मा॒ प्र ति॒ष्ठार्थं॑ त्वा प॒शव॑ उ॒पाव॑न्त्स्य॒न्तीति॑
माम्प्र ति॒ष्ठेति॑ सोमो॑ऽब्रवीन्मम॒ वै॥१३॥

अ॒कृष्ट॒पच्य॑मित्यु॒भौ वा॒म्प्र ति॑ष्ठानीत्य॑ब्रवी॒त्तौ प्रा॑तिष्ठ॒त्ततो॑
वै प्र॒जाप॑तिम्प॒शव॑ उ॒पाव॑र्तन्त॒ यः प॒शुका॑मः स्यात्तस्मा॑
ए॒तः॑ सो॒मापौ॑ष्णं गा॒र्मुतं॑ चरुं निर्वपेत्सो॒मापू॑षणा॒वेव॑ स्वेन॑
भाग॒धेये॒नोप॑ धावति॒ तावे॒वास्मै॑ प॒शून्प्र ज॑नयतः सोमो॒ वै
रे॒तो॒धाः पू॑षा प॒शूना॑म्प्र॒जनयि॑ता सोमं॑ ए॒वास्मै॑ रे॒तो द॑धाति
पू॒षा प॒शून्प्र ज॑नयति॥१४॥

वृ॒षेत्प्र॒जाप॑तिर्वै दधाति पू॒षा त्रीणि॑ च॥४॥ [४]

अ॒ग्ने गो॒भिर्न॒ आ गृ॒हीन्दो॑ पु॒ष्ट्या जु॑षस्व नः। इन्द्रो॑ ध॒र्ता
गृ॒हेषु॑ नः॥ स॒वि॒ता यः स॑ह॒स्त्रियः॑ स नो॑ गृ॒हेषु॑ रा॒रणत्। आ
पू॒षा ए॒त्वा व॑सु॥ धा॒ता द॑दातु नो र॒यिमी॑शा॒नो ज॑ग॒त॒स्पतिः॑।
स नः॑ पू॒र्णेन॑ वाव॒नत्॥ त्वष्टा॑ यो वृ॒षभो॑ वृषा॒ स नो॑ गृ॒हेषु॑

रारणत्। सहस्रेणायुतेन च॥ येन देवा अमृतम्॥१५॥

दीर्घः श्रवो दिव्यैरयन्त। रायस्पोष त्वमस्मभ्यं गवां
कुल्मिं जीवस आ युवस्व। अग्निर्गृहपतिः सोमो विश्ववनिः
सविता सुमेधाः स्वाहा। अग्ने गृहपते यस्ते घृत्यो भागस्तेन
सह ओज आक्रममाणाय धेहि श्रेष्ठ्यात्पथो मा योषं मूर्धा
भूयासः स्वाहा॥१६॥

अमृतमष्टात्रिंशच्च॥५॥ [५]

चित्रया यजेत पशुकाम इयं वै चित्रा यद्वा अस्यां
विश्वम्भूतमधि प्रजायते तेनेयं चित्रा य एवं विद्वाश्चित्रया
पशुकामो यजते प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते प्रैवाग्नेयेन
वापयति रेतः सौम्येन दधाति रेत एव हितं त्वष्टा
रूपाणि वि करोति सारस्वतौ भवत एतद्वै दैव्यमिथुनं
दैव्यमेवास्मै॥१७॥

मिथुनमध्यतो दधाति पुष्ट्यै प्रजननाय सिनीवाल्म्यै
चरुर्भवति वाग्वै सिनीवाली पुष्टिः खलु वै वाक्पुष्टिमेव
वाचमुपैत्यैन्द्र उत्तमो भवति तेनैव तन्मिथुनं सप्तैतानि
हवींषि भवन्ति सप्त ग्राम्याः पशवः सप्तारण्याः सप्त

छन्दाँस्युभयस्यावरुद्धा अथैता आहुतीर्जुहोत्येते वै देवाः
पुष्टिपतयस्त एवास्मिन्पुष्टिं दधति पुष्यति प्रजया पशुभिरथो
यदेता आहुतीर्जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥१८॥

अस्मै त एव द्वादश च॥६॥ [६]

मारुतमसि मरुतामोजोऽपां धारां भिन्द्धि रमयंत
मरुतः श्येनमायिनम्मनोजवसं वृषणं सुवृक्तिम्। येन
शर्ध उग्रमवसृष्टमेति तदश्विना परि धत्तं स्वस्ति।
पुरोवातो वर्षञ्जिन्वरावृथ्स्वाहा वातावद्वर्षन्नुग्ररावृथ्स्वाहा
स्तनयन्वर्षन्भीमरावृथ्स्वाहानशन्यवस्फूर्जन्दिद्युद्वर्षन्त्वेषरावृथ्
वर्षन्पूतिरावृत्॥१९॥

स्वाहा बहु हायमवृषादिति श्रुतरावृथ्स्वाहातपति
वर्षन्विराडावृथ्स्वाहावस्फूर्जन्दिद्युद्वर्षन्भूतरावृथ्स्वाहा
मान्दा वाशाः शुन्ध्यूरजिराः। ज्योतिष्मतीस्तमस्वरीरुन्दतीः
सुफेनाः। मित्रभृतः र्षत्रभृतः सुराष्ट्रा इह माऽवत। वृष्णो
अश्वस्य संदानमसि वृष्ट्यै त्वोप नह्यामि॥२०॥

पूतिरावृद्धिचत्वारिंशच्च॥७॥ [७]

देवां वसव्या अग्ने सोम सूर्य। देवाः शर्मण्या
 मित्रावरुणार्थमन्त्र। देवाः सपीतयोऽपां नपादाशुहेमन्त्र। उद्रो
 दत्तोऽदधिभिन्त दिवः पर्जन्यादन्तरिख्यात्पृथिव्यास्ततो
 नो वृष्ट्याऽवत। दिवा चित्तमः कृण्वन्ति पर्जन्येनोदवाहेन।
 पृथिवीं यद्व्युन्दन्ति। आ यं नरः सुदानवो ददाशुषे दिवः
 कोशमचुच्यवुः। वि पर्जन्याः सृजन्ति रोदसी अनु धन्वना
 यन्ति॥ २१॥

वृष्टयः। उदीरयथा मरुतः समुद्रतो यूयं वृष्टिं वर्षयथा
 पुरीषिणः। न वो दस्त्रा उप दस्यन्ति धेनवः शुभं यातामनु रथा
 अवृत्सत। सृजा वृष्टिं दिव आद्भिः समुद्रम्पृण। अज्जा असि
 प्रथमजा बलमसि समुद्रियम्। उन्नम्भय पृथिवीम्भिन्द्रीदं
 दिव्यं नभः। उद्रो दिव्यस्य नो देहीशानो वि सृजा दृतिम्।
 ये देवा दिविभागा येऽन्तरिख्यभागा ये पृथिविभागाः। त
 इमं यज्ञमवन्तु त इदं ख्येत्रमा विशन्तु त इदं ख्येत्रमनु वि
 विशन्तु॥ २२॥

यन्ति देवा विशतिश्च॥ ८॥

[८]

मारुतमसि मरुतामोज इति कृष्णं वासः कृष्णतूष्म्परि

धत्त ए॒तद्वै वृ॒ष्ट्यै रू॒प॑ स॒रूप॑ ए॒व भू॒त्वा प॒र्जन्यं॑ व॒र्षय॑ति
 र॒मय॑त म॒रुतः॑ श्ये॒नमा॒यिन॒मिति॑ प॒श्चाद्वा॒तम्प॒ति मी॑वति
 पु॒रोवा॒तमे॒व ज॑नयति व॒र्षस्याव॑रु॒द्धौ वा॒तना॒मानि॑ जु॒होति॑
 वा॒युर्वै वृ॒ष्ट्या ई॒शे वा॒युमे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धेये॒नोप॑ धावति स
 ए॒वास्मै॑ प॒र्जन्यं॑ व॒र्षय॑त्यष्टौ॥ २३॥

जु॒होति॑ च॒तस्रो॒ वै दि॒शश्च॑त॒स्रोऽवा॑न्तरदि॒शा दि॒ग्भ्य
 ए॒व वृ॒ष्टिः॑ स॒म्प्र च्या॑वयति कृ॒ष्णाजि॒ने सं यौ॑ति
 ह॒विरे॒वाक॑रन्तर्वे॒दि सं यौ॑त्यव॑रु॒द्धौ यती॑नाम॒द्यमा॑नाना॑
 शी॒र्षाणि॑ प॒राप॑तन्ते ख॒र्जूरा॑ अ॒भव॑न्तेषा॒ रसं॑ ऊ॒र्ध्वोऽप॑त॒तानि॑ क॒रीरा॑ण्य॒भवन्त्सौ॑म्यानि॒ वै क॒रीरा॑णि सौ॒म्या
 खलु॑ वा आ॒हुति॑र्दि॒वो वृ॒ष्टिं च्या॑वयति॒ यत्क॒रीरा॑णि
 भव॑न्ति॥ २४॥

सौ॒म्ययै॑वा॒हुत्या॑ दि॒वो वृ॒ष्टि॒मव॑ रु॒द्धे मधु॑षा॒ सं यौ॑त्य॒पां
 वा ए॒ष ओष॑धीना॒ रसो॑ यन्मध्व॒द्वा ए॒वौष॑धी॒भ्यो व॒र्षत्य॑थो
 अ॒द्वा ए॒वौष॑धी॒भ्यो वृ॒ष्टिं नि॑ न॒यति॑ मा॒न्दा वा॒शा इति॑ सं
 यौ॑ति॒ नाम॒धेयै॑रे॒वैना॒ अ॒च्छे॑त्यथो॒ यथा॑ ब्रू॒याद॑सा॒वेही॑त्ये॒वमे॒वैना॑
 नाम॒धेयै॑रा॥ २५॥

च्याव॒यति॑ वृ॒ष्णो अश्व॑स्य॒ सं॒दान॑मसि॒ वृष्ट्यै॑ त्वोप॑
नह्यामीत्याह॑ वृषा॒ वा अश्वो॑ वृषा॒ पर्जन्यः॑ कृ॒ष्ण इ॒व खलु॑ वै
भू॒त्वा व॑र्षति॒ रूपेणै॒वैन॑ ५ सम॑र्धयति॒ व॒र्षस्याव॑रुद्धौ ॥ २६ ॥

अष्टौ भवन्ति नामधेयैरैकान्नत्रिंशच्च ॥ १ ॥ [९]

देवा॑ वसव्या॒ देवाः॑ शर्म॒ण्या देवाः॑ सपी॒तय॑ इत्या
ब॑ध्नाति॒ देवता॑भिरे॒वान्व॑हं वृष्टि॑मिच्छति॒ यदि॑ व॒र्षेत्ताव॑त्ये॒व
हो॑तव्य॒य्यँदि॑ न व॒र्षेच्छो॑ भू॒ते ह॒विर्निर्व॑पेदहो॒रात्रे॑ वै
मि॒त्रावरु॑णावहो॒रात्राभ्यां॑ खलु॑ वै पर्जन्यो॑ व॒र्षति॑ नक्तं॒ वा
हि॑ दि॒वा वा॑ व॒र्षति॑ मि॒त्रावरु॑णावे॒व स्वेन॑ भा॒गधे॒येनोप॑
धा॒वति॑ तावे॒वास्मै॑ ॥ २७ ॥

अ॒हो॒रा॒त्राभ्यां॑ पर्जन्यं॑ व॒र्षय॑तोऽ॒ग्नये॑ धाम॒च्छदे॑
पु॒रोडा॑शम॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पेन्मा॒रुत॑ ५ स॒प्तक॑पाल॑ ५
सौ॒र्यमे॑ककपालम॒ग्निर्वा॑ इ॒तो वृष्टि॑मुदी॒रय॑ति म॒रुतः॑
सृ॒ष्टां न॑यन्ति य॒दा खलु॑ वा अ॒सावा॑दित्यो न्यङ्ग॒श्मिभिः॑
पर्या॑वर्ततेऽथ॑ व॒र्षति॑ धाम॒च्छदि॑व॒ खलु॑ वै भू॒त्वा व॑र्षत्ये॒ता
वै दे॒वता॑ वृष्ट्या॑ ई॒शते॑ ता ए॒व स्वेन॑ भा॒गधे॒येनोप॑ धा॒वति॑
ताः ॥ २८ ॥

ए॒वास्मै॑ पु॒र्जन्यं॑ व॒र्षय॑न्त्यु॒ताव॑र्षिष्यन्व॒र्षत्ये॑व
 सृ॒जा वृ॑ष्टिं दि॒व आ॒द्भिः स॑मु॒द्रम्पृ॑णेत्या॒हेमा॑श्चै॒वामू॑श्चा॒पः
 स॑म॒र्धय॑त्यथो॒ आ॒भिरे॒वामू॑रच्छै॒त्य॒जा अ॑सि प्रथ॒म॒जा ब॑ल॒मसि॑
 स॑मु॒द्रिय॑मित्या॒ह यथा॑य॒जुरे॒वैतदु॑न्न॒म्भय॑ पृथि॒वीमि॑ति॒ व॒र्षा॒ह्वां
 जु॑होत्ये॒षा वा ओष॑धी॒नां वृ॑ष्टि॒वनि॑स्तयै॒व वृ॑ष्टि॒मा च्या॑वयति
 ये दे॒वा दि॒विभा॑गा इति॑ कृ॒ष्णाजि॑नम॒व धू॑नोती॒म ए॒वास्मै॑
 लो॒काः प्री॒ता अ॒भीष्टा॑ भवन्ति॥ २९॥

अस्मै धावति ता वा एकविंशतिश्च॥ 10॥ ————— [१०]

स॒र्वाणि॑ छ॒न्दा॑स्ये॒तस्या॑मि॒ष्ट्याम॑नू॒च्यानी॑त्या॒हस्त्रि॑ष्टु॒भो वा
 ए॒तद्वी॑र्यं यत्क॒कुदु॑ष्णिहा जग॑त्ये॒ यदु॑ष्णिहक॒कुभा॑व॒न्वाह॑ तेनै॒व
 स॒र्वाणि॑ छ॒न्दा॑स्य॒व रु॑न्दे गाय॒त्री वा ए॒षा यदु॑ष्णिहा या॒नि
 च॒त्वार्य॑ध्य॒खरा॑णि चतु॑ष्पाद ए॒व ते प॑शवो॒ यथा॑ पुरो॒डाशे॑
 पुरो॒डाशो॑ऽध्ये॒वमे॒व तद्य॑दृच्य॒ध्य॒खरा॑णि य॒ज्ञग॑त्या॥ ३०॥

प॒रि॒द॒ध्याद॑न्तं य॒ज्ञं ग॑मये॒त्रिष्टु॑भा॒ परि॑ दधातीन्द्रि॒यं वै
 वी॒र्यं॑ त्रि॒ष्टुगि॑न्द्रि॒य ए॒व वी॒र्यं॑ य॒ज्ञम्प्र॑ति॒ ष्ठाप॑यति॒ नान्तं॑
 ग॑मय॒त्यग्ने॒ त्री ते॒ वाजि॑ना॒ त्री ष॑ध॒स्थेति॑ त्रि॒वत्या॑ परि॑ दधाति
 स॒रूप॑त्वाय॒ सर्वो॑ वा ए॒ष य॒ज्ञो यत्रै॑धा॒तवी॒यङ्कामा॑य॒कामा॑य॒

प्र युज्यते सर्वेभ्यो हि कामेभ्यो यज्ञः प्रयुज्यते त्रैधातवीयेन
यजेताभिचरन्त्सर्वो वै ॥ ३१ ॥

एष यज्ञो यत्रैधातवीयः सर्वेणैवैनं यज्ञेनाभि चरति
स्तृणुत एवैनमेतयैव यजेताभिचर्यमाणः सर्वो वा एष यज्ञो
यत्रैधातवीयः सर्वेणैव यज्ञेन यजते नैनमभिचरन्त्स्तृणुत
एतयैव यजेत सहस्रेण यख्यमाणः प्रजातमेवैनद्वदात्येतयैव
यजेत सहस्रेणेजानोऽन्तं वा एष पशूनां गच्छति ॥ ३२ ॥

यः सहस्रेण यजते प्रजापतिः खलु वै पशूनसृजत
ताः स्त्रैधातवीयेनैवासृजत य एवं विद्वाः स्त्रैधातवीयेन
पशुकामो यजते यस्मादेव योनेः प्रजापतिः पशूनसृजत
तस्मादेवैनान्सृजत उपैनमुत्तरः सहस्रं नमति देवताभ्यो
वा एष आ वृश्च्यते यो यख्य इत्युक्त्वा न यजते त्रैधातवीयेन
यजेत सर्वो वा एष यज्ञः ॥ ३३ ॥

यत्रैधातवीयः सर्वेणैव यज्ञेन यजते न देवताभ्य
आ वृश्च्यते द्वादशकपालः पुरोडाशो भवति ते
त्रयश्चतुष्कपालास्त्रिष्वमृद्धत्वाय त्रयः पुरोडाशा भवन्ति
त्रय इमे लोका एषां लोकानामाप्त्या उत्तरउत्तरो

ज्याया॑न्भवत्ये॒वमि॑व॒ हीमे॑ लो॒का य॑व॒मयो॑ मध्यं ए॒तद्वा
अ॒न्तरि॑रि॒ष्वस्य॑ रू॒पः॑ स॒मृद्धौ॑ स॒र्वेषा॑मभि॒गम॑य॒न्नव॑
द्य॒त्यच्छ॑म्ब॒द्गारः॑ हिरि॒ण्यं द॑दाति॒ तेज॑ ए॒व॥३४॥

अ॒व रु॒द्धे ता॒र्प्यं द॑दाति प॒शूने॒वाव॑ रु॒द्धे धे॒नुं द॑दात्याशिषं
ए॒वाव॑ रु॒द्धे सा॒मो वा ए॒ष वर्णो॑ य॒द्विरि॑ण्य॒य्यं जु॑षां
ता॒र्प्यमु॑क्थाम॒दानां॑ धे॒नुरे॒ताने॒व सर्वा॑न् वर्णा॒नव॑ रु॒द्धे॥३५॥

जग॑त्याऽभि॒चर॒न्सर्वो॑ वै गच्छति य॒ज्ञस्तेज॑ ए॒व त्रि॒श॒च्च॥११॥ ————— [११]

त्वष्टा॑ ह॒तपु॑त्रो॒ वीन्द्रः॑ सोम॒माह॑र॒त्तस्मि॒न्निन्द्र॑
उ॒पह॑वमैच्छ॒त तं॑ नोपा॑ह्वय॒त पु॒त्रम्मे॑ऽवधी॒रिति॑ स
य॒ज्ञवेश॑सं कृ॒त्वा प्रा॒सहा सोम॑मपि॒ब॒त्तस्य॑ य॒दत्य॑शिष्य॒त
तत्त्वष्टा॑ह॒वनी॑यमु॒प प्रा॑व॒र्तय॑त्स्वाहेन्द्र॑शत्रु॒र्वध॑स्वेति॒ स
याव॑दूर्ध्वः प॒रावि॑ध्यति॒ ताव॑ति स्व॒यमे॒व व्य॑रम॒त यदि॑ वा
ताव॑त्प्रवृ॒णम्॥३६॥

आसी॑द्यदि॒ वा ता॒वद॒ध्यग्ने॑रासी॒त्स स॒म्भवं॑न्न॒ग्नीषो॑मा॒वभि॑
स॒म॒भव॑त्स इ॒षुमा॑त्रमि॒षुमा॑त्र॒द्विष्व॑ङ्मु॒वर्ध॑त॒ स इ॒माल्लो॑का॒नवृ॑णो॒द्या
वृ॒त्रत्व॑न्तस्मा॒दिन्द्रो॑ऽबिभे॒दपि॑ त्वष्टा॒ तस्मै॑ त्वष्टा॒
वज्र॑मसिश्च॒त्तपो॑ वै स वज्र॑ आसी॒त्तमु॑द्यन्तुं नाश॑क्रो॒दथ॑ वै

तर्हि विष्णुः॥३७॥

अन्या देवतासीत्सोऽब्रवीद्विष्णवेहीदमा हरिष्यावो
येनायमिदमिति स विष्णुस्त्रेधात्मानं वि न्यधत्त पृथिव्यां
तृतीयमन्तरिक्षे तृतीयं दिवि तृतीयमभिपर्यावर्ताच्चबिभेद्यत्पृथि
तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्णवंनुस्थितः सोऽब्रवीन्मा
मे प्र हारस्ति वा इदम्॥३८॥

मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तदस्मै प्रायच्छत्तत्प्रत्यंगृह्णादध
मेति तद्विष्णवेति प्रायच्छत्तद्विष्णुः प्रत्यंगृह्णादस्मास्विन्द्रं
इन्द्रियं दधात्विति यदन्तरिक्षे तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो
वज्रमुदयच्छद्विष्णवंनुस्थितः सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा
इदम्॥३९॥

मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तदस्मै प्रायच्छत्तत्प्रत्यंगृह्णाद्विम
इति तद्विष्णवेति प्रायच्छत्तद्विष्णुः प्रत्यंगृह्णादस्मास्विन्द्रं
इन्द्रियं दधात्विति यद्वि तृतीयमासीत्तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्ण
सोऽब्रवीन्मा मे प्र हार्येनाहम्॥४०॥

इदमस्मि तत्ते प्र दास्यामीति त्वी (३) इत्यब्रवीत्सन्धान्तु
सं दधावहै त्वामेव प्र विशानीति यन्माम्प्रविशेः किम्मा

भुञ्ज्या॒ इत्य॑ब्रवी॒त्वामे॒वेन्धी॑य॒ तव॒ भोगा॑य॒ त्वाम्प्र
वि॒शेय॑मित्य॑ब्रवी॒त्तवृ॑त्रः प्रावि॑शदु॒दरं॑ वै वृ॒त्रः ख॒षुत्खलु॑
वै म॑नु॒ष्यस्य॑ भ्रातृ॒व्यो यः॥४१॥

ए॒वं वेद॑ हन्ति॒ ख॒षुध॒म्भ्रातृ॑व्यन्त॒दस्मै॑ प्राय॑च्छु॒त्तप्र॑त्य॒गृह्णा॑त्रिम
इति॑ तद्विष्ण॒वेति॑ प्राय॑च्छु॒त्तद्विष्णुः॑ प्र॒त्य॒गृह्णा॑दस्मास्विन्द्रं
इन्द्रि॒यं द॑धा॒त्विति॑ यत्रिः प्राय॑च्छु॒त्रिः प्र॒त्य॒गृह्णा॑त्तत्रि॒धातो॑स्त्रि॒धातु॑
विष्ण॒वेति॑ प्राय॑च्छु॒त्तस्मा॑दैन्द्रावैष्ण॒वः॑ ह॒विर्भव॑ति॒ यद्वा॑ इ॒दं
किं च॑ तद॑स्मै॒ तत्प्राय॑च्छु॒दृचः॑ सा॒मा॒नि यजू॑षि स॒हस्रं॑ वा
अ॑स्मै॒ तत्प्राय॑च्छु॒त्तस्मा॑त्स॒हस्रं॑द॒खिण॑म्॥४२॥

प्र॒व॒ण॒विष्णु॑र्वा इ॒दमि॑दम॒ह॒य्यौ भ॑व॒त्येक॑वि॒ंशति॑श्च॥१२॥

दे॒वा वै रा॑ज॒न्या॑ञ्जाय॑मानाद॒बिभ॑युस्तम॒न्तरे॑व सन्तं
दा॒म्रापो॑म्भ॒न्त्स वा ए॒षोऽपो॑ब्धो जाय॑ते॒ यद्वा॑ज॒न्यो यद्वा॑ ए॒षो-
ऽन॑पोब्धो जाय॑ेत वृ॒त्रान्ध्र॑श्च॒रेद्यं॑ का॒मये॑त रा॒ज॒न्यम॑न॒पोब्धो
जाय॑ेत वृ॒त्रान्ध्र॑श्च॒रेदिति॑ तस्मा॑ ए॒तमै॑न्द्रा॒बा॒र॒ह॒स्पत्यं॑
च॒रुं निर्व॑पेदैन्द्रो वै रा॑ज॒न्यो ब्र॒ह्म बृ॒ह॒स्पति॑र्ब्रह्म॒णैवैनं॑
दा॒म्रोऽपो॑म्भ॒नान्मु॑ञ्चति॒ हिर॑ण्म॒यं दाम् द॒खि॑णा सा॒ख्यादे॒वैनं॑
दा॒म्रोऽपो॑म्भ॒नान्मु॑ञ्चति॥४३॥

ए॒न॒द्वा॒द॒श॒ च॥१३॥ [१३]

न॒वो॒न॒वो भ॒वति॒ जा॒य॒मा॒नोऽह्ना॑ के॒तु॒रु॒ष॒सा॒मे॒त्य॒ग्रे॑।
भा॒गं दे॒वेभ्यो॒ वि द॑धा॒त्या॒य॒न्म॒ च॒न्द्र॒मा॑स्ति॒रति॒ दी॒र्घ॒मा॒युः।
य॒मा॒दि॒त्या अ॒शु॒मा॑प्या॒य॒य॒न्ति॒ य॒म॒खि॒त॒म॒खि॒त॒यः॒
पि॒ब॒न्ति। ते॒न नो॒ राजा॒ वरु॑णो बृ॒ह॒स्प॒ति॒रा प्या॑य॒य॒न्तु॒
भु॒व॒न॒स्य गो॒पाः। प्रा॒च्या दि॒शि त्वमि॑न्द्रा॒सि रा॒जो॒तो दी॑च्यां
वृ॒त्र॒ह॒न्वृ॒त्र॒हा॒सि। य॒त्र य॒न्ति॒ स्रो॒त्या॒स्तत्॥४४॥

जि॒तं ते द॑खि॒ण॒तो वृ॑ष॒भ ए॒धि ह॒व्यः। इन्द्रो॑ ज॒याति॒
न परा॑ ज॒याता॒ अधि॑रा॒जो रा॒ज॑सु रा॒ज॒याति॒। वि॒श्वा हि॒
भू॒याः पृ॒त॒ना अ॒भि॒ष्टी॒रु॒प॒स॒द्यो न॒म॒स्यो॑ यथा॒स॒त्। अ॒स्ये॒दे॒व
प्र रि॑रि॒चे म॒हि॒त्वं दि॒वः पृ॒थि॒व्याः पर्य॑न्त॒रि॒ख्यात्। स्व॒रा॒डिन्द्रो॑
द॒म॒ आ वि॒श्व॒गूर्तः॑ स्व॒रि॒रम॑त्रो वव॒ख्ये र॒णा॒य। अ॒भि त्वा॑ शूर
नो॒नु॒मोऽदु॑ग्धा इ॒व धे॒न॒वः। ई॒शा॒नम्॥४५॥

अ॒स्य ज॒ग॒तः सु॒व॒ट्श॒मी॒शा॒न॒मिन्द्र॑ त॒स्थुषः॑। त्वामि॒द्धि
ह॒वा॒म॒हे सा॒ता वा॒ज॑स्य का॒र॒वः। त्वां वृ॒त्रे॒ष्विन्द्र॑ स॒त्प॒तिं
न॒र॒स्त्वां का॒ष्ठा॒स्व॒र्व॒तः। य॒द्वा॒व इन्द्र॑ ते श॒त॒ श॒त॒म्भू॒मी॒रु॒त
स्युः। न त्वा॑ वज्रि॒न्स॒ह॒स्र॒ सूर्या॑ अनु न जा॒त॒म॑ष्ट॒ रोद॑सी।

पिबा॒ सोम॑मिन्द्र॒ मन्द॑तु त्वा॒ यं ते॑ सु॒षाव॑ ह॒र्य॒श्वाद्रिः॑ ॥ ४६ ॥

सो॒तुर्बा॒हुभ्या॑ꣳ सु॒य॑तो॒ नार्वा॑ । रे॒वती॑र्नः स॒ध॒माद॑
इन्द्रे॑ सन्तु तु॒विवा॑जाः । ख॒षुम॑न्तो॒ याभि॑र्मदे॒म । उद॑ग्रे
शुच॑य॒स्तव॑ वि ज्योति॒षोदु॑ त्यं जा॒तवे॑दसꣳ स॒प्त त्वा॑
ह॒रितो॑ रथे वह॑न्ति देव सूर्य । शो॒चिष्के॑शं विच॒ख्यण॑ । चि॒त्रं
दे॒वाना॑मुद॑गा॒दनी॑कं च॒ख्युर्मि॑त्रस्य॒ वरु॑णस्या॒ग्रेः । आऽप्रा॑
द्यावा॑पृथि॒वी अ॒न्तरि॑ख्यꣳ सूर्य॑ आ॒त्मा जग॑तस्त॒स्थुषः॑ ॥ ४७ ॥

च । वि॒श्वे दे॒वा ऋ॑ता॒वृधं॑ ऋ॒तुभि॑र्हव॒नश्रु॑तः । जुष॑न्तां
युज्य॑म्पयः । वि॒श्वे दे॒वाः शृ॑णु॒तेमꣳ हव॑म्मे॒ ये अ॒न्तरि॑ख्ये
य उ॒प॒ द्यवि॑ ष्ठा । ये अ॒ग्निजि॒ह्वा उ॒त वा॑ यज॑न्त्रा
आ॒सद्या॑स्मिन्ब॒र्हिषि॑ मादयध्वम् ॥ ४८ ॥

तदीशानमद्रिस्तुस्थुषस्त्रिꣳशच्च ॥ १४ ॥

वि॒श्वरूप॑स्त्वष्टेन्द्रं वृ॒त्रम्ब्र॑ह्मवादिनः स त्वे नासोमयाज्येष वै दे॒वर्थो॑ दे॒वा वै न॑र्चि
नाय॒ज्ञोऽग्रे॑ म॒हात्री॑त्रि॒वी॒तमा॑युष्टे द्वाद॑श ॥ १२ ॥ वि॒श्वरूपो॑ नैनꣳ शी॒तरू॒राव॑द्य वसुं पूर्वेद्युर्वाजा
इत्य॑ग्रे म॒हात्रि॑वी॒तम॒न्या यन्ति॑ चतुःस॒प्ततिः॑ ॥ १४ ॥ वि॒श्वरूपोऽनुं॑ ते दा॒यि ॥

[१५]

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

वि॒श्वरूपो॑ वै त्वा॒ष्ट्रः पु॒रोहि॑तो दे॒वाना॑मासी॒थ्स्रस्त्री॑यो-
 ऽसुरा॑णा॒न्तस्य॑ त्रीणि॑ शी॒र्षाण्या॑सन्थ्सोम॒पान॑ꣳ सुरा॒पान॑मन्नाद॒न-
 स प्र॒त्यर्ख्यं॑ दे॒वेभ्यो॑ भा॒गम॑वदत्प॒रोर्ख्य॑मसुरे॒भ्यः सर्व॑स्मै वै
 प्र॒त्यर्ख्य॑म्भा॒गं व॑दन्ति॒ यस्मा॑ ए॒व प॒रोर्ख्यं॑ व॑दन्ति॒ तस्य॑
 भा॒ग उ॑दितस्तस्मा॒दिन्द्रो॑ऽबिभेदीदृ॒ङ्गै रा॒ष्ट्रं वि॑ पर्याव॑र्तयतीति॒
 तस्य॑ वज्र॑मा॒दाय॑ शी॒र्षाण्य॑च्छि॒न्नद्य॑त्सोम॒पानम्॑॥१॥

आसी॒थ्स क॑पिञ्ज॒लोऽभव॑द्यत्सुरा॒पान॑ꣳ स क॑ल॒विङ्को
 यद॒न्नाद॑नꣳ स ति॑त्तिरिस्तस्या॑ञ्जलिना॑ ब्रह्म॒हत्या॑मुपा॑गृह्णा॒त्ताꣳ
 सं॑व॒थ्स्रम॑बिभ॒स्तम्भू॑तान्य॒भ्यंक्रो॑शन्ब्रह्म॒हन्नि॑ति स
 पृ॑थि॒वीमुपा॑सीद॒स्यै ब्र॑ह्म॒हत्या॑यै तृती॑यम्प्रति॑ गृहा॒णेति॑
 सा॒ब्रवी॑द्वरं॑ वृ॒णै खा॒तात्प॑राभविष्य॒न्ती म॑न्ये॒ ततो॑ मा॒ परा॑
 भू॒वमि॑ति॒ पुरा॑ ते॥२॥

सं॑व॒थ्स्ररा॑दपि॑ रोहा॒दित्य॑ब्रवी॒त्तस्मा॑त्पुरा॑ सं॑व॒थ्स्ररा॑त्पृथि॒व्यै
 खा॒तम॑पि॑ रोहति॒ वारै॑वृ॒तꣳ ह्य॑स्यै तृती॑यम्ब्रह्म॒हत्या॑यै
 प्र॒त्यगृ॑ह्णा॒त्तथ्स्र॑कृ॒तमि॑रि॒णम॑भव॒त्तस्मा॑दाहि॒ताग्निः॑ श्र॒द्धादे॑वः

स्वकृतं इरिणे नावं स्येद्ब्रह्महत्यायै ह्येष वर्णः स
 वनस्पतीनुपासीददस्यै ब्रह्महत्यायै तृतीयम्प्रति गृहीतेति
 तैऽब्रुवन्वरं वृणामहे वृक्षणात्॥ ३॥

पराभविष्यन्तो मन्यामहे ततो मा परा भूमेत्याव्रश्चनाद्वो
 भूयांस उतिष्ठानित्यब्रवीत्तस्मादाव्रश्चनादृक्षाणाम्भूयांस
 उतिष्ठन्ति वारंवृतः ह्येषान्तृतीयम्ब्रह्महत्यायै प्रत्यगृह्णन्स
 निर्यासोऽभवत्तस्मान्निर्यासस्य नाशयम्ब्रह्महत्यायै ह्येष
 वर्णोऽथो खलु य एव लोहितो यो वाऽऽव्रश्चनान्निर्येषति
 तस्य नाशयम्॥ ४॥

काममन्यस्य स स्त्रीषंसादमुपासीददस्यै ब्रह्महत्यायै
 तृतीयम्प्रति गृहीतेति ता अब्रुवन्वरं वृणामहा ऋत्वियात्प्रजां
 विन्दामहे काममा विजनितोः सम्भवामेति तस्मादृत्वियाश्चिन्नयः
 प्रजां विन्दन्ते काममा विजनितोः सम्भवन्ति वारंवृतः
 ह्यासान्तृतीयम्ब्रह्महत्यायै प्रत्यगृह्णन्सा मलवद्वासा
 अभवत्तस्मान्मलवद्वाससा न सं वदेत॥ ५॥

न सहासीत नास्या अन्नमद्याद्ब्रह्महत्यायै ह्येषा
 वर्णम्प्रतिमुच्यास्तेऽथो खल्वाहुरभ्यञ्जनं वाव स्त्रिया

अन्नमभ्यञ्जनमेव न प्रतिगृह्यं काममन्यदिति याम्मलंवद्वाससः
 सम्भवन्ति यस्ततो जायते सौऽभिषिक्तो यामरण्ये तस्यै
 स्तेनो याम्पराचीं तस्यै हीतमुख्यपगल्भो या स्नाति तस्यां
 अप्सु मारुको या॥६॥

अभ्यङ्गे तस्यै दुश्चर्मा या प्रलिखते तस्यै खलतिरंपमारी
 याऽऽङ्गे तस्यै काणो या दतो धावते तस्यै श्यावदन् या
 नखानि निकृन्तते तस्यै कुनखी या कृणत्ति तस्यै क्लीबो
 या रज्जुः सृजति तस्यां उद्धन्धुको या पर्णेन पिबति
 तस्यां उन्मादुको या खर्वेण पिबति तस्यै खर्वस्तिस्त्रो
 रात्रीर्व्रतं चरेदञ्जलिनां वा पिबेदखर्वेण वा पात्रेण प्रजायै
 गोपीथाय॥७॥

यत्सोमपानन्ते वृक्षान्तस्य नाशयद्वेदेत् मारुको याऽखर्वेण वा त्रीणि च॥१॥—[१]

त्वष्टा हतपुत्रो वीन्द्रः सोममाहरत्तस्मिन्निन्द्रं
 उपहवमैच्छत् तं नोपाह्वयत् पुत्रम्मेऽवधीरिति स
 यज्ञवेशसं कृत्वा प्रासहा सोममपिबत्तस्य यदत्यशिष्यत्
 तत्त्वष्टाहवनीयमुप प्रावर्तयत्स्वाहेन्द्रशत्रुर्वधस्वेति यदवर्तयत्तद्वृत्र
 वृत्रत्वय्यदब्रवीत्स्वाहेन्द्रशत्रुर्वधस्वेति तस्मादस्य॥८॥

नैनं शीतरुरौ हतस्ताभ्यामेनमभ्यनयत्तस्माञ्जञ्जभ्यमानादग्र
निरक्रामताम्प्राणापानौ वा ऐनं तदजहिताम् प्राणो वै दख्षो-
ऽपानः क्रतुस्तस्माञ्जञ्जभ्यमानो ब्रूयान्मयि दख्षक्रतू इति
प्राणापानावेवात्मन्धत्ते सर्वमायुरेति स देवता वृत्रान्निर्हूय
वार्त्रघ्नं हविः पूर्णमासे निरवपद्धन्ति वा ऐनम्पूर्णमास
आ॥११॥

अ॒मा॒वा॒स्या॒याम्प्या॒य॒य॒न्ति॒ तस्मा॒द्वार्त्र॑घ्नी पूर्ण॒मा॒से-
 ऽनू॑च्येते वृध॑न्वती अ॒मा॒वा॒स्या॒यान्त॑त्स॒ऽस्थाप्य॑ वार्त्र॑घ्नं
 ह॒विर्वज्र॑मा॒दाय॑ पुन॑र॒भ्या॒य॒त॒ ते अ॑ब्रूता॒न्द्यावा॑पृथि॒वी मा
 प्र हा॑रा॒वयो॑र्वै श्रि॒त इति॑ ते अ॑ब्रूता॒व्वरं॑ वृणाव॒है न॒ख्यत्र॑विहिता-
 ऽह॒मसा॑नीत्य॒साव॑ब्रवीच्चि॒त्रवि॑हिताऽह॒मिती॒यन्त॑स्मा॒न्नख्य॑त्रविहि
 ऽसौ चि॒त्रवि॑हिते॒यय्यं॑ ए॒वं द्यावा॑पृथि॒व्योः॥१२॥

वरं॑ वेदै॒नं वरो॑ गच्छति॒ स आ॒भ्यामे॒व प्र॑सूत॒ इन्द्रो॑
 वृ॒त्रम॑ह॒न्ते दे॒वा वृ॒त्रं ह॒त्वाऽग्नी॑षोमा॒वब्रुव॑न् ह॒व्यं नो॑
 वह॑त॒मिति॑ ताव॑ब्रूता॒मप॑तेज॒सौ वै त्यौ॑ वृ॒त्रे वै त्ययो॑स्तेज॒
 इति॑ तेऽब्रुव॑न्क इ॒दम॑च्छे॒तीति॑ गौरि॒त्यब्रुव॑न्गौ॒र्वाव॑ सर्व॒स्य
 मि॒त्रमिति॑ साऽब्र॑वीत्॥१३॥

वरं॑ वृ॒णै म॒र्येव॑ स॒तोभ॑ये॒न भु॑नजाध्वा॒ इति॑
 तद्गौरा॑हर॒त्तस्मा॑द्ग॒वि स॒तोभ॑ये॒न भु॑ञ्जत ए॒तद्वा अ॒ग्नेस्तेजो॑
 यद्धृ॒तमे॒तत्सोम॑स्य॒ यत्प॑यो॒ य ए॒वम॒ग्नीषोम॑योस्तेजो॒ वेदं॑
 तेज॒स्येव॑ भ॒वति॑ ब्रह्म॒वादि॑नो॒ वद॑न्ति कि॒न्दे॒वत्य॑म्पौ॒र्णमा॒समिति॑
 प्राजा॑प॒त्यमिति॑ ब्रूया॒त्तेनेन्द्रं॑ ज्येष्ठ॒म्पुत्रं॑ नि॒रवा॑साय॒यदिति॑
 तस्मा॑ज्येष्ठ॒म्पुत्रं॑ ध॒नेन॑ नि॒रव॑साय॒यन्ति॑॥१४॥

अस्य मा वेदा द्यावापृथिव्योरब्रवीदिति तस्माच्चत्वारि च॥२॥ [२]

इन्द्रं वृत्रं जघ्निवाँसम्मृधोऽभि प्रावेपन्त स एतं
वैमृधम्पूणमासेऽनुनिर्वाप्यमपश्यत्तं निरवपत्तेन वै स
मृधोऽपाहत यद्वैमृधः पूणमासेऽनुनिर्वाप्यो भवति मृध एव
तेन यजमानोऽप हत इन्द्रो वृत्रं हत्वा देवताभिश्चेन्द्रियेण
च व्यार्ध्यत स एतमाग्नेयमष्टाकपालममावास्यायामपश्यदैन्द्रं
दधि॥१५॥

तं निरवपत्तेन वै स देवताश्चेन्द्रियं चावारुन्ध
यदाग्नेयोऽष्टाकपालोऽमावास्यायाम्भवत्यैन्द्रं दधि देवताश्चैव
तेनैन्द्रियं च यजमानोऽव रुन्ध इन्द्रस्य वृत्रं जघ्नुषं
इन्द्रियं वीर्यम्पृथिवीमनु व्याच्छत्तदोषधयो वीरुधोऽभवन्त्स
प्रजापतिमुपाधावद्वृत्रम् जघ्नुषं इन्द्रियं वीर्यम्॥१६॥

पृथिवीमनु व्यारत्तदोषधयो वीरुधोऽभूवन्निति स
प्रजापतिः पशूनब्रवीदेतदस्मै सं नयतेति तत्पशव
ओषधीभ्योऽध्यात्मन्त्समनयन्तत्प्रत्यदुहन् यत्समनयन्तत्सान्नाय
सान्नायत्वं यत्प्रत्यदुहन्तत्प्रतिधुषः प्रतिधुक्त्वं समनैषुः
प्रत्यधुख्यन्न तु मयि श्रयत् इत्यब्रवीदेतदस्मै॥१७॥

शृ॒तं कु॒रु॒तेत्य॑ब्रवी॒त्तद॑स्मै शृ॒तम॑कुर्वन्निन्द्रि॒यं वा॒वास्मि॑न्वी॒र्यं
तद॑श्रयन्तच्छृ॒तस्य॑ शृ॒तत्व॑ ५ सम॑नैषुः प्रत्य॑धु॒ख्यञ्छृ॒तम॑क्र॒न्न
तु मा॑ धि॒नो॒तीत्य॑ब्रवी॒देत॑द॒स्मै दधि॑ कु॒रु॒तेत्य॑ब्रवी॒त्तद॑स्मै
दध्य॑कुर्वन्तदे॒नम॑धि॒नो॒त्तद्द॒ध्नो द॑धि॒त्वम्ब्र॑ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति द॒ध्नः
पूर्व॑स्याव॒देय॑म् ॥ १८ ॥

दधि॑ हि पूर्वं क्रि॒यत॑ इत्यना॑दृत्य॒ तच्छृ॒तस्यै॒व पूर्व॑स्याव॒
द्येदिन्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्वी॒र्यः ३ श्रि॒त्वा द॒ध्नोपरि॑ष्टाद्धिनोति
यथा॑पूर्वमु॒पैति॑ यत्पू॒तीकै॑र्वा पर्ण॑व॒ल्कैर्वा॑त॒श्चाथ॑सौम्यं
तद्यत्क॑लै राख्य॒सं तद्यत्त॑ण्डु॒लैर्वै॑श्वदे॒वं तद्यदा॑तश्च॒नेन॑ मानुषं
तद्यद्द॒ध्ना तथ॑सेन्द्रं द॒ध्ना त॑नक्ति ॥ १९ ॥

सेन्द्र॒त्वाया॑ग्नि॒होत्रो॑च्छेष॒णम॑भ्यात॑नक्ति य॒ज्ञस्य॑ संत॑त्या
इन्द्रो॑ वृ॒त्रः ५ ह॒त्वा परा॑ परा॒वत॑मगच्छ॒दपा॑राध॒मिति॑
मन्य॑मान॒स्तं दे॒वताः॑ प्रैष॑मैच्छ॒न्थसो॑ऽब्रवीत्प्र॒जाप॑तिर्यः
प्रथ॑मोऽनुवि॒न्दति॑ तस्य॑ प्रथ॒मम्भा॑ग॒धेय॑मिति॒ तम्पि॑तरो॒
ऽन्वि॑न्दन्तस्मा॑त्पि॒तृभ्यः॑ पूर्वे॒द्युः क्रि॑यते सोऽमा॑वा॒स्यां
प्रत्याग॑च्छ॒त्तं दे॒वा अ॒भि सम॑गच्छ॒न्तामा॑ वै नः ॥ २० ॥

अद्य वसुं वसुतीतीन्द्रो हि देवानां वसु तदमावास्याया
 अमावास्यत्वम्ब्रह्मवादिनो वदन्ति किन्देवत्यं सान्नाय्यमिति
 वैश्वदेवमिति ब्रूयाद्विश्वे हि तद्देवा भागधेयंमभि
 समगच्छन्तेत्यथो खल्वैन्द्रमित्येव ब्रूयादिन्द्रं वाव ते
 तद्विषज्यन्तोऽभि समगच्छन्तेति॥२१॥

दधि मे जघ्रुषं इन्द्रियर्षीर्यमित्यब्रवीदेतदस्मा अवदेयन्तनक्ति नो द्विचत्वारिंशच्च॥३॥[३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै दर्शपूर्णमासौ यजेत य
 एनौ सेन्द्रो यजेतेति वैमृधः पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यो भवति
 तेन पूर्णमासः सेन्द्रं ऐन्द्रं दध्यमावास्यायां तेनामावास्या
 सेन्द्रा य एवं विद्वान्दर्शपूर्णमासौ यजते सेन्द्रावेवेनौ यजते
 श्वःश्वोऽस्मा ईजानाय वसीयो भवति देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत
 तदसुरा अकुर्वत ते देवा एताम्॥२२॥

इष्टिमपश्यन्नाग्रावैष्णवमेकादशकपालं सरस्वत्यै चरुं
 सरस्वते चरुं ताम्पौर्णमासं सऽस्थाप्यानु निरवपन्ततो
 देवा अभवन्परासुरा यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स पौर्णमासं
 सऽस्थाप्यैतामिष्टिमानु निर्वपेत्पौर्णमासेनैव वज्रम्भ्रातृव्याय
 प्रहृत्याग्रावैष्णवेन देवतांश्च यज्ञं च भ्रातृव्यस्य वृद्धे

मिथुनान्पशून्त्सारस्वताभ्यां यावदेवास्यास्ति तत्॥२३॥

सर्वं वृद्धे पौर्णमासीमेव यजेत भ्रातृव्यवान्नामावास्यां
हत्वा भ्रातृव्यं नाप्याययति साकम्प्रस्थायीयेन यजेत
पशुकामो यस्मै वा अल्पेनाहरन्ति नात्मना तृप्यति नान्यस्मै
ददाति यस्मै महता तृप्यत्यात्मना ददात्यन्यस्मै महता पूर्णं
होतव्यन्तुप्त एवैनमिन्द्रः प्रजया पशुभिस्तर्पयति दारुपात्रेण
जुहोति न हि मृन्मयमाहुतिमानश औदुम्बरम्॥२४॥

भूवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्क्पर्शव ऊर्जैवास्मा ऊर्जम्पशूनव
रुद्धे नागतश्रीर्महेन्द्रं यजेत त्रयो वै गतश्रियः शुश्रुवान्ग्रामणी
राजन्यस्तेषाम्महेन्द्रो देवता यो वै स्वां देवतामतिरयजते
प्र स्वायै देवतायै च्यवते न पराम्प्राप्नोति पापीयान्भवति
संवत्सरमिन्द्रं यजेत संवत्सरं हि व्रतं नाति स्वा॥२५॥

एवैनं देवतेज्यमाना भूत्या इद्धे वसीयान्भवति
संवत्सरस्य परस्तादग्र्यै व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं
निर्वपेत् संवत्सरमेवैनं वृत्रं जघ्निवांसमग्निर्व्रतपतिर्व्रतमा
लम्भयति ततोऽधि कामं यजेत॥२६॥

नासोमयाजी सं नयेदनागतं वा एतस्य पयो यो-
 ऽसोमयाजी यदसोमयाजी संनयेत्परिमोष एव सोऽनृतं
 करोत्यथो परैव सिच्यते सोमयाज्यैव सं नयेत्पयो वै
 सोमः पयः सान्नाय्यम्पयंसैव पय आत्मन्धत्ते वि वा
 एतम्प्रजया पशुभिरर्धयति वर्धयत्यस्य भ्रातृव्यं यस्य
 हविर्निरुप्तम्पुरस्ताच्चन्द्रमाः ॥ २७ ॥

अभ्युदेति त्रेधा तण्डुलान् वि भजेद्ये मध्यमाः स्युस्तान्ग्नये
 दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं कुर्याद्ये स्थविष्ठास्तानिन्द्राय प्रदात्रे
 दध३श्चरुय्यैऽणिष्ठास्तान् विष्णावे शिपिविष्टाय शृते
 चरुमग्निरेवास्मै प्रजाम्प्रजनयति वृद्धामिन्द्रः प्र यच्छति
 यज्ञो वै विष्णुः पशवः शिपिर्यज्ञ एव पशुषु प्रति तिष्ठति न
 द्वे ॥ २८ ॥

यजेत यत्पूर्वया सम्प्रति यजेतोत्तरया छुम्बङ्कुर्याद्यदुत्तरया
 सम्प्रति यजेत पूर्वया छुम्बङ्कुर्यान्नेष्टिर्भवति न यज्ञस्तदनु
 हीतमुख्यपगल्भो जायत एकामेव यजेत प्रगल्भोऽस्य
 जायतेऽनादृत्य तद्वै एव यजेत यज्ञमुखमेव पूर्वयालभते
 यजेत उत्तरया देवता एव पूर्वयावरुन्ध इन्द्रियमुत्तरया

देवलोकमेव॥ २९॥

पूर्वयाभिजयति मनुष्यलोकमुत्तरया भूयसो यज्ञक्रतूनुपैत्येषा
वै सुमना नामेष्टिर्यमद्येजानम्पश्चाच्चन्द्रमा अभ्युदेत्यस्मिन्नेवास्मै
लोकेऽर्धुकम्भवति दाख्यायणयज्ञेन सुवर्गकामो यजेत
पूर्णमासे सं नयेन्मैत्रावरुण्याऽऽ- मिष्ययामावास्यायां यजेत
पूर्णमासे वै देवानां सुतस्तेषामेतमर्धमासम्प्रसुतस्तेषाम्मैत्रावरु
वशामावास्यायामनूबन्ध्या यत्॥ ३०॥

पूर्वेद्युर्यजते वेदिमेव तत्करोति यद्वथ्सानपाकरोति
सदोहविधाने एव सम्मिनोति यद्यजते देवैरेव सुत्यां
सम्पादयति स एतमर्धमासः संधिमादं देवैः सोमंम्पिबति
यन्मैत्रावरुण्यामिष्ययामावास्यायां यजते यैवासौ देवानां
वशानूबन्ध्या सो एवैषैतस्य साख्याद्वा एष देवानभ्यारोहति
य एषां यज्ञम्॥ ३१॥

अभ्यारोहति यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा
करोति यद्यवविध्यति पापीयान्भवति यदि नावविध्यति
सदृङ्क्षावृत्काम एतेन यज्ञेन यजेत र्षुरपविर्ह्येष
यज्ञस्ताजक्पुण्यो वा भवति प्र वा मीयते तस्यैतद्वृतं नानृतं

वदेन्न मा॒ऽसमं॑श्रीयान्न स्त्रिय॒मुपेया॒न्नास्य॒ पल्पूल॑नेन॒ वासः॑
पल्पूल॑येयुरेतद्धि दे॒वाः सर्वं॑ न कुर्वन्ति॥ ३२॥

चन्द्रमा द्वे दे॒वलोक॑मेव यद्यज्ञं पल्पूल॑येयुष्पद्वं॥ ५॥ [५]

ए॒ष वै दे॒वर॒थो यद्व॑र्शपूर्णमा॒सौ यो द॑र्शपूर्णमा॒सावि॒ष्ट्वा
सोमे॑न॒ यज॑ते रथं॒स्पष्ट ए॒वाव॑साने॒ वरे॑ दे॒वाना॑मव॒स्यत्ये॑तानि
वा अ॒ङ्गाप॒रू॑षि संव॒त्सर॑स्य॒ यद्व॑र्शपूर्णमा॒सौ य ए॒वं
वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑तेऽङ्गाप॒रू॑ष्येव संव॒त्सर॑स्य॒ प्रति॑
दधा॒त्येते॑ वै संव॒त्सर॑स्य॒ चख॑षी॒ यद्व॑र्शपूर्णमा॒सौ य ए॒वं
वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑ते ताभ्या॑मेव सु॒वर्गं॑ लो॒कमनु॑
पश्य॑ति॥ ३३॥

ए॒षा वै दे॒वानां॑ वि॒क्रा॑न्तिर्यद्व॑र्शपूर्णमा॒सौ य ए॒वं
वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑ते दे॒वाना॑मेव वि॒क्रा॑न्तिमनु वि
क्रम॑त ए॒ष वै दे॒वयानः॑ पन्था॒ यद्व॑र्शपूर्णमा॒सौ य ए॒वं
वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑ते य ए॒व दे॒वयानः॑ पन्था॒स्त॑
सु॒मारो॑हत्येतौ वै दे॒वाना॑ः ह॒री यद्व॑र्शपूर्णमा॒सौ य
ए॒वं वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑ते यावे॒व दे॒वाना॑ः ह॒री
ताभ्या॑म्॥ ३४॥

ए॒वैभ्यो॑ ह॒व्यं व॑ह॒त्येत॒द्वै दे॒वाना॑मा॒स्यं यद्व॑र्शपूर्णमा॒सौ
 य ए॒वं वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑ते सा॒ख्यादे॒व दे॒वाना॑मा॒स्ये
 जुहो॑त्ये॒ष वै ह॑वि॒र्धानी॒ यो द॑र्शपूर्णमा॒सया॒जी
 सा॒यम्प्रा॑तर॒ग्निहो॑त्रं जु॒होति॑ यज॑ते द॒र्शपूर्ण॑मा॒साव॑ह॒रहर॑ह॒विर्धा॑
 सु॒तो य ए॒वं वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑ते ह॒विर्धान्य॑स्मीति॒
 सर्व॑मे॒वास्यं ब॑र्हिष्यं द॒त्तम्भ॑वति दे॒वा वा अ॑हः॥ ३५॥

य॒ज्ञियं॑ ना॒विन्द॑न्ते द॒र्शपूर्ण॑मा॒साव॑पुन॒न्तौ वा ए॒तौ पू॒तौ
 मे॒ध्यौ यद्व॑र्शपूर्णमा॒सौ य ए॒वं वि॒द्वान्द॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑ते
 पू॒तावे॒वैनौ॑ मे॒ध्यौ यज॑ते ना॒मावा॒स्यायां॑ च पौ॒र्णमा॒स्यां
 च स्त्रि॒यमु॑पे॒याद्यदु॑पे॒यान्नि॑रिन्द्रि॒यः स्या॒त्सोम॑स्य॒ वै रा॒ज्ञो-
 ऽर्ध॑मा॒सस्य॒ रात्र॑यः प॒त्न्य आ॑स॒न्तासा॑ममावा॒स्यां च
 पौ॒र्णमा॒सीं च॒ नोपै॑त्॥ ३६॥

ते ए॒नम॒भि स॑म॒नह्ये॑ता॒न्तं य॒ख्मं आ॑र्च्छ॒द्राजा॑नं॒ य॒ख्मं
 आ॒र॒दिति॑ तद्रा॒जय॒ख्मस्य॒ जन्म॒ यत्पा॑पी॒यान॑भ॒वत्त-
 त्पा॑पय॒ख्मस्य॒ यज्ञा॒याभ्या॑म॒विन्द॑त्त॒ज्ञाये॑न्यस्य॒ य ए॒वमे॑तेषां
 य॒ख्माणां॑ जन्म॒ वेद॒ नैन॑मे॒ते य॒ख्मा वि॑न्दन्ति॒ स ए॒ते ए॒व
 न॑म॒स्यन्नु॑पा॒धाव॑त्ते अ॒ब्रूता॑वृ॒णाव॑हा आ॒वं दे॒वानां॑ भा॒गधे॑

असाव॥३७॥

आवदधि देवा इज्यान्ता इति तस्मात्सदृशीनां
रात्रीणाममावास्यायां च पौर्णमास्यां च देवा इज्यन्त
एते हि देवानां भागधे भागधा अस्मै मनुष्या भवन्ति
य एवं वेद भूतानि रक्षुधमघ्नन्सद्यो मनुष्या अर्धमासे
देवा मासि पितरः संवत्सरे वनस्पतयस्तस्मादहरहर्मनुष्या
अशनमिच्छन्तेऽर्धमासे देवा इज्यन्ते मासि पितृभ्यः क्रियते
संवत्सरे वनस्पतयः फलं गृह्णन्ति य एवं वेद हन्ति
रक्षुधम्प्रातृव्यम्॥३८॥

पश्यति ताभ्यामहरैदसाव फलं सप्त च॥६॥ [६]

देवा वै नर्चि न यजुष्यश्रयन्त ते सामन्नेवाश्रयन्त हिं
करोति सामैवाकर्हिं करोति यत्रैव देवा अश्रयन्त तत
एवैनान्प्र युङ्क्ते हिं करोति वाच एवैष योगो हिं करोति प्रजा
एव तद्यजमानः सृजते त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमाय्यंज्ञस्यैव
तद्वत्सम्॥३९॥

नह्यत्यप्रस्रं साय संततमन्वाह प्राणानामन्नाद्यस्य संतत्या
अथो रक्षंसामपहत्यै राथतरीम्प्रथमामन्वाह राथतरो वा

अ॒यं लो॒क इ॒ममे॒व लो॒कम॒भि ज॑यति॒ त्रि॒र्वि गृ॑ह्णाति॒ त्रय॑ इ॒मे
लो॒का इ॒माने॒व लो॒कान॒भि ज॑यति॒ बा॒र्ह॑तीमु॒त्त॒माम॒न्वा॑ह
बा॒र्ह॑तो वा अ॒सौ लो॒कोऽमु॑मे॒व लो॒कम॒भि ज॑यति॒ प्र
वः॥४०॥

वा॒जा इ॒त्यनि॑रु॒क्ताम्प्रा॒जाप॒त्याम॒न्वा॑ह य॒ज्ञो वै
प्र॒जाप॑तिर्य॒ज्ञमे॒व प्र॒जाप॑ति॒मा र॑भते॒ प्र वो॒ वाजा॒
इ॒त्यन्वा॑हान्नं॒ वै वा॒जोऽन्न॑मे॒वाव॑ रु॒न्ध्रे प्र वो॒ वाजा॒
इ॒त्या॒न्वा॑ह तस्मा॑त्प्रा॒चीन॒ः रे॒तो धी॑य॒तेऽग्न॒ आ या॑हि वी॒तय॒
इ॒त्या॑ह तस्मा॑त्प्र॒तीचीः॑ प्र॒जा जा॑यन्ते॒ प्र वो॒ वाजाः॑॥४१॥

इ॒त्यन्वा॑ह मा॒सा वै वा॒जा अ॒र्धमा॒सा अ॒भिद्य॑वो
दे॒वा ह॒विष्म॑न्तो॒ गौर्धृ॑ताची॒ य॒ज्ञो दे॒वाञ्जि॑गाति॒ यज॑मानः
सु॒म्र॒युरि॒दम॑सी॒दम॑सीत्ये॒व य॒ज्ञस्य॑ प्रि॒यं धा॑माव॑ रु॒न्ध्रे यं
का॒मये॑त॒ सर्व॑मायुरि॒यादि॑ति॒ प्र वो॒ वाजा॒ इति॑ तस्या॒नूच्या॑ग्न
आ या॑हि वी॒तय॒ इति॑ संत॑तमु॒त्तर॑मर्ध॒र्चमा॑ ल॒भेत॑॥४२॥

प्रा॒णेनै॒वास्या॑पानं॒ दा॑धार॒ सर्व॑मायुरेति॒ यो वा अ॑र॒न्निः
सा॒मिधे॑नीनां॒ वेदा॑र॒त्नावे॒व भ्रातृ॑व्यं कुरु॒तेऽर्ध॑र्चो॒ सं द॑धात्येष
वा अ॑र॒न्निः सा॒मिधे॑नीना॒य्यं ए॒वं वेदा॑र॒त्नावे॒व भ्रातृ॑व्यं कुरु॒त

ऋषेर्ऋषेर्वा एता निर्मिता यथ्सामिधेन्यस्ता यदसंयुक्ताः
 स्युः प्रजया पशुभिर्यजमानस्य वि तिष्ठेरन्नर्धर्चौ संदधाति सं
 युनत्तयेवैनास्ता अस्मै संयुक्ता अवरुद्धाः सर्वामाशिषं दुहे॥
 43॥

बृसर्वा जायन्ते प्र वो वाजा लभेत दधाति सन्दशं च॥७॥ [७]

अयंज्ञो वा एष योऽसामाऽग्न आ याहि वीतय इत्याह
 रथंतरस्येष वर्णस्तं त्वा समिद्धिरङ्गिर इत्याह वामदेव्यस्येष
 वर्णो बृहदग्ने सुवीर्यमित्याह बृहत एष वर्णो यदेतं तृचमन्वाह
 यज्ञमेव तथ्सामन्वन्तं करोत्यग्निर्मुष्मिल्लोक आसीदादित्यो-
 ऽस्मिन्ताविमौ लोकावशान्तौ॥४४॥

आस्तान्ते देवा अब्रुवन्नेतेमौ वि पर्यूहामेत्यग्न आ याहि
 वीतय इत्यस्मिल्लोकैऽग्निमदधुर्बृहदग्ने सुवीर्यमित्यमुष्मिल्लोक
 आदित्यन्ततो वा इमौ लोकावशाम्यताय्यँदेवमन्वाहानयोर्लोक
 शान्त्यै शाम्यतोऽस्मा इमौ लोकौ य एवं वेद पञ्चदश
 सामिधेनीरन्वाह पञ्चदश॥४५॥

वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासशः संवत्सर आप्यते
 तासां त्रीणि च शतानि षष्टिश्चाखराणि तावतीः संवत्सरस्य

रात्रयोऽखरश एव संवत्सरमाप्नोति नृमेधश्च परुच्छेपश्च
 ब्रह्मवाद्यमवदेतामस्मिन्दारावाद्रैऽग्निं जनयाव यतरो नौ
 ब्रह्मीयानिति नृमेधोऽभ्यवदत्स धूममजनयत्परुच्छेपो-
 ऽभ्यवदत्सोऽग्निमजनयदृष इत्यब्रवीत्॥ ४६॥

यत्समावद्विद्व कथा त्वमग्निमजीजनो नाहमिति
 सामिधेनीनामेवाहं वर्णं वेदेत्यब्रवीद्यद्धृतवत्पदमनूच्यते स
 आसां वर्णस्तं त्वां समिद्धिरङ्गिर इत्याह सामिधेनीष्वेव
 तज्ज्योतिर्जनयति स्त्रियस्तेन यदृचः स्त्रियस्तेन यद्वायुत्रियः
 स्त्रियस्तेन यत्सामिधेन्यो वृषण्वतीमन्वाह॥ ४७॥

तेन पुंस्वतीस्तेन सेन्द्रास्तेन मिथुना अग्निर्देवानां दूत
 आसीदुशना काव्योऽसुराणान्तौ प्रजापतिम्प्रश्नमैतां स
 प्रजापतिरग्निं दूतं वृणीमह इत्यभि पर्यावर्तत ततो देवा
 अभवन्परासुरा यस्यैवं विदुषोऽग्निं दूतं वृणीमह इत्यन्वाह
 भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यध्वरवतीमन्वाह
 भ्रातृव्यमेवैतया॥ ४८॥

ध्वरति शोचिष्केशस्तमीमह इत्याह पवित्रमेवैतद्यजमानमेवै
 पवयति समिद्धो अग्न आहुतेत्याह परिधिमेवैतम्परि

दधात्यस्कन्दाय॒ यदतं ऊ॒र्ध्वम॑भ्याद॒ध्याद्यथा॑ बहिःपरि॒धि
स्कन्द॑ति तादृगे॒व तत्र॑यो वा अ॒ग्नयो॑ ह॒व्यवा॑हनो दे॒वानां॑
कव्य॒वाहनः॑ पितृ॒णां स॒हर॑ख्या अ॒सुरा॑णान्त ए॒तर॑ह्या
श॑सन्ते मां वरि॒ष्यते॒ माम्॥४९॥

इति॑ वृणी॒ध्वं ह॑व्य॒वाहन॑मित्या॒ह य ए॒व दे॒वानां॑ तं वृणी॑त
आ॒र्षेयं॑ वृणी॑ते बन्धो॒रे॒व नै॒त्यथो॒ संत॑त्यै प॒रस्ता॑र्वाचो वृणी॑ते
तस्मा॑त्प॒रस्ता॑र्वाचो मनु॒ष्यान्पि॑त॒रोऽनु॒ प्र पि॑पते॥५०॥

अशान्तावाह पञ्चदशाब्रवीदन्वाहेत्या वरिष्यते मामेकान्नत्रिंशच्च॥८॥ [८]

अग्रे॑ म॒हा अ॒सीत्या॑ह म॒हान् ह्येष॑ यदग्नि॒र्ब्राह्म॑णेत्या॒ह
ब्राह्म॑णो ह्येष॑ भा॒रते॑त्या॒हैष हि॑ दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यम्भ॑रति दे॒वेद्ध
इत्या॑ह दे॒वा ह्यै॒तमै॒न्धत्॒ मन्वि॑द्ध इत्या॑ह मनु॒रह्यै॑तमु॒त्तरो॑
दे॒वेभ्य॑ ऐ॒न्द्रर्षि॑ष्टु॒त इत्या॑ह॒र्षयो॑ ह्यै॒तमस्तु॑व॒न्विप्रा॑नुमदित॒
इत्या॑ह॥५१॥

विप्रा॑ ह्यै॒ते यच्छु॑श्रुवा॒ंसः क॒विश॑स्त इत्या॑ह
क॒वयो॑ ह्यै॒ते यच्छु॑श्रुवा॒ंसो ब्रह्म॑सं॒शित॒ इत्या॑ह
ब्रह्म॑सं॒शितो॒ ह्येष॑ घृ॒ताह॑वन॒ इत्या॑ह घृ॒ताहु॑ति॒रह्य॑स्य
प्रि॒यत॑मा प्र॒णीर्य॑ज्ञाना॒मित्या॑ह प्र॒णीर॑ह्येष॒ यज्ञा॑नां

रथीरध्वराणामित्याहैष हि देवरथोऽतूर्तो होतेत्याह न ह्येतं
कश्चन॥५२॥

तरन्ति तूर्णिरहव्यवाडित्याह सर्वः ह्येष तरत्यास्पात्रं
जुहूर्देवानामित्याह जुहूर्ह्येष देवानांश्चमसो देवपान
इत्याह चमसो ह्येष देवपानोऽराः इवाग्ने नेमिर्देवाः
स्त्वम्परिभूरसीत्याह देवान् ह्येष परिभूर्यद्भूयादा वह
देवान्देवयते यजमानायेति भ्रातृव्यमस्मै॥५३॥

जुनयेदा वह देवान् यजमानायेत्याह यजमानमेवैतेन
वर्धयत्यग्निमग्ने आ वह सोममा वहेत्याह देवता एव
तद्यथापूर्वमुप ह्वयत आ चाग्ने देवान् वह सुयजा च यज
जातवेद इत्याहाग्निमेव तथ्सः श्यति सोऽस्य सःशितो
देवेभ्यो हव्यं वहत्यग्निर्होता॥५४॥

इत्याहाग्निर्वै देवानां होता य एव देवानां
होता तं वृणीते स्मो वयमित्याहात्मानमेव सत्त्वं
गमयति साधु ते यजमान देवतेत्याहाशिषमेवैतामा
शास्ते यद्भूयाद्योऽग्निः होता रमवृथा इत्यग्निनोभयतो
यजमानम्परि गृह्णीयात् प्रमायुकः स्याद्यजमानदेवत्या वै

जुहूर्भा॑तृव्यदे॒व॒त्यो॑प॒भृत्॥ ५॥

यद्वे इ॒व ब्रू॒याद्भा॑तृव्यमस्मै जनयेद्धृ॒तव॑तीमध्व॒र्यो
स्रुच॑मास्यस्वे॒त्याह॑ यज॑मानमे॒वैतेन॑ वर्धयति दे॒वायु॒वमि॒त्याह॑
दे॒वान् ह्यै॒षाव॑न्ति वि॒श्ववा॑रा॒मि॒त्याह॑ विश्व॑ः ह्यै॒षाव॑तीडा॒महै॑
दे॒वाः ई॒डे॒न्या॑न्नम॒स्याम॑ नम॒स्यान् यजा॑म य॒ज्ञिया॑नि॒त्याह॑
मनु॑ष्या॒ वा ई॒डे॒न्याः॑ पि॒तरो॑ नम॒स्या दे॒वा य॒ज्ञिया॑ दे॒वता॑
ए॒व तद्य॑थाभा॒गं य॑जति॥ ५६॥

वि॒प्रा॒नुम॑दि॒त् इ॒त्याह॑ च॒नास्मै॑ होतो॑प॒भृद्दे॒वता॑ ए॒व त्री॑णि च॥ १॥ ————— [९]

त्री॑ः स्तृ॒चान॑नु ब्रू॒याद्रा॑ज॒न्यस्य॑ त्रयो॒ वा अ॒न्ये
रा॑ज॒न्या॑त्पुरु॒षा ब्रा॒ह्म॒णो वैश्यः॑ शू॒द्रस्ता॑ने॒वास्मा॑
अ॒नु॒का॒न्क॒रोति॑ प॒ञ्चद॑शानु ब्रू॒याद्रा॑ज॒न्यस्य॑ प॒ञ्चद॑शो वै
रा॑ज॒न्यः स्व ए॒वैन॑ः स्तोमे॒ प्रति॑ ष्ठापयति त्रि॒ष्टुभा॑ परि॒
द॒ध्यादि॑न्द्रि॒यं वै त्रि॒ष्टुगि॑न्द्रि॒यका॑मः खलु॒ वै रा॑ज॒न्यो य॑जते
त्रि॒ष्टुभै॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यम्परि॑ गृह्णाति॒ यदि॑ का॒मये॑त॥ ५७॥

ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम॑स्त्विति॒ गाय॑त्रिया॒ परि॑ द॒ध्याद्ब्र॒ह्मव॑र्च॒सं
वै गा॑य॒त्री ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒व भ॑वति स॒प्तद॑शानु ब्रू॒याद्वैश्य॑स्य
स॒प्तद॑शो वै वैश्यः॑ स्व ए॒वैन॑ः स्तोमे॒ प्रति॑ ष्ठापयति॒

जगत्या॒ परि॑ दध्या॒ज्जागता॒ वै प॒शवः॑ प॒शुकामः॑ खलु॒ वै
वैश्यो॑ यजते॒ जगत्यै॑वास्मै॒ प॒शून्परि॑ गृह्णात्येकविंशतिमनु॑
ब्रूयात्प्रति॒ष्ठाका॑मस्यैकविंशः॒ स्तोमा॑नाम्प्रति॒ष्ठा प्रति॑ष्ठित्यै॥ ५८

चतुर्विंशतिमनु॑ ब्रूयाद्ब्रह्मवर्चसका॑मस्य॒ चतुर्विंशत्य॑खरा
गाय॒त्री गा॑य॒त्री ब्र॑ह्मवर्चसङ्गाय॒त्रियै॑वास्मै॒ ब्रह्मवर्च॑समव॑
रुन्दे॒ त्रिंश॑तमनु॑ ब्रूयादन्नका॑मस्य॒ त्रिंश॑दखरा॒ विराड॑न्न
वि॒राड्वि॒राजै॑वास्मा॒ अ॒न्नाद्य॑मव॑ रुन्दे॒ द्वात्रिं॑शतमनु॑ ब्रूयात्प्रति॒ष्ठा
द्वा॒त्रिंश॑दखरानुष्टु॒गनुष्टु॑च्छन्द॑साम्प्रति॒ष्ठा प्रति॑ष्ठित्यै
ष॒ट्त्रिं॑शतमनु॑ ब्रूयात्प॒शुका॑मस्य॒ ष॒ट्त्रिं॑शदखरा॒ बृह॑ती
बा॒र्हताः॑ प॒शवो॑ बृह॒त्यैवास्मै॑ प॒शून्॥ ५९॥

अव॑ रुन्दे॒ चतु॑श्चत्वारिंश॒तमनु॑ ब्रूयादिन्द्रि॒यका॑मस्य॒
चतु॑श्चत्वारिंश॒दख॑रा॒ त्रि॒ष्टु॒गिन्द्रि॒यं त्रि॒ष्टु॒त्रि॒ष्टुभै॑वास्मा॒
इन्द्रि॒यम॑व॒ रुन्दे॑ऽष्टाच॒त्वारिं॑श॒तमनु॑ ब्रूयात्प॒शुका॑मस्या॒ष्टाच॑त्वा
जग॑ती॒ जाग॑ताः॒ प॒शवो॑ जग॒त्यैवास्मै॑ प॒शून्व॑ रुन्दे॒
सर्वा॑णि॒ छन्दा॑स्यनु॑ ब्रूयाद्बहु॒याजि॑नः॒ सर्वा॑णि॒ वा
ए॒तस्य॑ छन्दा॑स्यवरु॒द्धानि॑ यो बहु॒याज्य॑परि॒मित॑मनु॑
ब्रूया॒दपरि॑मित॒स्याव॑रु॒द्ध्यै॥ ६०॥

कामयेत् प्रतिष्ठित्यै पशून्सप्तचत्वारिंशच्च॥१०॥

निर्वीतम्मनुष्याणाम्प्राचीनावीतम्पितृणामुपवीतं देवानामुप
व्ययते देवलख्यमेव तत्कुरुते तिष्ठन्नन्वाह तिष्ठन् ह्याश्रुततरं
वदति तिष्ठन्नन्वाह सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्या आसीनो
यजत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति यत्क्रौञ्चमन्वाहासुरं
तद्यन्मन्द्रम्मानुषं तद्यदन्तरा तत्सदेवमन्तरानूच्य
सदेवत्वाय विद्वांसो वै॥६१॥

पुरा होतारोऽभूवन्तस्माद्विधृता अध्वानोऽभूवन्न पन्थानः
समरुख्यन्नन्तर्वेद्यन्यः पादो भवति बहिर्वेद्यन्यो-
ऽथान्वाहाध्वनां विधृत्यै पथामसंरोहायाथो भूतं चैव
भविष्यच्चाव रुन्देऽथो परिमितं चैवापरिमितं चाव रुन्देऽथो
ग्राम्याश्चैव पशूनाण्याश्चाव रुन्देऽथो॥६२॥

देवलोकं चैव मनुष्यलोकं चाभि जयति देवा वै
सामिधेनीरनूच्य यज्ञं नान्वपश्यन्स प्रजापतिस्तूष्णीमाधारमाघ
वै देवा यज्ञमन्वपश्यन् यत्तूष्णीमाधारमाधारयति
यज्ञस्यानुख्यात्या अथो सामिधेनीरेवाभ्यनत्तलूख्यो
भवति य एवं वेदाथो तर्पयत्येवैनास्तृप्यति प्रजया
पशुभिः॥६३॥

य एवं वेद यदेकयाधारयेदेकां प्रीणीयाद्यद्वाभ्यां
 द्वे प्रीणीयाद्यत्तिसृभिरति तद्रेचयेन्मनसा धारयति
 मनसा ह्यनोत्तमाप्यते तिर्यश्चमा धारयत्यच्छम्बद्धारव्वाक्
 मनश्चार्तीयेतामहं देवेभ्यो हव्यं वहामीति वागब्रवीदहं देवेभ्य
 इति मनस्तौ प्रजापतिम्प्रश्नमैतां सोऽब्रवीत्॥६४॥

प्रजापतिर्दूतीरेव त्वम्मनसोऽसि यद्धि मनसा ध्यायति
 तद्वाचा वदतीति तत्खलु तुभ्यं न वाचा जुहवन्नित्यंब्रवीत्
 तस्मान्मनसा प्रजापतये जुह्वति मन इव हि प्रजापतिः
 प्रजापतेराप्त्यै परिधीन्त्सम्माष्टि पुनात्येवैनात्रिर्मध्यमं त्रयो
 वै प्राणाः प्राणानेवाभि जयति त्रिदृष्टिर्षणार्ध्यं त्रयः॥६५॥

इमे लोका इमानेव लोकानभि जयति त्रिरुत्तरार्ध्यं त्रयो
 वै देवयानाः पन्थानस्तानेवाभि जयति त्रिरुप वाजयति त्रयो
 वै देवलोका देवलोकानेवाभि जयति द्वादश सम्पद्यन्ते द्वादश
 मासाः संवत्सरः संवत्सरमेव प्रीणात्यथो संवत्सरमेवास्मा
 उप दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्या आधारमा धारयति
 तिर इव॥६६॥

वै सुवर्गो लोकः सुवर्गमेवास्मै लोकम्प्र रोयत्यृजुमा

घा॒रय॒त्यृजु॑रि॒व हि प्रा॒णः संत॑त॒मा घा॒रय॒ति प्रा॒णाना॑म॒न्नाद्य॑स्य
 संत॑त्या॒ अथो॒ रख्ण॑साम॒पह॑त्यै॒ यं का॒मये॑त प्र॒मायु॑कः
 स्या॒दिति॑ जि॒ह्वं तस्या॑ घा॒रयेत्प्रा॒णमे॒वास्मा॑ञ्जि॒ह्वं न॑यति
 ता॒जक्प्र॑ मी॒यते॒ शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑ यदा॑घा॒र आ॒त्मा
 ध्रु॒वा॥६७॥

आ॒घा॒रमा॒घार्य॑ ध्रु॒वाः सम॑न॒त्तया॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः
 प्रति॑ दधा॒त्यग्नि॑र्दे॒वाना॑ दू॒त आसी॑द्दे॒व्योऽसु॑राणा॒न्तौ
 प्र॒जाप॑तिम्प्र॒श्नमे॒ताः स प्र॒जाप॑तिर्ब्रा॒ह्मण॑म॒ब्रवी॑दे॒तद्वि
 ब्रू॒हीत्या॑ श्रा॒वये॒तीदं॑ दे॒वाः शृणु॑तेति॒ वाव तद॑ब्रवी॒दग्नि॑र्दे॒वो
 हो॒तेति॑ य ए॒व दे॒वानां॑ तम॑वृणी॒त ततो॑ दे॒वाः॥६८॥

अ॒भ॒व॒न्परा॑सुरा॒ यस्यै॒वं वि॒दुषः॑ प्र॒वर॑म्प्र॒वृण॑ते
 भ॒व॒त्या॒त्मना॑ परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो भ॒वति॑ यद्ब्रा॒ह्मण॑श्चा॒ब्रा॒ह्मण॑श्च
 प्र॒श्नमे॒याता॑ ब्रा॒ह्मणा॑याधि॒ ब्रू॒याद्य॒द्ब्रा॒ह्मणा॑या॒ध्याहा॑त्मने॒ऽध्या॑ह
 यद्ब्रा॒ह्मण॑म्प॒राहा॑त्म॒नम्परा॑ह॒ तस्मा॑द्ब्रा॒ह्मणो॑ न प॒रोच्यः॑॥६९॥

वा आ॒र॒ण्याः॑ श्रा॒व रू॒न्धेऽथो॑ प॒शुभिः॑ सो॒ऽब्रवी॑द्द॒खिणा॒र्ध्यन्न॑यं इ॒व ध्रु॒वा
 दे॒वाश्च॑त्वारि॒ः श॒च्च॑॥११॥

[११]

आयु॑ष्ट आयु॒र्दा अ॒ग्न आ॒ प्या॑यस्व॒ सं ते॒ऽवं ते॒ हे॒ड

उदुत्तमम्प्र णो देव्या नो दिवोऽग्राविष्णू अग्राविष्णू इमं मे
वरुण तत्त्वा याम्युदु त्यं चित्रम्। अपां नपादा ह्यस्थादुपस्थं
जिह्वानामूर्ध्वो विद्युतं वसानः। तस्य ज्येष्ठम्महिमानं
वहन्तीरहिरण्यवर्णाः परि यन्ति यद्हीः। सम्॥७०॥

अन्या यन्त्युप यन्त्यन्याः समानमूर्वं नद्यः पृणन्ति।
तमू शुचिः शुचयो दीदिवाः समपां नपात्म्परि तस्थुरापः।
तमस्मेरा युवतयो युवानम्मर्मृज्यमानाः परि यन्त्यापः।
स शुक्लेण शिक्कना रेवदग्निर्दीदायानिध्मो घृतनिर्णिगप्सु।
इन्द्रावरुणयोरहः सम्राजोरव आ वृणे। ता नो मृडात
ईदृशौ। इन्द्रावरुणा युवमध्वराय नः॥७१॥

विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। दीर्घप्रयज्युमति यो
वनुष्यति वयं जयेम पृतनासु दूढ्यः। आ नो मित्रावरुणा
प्र बाहवा। त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वान्देवस्य हेडोऽव
यासिसीष्ठाः। यजिष्ठो वह्नितमः शोशुचानो विश्वा द्वेषांसि
प्र मुमुग्ध्यस्मत्। स त्वं नो अग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठो अस्या
उषसो व्युष्टौ। अव यख्ख नो वरुणम्॥७२॥

रराणो वीहि मृडीकः सुहवो न एधि। प्रप्रायमग्निर्भरतस्य

शृण्वे वि यथ्सूर्यो न रोचते बृहद्भाः। अ॒भि यः पू॒रुम्पृ॑तनासु
तस्थौ दी॒दाय॒ दैव्यो॒ अति॑थिः शिवो नः। प्र ते य॒खिष॒ प्र
ते इ॒यर्मि॑ मन्म॒ भुवो॒ यथा॒ वन्द्यो॑ नो हवेषु। धन्व॑न्निव प्र॒पा
अ॒सि त्वम॑ग्न इ॒य॒ख्यवे॑ पू॒रवे॑ प्रत्न राजन्॥७३॥

वि पाज॑सा वि ज्योति॑षा। स त्वम॑ग्ने प्रती॑केन प्रत्यो॑ष
यातु॑धा॒न्यः। उ॒रु॒ख्ये॑षु दीद्यत्। त॑ सु॒प्रती॑क॑ सु॒दृश॑ः
स्वश्च॒मवि॑द्वा॑सो वि॒दुष्ट॑र॑ सपेम। स य॑ख्य॒द्विश्वा॑ व॒युना॑नि
वि॒द्वान्प्र ह॒व्यम॒ग्नि॒रमृ॑तेषु वोचत्। अ॒हो॒मुचै॑ वि॒वेष॒ यन्मा॒ वि
न इ॒न्द्रेन्द्र॑ ख्य॒त्रमि॑न्द्रि॒याणि॑ शत॒क्रतो॑ऽनु ते दायि॥७४॥

य॒हीः सम॑ध्व॒राय॑ नो वरु॑ण॑ राज॑ः श्रु॒तुश्च॑त्वारि॑श॒च॥१२॥—————[१२]

स॒मिध॑श्च॒खुषी॑ प्र॒जाप॑ति॒राज्य॑न्देवस्य॒ स्फ्य॑म्ब्रं॒ह्मवा॑दि॒नोऽद्वि॒ग्ने॒स्त्रयो॑ मनुः पृथि॒व्याः प॑शवोऽग्नी॒धे
दे॒वा वै य॒ज्ञस्य॑ यु॒ख्यो॒शन्त॑स्त्वा द्वाद॑श॥१२॥ स॒मिधो॑ या॒ज्या तस्मा॑न्नाभा॒ग॑ हि तम॑न्वित्या॒ह
प्र॒जा वा अ॒हेत्या॑ह यु॒ख्या हि सं॑सृ॒तिः॥७०॥ स॒मिध॑स्सौम॒न॒से स्या॑म॥—————[१३]

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां द्वितीयकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः॥

स॒मिधो॑ यजति वस॒न्तमे॒वर्तूना॑मव॒ रुन्धे॑ तनू॒नपा॑तं यजति
 ग्री॒ष्ममे॒वाव॑ रुन्धे इ॒डो य॑जति व॒र्षा ए॒वाव॑ रुन्धे ब॒र्हिर्य॑जति
 श॒रद॑मे॒वाव॑ रुन्धे स्वाहाका॒रं य॑जति हेम॒न्तमे॒वाव॑ रुन्धे
 तस्मा॒त्स्वाहा॑कृता हेम॑न्प॒शवो॑ऽव॒ सीद॑न्ति स॒मिधो॑ यजत्युष॒सं
 ए॒व दे॒वता॑ना॒मव॑ रुन्धे॒ तनू॒नपा॑तं यजति य॒ज्ञमे॒वाव॑ रुन्धे॥१॥

इ॒डो य॑जति प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे ब॒र्हिर्य॑जति प्र॒जामे॒वाव॑
 रुन्धे स॒मान॑यत उप॒भृत॑स्तेजो॒ वा आ॒ज्यं॑म्प्र॒जा ब॒र्हिः
 प्र॒जास्वे॒व तेजो॑ दधाति स्वाहाका॒रं य॑जति वाच॑मे॒वाव॑
 रुन्धे दश॑ सम्प॑द्यन्ते दशा॑खरा वि॒राड्वि॒राजै॒वान्नाद्य॑मव॒
 रुन्धे स॒मिधो॑ यजत्य॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति तिष्ठति॒ तनू॒नपा॑तं
 यजति॥२॥

य॒ज्ञ ए॒वान्तरि॑ख्ये प्र॑ति तिष्ठती॒डो य॑जति प॒शुष्वे॒व
 प्र॑ति तिष्ठति ब॒र्हिर्य॑जति॒ य ए॒व दे॒वया॑नाः पन्था॑न॒स्तेष्वे॒व
 प्र॑ति तिष्ठति स्वाहाका॒रं य॑जति सुव॑र्ग ए॒व लो॒के प्र॑ति
 तिष्ठत्ये॒ताव॑न्तो॒ वै दे॒वलो॒कास्तेष्वे॒व य॑थापूर्व॑म्प्रति तिष्ठति

देवासुरा एषु लोकेष्वस्पर्धन्त ते देवाः प्रयाजैरेभ्यो
लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त तत्प्रयाजानाम्॥३॥

प्रयाजत्वय्यस्यैवं विदुषः प्रयाजा इज्यन्ते प्रैभ्यो
लोकेभ्यो भ्रातृव्यानुदतेऽभिक्रामं जुहोत्यभिजित्यै यो वै
प्रयाजानाम्मिथुनं वेद प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते समिधो
बह्वीरिव यजति तनूनपातमेकमिव मिथुनं तदिडो बह्वीरिव
यजति बर्हिरेकमिव मिथुनं तदेतद्वै प्रयाजानाम्मिथुनम् य
एवं वेद प्र॥४॥

प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते देवानां वा अनिष्टा देवता
आसन्नथासुरा यज्ञमजिघांसन्ते देवा गायत्रीं व्यौहन्
पञ्चाखराणि प्राचीनानि त्रीणि प्रतीचीनानि ततो वर्म
यज्ञायाभवद्वर्म यजमानाय यत्प्रयाजानूयाजा इज्यन्ते
वर्मैव तद्यज्ञाय क्रियते वर्म यजमानाय भ्रातृव्याभिभूत्यै
तस्माद्वरूथम्पुरस्ताद्वर्षीयः पश्चाद्धर्षीयो देवा वै पुरा
रख्यौभ्यः॥५॥

इति स्वाहाकारेण प्रयाजेषु यज्ञं सः स्थाप्यमपश्यन्तः
स्वाहाकारेण प्रयाजेषु समंस्थापयन्वि वा एतद्यज्ञं छिन्दन्ति

यथ्स्वाहाकारेण प्रयाजेषु सऽस्थापयन्ति प्रयाजानिष्ठा
हवींष्यभिघारयति यज्ञस्य सन्तत्या अथो हविरेवाकरथो
यथापूर्वमुपैति पिता वै प्रयाजाः प्रजानूयाजा यत्प्रयाजानिष्ठा
हवींष्यभिघारयति पितैव तत्पुत्रेण साधारणम्॥६॥

कुरुते तस्मादाहुर्यश्चैवं वेद यश्च न कथा पुत्रस्य
केवलं कथा साधारणम्पितुरित्यस्कन्नमेव तद्यत्प्रयाजेष्विष्टेषु
स्कन्दति गायत्र्यैव तेन गर्भं धत्ते सा प्रजाम्पशून् यजमानाय
प्र जनयति॥७॥

यजति यज्ञमेवावरुन्धे तनूनपातय्यजति प्रयाजानामेववैद प्र रख्षोभ्यः

साधारणम्पञ्चत्रिंशच्च॥१॥ [१]

चख्षुषी वा एते यज्ञस्य यदाज्यभागौ यदाज्यभागौ
यजति चख्षुषी एव तद्यज्ञस्य प्रतिं दधाति पूर्वार्धे जुहोति
तस्मात्पूर्वार्धे चख्षुषी प्रबाहुं गजुहोति तस्मात्प्रबाहुं चख्षुषी
देवलोकं वा अग्निना यजमानोऽनु पश्यति पितृलोकं
सोमेनोत्तरार्धेऽग्नये जुहोति दख्षिणार्धे सोमायैवमिव
हीमौ लोकावनयोर्लोकयोरनुख्यात्यै राजानौ वा एतौ
देवतानाम्॥८॥

यदग्नीषोमावन्तरा देवता इज्येते देवतानां विधृत्यै
 तस्माद्राज्ञा मनुष्या विधृता ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं तद्यज्ञे
 यजमानः कुरुते येनान्यतोदतश्च पशून्दाधारोभयतोदतश्चेत्यृचम-
 जुषाणेन यजति तेनान्यतोदतो दाधारर्चमनूच्य हविष ऋचा
 यजति तेनोभयतोदतो दाधार मूर्धन्वती पुरोनुवाक्या भवति
 मूर्धानमेवैनं समानानां करोति॥९॥

नियुत्वत्या यजति भ्रातृव्यस्यैव पशून्नि युवते केशिनं
 ह दार्यं केशी सात्यकामिरुवाच सप्तपदां ते शक्करीं
 श्वो यज्ञे प्रयोक्तासे यस्यै वीर्येण प्र जातान्भ्रातृव्यान्नुदते
 प्रति जनिष्यमाणान् यस्यै वीर्येणोभयोर्लोकयोज्योतिर्धत्ते
 यस्यै वीर्येण पूर्वार्धेनान्द्वान्भुनक्ति जघनार्धेन धेनुरिति
 पुरस्ताल्लख्मा पुरोनुवाक्या भवति जातानेव भ्रातृव्यान्प्र
 णुदत उपरिष्टाल्लख्मा॥१०॥

याज्या जनिष्यमाणानेव प्रति नुदते पुरस्ताल्लख्मा
 पुरोनुवाक्या भवत्यस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्त उपरिष्टाल्लख्मा
 याज्यामुष्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते ज्योतिष्मन्तावस्मा इमौ
 लोकौ भवतो य एवं वेद पुरस्ताल्लख्मा पुरोनुवाक्या

भवति तस्मात्पूर्वर्धेनानुद्धान्मुनक्त्युपरिष्ठांल्लख्मा याज्या
तस्माञ्जघनार्धेन धेनुर्य एवं वेद भुङ्क्ते एनमेतौ वज्र आज्यं
वज्र आज्यभागौ॥११॥

वज्रो वषट्कारस्त्रिवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय
प्र हरत्यच्छम्बट्कारमपगूर्य वषट्करोति स्तृत्यै गायत्री
पुरोनुवाक्या भवति त्रिष्टुग्याज्या ब्रह्मन्नेव ख्यत्रमन्वारम्भयति
तस्माद्ब्राह्मणो मुख्यो मुख्यो भवति य एवं वेद
प्रैवैनम्पुरोनुवाक्यायाह प्र णयति याज्यया गमयति
वषट्कारेणैवैनम्पुरोनुवाक्याया दत्ते प्र यच्छति याज्यया
प्रति॥१२॥

वषट्कारेण स्थापयति त्रिपदा पुरोनुवाक्या भवति
त्रयं इमे लोका एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति चतुष्पदा
याज्या चतुष्पद एव पशूनव रुद्धे द्यख्यरो वषट्कारो
द्विपाद्यजमानः पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति गायत्री
पुरोनुवाक्या भवति त्रिष्टुग्याज्यैषा वै सप्तपदा शक्नोती यद्वा
एतया देवा अशिख्यन्तदशक्रुवन् य एवं वेद शक्नोत्येव
यच्छिख्यति॥१३॥

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्स आत्मन्नाज्यमधत्त
 तं देवा अंब्रुवन्नेष वाव यज्ञो यदाज्यमप्येव नोत्रास्त्विति
 सोऽब्रवीद्यजान् व आज्यभागवुपं स्तृणानभि घारयानिति
 तस्माद्यजन्त्याज्यभागवुपं स्तृणन्त्यभि घारयन्ति
 ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्याद्यातयामान्यन्यानि
 हवींष्ययातयाममाज्यमिति प्राजापत्यम्॥१४॥

इति ब्रूयादयातयामा हि देवानां प्रजापतिरिति छन्दांसि
 देवेभ्योऽपाक्रामन्न वोऽभागानि हव्यं वंख्याम इति तेभ्य
 एतच्चतुरवत्तमधारयन्पुरोनुवाक्यायै याज्यायै देवतायै
 वषट्काराय यच्चतुरवत्तं जुहोति छन्दांस्येव तत्प्रीणाति
 तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्त्यङ्गिरसो वा इत
 उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्तदृषयो यज्ञवास्त्वभ्यवायन्ते॥१५॥

अपश्यन्पुरोडाशं कूर्मम्भूतं सर्पन्तं तमंब्रुवन्निन्द्राय
 ध्रियस्व बृहस्पतये ध्रियस्व विश्वेभ्यो देवेभ्यो ध्रियस्वेति
 स नाध्रियत् तमंब्रुवन्नग्नये ध्रियस्वेति सोऽग्नयेऽध्रियत्
 यदाग्नेयोऽष्टाकंपालोऽमावास्यायां च पौर्णमास्यां चाच्युतो
 भवति सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै तमंब्रुवन्कथाहास्था

इत्यनुपाक्तोऽभूवमित्यब्रवीद्यथाख्योऽनुपाक्तः ॥ १६ ॥

अवाच्छत्येवमवारमित्युपरिष्ठादभ्यज्याधस्तादुपानक्ति
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै सर्वाणि कपालान्यभि
प्रथयति तावतः पुरोडाशानमुष्मिल्लौकैऽभि जयति यो
विदग्धः स नैर्ऋतो योऽशृतः स रौद्रो यः शृतः स
सदेवस्तस्मादविदहता शृतंकृत्यः सदेवत्वाय भस्मनाभि
वासयति तस्मान्मासेनास्थिं छुन्नं वेदेनाभि वासयति
तस्मात् ॥ १७ ॥

केशैः शिरश्छुन्नं प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकादगतं
देवलोकं यच्छृतं हविरनभिधारितमभिधार्योद्वासयति
देवत्रैवेनद्रमयति यद्येकं कपालं नश्येदेको मासः
संवत्सरस्यानवेतः स्यादथ यजमानः प्र मीयेत यद्वे नश्येतां
द्वौ मासौ संवत्सरस्यानवेतौ स्यातामथ यजमानः प्र मीयेत
संख्यायोद्वासयति यजमानस्य ॥ १८ ॥

गोपीथाय यदि नश्येदाश्विनं द्विकपालं निर्वपेद्वावापृथिव्यमेव
वै देवानां भिषजौ ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति
द्वावापृथिव्यं एककपालो भवत्यनयोर्वा एतन्नश्यति

यन्नश्यत्यनयोरेवैनद्विन्दति प्रतिष्ठित्यै॥१९॥

प्राजापत्यन्तेऽख्योऽनुपाक्तो वेदेनाभि वांसयति तस्माद्यजमानस्य द्वात्रिंशच्च॥३॥—[३]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्फ्यमा दत्ते प्रसूत्या
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्
पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै शतभृष्टिरसि वानस्पत्यो
द्विषतो वध इत्याह वज्रमेव तथ्सः श्यति भ्रातृव्याय
प्रहरिष्यन्थस्तम्बयजुर्हरत्येतावती वै पृथिवी यावती
वेदिस्तस्या एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भजति॥२०॥

तस्मान्नाभागं निर्भजन्ति त्रिर्हरति त्रय इमे लोका एभ्य
एवैनं लोकेभ्यो निर्भजति तूष्णीं चतुर्थः हरत्यपरिमितादेवैनं
निर्भजत्युद्धन्ति यदेवास्या अमेध्यं तदप हन्त्युद्धन्ति
तस्मादोषधयः परा भवन्ति मूलं छिनत्ति भ्रातृव्यस्यैव मूलं
छिनत्ति पितृदेवत्यातिखातेयतीं खनति प्रजापतिना॥२१॥

यज्ञमुखेन सम्मितामा प्रतिष्ठायै खनति यजमानमेव
प्रतिष्ठां गमयति दखिणतो वर्षीयसीं करोति
देवयजनस्यैव रूपमकः पुरीषवतीं करोति प्रजा वै पशवः
पुरीषम्प्रजयैवैनम्पशुभिः पुरीषवन्तं करोत्युत्तरम्परिग्राहम्परि

गृह्णात्येतावन्ती वै पृथिवी यावन्ती वेदिस्तस्या एतावन्त एव
 भ्रातृव्यं निर्भज्यात्मन उत्तरम्परिग्राहम्परि गृह्णाति क्रूरमिव
 वै॥२२॥

एतत्करोति यद्वेदिं करोति धा असि स्वधा असीति
 योयुष्यते शान्त्यै प्रोख्णीरा सादयत्यापो वै रख्णोघ्नी
 रख्णसामपंहत्यै स्फ्यस्य वर्त्मन्सादयति यज्ञस्य संतत्यै यं
 द्विष्यात्तं ध्यायेच्छुचैवैनमर्पयति॥२३॥

भुजति प्रजापतिनेव वै त्रयस्त्रिंशच्च॥४॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्त्यद्विर्हवींषि प्रौख्यीः केनाप इति
 ब्रह्मणेति ब्रूयादद्विर्ह्यैव हवींषि प्रोख्यति ब्रह्मणाप
 इध्माबर्हिः प्रोख्यति मेध्यमेवैनत्करोति वेदिम्प्रोख्यत्यृक्षा
 वा एषाऽलोमकाऽमेध्या यद्वेदिर्मेध्यामेवैनां करोति दिवे
 त्वान्तरिख्याय त्वा पृथिव्यै त्वेति बर्हिरासाद्य प्र॥२४॥

उख्यत्येभ्य एवैनल्लोकेभ्यः प्रोख्यति क्रूरमिव वा
 एतत्करोति यत्खनन्त्यपो नि नयति शान्त्यै पुरस्तात्प्रस्तरं
 गृह्णाति मुख्यमेवैनं करोतीयन्तं गृह्णाति प्रजापतिना
 यज्ञमुखेन सम्मितम्बर्हिः स्तृणाति प्रजा वै बर्हिः पृथिवी

वेदिः प्रजा एव पृथिव्याम्प्रति स्थापयत्यनन्तिदृश्रः स्तृणाति
प्रजयैवैनम्पशुभिरनन्तिदृश्रं करोति॥२५॥

उत्तरम्बर्हिषः प्रस्तरः सादयति प्रजा वै बर्हिर्यजमानः
प्रस्तरो यजमानमेवायजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजमानो-
ऽयजमानादुत्तरोऽन्तर्दधाति व्यावृत्त्या अनक्ति हविष्कृतमेवैनः
सुवर्गं लोकं गमयति त्रेधानक्ति त्रयं इमे लोका एभ्य एवैनं
लोकेभ्योऽनक्ति न प्रति शृणाति यत्प्रतिशृणीयादनूर्ध्वम्भावुकं
यजमानस्य स्यादुपरीव प्र हरति॥२६॥

उपरीव हि सुवर्गो लोको नि यच्छति वृष्टिमेवास्मै नि
यच्छति नात्यग्रम्प्र हरेद्यदत्यग्रम्प्रहरेदत्यासारिण्यध्वर्यो-
र्नाशुका स्यान्न पुरस्तात्प्रत्यस्येद्यत्पुरस्तात्प्रत्यस्येत्सुवर्गाल्लोका
नुदेत्प्राञ्चम्प्र हरति यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति न
विष्वञ्चं वि युयाद्यद्विष्वञ्चं वियुयात्॥२७॥

स्यस्य जायेतोर्ध्वमुद्यौत्यूर्ध्वमिव हि पुंसः पुमानेवास्य
जायते यथ्स्फ्येन वोपवेषेण वा योयुष्येत स्तृतिरेवास्य सा
हस्तेन योयुष्यते यजमानस्य गोपीथाय ब्रह्मवादिनो वदन्ति
किं यज्ञस्य यजमान इति प्रस्तर इति तस्य कं सुवर्गो

लो॒क इत्या॑ह॒वनी॒य इति॑ ब्रू॒याद्य॒त्प्र॒स्तर॒माह॒वनी॒ये॑ प्र॒हर॑ति॒
यज॑मानमे॒व॥२८॥

सु॒व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति॒ वि वा ए॒तद्यज॑मानो लि॒शते॒
यत्प्र॑स्तरं यो॒युप्य॑न्ते ब॒र्हि॒रनु॒ प्रह॑रति॒ शान्त्या॑ अ॒नार॑म्भ॒ण
इ॒व वा ए॒तर्ह्य॑ध्व॒र्युः स ई॑श्व॒रो वै॒प॒नो भ॑वि॒तोर्ध्रु॑वासी॒तीमा॑म॒भि
मृ॑शती॒यं वै ध्रु॑वाऽस्यामे॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति॒ न वै॒प॒नो
भ॑व॒त्यगा॑(३)न॒ग्री॒दित्या॑ह॒ यद्वृ॒याद॑ग॒न्न॒ग्निरि॒त्य॒ग्राव॑ग्निं
ग॑मये॒न्निर्य॑ज॒मान॑ सु॒व॒र्गालो॒काद्भ॒जे॒द॒ग॒न्नित्ये॒व ब्रू॒याद्यज॑मानमे॒व
सु॒व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति॥२९॥

आ॒साद्य॒ प्रा॒न॒ति॒दृ॒श्चं करो॑ति॒ हर॑ति॒ वि॒यु॒याद्यज॑मानमे॒वाग्निरि॑ति॒ सप्त॑द॒श च॥५॥—[५]

अ॒ग्ने॒स्त्रयो॒ ज्या॒याः सो॒ भ्रा॒त॑र आ॒स॒न्ते दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं वह॑न्तः
प्रा॒मी॒यन्त॒ सोऽ॒ग्निर॑बि॒भेदि॑त्थं वा॒व स्य॑ आ॒र्ति॒मा॒रि॒ष्य॒तीति॑
स नि॒ला॒यत॒ सोऽपः॑ प्रा॒वि॒श॒न्तं दे॒वताः॑ प्रै॒षमै॑च्छ॒न्तम्म॑थ॒स्यः
प्रा॒ब्र॒वी॒त्तम॑श॒प॒द्धि॒याधि॑या॒ त्वा व॑ध्यासु॒र्यो मा॒ प्रावो॑च॒ इति॑
तस्मा॒न्म॑थ॒स्य धि॒याधि॑या॒ घ्नन्ति॑ श॒प्तः॥३०॥

हि तम॑न्व॒वि॒न्द॒न्तम॑ब्रुव॒न्नुप॑ न॒ आ वर्त॑स्व ह॒व्यं
नो व॒हेति॑ सोऽब्र॒वीद्व॑रं वृ॒णै यदे॒व गृ॑ही॒तस्याहु॑त॒स्य

बहिःपरिधिं स्कन्दात्तन्मे भ्रातृणाम्भागधेयमसदिति
 तस्माद्यद्रूहीतस्याहुतस्य बहिःपरिधिं स्कन्दति तेषां
 तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति परिधीन्परि दधाति
 ररुषसामपहत्यै सः स्पर्शयति॥३१॥

ररुषसामनन्ववचाराय न पुरस्तात्परि दधात्यादित्यो
 ह्येवोद्यन्पुरस्ताद्ररुषाः स्यपहत्यूर्ध्वं समिधावा दधात्युपरिष्ठादेव
 ररुषाः स्यप हन्ति यजुषान्यां तूष्णीमन्यामिमिथुनत्वाय द्वे
 आ दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मवादिनो वदन्ति
 स त्वे यजेत यो यज्ञस्यार्त्या वसीयान्त्स्यादिति भूपतये
 स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानाम्॥३२॥

पतये स्वाहेति स्कन्नमनु मन्त्रयेत यज्ञस्यैव तदार्त्या
 यजमानो वसीयान्भवति भूयसीर्हि देवताः प्रीणाति जामि
 वा एतद्यज्ञस्य क्रियते यदन्वश्चौ पुरोडाशावुपाः शुयाजमन्तरा
 यजत्यजामित्वायाथौ मिथुनत्वायाग्निमुष्मिल्लोक
 आसीद्यमोऽस्मिन्ते देवा अब्रुवन्नेतेमौ वि पर्यहामेत्यन्नाद्येन
 देवा अग्निम्॥३३॥

उपामन्त्रयन्त राज्येन पितरो यमं तस्मादग्निर्देवानामन्नादो

य॒मः पि॑तृणां॑ राजा॒ य ए॒वं वेद॒ प्र रा॒ज्यम॒न्नाद्य॑माप्नोति॒
तस्मा॑ ए॒तद्भाग॑धेय॒म्प्राय॑च्छन् यद॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ऽव॒द्यन्ति॒
यद॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ऽव॒द्यति॑ भा॒गधेये॑नैव तद्बु॒द्रं॑ स॒मर्ध॑यति
स॒कृत्स॑कृद॒व द्यति॑ स॒कृदि॒व हि रु॒द्र उ॑त्तरा॒र्धाद॒व द्यत्ये॒षा
वै रु॒द्रस्य॑॥ ३४॥

दिक्स्वा॒यामे॒व दि॒शि रु॒द्रं नि॒रव॑दयते द्वि॒रभि॑ घा॒रय॑ति
चतु॒रव॑त्तस्या॒स्यै प॒शवो॑ वै पूर्वा॒ आहु॑तय ए॒ष रु॒द्रो
यद॒ग्निर्य॑त्पूर्वा॒ आहु॑ती॒रभि जु॑हुयाद्बु॒द्राय॑ प॒शूनपि॑
दध्या॒दप॒शुर्य॑ज॒मानः॑ स्यादति॒हाय॑ पूर्वा॒ आहु॑तीर्जुहोति
प॒शूनां॑ गो॒पीथा॑य॥ ३५॥

श॒प्तस्पर्श॑यति भू॒ताना॑म॒ग्निं रु॒द्रस्य॑ स॒प्तत्रि॑ंशच्च॥ ६॥ ————— [६]

मनुः॑ पृथि॒व्या य॒ज्ञिय॑मैच्छ॒त्स घृ॑तं निषि॑क्तमविन्द॒त्सो-
ऽब्र॒वीत्को॑ऽस्येश्व॒रो य॒ज्ञेऽपि॑ कर्तो॒रिति॑ ताव॑ंब्रूता॒मित्रा॑वरु॒णौ
गो॒रेवा॑वमी॒श्वरौ॑ कर्तोः॒ स्व इति॑ तौ ततो॒ गां स॒मैर॑यता॒ सा
यत्र॑यत्र॒ न्यक्रा॑म॒त्ततो॑ घृ॒तम॑पीडय॒त् तस्मा॑द्धृ॒तप॑द्युच्यते॒ तद॑स्यै
जन्मो॑प॒हृतं॑ रथ॒न्तरं॑ स॒ह पृथि॑व्येत्या॒ह॥ ३६॥

इ॒यं वै र॑थ॒न्तर॑मि॒मामे॒व स॒हान्ना॑द्ये॒नोप॑ ह्वय॒त् उप॑हृतं

वामदेव्यं स॒हान्तरि॑खे॒णेत्या॑ह प॒शवो॑ वै वा॒मदे॒व्यम्प॒शूने॒व
स॒हान्तरि॑खे॒णोप॑ ह॒यत॒ उप॑हूतम्बृ॒हत्स॒ह दि॒वेत्या॑हैरं वै
बृ॒हदि॒रामे॒व स॒ह दि॒वोप॑ ह॒यत॒ उप॑हूतास्स॒प्त हो॒त्रा इत्या॑ह
हो॒त्रा ए॒वोप॑ ह॒यत॒ उप॑हूता धे॒नुः॥ ३७॥

स॒हर्ष॑भेत्या॑ह मि॒थुनमे॒वोप॑ ह॒यत॒ उप॑हूतो भ॒र्खः
स॒खेत्या॑ह सोमपी॒थमे॒वोप॑ ह॒यत॒ उप॑हूतां (4) हो
इत्या॑हात्मानमे॒वोप॑ ह॒यत॒ आ॒त्मा ह्यु॑प॒हूतानां॑ वसि॑ष्ठ
इडा॒मुप॑ ह॒यते प॒शवो॑ वा इडा॑ प॒शूने॒वोप॑ ह॒यते च॒तुरु॑प॒
ह॒यते च॒तु॑ष्पादो हि प॒शवो॑ मा॒नवी॑त्या॑ह म॒नुर॒ह्येता॑म्॥ ३८॥

अ॒ग्रेऽप॑श्यद्धृतप॒दीत्या॑ह यदे॒वास्यै॑ प॒दाद्धृत॑मपी॒ड्यत॒
तस्मा॑दे॒वमा॑ह मै॒त्रावरु॑णीत्या॑ह मि॒त्रावरु॑णौ ह्ये॒नां
स॒मैर॑यता॒म्ब्रह्म॑ दे॒वकृ॑त॒मुप॑हूत॒मित्या॑ह ब्रह्मै॒वोप॑ ह॒यते दै॒व्या
अ॒ध्वर्य॑व॒ उप॑हूता॒ उप॑हूता म॒नुष्या॑ इत्या॑ह दे॒वम॒नुष्या॑ने॒वोप॑
ह॒यते य इ॒मं य॒ज्ञम॒वा॒न् ये य॒ज्ञप॑तिं॒ वर्धा॑नित्या॑ह॥ ३९॥

य॒ज्ञाय॑ चै॒व य॒ज॑मा॒नाय॑ चा॒शिष॑मा शा॒स्त॒ उप॑हूते
द्या॒वापृ॑थि॒वी इत्या॑ह द्या॒वापृ॑थि॒वी ए॒वोप॑ ह॒यते पू॒र्वजे॑
ऋ॒ताव॑री॒ इत्या॑ह पू॒र्वजे॑ ह्ये॒ते ऋ॒ताव॑री दे॒वी दे॒वपु॑त्रे

इत्याह देवी ह्येते देवपुत्रे उपहृतोऽयं यजमान इत्याह
यजमानमेवोप ह्वयत उत्तरस्यां देवयज्यायामुपहृतो भूयसि
हविष्करणे उपहृतो दिव्ये धामन्नुपहृतः॥४०॥

इत्याह प्रजा वा उत्तरा देवयज्या पशवो भूयो
हविष्करणं सुवर्गो लोको दिव्यं धामेदमसीदमसीत्येव
यज्ञस्य प्रियं धामोप ह्वयते विश्वमस्य प्रियमुपहृतमित्याहाच्छम्ब
ह्वयते॥४१॥

आह धेनुरेतावैर्धानित्याह धामन्नुपहृतश्चतुस्त्रिंशच्च॥७॥ ————— [७]

पशवो वा इडां स्वयमा दत्ते काममेवात्मनां पशूनामा
दत्ते न ह्यन्यः कामम्पशूनाम्प्रयच्छति वाचस्पतये त्वा
हुतम्प्राश्नामीत्याह वाचमेव भागधेयेन प्रीणाति सदसस्पतये
त्वा हुतम्प्राश्नामीत्याह स्वगाकृत्यै चतुरवत्तम्भवति हविर्वै
चतुरवत्तम्पशवश्चतुरवत्तय्यद्धोता प्राश्नीयाद्धोता॥४२॥

आर्तिमार्च्छेद्यदग्नौ जुहुयाद्रुद्राय पशूनपि दध्यादपशुर्यजमान
स्याद्वाचस्पतये त्वा हुतम्प्राश्नामीत्याह परोख्यमेवैनञ्जुहोति
सदसस्पतये त्वा हुतम्प्राश्नामीत्याह स्वगाकृत्यै प्राश्नन्ति
तीर्थ एव प्राश्नन्ति दखिषणां ददाति तीर्थ एव दखिषणां

ददाति वि वा एतद्यज्ञम्॥४३॥

छिन्दन्ति यन्मध्यतः प्राश्नन्त्यद्विर्मार्जयन्त आपो
वै सर्वा देवता देवताभिरेव यज्ञं सं तन्वन्ति देवा
वै यज्ञाद्ब्रुवन्तमन्तरायन्त्स यज्ञमविध्यन्त देवा अभि
समंगच्छन्त कल्पतां न इदमिति तैऽब्रुवन्त्स्विष्टं वै न
इदमविष्यति यदिमं राधयिष्याम इति तत्स्विष्टकृतः
स्विष्टकृत्वन्तस्याविद्धं निः॥४४॥

अकृन्तन् यवेन सम्मितं तस्माद्यवमात्रमव द्येद्यज्यायो-
ऽवद्येद्रोपयेत्तद्यज्ञस्य यदुप च स्तृणीयादभि च
घारयेदुभयतः सः श्वायि कुर्यादवदायाभि घारयति द्विः
सम्पद्यते द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्ये यत्तिरश्चीनमतिहरेदनभिविद्ध
यज्ञस्याभि विध्येदग्रेण परि हरति तीर्थेनैव परि हरति
तत्पूष्णे पर्यहरन्तत्॥४५॥

पूषा प्राश्य दतोऽरुणत्तस्मात्पूषा प्रपिष्टभागोऽदन्तको हि
तं देवा अब्रुवन्वि वा अयमार्ध्यप्राशित्रियो वा अयमभूदिति
तद्ब्रह्मस्पतये पर्यहरन्त्सोऽबिभेद्ब्रह्मस्पतिरित्थं वाव स्य
आर्तिमारिष्यतीति स एतम्मन्त्रमपश्यत्सूर्यस्य त्वा चखुषा

प्रति पश्यामीत्यब्रवीन्न हि सूर्यस्य चख्युः ॥ ४६ ॥

किं च न हिनस्ति सोऽबिभेत्प्रतिगृह्णन्तम्मा हि ऽसिष्यतीति
 देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो
 हस्ताभ्याम्प्रति गृह्णामीत्यब्रवीत्सवितृप्रसूत एवैनद्वह्मणा
 देवताभिः प्रत्यगृह्णात्सोऽबिभेत्प्राश्रन्तम्मा हि ऽसिष्यतीत्यग्नेस्त्वा
 प्राश्रामीत्यब्रवीन्न ह्यग्नेरास्यं किं च न हिनस्ति सो-
 ऽबिभेत् ॥ ४७ ॥

प्राशितम्मा हि ऽसिष्यतीति ब्राह्मणस्योदरेणेत्यब्रवीन्न
 हि ब्राह्मणस्योदरं किं च न हिनस्ति बृहस्पतेर्ब्रह्मणेति
 स हि ब्रह्मिष्ठोऽप वा एतस्मात्प्राणाः कामन्ति यः
 प्राशित्रम्प्राश्रात्यद्धिर्माजयित्वा प्राणान्धसम्मृशतेऽमृतं वै
 प्राणा अमृतमापः प्राणानेव यथास्थानमुप ह्वयते ॥ ४८ ॥

प्राशजीयाद्धोता यज्ञत्रिरहरन्तचख्युरास्यङ्किञ्चन हिनस्ति सोऽबिभेच्चतुश्चत्वारिंशच्च ॥ ८ ॥ [८]

अग्नीध आ दधात्यग्निमुखानेवर्तून्प्रीणाति समिधमा
 दधात्युत्तरासामाहुतीनाम्प्रतिष्ठित्या अथो समिद्वत्येव
 जुहोति परिधीन्धसम्माष्टि पुनात्येवैनान्धसकृत्सकृत्सम्माष्टि
 पराडिव ह्यैतर्हि यज्ञश्चतुः सम्पद्यते चतुष्पादः पशवः

प॒शूने॒वाव॑ रु॒द्धे ब्र॒ह्म॒न्म॒ स्था॑स्या॒म॒ इत्या॒हात्र॒ वा ए॒तर्हि॑
य॒ज्ञः श्रि॒तः॥४९॥

यत्र॑ ब्र॒ह्मा यत्रै॒व य॒ज्ञः श्रि॒तस्त॑त ए॒वैन॒मा र॑भते॒ यद्ध॑स्तेन
प्र॒मीवै॑द्वेप॒नः स्या॒द्यच्छी॒र्ष्णा शी॑र्ष॒क्तिमा॒न्स्या॒द्यत्तू॒ष्णीमा॑सी॒तासं॑
य॒ज्ञः स्या॒त्प्र ति॒ष्ठेत्ये॒व ब्रू॑याद्वा॒चि वै य॒ज्ञः श्रि॒तो यत्रै॒व य॒ज्ञः
श्रि॒तस्त॑त ए॒वैन॒ः सम्प्र॑ य॒च्छति॒ देव॑ स॒वित॑रे॒तत्ते प्र॥५०॥

आ॒हेत्या॑ह॒ प्रसू॑त्यै बृह॒स्पति॑र्ब्र॒ह्मेत्या॑ह॒ स हि ब्र॒ह्मिष्ठः॑
स य॒ज्ञम्पा॑हि॒ स य॒ज्ञप॑तिम्पा॒हि स मा॑म्पा॒हीत्या॑ह॒ य॒ज्ञाय॑
यज॑मानाया॒त्मने॒ तेभ्य॑ ए॒वाशि॑ष॒मा शा॒स्तेऽना॑र्त्या आ॒श्राव्या॑ह॒
दे॒वान् य॒जेति॑ ब्र॒ह्मवा॑दिनो॒ वद॑न्ती॒ष्टा दे॒वता॒ अथ॑ क॒तम॑ ए॒ते
दे॒वा इति॑ छ॒न्दा॒ःसीति॑ ब्रूयाद्वा॒यत्रीं त्रि॒ष्टुभ॑म्॥५१॥

जग॑ती॒मित्यथो॒ खल्वा॑हुर्ब्रा॒ह्मणा॒ वै छ॒न्दा॒ःसीति॑ ताने॒व
तद्य॑जति॒ दे॒वानां॑ वा इ॒ष्टा दे॒वता॒ आस॑न्नथा॒ग्निर्नो॑द॒ज्वल॑त्तं
दे॒वा आ॑हु॒तीभि॑रनू॒या॒जेष्व॑न्व॒विन्द॑न् यद॑नू॒या॒जान्
यज॑त्य॒ग्निमे॒व तथ्स॑मि॒न्द्र ए॒तदु॒र्वै ना॑मा॒सुर॑ आ॒सीत्स
ए॒तर्हि॑ य॒ज्ञस्या॒शिष॑मवृ॒ङ्क्षु यद्व॑यादे॒तत्॥५२॥

उ॒ द्या॒वापृ॑थि॒वी भ॒द्रम॑भू॒दित्ये॒तदु॑मे॒वासुरं॑ य॒ज्ञस्या॒शिषं॑

गमयेदिदं द्यावापृथिवी भद्रमभूदित्येव ब्रूयाद्यजमानमेव
 यज्ञस्याशिषंमामयत्याध्वं सूक्तवाकमुत नमोवाकमित्याहेदमरा
 वावैतदाहोपंश्रितो दिवः पृथिव्योरित्याह द्यावापृथिव्योर्हि
 यज्ञ उपंश्रित ओमंन्वती तेऽस्मिन् यज्ञे यजमान
 द्यावापृथिवी॥५३॥

स्तामित्याहाशिषमेवैतामा शास्ते यद्व्याध्सूपावसाना
 च स्वध्यवसाना चेति प्रमायुको यजमानः स्याद्यदा हि
 प्रमीयतेऽथेमामुपावस्यति सूपचरणा च स्वधिचरणा चेत्येव
 ब्रूयाद्वरीयसीमेवास्मै गव्यूतिमा शास्ते न प्रमायुको भवति
 तयोराविद्यग्निरिदं हविरजुषतेत्याह या अयाख्म॥५४॥

देवतास्ता अरीरधामेति वावैतदाह यन्न निर्दिशेत्प्रतिवेशं
 यज्ञस्याशीर्गच्छेदा शास्तेऽयं यजमानोऽसावित्याह
 निर्दिश्यैवैनं सुवर्गं लोकं गमयत्यायुरा शास्ते सुप्रजास्त्वमा
 शास्त इत्याहाशिषमेवैतामा शास्ते सजातवनस्यामा शास्त
 इत्याह प्राणा वै संजाताः प्राणानेव॥५॥

नान्तरैति तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनंते वयमग्नेर्मानुषा
 इत्याहाग्निर्देवेभ्यो वनुते वयम्मनुष्येभ्य इति वावैतदाहेह

गतिर्वामस्येदं च नमो देवेभ्य इत्याह याश्चैव देवता यजति
याश्च न ताभ्य एवोभयीभ्यो नमस्करोत्यात्मनोऽनात्यै ॥ ५६ ॥

श्रितस्ते प्र त्रिष्टुभमेतद्वावापृथिवी या अयाख्यम प्राणानेव षट्त्वारिंशच्च ॥ १ ॥ — [१]

देवा वै यज्ञस्य स्वगाकर्तारं नाविन्दन्ते शय्युम्बारहस्पत्यमब्रु-
नो यज्ञः स्वगा कुर्विति सोऽब्रवीद्वरं वृणो यदेवाब्राह्मणोक्तो-
ऽश्रद्धधानो यजातै सा मे यज्ञस्याशीरसदिति तस्माद्यदब्राह्मणोक्त-
ऽश्रद्धधानो यजते शय्युमेव तस्य बारहस्पत्यं यज्ञस्याशीर्गच्छत्ये-
प्रजायाः ॥ ५७ ॥

इति योऽपगुरातै शतेन यातयाद्यो निहनत्सहस्रेण
यातयाद्यो लोहितं करवद्यावतः प्रस्कद्य पाः सून्थसंगृह्णात्तावतः
संवत्सरान्पितृलोकं न प्र जानादिति तस्माद्ब्राह्मणाय नापं
गुरेत न नि हन्यान्न लोहितं कुर्यादितावता हैनसा भवति
तच्छय्यौरा वृणीमह इत्याह यज्ञमेव तत्स्वगा करोति
तत् ॥ ५८ ॥

शय्यौरा वृणीमह इत्याह शय्युमेव बारहस्पत्यम्भागधेयेन
समर्धयति गातुं यज्ञाय गातुं यज्ञपतय इत्याह शिषमेवैतामा
शास्ते सोमं यजति रेत एव तदधाति त्वष्टारं यजति रेतं

ए॒व हि॒तं त्व॑ष्टां रू॒पाणि॒ वि क॑रोति दे॒वाना॒म्पत्नी॑र्यजति
मिथु॒नत्वा॒याग्निं॑ गृ॒हप॑तिं यजति॒ प्रति॑ष्ठित्यै जा॒मि वा
ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑ क्रियते॥५९॥

यदा॒ज्येन॑ प्रया॒जा इ॒ज्यन्त॒ आज्ये॑न पत्नीसंया॒जा
ऋच॑म॒नूच्य॑ पत्नीसंया॒जाना॑मृ॒चा य॑ज॒त्यजा॑मित्वा॒याथो॑
मिथु॒नत्वा॒य प॒ङ्क्ति॑प्राय॒णो वै य॒ज्ञः प॒ङ्क्तु॑दय॒नः पञ्च॑ प्रया॒जा
इ॒ज्यन्ते॑ च॒त्वारः॑ पत्नीसंया॒जाः संमि॑ष्टय॒जुः पञ्च॑म॒म्पङ्क्ति॑मे॒वानु॑
प्र॒ यन्ति॑ प॒ङ्क्ति॑म॒नूद्य॑न्ति॥६०॥

प्रजायाः करोति तत्क्रियते त्रयस्त्रिंशच्च॥१०॥ ————— [१०]

यु॒ख्वा हि दे॒व॒हूत॑मा॒५ अ॒श्वाः॑ अ॒ग्ने र॒थीरि॑वा नि होता॑
पू॒र्व्यः स॑दः। उ॒त नो॑ दे॒व दे॒वाः॑ अ॒च्छा वो॒चो वि॒दुष्ट॑रः।
श्रद्वि॒श्वा वा॒र्या कृ॑धि। त्व॑५ ह॒ यद्य॑वि॒ष्ट स॑ह॒सः सून॑वाहुत।
ऋ॒तावा॑ य॒ज्ञियो॒ भुवः॑। अ॒यम॒ग्निः स॑ह॒स्त्रि॒णो वा॒जस्य॑
श॒तिन॒स्पतिः॑। मूर्धा॑ क॒वी र॑यी॒णाम्। तं ने॒मिमृ॑भवो॒ यथा॑
न॑मस्व॒ सह॑तिभिः। नेदी॑यो य॒ज्ञम्॥६१॥

अ॒ङ्गिरः॑। तस्मै॑ नूनम॒भिद्य॑वे वा॒चा वि॒रूप॑ नित्य॑या। वृ॒ष्णे
चो॒दस्व॑ सु॒ष्टुति॑म्। क॒मुं ष्वि॒दस्य॑ से॒नया॒ग्नेर॑पा॒कच॑ख्यसः।

पु॒णिं गोषु॑ स्तरामहे। मा नो॑ दे॒वानां॑ वि॒शः प्र॒स्नाती॑रिवो॒स्नाः।
 कृ॒शं न हा॑सुरघ्नि॒याः। मा नः॑ स॒मस्य॑ दू॒ढ्यः परि॑द्वेष॒सो
 अ॒ह॒तिः। ऊ॒र्मिर्न ना॒व॒मा व॑धीत्। नम॑स्ते अ॒ग्र ओज॑से
 गृ॒णन्ति॑ दे॒व कृ॑ष्टयः। अ॒मैः॥६२॥

अ॒मि॒त्रम॑र्दय। कु॒वि॒थ्सु नो॑ ग॒वि॑ष्ट॒येऽग्रे॑ सं॒वे॒षिषो॑
 र॒यिम्। उ॒रु॒क॒दुरु॑ ण॒स्कृ॒धि। मा नो॑ अ॒स्मिन्म॑हा॒ध॒ने परा॑
 व॒र्गार॑भृ॒द्यथा॑। सं॒वर्ग॑स॒ र॒यिञ्ज॑य। अ॒न्यम॑स्मद्भि॒या
 इ॒यम॑ग्रे॒ सिष॑क्तु दु॒च्छुना॑। व॒र्धा नो॑ अ॒मव॑च्छ॒वः।
 यस्या॑जु॒षन्न॑म॒स्वि॒नः श॑मी॒मदु॑र्म॒खस्य॑ वा। तं घेद॒ग्निर्वृ॑धाव॒ति।
 पर॑स्या॒ अ॒धि॥६३॥

सं॒वतो॑ऽव॒रास॑ अ॒भ्या त॑र। यत्रा॒हम॑स्मि॒ तास॑ अ॒व। वि॒द्वा
 हि ते॑ पु॒रा व॒यम॑ग्रे पि॒तुर्य॑थाव॒सः। अ॒धा ते सु॑म्र॒मीम॑हे।
 य उ॒ग्र इ॒व श॑र्य॒हा ति॒ग्मशृ॑ङ्गो न व॒संगः॑। अ॒ग्रे पु॒रो
 रु॒रोजि॑थ। स॒खायः॑ सं वः॑ स॒म्यश्च॑मिष॒ः स्तोमं॑ चा॒ग्नये॑।
 व॒र्षि॑ष्ठाय खि॒प्तीना॑मूर्जो न॒त्रे सह॑स्वते। स॒स॒मिद्यु॑वसे
 वृष॒न्नग्रे॑ वि॒श्वान्य॑र्य आ। इ॒डस्प॑दे स॒मि॒ध्यसे॑ स नो॑ वसू॒न्या
 भ॑र। प्र॒जाप॑ते स वे॒द सोमा॑पूषणे॒मौ दे॒वौ॥६४॥

य॒ज्ञम॑मे॒रधि॑ वृ॒षन्ने॑का॒न्नवि॑श॒तिश्च॑ ॥ ११ ॥ [११]

उ॒शन्त॑स्त्वा ह॒वाम॑ह उ॒शन्तुः॑ स॒मिधी॑महि। उ॒शन्तु॑श॒त आ
व॑ह॒ पित॑र॒न् ह॒विषे॑ अ॒त्तवे॑। त्व॑ सो॒म प्र॑चि॒कितो॑ म॒नीषा॑
त्व॑ र॒जिष्ठ॑म॒नु ने॒षि प॑न्था॒म्। तव॑ प्र॒णीती॑ पि॒तरो॑ न इ॒न्दो
दे॒वेषु॑ र॒त्नम॑भजन्त॒ धीराः॑। त्वया॑ हि नः पि॒तरः॑ सो॒म पूर्वे॑
कर्मा॑णि च॒क्रुः प॑व॒मान॒ धीराः॑। व॒न्वन्न॑वा॒तः परि॑धी॑ र॒पोर्णु॑
वी॒रेभि॑र॒श्वैर्म॑घ॒वा भव॑ ॥ ६५ ॥

नः। त्व॑ सो॒म पि॑तृभिः॒ संवि॑दा॒नोऽनु॑ द्यावा॑पृथि॒वी आ
त॑त॒न्था। तस्मै॑ त इ॒न्दो ह॒विषा॑ वि॒धेम॑ व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो
र॒यीणा॑म्। अ॒ग्निष्वा॑त्ताः पि॒तर॒ एह॑ ग॒च्छत॑ स॒दः स॒दः स॒दत॑
सुप्र॑णीतयः। अ॒त्ता ह॒वीषि॑ प्र॒य॑तानि ब॒र्हिष्य॑था र॒यिः
सर्व॑वीरं दधात॒न। ब॒र्हिष॑दः पि॒तर॒ ऊ॒त्य॑र्वा॒ग्निमा॑ वो ह॒व्या
च॑कृ॒मा जु॑षध्व॒म्। त आ॑ ग॒ताव॑सा॒ शन्त॑मे॒नाथा॑स्मभ्य॒म् ॥ ६६ ॥

श॒य्यो॑र॒र॒पो द॑धात। आ॒हं पि॑तृभ्य॒सुवि॑दत्रा॑ अ॒वि॒त्सि
न॒पात॑श्च वि॒क्रम॑णश्च वि॒ष्णोः॑। ब॒र्हिष॑दो ये स्व॒धया॑ सु॒तस्य॑
भज॑न्त पि॒त्वस्त॑ इ॒हाग॑मि॒ष्टाः। उप॑हृ॒ताः पि॑तरो॒ बर्हि॑ष्येषु
नि॒धिषु॑ प्रि॒येषु॑। त आ॑ग॒मन्तु॑ त इ॒ह श्रु॑व॒न्त्वधि॑ ब्रुवन्तु॒ ते

अ॒वन्त्व॒स्मान्। उदी॑रता॒मव॑र॒ उत्प॑रा॒स॒ उन्म॑ध्य॒माः पि॒तरः॑
सो॒म्यासः॑। असु॑म्॥६७॥

य ई॒युर॑वृ॒का ऋ॒त॒ज्ञास्ते॑ नो॒ऽवन्तु॑ पि॒तरो॒ हवेषु॑।
इ॒दम्पि॑तृ॒भ्यो नमो॑ अस्त्व॒द्य ये पूर्वा॑सो॒ य उप॑रा॒स ई॒युः। ये
पा॒र्थिवे॒ रज॒स्या निष॑त्ता॒ ये वा॑ नून॒ः सु॑वृ॒जना॑सु वि॒ख्यु।
अधा॒ यथा॑ नः पि॒तरः॒ परा॑सः प्र॒त्नासो॑ अ॒ग्न ऋ॒तमा॑शुषा॒णाः।
शुची॑द॒यन्दी॑धि॒तिमु॒क्थशा॑सः॒ ख्यामा॑ भि॒न्दन्तो॑ अरु॒णीर॑पं
व्र॒न्। यद॑ग्रे॥६८॥

क॒व्यवा॑ह॒न् पि॒तृन् य॒ख्य॑ता॒वृधः॑। प्र च॑ ह॒व्यानि॑
व॒ख्यसि॑ दे॒वेभ्य॑श्च पि॒तृभ्य॑ आ। त्वम॑ग्न ई॒डितो॑ जा॒तवे॑दो॒
ऽवा॑ङ्म॒व्यानि॑ सु॒रभी॑णि॒ कृ॒त्वा। प्रादा॑ः पि॒तृभ्यः॑ स्व॒धया॑ ते
अ॒ख्यन्न॑द्धि त्वं दे॒व प्र॑य॒ता ह॒वीःषि॑। मा॒त॒ली क॒व्यैर्य॑मो
अ॒ङ्गिरो॑भिर्बृ॒हस्प॑ति॒र्ऋक्॑भिर्वा॒वृधा॑नः। या॑श्च॒ दे॒वा वा॑वृ॒धुर्ये॑
च॒ दे॒वान्स्वा॑हा॒न्ये स्व॒धया॑न्ये म॑दन्ति॥६९॥

इ॒मं य॑म प्र॒स्तर॑मा हि सी॒दाङ्गि॑रोभिः पि॒तृभिः॑ संवि॒दानः॑।
आ त्वा॒ मन्त्राः॑ कवि॒श॒स्ता व॑हन्त्वे॒ना रा॑जन् ह॒विषा॑
माद॑यस्व। अ॒ङ्गिरो॑भि॒रा ग॑हि य॒ज्ञिये॑भि॒र्यम॑ वैरू॒पैरि॒ह

मादयस्व। विवस्वन्तं हुवे यः पिता तेऽस्मिन् यज्ञे
 बर्हिष्या निषद्य। अङ्गिरसो नः पितरो नवग्वा अथर्वाणो
 भृगवः सोम्यासः। तेषां वयं सुमंतौ यज्ञियानामपि भद्रे
 सौमनसे स्याम॥७०॥

भवास्मभ्यमसुय्यदंघ्रे मदन्ति सौमनस एकञ्च॥12॥ [१२]

प्रजापतिरकामयतैष तं यज्ञं प्रजापतेर्जायमानाः प्राजापत्या यो वा अयंथादेवतमिष्टर्गो
 निग्राभ्याः स्थ यो वै देवाञ्जुष्टोऽग्निना रयिमेकादश॥11॥ प्रजापतिरकामयत प्रजापतेर्जायमाना
 व्यायच्छन्ते मद्गमिमान्माया मायिनान्द्विचत्वारिंशत्॥42॥ प्रजापतिरकामयताग्निं
 समुद्रवाससम्॥ [१३]

॥ काण्डम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति स तपोऽतप्यत स
 सर्पानसृजत सोऽकामयत प्रजाः सृजेयेति स द्वितीयम-
 तप्यत स वयांस्यसृजत सोऽकामयत प्रजाः सृजेयेति स
 तृतीयमतप्यत स एतं दीर्घितवादमपश्यत्तमवदत्ततो वै स

प्र॒जा अ॑सृज॒त॒ यत्तप॑स्त॒त्वा दी॑खि॒तवा॒दं वद॑ति प्र॒जा ए॒व
तद्य॑ज॒मानः॥१॥

सृ॒ज॒ते॒ यद्वे दी॑खि॒तोऽमे॒ध्यम्प॑श्य॒त्यपा॑स्मादी॒ख्या क्रा॑मति
नील॑मस्य॒ हरो॒ व्ये॑त्यब॒द्धम्म॑नो॒ दरि॑द्रं च॒ख्बुः सूर्यो॑ ज्योति॑षा॒ः
श्रेष्ठो॑ दी॒ख्वे मा मा॑ हासी॒रित्या॑ह॒ नास्मा॑दी॒ख्याप॑ क्रा॒मति॒
नास्य॒ नीलं॒ न हरो॒ व्येति॑ यद्वे दी॑खि॒तम॑भि॒वर्ष॑ति दि॒व्या
आपो॑ऽशा॒न्ता ओजो॑ बलं दी॒ख्याम्॥२॥

तपो॑ऽस्य॒ निर्घ्न॑न्त्यु॒न्दती॑र्बलं ध॒त्तौजो॑ धत्त॒ बलं॑ धत्त॒ मा मे॑
दी॒ख्याम्मा॑ तपो॒ निर्व॑धि॒ष्टेत्या॑हैतदे॒व सर्व॑मा॒त्मन्ध॑त्ते नास्यो॒जो
बलं॑ न दी॒ख्यां न तपो॑ निर्घ्न॑न्त्यग्निर्वे दी॑खि॒तस्य॑ दे॒वता॒ सो-
ऽस्मादे॒तर॑हि॒ तिर॑ इ॒व य॑र॒हि या॑ति॒ तमी॑श्वर॒ः र॒ख्याः॑सि
हन्तोः॑॥३॥

भ॒द्राद॑भि श्रेयः॒ प्रेहि॑ बृह॒स्पतिः॑ पु॒रए॒ता ते अ॒स्त्वित्या॑ह॒
ब्रह्म॒ वै दे॒वाना॑म्बृह॒स्पति॑स्तमे॒वान्वा॒रभ॑ते॒ स ए॒नः॑
सम्पा॑रय॒त्येद॑म॒गन्म॑ दे॒वय॑ज॒नम्पृ॑थि॒व्या इत्या॑ह दे॒वय॑ज॒नः॑
ह्येष॑ पृ॒थि॒व्या आ॒गच्छ॑ति॒ यो य॑ज॒ते वि॒श्वे दे॒वा यद॑जु॒षन्त॑
पूर्व॑ इत्या॒ह वि॒श्वे ह्ये॑तदे॒वा जो॒षय॑न्ते॒ यद्वा॑ह॒णा ऋ॒क्सामा॑भ्यां

यजुषा संतरन्तु इत्याहर्त्सामाभ्या५ ह्येष यजुषा संतरन्ति
 यो यजते रायस्पोषेण समिषा मदेमेत्याहाशिषमेवैतामा
 शास्ते ॥ ४ ॥

यजमानो दीर्खा५ हन्ता॥ ब्राह्मणाश्चतुर्विंशतिश्च ॥ १ ॥ [१]

एष ते गायत्रो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष ते त्रैष्टुभो
 जागतो भाग इति मे सोमाय ब्रूताच्छन्दोमाना५ साम्राज्यं
 गच्छेति मे सोमाय ब्रूताद्यो वै सोम५ राजान५ साम्राज्यं
 लोकं गमयित्वा क्रीणाति गच्छति स्वाना५ साम्राज्यं
 छन्दांसि खलु वै सोमस्य राज्ञः साम्राज्यो लोकः
 पुरस्तात्सोमस्य क्रयादेवमभि मन्त्रयेत् साम्राज्यमेव ॥ ५ ॥

एनं लोकं गमयित्वा क्रीणाति गच्छति स्वाना५
 साम्राज्यय्यौ वै तानूनप्रस्यं प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति
 ब्रह्मवादिनो वदन्ति न प्राश्नन्ति न जुहुत्यथ क्व तानूनप्रम्प्रति
 तिष्ठतीति प्रजापतौ मनसीति ब्रूयात्रिरव जिघ्रेत्प्रजापतौ
 त्वा मनसि जुहोमीत्येषा वै तानूनप्रस्यं प्रतिष्ठा य एवं वेद
 प्रत्येव तिष्ठति यः ॥ ६ ॥

वा अध्वर्योः प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति यतो

मन्येतानभिक्रम्य होष्यामीति तत्तिष्ठन्ना श्रावयेदेषा
 वा अध्वर्योः प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति
 यदभिक्रम्य जुहुयात्प्रतिष्ठाया इयात्तस्मात्समानत्र तिष्ठता
 होतव्यम्प्रतिष्ठित्यै यो वा अध्वर्योः स्वं वेद स्ववानेव भवति
 सुगवा अस्य स्वं वायव्यमस्य ॥ ७ ॥

स्वं चमसौऽस्य स्वं यद्वायव्यं वा चमसं वा-
 ऽनन्वारभ्याश्रावयेत्स्वादियात्तस्मादनन्वारभ्याश्राव्यः स्वादेव
 नैति यो वै सोममप्रतिष्ठाप्य स्तोत्रमुपाकरोत्यप्रतिष्ठितः
 सोमो भवत्यप्रतिष्ठितः स्तोमोऽप्रतिष्ठितान्युक्थान्यप्रतिष्ठितो
 यजमानोऽप्रतिष्ठितोऽध्वर्युर्वायव्यं वै सोमस्य प्रतिष्ठा
 चमसौऽस्य प्रतिष्ठा सोमः स्तोमस्य स्तोम उक्थानां ग्रहं
 वा गृहीत्वा चमसं वोन्नीयं स्तोत्रमुपाकुर्यात्प्रत्येव सोमः
 स्थापयति प्रति स्तोमम्प्रत्युक्थानि प्रति यजमानस्तिष्ठति
 प्रत्यध्वर्युः ॥ ८ ॥

एव तिष्ठति यो वायव्यमस्य ग्रहवैकान्रविश्रुतिश्च ॥ २ ॥ [२]

यज्ञं वा एतत्सम्भरन्ति यत्सोमक्रयण्यै पदय्यंजमुखं
 हविर्धाने यर्हि हविर्धाने प्राचीं प्रवर्तयेयुस्तरहि

तेनाख्यमुपा[॥]ध्याद्यज्ञमुख एव यज्ञमनु सं तनोति प्राश्नमग्निम्प्र
हरन्त्युत्पत्नीमा नयन्त्यन्वना^९सि प्र वर्तयन्त्यथ वा अस्यैष
धिष्णि[॥]यो हीयते सोऽनु ध्यायति स ईश्वरो रुद्रो भूत्वा॥९॥

प्रजाम्पशून् यजमानस्य शमयितोर्यर्हि पशुमाप्रीतमुदंश्च
नयन्ति तर्हि तस्य पशुश्रपणं^९ हरेत्तेनैवैनम्भागिनं
करोति यजमानो वा आहवनीयो यजमानं वा एतद्वि
कर्षन्ते यदाहवनीया[॥]त्पशुश्रपणं^९ हरन्ति स वैव
स्यान्निर्मन्थ्यं वा कुर्याद्यजमानस्य सात्मत्वाय यदि
पशोरवदानं नश्येदाज्यस्य प्रत्याख्यायमव द्येथ्सैव ततः
प्रायश्चित्तिर्ये पशुं विमथीरन् यस्तान्कामयेतार्तिमाच्छेयुरिति
कुविदङ्गेति नमोवृक्तिवत्यर्चाग्नीध्रे जुहुयान्नमोवृक्तिमेवैषां वृङ्गे
ताजगार्तिमाच्छन्ति॥१०॥

भूत्वा तत्पण्डि^९शतिश्च॥३॥ [३]

प्रजापतेर्जायमानाः प्रजा जाताश्च या इमाः। तस्मै प्रति
प्र वैदय चिकित्वा^९ अनु मन्यताम्। इमम्पशुम्पशुपते ते
अद्य बध्नाम्यग्ने सुकृतस्य मध्ये। अनु मन्यस्व सुयजा
यजाम जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यम्। प्रजानन्तः प्रति

गृह्णन्ति पूर्वे प्राणमङ्गैर्भ्यः पर्याचरन्तम्। सुवर्गं याहि
पृथिभिर्देवयानैरोषधीषु प्रति तिष्ठा शरीरैः। येषामीशे॥११॥

पशुपतिः पशूनां चतुष्पदामुत च द्विपदाम्। निष्क्रीतो-
ऽयं यज्ञियम्भागमेतु रायस्पोषा यजमानस्य सन्तु। ये
बध्यमानमनु बध्यमाना अभ्यैख्वन्त मनसा चख्वुषा
च। अग्निस्ता९ अग्रे प्र मुमोक्तु देवः प्रजापतिः प्रजया
संविदानः। य आरण्याः पशवो विश्वरूपा विरूपाः सन्तो
बहुधैकरूपाः। वायुस्ता९ अग्रे प्र मुमोक्तु देवः प्रजापतिः
प्रजया संविदानः। प्रमुञ्चमानाः॥१२॥

भुवनस्य रेतो गातु धत्त यजमानाय देवाः। उपाकृत९
शशमानं यदस्थाञ्जीवं देवानामप्येतु पार्थः। नाना प्राणो
यजमानस्य पशुना यज्ञो देवेभिः सह देवयानः। जीवं
देवानामप्येतु पार्थः सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः।
यत्पशुर्मायुमकृतोरो वा पद्धिराहते। अग्निर्मा तस्मादेनसो
विश्वान्मुञ्चत्व९हंसः। शमितार उपेतन यज्ञम्॥१३॥

देवेभिरिन्वितम्। पाशात्पशुम्प्र मुञ्चत बन्धाद्यज्ञपतिम्परि।
अदितिः पाशम्प्र मुमोक्तेतं नमः पशुभ्यः पशुपतये करोमि।

अ॒रा॒ती॒यन्त॒मध॑रं कृ॒णोमि॒ यं द्वि॒ष्मस्तस्मि॒न्प्रति॑ मु॒श्चामि॑
 पा॒शम्। त्वा॒मु ते द॑धिरे ह॒व्य॒वाह॑ꣳ शृ॒तं क॒र्तार॑मु॒त य॒ज्ञियं॑
 च। अ॒ग्ने स॑द॒र्ख्यः स॑त॒नुर॑हि भृ॒त्वाऽथ॑ ह॒व्या जा॑तवेदो
 जुष॒स्व। जा॑तवेदो व॒पया॑ गच्छ दे॒वान्त्वꣳ हि होता॑ प्रथ॒मो
 ब॒भूथ॑। घृ॒तेन॑ त्वं त॒नुवो॑ वर्धयस्व॒ स्वाहा॑कृतꣳ ह॒विर॑दन्तु
 दे॒वाः। स्वाहा॑ दे॒वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑॥१४॥

ईशे॑ प्रमुञ्चमाना य॒ज्ञन्त्वꣳ षोड॑श च॥४॥ [४]

प्रा॒जाप॒त्या वै प॒शव॑स्तेषाꣳ रु॒द्रोऽधि॑पतिर्यदे॒ताभ्या॑मुपाक॒रोति॑
 ताभ्या॑मे॒वैन॑मप्रतिप्रोच्या ल॒भत आ॒त्मनो॑ऽना॒त्रस्काय॑
 द्वाभ्या॑मुपाक॒रोति॑ द्वि॒पाद्य॑ज॒मानः॑ प्र॒तिष्ठि॑त्या उपा॒कृत्य॑ प॒ञ्च
 जुहो॑ति पाङ्क्तीः प॒शवः॑ प॒शूने॒वाव॑ रु॒द्धे मृ॒त्यवे॒ वा ए॒ष नी॑यते
 यत्प॒शुस्तं॑ यद॒न्वार॑भेत प्र॒मायु॑को यज॒मानः॑ स्या॒न्नाना॑ प्रा॒णो
 यज॑मानस्य प॒शुने॒त्याह॑ व्यावृ॒त्त्यै॥१५॥

यत्प॒शुर्मा॒युम॑कृ॒तेति॑ जुहोति शान्त्यै श॒र्मितार॑ उपे॒तने॒त्याह॑
 यथा॒य॒जुरे॒वैत॑द्व॒पाया॑ वा आ॒ह्निय॑मा॒णायाम॑ग्ने॒र्मेधो॑ऽपं क्रा॒मति॑
 त्वा॒मु ते द॑धिरे ह॒व्य॒वाह॑मिति॑ व॒पाम॑भि जुहोत्य॒ग्नेरे॒व
 मेध॒मव॑ रु॒द्धेऽथो॑ शृ॒तत्वाय॑ पु॒रस्ता॑त्स्वाहाकृतयो वा अ॒न्ये

दे॒वा उ॒परि॑ष्ठा॒त्स्वाहा॑कृतयोऽन्ये स्वाहा॑ दे॒वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑
स्वाहेत्य॒भितो॑ व॒पां जु॑होति॒ ताने॒वोभया॑न्प्रीणाति॥१६॥

व्यावृत्त्या अ॒भितो॑ व॒पां पञ्च॑ च॥५॥ [५]

यो वा अय॑थादे॒वतं॑ य॒ज्ञमु॑प॒चर॑त्या दे॒वता॑भ्यो
वृ॒श्च्यते॒ पापी॑यान्भवति॒ यो य॑थादे॒वतं॑ न दे॒वता॑भ्य
आ वृ॒श्च्यते॒ वसी॑यान्भवत्याग्ने॒य्यर्चा॑ग्नी॒ध्रम॑भि मृ॒शेद्वैष्ण॑व्या
ह॒वि॒र्धान॑माग्ने॒य्या स्रुचो॑ वाय॒व्यया॑ वाय॒व्या॑न्यैन्द्रि॒या सदा॑
यथादे॒वतमे॒व य॒ज्ञमु॑प॒ चरति॑ न दे॒वता॑भ्य आ वृ॒श्च्यते॒
वसी॑यान्भवति यु॒नज्मि॑ ते पृथि॒वीं ज्योति॑षा स॒ह यु॒नज्मि॑
वा॒युम॑न्तरि॒ख्येण॑॥१७॥

ते स॒ह यु॒नज्मि॑ वाच॑ः स॒ह सूर्ये॑ण ते यु॒नज्मि॑
ति॒स्रो वि॒पृचः॑ सूर्य॑स्य ते। अ॒ग्निर्दे॒वता॑ गाय॒त्री छन्द॑
उपा॑ः शोः पात्र॑मसि॒ सोमो॑ दे॒वता॑ त्रि॒ष्टुप्छन्दो॑ऽन्तर्या॑मस्य
पात्र॑म॒सीन्द्रो॑ दे॒वता॑ जग॑ती छन्द॑ इन्द्र॒वायु॑वोः पात्र॑मसि॒
बृह॑स्पति॑र्दे॒वता॑ऽनु॒ष्टुप्छन्दो॑ मि॒त्रावरु॑णयोः पात्र॑मस्य॒श्विनौ॑
दे॒वता॑ प॒ङ्क्ति॑श्छन्दोऽश्वि॒नोः पात्र॑मसि॒ सूर्यो॑ दे॒वता॑ बृह॑ती॥१८॥

छन्दः॑ शुक्र॑स्य पात्र॑मसि च॒न्द्रमा॑ दे॒वता॑ स॒तोबृ॑हती छन्दो॑

मन्थिनः पात्रमसि विश्वे देवा देवतोष्णिहा छन्द आग्रयणस्य
पात्रमसीन्द्रो देवता ककुच्छन्द उक्थानाम्पात्रमसि पृथिवी
देवता विराट्छन्दो ध्रुवस्य पात्रमसि॥१९॥

अन्तरिक्षेण बृहती त्रयस्त्रिंशच्च॥६॥ [६]

इष्टर्गो वा अध्वर्युर्यजमानस्येष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽष्टः
खीयत आसन्न्यान्मा मन्त्रात्पाहि कस्योश्चिदभिर्शस्त्या
इति पुरा प्रातरनुवाकाञ्जुहयादात्मन एव तदध्वर्युः
पुरस्ताच्छर्म नह्यतेऽनात्यै संवेशाय त्वोपवेशाय त्वा
गायत्रियास्त्रिष्टुभो जगत्या अभिभूत्यै स्वाहा प्राणापानौ
मृत्योर्मा पातम्प्राणापानौ मा मा हासिष्टं देवतासु वा एते
प्राणापानयोः॥२०॥

व्यायच्छन्ते येषां सोमः समृच्छते संवेशाय त्वोपवेशाय
त्वेत्याह छन्दांसि वै संवेश उपवेशश्छन्दाभिरेवास्य
छन्दांसि वृद्धे प्रेतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै
मरुत्वतीः प्रतिपदो विजित्या उभे बृहद्रथन्तरे भवत इयं
वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेवैनमन्तरेत्यद्य वाव रथन्तरं
श्वो बृहदद्याश्वादेवैनमन्तरेति भूतम्॥२१॥

वाव रथं॑त॒रम्भ॑वि॒ष्यद्बृ॑हद्बृ॒ताच्चै॑वैन॑म्भवि॒ष्यतश्चा॒न्तरै॑ति
 परि॑मितं वाव रथं॑त॒रम॑परि॒मितम्बृ॑हत्परि॒मिताच्चै॑वैन॑म॒परि॒
 मिता॑च्चा॒न्तरै॑ति विश्वा॑मि॒त्रज॑मद॒ग्नी व॑सि॒ष्ठेना॑स्प॒र्धेता॑ ५
 स ए॒तज्ज॒मद॑ग्निर्वि॒हव्य॑मप॒श्यत्तेन॑ वै स व॑सि॒ष्ठस्ये॑न्द्रि॒यं
 वी॒र्य॑मवृ॒ङ्क्त॒ यद्वि॑ह॒व्यं श॒स्यत॑ इन्द्रि॒यमे॒व तद्वी॑र्यं यज॑मानो
 भ्रातृ॑व्यस्य वृ॒ङ्क्ते यस्य॑ भूया॑ ५ सो य॒ज्ञक्र॑तव॒ इत्या॑हुः स दे॒वता॑
 वृ॒ङ्क्त॒ इति॑ यद्य॑ग्नि॒ष्टोमः॑ सोमः॑ प॒रस्ता॑थ॒स्यादु॑क्थ्यं कुर्वी॑त
 यद्यु॑क्थ्यः स्याद॑तिरा॒त्रं कुर्वी॑त य॒ज्ञक्र॑तुभि॒रेवा॑स्य दे॒वता॑ वृ॒ङ्क्ते
 वसी॑यान्भवति॥ २२॥

प्रा॒णापा॒नयो॑र्भूतवृ॒ङ्क्ते ऽष्टा॑वि॒ंशति॑श्च॥ ७॥ [७]

नि॒ग्राभ्याः॑ स्थ दे॒वश्रु॑त॒ आयु॑र्मे त॒र्पय॑त प्रा॒णम्मे॑
 त॒र्पय॑तापा॒नम्मे॑ त॒र्पय॑त व्या॒नम्मे॑ त॒र्पय॑त च॒रख्यु॑र्मे त॒र्पय॑त
 श्रो॒त्रंमे॑ त॒र्पय॑त म॒नो मे॑ त॒र्पय॑त वाच॑म्मे त॒र्पय॑तात्मा॒नंमे॑
 त॒र्पय॑ताङ्गा॒नि मे॑ त॒र्पय॑त प्र॒जाम्मे॑ त॒र्पय॑त प॒शून्मे॑ त॒र्पय॑त
 गृ॒हान्मे॑ त॒र्पय॑त ग॒णान्मे॑ त॒र्पय॑त स॒र्वग॑णम्मा त॒र्पय॑त त॒र्पय॑त
 मा॥ २३॥

ग॒णा मे॒ मा वि॒ तृ॑ष॒न्नोष॑धयो॒ वै सोम॑स्य॒ विशो॒ विशः॑

खलु वै राज्ञः प्रदातोरीश्वरा ऐन्द्रः सोमोऽवीवृधं वो मनसा
 सुजाता ऋतप्रजाता भग इद्वः स्याम। इन्द्रेण देवीर्वीरुधः
 संविदाना अनु मन्यन्ताः सवनाय सोममित्याहौषधीभ्य
 एवैनः स्वायै विशः स्वायै देवतायै निर्याच्याभि षुणोति
 यो वै सोमस्याभिषूयमाणस्य॥२४॥

प्रथमोऽंशुः स्कन्दति स ईश्वर इन्द्रियं वीर्यम्प्रजाम्पशून्
 यजमानस्य निर्हन्तोस्तमभि मन्त्रयेता मास्कान्त्सह प्रजया
 सह रायस्पोषेणेन्द्रियम्मे वीर्यम्मा निर्वधीरित्याशिषमेवैतामा
 शास्त इन्द्रियस्य वीर्यस्य प्रजायै पशूनामनिर्घाताय
 द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः।
 तृतीयं योनिमनु संचरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः॥२५॥

तुर्पयंत माऽभिषूयमाणस्य यश्च दशं च॥८॥ [८]

यो वै देवान्देवयशसेनार्पयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेनं
 देवयशस्यैव देवेषु भवति मनुष्ययशसी मनुष्येषु
 यान्प्राचीनमाग्रयणाद्ब्रह्मन्गृहीयात्तानुपांशु गृहीयाद्यानूर्ध्वांस्त
 देवानेव तद्देवयशसेनार्पयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेनं
 देवयशस्यैव देवेषु भवति मनुष्ययशसी मनुष्येष्वग्निः

प्रातःसवने पात्वस्मान् वैश्वानरो मंहिना विश्वशम्भूः। स नः
पावको द्रविणं दधातु॥ २६॥

आयुष्मन्तः सहभरूषाः स्याम। विश्वे देवा मरुत इन्द्रो
अस्मान्स्मिन्द्वितीये सवने न जह्युः। आयुष्मन्तः प्रियमेषां
वदन्तो वयं देवानां सुमतौ स्याम। इदं तृतीयं सवनं
कवीनामृतेन ये चमसमैरयन्त। ते सौधन्वनाः सुवरानशानाः
स्विष्टिं नो अभि वसीयो नयन्तु। आयतनवतीर्वा अन्या
आहुतयो हूयन्तेऽनायतना अन्या या आघारवतीस्ता
आयतनवतीर्याः॥ २७॥

सौम्यास्ता अनायतना ऐन्द्रवायवमादायाघारमा
घारयेदध्वरो यज्ञोऽयमस्तु देवा ओषधीभ्यः पशवै नो जनाय
विश्वस्मै भूतायाध्वरोऽसि स पिन्वस्व घृतवद्देव सोमेति
सौम्या एव तदाहुतीरायतनवतीः करोत्यायतनवान्भवति
य एवं वेदाथो द्यावापृथिवी एव घृतेन व्युनक्ति ते व्युत्ते
उपजीवनीये भवत उपजीवनीयो भवति॥ २८॥

य एवं वेदैष ते रुद्र भागो यं निरयाचथास्तं जुषस्व
विदेगौपत्यं रायस्पोषं सुवीर्यं संवत्सरीणां स्वस्तिम्।

मनुः पुत्रेभ्यो दायं व्यभजत्स नाभानेदिष्ठम्ब्रह्मचर्यं वसन्तं
निरभजत्स आगच्छत्सोऽब्रवीत्कथा मा निरभागिति न त्वा
निरभाख्यमित्यब्रवीदङ्गिरस इमे सत्तमांसते ते॥२९॥

सुवर्गं लोकं न प्र जानन्ति तेभ्य इदम्ब्राह्मणम्ब्रूहि ते सुवर्गं
लोकय्यन्तो य एषाम्पशवस्तांस्ते दास्यन्तीति तदेभ्यो-
ऽब्रवीत्ते सुवर्गं लोकय्यन्तो य एषाम्पशव आसन्तानस्मा
अददुस्तम्पशुभिश्चरन्तं यज्ञवास्तौ रुद्र आगच्छत्सोऽब्रवीन्मम
वा इमे पशव इत्यदुर्वै॥३०॥

मह्यमिमामित्यब्रवीन्न वै तस्य त ईशत इत्यब्रवीद्यद्यज्ञवास्तौ
हीयते मम वै तदिति तस्माद्यज्ञवास्तु नाभ्यवेत्यं सौ-
ऽब्रवीद्यज्ञे मा भजाथ ते पशून्नाभि मङ्स्य इति
तस्मा एतम्मन्थिनः सङ्स्त्रावमजुहोत्ततो वै तस्य रुद्रः
पशून्नाभ्यमन्यत यत्रैतमेवं विद्वान्मन्थिनः सङ्स्त्रावं जुहोति
न तत्र रुद्रः पशून्नाभि मन्यते॥३१॥

दधात्वायतनवतीर्या उपजीवनीयो भवति तेऽदुर्वै यत्रैतमेकादश च॥१॥—[१]

जुष्टो वाचो भूयासं जुष्टो वाचस्पतये देवि वाक्।
यद्वाचो मधुमत्तस्मिन्मा धाः स्वाहा सरस्वत्यै। ऋचा

स्तोम॑ꣳ सम॑र्धय गाय॑त्रेण॑ रथं॑तरम्। बृ॒ह॒द्गा॒य॒त्रव॑र्तनि। यस्ते॑
द्र॒प्सः॑ स्क॒न्द॑ति॒ यस्ते॑ अ॒ꣳशु॒र्बा॒हु॒च्यु॑तो धि॒षण॑यो॒रुप॑स्थात्।
अ॒ध्व॒र्यो॒र्वा परि॑ यस्ते॑ प॒वि॒त्रा॒थ्स्वाहा॑कृतमिन्द्रा॒य तं जु॑होमि।
यो द्र॒प्सो अ॒ꣳशुः प॑तितः पृ॒थि॒व्याम्प॑रिवा॒पात्॥ ३२॥

पुरो॒डाशा॑त्कर॒म्भात्। धा॒ना॒सो॒मान्म॒न्थिन॑ इन्द्र
शु॒क्रा॒थ्स्वाहा॑कृतमिन्द्रा॒य तं जु॑होमि। यस्ते॑ द्र॒प्सो
मधु॑माꣳ इन्द्रि॒यावा॑न्थ्स्वाहा॑कृतः पुन॑र॒प्येति॑ दे॒वान्। दि॒वः
पृ॒थि॒व्याः पर्य॑न्तरि॒ख्या॒थ्स्वाहा॑कृतमिन्द्रा॒य तं जु॑होमि।
अ॒ध्व॒र्यु॒र्वा ऋ॒त्विजा॑ प्रथ॒मो यु॑ज्यते तेन॒ स्तोमो॑ योक्त॒व्यं
इत्या॑हु॒र्वाग॑ग्रे॒गा अग्र॑ ए॒त्वृजु॑गा दे॒वेभ्यो॑ यशो॒ मयि॑ दध॑ती
प्रा॒णान्प॒शुषु॑ प्र॒जाम्मयि॑॥ ३३॥

च॒ यज॑माने॒ चेत्या॑ह॒ वाच॑मे॒व तद्य॑ज्ञमुखे यु॒नक्ति॑ वा॒स्तु वा
ए॒तद्य॑ज्ञस्य॑ क्रियते॒ यद्ब्र॑ह्मा॒न्गृही॑त्वा ब॑हिष्पवमानꣳ सर्प॑न्ति
परा॑श्चो॒ हि यन्ति॑ परा॑चीभिः॒ स्तुव॑ते॒ वैष्ण॑व्य॒र्चा पुन॑रेत्योप॑
तिष्ठ॑ते॒ यज्ञो॑ वै विष्णु॑र्य॒ज्ञमे॒वाक॑र्विष्णो॒ त्वं नो॑ अ॒न्तमः॑
शर्म॑ यच्छ॒ सह॑न्त्य। प्र ते॒ धारा॑ मधु॑श्चुत॒ उ॒त्सं दु॑हते
अ॒खि॑प्त॒मित्या॑ह॒ यदे॒वास्य॑ शया॑नस्योप॒शुष्य॑ति॒ तदे॒वास्यै॑तेना

प्याययति॥ ३४॥

परिवापात्प्रजां मयि दहते चतुर्दश च॥१०॥

अग्निना रयिमश्रवत्पोषमेव दिवेदिवे। यशसं वीरवत्तमम्॥
गोमां अग्नेऽविमां अश्वी यज्ञो नृवत्सखा सदमिदप्रमृष्यः।
इडावां एषो असुर प्रजावांन्दीर्घो रयिः पृथुबुध्नः सभावान्॥
आ प्यायस्व सं तै॥ इह त्वष्टारमग्रियं विश्वरूपमुप ह्वये।
अस्माकमस्तु केवलः॥ तन्नस्तुरीपमर्धं पोषयितु देवं त्वष्टर्वि
रराणः स्यस्व। यतो वीरः॥ ३५॥

कर्मण्यः सुदख्यो युक्तग्रावा जायते देवकामः।
शिवस्त्वष्टरिहा गंहि विभुः पोष उत त्मना। यज्ञेयं न
उदेव। पिशंगरूपः सुभरो वयोधाः श्रुष्टी वीरो जायते
देवकामः। प्रजां त्वष्टा वि ष्यतु नाभिमस्मे अथा
देवानामप्येतु पाथः। प्र णो देव्या नो दिवः। पीपिवांसः
सरस्वतः स्तनं यो विश्वदर्शतः। धुख्यीमहि प्रजामिषम्॥ ३६॥

ये ते सरस्व ऊर्मयो मधुमन्तो घृतश्रुतः। तेषां
ते सुम्नमीमहे। यस्य व्रतम्पशवो यन्ति सर्वे यस्य
व्रतमुपतिष्ठन्त आपः। यस्य व्रते पुष्टिपतिर्निविष्टस्तः

सरस्वन्तमवसे हुवेम। दिव्यं सुपर्णं वयसम्बृहन्तम्पां
 गर्भं वृषभमोषधीनाम्। अभीपतो वृष्ट्या तर्पयन्तं तं
 सरस्वन्तमवसे हुवेम। सिनीवालि पृथुष्टुके या देवानामसि
 स्वसा। जुषस्व हव्यम्॥३७॥

आहुतम्प्रजां देवि दिदिद्धि नः। या सुपाणिः स्वङ्गुरिः
 सुषूमा बहुसूवरी। तस्यै विश्वलियै हविः सिनीवात्यै
 जुहोतन। इन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं नरः। असितवर्णा
 हरयः सुपर्णा मिहो वसाना दिवमुत्पतन्ति। त आ-
 ऽववृत्रन्त्सदनानि कृत्वादितृथिवी घृतैर्व्युद्यते। हिरण्यकेशो
 रजसो विसारेऽहिर्धुनिर्वात इव धर्जीमान्। शुचिभ्राजा
 उषसः॥३८॥

नवेदा यशस्वतीरपस्युवो न सत्याः। आ ते सुपर्णा
 अमिनन्त एवैः कृष्णो नोनाव वृषभो यदीदम्। शिवाभिर्न
 स्मयमानाभिरागात्पतन्ति मिहः स्तनयन्त्यभ्रा। वाश्रेव
 विद्युन्मिमाति वत्सं न माता सिषक्ति। यदेषां वृष्टिरसर्जि।
 पर्वतश्चिन्महि वृद्धो बिभाय दिवश्चिथ्सानु रेजत स्वने वः।
 यत्क्रीडथ मरुतः॥३९॥

ऋष्टिमन्तु आपं इव सध्रियञ्चो धवध्वे। अ॒भि क्र॑न्द स्त॒नय॑
ग॒र्भ॒मा धा॑ उद॒न्वता॑ परि दी॒या रथे॑न। दृति॑ꣳ सु क॑र्ष वि॒षितं॑
न्यञ्च॑ꣳ स॒मा भ॑वन्तू॒द्धता॑ निपा॒दाः। त्वं त्या चि॒दच्यु॑ताग्ने प॒शुर्न
यव॑से। धा॒मा ह॒ यत्ते॑ अ॒जर॒ वना॑ वृश्चन्ति शि॒क्कसः॑। अ॒ग्ने
भूरी॑णि तव॑ जातवेदो दे॒व स्व॑धावोऽमृत॑स्य धा॒म। याश्च॑॥४०॥

मा॒या मा॒यिनां॑ वि॒श्वमि॒न्व त्वे पूर्वीः॑ सं॒दधुः॑ पृ॒ष्ठब॒न्धो।
दि॒वो नो॑ वृष्टि॒म्मरु॑तो ररीध्व॒म्प्र पि॑न्वत वृ॒ष्णो अ॒श्वस्य॑
धा॒राः। अ॒र्वाङ्ङि॑तेन॑ स्त॒नयि॑तुतेह्य॒पो नि॑षिञ्चन्न॒सुरः॑ पि॒ता नः॑।
पि॒न्वन्त्य॑पो म॒रुतः॑ सु॒दान॑वः पयो॑ घृ॒तव॑द्वि॒दथे॑ष्वा॒भुवः॑। अत्यं
न मि॒हे वि न॑यन्ति वा॒जिन॒मुत्सं॑ दुहन्ति स्त॒नय॑न्त॒मखि॑तम्।
उ॒द॒प्रुतो॑ मरु॒तस्ता॑ꣳ इ॒यर्त॑ वृष्टि॒म्॥४१॥

ये वि॒श्वे म॒रुतो॑ जु॒नन्ति॑। क्रोशा॑ति॒ गर्दा॑ क॒न्येव॑ तु॒न्ना पे॑रु
तु॒ञ्जा॒ना प॒त्येव॑ जा॒या। घृ॒तेन॑ द्यावा॑पृथि॒वी म॑धु॒ना स॑मु॒ख्यत॑
प॒यस्व॑तीः कृ॒णु॒ताप॑ ओष॑धीः। ऊ॒र्जं च॑ तत्र॑ सु॒मतिं॑ च॑
पि॒न्वथ॑ यत्रा॑ नरो मरु॒तः सिञ्च॑था म॑धु। उ॒दु त्यञ्चि॑त्रम्।
औ॒र्वभृ॑गुवच्छुचि॑मप्र॒वान॑वदा हु॒वे। अ॒ग्निꣳ सं॑मु॒द्रवा॑ससम्।
आ स॒वꣳ सं॑वि॒तुर्य॑था भग॑स्येव भु॒जिꣳ हु॒वे। अ॒ग्निꣳ

समुद्रवाससम्। हुवे वातस्वनं कविम्पर्जन्यक्रन्द्य९ सहः।
अग्नि९ समुद्रवाससम्॥४२॥

वीर इष९ हव्यमुषसौ मरुतश्च वृष्टिं भगंस्य द्वादश च॥11॥—————[११]

यो वै पवमानानाञ्जीणिं परिभूः स्फ्यस्स्वस्तिर्भखेहिं महीनां पयोऽसि देवं सवितरेतत्तै
श्येनाय यद्वै होतोपयामगृहीतोऽसि वाख्यसत्प्र सो अग्न एकादश॥11॥ यो वै स्फ्यः स्वस्तिः
स्वधायै नमः प्र मुञ्च तिष्ठतीव षट्त्वारिंशत्॥46॥ यो वै पवमानानां वि क्रमस्व॥[१२]

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

यो वै पवमानानामन्वारोहान् विद्वान् यजतेऽनु पवमानाना
रोहति न पवमानेभ्योऽवच्छिद्यते श्येनोऽसि गायत्रच्छन्दा अनु
त्वा रभे स्वस्ति मा सम्पारय सुपर्णोऽसि त्रिष्टुच्छन्दा अनु
त्वा रभे स्वस्ति मा सम्पारय सघासि जगतीच्छन्दा अनु त्वा
रभे स्वस्ति मा सम्पारयेत्याहैते॥१॥

वै पवमानानामन्वारोहास्तान् य एवं विद्वान् यजतेऽनु
पवमानाना रोहति न पवमानेभ्योऽवच्छिद्यते यो वै
पवमानस्य संततिं वेद सर्वमायुरेति न पुरायुषः प्र मीयते

पशुमान्भवति विन्दते॑ प्रजाम्पवमानस्य॒ ग्रहा॑ गृह्यन्तेऽथ॒
वा अ॑स्येतेऽगृहीता द्रोणकल॒श आ॑धवनीयः॒ पूत॑भृत्तान्
यदगृहीत्वोपाकुर्यात्पवमानं॒ वि॥२॥

छिन्द्यात्तं विच्छिद्यमानमध्व॒र्योः प्रा॒णोऽनु विच्छिद्येतोपयामगृ॑
ऽसि प्रजाप॑तये त्वेति॑ द्रोणकल॒शम॑भि मृ॒शेदिन्द्रा॑य॒
त्वेत्या॑धवनीय॒व्वि॑श्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य॒ इति॑ पूत॑भृत्पवमानमेव
तत्सं तेनोति॑ सर्वमायुरेति॒ न पु॒रायु॑षः प्र मी॑यते
पशुमान्भवति विन्दते॑ प्रजाम्॥३॥

एते वि द्विचत्वारिंशच्च॥१॥ [१]

त्रीणि॑ वाव स॒व॒नान्य॑थ॒ तृतीय॑ꣳ स॒व॒नम॑व॒ लुम्प॑न्त्यनꣳशु
कुर्वन्त॑ उपाꣳशुꣳ हु॒त्वोपाꣳशु॑पात्रेऽꣳशुम॑वास्य॒ तं
तृतीय॑स॒व॒नेऽपि॑सृज्या॒भि पु॑णुयाद्यदा॑प्याययति॒ तेनाꣳशु॑मद्यद॑भि
तेन॑र्जीषि॒ सर्वा॑ण्येव॒ तत्स॑व॒नान्यꣳशु॑मन्ति॒ शुक्र॑वन्ति
स॒माव॑द्दीर्याणि करोति॒ द्वौ स॑मुद्रौ वि॒त॒ताव॑जूर्यो प॒र्याव॑र्तेते
ज॒ठरे॑व॒ पादाः॑। तयोः पश्य॑न्तो॒ अति॑ यन्त्य॒न्यम॑पश्यन्तः॥४॥

सेतु॑नाति॒ यन्त्य॒न्यम्। द्वे द्रध॑सी स॒तती॑ वस्त॒ एकः॑
केशी॒ विश्वा॒ भुव॑नानि वि॒द्वान्। ति॒रो॒धायै॒त्यसि॑तं वसा॑नः

शुक्रमा दत्ते अनुहाय जायै। देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा
अकुर्वत ते देवा एतम्महायज्ञमपश्यन्तमतन्वताऽ- ग्रिहोत्रं
व्रतमकुर्वत तस्माद्विव्रतः स्याद्विर्ह्यग्निहोत्रं जुह्वति पौर्णमासं
यज्ञमग्नीषोमीयम्॥५॥

पशुमकुर्वत दार्श्यं यज्ञमाग्नेयम्पशुमकुर्वत वैश्वदेवम्प्रातःसवनं
वरुणप्रधासान्माध्यंदिनं५ सवनं५ साकमेधान्पितृयज्ञं
त्र्यम्बकां५ स्तृतीयसवनमकुर्वत तमेषामसुरा यज्ञमन्ववाजिगां५
नान्ववायन्तेऽब्रुवन्नध्वर्तव्या वा इमे देवा अभूवन्निति
तदध्वरस्याध्वरत्वन्ततो देवा अभवन्परासुरा य एवं
विद्वान्त्सोमेन यजते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो
भवति॥६॥

अपश्यन्तोऽग्नीषोमीयमात्मना परा त्रीणि च॥२॥ [२]

परिभूरग्निम्परिभूरिन्द्रम्परिभूर्विश्वान्देवान्परिभूर्मां५ सह
ब्रह्मवर्चसेन स नः पवस्व शं गवे शं जनाय शमर्वते
शं५ राजन्नोषधीभ्योऽच्छिन्नस्य ते रयिपते सुवीर्यस्य
रायस्पोषस्य ददितारः स्याम। तस्य मे रास्व तस्य ते
भरणीय तस्य त इदमुन्मृजे। प्राणाय मे वर्चोदा वर्चसे

पवस्वापा॒नाय॑ व्या॒नाय॑ वा॒चे ॥ ७ ॥

द॒र॒ख्य॒क्र॒तु॒भ्या॑श्च॒र॒ख्य॒भ्या॑म्मे वर्चो॒दौ वर्च॑से पवे॒थाः
श्रो॒त्रा॒या॒त्म॒नेऽङ्गे॑भ्य॒ आयु॑षे वी॒र्या॑य॒ विष्णो॒रिन्द्र॑स्य॒ विश्वे॑षां
दे॒वानां॑ ज॒ठर॑मसि वर्चो॒दा मे॒ वर्च॑से पवस्व॒ कोऽसि॑ को
नाम॒ कस्मै॑ त्वा॒ काय॑ त्वा॒ यं त्वा॒ सोमे॒नाती॑तृपं॒ यं त्वा॒
सोमे॒नामी॑मदः सुप्र॒जाः प्र॒जया॑ भूयासः सु॒वीरो॑ वी॒रैः
सुव॑र्चा वर्च॑सा सु॒पोषः॒ पोषै॑र्वि॒श्वेभ्यो॑ मे रू॒पेभ्यो॑ वर्चो॒दाः ॥ ८ ॥

वर्च॑से पवस्व॒ तस्य॑ मे रास्व॒ तस्य॑ ते भ॒र॒खी॒य॒ तस्य॑
त इ॒दमु॑न्मृ॒जे। बुभू॑ष॒न्नवे॑र॒ख्ये॒तैष॑ वै पा॒त्रियः॑ प्र॒जाप॑तिर्यज्ञः
प्र॒जाप॑तिस्तमे॒व त॑र्पयति॒ स ए॑नं तृ॒प्तो भू॒त्याऽभि॑ प॒वते॑
ब्र॒ह्मव॑र्च॒सका॑मोऽवे॒र॒ख्ये॒तैष॑ वै पा॒त्रियः॑ प्र॒जाप॑तिर्यज्ञः
प्र॒जाप॑तिस्तमे॒व त॑र्पयति॒ स ए॑नं तृ॒प्तो ब्र॑ह्मव॒र्च॒सेना॑भि प॒वत॑
आम॒यावी॑ ॥ ९ ॥

अवे॑र॒ख्ये॒तैष॑ वै पा॒त्रियः॑ प्र॒जाप॑तिर्यज्ञः प्र॒जाप॑तिस्तमे॒व
त॑र्पयति॒ स ए॑नं तृ॒प्त आयु॑षा॒भि प॑वतेऽभि॒चर॑न्नवे॒र॒ख्ये॒तैष॑
वै पा॒त्रियः॑ प्र॒जाप॑तिर्यज्ञः प्र॒जाप॑तिस्तमे॒व त॑र्पयति॒
स ए॑नं तृ॒प्तः प्रा॑णापा॒नाभ्यां॑ वा॒चो द॑र॒ख्य॒क्र॒तु॒भ्यां॑

चख्षुर्भ्यां॑ ५ श्रोत्रा॑भ्यामात्मनोऽङ्गै॑भ्य आयु॑षोऽन्तरै॑ति
ताज॒कप्र ध॑न्वति॥१०॥

वा॒चे रू॒पेभ्यो॑ वचो॑दा आ॑मया॒वी पञ्च॑चत्वारि॑शच्च॥३॥ [३]

स्फ्यः॑ स्व॒स्तिर्वि॑घ्नः स्व॒स्तिः पर॑शुर्वेदिः पर॒शुर्नः स्व॒स्तिः।
य॒ज्ञियां॑ य॒ज्ञकृ॑तः स्थ॒ ते मा॒स्मिन् य॒ज्ञ उ॑प॒ ह्यध्व॑मुप॒
मा द्यावा॑पृथि॒वी ह॑येता॒मुपा॑स्ता॒वः क॒लशः॑ सोमो॑ अ॒ग्निरु॑प॒
दे॒वा उ॑प॒ य॒ज्ञ उ॑प॒ मा हो॒त्रा उप॑ह॒वे ह॑यन्ता॒न्नमो॑ऽग्नये॑
मख॒घ्ने म॒खस्य॑ मा॒ यशो॑ऽर्यादित्या॑हव॒नीय॑मुप॒ तिष्ठ॑ते य॒ज्ञो
वै म॒खः॥११॥

य॒ज्ञं वा॒व स तद॑हन्तस्मा॑ ए॒व न॑म॒स्कृत्य॑ स॒दः प्र
स॑र्पत्या॒त्मनो॑ऽना॒त्यै नमो॑ रु॒द्राय॑ मख॒घ्ने नम॑स्कृत्या॒ मा
पा॒हीत्या॒ग्नीध्रं॑ तस्मा॑ ए॒व न॑म॒डस्कृत्य॑ स॒दः प्र स॑र्पत्या॒त्मनो॑-
ऽना॒त्यै नम॑ इन्द्रा॒य मख॑घ्न इन्द्रि॒यम्मे॑ वी॒र्य॑म्मा॒ निर्व॑धी॒रिति॑
हो॒त्रीय॑मा॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्त इन्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्य॑स्यानि॒र्घाता॑य॒
या वै॥१२॥

दे॒वताः स॒दस्या॑र्तिमा॒र्पय॑न्ति॒ यस्ता वि॒द्वान्प्र॑स॒र्पति॑
न स॒दस्या॑र्तिमा॒र्च्छति॑ नमो॑ऽग्नये॑ मख॒घ्न इत्या॑ह॒ता वै

देवताः सदस्यातिमार्पयन्ति ता य एवं विद्वान्प्रसर्पति न
 सदस्यातिमार्च्छति दृढे स्थः शिथिरे समीची मा १ हंसस्पात १
 सूर्यो मा देवो दिव्याद १ हंसस्पातु वायुरन्तरिख्यात् ॥ १३ ॥

अग्निः पृथिव्या यमः पितृभ्यः सरस्वती मनुष्येभ्यो देवीं
 द्वारौ मा मा सं ताप्तम् नमः सदसे नमः सदसस्पतये
 नमः सखीनां पुरोगाणां चख्षुषे नमो दिवे नमः पृथिव्या
 अहे दैधिष्व्योदतस्तिष्ठान्यस्य सदने सीद योऽस्मत्पाकं तर
 उन्निवत् उदुद्वतश्च गेषम्पातम्मा द्यावापृथिवी अद्याहः सदो
 वै प्रसर्पन्तम् ॥ १४ ॥

पितरोऽनु प्र सर्पन्ति त एनमीश्वरा हि १ सितोः
 सदः प्रसृप्य दखिणार्धम्परैरखेतागन्त पितरः पितृमानुहं
 युष्माभिर्भूयास १ सुप्रजसो मया यूयम्भूयास्तेति तेभ्य एव
 नमस्कृत्य सदः प्र सर्पत्यात्मनोऽनात्यै ॥ १५ ॥

मुखो वा अन्तरिख्यात्प्रसर्पन्तत्रयस्त्रि १ शच्च ॥ ४ ॥ [४]

भरखेहि मा विश दीर्घायुत्वाय शंतनुत्वाय रायस्पोषाय
 वर्चसे सुप्रजास्त्वायेहि वसो पुरोवसो प्रियो मे हृदो-
 ऽस्यश्विनोस्त्वा बाहुभ्या १ सध्यासम् नृचख्षसं त्वा देव

सोम सुचरुषा अव ख्येषम् मन्द्राभिभूतिः केतुर्यज्ञानां
वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु मन्द्रा स्वर्वाच्यदितिरनाहतशीर्ष्णी
वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यत्वेहि विश्वचर्षणे॥१६॥

शम्भूर्मयोभूः स्वस्ति मा हरिवर्ण प्र चर क्रत्वे दख्याय
रायस्पोषाय सुवीरतायै मा मा राजन्वि बीभिषो मा मे हार्दि
त्विषा वधीः। वृषणे शुष्मायायुषे वर्चसे॥ वसुमद्गणस्य सोम
देव ते मतिविदः प्रातःसवनस्य गायत्रछन्दस इन्द्रपीतस्य
नराशंसपीतस्य पितृपीतस्य मधुमत उपहृतस्योपहृतो
भरुषयामि रुद्रवद्गणस्य सोम देव ते मतिविदो माध्यंदिनस्य
सवनस्य त्रिष्टुप्छन्दस इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्य॥१७॥

पितृपीतस्य मधुमत उपहृतस्योपहृतो भरुषयाम्यादित्यवद्गण
सोम देव ते मतिविदस्तृतीयस्य सवनस्य जगतीछन्दस
इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्य पितृपीतस्य मधुमत
उपहृतस्योपहृतो भरुषयामि। आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः
सोम वृष्णियम्। भवा वाजस्य संगथे। हिन्व मे गात्रा
हरिवो गुणान्मे मा वि तीतृषः। शिवो मे सप्तर्षीनुप तिष्ठस्व
मा मेऽवाङ्गाभिमति॥१८॥

गाः। अपां॑म॒ सोमं॑म॒मृता॑ अ॒भूमा॑दर्श॒र्म ज्योति॑रवि॒दाम
 दे॒वान्। कि॒म॒स्मान्कृ॑णव॒दरा॑तिः कि॒मु धूर्ति॑र॒मृत॒ मर्त्य॑स्य।
 यन्म॑ आ॒त्मनो॑ मि॒न्दाभू॑दग्निस्तत्पुन॒राहा॑र्जा॒तवे॑दा विच॑र्षणिः।
 पुन॑र॒ग्निश्च॑ख॒रदा॑त्पुन॒रिन्द्रो॑ बृह॒स्पतिः॑। पुन॑र्मे अ॒श्विना
 यु॒वं च॑ख॒सुरा॑ ध॒त्तम॒ख्योः। इ॒ष्टय॑जुष॒स्ते दे॒व सोम॑
 स्तु॒तस्तो॑मस्य॥१९॥

श॒स्तोक्थ॑स्य॒ हरि॑वत् इन्द्र॑पी॒तस्य॒ मधु॑मत् उ॒प॒हूत॒स्योप॑हूतो
 भ॒र्षयामि॑। आ॒पूर्याः॒ स्था मां॑ पू॒रय॑त प्र॒जया॑ च॒ धने॑न
 च। ए॒तत्ते॑ तत् ये च॒ त्वाम॑न्वे॒तत्ते॑ पि॒ताम॑ह प्र॒पिता॑मह॒ ये
 च॒ त्वाम॑न्व॒त्र पि॒तरो॑ यथाभा॒गम्म॑न्दध्वम् नमो॑ वः पि॒तरो॑
 रसा॑य॒ नमो॑ वः पि॒तरः॒ शुष्मा॑य॒ नमो॑ वः पि॒तरो॑ जी॒वाय॒
 नमो॑ वः पि॒तरः॥२०॥

स्व॒धाये॒ नमो॑ वः पि॒तरो॑ म॒न्यवे॒ नमो॑ वः पि॒तरो॑ घो॒राय॒
 पि॒तरो॑ नमो॑ वो॒ य ए॒तस्मि॑ल्लो॒के स्थ॒ युष्मा॑स्तेऽनु॒ ये-
 ऽस्मि॑ल्लो॒के मां ते॑ऽनु॒ य ए॒तस्मि॑ल्लो॒के स्थ॒ यूयं॑ तेषां॒ वसि॑ष्ठा
 भूया॑स्त॒ येऽस्मि॑ल्लो॒केऽहं॑ तेषां॒ वसि॑ष्ठो भूया॑स॒म् प्रजा॑प॒ते न
 त्वदे॒तान्य॒न्यो वि॒श्वा जा॒तानि॒ परि॒ ता ब॑भूव॥२१॥

यत्का॑मास्ते जुहु॑मस्तन्नो॑ अस्तु व॒यं॑ स्या॑म॒ पत॑यो
 रयी॑णाम्। दे॒वकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॑यज॒नम॑सि म॒नुष्य॑कृ॒त॒स्यै॑न॒सो-
 ऽ- व॒यज॑नमसि पि॒तृकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॑यज॒नम॑स्यप्सु धौ॒तस्य॑
 सोम॑ दे॒व ते॒ नृभिः॑ सु॒तस्ये॒ष्टय॑जुषः स्तु॒तस्तो॑मस्य
 श॒स्तोक्थ॑स्य॒ यो भ॑र्खो अ॒श्वस॑निर्यो गो॒सनि॑स्तस्य॒ ते
 पि॒तृभिर्भ॑र्खं कृ॒त॒स्योप॑हू॒त॒स्योप॑हूतो भ॒र्खया॑मि॥ २२॥

वि॒श्वच॑र॒षणे॑ त्रि॒ष्टुप्छ॑न्दस॒ इन्द्र॑पी॒तस्य॑ नरा॒शः स॑पी॒तस्या॑तिं स्तु॒तस्तो॑मस्य जी॒वाय॑ नमो॒ वः
 पि॒तरो॑ बभूव॒ चतु॑श्चत्वारि॒ंशच्च॑॥ ५॥ ————— [५]

म॒हीना॑म॒पयो॑ऽसि॒ विश्वे॑षां दे॒वानां॑ त॒नूर्ऋ॒ध्यास॑म॒द्य
 पृ॑षतीनां॒ ग्रह॑म॒पृष॑तीनां॒ ग्रहो॑ऽसि॒ विष्णो॑र्हृद॒यम॑स्येक॒मिष॑
 विष्णु॑स्त्वानु॒ वि च॑क्रमे भू॒तिर्द॑ध्रा घृ॒तेन॑ वर्ध॒तां तस्य॑ मे॒ष्टस्य॑
 वी॒तस्य॑ द्रवि॑ण॒मा ग॑म्या॒ज्योति॑रसि वैश्वान॒रम्पृ॑श्नि॒यै दु॑ग्धम्
 याव॑न्ती॒ द्यावा॑पृथि॒वी म॑हित्वा याव॑च्च स॒प्त सि॒न्धवो॑ वि॒त॒स्थुः।
 ताव॑न्तमिन्द्र॒ ते॥ २३॥

ग्रह॑ः स॒होर्जा॑ गृ॒ह्णाम्य॑स्तृ॒तम्। यत्कृ॑ष्णशकुनः
 पृ॑षदा॒ज्यम॑वमृ॒शेच्छू॒द्रा अस्य॑ प्र॒मायु॑काः स्यु॒र्यच्च्वा-
 ऽव॑मृ॒शेच्च॑तु॒ष्पादो॑- ऽस्य प॒शवः॑ प्र॒मायु॑काः स्यु॒र्यथ्स्क॑न्दे॒द्यज॑मानः

प्र॒मायु॑कः स्यात्प॒शवो॑ वै पृषदा॒ज्यम्प॒शवो॑ वा ए॒तस्य॑
स्कन्द॑न्ति यस्य॑ पृषदा॒ज्यः॑ स्कन्द॑ति यत्पृषदा॒ज्यम्पुन॑र्गृह्णाति
प॒शूने॒वास्मै॑ पुन॑र्गृह्णाति प्रा॒णो वै पृषदा॒ज्यम्प्रा॒णो वै॥२४॥

ए॒तस्य॑ स्कन्द॑ति यस्य॑ पृषदा॒ज्यः॑ स्कन्द॑ति
यत्पृषदा॒ज्यम्पुन॑र्गृह्णाति प्रा॒णमे॒वास्मै॑ पुन॑र्गृह्णाति हि॒र॒ण्यम॒व॒धाय॑
गृह्णा॑त्य॒मृतं॑ वै हि॒र॒ण्यम्प्रा॒णः पृषदा॒ज्यम॒मृत॑मे॒वास्य॑
प्रा॒णे द॑धाति श॒तमा॑न॒म्भव॑ति श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑य
आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये प्र॒ति तिष्ठ॑त्यश्व॒मव॑ घ्रापयति प्राजाप॒त्यो वा
अश्वः॑ प्राजाप॒त्यः प्रा॒णः स्वादे॒वास्मै॑ योनेः॑ प्रा॒णं निर्मि॑मीते
वि वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञश्छिद्य॑ते यस्य॑ पृषदा॒ज्यः॑ स्कन्द॑ति
वैष्ण॑व्यर्चा पुन॑र्गृह्णाति य॒ज्ञो वै विष्णु॑र्य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञः सं
त॑नोति॥२५॥

ते पृषदा॒ज्यम्प्रा॒णो वै योनेः॑ प्रा॒णन्द्वावि॑ंशतिश्च॥६॥ [६]

देव॑ स॒वित॑रे॒तत्ते॑ प्राह॒ तत्प्र च॑ सु॒व प्र च॑ य॒ज्ञ
बृह॑स्पतिर्ब्र॒ह्मायु॑ष्मत्या ऋ॒चो मा गा॑त तनूपा॒थ्साम्नः॑ स॒त्या व॑
आ॒शिषः॑ सन्तु स॒त्या आकू॑तय ऋ॒तं च॑ स॒त्यं च॑ वदत स्तु॒त
दे॒वस्य॑ स॒वितुः॑ प्र॒सवे॑ स्तु॒तस्य॑ स्तु॒तम॑स्यूर्ज॒म्मह्य॑ः स्तु॒तं
दु॒हामा॑ मा॒ स्तु॒तस्य॑ स्तु॒तं ग॑म्याच्छ॒स्त्रस्य॑ श॒स्त्रम्॥२६॥

अ॒स्यूर्ज॒म्मह्य॑ ५ श॒स्त्रं दु॑ह॒मा मा॑ श॒स्त्रस्य॑ श॒स्त्रं
 ग॒म्यादिन्द्रि॒याव॑न्तो वनामहे धु॒ख्सीम॑हिं प्र॒जामिष॑म्। सा मे
 स॒त्याशीर्दे॒वेषु॑ भूयात् ब्रह्मवर्च॑स॒म्मा ग॑म्यात्। य॒ज्ञो ब॑भूव स
 आ ब॑भूव स प्र ज॑ज्ञे स वा॑वृधे। स दे॒वाना॒मधि॑पतिर्ब॒भूव सो
 अ॒स्मा ५ अधि॑पतीन्करोतु व॒यः ५ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्।
 य॒ज्ञो वा॒ वै॥ २७॥

य॒ज्ञप॑तिं दुहे य॒ज्ञप॑तिर्वा य॒ज्ञं दु॑हे स यः स्तु॑तश॒स्त्रयो॒र्दोह॑मवि॒
 यज॑ते तं य॒ज्ञो दु॑हे स इ॒ष्ट्वा पा॑पी॒यान्भ॑वति॒ य ए॑नयो॒र्दोहं॑
 वि॒द्वान् यज॑ते स य॒ज्ञं दु॑हे स इ॒ष्ट्वा व॑सी॒यान्भ॑वति स्तु॑तस्य
 स्तु॑तम॒स्यूर्ज॒म्मह्य॑ ५ स्तु॑तं दु॑ह॒मा मा॑ स्तु॑तस्य॑ स्तु॑तं
 ग॒म्याच्छ॒स्त्रस्य॑ श॒स्त्रम॒स्यूर्ज॒म्मह्य॑ ५ श॒स्त्रं दु॑ह॒मा मा॑ श॒स्त्रस्य॑
 श॒स्त्रं ग॒म्यादि॒त्याहैष॑ वै स्तु॑तश॒स्त्रयो॒र्दोह॑स्तं य ए॒वं वि॒द्वान्
 यज॑ते दुह ए॒व य॒ज्ञमि॒ष्ट्वा व॑सी॒यान्भ॑वति॥ २८॥

श॒स्त्रवै श॒स्त्रन्दु॑हान्द्रावि॑ ५ शतिश्च॥ ७॥ [७]

श्ये॒नाय॒ प॒त्वंने॒ स्वाहा॒ वद॑त्स्व॒यम॑भिगूर्ताय॒ नमो॑
 विष्ट॑म्भाय॒ धर्म॑णे॒ स्वाहा॒ वद॑त्स्व॒यम॑भिगूर्ताय॒ नमः॑ परि॒धये॑
 जन॑प्रथ॒नाय॒ स्वाहा॒ वद॑त्स्व॒यम॑भिगूर्ताय॒ नम॑ ऊ॒र्जे

होत्राणां॑ स्वाहा वदथ्स्वयमभिगूर्ताय॑ नमः पयसे होत्राणां॑
 स्वाहा वदथ्स्वयमभिगूर्ताय॑ नमः प्रजापतये मनवे स्वाहा
 वदथ्स्वयमभिगूर्ताय॑ नमः ऋतमृतपाः सुवर्वादथ्स्वाहा
 वदथ्स्वयमभिगूर्ताय॑ नमस्तृप्पन्ता॑ होत्रा मधोर्धृतस्य॑
 यज्ञपतिमृषय॑ एनसा॥२९॥

आहुः। प्रजा निर्भक्ता अनुतप्यमाना मध्व्यौ स्तोकावप
 तौ रराधा सं नस्ताभ्यां॑ सृजतु विश्वकर्मा घोरा
 ऋषयो नमो अस्त्वेभ्यः। चरुषुष एषाम्मनसश्च संधौ
 बृहस्पतये महि षड्युमन्नमः। नमो विश्वकर्मणे स उ
 पात्वस्माननन्यान्सोमपान्मन्यमानः। प्राणस्य विद्वान्त्समरे
 न धीर एनश्चकृवान्महि बद्ध एषाम्। तं विश्वकर्मन्॥३०॥

प्र मुञ्चा स्वस्तये ये भर्ख्यन्तो न वसून्यानृहुः। यानग्रयो-
 ऽन्वतप्यन्त धिष्ण्या इयं तेषामवया दुरिष्ट्यै स्विष्टिं नस्तां
 कृणोतु विश्वकर्मा। नमः पितृभ्यो अभि ये नो अख्यन्
 यज्ञकृतो यज्ञकामाः सुदेवा अकामा वो दखिण्यां न नीनिम्
 मा नस्तस्मादेनसः पापयिष्ट। यावन्तो वै सदस्यास्ते सर्वे
 दखिण्यास्तेभ्यो यो दखिण्यां न॥३१॥

नयेदैभ्यो वृश्चेत् यद्वैश्वकर्मणानि जुहोति सदस्यानेव
 तत्प्रीणात्यस्मे देवासो वपुषे चिकिथ्सत् यमाशिरा दम्पती
 वाममंश्रुतः। पुमान्पुत्रो जायते विन्दते वस्वथु विश्वे अरुपा
 एधते गृहः। आशीर्दाया दम्पती वाममंश्रुतामरिष्टो रायः
 सचता५ समोकसा। य आसिचथ्सदुग्धं कुम्भ्या सहेष्टेन
 यामन्नमतिं जहातु सः। सर्पिर्ग्रीवी॥३२॥

पीवर्यस्य जाया पीवानः पुत्रा अकृशासो अस्य।
 सहजानिर्यः सुमखस्यमान् इन्द्रायाशिरः सह कुम्भ्यादात्।
 आशीर्म ऊर्जमुत सुप्रजास्त्वमिषं दधातु द्रविणः५
 सर्वर्चसम्। संजयन्खेत्राणि सहसाहमिन्द्र कृण्वानो
 अन्याः अधरान्त्सपत्नान्। भूतमसि भूते मां धा मुखमसि
 मुखम्भूयासम् द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परि गृह्णामि विश्वे त्वा
 देवा वैश्वानराः॥३३॥

प्र च्यावयन्तु दिवि देवान्दृहान्तरिख्ये वयांसि
 पृथिव्याम्पार्थिवान्भ्रुवं ध्रुवेण हविषाव सोमं नयामसि। यथा
 नः सर्वमिज्जगदयख्यम्५ सुमना असत्। यथा न इन्द्र
 इद्विशः केवलीः सर्वाः समनसः करत्। यथा नः सर्वा

इदिशोऽस्माकं केवलीरसन् ॥ ३४ ॥

एनसा विश्वकर्मन् यो दखिणां न सर्पिर्ग्रीवी वैश्वानराश्चत्वारिंशच्च ॥ ८ ॥ — [८]

यद्वै होताध्वर्युमभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्र वर्तयत्युक्थंशा
इत्याह प्रातःसवनम्प्रतिगीर्य त्रीण्येतान्यखराणि त्रिपदा
गायत्री गायत्रम्प्रातःसवनं गायत्रियैव प्रातःसवने
वज्रमन्तर्धत्त उक्थं वाचीत्याह माध्यंदिनं सवनम्प्रतिगीर्य
चत्वार्येतान्यखराणि चतुष्पदा त्रिष्टुत्रैष्टुभम्माध्यंदिनं सवनं
त्रिष्टुभैव माध्यंदिने सवने वज्रमन्तर्धत्ते ॥ ३५ ॥

उक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनम्प्रतिगीर्य सप्तैतान्यखराणि
सप्तपदा शक्करी शाक्करो वज्रो वज्रैणैव तृतीयसवने
वज्रमन्तर्धत्ते ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अध्वर्युः स्याद्यो
यथासवनम्प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयेत्तेजः प्रातःसवन
आत्मन्दधीतेन्द्रियम्माध्यंदिने सवने पशूस्तृतीयसवन
इत्युक्थंशा इत्याह प्रातःसवनम्प्रतिगीर्य त्रीण्येतान्यखराणि ॥ ३६ ॥

त्रिपदा गायत्री गायत्रम्प्रातःसवनम्प्रातःसवन एव
प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयत्यथो तेजो वै गायत्री
तेजः प्रातःसवनं तेज एव प्रातःसवन आत्मन्धत्त उक्थं

वाचीत्याह माध्यंदिनं सवनम्प्रतिगीर्य चत्वार्येतान्यखराणि
चतुष्पदा त्रिष्टुत्रैष्टुभम्माध्यंदिनं सवनम्माध्यंदिन एव
सवने प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयत्यथो इन्द्रियं वै
त्रिष्टुगिन्द्रियम्माध्यंदिनं सवनम्॥३७॥

इन्द्रियमेव माध्यंदिने सवनं आत्मन्धत्त उक्थं
वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनम्प्रतिगीर्य सप्तैतान्यखराणि
सप्तपदा शक्करी शाक्कराः पशवो जागृतं तृतीयसवनं
तृतीयसवन एव प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयत्यथो पशवो
वै जगती पशवंस्तृतीयसवनम्पशूनेव तृतीयसवन आत्मन्धत्ते
यद्वै होताध्वर्युमभ्याह्वयत आव्यमस्मिन्दधाति तद्यन्न॥३८॥

अपहनीत पुरास्य संवत्सराद्गृह आ वैवीरञ्छोऽसा मोद
इवेति प्रत्याह्वयते तेनैव तदप हते यथा वा आयताम्प्रतीख्यत
एवमध्वर्युः प्रतिगरम्प्रतीख्यते यदभिप्रतिगृणीयाद्यथायतया
समृच्छते तादृगेव तद्यदर्धर्चाल्लुप्येत यथा धावञ्छो
हीयते तादृगेव तत्प्रबाहुग्वा ऋत्विजामुद्गीथा उद्गीथ
एवोद्गातृणाम्॥३९॥

ऋचः प्रणव उक्थशःसिनां प्रतिगरोऽध्वर्यूणाम् य

ए॒वं वि॒द्वान्प्र॑तिगृणात्य॑न्ना॒द ए॒व भ॑व॒त्यास्य॑ प्र॒जायां॑ वा॒जी
जा॑यत इ॒यम्वै॑ हो॒तासा॑व॒ध्वर्यु॑र्यदासी॑नः श॒स॑त्य॒स्या ए॒व
तद्धो॒ता नै॒त्यास्त॑ इ॒व ही॑यमथो॒ इ॒मामे॒व तेन॑ यज॑मानो दु॒हे
यत्तिष्ठ॑न्प्रतिगृणात्य॑मु॒ष्या ए॒व तद॑ध्व॒र्युर्नै॑ति ॥ ४० ॥

तिष्ठ॑ती॒व ह्य॑सावथो॒ अ॒मूमे॒व तेन॑ यज॑मानो दु॒हे
यदासी॑नः श॒स॑ति॒ तस्मा॑दि॒तः प्र॑दानं दे॒वा उप॑
जीव॑न्ति॒ यत्तिष्ठ॑न्प्रतिगृणाति॒ तस्मा॑द॒मुतः प्र॑दानम्मनु॒ष्या
उप॑ जीव॑न्ति॒ यत्प्रा॑डासी॑नः श॒स॑ति॒ प्र॒त्यङ्घ्रि॑ष्ठ॒न्प्रतिगृणाति॑
तस्मा॑त्प्रा॒चीन॑ २ रे॒तो धी॑यते प्र॒तीचीः॑ प्र॒जा जा॑यन्ते॒ यद्वै
होता॑ध्व॒र्युम॑भ्या॒ह्वय॑ते॒ वज्र॑मे॒नम॑भि प्र॒ वर्त॑यति॒ परा॑डा॒ वर्त॑ते
वज्र॑मे॒व तन्नि॑ करोति ॥ ४१ ॥

सर्व॑ने॒ वज्र॑मन्तर्ध॑त्ते त्री॒ण्येतान्य॑क्षरा॑णीन्द्रि॒यम्मा॑ध्यन्दि॒न २ सर्व॑न्त्रो॒द्गात॑णामध्व॒र्युर्नै॑ति॒ वर्त॑यत्यष्टौ
च ॥ १ ॥

[१]

उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि॒ वा॒ख्य॒सद॑सि॒ वा॒क्पा॒भ्यां त्वा
ऋ॒तुपा॒भ्याम॒स्य य॒ज्ञस्य॑ ध्रु॒वस्या॑ध्य॒खाभ्यां॑ गृ॒ह्णाम्यु॒पया॒मगृ॑हीतो
ऽस्य॑त॒सद॑सि॒ च॒ख्य॒ष्पाभ्यां॑ त्वा॒ ऋ॒तुपा॒भ्याम॒स्य य॒ज्ञस्य॑
ध्रु॒वस्या॑ध्य॒खाभ्यां॑ गृ॒ह्णाम्यु॒पया॒मगृ॑हीतोऽसि॒ श्रु॒त॒सद॑सि

श्रोत्रपाभ्यां त्वा ऋतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यर्खाभ्यां
गृह्णामि देवेभ्यस्त्वा विश्वदेवेभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो
विष्णवुरुक्रमैष ते सोमस्त९ ररख्यस्व॥४२॥

तं ते दुश्चरख्या माव रख्यत् मयि वसुः पुरोवसुर्वाक्पा
वाचंम्मे पाहि मयि वसुर्विदद्वसुश्चरख्युष्पाश्चरख्युर्मे पाहि
मयि वसुः संयद्वसुः श्रोत्रपाः श्रोत्रंम्मे पाहि भूरसि
श्रेष्ठो रश्मीनाम्प्राणपाः प्राणंम्मे पाहि धूरसि श्रेष्ठो
रश्मीनामपानपा अपानंम्मे पाहि यो न इन्द्रवायू
मित्रावरुणावश्विनावभिदासन्ति भ्रातृव्य उत्पिपीते शुभस्पती
इदमहं तमधरम्पादयामि यथेन्द्राहमुत्तमश्चेतयानि॥४३॥

रक्षस्व भ्रातृव्यसूर्योदश च॥१०॥ [१०]

प्र सो अग्ने तवोतिभिः सुवीराभिस्तरति वाजं कर्मभिः।
यस्य त्व९ सख्यमाविंथ। प्र होत्रे पूर्वं वचोऽग्नये भरता
बृहत्। विपां ज्योतींषि बिभ्रते न वेधसे। अग्ने त्री ते
वाजिना त्री षधस्था तिस्रस्ते जिह्वा ऋतजात पूर्वीः। तिस्र
उ ते तनुवो देववातास्ताभिर्नः पाहि गिरो अप्रयुच्छन्। सं
वां कर्मणा समिषा॥४४॥

हि॒नोमीन्द्रा॑विष्णू॒ अप॑स॒स्पारे॒ अस्य॑। जु॒षेथां॑ य॒ज्ञं
 द्रवि॑णं च ध॒त्तम॑रि॒ष्टैर्नः॑ प॒थिभिः॑ पा॒रय॑न्ता। उ॒भा जि॑ग्यथु॒र्न
 परा॑ जयेथे॒ न परा॑ जिग्ये क॒तरश्च॒नैनोः॑। इन्द्र॑श्च विष्णो
 यद॑प॒स्पृधे॒थां त्रे॒धा स॒हस्रं॑ वि तदै॒रये॒थाम्। त्री॒ण्यायू॑र॒षि तव॑
 जा॒तवे॑दस्ति॒स्र आ॒जानी॑रु॒षस॑स्ते अ॒ग्ने। ताभि॑र्दे॒वाना॒मवा॑
 य॒ख्वि वि॒द्वान॑थ॥४५॥

भ॒व य॑ज॒माना॒य शं॑ योः। अ॒ग्निस्त्री॑णि॒ त्रि॒धातू॑न्या र॒खेति॑
 वि॒दथा॑ क॒विः। स त्री॑र॒ेकाद॑शा॒ इ॒ह। य॒ख्वच्च॑ पिप्रय॑च्च
 नो॒ विप्रो॑ दू॒तः परि॑ष्कृतः। नभ॑न्तामन्य॒के स॑मे। इन्द्रा॑विष्णू
 दृ॒हिताः॑ श॒म्बर॑स्य॒ नव॑ पु॒रो नव॑तिं च॒ श्रथि॑ष्टम्। श॒तं वर्चि॑नः
 स॒हस्रं॑ च सा॒क॒ ह॒थो अ॑प्र॒त्यसु॑रस्य वी॒रान्। उ॒त मा॒ता
 म॑हि॒षम॑न्वेन॒दमी॑ त्वा॒ जह॑ति पु॒त्र दे॒वाः। अथा॑ब्रवीद्वृ॒त्रमिन्द्रो॑
 ह॒निष्य॑न्त्स॒खे वि॒ष्णो वि॒तरं॑ वि क्र॑मस्व॥४६॥

इ॒षाऽथं॑ त्वा॒ त्रयो॑दश च॥११॥

[११]

अ॒ग्ने ते॒जस्वि॒न्वायु॑र्व॒सव॑स्त्वै॒तद्वा॒ अ॒पां वा॒युर॑सि प्रा॒णो ना॑म॒ दे॒वा वै य॒द्यज्ञे॑न॒ न
 प्र॒जाप॑तिर्दे॒वासुरा॑ना॒युर्दा॑ ए॒तय्यु॑वा॒न॒ सूर्यो॑ दे॒व इ॒दवा॑मेका॒दश॥११॥ अ॒ग्ने ते॒जस्वि॒न्वायु॑र॒सि
 छ॒न्द॑सां वी॒र्यं॑ मा॒तरं॑ च॒ षड्विं॑शत्॥३६॥ अ॒ग्ने ते॒जस्वि॒श्चि॒क्रितु॑षे॒ दधा॑तु॥

[१२]

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

अग्ने॑ तेज॒स्विन्तेज॒स्वी त्वं दे॒वेषु॑ भूया॒स्तेज॑स्वन्त॒म्मामायु॑ष्मन्त॒
वर्च॑स्वन्त॒म्मनु॑ष्येषु कुरु दी॒र्ख्यायै॑ च त्वा तप॑सश्च तेज॑से
जुहो॑मि तेजो॒विद॑सि तेजो॑ मा मा हा॑सी॒न्माऽहं॑ तेजो॑
हासि॑ष॒म्मा मां तेजो॑ हासी॒दिन्द्रो॑जस्विन्नोज॒स्वी त्वं दे॒वेषु॑
भूया॒ ओज॑स्वन्त॒म्मामायु॑ष्मन्त॒ वर्च॑स्वन्त॒म्मनु॑ष्येषु कुरु
ब्रह्म॑णश्च त्वा ख॒षत्र॑स्य च॥१॥

ओज॑से जुहो॑म्योजो॒विद॑स्योजो॑ मा मा हा॑सी॒न्माहमोजो॑
हासि॑ष॒म्मा मामोजो॑ हासी॒थ्सूर्य॑ भ्राज॑स्विन्भ्राज॒स्वी त्वं
दे॒वेषु॑ भूया॒ भ्राज॑स्वन्त॒म्मामायु॑ष्मन्त॒ वर्च॑स्वन्त॒म्मनु॑ष्येषु कुरु
वा॒योश्च॑ त्वाऽपां च भ्राज॑से जुहो॑मि सुव॑र्विद॑सि सुव॑र्मा
मा हा॑सी॒न्माह॑ सुव॑र्हासिष॒म्मा मा॑ सुव॑र्हासी॒न्मयि॑
मे॒धाम्मयि॑ प्र॒जाम्मय्य॑ग्निस्तेजो॑ दधातु मयि॑ मे॒धाम्मयि॑
प्र॒जाम्मयी॑न्द्र इन्द्रि॒यं द॑धातु मयि॑ मे॒धाम्मयि॑ प्र॒जाम्मयि॑
सूर्यो॑ भ्राजो॑ दधातु॥२॥

वा॒युर॒हिं॑क॒र्ताऽग्निः॑ प्र॒स्तो॒ता प्र॒जाप॑तिः साम्
 बृह॒स्पति॑रुद्गा॒ता वि॒श्वे दे॒वा उ॑पगा॒तारो म॒रुतः॑ प्रति॒हर्ता॑रु
 इन्द्रो॑ नि॒धनं॑ ते दे॒वाः प्रा॑णभृ॒तः प्रा॑णम्मयि॑ दध॒त्वेत॒द्वै
 सर्व॑मध्व॒र्युरु॑पाकुर्वन्नुद्गा॒तृभ्य॑ उ॒पाक॑रोति ते दे॒वाः
 प्रा॑णभृ॒तः प्रा॑णम्मयि॑ दध॒त्वित्या॑हैतदे॒व सर्व॑मा॒त्मन्य॑त्त
 इडा॑ दे॒वह॑र्मनु॒र्यज्ञ॒नीर्बृह॒स्पति॑रुक्थाम॒दानि॑ श॒सिष॑द्वि॒श्वे
 दे॒वाः॥ ३॥

सू॒क्तवा॑चः॒ पृथि॑वि मा॒त॒र्मा मां हि॑सी॒र्मधु॑ म॒निष्ये॑ मधु॑
 ज॒निष्ये॑ मधु॑ व॒ख्यामि॑ मधु॑ व॒दिष्यामि॑ मधु॑मतीं दे॒वेभ्यो॑
 वाच॑मु॒द्यास॑ शुश्रू॒षेण्या॑म्मनु॒ष्येभ्य॑स्त॒म्मा दे॒वा अ॑वन्तु
 शो॒भायै॑ पि॒तरो॑ऽनु॒ मद॑न्तु॥ ४॥

श॒सिष॑द्वि॒श्वे दे॒वा अ॒ष्टावि॑शतिश्च॥ २॥ [२]

वस॑वस्त्वा॒ प्र वृ॑हन्तु॒ गाय॑त्रेण॒ छन्द॑साऽग्नेः॒ प्रिय॑म्पाथ
 उपे॑हि रु॒द्रास्त्वा॒ प्र वृ॑हन्तु॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सेन्द्र॒स्य प्रिय॑म्पाथ
 उपे॑ह्यादि॒त्यास्त्वा॒ प्र वृ॑हन्तु॒ जाग॑तेन॒ छन्द॑सा॒ विश्वे॑षां दे॒वानां॑
 प्रिय॑म्पाथ॒ उपे॑हि॒ मान्दा॑सु ते शुक्र॑ शुक्र॒मा धू॑नोमि भ॒न्दना॑सु
 को॒त॒नासु॑ नू॒त॒नासु॑ रे॒शीषु॑ मे॒षीषु॑ वा॒शीषु॑ वि॒श्वभृ॑त्सु मा॒ध्वीषु॑

ककुहासु शक्करीषु॥५॥

शुक्रासु ते शुक्र शुक्रमा धू॒नोमि शुक्रं ते शु॒क्रेण॑ गृह्णाम्यहो
रूपेण॑ सूर्यस्य र॒श्मिभिः॑। आऽस्मिन्नु॒ग्रा अ॑चुच्यवुर्दिवो धारां
असश्चत। क॒कुह॑ रूपं वृष॒भस्य॑ रोचते बृह॒त्सोमः॑ सोम॑स्य
पुरो॒गाः शुक्रः॑ शुक्र॒स्य पुरो॒गाः। यत्ते॑ सो॒मादा॑भ्यं नाम॒ जागृ॑वि
तस्मै॑ ते सोम॒ सोमा॑य॒ स्वाहो॑शित्कं दे॒व सोम॑ गाय॒त्रेण॑
छन्द॑साऽग्नेः॥६॥

प्रि॒यम्पाथो॑ अपी॑हि व॒शी त्वं दे॒व सोम॑ त्रैष्टु॒भेन॑
छन्द॑सेन्द्र॒स्य प्रि॒यम्पाथो॑ अपी॑ह्यस्मत्स॒खा त्वं दे॒व सोम॑
जागृ॑तेन छन्द॑सा वि॒श्वेषां॑ दे॒वानां॑ प्रि॒यम्पाथो॑ अपी॑ह्या नः
प्रा॒ण ए॒तु परा॒वत॑ आन्तरि॑ख्याद्वि॒वस्परि॑। आयुः॑ पृथि॒व्या
अध्य॑मृतमसि प्रा॒णाय॑ त्वा। इन्द्रा॑ग्नी मे॒ वर्चः॑ कृणुतां॒ वर्चः॑
सोमो॑ बृह॒स्पतिः॑। वर्चो॑ मे॒ विश्वे॑ दे॒वा वर्चो॑ मे धत्तम॑श्विना।
दध॑न्वे वा॒ यदी॑मनु वोच॒द्वह्मा॑णि॒ वेरु॑ तत्। परि॒ विश्वा॑नि॒
काव्या॑ नेमि॒श्चक्र॑मिवाभवत्॥७॥

शक्करीष्वग्नेर्बृहस्पतिः पञ्चविंशतिश्च॥३॥ [३]

एतद्वा अ॒पां ना॑म॒धेयं॑ गुह्यं॒ यदा॑धा॒वा मा॒न्दा॑सु ते

शुक्र शुक्रमा धूनोमीत्याहापामेव नामधेयेन गुह्येन दिवो
 वृष्टिमव रुन्दे शुक्रं ते शुक्रेण गृह्णामीत्याहैतद्वा अहो रूपं
 यद्रात्रिः सूर्यस्य रश्मयो वृष्ट्या ईशतेऽहं एव रूपेण सूर्यस्य
 रश्मिभिर्दिवो वृष्टिं च्यावयत्याऽस्मिन्नुग्राः॥८॥

अचुच्यवुरित्याह यथायजुरेवैतत्ककुहः रूपं वृषभस्य
 रोचते बृहदित्याहैतद्वा अस्य ककुहः रूपं यद्वृष्टी रूपेणैव
 वृष्टिमव रुन्दे यत्ते सोमादाभ्यं नाम जागृवीत्याहैष ह वै
 हविषा हविर्यजति योऽदाभ्यं गृहीत्वा सोमाय जुहोति परा
 वा एतस्यायुः प्राण एति॥९॥

योऽंशुं गृह्णत्या नः प्राण एतु परावत इत्याहायुरेव
 प्राणमात्मन्धत्तेऽमृतमसि प्राणाय त्वेति हिरण्यमभि
 व्यनित्यमृतं वै हिरण्यमायुः प्राणोऽमृतं नैवायुरात्मन्धत्ते
 शतमानम्भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये
 प्रति तिष्ठत्यप उप स्पृशति भेषजं वा आपो भेषजमेव
 कुरुते॥१०॥

उग्रा एत्याप्स्त्रीणि च॥४॥

[४]

वायुरसि प्राणो नाम सवितुराधिपत्येऽपानम्मे

दाश्चख्युरसि श्रोत्रं नाम धातुराधिपत्य आयुर्मे दा
 रूपमसि वर्णो नाम बृहस्पतेराधिपत्ये प्रजाम्मे दा ऋतमसि
 सत्यं नामेन्द्रस्याधिपत्ये र्षत्रम्मे दा भूतमसि भव्यं नाम
 पितृणामाधिपत्येऽपामोषधीनां गर्भं धा ऋतस्य त्वा व्योमन
 ऋतस्य ॥११॥

त्वा विभूमन ऋतस्य त्वा विधर्मण ऋतस्य त्वा
 सत्यायुर्तस्य त्वा ज्योतिषे प्रजापतिर्विराजमपश्यत्तया भूतं
 च भव्यं चासृजत् तामृषिभ्यस्तिरोऽदधात्तां जमदग्निस्तपसा-
 ऽपश्यत्तया वै स पृश्नीन्कामानसृजत् तत्पृश्नीनाम्पृश्निवम्
 यत्पृश्नयो गृह्यन्ते पृश्नीनेव तैः कामान् यजमानोऽव रुन्दे
 वायुरसि प्राणः ॥१२॥

नामेत्याह प्राणापानावेवाव रुन्दे चख्युरसि श्रोत्रं
 नामेत्याहायुरेवाव रुन्दे रूपमसि वर्णो नामेत्याह
 प्रजामेवाव रुन्दे ऋतमसि सत्यं नामेत्याह र्षत्रमेवाव
 रुन्दे भूतमसि भव्यं नामेत्याह पशवो वा अपामोषधीनां
 गर्भः पशूनेव ॥१३॥

अव रुन्दे एतावद्वै पुरुषम्परितस्तदेवाव रुन्दे ऋतस्य त्वा

व्योमन् इत्याहेयं वा ऋतस्य व्योमेमामेवाभि जयत्यृतस्य त्वा
 विभूमन् इत्याहान्तरिख्खवाँ ऋतस्य विभूमान्तरिख्खमेवाभि
 जयत्यृतस्य त्वा विधर्मण इत्याह द्यौर्वा ऋतस्य विधर्म
 दिवमेवाभि जयत्यृतस्य॥१४॥

त्वा सत्यायेत्याह दिशो वा ऋतस्य सत्यं दिशं एवाभि
 जयत्यृतस्य त्वा ज्योतिष इत्याह सुवर्गो वै लोक
 ऋतस्य ज्योतिः सुवर्गमेव लोकमभि जयत्येतावन्तो वै
 देवलोकास्तानेवाभि जयति दश सम्पद्यन्ते दशाखरा
 विराडन्न विराड्विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठति॥१५॥

व्योमन् ऋतस्य प्राणः पशूनेव विधर्म दिवमेवाभि जयत्यृतस्य षट्त्वारिंशच्च॥५॥[५]

देवा वै यद्यज्ञेन नावारुन्धत तत्परैरवारुन्धत
 तत्पराणाम्परत्वम् यत्परै गृह्यन्ते यदेव यज्ञेन नावरुन्धे
 तस्यावरुद्धौ यम्प्रथमं गृह्णातीममेव तेन लोकमभि जयति
 यं द्वितीयमन्तरिख्खं तेन यं तृतीयममुमेव तेन लोकमभि
 जयति यदेते गृह्यन्त एषां लोकानामभिजित्यै॥१६॥

उत्तरेष्वहःस्वमुतोऽर्वाश्चो गृह्यन्तेऽभिजित्यैवेमाल्लोकान्पुनरिम
 लोकम्प्रत्यवरोहन्ति यत्पूर्वेष्वहःस्वितः पराश्चो गृह्यन्ते

तस्मादितः परांश्च इमे लोका यदुत्तरेष्वहःस्वमुतो-
 ऽर्वाश्चो गृह्यन्ते तस्मादमुतोऽर्वाश्च इमे लोकास्तस्माद-
 यांतयाम्नो लोकान्मनुष्या उप जीवन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति
 कस्मात्सत्यादद्ध्य ओषधयः सम्भवन्त्योषधयः॥१७॥

मनुष्याणामन्नम्प्रजापतिम्प्रजा अनु प्र जायन्त इति
 परानन्विति ब्रूयाद्यद्गृह्णात्यद्ध्यस्त्वौषधीभ्यो गृह्णामीति
 तस्मादद्ध्य ओषधयः सम्भवन्ति यद्गृह्णात्योषधीभ्यस्त्वा
 प्रजाभ्यो गृह्णामीति तस्मादोषधयो मनुष्याणामन्नम् यद्गृह्णाति
 प्रजाभ्यस्त्वा प्रजापतये गृह्णामीति तस्मात्प्रजापतिम्प्रजा
 अनु प्र जायन्ते॥१८॥

अभिजित्या ओषधयोऽष्टाचत्वारिंशच्च॥६॥ [६]

प्रजापतिर्देवासुरानसृजत तदनु यज्ञोऽसृज्यत यज्ञं
 छन्दांसि ते विष्वश्चो व्यक्रामन्त्सोऽसुराननु यज्ञो-
 ऽपाक्रामद्यज्ञं छन्दांसि ते देवा अमन्यन्तामी वा
 इदमभूवन् यद्वयं स्म इति ते प्रजापतिमुपाधावन्त्सो-
 ऽब्रवीत्प्रजापतिश्छन्दसां वीर्यमादाय तद्वः प्र दास्यामीति
 स छन्दसां वीर्यम्॥१९॥

आदाय तदैभ्यः प्रायच्छत्तदनु छन्दाः स्यपाक्रामञ्छन्दाः सि
 यज्ञस्ततो देवा अभवन्परासुरा य एवं छन्दसां वीर्यं वेदा
 श्रावयास्तु श्रौषड्यज्ञ ये यजामहे वषट्कारो भवत्यात्मना
 पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मै
 कमध्वर्युरा श्रावयतीति छन्दसां वीर्यायेति ब्रूयादेतद्वै॥२०॥

छन्दसां वीर्यमा श्रावयास्तु श्रौषड्यज्ञ ये यजामहे
 वषट्कारो य एवं वेद सर्वार्यैरेव छन्दोभिरर्चति यत्किं
 चार्चति यदिन्द्रो वृत्रमहन्नमेध्यं तद्यद्यतीनपावपदमेध्यं तदथ
 कस्मादैन्द्रो यज्ञ आ सः स्थातो रित्याहुरिन्द्रस्य वा एषा
 यज्ञिया तनूर्यद्यज्ञस्तामेव तद्यजन्ति य एवं वेदोपैनं यज्ञो
 नमति॥२१॥

स छन्दसार्घ्यैर्वौ एव तदष्टौ च॥७॥ [७]

आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि।
 घृतम्पीत्वा मधु चारु गव्यम्पितेव पुत्रमभि रंख्यतादिमम्।
 आ वृश्चते वा एतद्यजमानोऽग्निभ्यां यदेनयोः
 शृतंकृत्याथान्यत्रावभृथमवैत्यायुर्दा अग्ने हविषो जुषाण

इत्यवभृथमवैष्यञ्जुहुयादाहुत्यैवैनौ शमयति नार्तिमाच्छति
यजमानो यत्कुसीदम्॥२२॥

अप्रतीत्तम्मयि येन यमस्य बलिना चरामि। इहैव
सन्निरवदये तदेतत्तदग्रे अनृणो भवामि। विश्वलोप
विश्वदावस्य त्वासञ्जुहोम्यग्धादेकोऽहुतादेकः समसनादेकः।
ते नः कृण्वन्तु भेषजं सदः सहो वरेण्यम्। अयं नो
नभसा पुरः सङ्स्फानो अभि ररख्यतु। गृहाणामसमर्त्यै
बहवो नो गृहा असन्। स त्वं नः॥२३॥

नभसस्पत ऊर्जं नो धेहि भद्रया। पुनर्नो नष्टमा कृधि
पुनर्नो रयिमा कृधि। देवं सङ्स्फान सहस्रपोषस्यैशिषे
स नो रास्वाज्यानिं रायस्पोषं सुवीर्यं संवत्सरीणां
स्वस्तिम्। अग्निर्वाव यम इयं यमी कुसीदं वा एतद्यमस्य
यजमान आ दत्ते यदोषधीभिर्वेदिङ् स्तृणाति यदनुपौष्य
प्रयायाद्भीवबद्धमेनम्॥२४॥

अमुष्मिल्लोके नैनीयेरन् यत्कुसीदमप्रतीत्तम्मयीत्युपौषतीहैव
सन् यमं कुसीदं निरवदायानृणः सुवर्गं लोकमेति यदि
मिश्रमिव चरेदञ्जलिना सक्तून्प्रदाव्ये जुहुयादेष वा

अ॒ग्निर्वै॑श्वा॒नरो॒ यत्प्र॑दा॒व्यः स ए॒वैन॑ऽ स्व॒दय॑त्य॒ह्ना॑
वि॒धान्या॑मेकाष्ट॒काया॑म॒पूपं॑ चतुःशरावम्प॒क्त्वा प्रा॒तरे॒तेन॑
क॒र्ष्य॒मुपौ॑षेद्यदि॥ २५॥

दह॑ति पु॒ण्य॒सम॑म्भवति॒ यदि॒ न दह॑ति पा॒प॒सम॑मे॒तेन॑ ह
स्म॒ वा ऋ॑षयः पु॒रा वि॒ज्ञाने॑न दी॒र्घस॒त्रमु॑प॒ यन्ति॒ यो वा
उ॒पद्र॒ष्टार॑मु॒पश्रो॒तार॑म॒नुख्या॒तार॑ वि॒द्वान् यज॑ते॒ सम॒मुष्मि॑ल्लो॒क
इ॒ष्टापूर्ते॑न॒ गच्छ॑तेऽग्नि॒र्वा उ॒पद्र॒ष्टा वा॒युरु॑प॒श्रोता॑ऽऽ- दि॒त्यो-
ऽनु॒ख्या॒ता तान् य ए॒वं वि॒द्वान् यज॑ते॒ सम॒मुष्मि॑ल्लो॒क
इ॒ष्टापूर्ते॑न॒ गच्छ॑तेऽयं नो॒ नभ॑सा पु॒रः॥ २६॥

इत्या॑हाऽग्नि॒र्वै नभ॑सा पु॒रोऽग्नि॑मे॒व तदा॑है॒तन्मे॑ गोपा॒येति॑
स त्वं नो॑ नभ॒सस्प॑त् इत्या॑ह वा॒युर्वै नभ॑स॒स्पति॑र्वा॒युमे॒व
तदा॑है॒तन्मे॑ गोपा॒येति॑ दे॒वं स॑ऽस्फा॒नेत्या॑हा॒सौ वा आ॑दि॒त्यो
दे॒वः स॑ऽस्फा॒न आ॑दि॒त्यमे॒व तदा॑है॒तन्मे॑ गोपा॒येति॑॥ २७॥

कु॒र्सीद॑न्वन्नं ए॒नमो॑षेद्यदि॒ पुर आ॑दि॒त्यमे॒व तदा॑है॒तन्मे॑ गोपा॒येति॑॥ ८॥ ————— [८]

ए॒तं यु॒वा॒न॒म्परि॑ वो द॒दामि॒ तेन॑ क्रीड॑न्तीश्चर॒त प्रि॒येण॑।
मा नः॑ शा॒प्त ज॒नुषा॑ सु॒भागा रा॒यस्पोषे॑ण॒ समि॑षा म॒देम।
नमो॑ म॒हिम्न उ॒त च॒र्ष्युषे॑ ते म॒रुता॑म्पि॒तस्तद॑हं गृ॒णामि॑।

अनु॑ मन्यस्व सु॒यजा॑ यजाम॒ जुष्टं॑ दे॒वाना॑मिदमस्तु ह॒व्यम्।
दे॒वाना॑मेष उ॒पना॒ह आ॑सीद॒पां गर्भ॑ ओष॒धीषु॒ न्यक्तः॑। सोम॑स्य
द्र॒प्सम॑वृणीत पू॒षा॥ २८॥

बृ॒हन्न॑द्रि॒रभव॑त्तदे॒षाम्। पि॒ता व॒त्सना॑म्पति॒रघ्नि॑याना॒मथो॑
पि॒ता म॑ह॒तां गर्ग॑राणाम्। व॒त्सो ज॒रायुं॑ प्रति॒धुक्पी॒यूषं॑
आ॒मि॒ख्या मस्तु॑ घृ॒तम॑स्य॒ रेतः॑। त्वां गावो॑ऽवृणत रा॒ज्याय॑
त्वा॑ ह॒वन्त म॒रुतः॑ स्व॒र्काः। वर्ष्म॑न्ख॒त्रस्य॑ क॒कुभि॑
शि॒श्रिया॑णस्ततो॑ न उ॒ग्रो वि भ॑जा॒ वसू॑नि। व्यृ॒द्धेन॒ वा ए॒ष
प॒शुना॑ यजते॒ यस्यै॑तानि॒ न क्रि॑यन्त॑ ए॒ष ह॒ त्वे स॑मृद्धेन
यजते॒ यस्यै॑तानि॒ क्रि॑यन्ते॑॥ २९॥

पू॒षा क्रि॑यन्त॑ ए॒षोऽष्टौ च॑॥ १॥ [९]

सूर्यो॑ दे॒वो दि॒विष॑द्ध्यो॒ धा॒ता ख॒त्राय॑ वा॒युः प्र॒जाभ्यः॑।
बृ॒हस्प॑तिस्त्वा प्र॒जाप॑तये॒ ज्योति॑ष्मतीं जुहोतु। यस्या॑स्ते
हरि॑तो॒ गर्भो॑ऽथो॒ योनि॑र्हि॒रण्ययी॑। अङ्गा॒न्यहु॑ता॒ यस्यै॑ तां
दे॒वैः स॑म॒जीग॑मम्। आ वर्त॑न वर्तय॒ नि नि॑वर्त॑न वर्तयेन्द्र॑
न॒र्दबु॑द। भू॒म्याश्च॑त॒स्रः प्र॒दिश॑स्ताभि॒रा वर्त॑या पुनः॑। वि ते॑
भि॒नद्भि॑ त॒करीं॑ वि योनिं॒ वि गं॑वी॒न्यौ। वि॥ ३०॥

मातरं च पुत्रं च वि गर्भं च जरायुं च। बहिस्ते अस्तु
 बालिति। उरुद्रप्सो विश्वरूप इन्दुः पवमानो धीरं आनञ्ज
 गर्भम्। एकपदी द्विपदी त्रिपदी चतुष्पदी पञ्चपदी षट्पदी
 सप्तपद्यष्टापदी भुवनानुं प्रथतां स्वाहा। मही द्यौः पृथिवी
 च न इमं यज्ञमिमिख्यताम्। पिपृतां नो भरीमभिः॥३१॥

ग्वीन्यौ वि चतुश्चत्वारिंशच्च॥१०॥ [१०]

इदं वामास्ये हविः प्रियमिन्द्राबृहस्पती। उक्थम्मदंश्च
 शस्यते। अयं वाम्परि षिच्यते सोमं इन्द्राबृहस्पती।
 चारुर्मदाय पीतये। अस्मे इन्द्राबृहस्पती रयिं धत्तं
 शतग्विनम्। अश्वावन्तं सहस्रिणम्। बृहस्पतिर्नः परि पातु
 पश्चादुतोत्तरस्मादधरादघायोः। इन्द्रः पुरस्तादुत मध्यतो नः
 सखा सखिभ्यो वरिवः कृणोतु। वि ते विष्वग्वातजूतासो
 अग्ने भामासः॥३२॥

शुचे शुचयश्चरन्ति। तुविम्रख्यासो दिव्या नवंग्वा वनां
 वनन्ति धृषता रुजन्तः। त्वामग्ने मानुषीरीडते विशो
 होत्राविदं विविचिं रत्नधातमम्। गुहा सन्तं सुभग
 विश्वदर्शतं तुविष्मणसं सुयजं घृतश्रियम्। धाता ददातु

नो र॒यिमी॑शानो जग॑त॒स्पतिः॑ । स नः॑ पू॒र्णेन॑ वाव॒नत् । धा॒ता
प्र॒जाया॑ उ॒त रा॒य ई॒शे धा॒तेदं॑ वि॒श्वम्भु॑वं ज॒जान॑ । धा॒ता
पु॒त्रं यज॑मानाय॒ दाता॑ ॥ ३३ ॥

तस्मा॑ उ ह॒व्यं घृ॑तव॒द्विधे॑म । धा॒ता द॑दातु नो
र॒यिम्प्रा॑चीं जी॒वातु॑म॒ख्यंता॑म् । व॒यं दे॒वस्य॑ धीम॒हि सु॑म॒तिः
स॒त्यरा॑ध॒सः । धा॒ता द॑दातु दा॒शुषे॑ वसू॒नि प्र॒जाका॑माय
मी॒दुषे॑ दुरो॒णे । तस्मै॑ दे॒वा अ॒मृताः॑ सं व्य॑यन्तां वि॒श्वे दे॒वासो॒
अदि॑तिः स॒जोषाः॑ । अनु॑ नोऽद्या॒नुम॑तिर्य॒ज्ञं दे॒वेषु॑ म॒न्यता॑म् ।
अ॒ग्निश्च॑ ह॒व्यवा॑हनो भव॑तां दा॒शुषे॑ म॒यः । अ॒न्विद॑नुमते॒
त्वम् ॥ ३४ ॥

म॒न्यासै॑ शं च॑ नः कृ॒धि । ऋ॒त्वे द॑र॒खाय॑ नो हि॒नु प्र
ण॒ आयू॑षि तारिषः । अनु॑ म॒न्यता॑मनु॒मन्य॑माना प्र॒जाव॑न्तः
र॒यिम॑ख्यीयमाणम् । तस्यै॑ व॒यः हे॒डसि॑ मापि॒ भूम॒ सा नो॑
दे॒वी सु॒हवा॒ शर्म॑ यच्छतु । यस्या॑मि॒दम्प्र॑दिशि॒ यद्वि॑रोच॒ते-
ऽनु॑मति॒म्प्रति॑ भूष॒न्त्या॒यवः॑ । यस्या॑ उ॒पस्थं॑ उ॒र्वन्तरि॑ख्यः सा
नो॑ दे॒वी सु॒हवा॒ शर्म॑ यच्छतु ॥ ३५ ॥

रा॒काम॑हः सु॒हवाः सु॒ष्टुती॑ हु॒वे शृ॑णोतु नः सु॒भगा॑

बोध॑तु॒ त्मना॑॥ सी॒व्य॒त्वपः॑ सू॒च्याऽच्छि॑द्यमानया॒ ददा॑तु
 वी॒रः॑ श॒तदा॑यमु॒क्थ्यम्॑॥ यास्ते॑ राके सु॒म॒तयः॑ सु॒पेश॑सो
 याभि॑र्ददा॒सि दा॒शुषे॑ वसू॒नि॥ ताभि॑र्नो अ॒द्य सु॒मना॑
 उ॒पाग॑हि स॒हस्र॑पोषः॑ सु॒भगे॑ ररा॒णा॥ सिनी॑वालि॒ या
 सु॒पा॒णिः॥ कु॒हू॒म॒हः॑ सु॒भगा॑ वि॒द्वना॑प॒सम॒स्मिन् य॒ज्ञे सु॒हवा॑
 जो॒हवी॑मि॥ सा नो॑ ददातु श्रव॑ण॒म्पित॑रुणां तस्या॑स्ते दे॒वि
 ह॒विषा॑ विधेम॥ कु॒हूर्दे॒वाना॑म॒मृत॑स्य॒ पत्नी॑ ह॒व्या नो अ॒स्य
 ह॒विषा॑श्चिकेतु॥ सं दा॒शुषे॑ कि॒रतु॑ भूरि॑ वामः॑ रा॒यस्पोष॑
 चि॒कि॒तुषे॑ दधातु॥३६॥

भामा॑सो दा॒ता त्वम॑न्तरि॒ख्यः॑ सा नो॑ दे॒वी सु॒हवा॑ शर्म॑ यच्छतु॒ श्रव॑णं
 चतु॑र्वि॒शति॑श्च॥११॥ [११]

वि वा ए॒तस्या॑ वा॒यो इ॒मे वै चि॒त्तश्चा॒ग्निर्भू॑ताना॑न्दे॒वा वा अ॑भ्याता॒नानृ॑ता॒षाड्रा॑ष्ट्रका॒माय॑ दे॒विका॑
 वास्तो॑ष्पते॒ त्वम॑ग्रे बृ॒हदे॑का॒दश॥११॥ वि वा ए॒तस्ये॒त्याह॑ मृ॒त्युर्गन्ध॑र्वोऽव॑ रु॒न्धे मध्य॑तस्त्वम॑ग्रे
 बृ॒हथ्प॑ट्ठ॒त्वारि॑शत्॥४६॥ वि वा ए॒तस्य॑ प्रि॒यासः॑॥ [१२]

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

वि वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञ ऋ॑ध्यते॒ यस्य॑ ह॒विर॑तिरिच्यते॒ सूर्यो॑
 दे॒वो दि॑विष॒द्ध्य इ॒त्याह॑ बृह॒स्पति॑ना चै॒वास्य॑ प्र॒जाप॑तिना च
 य॒ज्ञस्य॑ व्यृ॒द्धम॑पि॒ वप॑ति॒ र॒ख्वाँसि॑ वा ए॒तत्प॒शुः स॑चन्ते
 यदे॑कदे॒वत्य॑ आल॑ब्धो भू॒यान्भ॑वति॒ यस्या॑स्ते ह॒रितो॑ गर्भ॒
 इ॒त्याह॑ दे॒वत्रै॑वेना॑ गमयति॒ र॒ख्यसा॑मप॒हत्या॒ आ वर्त॑न
 वर्त॑येत्या॒ह॥१॥

ब्रह्म॑णै॒वेन॒मा वर्त॑यति॒ वि ते॑ भि॒नन्नि॑ त॒करी॑मित्या॒ह
 यथा॑य॒जुरे॒वैतदु॑रु॒द्रप्सो॑ वि॒श्वरू॑प॒ इन्दु॑रित्या॒ह प्र॒जा वै प॒शव॑
 इ॒न्दुः प्र॒जयै॑वेन॒म्प॒शुभिः॑ स॒मर्ध॑यति॒ दिवं॑ वै य॒ज्ञस्य॑ व्यृ॒द्धं
 गच्छ॑ति पृ॒थि॒वीम॑तिरि॒क्तन्त॑द्यन्न श॒मये॑दार्ति॒माच्छे॑द्यज॒मानो॑
 म॒ही द्यौः पृ॑थि॒वी च॑ न॒ इति॑॥२॥

आ॒ह द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मे॒व य॒ज्ञस्य॑ व्यृ॒द्धं चाति॑रिक्तं च
 श॒मय॑ति॒ नार्ति॑माच्छे॒ति यज॑मानो भस्म॑ना॒भि स॒मूह॑ति
 स्व॒गाकृ॑त्या॒ अथो॑ अ॒नयो॑र्वा ए॒ष गर्भो॑ऽनयो॒रेवेन॑ दधाति॒
 यदे॑व॒द्येद॑ति॒ तद्रे॑चये॒द्यन्नाव॑द्येत्प॒शोरा॑ल॒ब्धस्य॑ नाव॑ द्येत्

पुरस्तान्नाभ्यां अन्यदवद्येदुपरिष्ठादन्यत्पुरस्ताद्वै नाभ्यै॥३॥

प्राण उपरिष्ठादपानो यावानेव पशुस्तस्याव द्यति
विष्णवे शिपिविष्टाय जुहोति यद्वै यज्ञस्यातिरिच्यते
यः पशोर्भूमा या पुष्टिस्तद्विष्णुः शिपिविष्टोऽतिरिक्त
एवातिरिक्तं दधात्यतिरिक्तस्य शान्त्या अष्टाप्रद्विरण्यं
दखिणाऽष्टापदी ह्येषात्मा नवमः पशोरास्या अन्तरकोश
उष्णीषेणाविष्टितम्भवत्येवमिव हि पशुरुल्बमिव चर्मव
मांसमिवास्थीव यावानेव पशुस्तमाप्त्वाव रुद्धे यस्यैषा
यज्ञे प्रायश्चित्तिः क्रियत इष्ट्वा वसीयान्भवति॥४॥

वर्तयेत्याह न इति वै नाभ्या उल्बमिवैकविंशतिश्च॥१॥ [१]

आ वायो भूष शुचिपा उप नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववार।
उपो ते अन्धो मद्यमयामि यस्य देव दधिषे पूर्वपेयम्।
आकूत्यै त्वा कामाय त्वा समृधे त्वा किक्किटा ते मनः
प्रजापतये स्वाहा किक्किटा ते प्राणं वायवे स्वाहा किक्किटा
ते चख्खुः सूर्याय स्वाहा किक्किटा ते श्रोत्रं द्यावापृथिवीभ्यां
स्वाहा किक्किटा ते वाचं सरस्वत्यै स्वाहा॥५॥

त्वं तुरीयां वशिनीं वशासि सकृद्यत्वा मनसा

गर्भं आशयत्। वृशा त्वं वृशिनीं गच्छ देवान्भूत्याः
 सन्तु यजमानस्य कामाः। अजासिं रयिष्ठा पृथिव्याः
 सीदोर्ध्वान्तरिख्यमुप तिष्ठस्व दिवि ते बृहद्वाः। तन्तु
 तन्वन्नजसो भानुमन्विहि ज्योतिष्मतः पथो ररख धिया
 कृतान्। अनुल्बणं वयत जुगुवामपो मनुर्भव जनया दैव्यं
 जनम्। मनसो हविरसि प्रजापतेर्वर्णो गात्राणां ते गात्रभाजो
 भूयास्म॥ ६॥

सरस्वत्यै स्वाहा मनुष्योदश च॥२॥ [२]

इमे वै सहास्तान्ते वायुर्व्यवात्ते गर्भमदधातान्तः सोमः
 प्राजनयदग्निरग्रसत् स एतम्प्रजापतिराग्नेयमृष्टाकपाल-
 मपश्यत्तं निरवपत्तेनैवैनामग्नेरधि निरक्रीणात्तस्मादप्यन्यदेवत्याः
 आग्नेयमृष्टाकपालम्पुरस्तान्निर्वपेदग्ने- रेवैनामधि निष्क्रीया
 लभते यत्॥ ७॥

वायुर्व्यवात्तस्माद्वायव्यां यदिमे गर्भमदधातां तस्माद्वावापृथि-
 यत्सोमः प्राजनयदग्निरग्रसत् तस्मादग्नीषोमीया
 यदनयोर्वियत्योर्वागवदत्तस्मात्सारस्वती यत्प्रजापतिरग्नेरधि
 निरक्रीणात्तस्मात्प्राजापत्या सा वा एषा सर्वदेवत्या यदजा

व॒शा वा॑य॒व्या॑मा ल॒भेत् भू॑तिकामो वा॒युर्वै ख॒पे॑ष्ठा दे॒वता॑
वा॒युमे॒व स्वेन॑॥८॥

भा॒ग॒धे॒ये॒नोप॑ धावति स ए॒वैन॒म्भूतिं॑ गमयति
द्यावापृ॒थि॒व्या॑मा ल॒भेत् कृ॒षमा॑णः प्र॒ति॒ष्ठाका॑मो दि॒व ए॒वास्मै॑
प॒र्जन्यो॑ व॒र्षति॒ व्य॑स्यामोष॑धयो रोह॑न्ति स॒मर्धु॑कमस्य
स॒स्यम्भ॑वत्य॒ग्री॒षो॒मीया॑मा ल॒भेत् यः का॒मये॑तान्न॒वान॒न्नादः॑
स्या॒मित्य॒ग्नि॒नैवा॒न्नम॑व रु॒द्धे सोमे॑ना॒न्नाद्य॒मन्न॑वाने॒वान्ना॒दो
भ॑वति सार॒स्वती॑मा ल॒भेत् यः॥९॥

ई॒श्वरो॑ वा॒चो व॑दि॒तोः स॒न्वाचं॑ न वदे॒द्वाग्वै॑ सर॒स्वती॑
सर॒स्वती॑मे॒व स्वेन॑ भा॒ग॒धे॒ये॒नोप॑ धावति सै॒वास्मि॒न्वाचं॑ दधाति
प्राजाप॒त्यामा ल॒भेत् यः का॒मये॑तान॒भिजित॑म॒भि ज॑येय॒मिति॑
प्र॒जाप॑तिः सर्वा दे॒वता॑ दे॒वता॑भिरे॒वान॑भि॒ जित॑म॒भि ज॑यति
वा॒य॒व्य॒योपा॑करोति वा॒योरे॒वैना॑मव॒रुध्या ल॑भत् आ॒कू॒त्यै त्वा॑
का॒माय॑ त्वा॥१०॥

इत्या॑ह यथाय॒जुरे॒वैतत्किंकि॑टा॒कारं॑ जुहोति किंकि॑टा॒कारेण॑
वै ग्रा॒म्याः प॒शवो॑ रमन्ते प्रा॒रण्याः प॑तन्ति यत्किंकि॑टा॒कारं॑
जुहोति॑ ग्रा॒म्याणां॑ प॒शूनां॑ धृत्यै पर्य॑ग्नौ क्रि॒यमा॑णे जुहोति॑

जीवन्तीमेवैनां सुवर्गं लोकङ्गमयति त्वं तुरीयां वशिनीं
वशासीत्याह देवत्रैवेनां गमयति सत्याः संतु यजमानस्य
कामा इत्याहैष वै कामः॥११॥

यजमानस्य यदनां उद्वचं गच्छति तस्मादेवमाहाजासि
रयिष्ठेत्याहैष्वैनां लोकेषु प्रतिं षापयति दिवि ते बृहद्वा
इत्याह सुवर्ग एवास्मै लोके ज्योतिर्दधाति तन्तुं तन्वन्नजसो
भानुमन्विहीत्याहेमानेवास्मै लोकाज्योतिष्मतः करोत्यनुल्बणं
वयत् जोगुवामप इति॥१२॥

आह यदेव यज्ञ उल्बणं क्रियते तस्यैवैषा शान्तिर्मनुर्भव
जनया दैव्यं जनुमित्याह मानव्यो वै प्रजास्ता एवाद्याः
कुरुते मनसो हविरसीत्याह स्वगाकृत्यै गात्राणां ते
गात्रभाजो भूयास्मेत्याहाशिषमेवैतामा शास्ते तस्यै वा
एतस्या एकमेवादेवयजनं यदालंभायामभ्रः॥१३॥

भवति यदालंभायामभ्रः स्यादप्सु वा प्रवेशयेत्सर्वा
वा प्राश्नीयाद्यदप्सु प्रवेशयेद्यज्ञवेशसं कुर्यात्सर्वामेव
प्राश्नीयादिन्द्रियमेवात्मन्धत्ते सा वा एषा त्रयाणामेवावरुद्धा
संवत्सरसदः सहस्रयाजिनो गृहमेधिनस्त एवैतया

यजेरन्तेषामेवैषाप्ता॥14॥

यथ्स्वेन सारस्वतीमा लभेत् यः कामाय त्वा कामोऽप इत्यश्रो द्विचत्वारिंशच्च॥३॥[३]

चित्तं च चित्तिश्चाकूतं चाकूतिश्च विज्ञातं च विज्ञानं
च मनश्च शक्करीश्च दर्शश्च पूर्णमासश्च बृहच्च रथंतरं च
प्रजापतिर्जयानिन्द्राय वृष्णे प्रायच्छदुग्रः पृतनाज्येषु तस्मै
विशः समनमन्त सर्वाः स उग्रः स हि हव्यो बभूव
देवासुराः संयत्ता आसन्थ्स इन्द्रः प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा
एताञ्जयान्प्रायच्छत्तानजुहोत्ततो वै देवा असुरानजयन् य-
दजयन्तञ्जयानां जयत्वः स्पर्धमानेनैते होतव्या जयत्येव
ताम्पृतनाम्॥१५॥

उप पञ्चविंशतिश्च॥४॥[४]

अग्निर्भूतानामधिपतिः स मावत्विन्द्रो ज्येष्ठानां
यमः पृथिव्या वायुरन्तरिख्यस्य सूर्यो दिवश्चन्द्रमा
नख्यत्राणाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणो मित्रः सत्यानां वरुणोऽपाः
समुद्रः स्रोत्यानामन्नः साम्राज्यानामधिपति तन्मावतु
सोम ओषधीनां सविता प्रसवानां रुद्रः पशूनां त्वष्टा
रूपाणां विष्णुः पर्वतानाम्मरुतो गुणानामधिपतयस्ते

मावन्तु पितरः पितामहाः परेऽवरे ततास्ततामहा इह
मावत। अस्मिन्ब्रह्मन्स्मिन्वृत्रेऽस्यामाशिष्यस्याम्पुरोधाया-
मस्मिन्कर्मन्स्यां देवहृत्याम्॥१६॥

अवरे सप्तदश च॥५॥ [५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा
एतानभ्यातानानपश्यन्तानभ्यातन्वत यद्देवानां कर्मासीदार्ध्यत
तद्यदसुराणां न तदार्ध्यत येन कर्मणेश्चेत्तत्र होतव्या
ऋध्नोत्येव तेन कर्मणा यद्विश्वे देवाः समभरन्तस्मादभ्याताना
वैश्वदेवा यत्प्रजापतिर्जयान्प्रायच्छुत्तस्माञ्जयाः प्राजापत्याः॥१७॥

यद्राष्ट्रभृद्धी राष्ट्रमाददत तद्राष्ट्रभृताः राष्ट्रभृत्वन्ते देवा
अभ्यातानैरसुरानभ्यातन्वत जयैरजयन्नाष्ट्रभृद्धी राष्ट्रमाददत
यद्देवा अभ्यातानैरसुरानभ्यातन्वत तदभ्यातानानामभ्यातानत्वय
जयत्वय्यद्राष्ट्रभृद्धी राष्ट्रमाददत तद्राष्ट्रभृताः राष्ट्रभृत्वन्ततो
देवा अभवन्परासुरा यो भ्रातृव्यवान्श्याथ्स एताञ्जुहयादभ्यातानै
भ्रातृव्यानभ्यातनुते जयैर्जयति राष्ट्रभृद्धी राष्ट्रमा दत्ते
भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति॥१८॥

प्राजापत्याः सौष्टादश च॥६॥ [६]

ऋताषाडृतधामाऽग्निर्गन्धर्वस्तस्यौषधयोऽप्सरस ऊर्जो
 नाम स इदम्ब्रह्म ख्यत्रम्पातु ता इदम्ब्रह्म ख्यत्रम्पान्तु
 तस्मै स्वाहा ताभ्यः स्वाहा संहितो विश्वसामा
 सूर्यो गन्धर्वस्तस्य मरीचयोऽप्सरस आयुवः सुषुम्नः
 सूर्यरश्मिश्चन्द्रमा गन्धर्वस्तस्य नख्यत्राण्यप्सरसो बेकुरयो
 भुज्युः सुपुर्णो यज्ञो गन्धर्वस्तस्य दखिषणा अप्सरसः स्तवाः
 प्रजापतिर्विश्वकर्मा मनः॥१९॥

गन्धर्वस्तस्यंक्सांमान्यप्सरसो वह्नय इषिरो विश्वव्यचा
 वातो गन्धर्वस्तस्यापोऽप्सरसो मुदा भुवनस्य पते यस्य
 त उपरि गृहा इह च। स नो रास्वाज्यानि९ रायस्पोष९
 सुवीर्य९ संवत्सरीणा९ स्वस्तिम्। परमेष्ठ्यधिपति-
 मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य विश्वमप्सरसो भुवः सुखितिः
 सुभूतिर्भद्रकृत्सुवर्वाल्पर्जन्यो गन्धर्वस्तस्य विद्युतोऽप्सरसो
 रुचो दूरेहेतिरमृडयः॥२०॥

मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य प्रजा अप्सरसो भीरुवश्चारुः
 कृपणकाशी कामो गन्धर्वस्तस्याधयोऽप्सरसः शोचयन्तीर्नाम
 स इदम्ब्रह्म ख्यत्रम्पातु ता इदम्ब्रह्म ख्यत्रम्पान्तु तस्मै

स्वाहा ताभ्यः स्वाहा स नो भुवनस्य पते यस्य त उपरि
गृहा इह च। उरु ब्रह्मणेऽस्मै ख्यत्राय महि शर्म यच्छ॥ २१॥

मनोऽमृडयष्यद्वत्वारिंशच्च॥ ७॥ [७]

राष्ट्रकामाय होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रमव
रुन्दे राष्ट्रमेव भवत्यात्मने होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रम्प्रजा
राष्ट्रम्पशवो राष्ट्रं यच्छेष्टो भवति राष्ट्रेणैव राष्ट्रमव रुन्दे
वसिष्ठः समानानां भवति ग्रामकामाय होतव्या राष्ट्रं वै
राष्ट्रभृतो राष्ट्रं संजाता राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रं संजातानव रुन्दे
ग्रामी॥ २२॥

एव भवत्यधिदेवने जुहोत्यधिदेवन एवास्मै सजातानव
रुन्दे त एनमवरुद्धा उप तिष्ठन्ते रथमुख ओजस्कामस्य
होतव्या ओजो वै राष्ट्रभृत ओजो रथ ओजसैवास्मा
ओजोऽव रुद्ध ओजस्व्यैव भवति यो राष्ट्रादपभूतः
स्यात्तस्मै होतव्या यावन्तोऽस्य रथाः स्युस्तान्ब्रूयाद्युङ्घमिति
राष्ट्रमेवास्मै युनक्ति॥ २३॥

आहुतयो वा एतस्याक्लृप्ता यस्य राष्ट्रं न कल्पते स्वरथस्य
दखिणं चक्रम्रवृह्य नाडीमभि जुहुयादाहुतीरेवास्य

कल्पयति ता अस्य कल्पमाना राष्ट्रमनु कल्पते संग्रामे
 संयत्ते होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रे खलु वा एते
 व्यायच्छन्ते ये संग्रामं संयन्ति यस्य पूर्वस्य जुहति स
 एव भवति जयति तं संग्रामं मान्धुक इध्मः॥२४॥

भवत्यङ्गारा एव प्रतिवेष्टमाना अमित्राणामस्य सेनाम्प्रति
 वेष्टयन्ति य उन्माद्येत्तस्मै होतव्या गन्धर्वाप्सरसो वा
 एतमुन्मादयन्ति य उन्माद्यत्येते खलु वै गन्धर्वाप्सरसो
 यद्राष्ट्रभृतस्तस्मै स्वाहा ताभ्यः स्वाहेति जुहोति
 तेनैवैनाञ्छमयति नैयग्रोध औदुम्बर आश्वत्थः प्लाख
 इतीध्मो भवत्येते वै गन्धर्वाप्सरसा गृहाः स्व एवैनान्॥२५॥

आयतने शमयत्यभिचरता प्रतिलोमं होतव्याः
 प्राणानेवास्य प्रतीचः प्रति यौति तं ततो येन केन च स्तृणुते
 स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वैतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतं
 निर्ऋतिगृहीत एवैनं निर्ऋत्या ग्राहयति यद्वाचः क्रूरन्तेन
 वषट्करोति वाच एवैनं क्रूरेण प्र वृश्चति ताजगार्तिमाच्छति
 यस्य कामयेतान्नाद्यम्॥२६॥

आ ददीयेति तस्य सभायामुत्तानो निपद्य भुवनस्य

पत॒ इति॒ तृणा॑नि॒ सं गृ॑हीयात्प्र॒जाप॑तिर्वै भुव॑नस्य॒ पतिः॑
 प्र॒जाप॑तिनै॒वास्या॒न्नाद्य॑मा द॑त्त इ॒दम॒हम॒मुष्या॑मुष्याय॒णस्या॒न्नाद्य॑
 ह॒रामी॑त्या॒हान्ना॑द्यमे॒वास्य॑ हर॒ति ष॒ड्विर्हर॑ति ष॒ड्वा
 ऋ॒तवः॑ प्र॒जाप॑तिनै॒वास्या॒न्नाद्य॑मा॒दाय॑र्तवोऽस्मा॒ अनु॒ प्र
 य॑च्छन्ति॥ २७ ॥

यो ज्येष्ठ॑बन्धु॒रप॑भूतः स्यात्त॑ स्थलेऽव॒साय्य॑ ब्रह्मो॒दनं
 चतुः॑शरावम्प॒क्ता तस्मै॑ होत॒व्या वर्ष॑ वै रा॒ष्ट्रभृ॑तो वर्ष॑
 स्थलं॑ वर्ष॑णै॒वैनं॑ वर्ष॑ समा॒नानां॑ गमयति॒ चतुः॑शरावो
 भव॑ति दि॒र्ख्वेव॑ प्रति॑ तिष्ठति॒ र्षीरे॑ भ॒वति॑ रुच॑मे॒वास्मि॑-
 न्दधा॒त्युद्ध॑रति श्रु॒तत्वाय॑ सर्पि॒ष्वान्भव॑ति मे॒ध्यत्वाय॑ च॒त्वारं
 आ॒र्षेयाः॑ प्राश्र॑न्ति दि॒शामे॒व ज्योति॑षि जुहोति॥ २८ ॥

ग्रामी यु॒नक्ती॒ध्मः स्व ए॒वैनान॑न्नाद्यं यच्छ॒न्त्येकान्न॑पञ्चाशच्च॥ ८ ॥ ————— [८]

दे॒र्विका॑ निर्व॑पेत्प्र॒जाका॑म॒श्छन्दा॑सि॒ वै दे॒र्विका॑श्छन्दा॑सी॒व
 खलु॑ वै प्र॒जाश्छ॑न्दो॒भिरे॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्र ज॑नयति प्रथ॒मं धा॑तारं
 करो॑ति मिथु॒नी ए॒व तेन॑ करोत्य॒न्वेवास्मा॑ अनु॒मति॑र्मन्यते
 रा॒ते रा॒का प्र सि॑नीवा॒ली ज॑नयति प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु
 कु॒ह्वा वाचं॑ दधात्ये॒ता ए॒व निर्व॑पेत्प॒शुका॑म॒श्छन्दा॑सि॒ वै

देविकाश्छन्दांसि॥२९॥

इव खलु वै पशवश्छन्दोभिरेवास्मै पशून् जनयति प्रथमं
धातारं करोति प्रैव तेन वापयत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते
राते राका प्र सिनीवाली जनयति पशून् प्रजातान्कुह्वं
प्रतिं ष्ठापयत्येता एव निर्वपेद्भामकामश्छन्दांसि वै
देविकाश्छन्दांसीव खलु वै ग्रामश्छन्दोभिरेवास्मै
ग्रामम्॥३०॥

अव रुद्धे मध्यतो धातारं करोति मध्यत एवैनं
ग्रामस्य दधात्येता एव निर्वपेज्ज्योगामयावी छन्दांसि
वै देविकाश्छन्दांसि खलु वा एतमभि मन्यन्ते यस्य
ज्योगामयति छन्दोभिरेवैनमगदं करोति मध्यतो धातारं
करोति मध्यतो वा एतस्याक्लृप्तं यस्य ज्योगामयति मध्यत
एवास्य तेन कल्पयत्येता एव निः॥३१॥

वपेद्यं यज्ञो नोपनमेच्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि
खलु वा एतं नोप नमन्ति यं यज्ञो नोपनमति प्रथमं धातारं
करोति मुखत एवास्मै छन्दांसि दधात्युपैनं यज्ञो नमत्येता
एव निर्वपेदीजानश्छन्दांसि वै देविका यातयामानीव खलु

वा ए॒तस्य॒ छ॒न्दा॑सि॒ य ई॒जान॒ उ॒त्त॒मं धा॒तारं॑ करोति॥ ३२॥

उ॒परि॑ष्टादे॒वास्मै॒ छ॒न्दा॑स्यया॒तयामा॒न्यव॑ रु॒द्ध
उ॒पै॒नमु॒त्तरो॑ य॒ज्ञो न॑मत्ये॒ता ए॒व निर्व॑पेद्य॒म्मधे॑ नो॒प॒नमे॒च्छन्दा॑सि
वै दे॒वि॒का॒श्छ॒न्दा॑सि॒ खलु॒ वा ए॒तं नो॒प॑ नमन्ति॒ य॒म्मधे॑
नो॒प॒नम॑ति प्रथ॒मं धा॒तारं॑ करोति॒ मुख॑त ए॒वास्मै॒ छ॒न्दा॑सि
दधा॒त्यु॒पै॒न॒म्मधे॑ न॑मत्ये॒ता ए॒व निर्व॑पेत्॥ ३३॥

रु॒क्का॑म॒श्छ॒न्दा॑सि॒ वै दे॒वि॒का॒श्छ॒न्दा॑सी॒व खलु॒
वै रु॒क्छ॒न्दो॑भिरे॒वास्मि॒न्नुचं॑ दधाति॒ र॒खीरे॑ भ॑वन्ति॒
रुच॑मे॒वास्मि॑न्दधति॒ मध्य॑तो धा॒तारं॑ करोति॒ मध्य॑त
ए॒वैन॑ रु॒चो द॑धाति॒ गाय॑त्री वा अ॒नु॒मति॑स्त्रि॒ष्टु॒ग्रा॒का जग॑ती
सि॒नीवा॒ल्यनु॑ष्टु॒प्कुहू॑र्धा॒ता व॑ष॒ट्कारः॑ पू॒र्वप॑र॒ख्यो रा॒काप॑र॒प॒र॒ख्यः
कुहू॑र॒मावा॑स्या॒ सिनी॑वा॒ली पौ॑र्ण॒मास्य॑नु॒मति॑श्च॒न्द्रमा॑ धा॒ता-
ऽष्टौ॥ ३४॥

वस॑वोऽष्टा॒खरा॑ गाय॒त्र्येका॑दश॒ रु॒द्रा ए॒का॑दशा॒खरा॑
त्रि॒ष्टु॒द्वा॒द॒शादि॒त्या द्वा॑द॒शा॒खरा॑ जग॑ती प्र॒जाप॑तिरनु॒ष्टु॒ब्धा॒ता
व॑ष॒ट्कार॑ ए॒तद्वै दे॒वि॒काः॒ सर्वा॑णि च॒ छ॒न्दा॑सि॒ सर्वा॑श्च दे॒वता॑

वषट्कारस्ता यत्सह सर्वा निर्वपेदीश्वरा एनम्प्रदहो द्वे प्रथमे
निरुप्य धातुस्तृतीयं निर्वपेत्तथो एवोत्तरे निर्वपेत्तथैनं न प्र
दहन्त्यथो यस्मै कामाय निरुप्यन्ते तमेवाभिरुपाप्नोति॥ ३५॥

पशुकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि ग्रामङ्कल्पयत्येता एव निरुत्तमन्धतारं करोति
मेधा नमत्येता एव निर्वपेदष्टौ दहन्ति नवं च॥९॥ देविकाः प्रजाकामो मिथुनी पशुकाम॥[९]

वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्धस्वावेशो अनमीवो भवा
नः। यत्त्वेमहे प्रति तन्नो जुषस्व शं न एधि द्विपदे शं
चतुष्पदे। वास्तोष्पते शग्मया स॒सदा ते सखीमहि रण्वया
गातुमत्या। आवः ख्वेम उत योगे वरं नो यूयम्पात स्वस्तिभिः
सदा नः। यत्सायम्प्रातरग्निहोत्रं जुहोत्याहुतीष्टका एव ता उप
धत्ते॥ ३६॥

यजमानोऽहोरात्राणि वा एतस्येष्टका य आहिताग्निर्यत्सायम्
कृत्वोप धत्ते दशं समानत्र जुहोति दशाख्वरा
विराड्विराजमेवात्वेष्टकां कृत्वोप धत्तेऽथो विराज्येव
यज्ञमाप्नोति चित्यंश्चित्योऽस्य भवति तस्माद्यत्र दशोषित्वा
प्रयाति तद्यज्ञवास्त्ववास्त्वेव तद्यत्ततोऽर्वाचीनम्॥ ३७॥

रुद्रः खलु वै वास्तोष्पतिर्यदहुत्वा वास्तोष्पतीयम्प्रयायाद्रुद्र

ए॒न॒म्भू॒त्वाग्नि॑र॒नू॒त्थाय॑ ह॒न्या॒द्वा॒स्तोष्प॒तीयं॑ जु॒होति॑
 भा॒ग॒धे॒ये॒नै॒वैन॑ श॒मय॑ति॒ ना॒र्ति॒मा॒च्छति॑ य॒ज॒मा॒नो य॒द्यु॒क्ते
 जु॒हु॒याद्य॑था प्र॒या॒ते वा॒स्ता॒वाहु॑तिं जु॒होति॑ ता॒दृ॒गे॒व तद्य॑दयु॒क्ते
 जु॒हु॒याद्य॑था ख॒वेम॑ आहु॑तिं जु॒होति॑ ता॒दृ॒गे॒व तद॑हु॒तम॑स्य
 वा॒स्तोष्प॒तीयं॑ स्यात्॥ ३८ ॥

द॒खि॒णो यु॒क्तो भ॑व॒ति स॒व्योऽयु॒क्तोऽथ॑ वा॒स्तोष्प॒तीयं॑
 जु॒होत्यु॒भय॑मे॒वाक॑र॒प॒रि॒वर्ग॑मे॒वैन॑ श॒मय॑ति॒ यदे॑क॒या
 जु॒हु॒याद्वि॑हो॒मं कुर्या॑त्पु॒रोनु॒वा॒क्याम॑नू॒च्य या॒ज्य॑या जु॒होति॑
 सदे॒व॒त्वाय॑ य॒द्धु॒त आ॑द॒ध्याद्रु॒द्रं गृ॒हा॒न॒न्वा॒रोह॑येद्यदे॒व॒-
 र॒खाणा॑न्य॒सम्प्र॑ख्याप्य प्र॒या॒याद्य॑था य॒ज्ञवे॑श॒सं वा॒द॒ह॒नं
 वा ता॒दृ॒गे॒व तद॑यं ते॒ योनि॑र॒ऋ॒त्विय॑ इत्य॒रण्योः॑
 स॒मा॒रो॒हय॑ति॥ ३९ ॥

ए॒ष वा अ॒ग्रेयो॑निः स्व ए॒वैनं॑ यो॒नौ स॒मा॒रो॒हय॑त्यथो
 ख॒त्वाहु॑र्यद॒रण्योः स॒मा॒रूढो॑ नश्येदु॒द॒स्याग्निः॑ सी॒दे॒त्पुन॑रा॒धेयः॑
 स्या॒दि॒ति या ते॑ अ॒ग्ने य॒ज्ञिया॑ त॒नू॒स्तये॒ह्या रो॑हेत्या॒त्मन्स॒मा॒रो॒हय॑
 य॒ज॒मा॒नो वा अ॒ग्रेयो॑निः स्वा॒यामे॒वैनं॑ यो॒न्यां
 स॒मा॒रो॒हय॑ते॥ ४० ॥

धृतेऽर्वाचीनं स्यात्सुमारोहयति पञ्चचत्वारिंशच्च ॥ 10 ॥ [१०]

त्वमंग्रे बृहद्वयो दधांसि देव दाशुषैः। कविर्गृहपतिर्युवा॥
हव्यवाङ्गिरजरः पिता नो विभुर्विभावा सुदृशीको
अस्मे। सुगार्हपत्याः समिषो दिदीह्यस्मद्रियक्सम्मिमीहि
श्रवांसि। त्वं च सोम नो वशो जीवातुं न
मरामहे। प्रियस्तोत्रो वनस्पतिः। ब्रह्मा देवानां पदवीः
कवीनामृषिर्विप्राणाम्महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणां
स्वर्धितिर्वनानां सोमः॥ ४१ ॥

पवित्रमत्यैति रेभन्। आ विश्वदेवः सत्पतिः सूक्तैरद्या
वृणीमहे। सत्यसंवः सवितारम्॥ आ सत्येन रजसा
वर्तमानो निवेशयन्नमृतम्मर्त्यं च। हिरण्ययेन सविता रथेना
देवो याति भुवना विपश्यन्। यथा नो अदितिः करत्पश्चे
नृभ्यो यथा गवैः। यथा तोकाय रुद्रियम्। मा नस्तोके तनये
मा न आयुषि मा नो गोषु मा॥ ४२ ॥

नो अश्वेषु रीरिषः। वीरान्मा नो रुद्र भामितो
वधीर्हविष्मन्तो नमसा विधेम ते। उदप्रुतो न वयो
रख्यमाणा वावदतो अभ्रियस्येव घोषाः। गिरिभ्रजो

नोर्मयो मदन्तो बृहस्पतिमभ्यर्का अनावन्। ह॒ꣳसैरिव
सखिभिर्वावदद्भिरश्मन्मयानि नहन्। व्यस्यन्। बृहस्पतिरभि
कनिक्रदद्वा उत प्रास्तौदुच्चं विद्वाꣳ अंगायत्। एन्द्रं सानसिꣳ
रयिम्॥४३॥

सजित्वानꣳ सदासहम्। वर्षिष्ठमृतये भर। प्र संसाहिषे
पुरुहूत शत्रूꣳष्येष्ठस्ते शुष्मं इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर
दखिषणेना वसूनि पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। त्वꣳ
सुतस्य पीतये सद्यो वृद्धो अजायथाः। इन्द्र ज्यैष्ठ्याय
सुक्रतो। भुवस्त्वमिन्द्र ब्रह्मणा महान्भुवो विश्वेषु सवनेषु
यज्ञियः। भुवो नृꣳश्च्यौलो विश्वस्मिन्भरे ज्येष्ठश्च मन्त्रः॥४४॥

विश्वचर्षणे। मित्रस्य चर्षणीधृतः श्रवो देवस्य
सानसिम्। सत्यं चित्रश्रवस्तमम्। मित्रो जनान् यातयति
प्रजानन्मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्याम्। मित्रः कृष्टीरनिमिषाभि
चष्टे सत्याय हव्यं घृतवद्विधेम। प्र स मित्रं मर्तो अस्तु
प्रयस्वान् यस्त आदित्य शिखति व्रतेन। न हन्यते न
जीयते त्वोतो नैनमꣳहो अश्रोत्यन्तितो न दूरात्। यत्॥४५॥

चिद्धि ते विशो यथा प्र देव वरुण व्रतम्। मिनीमसि

द्यविद्यवि। यत्किं चेदं वरुण दैव्ये जनेऽभिद्रोह-
 म्मनुष्यांश्चरामसि। अचिन्ती यत्तव धर्मा युयोपिम मा
 नस्तस्मादेनसो देव रीरिषः। कितुवासो यद्रिरिपुर्न दीवि
 यद्वा घा सत्यमुत यन्न विद्म। सर्वा ता वि ष्य शिथिरेव
 देवाथा ते स्याम वरुण प्रियासः॥४६॥

सोमो गोषु मा रयिं मन्त्रो यच्छिथिरा सप्त च॥11॥—————[११]

पूर्णर्षयोऽग्निना ये देवास्सूर्यो मा सन्त्वा नह्यामि वषट्कारस्स खदिर उपयामगृहीतोऽसि
 यावै त्वे ऋतुम्प्र देवमेकादश॥11॥ पूर्णा सहजान्तर्वाग्ने प्राणैरेव षड्विंशत्॥36॥ पूर्णा सन्ति
 देवाः॥॥—————[१२]

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

पूर्णा पश्चादुत पूर्णा पुरस्तादुन्मध्यतः पौर्णमासी जिगाय।
 तस्यां देवा अधि संवसन्त उत्तमे नाकं इह मादयन्ताम्।
 यत्ते देवा अदधुर्भागधेयममावास्ये संवसन्तो महित्वा। सा
 नो यज्ञम्पिपृहि विश्ववारे रयिं नो धेहि सुभगे सुवीरम्।
 निवेशनी संगमनी वसूनां विश्वा रूपाणि वसून्त्यावेशयन्ती।

सहस्रपोषः सुभगा रराणा सा न आ गन्वर्चसा ॥ १ ॥

संविदाना। अग्नीषोमौ प्रथमौ वीर्येण वसून्नुद्रानादित्यानिह
जिन्वतम्। माध्यः हि पौर्णमासं जुषेथाम्ब्रह्मणा
वृद्धौ सुकृतेन सातावथास्मभ्यः सहवीराः रयिं नि
यच्छतम्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्चाग्नीनादधत ते दर्शपूर्णमासौ
प्रेप्सन्तेषामङ्गिरसां निरुप्तः हविरासीदथादित्या एतौ
होमावपश्यन्तावजुहवुस्ततो वै ते दर्शपूर्णमासौ ॥ २ ॥

पूर्व आलभन्त दर्शपूर्णमासावालभमान एतौ होमौ
पुरस्ताञ्जुहुयात्साख्यादेव दर्शपूर्णमासावा लभते ब्रह्मवादिनो
वदन्ति स त्वे दर्शपूर्णमासावालभेत य एनयोरनुलोमं
च प्रतिलोमं च विद्यादित्यमावास्याया ऊर्ध्वं तदनुलोम-
म्पौर्णमास्यै प्रतीचीनं तत्प्रतिलोमय्यत्पौर्णमासीम्पूर्वामालभेत
प्रतिलोममेनावा लभेतामुमपख्यीयमाणमन्वप ॥ ३ ॥

ख्यीयेत सारस्वतौ होमौ पुरस्ताञ्जुहुयादमावास्या
वै सरस्वत्यनुलोममेवेनावा लभतेऽमुमाप्यायमानमन्वा
प्यायत आग्नावैष्णवमेकादशकपालम्पुरस्तान्निर्वपेत्सरस्वत्यै
चरुः सरस्वते द्वादशकपालय्यद्वाग्नेयो भवत्यग्निर्वै

यज्ञमुखं यज्ञमुखमेवर्द्धिम्पुरस्ताद्धत्ते यद्वैष्णवो भवति
यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवारभ्य प्र तनुते सरस्वत्यै चरुर्भवति
सरस्वते द्वादशकपालोऽमावास्या वै सरस्वती पूर्णमासः
सरस्वान्तावेव साख्यादा रभत ऋध्नोत्याभ्यान्द्वादशकपालः
सरस्वते भवति मिथुनत्वाय प्रजात्यै मिथुनौ गावौ दखिणा
समृद्धौ ॥ ४ ॥

वर्चसा वै ते दंशपूर्णमासावपं तनुते सरस्वत्यै पञ्चविंशतिश्च ॥ १ ॥ ——— [१]

ऋषयो वा इन्द्रमप्रत्यख्यं नापश्यन्तं वसिष्ठः
प्रत्यख्यम्पश्यत्सोऽब्रवीद्ब्राह्मणं ते वख्यामि यथा
त्वत्पुरोहिताः प्रजाः प्रजनिष्यन्तेऽथ मेतरेभ्य ऋषिभ्यो
मा प्र वोच इति तस्मा एतान्थस्तोमभागानब्रवीत्ततो
वसिष्ठपुरोहिताः प्रजाः प्राजायन्त तस्माद्वासिष्ठो ब्रह्मा कार्यः
प्रैव जायते रश्मिरसि ख्याय त्वा ख्यं जिन्वेति ॥ ५ ॥

आह देवा वै ख्यो देवेभ्य एव यज्ञम्प्राह प्रेतिरसि
धर्माय त्वा धर्मं जिन्वेत्याह मनुष्या वै धर्मो मनुष्येभ्य
एव यज्ञम्प्राहान्वितिरसि दिवे त्वा दिवं जिन्वेत्याहैभ्य एव
लोकेभ्यो यज्ञम्प्राह विष्टम्भोऽसि वृष्ट्यै त्वा वृष्टिं जिन्वेत्याह

वृष्टिमेवाव॥६॥

रु॒न्ध्रे प्र॒वा॒स्य॑नु॒वासी॑त्याह मि॒थु॒न॒त्वा॒यो॒शि॒ग॑सि
वसु॑भ्य॒स्त्वा वसू॑ञ्जि॒न्वे॒त्या॑हाष्टौ वस॑व॒ एका॑दश रु॒द्रा
द्वा॑द॒शादि॒त्या ए॒ताव॑न्तो वै दे॒वास्ते॑भ्य॒ ए॒व य॒ज्ञ॒म्प्रा॒हौ॒जो॑ऽसि
पि॒तृ॒भ्य॑स्त्वा पि॒तृ॒ञ्जि॒न्वे॒त्या॑ह दे॒वाने॒व पि॒तृ॒ननु॒ सं त॑नोति
तन्तु॑रसि प्र॒जाभ्य॑स्त्वा प्र॒जा जि॑न्व॥७॥

इ॒त्या॑ह पि॒तृ॒ने॒व प्र॒जा अनु॒ सं त॑नोति पृ॒त॒ना॒षा॒ड॑सि
प॒शु॒भ्य॑स्त्वा प॒शू॒ञ्जि॒न्वे॒त्या॑ह प्र॒जा ए॒व प॒शू॒ननु॒ सं
त॑नोति रे॒वद॒स्योष॑धी॒भ्य॒स्त्वौष॑धी॒र्जि॒न्वे॒त्या॑हौष॑धी॒ष्वे॒व
प॒शू॒न्प्र॒ति॑ ष्टा॒प॒य॒त्यभि॑जि॒द॑सि यु॒क्त॒ग्रा॒वेन्द्रा॑य॒ त्वेन्द्र॑
जि॒न्वे॒त्या॑हाभि॑जि॒त्या॒ अधि॑पतिरसि प्रा॒णाय॑ त्वा प्रा॒णम्॥८॥

जि॒न्वे॒त्या॑ह प्र॒जास्वे॒व प्रा॒णान्द॑धाति त्रि॒वृ॒द॑सि
प्र॒वृ॒द॒सी॒त्या॑ह मि॒थु॒न॒त्वा॒य॑ स॒रो॒हो॑ऽसि नी॒रो॒हो॑ऽसी॒त्या॑ह
प्रजा॑त्यै वसु॑को॒ऽसि वे॑ष॒श्चिर॑सि वस्य॑ष्टि॒रसी॒त्या॑ह
प्रति॑ष्ठित्यै॥९॥

जि॒न्वे॒त्य॑व॒ प्र॒जा जि॑न्व प्रा॒णत्रि॑ंशच्च॥२॥ [२]

अ॒ग्नि॒ना॑ दे॒वेन॒ पृ॒त॒ना॒ जया॑मि गाय॒त्रेण॒ छन्द॑सा

त्रिवृता॑ स्तोमे॑न रथ॑न्तरेण॒ साम्ना॑ वषट्कारेण॒ वज्रेण॑
 पूर्व॑जान्भ्रातृ॑व्यान्ध॑रान्पादयाम्यवैनान्बाधे॑ प्रत्ये॑नान्नुदे-
 ऽस्मिन्ख्ये॑ ऽस्मिन्भूमि॑लोके यो॑ ऽस्मान्द्वेष्टि॑ यं च॑ वयं द्विष्मो
 विष्णोः॑ क्रमे॑णात्ये॑नान्क्रामा॒मीन्द्रेण॑ देवेन॒ पृत॑ना जयामि
 त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सा पश्चद॒शेन॒ स्तोमे॑न बृ॒हता॑ साम्ना॑ वषट्कारेण॒
 वज्रेण॑ ॥ १० ॥

स॒ह॒जान् विश्वे॑भिर्दे॒वेभिः॑ पृत॑ना जयामि॒ जाग॑तेन॒
 छन्द॑सा सप्तद॒शेन॒ स्तोमे॑न वामदे॒व्येन॒ साम्ना॑ वषट्कारेण॒
 वज्रे॑णापर॒जानि॑न्द्रेण स॒युजो॑ वयं॑ सा॒स॒ह्याम॑ पृतन्यतः।
 घ्नन्तो॑ वृ॒त्राण्य॑प्रति। यत्ते॑ अ॒ग्ने तेज॑स्तेना॒हं तेज॑स्वी भूयासं
 यत्ते॑ अ॒ग्ने वर्च॑स्तेना॒हं वच॑स्वी भूयासं यत्ते॑ अ॒ग्ने हर॑स्तेना॒हं
 हर॑स्वी भूयासम् ॥ ११ ॥

बृ॒हता॑ साम्ना॑ वषट्कारेण॒ वज्रेण॑ षट्त्वारि॑ंशच्च ॥ ३ ॥ [३]

ये दे॒वा य॑ज्ञ॒हनो॑ यज्ञ॒मुषः॑ पृथि॒व्याम॑ध्यास॑न्ते। अ॒ग्निर्मा॑
 तेभ्यो॑ र॒ख्यतु॑ गच्छे॑म सु॒कृतो॑ व॒यम्। आ॒गन्म मि॒त्रावरु॑णा
 वरे॑ण्या रा॒त्रीणा॑म्भा॒गो यु॒वयो॑र्यो अ॒स्ति। नाकं॑ गृह्णा॒नाः
 सु॒कृत॑स्य लो॒के तृती॑ये पृ॒ष्ठे अधि॑ रोच॒ने दि॒वः। ये दे॒वा

यज्ञह्नो यज्ञमुषोऽन्तरिख्येऽध्यासंते। वायुर्मा तेभ्यो रख्षतु
गच्छेम सुकृतो वयम्। यास्ते रात्रीः सवितः॥१२॥

देवयानीरन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति। गृहैश्च सर्वैः प्रजया
न्वग्रे सुवो रुहाणास्तरता रजांसि। ये देवा यज्ञह्नो
यज्ञमुषो दिव्यध्यासंते। सूर्यो मा तेभ्यो रख्षतु गच्छेम
सुकृतो वयम्। येनेन्द्राय समभरः पयांस्युत्त- मेन हविषा
जातवेदः। तेनाग्ने त्वमुत वर्धयेम९ संजाताना९ श्रेष्ठ आ
धेह्येनम्। यज्ञह्नो वै देवा यज्ञमुषः॥१३॥

सन्ति त एषु लोकेष्वासत आददाना विमथ्राना यो
ददाति यो यजते तस्य। ये देवा यज्ञहनः पृथिव्यामध्यासंते
ये अन्तरिख्ये ये दिवीत्याहेमानेव लोकांस्तीर्त्वा सगृहः
सपशुः सुवर्गं लोकमेत्यप वै सोमैनेजानाद्देवतांश्च यज्ञश्च
क्रामन्त्याग्नेयम्पञ्चकपालमुदवसानीयं निर्वपेदग्निः सर्वा
देवताः॥१४॥

पाङ्क्तौ यज्ञो देवतांश्चैव यज्ञं चाव रुन्दे गायत्रो वा
अग्निर्गायत्रच्छन्दास्तं छन्दसा व्यर्धयति यत्पञ्चकपालं
करोत्यष्टाकपालः कार्योऽष्टारखरा गायत्री गायत्रौ-

ऽग्निर्गायत्रच्छन्दाः स्वेनैवैनं छन्दसा समर्धयति पृङ्गौ
याज्यानुवाक्ये भवतुः पाङ्क्तौ यज्ञस्तेनैव यज्ञान्नैति॥१५॥

सवितर्देवा यज्ञमुषः सर्वा देवतास्त्रिचत्वारिंशच्च॥४॥ [४]

सूर्यो मा देवो देवेभ्यः पातु वायुरन्तरिख्याद्यजमानो-
ऽग्निर्मा पातु चरख्षुषः। सख्ष शूष सवितर्विश्वचर्षण
एतेभिः सोम नामभिर्विधेम ते तेभिः सोम नामभिर्विधेम
ते। अहम्पूरस्तादहमवस्तादहं ज्योतिषा वि तमो
ववार। यदन्तरिख्यं तदु मे पिताभूदहः सूर्यमुभयतो
ददर्शाहम्भूयासमुत्तमः समानानाम्॥१६॥

आ संमुद्रादाऽन्तरिख्यात्प्रजापतिरुदधिं च्यावयातीन्द्रः प्र
स्रौतु मरुतो वर्षयन्तून्नम्भय पृथिवीम्भिन्द्रीदं दिव्यं नभः।
उद्रो दिव्यस्य नो देहीशानो वि सृजा दृतिम्। पशवो वा एते
यदादित्य एष रुद्रो यदग्निरोषधीः प्रास्याग्नावादित्यं जुहोति
रुद्रादेव पशूनन्तर्द्धात्यथो ओषधीष्वेव पशून्॥१७॥

प्रतिं ष्ठापयति कविर्यज्ञस्य वि तनोति पन्थां नाकस्य
पृष्ठे अधि रोचने दिवः। येन हव्यं वहसि यासि दूत इतः
प्रचेता अमुतः सनीयान्। यास्ते विश्वाः समिधः सन्त्यग्ने याः

पृथिव्याम्बर्हिषि सूर्ये याः। तास्ते गच्छन्त्वाहुतिं घृतस्य
 देवायते यजमानाय शर्म। आशासानः सुवीर्यं रायस्पोषः
 स्वश्चियम्। बृहस्पतिना राया स्वगाकृतो मह्यं यजमानाय
 तिष्ठ॥१८॥

समानानामोषधीष्वेव पशून्मह्यैर्जमानायैकञ्च॥५॥ [५]

सं त्वा नह्यामि पयसा घृतेन सं त्वा नह्याम्यप ओषधीभिः।
 सं त्वा नह्यामि प्रजयाहमद्य सा दीर्घिषिता संनवो वाजमस्मे।
 प्रैतु ब्रह्मणस्पती वेदिं वर्णेन सीदतु। अथाहमनुकामिनी स्वे
 लोके विशा इह। सुप्रजसंस्त्वा वयं सुपत्नीरुपं सेदिम। अग्रे
 सपत्नदम्भनमदब्धासो अदाभ्यम्। इमं वि ष्यामि वरुणस्य
 पाशम्॥१९॥

यमबध्नीत सविता सुकेतः। धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके
 स्योनम्मे सह पत्यां करोमि। प्रेह्युदेह्युतस्य वामीरन्वग्निस्ते-
 ऽग्रं नयत्वदितिर्मध्यं ददतां रुद्रावसृष्टासि युवा नाम मा
 मां हिंसीर्वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो वो देवेभ्यः
 पुत्रेजनीर्गृह्णामि यज्ञाय वः पुत्रेजनीः सादयामि विश्वस्य ते
 विश्वावतो वृष्णिावतः॥२०॥

तवाग्ने वामीरनुं संदृशि विश्वा रेतांसि धिषीयागन्देवान्
यज्ञो नि देवीर्देवेभ्यो यज्ञमंशिषन्नस्मिन्सुन्वति यजमान
आशिषः स्वाहाकृताः समुद्रेष्ठा गन्धर्वमा तिष्ठताऽनु। वातस्य
पत्मन्निड ईडिताः॥ २१॥

पाशवृष्णिं यावतस्त्रिंशच्च॥ ६॥ [६]

वृषट्कारो वै गायत्रियै शिरोऽच्छिन्नत्तस्यै रसः परापतथ्स
पृथिवीम्प्राविशथ्स खादिरोऽभवद्यस्य खादिरः स्रुवो भवति
छन्दसामेव रसेनाव द्यति सरसा अस्याहुतयो भवन्ति
तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्तं गायत्र्याहरत्तस्य
पर्णमच्छिद्यत् तत्पर्णोऽभवत्तत्पर्णस्य पर्णत्वं यस्य पर्णमयी
जुहूः॥ २२॥

भवति सौम्या अस्याहुतयो भवन्ति जुषन्तेऽस्य देवा
आहुतीर्देवा वै ब्रह्मन्नवदन्त तत्पर्ण उपाशृणोथ्सुश्रवा वै नाम
यस्य पर्णमयी जुहूर्भवति न पापः श्लोकः शृणोति ब्रह्म
वै पर्णो विष्मरुतोऽन्नं विष्मारुतोऽश्वत्थो यस्य पर्णमयी
जुहूर्भवत्याश्वत्थ्युपभृद्ब्रह्मणैवान्नमव रुद्धेऽथो ब्रह्म॥ २३॥

एव विश्यध्यूहति राष्ट्रं वै पर्णो विडंश्वत्थो

यत्पर्णमयी जुहूर्भवत्याश्वत्थ्युपभृद्राष्टमेव विश्वध्यूहति
 प्रजापतिर्वा अंजुहोत्सा यत्राहुतिः प्रत्यतिष्ठत्ततो विकङ्कत
 उदतिष्ठत्ततः प्रजा असृजत यस्य वैकङ्कती ध्रुवा भवन्ति
 प्रत्येवास्याहुतयस्तिष्ठन्त्यथो प्रैव जायत एतद्वै सुचा
 रूपं यस्यैव रूपाः सुचो भवन्ति सर्वाण्येवैन रूपाणि
 पशूनामुप तिष्ठन्ते नास्यापरूपमात्मञ्जायते॥२४॥

जुहूरथो ब्रह्मं सुचा सप्तदश च॥७॥ [७]

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते
 ज्योतिष्मन्तं गृह्णामि द्रक्ष्याय द्रक्ष्वृधे रातं देवेभ्यो-
 ऽग्निजिह्वेभ्यः स्त्वर्तायुभ्य इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्यो
 वातापिभ्यः पर्जन्यात्मभ्यो दिवे त्वान्तरिक्षाय त्वा
 पृथिव्यै त्वापेन्द्र द्विषतो मनोऽप जिज्यासतो जुह्यप यो
 नोऽरातीयति तं जहि प्राणाय त्वापानाय त्वा व्यानाय त्वा
 सते त्वासते त्वाद्ध्यस्त्वौषधीभ्यो विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यो यतः
 प्रजा अक्खिन्द्रा अजायन्त तस्मै त्वा प्रजापतये विभूदात्रे
 ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमि॥२५॥

ओषधीभ्यश्चतुर्दश च॥८॥ [८]

यां वा अ॒ध्व॒र्युश्च॒ यज॑मानश्च दे॒वता॑मन्तरि॒तस्तस्या॒ आ
 वृ॑श्चेते प्राजाप॒त्यं द॑धिग्र॒हं गृ॑हीयात्प्रजाप॑तिः सर्वा दे॒वता॑
 दे॒वता॑भ्य ए॒व नि हु॑वाते ज्ये॒ष्ठो वा ए॒ष ग्र॑हाणा॒य्यस्यै॑ष
 गृ॒ह्यते ज्यै॑ष्ठमे॒व ग॑च्छति॒ सर्वा॑सां वा ए॒तद्दे॒वता॑नां॒ रूपं
 यदेष॑ ग्र॒हो यस्यै॑ष गृ॒ह्यते सर्वा॑ण्ये॒वैनं॑ रूप॒ाणि प॑शूनामुप
 तिष्ठन्त॒ उप॒याम॑गृहीतः॥२६॥

अ॒सि प्र॒जाप॑तये त्वा ज्योति॑ष्मते ज्योति॑ष्मन्तं
 गृ॒ह्णामी॑त्याह ज्योति॑रे॒वैनं॑ समा॒नानां॑ करोत्यग्निजि॒ह्वेभ्य॑स्त्वर्ता॒य
 इत्या॑हैताव॑ती॒र्वे दे॒वता॑स्ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ सर्वा॑भ्यो गृ॒ह्णात्यपे॑न्द्र
 द्विष॑तो म॒न इत्या॑ह भ्रातृ॑व्याप॒नुत्यै प्रा॑णाय॑ त्वापा॒नाय॑
 त्वेत्या॑ह प्रा॒णाने॒व यज॑माने दधाति॒ तस्मै॑ त्वा प्र॒जाप॑तये
 विभू॑दात्रे ज्योति॑ष्मते ज्योति॑ष्मन्तं जुहोमि॥२७॥

इत्या॑ह प्र॒जाप॑तिः सर्वा दे॒वताः सर्वा॑भ्य ए॒वैनं॑
 दे॒वता॑भ्यो जुहो॑त्याज्यग्र॒हं गृ॑हीयात्तेज॑स्कामस्य तेजो वा
 आज्य॑न्तेज॒स्यैव॑ भ॒वति सोम॑ग्र॒हं गृ॑हीयाद्ब्र॒ह्मव॑र्च॒सकाम॑स्य
 ब्र॒ह्मव॑र्च॒सं वै सोमो॑ ब्र॒ह्मव॑र्च॒स्यैव॑ भ॒वति दधि॑ग्र॒हं
 गृ॑हीयात्प॒शुकाम॑स्योर्ग्वै दध्यू॑र्क॒शवं ऊ॒र्जैवा॑स्मा

ऊर्जम्पशूनव रुन्दे ॥ २८ ॥

उपयामगृहीतो जुहोमि त्रिचत्वारिंशच्च ॥ ९ ॥ [९]

त्वे क्रतुमपि वृञ्जन्ति विश्वे द्विर्यदेते त्रिर्भवन्त्यूमाः। स्वादोः
स्वादीयः स्वादुना सृजा समत ऊ षु मधु मधुनाभि योधि।
उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिः
प्रजापतये त्वा। प्राणग्रहान्गृह्णात्येतावद्वा अस्ति यावदेते ग्रहाः
स्तोमाश्छन्दांसि पृष्ठानि दिशो यावदेवास्ति तत् ॥ २९ ॥

अव रुन्दे ज्येष्ठा वा एतान्ब्राह्मणाः पुरा विद्वामक्रन्तस्मात्तेषां
सर्वा दिशोऽभिजिता अभूवन् यस्यैते गृह्यन्ते ज्यैष्ठ्यमेव
गच्छत्यभि दिशो जयति पञ्च गृह्यन्ते पञ्च दिशः सर्वास्वेव
दिग्ध्रुवन्ति नवनव गृह्यन्ते नव वै पुरुषे प्राणाः प्राणानेव
यजमानेषु दधति प्रायणीये चोदयनीये च गृह्यन्ते प्राणा वै
प्राणग्रहाः ॥ ३० ॥

प्राणैरेव प्रयन्ति प्राणैरुद्यन्ति दशमेऽहन्गृह्यन्ते प्राणा वै
प्राणग्रहाः प्राणेभ्यः खलु वा एतत्प्रजा यन्ति यद्वामदेव्यं
योनेश्च्यवते दशमेऽहन्वामदेव्यं योनेश्च्यवते यदशमेऽहन्गृह्यन्ते
प्राणेभ्य एव तत्प्रजा न यन्ति ॥ ३१ ॥

तत्प्राणग्रहाः सतत्रिंशच्च॥१०॥ [१०]

प्र देवं देव्या धिया भरता जातवेदसम्। हव्या
नो वरखदानुषक्। अयमुष्य प्र देवयुरहोता यज्ञाय
नीयते। रथो न योरभीवृतो घृणीवाश्चेतति त्मना।
अयमग्निरुरुष्यत्यमृतादिव जन्मनः। सहसश्चिथ्सहीयान्देवो
जीवातवे कृतः। इडायास्त्वा पदे वयं नाभा पृथिव्या अधि।
जातवेदो नि धीमह्यग्रे हव्याय वोढवे॥३२॥

अग्ने विश्वेभिः स्वनीक देवैरूर्णावन्तम्प्रथमः सीद योनिम्।
कुलायिनं घृतवन्तं सवित्रे यज्ञं नय यजमानाय साधु।
सीद होतः स्व उ लोके चिकित्वान्त्सादया यज्ञं सुकृतस्य
योनौ। देवावीर्देवान् हविषा यज्ञास्यग्रे बृहद्यजमाने वयो धाः।
नि होता होतृषदने विदानस्त्वेषो दीदिवा अंसदत्सुदख्यः।
अदब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रम्भरः शुचिजिह्वो अग्निः। त्वं
दूतस्त्वम्॥३३॥

उ नः परस्पास्त्वं वस्य आ वृषभ प्रणेता। अग्ने तोकस्य
नस्तने तनूनामप्रयुच्छन्दीद्यद्बोधि गोपाः। अग्नि त्वा देव
सवितरीशानं वार्याणाम्। सदावन्भागमीमहे। मही द्यौः

पृथिवी च न इमं यज्ञमिमिष्यताम्। पिपृतां नो भरीमभिः।
त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत। मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः।
तमु॥ ३४॥

त्वा दध्यङ्घ्रिः पुत्र ईधे अथर्वणः। वृत्रहणम्पुरंदरम्। तमु
त्वा पाथ्यो वृषा समीधे दस्युहन्तमम्। धनंजयः रणैरणे।
उत ब्रुवन्तु जन्तव उदग्निर्वृत्रहाजनि। धनंजयो रणैरणे। आ
यः हस्ते न खादिनः शिशुं जातं न बिभ्रति। विशामग्निः
स्वध्वरम्। प्र देवं देववीतये भरता वसुवित्तमम्। आ स्वे
योनौ नि षीदतु। आ॥ ३५॥

जातं जातवेदसि प्रियः शिशीतातिथिम्। स्योन
आ गृहपतिम्। अग्निनाग्निः समिध्यते कविर्गृहपतिर्युवा।
हव्यवाङ्मुह्यस्यः। त्वः ह्यग्ने अग्निना विप्रो विप्रेण
सन्धस्ता। सखा सख्या समिध्यसे। तम्मर्जयन्त
सुक्रतुम्पुरोयावानमाजिषु। स्वेषु रष्येषु वाजिनम्। यज्ञेन
यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह
नाकम्महिमानः सचन्ते यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः॥ ३६॥

युञ्जान इमामगृभ्णन्देवस्य सन्ते वि पाजंसा वसंवस्त्वा समोस्त्वोर्ध्वा अस्याकूतिर्य्यंदग्ने
यान्यग्ने यय्यंजमेकादश॥11॥ युञ्जानो वर्म च स्थ आदित्यास्त्वा भारती स्वा९ अह९
षट्त्वारि९शत्॥46॥ युञ्जानो वाजंवाजे॥ [१२]

॥ काण्डम् ४ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

युञ्जानः प्रथमम्मनस्तत्वाय सविता धियः। अग्निं
ज्योतिर्निचाय्यं पृथिव्या अध्याभरत्। युक्ताय मनसा
देवान्तसुर्वर्यतो धिया दिवम्। बृहज्ज्योतिः करिष्यतः सविता
प्र सुवति तान्। युक्तेन मनसा वयं देवस्य सवितुः सवे।
सुवर्गेयाय शक्त्यै। युञ्जते मन उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य
बृहतो विपश्चितः। वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इत्॥१॥

मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। युजे वाम्ब्रह्म पूर्य्यं
नमोभिर्वि श्लोका यन्ति पथ्यैव सूरः। शृण्वन्ति विश्वे
अमृतस्य पुत्रा आ ये धामानि दिव्यानि तस्थुः। यस्य
प्रयाणमन्वन्य इद्ययुर्देवा देवस्य महिमानमर्चतः। यः

पार्थिवानि विममे स एतंशो रजांसि देवः सविता
महित्वना। देव सवितुः प्र सुव यज्ञम्प्र सुव॥२॥

यज्ञपतिम्भगाय दिव्यो गन्धर्वः। केतुपूः केतं नः पुनातु
वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति नः। इमं नो देव सवितर्यज्ञं
प्र सुव देवायुवः सखिविदः सत्राजितं धनजितः
सुवर्जितम्। ऋचा स्तोमः समर्धय गायत्रेण रथंतरम्।
बृहद्गायत्रवर्तनि। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां
पूष्णो हस्ताभ्याम्गायत्रेण छन्दसाऽऽददे ऽङ्गिरस्वदभिरसि
नारिः॥३॥

असि पृथिव्याः सधस्थादग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वदा भर
त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसाऽऽददेऽङ्गिरस्वद्वभिरसि नारिरसि त्वया
वयः सधस्थ आग्निः शकेम खनितुम्पुरीष्यं जागतेन त्वा
छन्दसाऽऽददेऽङ्गिरस्वद्वस्त आधाय सविता बिभ्रदभिः
हिरण्ययीम्। तया ज्योतिरजस्रमिदग्निं खात्वी न आ
भरानुष्टुभेन त्वा छन्दसाऽऽददेऽङ्गिरस्वत्॥

इद्यज्ञं प्र सुव नारिरानुष्टुभेन त्वा छन्दसा त्रीणि च॥१॥ [१]

इमामगृभ्णन्नशनामृतस्य पूर्व आयुषि विदथेषु कव्या।

तथा देवाः सुतमा बभूवुर्ऋतस्य सामन्त्सरमारपन्ती।
 प्रतूर्तं वाजिन्ना द्रव वरिष्ठामनु संवतम्। दिवि ते जन्म
 परममन्तरिक्षे नाभिः पृथिव्यामधि योनिः। युञ्जाथाः
 रासंभं युवमस्मिन् यामे वृषण्वसू। अग्निम्भरन्तमस्मयुम्।
 योगेयोगे तवस्तरं वाजेवाजे हवामहे। सखाय इन्द्रमृतये।
 प्रतूर्वन्॥५॥

एह्यवक्रामन्नशस्ती रुद्रस्य गाणपत्यान्मयोभूरेहि।
 उर्वन्तरिक्षमन्विहि स्वस्तिगव्यूतिरभयानि कृण्वन्। पूष्णा
 सयुजा सह। पृथिव्याः सधस्थादग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेह्यग्निम्
 ऽग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वरिष्यामोऽग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वरामः।
 अन्वग्निरुषसामग्रमख्यदन्वहानि प्रथमो जातवेदाः। अनु
 सूर्यस्य॥६॥

पुरुत्रा च रश्मीननु द्यावापृथिवी आ तंताना। आगत्य
 वाज्यध्वनः सर्वा मृधो वि धूनुते। अग्निः सधस्थे महति
 चक्षुषा नि चिंकीषते। आक्रम्य वाजिन्पृथिवीमग्निमिच्छ रुचा
 त्वम्। भूम्या वृत्वाय नो ब्रूहि यतः खनाम् तं वयम्।
 द्यौस्ते पृष्ठम्पृथिवी सधस्थमात्मान्तरिक्षः समुद्रस्ते योनिः।

विख्याय चक्षुषा त्वमभि तिष्ठ॥७॥

पृ॒त॒न्य॒तः। उ॒त्क्रा॑म॒ मह॒ते सौ॒भ॒गा॒या॒स्मा॒दा॒स्थाना॑द्वि॒णो॒दा
वा॒जि॒न्ना। व॒यः॑ स्या॒म सु॒म॒तौ पृ॑थि॒व्या अ॒ग्निं ख॑नि॒ष्यन्तं
उ॒प॒स्थे अ॒स्याः। उ॒द॒क्र॒मी॒द्वि॒णो॒दा वा॒ज्य॒र्वा॒कः स लो॒कः
सु॒कृ॒त॒म्पृ॑थि॒व्याः। ततः॑ ख॒नेम॑ सु॒प्रती॑क॒म॒ग्निः सु॒वो रु॒हा॒णा
अधि॑ ना॒कं उ॒त्त॒मे। अ॒पो दे॒वीरु॑पं सृ॒ज्ज॒ मधु॑मती॒रय॑क्ष्मा॒य
प्र॒जाभ्यः॑। तासा॑ः स्थाना॒दुज्जि॑हता॒मोष॑धयः सु॒पिप्प॒लाः।
जिघ॑र्मि॥८॥

अ॒ग्नि॒म्मन॑सा घृ॒तेन॑ प्रति॒क्ष्यन्त॑म्भुव॒नानि॑ वि॒श्वा।
पृ॒थुं ति॑र॒श्वा व॒यसा॑ बृ॒हन्तं॑ व्य॒चि॑ष्ठ॒मन्नं॑ र॒भसं॑
वि॒दान॑म्। आ त्वा॑ जिघ॑र्मि व॒चसा॑ घृ॒तेना॑र॒क्षसा॑
मन॑सा त॒ज्जुष॑स्व। म॒र्यश्रीः॑ स्पृ॒हय॑द्व॒र्णो अ॒ग्निर्नाभि॑मृ॒शे
त॒नुवा॑ ज॒रह्ण॑षाणः। परि॑ वा॒ज॒प॒तिः क॒विर॒ग्नि॒रह॑व्या
न्य॑क्र॒मीत्। दध॑द्र॒त्नानि॑ दा॒शुषे॑। परि॑ त्वा॒ग्ने पु॒रं व॒यं वि॒प्रः
सह॑स्य धी॒महि॑। धृ॒षद्व॑र्णं दि॒वेदि॑वे भे॒त्तार॑म्भङ्ग॒राव॑तः।
त्वम॑ग्ने द्युभि॒स्त्वमा॑शुशु॒क्षणि॑स्त्वम॒द्भ्यस्त्वम॑श्म॒न॒स्परि॑। त्वं
वने॑भ्य॒स्त्वमोष॑धी॒भ्यस्त्वं नृ॑णां नृ॒प॒ते जा॒यसे॑ शुचिः॥९॥

प्रतूर्वन्सूर्यस्य तिष्ठ जिघर्मि भेत्तारं विश्वतिश्च॥२॥ [२]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो
हस्ताभ्याम्पृथिव्याः सधस्थेऽग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्व-
त्खं नामि। ज्योतिष्मन्तं त्वाग्ने सुप्रतीकमजस्रेण भानुना
दीद्यानम्। शिवम्प्रजाभ्योऽहिंसन्त- म्पृथिव्याः सधस्थे-
ऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वत्खं नामि। अपाम्पृष्ठमसि सप्रथा
उर्वग्निम्भरिष्यदपरावपिष्ठम्। वर्धमानम्मह आ च पुष्करं
दिवो मात्रया वरिणा प्रथस्व। शर्म च स्थः॥१०॥

वर्म च स्थो अच्छिद्रे बहुले उभे। व्यचस्वती सं
वसाथाम्भर्तमग्निम्पुरीष्यम्। सं वसाथाः सुवर्विदा समीची
उरसा त्मना। अग्निमन्तर्भरिष्यन्ती ज्योतिष्मन्तमजस्रमित्।
पुरीष्योऽसि विश्वभराः। अथर्वा त्वा प्रथमो निरमन्थदग्ने।
त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत। मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः।
तमु त्वा दध्यङ्घ्रिः पुत्र ईधे॥११॥

अथर्वणः। वृत्रहणम्पुरन्दरम्। तमु त्वा पाथ्यो वृषा
समीधे दस्युहन्तमम्। धनंजयः रणेरणे। सीद होतः
स्व उ लोके चिकित्वान्त्सादया यज्ञः सुकृतस्य योनौ।

दे॒वा॒वी॒र्दे॒वान् ह॒विषां॑ य॒जा॒स्य॒ग्ने बृ॒ह॒द्य॒ज॒माने॒ व॒यो धाः॑ । नि
 हो॒ता हो॒तृष॑द॒ने वि॒दा॒नस्त्वे॒षो दी॑दि॒वा ५ अ॒स॒दत्सु॑दक्षः ।
 अ॒द॒ब्ध॒व्र॒तप्र॑म॒तिर्व॑सि॒ष्ठः स॒हस्र॑म्भ॒रः शुचि॑जिह्वा अ॒ग्निः । स ५
 सी॒दस्व॑ म॒हा ५ अ॒सि शोच॑स्व ॥ १२ ॥

दे॒व॒वी॒त॒मः । वि धू॒म॒म॒ग्ने अ॒रु॒ष॒मि॒ये॒ध्य सृ॒ज प्र॑शस्त
 द॒र्श॒तम् । ज॒नि॒ष्वा हि जे॒न्यो अ॒ग्ने अ॒ह्वा ५ हि॒तो हि॒तेष्व॑रु॒षो
 व॒नेषु॑ । द॒मे॒द॒मे स॒प्त र॒त्ना द॒धा॒नोऽग्नि॑र्हो॒ता नि ष॑सा॒दा
 य॒जी॒यान् ॥ १३ ॥

स्थ ई॒धे शोच॑स्व स॒प्तवि॑ंश॒तिश्च ॥ ३ ॥ [३]

सं ते॑ वा॒यु॒र्मा॒तरि॑श्वा॒ दधा॑तू॒त्ता॒नायै॑ हृ॒दयं॑ यद्वि॒लि॒ष्टम् ।
 दे॒वानां॑ यश्च॒रति॑ प्रा॒णथे॑न॒ तस्मै॑ च दे॒वि व॑ष॒डस्तु॑ तु॒भ्यम् ।
 सु॒जा॒तो ज्योति॑षा स॒ह श॑र्म व॒रूथ॑मा॒सदः॑ सु॒वः । वा॒सो अ॒ग्ने
 वि॒श्वरू॑प॒ ५ सं व्य॑यस्व वि॒भाव॑सो । उ॒दु तिष्ठ॑ स्व॒ध्वरा॑वा
 नो दे॒व्या कृ॑पा । दृ॒शे च॑ भा॒सा बृ॑ह॒ता सु॑शु॒क्निरा॑ग्ने॒ याहि॑
 सु॒श॒स्तिभिः॑ । ॥ १४ ॥

ऊ॒र्ध्व ऊ॒ षु णं ऊ॒तये॑ ति॒ष्ठा दे॒वो न स॑वि॒ता । ऊ॒र्ध्वो
 वा॒ज॒स्य॒ स॒नि॒ता य॒द॒ञ्जिभि॑र्वा॒घद्वि॑र्वि॒ह्वया॑महे । स जा॒तो

गर्भो असि रोदस्योरग्रे चारुर्विभृत ओषधीषु। चित्रः शिशुः
परि तमास्यक्तः प्र मातृभ्यो अधि कनिक्रदद्वाः। स्थिरो
भव वीङ्ङ्ङ आशुर्भव वाज्यर्वन्न। पृथुर्भव सुषदस्त्वमग्नेः
पुंरीषवाहनः। शिवो भव॥१५॥

प्रजाभ्यो मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिरः। मा द्यावापृथिवी
अभि शूशुचो मान्तरिक्षम्मा वनस्पतीन्। प्रैतु वाजी
कनिक्रदन्नानदद्रासंभः पत्वा। भरन्नग्निम्पुंरीष्यम्मा पाद्यायुषः
पुरा। रासंभो वां कनिक्रदत्सुयुक्तो वृषणा रथे। स
वामग्निम्पुंरीष्यमाशुर्दूतो वहादितः। वृषाग्निं वृषणम्भरन्नपां
गर्भं समुद्रियम्। अग्र आ याहि॥१६॥

वीतयं ऋतं सत्यम्। ओषधयः प्रति गृहीताग्निमेतं
शिवमायन्तमभ्यत्र युष्मान्। व्यस्यन्विश्वा अमंतीररातीर्निषीदन्त्रो
अपं दुर्मतिं हनत्। ओषधयः प्रति मोदध्वमेनम्पुष्पावतीः
सुपिप्पलाः। अयं वो गर्भं ऋत्वियः प्रत्नं सधस्थमासदत्॥१७॥

सुशस्तिभिश्शिवो भव याहि षट्त्रिंशच्च॥४॥ [४]

वि पाजसा पृथुना शोशुचानो बाधस्व द्विषो रक्षसो
अमीवाः। सुशर्मणो बृहतः शर्मणि स्यामग्नेरहं सुहवस्य

प्रणीतौ। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन। महे
 रणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः।
 उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय
 जिन्वथ। आपो जनयथा च नः। मित्रः॥१८॥

स॒सृज्य॑ पृथि॒वीम्भूमिं॑ च॒ ज्योति॑षा स॒ह। सुजा॑तं
 जा॒तवे॑दसम॒ग्निं वै॑श्वान॒रं वि॒भुम्। अ॒यक्ष्मा॑य॒ त्वा स॒सृजामि॑
 प्र॒जाभ्यः॑। वि॒श्वे॑ त्वा दे॒वा वै॑श्वान॒राः स॒सृज॑न्त्वानु॒ष्टुभे॑न॒
 छन्द॑साङ्गिर॒स्वत्। रु॒द्राः स॒म्भृत्य॑ पृथि॒वीम्बृ॑हज्योतिः
 समी॑धिरे। तेषां॑ भा॒नुरज॑स्र इच्छु॒क्रो दे॒वेषु॑ रोचते। स॒सृष्टां॑
 वसु॑भी रु॒द्रेर्धीरैः॑ कर्म॒ण्याम्मु॑दम्। हस्ता॑भ्याम्मु॒द्वीं कृ॒त्वा
 सि॒नीवा॒ली क॑रोतु॥१९॥

ताम्। सि॒नीवा॒ली सु॑कप॒र्दा सु॑कुरी॒रा स्वौप॑शा। सा
 तुभ्य॑मदिते मह॒ ओखां॑ दधातु हस्तयोः। उ॒खां क॑रोतु शक्त्या
 बा॒हुभ्या॑मदितिर्धिया। मा॒ता पु॒त्रं यथो॑पस्थे सा॒ग्निम्बि॑भर्तु
 गर्भ॑ आ। म॒खस्य॑ शिरो॑ऽसि य॒ज्ञस्य॑ पदे स्थः। वस॑वस्त्वा
 कृ॒ण्वन्तु गाय॑त्रेण॒ छन्द॑साङ्गिर॒स्वत्पृथि॒व्यसि॑ रु॒द्रास्त्वा
 कृ॒ण्वन्तु त्रै॒ष्टुभे॑न॒ छन्द॑साङ्गिर॒स्वद॒न्तरि॑क्षमसि॥२०॥

आदित्यास्त्वा कृण्वन्तु जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वद्वौरसि
 विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः कृण्वन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वद्विशो-
 ऽसि ध्रुवासि धारया मयि प्रजा९ रायस्पोषं गौपत्य९
 सुवीर्य९ सजातान् यजमानायादित्यै रास्त्रास्यदितिस्ते
 बिलं गृह्णातु पाङ्केन छन्दसाङ्गिरस्वत्। कृत्वाय सा
 महीमुखाम्मृन्मयीं योनिमग्रये। ताम्पुत्रेभ्यः सम्प्रायच्छुददितिः
 श्रपयानिति॥ २१॥

मित्रः करोत्वन्तरिख्यमसि प्र चत्वारि च॥५॥ [५]

वसंवस्त्वा धूपयन्तु गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वद्रुद्रास्त्वा
 धूपयन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदादित्यास्त्वा धूपयन्तु
 जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वद्विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा
 धूपयन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदिन्द्रस्त्वा धूपयत्वङ्गिरस्वद्विष्णु
 धूपयत्वङ्गिरस्वद्वरुणस्त्वा धूपयत्वङ्गिरस्वददितिस्त्वा देवी
 विश्वदेव्यावती पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वत्खनत्ववट देवानां
 त्वा पत्नीः॥ २२॥

देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वदधतूखे
 धिषणास्त्वा देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थे -

ऽङ्गिरस्वदभीन्धतामुखे ग्रास्त्वा देवीर्विश्वदैव्यावतीः
 पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वच्छपयन्तूखे वरूत्रयो जनयस्त्वा
 देवीर्विश्वदैव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वत्पचन्तूखे।
 मित्रैतामुखाम्पचैषा मा भेदि। एतां ते परि ददाम्यभित्यै।
 अभीमाम्॥ २३ ॥

महिना दिवमित्रो बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा
 पृथिवीम्। मित्रस्य चर्षणीधृतः श्रवो देवस्य सानसिम्।
 द्युम्नं चित्रश्रवस्तमम्। देवस्त्वा सवितोद्वपतु सुपाणिः
 स्वङ्गुरिः। सुबाहुरुत शक्त्या। अपद्यमाना पृथिव्याशा
 दिश आ पृण। उत्तिष्ठ बृहती भवोर्ध्वा तिष्ठ ध्रुवा त्वम्।
 वसवस्त्वाच्छन्दन्तु गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वद्रुद्रास्त्वा
 च्छन्दन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदादित्यास्त्वाच्छन्दन्तु
 जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वद्विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा
 आच्छन्दन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वत्॥ २४ ॥

पत्नीरिमा५ रुद्रास्त्वाच्छन्दन्त्वेकान्नवि१शतिश्च॥ ६ ॥ [६]

समास्त्वाग्न ऋतवो वर्धयन्तु संवत्सरा ऋषयो यानि
 सत्या। सं दिव्येन दीदिहि रोचनेन विश्वा आ भाहि प्रदिशः

पृथिव्याः। सं चेध्यस्वाग्ने प्र च बोधयैनमुच्चं तिष्ठ महते
सौभगाय। मा च रिषदुपसत्ता ते अग्ने ब्रह्माणस्ते यशसः
सन्तु मान्ये। त्वामग्ने वृणते ब्राह्मणा इमे शिवो अग्ने॥२५॥

संवरणे भवा नः। सपत्नहा नो अभिमातिजिच्च स्वे गये
जागृह्यप्रयुच्छन्। इहैवाग्ने अधि धारया रयिम्मा त्वा नि
क्रन्पूर्वचितो निकारिणः। क्षत्रमग्ने सुयममस्तु तुभ्यमुपसत्ता
वर्धतां ते अनिष्टृतः। क्षत्रेणाग्ने स्वायुः स९ रभस्व मित्रेणाग्ने
मित्रधेये यतस्व। सजातानाम्मध्यमस्था एधि राज्ञामग्ने
विहव्यो दीदिहीह। अति॥२६॥

निहो अति स्त्रिधोऽत्यचित्तिमत्यरातिमग्ने। विश्वा ह्यग्ने
दुरिता सहस्वाथास्मभ्य९ सहवीरा९ रयिं दाः। अनाधृष्यो
जातवेदा अनिष्टृतो विराडग्ने क्षत्रभृद्दीदिहीह। विश्वा आशाः
प्रमुञ्चन्मानुषीर्भियः शिवाभिरद्य परि पाहि नो वृधे। बृहस्पते
सवितर्बोधयैन९ स९शितं चित्संतरा९ स९ शिशाधि।
वर्धयैनम्महते सौभगाय॥२७॥

विश्वं एनमनु मदन्तु देवाः। अमुत्रभूयादध यद्यमस्य
बृहस्पते अभिशस्तेरमुञ्चः। प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्माद्देवानाम्

भिषजा शचीभिः। उद्वयं तमसस्परि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्।
देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम्॥२८॥

इमे शिवो अग्नेऽति सौभगाय चतुस्त्रिंशच्च॥७॥ [७]

ऊर्ध्वा अस्य समिधौ भवन्त्यूर्ध्वा शुक्रा शोचींष्यग्नेः।
द्युमत्तमा सुप्रतीकस्य सूनोः। तनूनपादसुरो विश्ववेदा देवो
देवेषु देवः। पथ आनक्ति मध्वा घृतेन। मध्वा यज्ञं नक्षसे
प्रीणानो नराशंसो अग्ने। सुकृद्देवः संविता विश्ववारः।
अच्छायमेति शवसा घृतेनेडानो वह्निर्ममसा। अग्निं सुचो
अध्वरेषु प्रयत्सु। स यक्षदस्य महिमानमग्नेः सः॥२९॥

ई मन्द्रासु प्रयसः। वसुश्चेतिष्ठो वसुधातमश्च। द्वारो
देवीरन्वस्य विश्वे व्रता ददन्ते अग्नेः। उरुव्यचंसो धाम्ना
पत्यमानाः। ते अस्य योषणे दिव्ये न योनावुषासानक्ता।
इमं यज्ञमवतामध्वरं नः। दैव्या होतारावूर्ध्वमध्वरं नो-
ऽग्नेर्जिह्वामभि गृणीतम्। कृणुतं नः स्विष्टिम्। तिस्रो
देवीर्बर्हिरेदं सन्त्विडा सरस्वती॥३०॥

भारती। मही गृणाना। तन्नस्तुरीपमद्भुतम्पुरुक्षु त्वष्टा
सुवीरम्। रायस्पोषं विष्यंतु नाभिंमस्मे। वनस्पतेऽवं सृजा

रराण॑स्त्मना॑ दे॒वेषु॑। अ॒ग्निर्ह॒व्यः श॑मि॒ता सू॑दयाति। अ॒ग्ने
स्वाहा॑ कृणुहि जा॒तवे॑द् इन्द्रा॒य ह॒व्यम्। वि॒श्वे दे॒वा ह॒विरि॒दं
जु॑षन्ताम्। हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भः स॑म॒वर्त॑ता॒ग्ने भू॑तस्य जा॒तः प॑तिरेकं
आसीत्। स दा॑धार पृथि॒वीं द्या॑म्॥३१॥

उ॒तेमां क॑स्मै दे॒वाय॑ ह॒विषा॑ विधेम। यः प्रा॑ण॒तो नि॑मिष॒तो
म॑हि॒त्वैक॒ इ॒द्राजा॒ जग॑तो ब॒भूव॑। य ई॒शे अ॒स्य द्वि॒पद॑श्चतु॒ष्पदः॑
क॑स्मै दे॒वाय॑ ह॒विषा॑ विधेम। य आ॑त्म॒दा ब॑ल॒दा यस्य॑ वि॒श्वे
उ॒पास॑ते प्र॒शिषं॑ यस्य॑ दे॒वाः। यस्य॑ छा॒यामृ॑तं यस्य॑ मृ॒त्युः
क॑स्मै दे॒वाय॑ ह॒विषा॑ विधेम। यस्ये॒मे हि॒मव॑न्तो म॒हित्वा॑ यस्य॑
समु॒द्रः र॒सया॑ स॒ह॥३२॥

आ॒हुः। यस्ये॒माः प्र॒दिशो॑ यस्य॑ बा॒हू क॑स्मै दे॒वाय॑ ह॒विषा॑
विधेम। यं क्र॑न्द॒सी अ॒वसा॑ तस्तभा॒ने अ॒भ्यैक्षे॑ता॒म्मन॑सा
रेज॑माने। यत्राधि॑ सू॒र उ॒दितो॑ व्येति॒ क॑स्मै दे॒वाय॑ ह॒विषा॑
विधेम। येन॑ द्यौरु॒ग्रा पृ॑थि॒वी च॑ दृ॒ढे येन॑ सु॒वः स्त॑भि॒तं येन॑
नाकः॑। यो अ॒न्तरि॑क्षे॒ रज॑सो वि॒मानः॑ क॑स्मै दे॒वाय॑ ह॒विषा॑
विधेम। आपो॑ ह॒ यन्म॑ह॒तीर्वि॒श्वम्॥३३॥

आ॒य॒न्दक्षं॑ दधा॑ना ज॒नय॑न्तीर॒ग्निम्। ततो॑ दे॒वानां॑

निरवर्ततासुरेकः कस्मै देवाय हविषा विधेम। यश्चिदापो
महिना पर्यपश्यद्वक्षं दधाना जनयन्तीरग्निम्। यो देवेष्वधि
देव एक आसीत्कस्मै देवाय हविषा विधेम॥३४॥

अग्नेः स सरस्वती द्या९ सह विश्वश्रुतिः॥१९॥ [८]

आकूतिमग्निमप्रयुजः स्वाहा मनो मेधामग्निमप्रयुजः
स्वाहा चित्तं विज्ञातमग्निमप्रयुजः स्वाहा वाचो
विधूतिमग्निमप्रयुजः स्वाहा प्रजापतये मनवे स्वाहाग्नये
वैश्वानराय स्वाहा विश्वे देवस्य नेतुर्मर्तो वृणीत सुख्यं विश्वे
राय इषुध्यसि द्युम्नं वृणीत पुष्यसे स्वाहा मा सु भित्था मा
सु रिषो दृ९ह्रस्व वीडयस्व सु। अम्बं धृष्णु वीरयस्व॥३५॥

अग्निश्चेदं करिष्यथः। दृ९ह्रस्व देवि पृथिवि स्वस्तय
आसुरी माया स्वधया कृतासि। जुष्टं देवानामिदमस्तु
हव्यमरिष्टा त्वमुदिहि यज्ञे अस्मिन्। मित्रैतामुखां तपैषा
मा भेदि। एतान्ते परि ददाम्यभित्यै। द्वन्नः सर्पिरासुतिः
प्रत्नो होता वरेण्यः। सहसस्पुत्रो अद्भुतः। परस्या अधि
संवतोऽवरा९ अभ्या॥३६॥

तर। यत्राहमस्मि ता९ अंवा परमस्याः परावतो

रोहिदंश्च इहा गंहि। पुरीष्यः पुरुप्रियोऽग्ने त्वं तंरा मृधः।
सीद त्वम्मातुरस्या उपस्थे विश्वान्यग्ने वयुनानि विद्वान्।
मैनामर्चिषा मा तपसाभि शूशुचोऽन्तरस्यां शुक्रज्योतिर्वि
भाहि। अन्तरग्ने रुचा त्वमुखायै सदेने स्वे। तस्यास्त्वम्
हरसा तपञ्जातवेदः शिवो भव। शिवो भूत्वा मह्यमग्ने-
ऽथो सीद शिवस्त्वम्। शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वां
योनिमिहासदः॥ ३७॥

वीरयस्वा तपन्विश्रुतिश्च॥ १॥ [१]

यदग्ने यानि कानि चा ते दारूणि दध्मसि। तदस्तु
तुभ्यमिद्धृतं तज्जुषस्व यविष्य। यदत्युपजिह्विका यद्वम्रो
अतिसर्पति। सर्वं तदस्तु ते घृतं तज्जुषस्व यविष्य।
रात्रिं रात्रिमप्रयावम्भरन्तोऽश्वायेव तिष्ठते घासमस्मै।
रायस्पोषेण समिषा मदन्तोऽग्ने मा ते प्रतिवेशा रिषाम।
नाभा॥ ३८॥

पृथिव्याः समिधानमग्निं रायस्पोषाय बृहते
हवामहे। इरम्मदम्बृहदुक्थं यजत्रं जेतारमग्निम्पृतनासु
सासहिम्। याः सेना अभीत्वरीराव्याधिनीरुगणा

उ॒त। ये स्ते॒ना ये च॒ तस्करा॒स्ताऽस्ते॑ अ॒ग्नेऽपि॑
 द॒धाम्या॒स्ये॑। द॒ष्टा॑भ्या॒म्मलि॒मूञ्म॒यैस्तस्करा॑ऽ उ॒त।
 ह॒नूभ्या॑ऽस्ते॒नाभ॑गव॒स्ताऽस्त्वं खा॑द सु॒खादि॑तान्। ये जने॑षु
 म॒लिमू॑वः स्ते॒नास॒स्तस्करा॑ वने॑। ये॥ ३९॥

कक्षे॑ष्वघा॒यव॒स्ताऽस्ते॑ द॒धामि॑ ज॒म्भयोः॑। यो
 अ॒स्मभ्य॑मराती॒याद्य॑श्च॒ नो द्वे॑षते॒ जनः॑। नि॒न्दाद्यो॑ अ॒स्मान्
 दि॒प्साच्च॑ स॒र्वं त॒म्मस्म॑सा कुरु। स॒शितं॑ मे ब्र॒ह्म
 स॒शितं॑ वीर्यं बलम्। स॒शितं॑ क्ष॒त्रं जि॒ष्णु यस्या॑हमस्मि
 पु॒रोहि॑तः। उ॒दैषा॑म्बा॒हू अ॑तिर॒मुद्वर्च॑ उ॒दू बल॑म्। क्षि॒णोमि॑
 ब्र॒ह्मणा॑मि॒त्रानु॑न्नयामि॥ ४०॥

स्वाऽ अ॒हम्। दृ॒शानो॑ रु॒क्म उ॒र्व्या व्य॑द्यौ॒र्दुर्म॑रुष॒मायुः॑ श्रिये
 रु॒चानः॑। अ॒ग्निर॒मृतो॑ अ॒भव॒द्वयो॑भि॒र्यदे॑नं द्यौर॒जन॑यत्सुरेताः।
 वि॒श्वा रू॒पाणि॑ प्र॒ति मु॑ञ्चते क॒विः प्रा॑सा॒वीद्भ॒द्रं द्वि॑पदे॒ चतु॑ष्पदे।
 वि नाक॑म॒ख्यत्स॑वि॒ता वरे॑ण्योऽनु॑ प्र॒याण॑मु॒षसो॑ वि रा॒जति॑।
 न॒क्तोषा॑सा॒ सम॑नसा॒ विरू॑पे धा॒पये॑ते शि॒शुमे॑कऽ॒ समी॑ची।
 द्यावा॑ क्षा॒मा रु॒क्मः॥ ४१॥

अ॒न्तर्वि॑ भा॒ति दे॒वा अ॒ग्निं धा॑रय॒न्द्रवि॑णो॒दाः। सु॒पर्णो॑-

ऽसि गुरुत्मात्रिवृत्ते शिरो गायत्रं चक्षुः स्तोमं आत्मा
 सामं ते तनूर्वामदेव्यम्बृहद्रथन्तरे पक्षौ यज्ञायज्ञियम्पुच्छं
 छन्दांस्यङ्गानि धिष्णिायाः शफा यजूंषि नाम। सुपर्णोऽसि
 गुरुत्मान्दिवं गच्छ सुवः पत॥४२॥

नाभा वने येन यामि ख्यामां रुक्मोऽष्टात्रिंशच्च॥१०॥ [१०]

अग्ने यं यज्ञमध्वरं विश्वतः परिभूरसि। स इद्देवेषु
 गच्छति। सोम यास्ते मयोभुव ऊतयः सन्ति दाशुषे।
 ताभिर्नोऽविता भव। अग्निर्मूर्धा भुवः। त्वं नः सोम या
 ते धामानि। तत्सवितुर्वरेण्यम्भर्गो देवस्य धीमहि। धियो
 यो नः प्रचोदयात्। अचिन्ती यच्चकृमा दैव्ये जने दीनैर्दक्षैः
 प्रभूती पूरुषत्वता॥४३॥

देवेषु च सवितुर्मानुषेषु च त्वं नो अत्र सुवतादनागसः।
 चोदयित्री सूनृतानां चेतन्ती सुमतीनाम्। यज्ञं दधे सरस्वती।
 पार्वीरवी कन्या चित्रायुः सरस्वती वीरपत्नी धियं धात्।
 ग्राभिरच्छिद्रं शरणं सजोषा दुराधर्षं गृणते शर्म यंसत्।
 पूषा गा अन्वेतु नः पूषा रक्षत्वर्वतः। पूषा वाजं सनोतु

नः। शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यत्॥४४॥

विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया
अवसि स्वधावो भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्तु। तेऽवर्धन्त
स्वतवसो महित्वना नाकं तस्थुरु रुरु चक्रिरे सदः।
विष्णुर्यद्वावद्वृषणम्मदच्युतं वयो न सीदन्नधि बर्हिषि प्रिये।
प्र चित्रमर्कं गृणते तुराय मारुताय स्वतवसे भरध्वम्। ये
सहांसि सहसा सहन्ते॥४५॥

रेजते अग्ने पृथिवी मुखेभ्यः। विश्वे देवा विश्वे देवाः।
द्यावा नः पृथिवी इमं सिध्रमद्य दिविस्पृशम्। यज्ञं देवेषु
यच्छताम्। प्र पूर्वजे पितरा नव्यसीभिर्गीर्भिः कृणुध्वं सदने
ऋतस्य। आ नो द्यावापृथिवी दैव्येन जनेन यातम्महि
वां वरूथम्। अग्निं स्तोमेन बोधय समिधानो अमर्त्यम्।
हव्या देवेषु नो दधत्। स हव्यवाडमर्त्य उशिग्दूतश्चनोहितः।
अग्निर्धिया समृण्वति। शं नो भवन्तु वाजेवाजे॥४६॥

पुरुषत्वता यजतन्ते अन्यत्सहन्ते चनोहितोऽष्टौ च॥११॥ [११]

विष्णोः क्रमोऽसि दिवस्पर्यन्नपतेऽपेतं समितृष्यां जाता मा नो हिंसीद्धवा-
ऽस्यादित्यङ्गर्भमिन्द्राग्नी रोचनैकादश॥११॥ विष्णोरस्मिन् हव्येति त्वाऽहं धीतिभिर्होत्रां

अष्टाचत्वारिंशत्॥४८॥ विष्णोः क्रमोऽसि स त्वन्नो अग्ने॥॥ [१२]

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा गायत्रं छन्द आ रोह
पृथिवीमनु वि क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्मो विष्णोः
क्रमोऽस्यभिश्चिहा त्रैष्टुभं छन्द आ रोहान्तरिक्षमनु वि
क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्मो विष्णोः क्रमोऽस्यरातीयतो
हन्ता जागतं छन्द आ रोह दिवमनु वि क्रमस्व निर्भक्तः
स यं द्विष्मो विष्णोः॥१॥

क्रमोऽसि शत्रूयतो हन्तानुष्टुभं छन्द आ रोह दिशोऽनु
वि क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्मः। अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव
द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन्। सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो
अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः। अग्नेऽभ्यावर्तिन्नभि न आ
वर्तस्वायुषा वर्चसा सन्या मेधया प्रजया धनेन। अग्ने॥२॥

अङ्गिरः शतं ते सन्त्वावृतः सहस्रं त उपावृतः।
तासाम्पोषस्य पोषेण पुनर्नो नष्टमा कृधि पुनर्नो रयिमा

कृधि। पुनरूर्जा नि वर्तस्व पुनरग्न इषायुषा। पुनर्नः
पाहि विश्वतः। सह रय्या नि वर्तस्वाग्ने पिन्वस्व
धारया। विश्वप्स्त्रिया विश्वतस्परि। उदुत्तमं वरुण
पाशमस्मदवाधमम्॥ ३॥

वि मध्यमं श्रथाय। अथा वयमादित्य व्रते तवानांगसो
अदितये स्याम। आ त्वाहार्षमन्तरभूर्ध्रुवस्तिष्ठा- विचाचलिः।
विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्त्वस्मिन्नाष्ट्रमधि श्रय। अग्ने
बृहन्नुषसामूर्ध्वो अस्थान्निर्जग्मिवान्तमसो ज्योतिषागात्।
अग्निर्भानुना रुशता स्वङ्ग आ जातो विश्वा सद्मान्यप्राः।
सीद त्वम्मातुरस्याः॥ ४॥

उपस्थे विश्वान्यग्ने वयुनानि विद्वान्। मैनामर्चिषा
मा तपसाभि शूशुचोऽन्तरस्यां शुक्रज्योतिर्वि भाहि।
अन्तरग्ने रुचा त्वमुखायै सदेने स्वे। तस्यास्त्वं हरसा
तपञ्जातवेदः शिवो भवा शिवो भूत्वा मह्यमग्नेऽथो सीद
शिवस्त्वम्। शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वं योनिमिहासदः।
हंसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्।
नृषद्वरसदतसद्धोमसदजा गोजा ऋतजा अद्रिजा
ऋतम्बृहत्॥ ५॥

दिवमनु वि क्रमस्व निर्भक्तः स यन्दिष्मो विष्णोर्धनेनाग्नेऽधुममस्याः शुचिषथोऽंश

च॥१॥

[१]

दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरस्मद्वितीयम्परि जातवेदाः।
तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान एनं जरते स्वाधीः। विद्वा
ते अग्ने त्रेधा त्रयाणि विद्वा ते सद्य विभृतम्पुरुत्रा। विद्वा
ते नाम परमं गुहा यद्विद्वा तमुत्सं यत आजगन्थ। समुद्रे
त्वा नृमणा अप्स्वन्तर्नृचक्षा ईधे दिवो अग्र ऊधन्। तृतीयै
त्वा॥६॥

रजसि तस्थिवाꣳसमृतस्य योनौ महिषा अहिन्वन्।
अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन्।
सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना
भात्यन्तः। उशिक्पावको अरतिः सुमेधा मर्तेष्वग्निरमृतो
निधायि। इयर्ति धूममरुषम्भरिभ्रदुच्छुक्तेण शोचिषा
द्यामिनक्षत्। विश्वस्य केतुर्भुवनस्य गर्भ आ॥७॥

रोदसी अपृणाञ्जायमानः। वीडुं चिदद्रिमभिनत्परायञ्जना
यदग्निमयजन्त पञ्च। श्रीणामुदारो धरुणो रयीणाम्मनीषाणाम्प्राप
सोमगोपाः। वसोः सूनुः सहसो अप्सु राजा वि भात्यग्रं

उषसा॑मिधा॒नः। यस्ते॑ अ॒द्य कृ॒णव॑द्भद्रशोचेऽपू॒षं दे॒व
घृ॒तव॑न्तमग्ने। प्र तं न॑य प्र॒तरां व॒स्यो अ॒च्छा॒भि द्यु॒म्रं दे॒वभ॑क्तं
यवि॑ष्ठ। आ॥८॥

तम्भ॑ज सौश्र॒वसे॒ष्वग्न उ॒क्थउ॒क्थ आ भ॑ज श॒स्यमा॑ने।
प्रि॒यः सूर्ये॑ प्रि॒यो अ॒ग्ना भ॑वा॒त्युज्जा॒तेन॑ भि॒नद॒दुञ्जनि॑त्वैः। त्वा॒मग्ने
यज॑माना॒ अनु द्यून् विश्वा॒ वसू॑नि दधिरे॒ वार्या॑णि। त्वया॑ सह
द्रवि॑णमिच्छ॒माना व्र॑जं गोम॑न्तमु॒शिजो॒ वि व॑व्रुः। दृशा॒नो
रु॒क्म उ॒र्व्या व्य॑द्यौदु॒र्मर्ष॒मायुः श्रि॒ये रु॑चा॒नः। अ॒ग्निर॒मृतो॑
अभ॒वद्वयो॑भि॒र्यदे॑नं द्यौर॑ज॒नय॑त्सुरेताः॥९॥

तृतीये॑ त्वा॒ गर्भ॑ आ य॑वि॒ष्ठा यच्च॑त्वारि॑ च॥२॥ [२]

अन्न॑प॒तेऽन्न॑स्य नो दे॒ह्यन॑मी॒वस्य॑ शु॒ष्मिणः॑। प्रप्र॑दा॒तारं॑
तारि॑ष ऊ॒र्जं नो धे॑हि द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे। उदु॑ त्वा॒ विश्वे॑ दे॒वा
अग्ने॒ भर॑न्तु चि॒त्तिभिः॑। स नो॑ भव शि॒वत॑मः सु॒प्रती॑को
वि॒भाव॑सुः। प्रेद॑ग्ने ज्योति॑ष्मान् याहि शि॒वेभि॑र॒र्चिभि॑स्त्वम्।
बृह॑द्वि॒र्भानु॑भि॒र्भास॑न्मा हि॑सी॒स्तनु॑वा॑ प्र॒जाः। स॒मिधा॑ग्निं
दु॒वस्य॑त घृ॒तैर्बो॑धय॒ताति॑थिम्। आ॥१०॥

अस्मिन् हव्या जुहोतन। प्रप्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वे वि
यत्सूर्यो न रोचते बृहद्भाः। अभि यः पूरुम् पृतनासु तस्थौ
दीदाय दैव्यो अतिथिः शिवो नः। आपो देवीः प्रति गृहीत
भस्मैतत्स्योने कृणुध्व९ सुरभावं लोके। तस्मै नमन्तां जनयः
सुपत्नीर्मातेवं पुत्रम्बिभृता स्वेनम्। अप्स्वग्ने सधिष्टव॥११॥

सौषधीरनु रुध्यसे। गर्भे सञ्जायसे पुनः। गर्भो
अस्योषधीनां गर्भो वनस्पतीनाम्। गर्भो विश्वस्य भूतस्याग्ने
गर्भो अपामसि। प्रसद्य भस्मना योनिमपश्च पृथिवीमग्ने।
स९सृज्य मातृभिस्त्वं ज्योतिष्मान्पुनरासदः। पुनरासद्य
सदनमपश्च पृथिवीमग्ने। शेषे मातुर्यथोपस्थेऽन्तरस्या९
शिवतमः। पुनरूर्जा॥१२॥

नि वर्तस्व पुनरग्र इषायुषा। पुनर्नः पाहि
विश्वतः। सह रय्या नि वर्तस्वाग्ने पिन्वस्व धारया।
विश्वप्स्त्रिया विश्वतस्परि। पुनस्त्वादित्या रुद्रा वसवः
समिन्धताम्पुनर्ब्रह्माणो वसुनीथ यज्ञैः। घृतेन त्वं तनुवो
वर्धयस्व सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः। बोधा नो अस्य
वचंसो यविष्ठ म९हिष्ठस्य प्रभृतस्य स्वधावः। पीयति त्वो

अनु त्वो गृणाति वन्दारुस्ते तनुवं वन्दे अग्ने। स बोधि
सूरिर्मघवा वसुदावा वसुपतिः। युयोध्यस्मद्वेषांसि॥१३॥

आ तवोर्जाऽनु षोडश च॥३॥ [३]

अपैत वीत वि च सर्पतातो येऽत्र स्थ पुराणा ये
च नूतनाः। अदादिदं यमोऽवसानमृथिव्या अक्रन्निमम्
पितरो लोकमस्मै। अग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसि संज्ञानमसि
कामधरणम्मयि ते कामधरणम्भूयात्। सं या वः प्रियास्तनुवः
सम्प्रिया हृदयानि वः। आत्मा वो अस्तु॥१४॥

सम्प्रियः सम्प्रियास्तनुवो मम। अयं सो अग्निर्यस्मिन्सोम
सुतं दधे जठरे वावशानः। सहस्रियं वाजमत्यं न सति
ससवान्तसन्स्तूयसे जातवेदः। अग्ने दिवो अर्णमच्छा
जिगास्यच्छा देवा ऊचिषे धिष्ण्या ये। याः परस्ताद्रोचने
सूर्यस्य याश्चावस्तादुपतिष्ठन्त आपः। अग्ने यत्ते दिवि वर्चः
पृथिव्यां यदोषधीषु॥१५॥

अप्सु वा यजत्र। येनान्तरिक्षमुर्वाततन्थ त्वेषः स
भानुरर्णवो नृचक्षाः। पुरीष्यासो अग्नयः प्रावणेभिः
सजोषसः। जुषन्ता हव्यमाहुतमनमीवा इषो महीः।

इडामग्रे पुरुद॑स॑ सुनिं गोः श॑श्वत्त॒म॑ हव॑मानाय साध।
 स्यान्नः सु॒नुस्तन॑यो वि॒जावाग्रे सा ते सु॒मति॑भू॒त्वस्मे। अ॒यं
 ते योनि॑र्ऋ॒त्वियो यतो जा॒तो अरो॑चथाः। तं जा॒नन्न॥१६॥

अ॒ग्न आ रो॒हाथा॑ नो वर्ध॑या र॒यिम्। चिद॑सि॒ तया॑
 दे॒वत॑याङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द परि॑चिद॑सि॒ तया॑ दे॒वत॑याऽ
 ङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द लो॒कम्पृ॑ण छि॒द्रम्पृ॑णाथो सी॒द शि॒वा
 त्वम्। इ॒न्द्रा॒ग्नी त्वा बृ॒हस्प॑तिर॒स्मिन् योना॑वसीषदन्न। ता
 अ॒स्य सू॒ददो॑हसः सोम॑ः श्री॒णन्ति॒ पृश्न॑यः। जन्म॑न्दे॒वानां॒
 वि॒शस्त्रि॑ष्वा रो॒चने दि॒वः॥१७॥

अ॒स्त्वोष॑धीषु जा॒नन्न॒ष्टाच॑त्वारि॑शच्च॥४॥ [४]

समि॑त॒ः सं क॑ल्पेथा॒ः सम्प्रि॑यौ रोचि॒ष्णू सु॑म॒नस्य॑मानौ।
 इष॑मूर्ज॒मभि सं॒वसानौ सं वा॒म्मना॑सि॒ सं व्र॑ता स॒मु
 चि॒त्तान्या॑करम्। अ॒ग्रे पु॒रीष्या॑धि॒पा भ॑वा॒ त्वं नः॑। इष॑मूर्ज॒
 यज॑मानाय धेहि। पु॒रीष्य॑स्त्वम॒ग्रे रयि॑मान्पु॒ष्टिमा॑ः अ॒सि।
 शि॒वाः कृ॒त्वा दि॒शः सर्वाः॑ स्वां योनि॑मि॒हास॑दः। भव॑तं नः॒
 सम॑नसौ॒ समो॑कसौ॥१८॥

अ॒रे॒पसौ॑। मा य॒ज्ञः हि॑सिष्ट॒म्मा य॒ज्ञप॑तिं जा॒तवे॑दसौ

शि॒वौ भ॑वतम॒द्य नः॑ । मा॒तेव॑ पु॒त्रम्पृ॑थि॒वी पु॑री॒ष्यम॒ग्निः
स्वे योना॑वभा॒रुखा॑ । तां वि॒श्वैर्दे॒वैर्ऋ॒तुभिः॑ संविदा॒नः
प्र॒जाप॑तिर्वि॒श्वक॑र्मा वि मु॒ञ्चतु॑ । यद॒स्य पा॒रे रज॑सः शु॒क्रं
ज्योति॑रजा॒यत॑ । तन्नः॑ पर्ष॒दति॒ द्विषो॑ऽग्ने॒ वैश्वान॑र॒ स्वाहा॑ ।
नमः॒ सु ते॑ निर्ऋ॒ते वि॒श्वरू॑पे ॥ १९ ॥

अ॒य॒स्मयं॑ वि चृ॒ता ब॒न्धमे॒तम् । य॒मेन॒ त्वं य॒म्या
संविदा॒नोत्त॑मं नाक॒मधि॑ रोहये॒मम् । यत्ते॑ दे॒वी निर्ऋ॑तिरा
ब॒बन्ध॑ दामं ग्री॒वास्व॑विच॒त्यम् । इ॒दं ते॒ तद्वि॒ष्याम्या॑यु॒षो न
मध्या॒दथा जी॒वः पि॒तुम॑द्धि प्रमु॒क्तः । यस्या॑स्ते अ॒स्याः क्रू॒र
आ॒सञ्जु॑होम्ये॒षाम्ब॒न्धाना॑मव॒सर्ज॑नाय । भूमि॒रिति॑ त्वा॒ जना॑
वि॒दुर्निर्ऋ॑तिः ॥ २० ॥

इति॑ त्वा॒हम्परि॑ वेद वि॒श्वतः॑ । असु॑न्वन्त॒मयं॑जमानमिच्छ
स्तेन॑स्ये॒त्यां तस्कर॑स्यान्वै॒षि । अ॒न्यम॒स्मदिच्छ॑ सा तं इ॒त्या
नमो॑ दे॒वि निर्ऋ॑ते तुभ्य॑मस्तु । दे॒वीम॒हं निर्ऋ॑तिं वन्द॑मानः
पि॒तेव॑ पु॒त्रं द॑सये॒ वचो॑भिः । वि॒श्वस्य॑ या जाय॑मानस्य॒ वेद
शि॒रःशि॒रः प्र॑ति॒ सूरी॑ वि च॑ष्टे । नि॒वेश॑नः सं॒गम॑नो॒ वसू॑नां
वि॒श्वा रू॒पाभि॑ च॑ष्टे ॥ २१ ॥

शचीभिः। देव इव सविता सत्यधर्मेन्द्रो न तस्थौ समरे
 पथीनाम्। सं वरत्रा दधातन् निराहावान्कृणोतन। सिञ्चामहा
 अवटमुद्रिणं वयं विश्वाहादस्तमक्षितम्। निष्कृताहावमवटः
 सुवरत्रः सुषेचनम्। उद्रिणः सिञ्चे अक्षितम्। सीरा युञ्जन्ति
 कवयो युगा वि तन्वते पृथक्। धीरा देवेषु सुम्रया। युनक्त
 सीरा वि युगा तनोत कृते योनौ वपतेह॥२२॥

बीजम्। गिरा च श्रुष्टिः सभरा असन्नो नेदीय इत्सृण्या
 पक्रमायत्। लाङ्गलम्पवीरवः सुशेवः सुमतिस्सरु।
 उदित्कृषति गामविम्प्रफर्व्यं च पीवरीम्। प्रस्थावद्रथवाहनम्।
 शुनं नः फाला वि तुदन्तु भूमिः शुनं कीनाशा अभि
 यन्तु वाहान्। शुनम्पर्जन्यो मधुना पयोभिः शुनासीरा
 शुनमस्मासु धत्तम्। कामं कामदुघे धुक्ष्व मित्राय वरुणाय
 च। इन्द्रायाग्रये पूष्ण ओषधीभ्यः प्रजाभ्यः। घृतेन सीता
 मधुना समक्ता विश्वैर्देवैरनुमता मरुद्भिः। ऊर्जस्वती पयसा
 पिन्वमानास्मान्त्सीते पयसाभ्याववृत्स्व॥२३॥

समौकसौ विश्वरूपे विदुर्निर्ऋतिरभि चष्ट इह मित्राय द्वाविंशतिश्च॥५॥—[५]

या जाता ओषधयो देवेभ्यस्त्रियुगम्पुरा। मन्दांमि

बभ्रूणांमहः शतं धामानि सप्त च। शतं वो अम्ब धामानि
सहस्रमुत वो रुहः। अथा शतक्रत्वो यूयमिममै अगदं
कृत। पुष्पावतीः प्रसूवतीः फलिनीरफला उत। अश्वा इव
सजित्वरीर्वीरुधः पारयिष्णवः। ओषधीरिति मातरस्तद्वो
देवीरुपं ब्रुवे। रपांसि विघ्नतीरित रपः॥२४॥

चातयमानाः। अश्वत्थे वो निषदनम्पर्णे वो वसतिः
कृता। गोभाज इत्किलासथ यत्सनवथ पूरुषम्। यदहं
वाजयन्निमा ओषधीरहस्त आदधे। आत्मा यक्ष्मस्य नश्यति
पुरा जीवगृभो यथा। यदोषधयः संगच्छन्ते राजानः
समिताविव। विप्रः स उच्यते भिषग्रक्षोहामीवचातनः।
निष्कृतिर्नाम वो माताथा यूयं स्थ संकृतीः। सराः
पतत्रिणीः॥२५॥

स्थन यदामयति निष्कृत। अन्या वो अन्यामवत्वन्यान्यस्या
उपावता। ताः सर्वा ओषधयः संविदाना इदम्मे प्रावता
वचः। उच्छुष्मा ओषधीनां गावो गोष्ठादिवेरते। धनं
सनिष्यन्तीनामात्मानं तव पूरुष। अति विश्वाः परिष्ठाः स्तेन
इव व्रजमक्रमुः। ओषधयः प्राचुच्यवुर्यत् किं च तनुवां
रपः। याः॥२६॥

तु आ॒त॒स्थुरा॒त्मानं॑ या आ॒वि॒वि॒शुः परुः॑परुः। तास्ते॒
यक्ष्मं॑ वि बा॒धन्ता॒मुग्रो॑ म॒ध्यम॒शीरि॑व। सा॒कं य॑क्ष्म प्र प॒त
श्ये॒नेन॑ कि॒किदी॒विना॑। सा॒कं वा॒तस्य॑ ध्राज्या सा॒कं न॑श्य
नि॒हाक॑या। अ॒श्व॒वा॒वती॑ ५ सोम॒वती॑मूर्जय॒न्ती- मुदो॑जसम्।
आ वि॒त्ति॒ सर्वा॑ ओष॒धीर॒स्मा अ॑रि॒ष्टता॑तये। याः फ॒लिनी॒र्या
अ॒फ॒ला अ॑पु॒ष्पा याश्च॑ पु॒ष्पिणीः॑। बृह॒स्पति॑प्रसूता॒स्ता नो॑
मु॒ञ्चन्त्व॑ ५ ह॑सः। याः॥ २७ ॥

ओष॑धयः सोम॑राज्ञीः प्रवि॑ष्टाः पृथि॒वीम॑नु। तासां
त्वम॑स्युत्त॒मा प्र णो॑ जी॒वात॑वे सु॒व। अ॒व॒पत॑न्तीरवदन्दि॒व
ओष॑धयः परि॑। यं जी॒वम॑श्न॒वाम॑हे न स रि॒ष्याति॑ पू॒रुषः॑।
याश्चे॒दमु॑प॒शृण्व॑न्ति याश्च॑ दूर॒म्परा॑गताः। इ॒ह सं॑ग॒त्य ताः
सर्वा॑ अ॒स्मै सं द॑त्त भेष॒जम्। मा वो॑ रिष॒त्खनि॑ता य॒स्मै
चा॒हं खना॑मि वः। द्वि॒प॒च्चतु॑ष्पद॒स्माक॑ ५ सर्व॑म॒स्त्वना॑तुरम्।
ओष॑धयः सं व॑दन्ते सोमे॒न स॒ह राज्ञा॑। य॒स्मै क॒रोति॑
ब्राह्म॑णस्त॑ ५ रा॒ज॒न्या॒रयाम॑सि॥ २८ ॥

रपः प॒त॒त्रिणी॒र्या अ॑ ५ ह॑सो याः खना॑मि वो॒ऽष्टा॑द॒श च॥ ६ ॥ [६]

मा नो॑ हि ५ सी॒ञ्जनि॑ता यः पृथि॒व्या यो वा॒ दिव॑ ५

स॒त्यध॑र्मा ज॒जान॑। यश्चा॒पश्च॑न्द्रा बृ॒हती॑र्ज॒जान॑ कस्मै॑ दे॒वाय॑
ह॒विषा॑ विधेम। अ॒भ्याव॑र्तस्व पृथि॒वि य॒ज्ञेन॑ पय॑सा स॒ह।
व॒पां ते॑ अ॒ग्निरि॑षितोऽव॑ सर्पतु। अ॒ग्ने यत्ते॑ शु॒क्रं यच्च॑न्द्रं
यत्पू॒तं यद्य॑ज्ञि॒यम्। तद्दे॒वेभ्यो॑ भ॒राम॑सि। इष॒मूर्ज॑म॒हमि॑त
आ॥२९॥

द॒द ऋ॑तस्य॒ धाम्नो॑ अ॒मृत॑स्य॒ योनेः॑। आ नो॒ गोषु॑
विश॒त्वौष॑धीषु॒ जहा॑मि से॒दिम॑नि॒राम॑मी॒वाम्। अ॒ग्ने तव॑
श्रवो॒ वयो॑ महि॒ भ्राज॑न्त्य॒र्चयो॑ विभाव॑सो। बृ॒हद्भानो॑ शव॑सा
वाज॑मु॒क्थ्यं दधा॑सि दा॒शुषे॑ कवे। इ॒रज्य॑न्न॒ग्ने प्र॑थयस्व
ज॒न्तुभि॑र॒स्मे रा॒यो अ॒मर्त्य॑। स द॑र्श॒तस्य॑ वपु॑षो॒ वि
रा॑जसि पृ॒णक्षि॑ सान॒सि५ र॒यिम्। ऊ॒र्जो न॑पा॒ज्जात॑वेदः
सुश॒स्तिभि॑र्म॒न्दस्व॥३०॥

धी॒तिभि॑र्हितः। त्वे इषः॒ सं द॑धु॒र्भूरि॑रेतसश्चि॒त्रोत॑यो
वा॒मजा॑ताः। पा॒वक॑वर्चाः शु॒क्रव॑र्चा अ॒नून॑वर्चा उ॒दिय॑र्षि
भा॒नुना॑। पु॒त्रः पि॒तरा॑ वि॒चर॑न्नुपा॒वस्यु॑भे पृ॒णक्षि॑ रोद॑सी।
ऋ॒तावा॑न॒म्महि॑षं वि॒श्वच॑र्षणिम॒ग्नि५ सु॒म्नाय॑ दधिरे पु॒रो
जनाः॑। श्रु॒त्कर्ण॑५ स॒प्रथ॑स्तमन्त्वा गि॒रा दै॒व्य॒म्मानु॑षा

युगा। निष्कर्तारमध्वरस्य प्रचेतसं क्षयन्तु२ राधसे महे।
रातिम्भृगूणामुशिजं कविक्रतुम्पृणक्षि सानसिम्॥३१॥

रयिम्। चितः स्थ परिचित ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं तया
देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवाः सीदत। आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः
सोम वृष्णियम्। भवा वाजस्य संगथे। सं ते पयांसि
समु यन्तु वाजाः सं वृष्णियान्यभिमातिषाहः। आप्यायमानो
अमृताय सोम दिवि श्रवांस्युत्तमानि धिष्व॥३२॥

आ मन्दस्व सानसिमेकान्नचत्वारि२शब्॥७॥ [७]

अभ्यस्थाद्विश्वाः पृतना अरातीस्तदग्निराह तदु सोम
आह। बृहस्पतिः सविता तन्म आह पुषा माधात्सुकृतस्य
लोके। यदक्रन्दः प्रथमं जायमान उद्यन्त्समुद्रादुत वा
पुरीषात्। श्येनस्य पक्षा हरिणस्य बाहू उपस्तुतं जनिम तत्ते
अर्वन्। अपाम्पृष्ठमसि योनिरग्नेः समुद्रमभितः पिन्वमानम्।
वर्धमानम्महः॥३३॥

आ च पुष्करं दिवो मात्रया वरिणा प्रथस्व। ब्रह्म
जज्ञानमप्रथमम्पुरस्ताद्वि सीमतः सुरुचो वेन आवः। स
बुध्निया उपमा अस्य विष्ठाः सतश्च योनिमसतश्च विवः।

हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेकं आसीत्।
स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम।
द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु॥३४॥

द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः। तृतीयं योनिमनु संचरन्तं
द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः। नमो अस्तु सर्पेभ्यो ये के च
पृथिवीमनु। ये अन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः। येऽदो
रोचने दिवो ये वा सूर्यस्य रश्मिषु। येषामप्सु सदः कृतं
तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः। या इषवो यातुधानानां ये वा वनस्पती
रनु। ये वावटेषु शेरते तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः॥३५॥

महोऽनु यातुधानानामेकादश च॥८॥ [८]

ध्रुवासि धरुणास्तृता विश्वकर्मणा सुकृता। मा त्वा समुद्र
उद्वधीन्मा सुपर्णोऽव्यथमाना पृथिवीं दृह। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु पृथिव्याः पृष्ठे व्यचस्वतीम्प्रथस्वतीम्प्रथो-
ऽसि पृथिव्यसि भूरसि भूमिरस्यदितिरसि विश्वधाया
विश्वस्य भुवनस्य धर्त्री पृथिवीं यच्छ पृथिवीं दृह
पृथिवीम्मा हिंसीर्विश्वस्मै प्राणायापानाय व्यानायोदानाय
प्रतिष्ठायै॥३६॥

चरित्रायाग्निस्त्वाभि पातु म॒ह्या स्व॒स्त्या छु॒र्दिषा॒ शंत॑मेन॒
 तया॑ दे॒वत॑याङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। काण्डा॑त्काण्डात् प्र॒रोह॑न्ती
 परु॑षःपरु॑षः परि॑। ए॒वा नो॑ दूर्वे॒ प्र त॑नु॒ सह॑स्रेण॒ शते॑न॒
 च। या॑ श॒तेन॑ प्र॒तनो॑षि॒ सह॑स्रेण॒ वि॒रोह॑सि। तस्या॑स्ते
 दे॒वीष्ट॑के॒ वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। अ॒षाढा॑सि॒ सह॑माना॒
 सह॑स्वारा॑तीः॒ सह॑स्वारा॑तीय॒तः सह॑स्व॒ पृ॒तनाः॒ सह॑स्व
 पृ॒तन्य॑तः। सह॑स्र॒वीर्या॑॥३७॥

अ॒सि सा मा॑ जि॒न्वा मधु॑ वा॒ता ऋ॒ताय॑ते मधु॑
 क्षर॑न्ति॒ सिन्ध॑वः। मा॒ध्वीर्नः॑ स॒न्त्वोष॑धीः। मधु॑ न॒क्तंमु॑तोष॒सि
 मधु॑म॒त्पार्थि॑व॒ रजः॑। मधु॑ द्यौर॑स्तु नः पि॒ता। मधु॑मा॒न्नो
 वन॑स्पति॒र्मधु॑मा॒ अस्तु॑ सूर्यः॑। मा॒ध्वीर्गा॒वो भव॑न्तु नः।
 म॒ही द्यौः पृ॑थि॒वी च॑ न इ॒मं य॒ज्ञमि॑मिक्षताम्। पि॒पृतां॑ नो॒
 भरी॑मभिः। तद्वि॒ष्णोः पर॑मम्॥३८॥

प॒द॑ सदा॑ पश्यन्ति सूर॒यः। दि॒वीव॒ चक्षु॑रा॒त॑तम्। ध्रु॒वासि॑
 पृथि॒वि सह॑स्व पृ॒तन्य॑तः। स्यू॒ता दे॒वेभि॑र॒मृते॑नागाः। यास्ते॑
 अ॒ग्ने सूर्ये॑ रुच॑ उ॒द्यतो॑ दि॒वमा॑त॒न्वन्ति॑ र॒श्मिभिः॑। ताभिः॑
 सर्वा॑भी रु॒चे जना॑य नस्कृ॒धि। या वो॑ दे॒वाः सूर्ये॑ रुचो॒

गोष्वश्वेषु या रुचः। इन्द्राग्नी ताभिः सर्वाभी रुचं नो धत्त
बृहस्पते। विराट्॥३९॥

ज्योतिरधारयत्सम्राड्ज्योतिरधारयत्स्वराड्ज्योतिरधारयत्।
अग्ने युक्ष्वा हि ये तवाश्वासो देव साधवः। अरं वहन्त्याशवः।
युक्ष्वा हि देवहूतमा२ अश्वा२ अग्ने रथीरिव। नि होता पूर्व्यः
सदः। द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च
पूर्वः। तृतीयं योनिमनु संचरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त॥४०॥

होत्राः। अभूदिदं विश्वस्य भुवनस्य वाजिनमग्नेर्वैश्वानरस्य
च। अग्निज्योतिषा ज्योतिष्मान्नुक्मो वर्चसा वर्चस्वान्। ऋचे
त्वा रुचे त्वा समित्स्रवन्ति सरितो न धेनाः। अन्तरहृदा
मनसा पूयमानाः। घृतस्य धारा अभि चाकशीमि। हिरण्ययो
वेतसो मध्य आसाम्। तस्मिन्त्सुपर्णो मधुकृत्कुलायी
भजन्नास्ते मधु देवताभ्यः। तस्यासते हरयः सप्त तीरे स्वधां
दुहाना अमृतस्य धाराम्॥४१॥

प्रतिष्ठायै सहस्रवीर्या परमं विराट्स्सप्त तीरे चत्वारि च॥९॥ [९]

आदित्यं गर्भम्पयसा समञ्जन्त्सहस्रस्य प्रतिमां
विश्वरूपम्। परि वृद्धिं हरसा माभि मृक्षः शतायुषं कृणुहि

ची॒य॒मा॒नः॑। इ॒म॒म्मा हि॑ँसी॒र्द्वि॒पाद॑म्पशूनां॒ सह॑स्राक्ष॒
मेध॒ आ ची॒य॒मा॒नः॑। म॒यु॒मा॒र॒ण्य॒मनु॑ ते दिशामि॒ तेन॑
चि॒न्वा॒न॒स्त॒नु॒वो॒ नि षी॑द। वा॒त॒स्य॒ ध्राजि॑ं वरुणस्य॒ नाभि॑मश्वं
जज्ञा॒न॒ सं॒रि॒रस्य॒ मध्ये॑। शि॒शुं न॒दी॒नां॒ हरि॑मद्रि॒बुद्ध॑मग्ने
मा हि॑ँसीः॥४२॥

प॒र॒मे व्यो॑मन्। इ॒म॒म्मा हि॑ँसी॒रेक॑शफम्पशूनां॒ क॒नि॒क्र॒दं
वा॒जिनं॒ वाजि॑नेषु। गौ॒र॒मा॒र॒ण्य॒मनु॑ ते दिशामि॒ तेन॑
चि॒न्वा॒न॒स्त॒नु॒वो॒ नि षी॑द। अ॒ज॒स्र॒मि॒न्दु॒मरु॑षम्भु॒र॒ण्यु॒म॒ग्नि॒मी॒डे
पूर्व॑चित्तौ नमो॑भिः। स पर्व॑भिर्ऋ॒तु॒शः क॒ल्प॑मानो॒ गाम्मा॑
हि॑ँसी॒रदि॑तिं वि॒राज॑म्। इ॒मं॒ सं॒मु॒द्रं॒ श॒त॒धा॒र॒मु॒त्सं॑
व्य॒च्य॒मा॒न॒म्भु॒व॒न॒स्य॒ मध्ये॑। घृ॒तं दु॒हा॒ना॒मदि॑तिं जना॒याग्ने॑
मा॥४३॥

हि॑ँसीः प॒र॒मे व्यो॑मन्। ग॒व॒य॒मा॒र॒ण्य॒मनु॑ ते दिशामि॒ तेन॑
चि॒न्वा॒न॒स्त॒नु॒वो॒ नि षी॑द। वरू॑त्रिं त्वष्टुर्वरुणस्य॒ नाभि॑मविं
जज्ञा॒नां॒ रज॑सः पर॑स्मात्। म॒ही॒ सा॒ह॒स्री॑मसुरस्य
मा॒या॒म॒ग्ने मा हि॑ँसीः प॒र॒मे व्यो॑मन्। इ॒मा॒मूर्णा॑युं वरुणस्य
मा॒यां त्वच॑म्पशूनां॒ द्वि॒पदां॒ चतु॑ष्पदाम्। त्वष्टुः प्र॒जानां॑ प्रथ॒मं

जनित्रमग्ने मा हिंसीः परमे व्योमन्। उष्ट्रमारण्यमनु॥४४॥

ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद। यो
अग्निरग्नेस्तपसोऽधि जातः शोचात्पृथिव्या उत वा
दिवस्परि। येन प्रजा विश्वकर्मा व्यानुत्तमग्ने हेडुः परि ते
वृणक्तु। अजा ह्यग्नेरजनिष्ट गर्भात्सा वा अपश्यञ्जनितारमग्ने।
तया रोहमायन्नुप मेध्यासस्तया देवा देवतामग्र आयन्।
शरभमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि
षीद॥४५॥

अग्ने मा हिंसीरग्ने मोष्टमारण्यमनु शरभं नवं च॥10॥ आदित्यमिमन्दिपादम्पयुवाँतस्याश्वमिममेक
अग्निरग्नेशशरभम्॥ [१०]

इन्द्राग्नी रोचना दिवः परि वाजेषु भूषथः। तद्वा चेति
प्र वीर्यम्। श्रथद्वृत्रमुत संनोति वाजमिन्द्रा यो अग्नी सहुरी
सपर्यात्। इरज्यन्ता वसव्यस्य भूरः सहस्तमा सहसा
वाजयन्ता। प्र चर्षणिभ्यः पृतना हवेषु प्र पृथिव्या रिरिचाथे
दिवश्च। प्र सिन्धुभ्यः प्र गिरिभ्यो महित्वा प्रेन्द्राग्नी विश्वा
भुवनात्यन्या। मरुतो यस्य हि॥४६॥

क्षये पाथा दिवो विमहसः। स सुगोपातमो जनः। यज्ञैर्वा

यज्ञवाहसो विप्रस्य वा मतीनाम्। मरुतः शृणुता हवम्।
 श्रियसे कम्भानुभिः सम्मिमिक्षिरे ते रश्मिभिस्त ऋक्भिः
 सुखादयः। ते वाशीमन्त इष्मिणो अभीरवो विद्रे प्रियस्य
 मारुतस्य धाम्नः। अव ते हेड उदुत्तमम्। कया नश्चित्र आ
 भुवदूती सदावृधः सखा। कया शचिष्ठया वृता॥४७॥

को अद्य युङ्क्ते धुरि गा ऋतस्य शिमीवतो भामिनो
 दुरहणायून्। आसन्निषून् हृत्स्वसो मयोभून् य एषाम्
 भृत्यामृणधत्स जीवात्। अग्ने नया देवानां शं नो भवन्तु
 वाजेवाजे। अप्सवग्ने सधिष्टव सौषधीरनु रुध्यसे। गर्भे
 सञ्जायसे पुनः। वृषा सोम द्युमां अंसि वृषा देव वृषव्रतः।
 वृषा धर्माणि दधिषे। इमम्मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो
 अग्ने स त्वं नो अग्ने॥४८॥

हि वृता म् एकादश च॥११॥

अपां त्वेमन्नयं पुरो भुवः प्राची ध्रुवस्त्रिंश्विस्त्रिंश्विन्द्राग्नी मा छन्द आशुस्त्रिवृदग्नेर्भागो-
 ऽस्येकयेयमेव सा याग्ने जातान्निर्वृत्राणि त्रयोदश॥१३॥ अपां त्वेन्द्राग्नी इयमेव देवताता
 षट्त्रिंशत्॥३६॥ अपां त्वेमन् हविषा वर्धनेन॥

[१२]

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

अपां त्वेमन्थसादयाम्यपां त्वोद्धन्थसादयाम्यपां त्वा
भस्मन्थसादयाम्यपां त्वा ज्योतिषि सादयाम्यपां त्वार्यने
सादयाम्यर्णवे सदने सीद समुद्रे सदने सीद सलिले
सदने सीदापां र्व्यये सीदापां सधिषि सीदापां त्वा
सदने सादयाम्यपां त्वा सधस्थे सादयाम्यपां त्वा
पुरीषे सादयाम्यपां त्वा योनौ सादयाम्यपां त्वा पार्थसि
सादयामि गायत्री छन्दस्त्रिष्टुप्छन्दो जगती छन्दोऽनुष्टुप्छन्दः
पङ्क्तिश्छन्दः॥१॥

योनौ पञ्चदश च॥१॥ [१]

अयम्पुरो भुवस्तस्य प्राणो भौवायनो वसन्तः प्राणायनो
गायत्री वासन्ती गायत्रियै गायत्रं गायत्रादुपां शु-
रुपां शोस्त्रिवृत्रिवृतौ रथंतरं रथंतराद्वसिष्ठ ऋषिः
प्रजापतिगृहीतया त्वया प्राणं गृह्णामि प्रजाभ्योऽयं
दखिषणा विश्वकर्मा तस्य मनो वैश्वकर्मणं ग्रीष्मो
मानसस्त्रिष्टुग्रीष्मी त्रिष्टुभं ऐडमैडादन्तर्यामोऽन्तर्यामात्

पञ्चदशः पञ्चदशाद्वहद्वहतो भुरद्वाज ऋषिः प्रजापतिगृहीतया
त्वया मनः॥२॥

गृह्णामि प्रजाभ्योऽयम्पश्चाद्विश्वव्यचास्तस्य चख्षुर्वैश्वव्यचसं
वर्षाणि चारख्षुषाणि जगती वार्षी जगत्या ऋख्षममृख्षमाच्छु
शुक्राथसप्तदशः सप्तदशाद्वैरूपं वैरूपाद्विश्वामित्र ऋषिः
प्रजापतिगृहीतया त्वया चख्षुर्गृह्णामि प्रजाभ्य इदमुत्तराथ्सुवस्त
श्रोत्रं सौव शरच्छौत्र्यनुष्टुप्छारद्यनुष्टुभः स्वारं
स्वारान्मन्थी मन्थिन एकविंश एकविंशाद्वैराजं
वैराजाज्जमदग्निर्ऋषिः प्रजापतिगृहीतया॥३॥

त्वया श्रोत्रं गृह्णामि प्रजाभ्य इयमुपरि मतिस्तस्यै
वाङ्माती हैमन्तो वाच्यायनः पङ्क्तिर्हैमन्ती पङ्क्तौ
निधनवन्निधनवत आग्रयण आग्रयणात्रिणवत्रयस्त्रिंशौ
त्रिणवत्रयस्त्रिंशाभ्यां शाक्ररैवते शाक्ररैवताभ्यां
विश्वकर्मर्षिः प्रजापतिगृहीतया त्वया वाचं गृह्णामि
प्रजाभ्यः॥४॥

त्वया मनो जमदग्निर्ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्रिंशच्च॥२॥ [२]

प्राचीं दिशां वसन्त ऋतूनामग्निर्देवता ब्रह्म द्रविणं

त्रिवृथस्तोमः स उ पञ्चदशवर्तनिस्त्रिविर्वयः कृतमयांनां
 पुरोवातो वातः सानंग ऋषिर्दखिणा दिशां ग्रीष्म
 ऋतूनामिन्द्रो देवतां ख्यत्रं द्रविणम्पञ्चदशः स्तोमः स उ
 सप्तदशवर्तनिर्दित्यवाङ्मयस्त्रेतायांनां दखिणाद्वातो वातः
 सनातन ऋषिः प्रतीची दिशां वर्षा ऋतूनां विश्वे देवा
 देवता विट्॥५॥

द्रविणं सप्तदशः स्तोमः स उवेकविंशवर्तनिस्त्रिवृथस्तो
 वयो द्वापुरोऽयानाम्पञ्चाद्वातो वातोऽहभून् ऋषिरुदीची
 दिशां शरदृतूनामित्रावरुणौ देवता पुष्टं द्रविणमेकविंशः
 स्तोमः स उ त्रिणववर्तनिस्तुर्यवाङ्मय आस्कन्दो--
 ऽयानामुत्तराद्वातो वातः प्रत्न ऋषिरूर्ध्वा दिशां
 हेमन्तशिशिरावृतूनाम्बृहस्पतिर्देवता वर्चो द्रविणं त्रिणवः
 स्तोमः स उ त्रयस्त्रिंशवर्तनिः पष्ठवाद्वयोऽभिभूरयांनां
 विष्वग्वातो वातः सुपर्ण ऋषिः पितरः पितामहाः
 परेऽवरे ते नः पान्तु ते नोऽवन्त्वस्मिन्ब्रह्मन्त्रस्मिन्ख्यत्रे-
 ऽस्यामाशिष्यस्याम्पुरोधायांस्मिन्कर्मन्त्रस्यां देवहृत्याम्॥६॥

ध्रुवखि॑तिर्ध्रुवयो॑निर्ध्रुवा॑सि ध्रु॒वं योनि॑मा सी॒द सा॒ध्या।
 उ॒ख्यस्य॑ के॒तुम्प्र॑थ॒मम्पु॒रस्ता॑द॒श्विना॑ध्व॒र्यू सा॑दयतामिह॒ त्वा॑।
 स्वे द॒ख्ये द॒ख्यपि॑तेह सी॒द दे॒वत्रा॑ पृ॒थि॒वी बृ॑ह॒ती
 ररा॑णा। स्वा॒स॒स्था त॒नुवा॑ सं वि॒शस्व॑ पि॒तेवै॑धि सू॒नव॑ आ
 सु॒शेवा॑श्विना॑ध्व॒र्यू सा॑दयतामिह॒ त्वा॑। कु॒ला॒यिनी॑ वसु॑मती
 वयो॒धा र॒यिं नो॑ वर्ध॒ बहु॑ल॒ सु॒वीर॑म्॥७॥

अपा॑मतिं दु॒र्म॒तिम्बा॑ध॒माना॑ रा॒यस्पोषे॑ य॒ज्ञप॑तिमा॒भज॑न्ती
 सु॒व॒र्धेहि॒ यज॑मानाय॒ पोष॑म॒श्विना॑ध्व॒र्यू सा॑दयतामिह॒ त्वा॑।
 अ॒ग्नेः पु॒री॑षमसि दे॒व्यानी॑ तां त्वा॒ विश्वे॑ अ॒भि गृ॑णन्तु
 दे॒वाः। स्तोम॑पृ॒ष्ठा घृ॒तव॑न्तीह सी॒द प्र॒जाव॑द॒स्मे द्र॒विणा॑
 य॒जस्वा॑श्विना॑ध्व॒र्यू सा॑दयतामिह॒ त्वा॑। दि॒वो मूर्धा॑सि
 पृ॒थि॒व्या नाभि॑र्वि॒ष्टम्भ॑नी दि॒शाम॑धि॒पत्नी॑ भु॒व॑नानाम्॥८॥

ऊ॒र्मिर्द्र॑प्सो अ॒पाम॑सि वि॒श्वक॑र्मा त॒ ऋषि॑र॒श्विना॑ध्व॒र्यू
 सा॑दयतामिह॒ त्वा॑। स॒जूर॑ऋ॒तुभिः॑ स॒जूर्वि॑धाभिः
 स॒जूर्व॑सुभिः स॒जू रु॒द्रैः स॒जूरा॑दित्यैः स॒जूर्वि॑श्वैर्दे॒वैः
 स॒जूर्दे॒वैः स॒जूर्दे॒वैर्वयो॑ना॒धैर॒ग्रये॑ त्वा वै॒श्वान॒राया॑श्विना॑ध्व॒र्यू
 सा॑दयतामिह॒ त्वा॑। प्रा॒णम्मे॑ पा॒ह्यपा॒नम्मे॑ पा॒हि व्या॒नम्मे॑ पा॒हि

चख्षुर्म उर्व्या वि भाहि श्रोत्रम्मे श्लोकयापस्मिन्वौषधीर्जिन्व
द्विपात्पाहि चतुष्पादव दिवो वृष्टिमेरय॥९॥

सुवीरं भुवनानामुर्व्या सप्तदश च॥४॥ [४]

अविर्वयस्त्रिष्टुच्छन्दो दित्यवाङ्मयो विराट्छन्दः पञ्चाविर्वयो
गायत्री छन्दस्त्रिवृत्सो वयं उष्णिहा छन्दस्तुर्यवाङ्मयोऽ-
नुष्टुप्छन्दः पष्ठवाङ्मयो बृहती छन्द उरुषा वयः सतोबृहती
छन्द ऋषभो वयः ककुच्छन्दो धेनुर्वयो जगती छन्दोऽ-
नुङ्गान् वयः पङ्क्तिश्छन्दो बस्तो वयो विवृलं छन्दो वृष्णिर्वयो
विशालं छन्दः पुरुषो वयस्तन्द्रं छन्दो व्याघ्रो वयोऽ- नाधृष्टं
छन्दः सिं०हो वयश्छुदिश्छन्दो विष्टम्भो वयोऽधिपतिश्छन्दः
ख्षत्रं वयो मयदं छन्दो विश्वकर्मा वयः परमेष्ठी छन्दो
मूर्धा वयः प्रजापतिश्छन्दः॥१०॥

पुरुषो वयष्पङ्क्तिश्शतिश्च॥५॥ [५]

इन्द्राग्नी अव्यथमानामिष्टकां दृ०हतं युवम्। पृष्ठेन
द्यावापृथिवी अन्तरिख्यं च वि बाधताम्॥ विश्वकर्मा त्वा
सादयत्वन्तरिख्यस्य पृष्ठे व्यचस्वतीम्प्रथस्वतीम्भास्वतीं
सूरिमतीमा या द्याम्भास्या पृथिवीमोर्वन्तरिख्यमन्तरिख्यं

यच्छान्तरिख्यं दृ९हान्तरिख्यम्मा हि९सीर्विश्वस्मै
 प्राणायापानाय व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय
 वायुस्त्वाभि पातु मह्या स्वस्त्या छुर्दिषा॥११॥

शंतमेन तया देवतयाङ्गिरस्वद्धुवा सीद। राज्यसि
 प्राची दिग्विराडसि दखिणा दिक्सम्राडसि प्रतीची
 दिक्स्वराडस्युदीची दिगधिपत्यसि बृहती दिगायुर्मे पाहि
 प्राणम्मे पाह्यपानम्मे पाहि व्यानम्मे पाहि चख्युर्मे पाहि
 श्रोत्रम्मे पाहि मनो मे जिन्व वाचम्मे पिन्वात्मानम्मे पाहि
 ज्योतिर्मे यच्छ॥१२॥

छुर्दिषां पिन्व षट्॥६॥ [६]

मा छन्दः प्रमा छन्दः प्रतिमा छन्दोऽस्त्रीविश्वछन्दः
 पङ्क्तिश्छन्द उष्णिहा छन्दो बृहती छन्दोऽनुष्टुप्छन्दो
 विराट्छन्दो गायत्री छन्दस्त्रिष्टुप्छन्दो जगती छन्दः पृथिवी
 छन्दोऽन्तरिख्यं छन्दो द्यौश्छन्दः समाश्छन्दो नख्यत्राणि
 छन्दो मनश्छन्दो वाक्छन्दः कृषिश्छन्दो हिरण्यं छन्दो
 गौश्छन्दोऽजा छन्दोऽश्वश्छन्दः। अग्निर्देवता॥१३॥

वातो देवता सूर्यो देवता चन्द्रमा देवता वसवो देवता

रुद्रा देवतादित्या देवता विश्वे देवा देवता मरुतो देवता
 बृहस्पतिर्देवतेन्द्रो देवता वरुणो देवता मूर्धासि राङ्गुवासि
 धरुणा यत्र्यसि यमित्रीषे त्वोर्जे त्वा कृष्यै त्वा ख्येमाय
 त्वा यन्त्री राङ्गुवासि धरणी धत्र्यसि धरित्र्यायुषे त्वा वर्चसे
 त्वौजसे त्वा बलाय त्वा॥१४॥

देवताऽऽयुषे त्वा षट्॥७॥ [७]

आशुस्त्रिवृद्धान्तः पञ्चदशो व्योम सप्तदशः प्रतूर्तिरष्टादशस्तपो
 नवदशोऽभिवर्तः सविंशो धरुणो एकविंशो वर्चो द्वाविंशः
 सम्भरणस्त्रयोविंशो योनिश्चतुर्विंशो गर्भोः पञ्चविंश
 ओजस्त्रिणवः ऋतुरेकत्रिंशः प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिंशो ब्रध्नस्य
 विष्टपं चतुस्त्रिंशो नाकः षट्त्रिंशो विवर्तोऽष्टाचत्वारिंशो
 धर्त्रश्चतुष्टोमः॥१५॥

आशुस्सप्तत्रिंशत्॥८॥ [८]

अग्नेर्भागोऽसि दीर्घाया आधिपत्यम्ब्रह्म स्पृतं त्रिवृथस्तोम
 इन्द्रस्य भागोऽसि विष्णोराधिपत्यं रक्षत्रं स्पृतम्पञ्चदशः
 स्तोमो नृचर्यसाम्भागोऽसि धातुराधिपत्यं जनित्रं स्पृतं

सप्तदशः स्तोमो मित्रस्य भागोऽसि वरुणस्याधिपत्यं दिवो
वृष्टिर्वाताः स्पृता एकविंशः स्तोमोऽदित्यै भागोऽसि पूष्ण
आधिपत्यमोजः स्पृतं त्रिणवः स्तोमो वसूनाम्भागोऽसि ॥१६॥

रुद्राणामाधिपत्यं चतुष्पाथस्पृतं चतुर्विंशः स्तोमं
आदित्यानां भागोऽसि मरुतामाधिपत्यं गर्भाः स्पृताः
पञ्चविंशः स्तोमो देवस्य सवितुर्भागोऽसि बृहस्पतेराधिपत्यं
समीचीर्दिशः स्पृताश्चतुष्टोमः स्तोमो यावानाम्भागो-
ऽस्ययावानामाधिपत्यम्प्रजाः स्पृताश्चतुश्चत्वारिंशः स्तोमं
ऋभूणाम्भागोऽसि विश्वेषां देवानामाधिपत्यम्भूतं निशान्तं
स्पृतं त्रयस्त्रिंशः स्तोमः ॥१७॥

वसूनां भागोऽसि षट्त्वारिंशच्च ॥१॥ [१]

एकयास्तुवत प्रजा अधीयन्त प्रजापतिरधिपतिरासीत्तिसृभिः
ब्रह्मासृज्यत ब्रह्मणस्पतिरधिपतिरासीत् पञ्चभिरस्तुवत
भूतान्यसृज्यन्त भूतानाम्पतिरधिपतिरासीत्सप्तभिरस्तुवत
सप्तर्षयोऽसृज्यन्त धाताधिपतिरा- सीन्नवभिरस्तुवत
पितरोऽसृज्यन्तादितिरधिपत्यासीदेकादशभिरस्तुवतर्तवो-
ऽसृज्यन्तार्तवोऽधिपतिरासीत् त्रयोदशभिरस्तुवत मासां

असृज्यन्त संवत्सरोऽधिपतिः॥१८॥

आसीत्पञ्चदशभिस्तुवत ख्यत्रमसृज्यतेन्द्रोऽधिपतिरासीत्स
पशवोऽसृज्यन्त बृहस्पतिरधिपतिरासी- न्नवदशभिस्तुवत
शूद्रार्यावसृज्येतामहोरात्रे अधिपती आस्तामेकविंशत्यास्तुवतै
पशवोऽसृज्यन्त वरुणोऽधिपतिरासीन्नयोविंशत्यास्तुवत
ख्युद्राः पशवोऽसृज्यन्त पूषाधिपतिरासीत्पञ्चविंशत्यास्तुवतार
पशवोऽसृज्यन्त वायुरधिपतिरासीत्सप्तविंशत्यास्तुवत
द्यावापृथिवी वि॥१९॥

ऐतां वसवो रुद्रा आदित्या अनु व्यायन्तेषामाधिपत्यमासीन्न
वन्स्पतयोऽसृज्यन्त सोमोऽ- धिपतिरासीदेकत्रिंशतास्तुवत
प्रजा असृज्यन्त यावानां चायावानां चाधिपत्यमासीन्नयस्त्रिंशत
भूतान्यशाम्यन्प्रजापतिः परमेष्ठ्यधिपतिरासीत्॥२०॥

सुहृत्सरोऽधिपतिर्वि पञ्चत्रिंशच्च॥१०॥

इयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छदन्तरस्यां चरति प्रविष्टा।
वधूर्जजान नवगङ्गनित्री त्रय एनाम्महिमानः सचन्ते॥
छन्दस्वती उषसा पेपिशाने समानं योनिमनु संचरन्ती।
सूर्यपत्नी वि चरतः प्रजानती केतुं कृण्वाने अजरे

भूरिरेतसा॥ ऋतस्य पन्थामनु तिस्र आगुस्त्रयो घर्मासो
अनु ज्योतिषागुः। प्रजामेका ररखत्यूर्जमेका॥२१॥

व्रतमेका ररखति देवयूनाम्॥ चतुष्टोमो अभवद्या
तुरीया यज्ञस्य पख्यावृषयो भवन्ती। गायत्रीं त्रिष्टुभं
जगतीमनुष्टुभं बृहदकं युञ्जानाः सुवराभरन्निदम्॥
पञ्चभिर्धाता वि दधाविदं यत्तासां स्वसृरजनयत्पञ्चपञ्च।
तासामु यन्ति प्रयवेण पञ्च नाना रूपाणि क्रतवो
वसानाः॥ त्रिंशत्स्वसार उप यन्ति निष्कृतं समानं
केतुम्प्रतिमुश्चमानाः॥२२॥

ऋतूस्तन्वते कवयः प्रजान्तीर्मध्येछन्दसः परि
यन्ति भास्वतीः। ज्योतिष्मती प्रति मुञ्चते नभो रात्रीं
देवी सूर्यस्य व्रतानि। वि पश्यन्ति पशवो जायमाना
नानारूपा मातुरस्या उपस्थे। एकाष्टका तपसा तप्यमाना
जजान गर्भम्महिमानमिन्द्रम्। तेन दस्यून्यसहन्त देवा
हन्तासुराणामभवच्छचीभिः। अनानुजामनुजाम्मामकर्त
सत्यं वदन्त्यन्विच्छ एतत्। भूयासम्॥२३॥

अस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वो अन्यामति मा प्र युक्त।

अभून्मम सुमतौ विश्ववेदा आष्टं प्रतिष्ठामविदद्धि गाधम्।
 भूयासमस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वो अन्यामति मा प्र
 युक्त। पञ्च व्युष्टीरनु पञ्च दोहा गाम्पञ्चनाम्नीमृतवोऽनु पञ्च।
 पञ्च दिशः पञ्चदशेन क्लृप्ताः समानमूर्ध्नीरभि लोकमेकम्॥२४॥

ऋतस्य गर्भः प्रथमा व्युष्युपायमेका महिमानम्बिभर्ति।
 सूर्यस्यैका चरति निष्कृतेषु घर्मस्यैका सवितैका नि
 यच्छति। या प्रथमा व्यौच्छत्सा धेनुरभवद्यमे। सा नः
 पयस्वती धुख्वोत्तरामुत्तराः समाम्। शुक्रर्षभा नभसा
 ज्योतिषागाद्विश्वरूपा शबलीरग्निकेतुः। समानमर्थः
 स्वपस्यमाना बिभ्रती जरामजर उष आगाः। ऋतूनाम्पत्नी
 प्रथमेयमागादह्ना नेत्री जनित्री प्रजानाम्। एका सती
 बहुधोषो व्युच्छस्यजीर्णा त्वं जरयसि सर्वमन्यत्॥२५॥

ऊर्जमेका प्रतिमुञ्चमाना भूयासमेकं पत्येकान्नविशतिश्च॥११॥

अग्रे जातान्प्र णुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताज्ञातवेदो नुदस्व।
 अस्मे दीदिहि सुमना अहेडन्तव स्याः शर्मन्निवरूथ उद्वित्।
 सहसा जातान्प्र णुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताज्ञातवेदो नुदस्व।
 अधि नो ब्रूहि सुमनस्यमानो वयः स्याम प्र णुदा नः

स॒प॒त्नान्। च॒तु॒श्च॒त्वारि॒ंशः॑ स्तोमो॒ वर्चो॑ द्रवि॒णं॑ षोड॒शः॑
स्तोम॒ ओजो॒ द्रवि॒णम्पृथि॒व्याः॑ पु॒रो॒षम॑सि॥ २६॥

अ॒प्सो॒ नाम॑। ए॒व॒श्छ॒न्दो॒ वरि॑व॒श्छ॒न्दः॑ श॒म्भू॒श्छ॒न्दः॑
परि॒भू॒श्छ॒न्दः॑ आ॒च्छ॒च्छ॒न्दो॒ मन॒श्छ॒न्दो॒ व्य॒च॒श्छ॒न्दः॑
सिन्धु॒श्छ॒न्दः॑ स॒मु॒द्रं छ॒न्दः॑ स॒लि॒लं छ॒न्दः॑ सं॒य॒च्छ॒न्दो॑
वि॒य॒च्छ॒न्दो॑ बृ॒ह॒च्छ॒न्दो॑ रथं॒तरं॑ छ॒न्दो॑ नि॒का॒य॒श्छ॒न्दो॑
वि॒व॒ध॒श्छ॒न्दो॑ गि॒र॒श्छ॒न्दो॑ भ्रज॒श्छ॒न्दः॑ स॒ष्टु॒च्छ॒न्दो॑ ऽनु॒ष्टु॒च्छ॒न्दः॑
क॒कु॒च्छ॒न्दस्त्रि॑क॒कु॒च्छ॒न्दः॑ का॒व्यं छ॒न्दो॑ ऽङ्कु॒पं छ॒न्दः॑॥ २७॥

प॒द॒प॒ङ्क्ति॑श्छ॒न्दो॒ ऽर॒ख्य॑र॒प॒ङ्क्ति॑श्छ॒न्दो॑ वि॒ष्टा॒र॒प॒ङ्क्ति॑श्छ॒न्दः॑
र॒ख्य॒रो भृ॒ज्वा॒ञ्छ॒न्दः॑ प्र॒च्छ॒च्छ॒न्दः॑ प॒र॒ख्य॑श्छ॒न्द ए॒व॒श्छ॒न्दो॑
वरि॑व॒श्छ॒न्दो॑ व॒य॒श्छ॒न्दो॑ व॒य॒स्कृ॒च्छ॒न्दो॑ वि॒शा॒लं छ॒न्दो॑
वि॒ष्प॒र्धा॒श्छ॒न्द॑श्छ॒दि॒श्छ॒न्दो॑ दू॒रो॒ह॒णं छ॒न्द॑स्त॒न्द्रं छ॒न्दो॑ ऽङ्का॒ङ्कं
छ॒न्दः॑॥ २८॥

अ॒स्य॒ङ्कु॒प॒ञ्छ॒न्दस्त्रि॑यस्त्रि॒ंशच्च॑॥ १२॥ [१२]

अ॒ग्नि॒र्वृ॒त्राणि॑ ज॒ङ्घन॑द्रवि॒णस्यु॒र्वि॒प॒न्यया॑। स॒मि॒द्धः॑
शु॒क्र आ॒हु॒तः॑॥ त्वं॑ सौ॒मा॒सि स॒त्प॒ति॒स्त्व॑ राजो॒त
वृ॒त्र॒हा। त्व॒म्भ॒द्रो अ॑सि॒ क्रतुः॑॥ भ॒द्रा ते॑ अ॒ग्ने स्व॒नीक॑

स॒दृ॒ग्घो॒रस्य॑ स॒तो वि॒षु॒णस्य॑ चा॒रुः। न यत्ते॑ शो॒चिस्त॑मंसा॒
वर॑न्त॒ न ध्व॒स्मान॑स्त॒नुवि॑ रे॒प आ धुः॑॥ भ॒द्रं ते॑ अ॒ग्ने
सह॑सि॒न्ननी॑कमुपा॒क आ रो॑चते॒ सूर्य॑स्य॥ २९॥

रु॒शदृ॑शे द॒दृशे॑ न॒क्त॒या चि॒दरू॑खि॒तं दृ॒श आ रू॒पे अ॒न्नम्॑।
सै॒नानी॑केन सुवि॒दत्रो॑ अ॒स्मे य॒ष्टा दे॒वाः आ॒य॒जिष्ठः॑ स्व॒स्ति।
अ॒द॒ब्धो गो॒पा उ॒त नः॑ प॒र॒स्पा अ॒ग्ने द्यु॑मदु॒त रे॒वद्वि॑दीहि।
स्व॒स्ति नो॑ दि॒वो अ॒ग्ने पृ॒थि॒व्या वि॒श्वायु॑र्धेहि य॒जथा॑य दे॒व।
य॒त्सी॒महि॑ दि॒विजा॑त॒ प्रश॑स्तं॒ तद॒स्मासु॑ द्रवि॑णं धेहि चि॒त्रम्॑।
यथा॑ होत॒र्मनु॑षः॥ ३०॥

दे॒वता॑ता य॒ज्ञेभिः॑ सू॒नो सह॑सो॒ यजा॑सि। ए॒वानो॑ अ॒द्य
सं॒म॒ना सं॒मा॒नानु॑शन्न॒ग्र उ॒शतो॑ य॒खि दे॒वान्॥ अ॒ग्निमी॑डे
पु॒रोहि॑तं य॒ज्ञस्य॑ दे॒वमृ॑त्विजम्। हो॒ता र॑ः रत्न॒धात॑मम्॥
वृ॒षा सो॒म द्यु॑माः अ॒सि वृ॒षा दे॒व वृ॒षव्र॑तः। वृ॒षा ध॑र्मा॒णि
दधि॑षे॥ सा॒न्त॑प॒ना इ॒दः ह॒विर्म॑रु॒तस्त॑ञ्जु॒ष्टन॑। यु॒ष्माको॑ती
रि॒शाद॑सः॥ यो नो॒ मर्तो॑ व॒सवो॑ दु॒र्हणा॑यु॒स्तिरः॑ स॒त्यानि॑
म॒रुतः॑॥ ३१॥

जि॒घाः॑ सात्। द्रु॒हः पा॒श॒म्प॒ति स मु॑चीष्ट॒ तपि॑ष्ठेन॒

तपसा हन्तना तम्। संवत्सरीणां मरुतः स्वर्का उरुख्ययाः
 सगणा मानुषेषु। तैऽस्मत्पाशान्प्र मुञ्चन्त्वहंसः सांतपना
 मंदिरा मादयिष्णवः। पिप्रीहि देवाः उशतो यविष्ठ विद्वाः
 ऋतूः ऋतुपते यजेह। ये दैव्या ऋत्विजस्तेभिरग्रे त्वः
 होतृणामस्यायजिष्ठः। अग्रे यदद्य विशो अध्वरस्य होतः
 पावक॥ ३२॥

शोचे वेष्ट्वः हि यज्वा। ऋता यजासि महिना वि
 यद्भूरुहव्या वह यविष्ठ या ते अद्य। अग्निना रयिमश्रवत्पोषमेव
 दिवेदिवे। यशसं वीरवत्तमम्॥ गयस्फानो अमीवहा
 वसुवित्पुष्टिर्वधनः। सुमित्रः सोम नो भव। गृहमेधासु आ
 गत मरुतो मापं भूतन। प्रमुञ्चन्तो नो अहंसः। पूर्वीभिर्हि
 दंदाशिम शरद्विर्मरुतो वयम्। महोभिः॥ ३३॥

चर्षणीनाम्। प्र बुध्निया ईरते वो महासि प्र
 णामानि प्रयज्यवस्तिरध्वम्। सहस्रियं दम्यम्भागमेतं
 गृहमेधीयम्मरुतो जुषध्वम्। उप यमेति युवतिः सुदख्यं
 दोषा वस्तोर्हविष्मती घृताची। उप स्वैनमरमतिर्वसूयुः।
 इमो अग्रे वीततमानि हव्याजस्रो वख्यि देवतातिमच्छं। प्रति

न ई५ सुरभीणि वियन्तु। क्रीडं वः शर्धो मारुतमनुर्वाण५
रथेशुभम्॥३४॥

कण्वा अ॒भि प्र गा॑यत। अ॒त्यासो॑ न ये म॒रुतः॑ स्व॒श्चो
य॒ख्वदृ॒शो न शु॒भय॑न्त॒ मर्याः॑। ते ह॑र्म्ये॒ष्ठाः शि॒शवो॑ न शु॒भ्रा
व॒त्सासो॑ न प्र॑क्री॒डिनः॑ पयो॒धाः। प्रैषा॒मज्मै॑षु वि॒धुरे॑वं रेजते
भूमि॒र्यामै॑षु यद्ध॑ यु॒ञ्जते॑ शु॒भे। ते क्री॒डयो॑ धुन॑यो॒ भ्राज॑दृष्टयः
स्वय॑म्महि॒त्वम्प॑नयन्त॒ धूत॑यः। उ॒प॒हूरे॑षु यदचि॑ध्वं य॒यिं वय॑
इव मरुतः॑ केन॥३५॥

चि॒त्प॒था। श्रोत॑न्ति॒ कोशा॑ उ॒प वो रथे॑ष्वा घृ॒तमु॑ख्यता
मधु॑वर्णम॒र्चते॑। अ॒ग्निम॑ग्नि५ हवी॑मभिः सदा॑ हवन्त वि॒शप॑तिम्।
ह॒व्यवा॑ह॒म्पुरु॑प्रियम्। त५ हि श॒श्वन्त॑ ईड॑ते सु॒चा दे॒वं
घृ॒तश्रु॑ता॥ अ॒ग्नि५ ह॒व्याय॑ वोढ॑वे। इन्द्रा॑ग्नी रोच॒ना दि॒वः
श्रथ॑द्व॒त्रमिन्द्र॑ वो वि॒श्वत॑स्परीन्द्रं नरो॒ विश्व॑कर्मन् ह॒विषा॑
वावृ॑धानो विश्व॑कर्मन् ह॒विषा॑ वर्ध॑नेन॥३६॥

सूर्यस्य॒ मनु॑षो मरुतः॒ पाव॑क॒ महो॑भी रथेशुभं॒ केन॑ षट्त्वारि५शच्च॥१३॥—[१३]

र॒श्मिर॑सि॒ राज्य॑स्ययं पुरो॒ हरि॑केशोऽग्नि॒र्धेन्द्रा॑ग्निभ्यां बृह॒स्पति॑र्भूयस्कृद॑स्यग्निनां
विश्वा॑षाद्व॒जाप॑तिर्मन॑सा कृ॒त्तिका॑ मधु॒श्च स॒मिद्दि॑शान्द्राद॑श॥१२॥ र॒श्मिर॑सि॒ प्रति॑ धे॒नुम॑सि

स्तनयि॑नु॒स॒नि॒र॒स्यादि॒त्यानां॑ स॒प्त॒त्रिं॑शत्॥३७॥ र॒श्मि॒र॒सि॒ को अ॒द्य यु॒क्ते॑॥—[१४]

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

र॒श्मि॒र॒सि॒ र॒ख्य॑या॒य त्वा॒ र॒ख्यं॑ जि॒न्व॒ प्रेति॑र॒सि॒
ध॒र्मा॑य॒ त्वा॒ ध॒र्मं॑ जि॒न्वा॒न्वि॑ति॒र॒सि॒ दि॒वे त्वा॒ दि॒वं॑ जि॒न्व॒
स॒न्धि॑र॒स्य॒न्त॒रि॑र॒ख्य॑या॒ त्वा॒न्त॒रि॑र॒ख्यं॑ जि॒न्व॒ प्र॒ति॒धि॑र॒सि॒
पृ॒थि॒व्यै त्वा॑ पृ॒थि॒वीं॑ जि॒न्व॒ वि॒ष्ट॒म्भो॑ऽसि॒ वृ॒ष्ट्यै॑ त्वा॒ वृ॒ष्टिं॑
जि॒न्व॒ प्र॒वा॒स्य॒हे त्वा॒ह॑र्जि॒न्वा॒नु॒वा॒सि॒ रा॒त्रि॒यै त्वा॒ रा॒त्रिं॑
जि॒न्वो॒शि॒ग॑सि॒॥१॥

व॒सु॑भ्य॒स्त्वा॒ व॒सू॑ञ्जि॒न्व॒ प्र॒के॒तो॑ऽसि॒ रु॒द्रे॒भ्य॑स्त्वा॒
रु॒द्रा॑ञ्जि॒न्व॒ सु॒दी॒ति॒र॒स्यादि॒त्ये॒भ्य॑स्त्वा॒ऽऽदि॒त्या॑ञ्जि॒न्वो॒जो॑-
ऽसि॒ पि॒तृ॑भ्य॒स्त्वा॒ पि॒तृ॑ञ्जि॒न्व॒ त॒न्तु॑र॒सि॒ प्र॒जा॑भ्य॒स्त्वा॒
प्र॒जा॒ जि॒न्व॒ पृ॒त॒ना॒षा॒ड॑सि॒ प॒शु॑भ्य॒स्त्वा॒ प॒शू॑ञ्जि॒न्व॒
रे॒व॒द॒स्योष॑धी॒भ्य॒स्त्वोष॑धी॒र्जि॒न्वा॒भि॒जि॒द॑सि॒ यु॒क्त॒ग्रा॒वेन्द्रा॑य॒
त्वेन्द्रं॑ जि॒न्वा॒धि॑प॒ति॒र॒सि॒ प्रा॒णाय॑॥२॥

त्वा॒ प्रा॒णं जि॒न्व॒ य॒न्ता॒स्य॑पा॒नाय॑ त्वा॒पा॒नं जि॒न्व॒ स॒र्प॑-

ऽसि चख्षुषे त्वा चख्षुर्जिन्व वयोधा अंसि श्रोत्राय त्वा श्रोत्रं
जिन्व त्रिवृदसि प्रवृदसि संवृदसि विवृदसि स०रोहोऽसि
नीरोहोऽसि प्ररोहोऽस्यनुरोहोऽसि वसुकोऽसि वेषश्चिरसि
वस्यष्टिरसि ॥ ३ ॥

उशिर्गंसि प्राणाय त्रिचत्वारि०शच्च ॥ १ ॥ _____ [१]

राज्यंसि प्राची दिग्वसंवस्ते देवा अधिपतयो-
ऽग्निर्हेतीनाम्प्रतिधर्ता त्रिवृत्त्वा स्तोमः पृथिव्या०
श्रयत्वाज्यमुक्थ- मव्यथयथस्तभ्रातु रथंतुर० साम्
प्रतिष्ठित्यै विराडसि दख्षिणा दिगृद्रास्ते देवा अधिपतय
इन्द्रो हेतीनाम्प्रतिधर्ता पञ्चदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्या० श्रयतु
प्रउंगमुक्थमव्यथयथस्तभ्रातु बृहत्साम् प्रतिष्ठित्यै सम्राडसि
प्रतीची दिक् ॥ ४ ॥

आदित्यास्ते देवा अधिपतयः सोमो हेतीनाम्प्रतिधर्ता
सप्तदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्या० श्रयतु मरुत्वतीयमुक्थ-
मव्यथयथस्तभ्रातु वैरूप० साम् प्रतिष्ठित्यै स्वराडस्युदीची
दिग्विधे ते देवा अधिपतयो वरुणो हेतीनाम्प्रतिधर्तैक-
वि०शस्त्वा स्तोमः पृथिव्या० श्रयतु निष्कैवल्यमुक्थमव्यथयथ

वैराजः साम् प्रतिष्ठित्या अधिपत्यसि बृहती दिङ्मरुतस्ते
देवा अधिपतयः॥५॥

बृहस्पतिरहेतीनाम्प्रतिधर्ता त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ त्वा
स्तोमौ पृथिव्याः श्रयतां वैश्वदेवाग्निमारुते उक्थे
अव्यथयन्ती स्तभ्रीताः शाक्ररैवते सामनी प्रतिष्ठित्या
अन्तरिक्षायर्षयस्त्वा प्रथमजा देवेषु दिवो मात्रया वरिणा
प्रथन्तु विधर्ता चायमधिपतिश्च ते त्वा सर्वे संविदाना
नाकस्य पृष्ठे सुवर्गे लोके यजमानं च सादयन्तु॥६॥

प्रतीची दिङ्मरुतस्ते देवा अधिपतयश्चत्वारिंशच्च॥२॥ [२]

अयम्पुरो हरिकेशः सूर्यरश्मिस्तस्य रथगृथ्सश्च रथौजाश्च
सेनानिग्रामण्यौ पुञ्जिकस्थला च कृतस्थला चाप्सरसौ
यातुधाना हेती रख्यांसि प्रहेतिरयं द्रिषिणा विश्वकर्मा
तस्य रथस्वनश्च रथेचित्रश्च सेनानिग्रामण्यौ मेनका च
सहजन्या चाप्सरसौ दृङ्खणवः पशवो हेतिः पौरुषेयो
वधः प्रहेतिरयम्पश्चाद्विश्वव्यचास्तस्य रथप्रोतश्चासमरथश्च
सेनानिग्रामण्यौ प्रम्लोचन्ती च॥७॥

अनुम्लोचन्ती चाप्सरसौ सर्पा हेतिर्व्याघ्राः प्रहेतिरयमुत्तराथ्सं

सेन॒जिच्च॑ सु॒षेण॑श्च सेनानिग्राम॒ण्यौ वि॒श्वाची॑ च घृ॒ताची॑
 चाप्स॒रसा॒वापो॑ हे॒तिर्वा॑तः प्रहे॒तिर्य॒मुप॒र्य॒र्वाग्व॑सु॒स्तस्य॑
 ता॒ख्यश्चा॒रि॒ष्टने॑मिश्च सेनानिग्राम॒ण्या- वु॒र्वशी॑ च
 पू॒र्वचि॑त्तिश्चाप्स॒रसौ वि॒द्युद्धे॒तिर॑व॒स्फूर्ज॑न्प्रहे॒तिस्तेभ्यो॑
 नम॒स्ते नो॑ मृडयन्तु ते यम्॥८॥

द्वि॒ष्मो यश्च॑ नो॒ द्वेष्टि॑ तं वो॒ जम्भे॑ दधा॒म्यायो॑स्त्वा
 स॒दने॑ सादया॒म्यव॑तश्छायायां नमः॑ समु॒द्राय॑ नमः॑ समु॒द्रस्य॑
 च॒र॒ख्य॑से परमे॒ष्ठी त्वा॑ सादयतु दि॒वः पृ॒ष्ठे व्य॑च॒स्वती॑म्प्रथ॒स्वतीं॑
 वि॒भूम॑तीम्प्रभूम॑तीम्परिभूम॑तीं दि॒वं यच्छु॑ दि॒वं दृ॒ष्टु दि॒वम्मा॑
 हि॒ंसी॒र्वि॒श्वस्मै॑ प्रा॒णाय॑पा॒नाय॑ व्या॒नायो॑दा॒नाय॑ प्रति॒ष्ठायै॑
 च॒रि॒त्राय॑ सूर्य॒स्त्वाभि॑ पा॒तु म॒ह्या स्व॒स्त्या छु॑र्दिषा श॒तमे॑न
 तया॑ दे॒वत॑याङ्गि॒रस्व॑द्धु॒वा सी॑द। प्रोथ॒दश्चो॑ न यव॑से अवि॒ष्यन्
 य॒दा म॒हः सं॒वर॑णा॒द्व्यस्था॑त्। आद॑स्य॒ वातो॑ अनु॑ वाति
 शो॒चिर॑धं स्म ते॒ ब्रज॑नं कृ॒ष्णम॑स्ति॥९॥

प्र॒मोच॑न्ती च॒ य॒ स्व॒स्त्याष्टा॑विंशतिश्च॥३॥ [३]

अ॒ग्नि॒र्मूर्धा॑ दि॒वः क॒कुत्प॑तिः पृथि॒व्या अ॒यम्। अ॒पा॒ं
 रेता॑ं॒सि जि॒न्वति॑॥ त्वाम॑ग्रे पुष्क॑रा॒दध्य॑थ॒र्वा निर॑मन्थत।

मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः॥ अयमग्निः संहस्त्रिणो वाजस्य
 शतिनस्पतिः। मूर्धा कवी रयीणाम्॥ भुवो यज्ञस्य रजसश्च
 नेता यत्रा नियुद्धिः सचसे शिवाभिः। दिवि मूर्धानं दधिषे
 सुवर्षां जिह्वामग्ने चकृषे हव्यवाहम्॥ अबोध्यग्निः समिधा
 जनानाम्॥१०॥

प्रति धेनुमिवायतीमुषासम्। यद्वा इव प्र वयामुज्जिहानाः
 प्र भानवः सिस्रते नाकमच्छ। अवोचाम कवये मेध्याय वचो
 वन्दारु वृषभाय वृष्णो। गविष्ठिरो नमसा स्तोममग्नौ दिवीव
 रुक्ममुर्व्यञ्चमश्रेत्। जनस्य गोपा अजनिष्ट जागृविरग्निः
 सुदर्व्यः सुविताय नव्यसे। घृतप्रतीको बृहता दिविस्पृशा
 द्युमद्वि भाति भरतेभ्यः शुचिः। त्वामग्ने अङ्गिरसः॥११॥

गुहा हितमन्वविन्दञ्छ्रियाणं वनेवने। स जायसे
 मथ्यमानः सहो महत्त्वामाहुः सहसस्पुत्रमङ्गिरः। यज्ञस्य
 केतुम्प्रथमम्पुरोहितमग्निं नरस्त्रिषधस्थे समिन्धते। इन्द्रेण
 देवैः सरथः स बर्हिषि सीदन्नि होता यजथाय सुक्रतुः। त्वं
 चित्रश्रवस्तम हवन्ते विर्व्यु जन्तवः। शोचिष्केशम्पुरुप्रियाग्ने
 हव्याय वोढवे। सखायः सं वः सम्यञ्चमिषम्॥१२॥

स्तोमं चाग्रये। वर्षिष्ठाय खितीनामूर्जो नत्रे सहस्वते।
 स॑समिद्युवसे वृषन्नग्रे विश्वान्यर्य आ। इडस्पदे समिध्यसे
 स नो वसून्या भ॑र। ए॒ना वो अ॒ग्निं नम॑सोर्जो नपा॑त॒मा
 हु॒वे। प्रि॒यं चेति॑ष्ठम॒रुति॑ः स्व॒ध्वरं विश्व॑स्य दू॒तम॒मृत॑म्। स
 यो॑ज॒ते अरु॒षो वि॒श्वभो॑जसा॒ स दु॑द्रव॒त्स्वाहु॑तः। सु॒ब्रह्मा॑ य॒ज्ञः
 सु॒शर्मा॑॥१३॥

वसूनां देव॑ राधो॒ जना॑नाम्। उ॒दस्य॑ शो॒चिर॑स्थादा॒जुह्वा॑नस्य
 मी॒दुषः। उ॒द्धूमा॑सो अरु॒षासो॑ दि॒विस्पृ॑शः स॒मग्नि॑मि॒न्धते॒
 नरः। अ॒ग्रे वा॒जस्य॒ गोम॑त॒ ईशा॑नः स॒हसो॑ य॒हो। अ॒स्मे
 धे॑हि जा॒तवे॒दो म॒हि श्रवः॑। स इ॒धानो॑ वसु॒ष्कवि॒रग्नि॑री॒डेन्यो॑
 गि॒रा। रे॒वद॒स्मभ्य॑म्पु॒र्वणी॑क दी॒दिहि॑। ख॒षपो॑ रा॒जन्नु॑त त्म॒नाग्रे॒
 वस्तो॑रु॒तोष॑सः। स ति॒ग्मज॑म्भ॥१४॥

र॒ख्सो द॒ह॒ प्रति॑। आ ते॑ अ॒ग्न इ॒धीम॒हि द्यु॒मन्तं॑ दे॒वा॒जर॑म्।
 यद्ध॒ स्या ते॒ पनी॑यसी स॒मिद्दी॒दय॑ति॒ द्यवी॑षः॑ स्तो॒तृभ्य॒
 आ भ॑र। आ ते॑ अ॒ग्न ऋ॒चा ह॒विः शु॒क्रस्य॑ ज्यो॒तिष॑स्पते।
 सु॒श्वन्द्र॒ दस्म॒ विश॑प॒ते ह॒व्यवा॒द्भ्यः॑ हू॒यत॒ इषः॑ स्तो॒तृभ्य॒
 आ भ॑र। उ॒भे सु॑श्वन्द्र स॒र्पिषो॒ दर्वी॑ श्रीणीष आ॒सनि॑। उ॒तो

न उत्पुण्याः॥१५॥

उक्थेषु शवसस्पत इषः स्तोतृभ्य आ भर। अग्ने तमद्याश्वं
न स्तोमैः क्रतुं न भद्रं हृदिस्पृशम्। ऋध्यामा त ओहैः।
अधा ह्यग्ने क्रतोर्भद्रस्य दख्यस्य साधोः। रथीरऋतस्य बृहतो
बभूथ। आभिष्टे अद्य गीर्भिर्गुणन्तोऽग्ने दाशेम। प्र ते दिवो
न स्तनयन्ति शुष्माः। एभिर्नो अर्केर्भवा नो अर्वाङ्॥१६॥

सुवर्न ज्योतिः। अग्ने विश्वेभिः सुमना अनीकैः। अग्निः
होतारम्मन्ये दास्वन्तवँसोः सूनुः सहसो जातवेदसम्। विप्रं
न जातवेदसम्। य ऊर्ध्वया स्वध्वरो देवो देवाच्या कृपा।
घृतस्य विभ्राष्टिमनु शुक्रशोचिष आजुह्वानस्य सर्पिषः। अग्ने
त्वन्नो अन्तमः। उत त्राता शिवो भव वरूथ्यः। तं त्वा शोचिष्ठ
दीदिवः। सुम्राय नूनमीमहे सखिभ्यः। वसुरग्निर्वसुश्रवाः।
अच्छा नखिष द्युमत्तमो रयिं दाः॥१७॥

जनानामङ्गिरस इषः सुशमी तिग्मजम्भ पुण्या अर्वाङ्गसुश्रवाः पञ्च च॥४॥—[४]

इन्द्राग्निभ्यां त्वा सयुजा युजा युनज्म्याघाराभ्यां
तेजसा वर्चसोक्थेभिः स्तोमैर्भिश्छन्दोभी रय्यै पोषाय
सजातानाम्मध्यमस्थेयाय मया त्वा सयुजा युजा

युनज्म्यम्बा दुला नितुलिभ्रयन्ती मेघयन्ती वृषयन्ती
 चुपुणीका नामासि प्रजापतिना त्वा विश्वाभिर्धीभिरुप दधामि
 पृथिव्युदपुरमन्त्रेन विष्टा मनुष्यास्ते गोप्तारोऽग्निर्वियत्तोऽस्यां
 तामहम्प्र पद्ये सा॥१८॥

मे शर्म च वर्म चास्त्वधिद्यौरन्तरिखम्ब्रह्मणा विष्टा
 मरुतस्ते गोप्तारो वायुर्वियत्तोऽस्यां तामहम्प्र पद्ये सा मे
 शर्म च वर्म चास्तु द्यौरपराजितामृतेन विष्टादित्यास्ते
 गोप्तारः सूर्यो वियत्तोऽस्यां तामहम्प्र पद्ये सा मे शर्म च
 वर्म चास्तु॥१९॥

साऽष्टाचत्वारिंशच्च॥५॥

[५]

बृहस्पतिस्त्वा सादयतु पृथिव्याः पृष्ठे ज्योतिष्मतीं
 विश्वस्मै प्राणायानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छाग्निस्तेऽधिपतिर्-
 विश्वकर्मा त्वा सादयत्वन्तरिखस्य पृष्ठे ज्योतिष्मतीं
 विश्वस्मै प्राणायानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छ वायुस्तेऽधिपतिः
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु दिवः पृष्ठे ज्योतिष्मतीं विश्वस्मै
 प्राणायानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छ परमेष्ठी तेऽधिपतिः
 पुरोवातसनिरस्यभ्रसनिरसि विद्युथ्सनिः॥२०॥

अ॒सि स्त॒नयि॒तुस॒निर॑सि वृ॒ष्टि॒स॒निर॑स्य॒ग्रेर्या॑न्यसि
 दे॒वाना॑म॒ग्रेया॑न्यसि वा॒यो॒र्या॑न्यसि दे॒वाना॑ वा॒यो॒या॑न्यस्य॒न्तरि॑र॒ख्य
 या॑न्यसि दे॒वाना॑म॒न्तरि॑र॒ख्यया॑न्यस्य॒न्तरि॑र॒ख्यम॑स्य॒न्तरि॑र॒ख्याय॑
 त्वा स॒लिला॑य त्वा स॒र्णीका॑य त्वा स॒तीका॑य त्वा के॒ताय॑
 त्वा प्र॒चेत॑से त्वा वि॒वस्व॑ते त्वा दि॒वस्त्वा ज्योति॑ष
 आदि॒त्येभ्य॑स्त्व॒र्चे त्वा रु॒चे त्वा द्यु॒ते त्वा भा॒से त्वा ज्योति॑षे
 त्वा यशो॑दां त्वा यश॑सि तेजो॑दां त्वा तेज॑सि पयो॑दां त्वा
 पय॑सि वर्चो॑दां त्वा वर्च॑सि द्रवि॒णोदां॑ त्वा द्रवि॑णे सादयामि
 तेन॑र्षि॒णा तेन॑ ब्रह्म॑णा तया॑ दे॒वत॑याङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सीद॥ २१ ॥

विद्यु॒त्सनि॑र्द्यु॒त्वैका॒न्नत्रि॒॑शच्च॑॥ ६ ॥ [६]

भूय॑स्कृ॒दसि॑ वरि॒वस्कृ॑दसि प्राच्य॑स्य॒ध्वास्य॑न्तरि॒ख्यस॑द॒स्यन्त॑
 सीदा॑प्सुष॒दसि॑ श्ये॒नस॑दसि गृध्र॒सद॑सि सु॒पर्ण॑स॒दसि॑
 ना॒कस॑दसि पृथि॒व्यास्त्वा द्रवि॑णे सादयाम्य॒न्तरि॑र॒ख्यस्य॑ त्वा
 द्रवि॑णे सादयामि दि॒वस्त्वा द्रवि॑णे सादयामि दि॒शां त्वा
 द्रवि॑णे सादयामि द्रवि॒णोदां॑ त्वा द्रवि॑णे सादयामि प्रा॒णम्मे॑
 पा॒ह्यपा॒नम्मे॑ पाहि व्या॒नम्मे॑॥ २२ ॥

पा॒ह्यायु॑र्मे पाहि वि॒श्वायु॑र्मे पाहि स॒र्वायु॑र्मे पा॒ह्यग्रे॑ यत्ते

पर॒५ ह॒न्नाम॒ तावेहि॒ स॒५ र॑भाव॒है पाञ्च॑जन्येष्वप्ये॒ध्यग्रे॒ यावा॒
अया॑वा॒ एवा॒ ऊमाः॒ स॒ब्दः॒ स॒गरः॒ सुमे॑कः॥ २३ ॥

व्यान॒ममे॒ द्वात्रि॑ंशच्च॥ ७ ॥ [७]

अ॒ग्निना॑ वि॒श्वाषा॑ट्थसूर्ये॒ण स्व॒राट्क॒त्वा श॒ची॒पति॑र्ऋष॒भेण॒
त्वष्टा॑ य॒ज्ञेन॑ म॒घवा॒न्दखि॑णया सुव॒र्गो म॒न्युना॑ वृ॒त्रहा॒
सौहा॑र्द्येन तनू॒धा अ॒त्रेन॒ गयः॑ पृथि॒व्यास॑नोदृ॒ग्भिर॑न्नादो
व॑षट्कारेण॒र्द्धः साम्ना॑ तनू॒पा वि॒राजा॒ ज्योति॑ष्मान् ब्रह्म॑णा
सोम॒पा गोभि॑र्य॒ज्ञं दा॑धार ख॒षत्रे॑ण मनु॒ष्यान् श्वे॑न च रथे॑न
च व॒ज्र॒तुभिः॑ प्र॒भुः सं॒वत्स॒रेण॑ परि॒भूस्त॑प॒साना॑धृष्टः सूर्यः॒
सन्त॑नूभिः॥ २४ ॥

अ॒ग्निनै॒कान्न॑पञ्चा॒शत्॥ ८ ॥ [८]

प्र॒जाप॑तिर्मन॒सान्धोऽच्छे॑तो धा॒ता दी॒ख्याया॑ः सवि॒ता
भृ॒त्याम्पू॒षा सोम॑क्रय॒ण्यावृ॑रुण॒ उप॑न॒द्धोऽसु॑रः क्री॒यमा॑णो
मि॒त्रः क्री॒तः शि॑पिविष्ट आसा॑दितो न॒रं धि॑षः प्रो॒ह्यमा॑णो-
ऽधि॑पतिरा॒गतः॒ प्र॒जाप॑तिः प्रणी॒यमा॑नोऽग्निरा॒ग्नीध्रे॑
बृ॒हस्प॑तिरा॒ग्नीधा॑त्प्रणी॒यमा॑न इन्द्रो॑ हवि॒र्धानि॑ऽदि॒तिरा॑सा॒दितो॑
विष्णु॑रुपाव॒हिय॑मा॒णोऽथ॒र्वोपो॑त्तो य॒मोऽभि॑षु॒तोऽपू॑त॒पा

आधूयमानो वायुः पूयमानो मित्रः रक्षीरश्रीर्मन्थी
 संक्तुश्रीर्वैश्वदेव उन्नीतो रुद्र आहुतो वायुरावृत्तो नृचख्याः
 प्रतिख्यातो भर्ख्य आगतः पितृणां नाराशंसोऽसुरात्तः
 सिन्धुरवभृथमवप्रयन्थ्समुद्रोऽवंगतः सलिलः प्रप्लुतः
 सुवरुद्वचं गतः॥२५॥

रुद्र एकविंशतिश्च॥८॥ [९]

कृत्तिका नख्यत्रमग्निर्देवताग्ने रुचः स्थ प्रजापतेर्धातुः
 सोमस्यर्चे त्वा रुचे त्वा द्युते त्वा भासे त्वा ज्योतिषे त्वा
 रोहिणी नख्यत्रम्प्रजापतिर्देवता मृगशीर्षं नख्यत्रं सोमो
 देवतार्द्रा नख्यत्रं रुद्रो देवता पुनर्वसू नख्यत्रमदिति-
 देवता तिष्यो नख्यत्रम्बृहस्पतिर्देवताश्रेषा नख्यत्रं सर्पा
 देवता मघा नख्यत्रम्पितरो देवता फल्गुनी नख्यत्रम्॥२६॥

अर्यमा देवता फल्गुनी नख्यत्रम्भगो देवता हस्तो
 नख्यत्रं सविता देवता चित्रा नख्यत्रमिन्द्रो देवता स्वाती
 नख्यत्रं वायुर्देवता विशाखे नख्यत्रमिन्द्राग्नी देवताऽनूराधा
 नख्यत्रम्मित्रो देवता रोहिणी नख्यत्रमिन्द्रो देवता विचृतौ
 नख्यत्रम्पितरो देवताषाढा नख्यत्रमापो देवताषाढा नख्यत्रं

विश्वे देवा देवतां श्रोणा नख्यत्रं विष्णुर्देवता श्रविष्ठा नख्यत्रं
वसवः॥ २७॥

देवतां शतभिषङ्गख्यत्रमिन्द्रो देवतां प्रोष्ठपदा
नख्यत्रमज एकपादेवतां प्रोष्ठपदा नख्यत्रमहिर्बुध्नियो
देवतां रेवती नख्यत्रम्पूषा देवतां श्वयुजौ नख्यत्रमश्विनौ
देवतां पभरणी नख्यत्रं यमो देवतां पूर्णा पश्चाद्यत्ते देवा
अदधुः॥ २८॥

फलं नख्यत्रं वसवस्त्रयस्त्रिंशच्च॥ १०॥

मधुश्च माधवश्च वासन्तिकावृतू शुक्रश्च शुचिश्च ग्रैष्मावृतू
नभश्च नभस्यश्च वार्षिकावृतू इषश्चोर्जश्च शारदावृतू
सहश्च सहस्यश्च हैमन्तिकावृतू तपश्च तपस्यश्च शैशिरावृतू
अग्नेरन्तःश्लेषोऽसि कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप
ओषधीः कल्पन्तामग्नयः पृथङ्म ज्यैष्ठ्याय सव्रताः॥ २९॥

येऽग्नयः समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी शैशिरावृतू अभि
कल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभि सं विशन्तु संयच्च प्रचेताश्चाग्नेः
सोमस्य सूर्यस्योग्रा च भीमा च पितृणां यमस्येन्द्रस्य ध्रुवा
च पृथिवी च देवस्य सवितुर्मरुतां वरुणस्य धर्त्री च धरित्री

च मि॒त्रावरु॑णयोर्मि॒त्रस्य॑ धा॒तुः प्राचीं॑ च प्र॒तीचीं॑ च॒ वसू॑नां
रु॒द्राणा॑म्॥ ३० ॥

आ॒दि॒त्याना॒न्ते तेऽधि॑पतय॒स्तेभ्यो॑ नम॒स्ते नो॑ मृडयन्तु ते
यं द्वि॒ष्मो यश्च॑ नो॒ द्वेष्टि॑ तं वो ज॒म्भे द॑धामि स॒हस्र॑स्य
प्र॒मा अ॑सि स॒हस्र॑स्य प्र॒तिमा॑ अ॒सि स॒हस्र॑स्य वि॒मा अ॑सि
स॒हस्र॑स्यो॒न्मा अ॑सि सा॒हस्रो॑ऽसि स॒हस्रा॑य त्वे॒मा मे॑ अग्र॒
इष्ट॑का धे॒नवः॑ स॒न्त्वेका॑ च श॒तं च॑ स॒हस्रं॑ चा॒युतं॑ च॥ ३१ ॥

नि॒युतं॑ च प्र॒युतं॑ चा॒र्बुदं॑ च॒ न्य॒र्बुदं॑ च॒ समु॑द्रश्च॒ मध्यं॑
चा॒न्तश्च॑ परार्धश्चे॒मा मे॑ अग्र॒ इष्ट॑का धे॒नवः॑ स॒न्तु ष॑ष्टिः
स॒हस्र॑म॒युत॑म॒ख्यीय॑माणा ऋत॒स्थाः स्थ॑र्ता॒वृधो॑ घृ॒तश्चुतो॑
मधु॑श्चु॒त ऊ॑र्ज॒स्वतीः॑ स्वधा॒विनी॒स्ता मे॑ अग्र॒ इष्ट॑का धे॒नवः॑
स॒न्तु वि॒राजो॑ नाम॑ का॒मदु॑घा॒ अमु॑त्रा॒मुष्मि॑ल्लो॒के॥ ३२ ॥

स॒व्रता॑ रु॒द्राणा॑म॒युतं॑श्च॒ पञ्च॑च॒त्वारि॑श॒च्च॥ ११ ॥ ————— [११]

स॒मि॒द्दि॒शामा॑शया॒ नः सु॑व॒र्विन्म॑धो॒रतो॑ मा॒धवः॑ पा॒त्वस्मान्॑।
अ॒ग्नि॒र्दे॒वो दु॑ष्ट॒री॒तुरदा॑भ्य इ॒दं ख॑ष॒त्रं र॑ख्यतु पा॒त्वस्मान्॑।
र॒थं॒तरं॑ सा॒मभिः॑ पा॒त्वस्मान्गा॑य॒त्री छ॑न्द॒सां वि॑श्वरू॒पा।
त्रि॒वृ॒त्रो वि॒ष्टया॑ स्तोमो॒ अ॒ह्नां॑ स॒मु॒द्रो वा॑त इ॒दमो॑जः पि॒पर्तु॑।

उ॒ग्रा दि॒शाम॒भिभू॑तिर्वयो॒धाः शुचिः॑ शु॒क्रे अह॑न्योज॒सीना॑।
इन्द्राधि॑पतिः पिपृ॒ताद॒तो नो॒ महि॑॥ ३३॥

ख॒षत्रं वि॒श्वतो॑ धा॒रये॒दम्। बृ॒हत्सामं॑ ख॒षत्र॒भृद्बृ॑द्धवृ॒ष्णियं॑
त्रि॒ष्टुभौजः॑ शु॒भित॒मुग्र॑वीरम्। इन्द्र॒ स्तोमे॑न प॒ञ्चद॑शेन॒ मध्य॑मि॒दं
वाते॑न॒ सग॑रेण र॒ख्य। प्राचीं॑ दि॒शाः सह॑य॒शा यश॑स्वती॒
विश्वे॑ दे॒वाः प्रा॒वृषा॒ह्ना सु॑व॒र्वती। इ॒दं ख॒षत्रं दु॑ष्टर॒मस्त्वो॒जो॒
ऽना॑धृष्टः सह॒स्त्रियः॑ सह॒स्वत्। वैरू॒पे साम॑न्नि॒ह तच्छ॑के॒म
जग॑त्यैनं वि॒ख्या वै॒श्यामः॑। विश्वे॑ दे॒वाः सप्त॑द॒शेन॑॥ ३४॥

वर्च॑ इ॒दं ख॒षत्रं॑ स॒लिल॑वा॒तमु॒ग्रम्। ध॒र्त्री दि॒शां
ख॒षत्र॑मि॒दं दा॑धारोप॒स्थाशा॑ना॒मित्र॑व॒दस्त्वो॒जः। मि॒त्रावरु॑णा
श॒रदा॒ह्ना चि॒कित्वा॒ अ॒स्मै रा॒ष्ट्राय॒ महि॑ श॒र्म यच्छ॑तम्।
वैरा॒जे साम॑न्नधि॒ मे मनी॑षानु॒ष्टुभा॒ सम्भृ॑तं वी॒र्यं॑ सहः॑।
इ॒दं ख॒षत्र॑मि॒त्रव॑दा॒र्द्रदा॑नु॒ मि॒त्रावरु॑णा र॒ख्यत॑माधि॒पत्यैः॑।
स॒म्राड्दि॒शाः सह॑सा॒म्नी सह॑स्वत्यु॒तुरहे॑म॒न्तो वि॒ष्टया॑ नः
पिप॑र्तु। अ॒व॒स्यु॒वाताः॑॥ ३५॥

बृ॒हती॑र्नु श॒क्ररी॑रि॒मं य॒ज्ञम॑वन्तु नो घृ॒ताचीः॑। सु॒व॒र्वती
सु॒दुघा॑ नः प॒य॑स्वती दि॒शां दे॒व्य॑वतु नो घृ॒ताचीः॑। त्वं

गोपाः पुंरएतोत पश्चाद्बृहस्पते याम्यां युद्धि वाचम्। ऊर्ध्वा
दिशाः रन्तिराशौषधीनाः संवत्सरेण सविता नो अह्वाम्।
रेवथसामातिच्छन्दा उ छन्दोजातशत्रुः स्योना नो अस्तु।
स्तोमत्रयस्त्रिंशे भुवनस्य पत्नि विवस्वद्वाते अग्नि नः॥३६॥

गृणाहि। घृतवती सवितराधिपत्यैः पयस्वती रन्तिराशा
नो अस्तु। ध्रुवा दिशां विष्णुपत्यघोरास्येशाना सहसो या
मनोता। बृहस्पतिर्मातरिश्वोत वायुः संधुवाना वाता अग्नि
नो गृणन्तु। विष्टम्भो दिवो धरुणः पृथिव्या अस्येशाना
जगतो विष्णुपत्नी। विश्वव्यचा इषयन्ती सुभूतिः शिवा नो
अस्त्वदितिरुपस्थै। वैश्वानरो न ऊत्या पृष्टो दिव्यनु नो-
ऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वङ्क्या नश्चित्र आ भुवत्को अद्य
युङ्क्ते॥३७॥

महिं सप्तदशेनावस्युवाता अग्नि नोऽनु नश्चतुर्दश च॥12॥—————[१२]

नमस्ते रुद्र नमो हिरण्यबाहवे नमस्सहमानाय नम आव्याधिनीभ्यो नमो भवाय नमो
ज्येष्ठाय नमो दुन्दुभ्याय नमस्सोमाय नम इरिण्याय द्रापे सहस्राण्येकादश॥11॥ नमस्ते रुद्र
नमो भवाय द्रापे सप्तविंशतिः॥27॥ नमस्ते रुद्र तवै जम्भे दधामि॥—————[१३]

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

नमस्ते रुद्र मन्यव उतो त इषवे नमः। नमस्ते अस्तु
धन्वने बाहुभ्यामुत ते नमः। या त इषुः शिवतमा शिवम्बभूव
ते धनुः। शिवा शरव्या या तव तया नो रुद्र मृडया। या ते
रुद्र शिवा तनूरघोरापापकाशिनी। तया नस्तनुवा शतमया
गिरिशन्ताभि चाकशीहि। यामिषु गिरिशन्त हस्तैः॥१॥

बिभर्ष्यस्तवे। शिवां गिरित्र तां कुरु मा हिंसीः पुरुषं
जगत्। शिवेन वचसा त्वा गिरिशाच्छा वदामसि। यथा
नः सर्वमिज्जगदयख्मः सुमना असत्। अध्यवोचदधिवक्ता
प्रथमो दैव्यो भिषक्। अहीश्च सर्वाञ्जम्भयन्त्सर्वाश्च
यातुधान्यः। असौ यस्ताम्रो अरुण उत बभ्रुः सुमङ्गलः। ये
चेमा रुद्रा अभितो दिख्युः॥२॥

श्रिताः सहस्रशोऽवैषाः हेड ईमहे। असौ योऽवसर्पति
नीलग्रीवो विलोहितः। उत्तैनं गोपा अदृशन्नदृशन्नुदहार्यः।
उत्तैनं विश्वा भूतानि स दृष्टो मृडयाति नः। नमो अस्तु
नीलग्रीवाय सहस्राख्याय मीढुषे। अथो ये अस्य सत्वानो-

ऽहं तेभ्योऽकरं नमः। प्र मुञ्च धन्वंनस्त्वमुभयोरार्त्रियोज्याम्।
याश्च ते हस्त इषवः॥३॥

परा ता भगवो वप। अवतत्य धनुस्त्व९ सहस्राख्य
शतेषुधे। निशीर्य शल्यानाम्मुखा शिवो नः सुमना भव।
विज्यं धनुः कपर्दिनो विशाल्यो बाणवा९ उत। अनैशन्नस्येषव
आभुरस्य निषङ्गथिः। या ते हेतिर्मीदुष्टम् हस्ते बभूव ते
धनुः। तयास्मान् विश्वतस्त्वमयख्यमया परि भुज। नमस्ते
अस्त्वायुधायानातताय धृष्णवै। उभाभ्यामुत ते नमो बाहुभ्यां
तव धन्वने। परि ते धन्वनो हेतिरस्मान्वृणक्तु विश्वतः। अथो
य इषुधिस्तवारे अस्मन्नि धेहि तम्॥४॥

हस्ते दिखिष्वपव उभाभ्यां द्वाविंशतिश्च॥१॥ [१]

नमो हिरण्यबाहवे सेनान्ये दिशां च पतये नमो
नमो वृखेभ्यो हरिकेशेभ्यः पशूनाम्पतये नमो नमः
सस्मिञ्जराय त्विषीमते पथीनाम्पतये नमो नमो बभ्रुशाय
विव्याधिनेऽन्नानाम्पतये नमो नमो हरिकेशायोपवीतिने
पुष्टानाम्पतये नमो नमो भवस्य हेत्यै जगताम्पतये
नमो नमो रुद्रायातताविने ख्वेत्राणाम्पतये नमो नमः

सू॒तायाह॑न्त्याय॒ वना॑ना॒म्पत॑ये॒ नमो॒ नमः॑ ॥ ५ ॥

रोहि॑ताय॒ स्थ॒पत॑ये॒ वृ॒ख्याणा॑म्पत॑ये॒ नमो॒ नमो॑
म॒न्त्रिणे॑ वाणि॒जाय॒ क॒ख्याणा॑म्पत॑ये॒ नमो॒ नमो॑ भुव॒न्तये॑
वा॒रि॒वस्कृ॑तायौष॒धीना॑म्पत॑ये॒ नमो॒ नम॑ उ॒च्चैर्घो॑षायाक्र॒न्दय॑ते
प॒त्तीना॑म्पत॑ये॒ नमो॒ नमः॑ कृ॒त्स्नवी॑ताय॒ धाव॑ते॒ सत्त्वं॑ना॒म्पत॑ये॒
नमः॑ ॥ ६ ॥

वना॑ना॒म्पत॑ये॒ नमो॒ नम॑ ए॒कान्त्रि॑ंशच्च॑ ॥ २ ॥ [२]

नमः॑ स॒हमा॑नाय॒ निव्या॑धि॒न आ॒व्या॑धि॒नीना॑म्पत॑ये॒ नमो॑
नमः॑ ककु॒भाय॑ निष॒ङ्गिणे॑ स्ते॒नाना॑म्पत॑ये॒ नमो॒ नमो॑ निष॒ङ्गिण॑
इषु॑धि॒मते॒ तस्क॑राणा॒म्पत॑ये॒ नमो॒ नमो॑ व॒ञ्चते॒ परि॑व॒ञ्चते॒
स्ता॒यूना॑म्पत॑ये॒ नमो॒ नमो॑ नि॒चेर॑वे॒ परि॑च॒राया॑र॒ण्याना॑म्पत॑ये॒
नमो॑ नमः॑ सृ॒कावि॑भ्यो॒ जिघा॑स॒द्भ्यो मु॑ष्ण॒ताम्पत॑ये॒ नमो॑
नमो॑ऽसि॒मद्भ्यो॒ नक्तं॑ चर॒द्भ्यः प्र॑कृ॒न्ताना॑म्पत॑ये॒ नमो॑ नम॑
उ॒ष्णी॒षिणे॑ गि॒रिच॑राय॒ कुलु॑श्चाना॒म्पत॑ये॒ नमो॒ नमः॑ ॥ ७ ॥

इषु॑म॒द्भ्यो ध॒न्वावि॑भ्यश्च वो॒ नमो॒ नम॑ आ॒तन्वा॑नेभ्यः
प्र॒ति॒दधा॑नेभ्यश्च वो॒ नमो॒ नम॑ आ॒यच्छ॑द्भ्यो वि॒सृज॑द्भ्यश्च वो॒
नमो॑ नमो॑ऽस्य॑द्भ्यो वि॒ध्य॑द्भ्यश्च वो॒ नमो॒ नम॑ आ॒सी॑नेभ्यः

शयानेभ्यश्च वो नमो नमः स्वपद्भ्यो जाग्रद्भ्यश्च वो नमो
 नमस्तिष्ठद्भ्यो धावद्भ्यश्च वो नमो नमः सभाभ्यः सभापतिभ्यश्च
 वो नमो नमो अश्वेभ्योऽश्वपतिभ्यश्च वो नमः॥८॥

कुलुश्चानाम्पतये नमो नमोऽश्वपतिभ्यस्त्रीणि च॥३॥ [३]

नम आव्याधिनीभ्यो विविध्यन्तीभ्यश्च वो नमो
 नम उगणाभ्यस्तृहतीभ्यश्च वो नमो नमो गृत्सेभ्यो
 गृत्सपतिभ्यश्च वो नमो नमो व्रातेभ्यो व्रातपतिभ्यश्च वो
 नमो नमो गुणेभ्यो गुणपतिभ्यश्च वो नमो नमो विरूपेभ्यो
 विश्वरूपेभ्यश्च वो नमो नमो महद्भ्यः ख्युल्लकेभ्यश्च वो नमो
 नमो रथिभ्योऽरथेभ्यश्च वो नमो नमो रथेभ्यः॥९॥

रथपतिभ्यश्च वो नमो नमः सेनाभ्यः सेनानिभ्यश्च वो
 नमो नमः ख्यत्तृभ्यः संग्रहीतृभ्यश्च वो नमो नमस्तख्यभ्यो
 रथकारेभ्यश्च वो नमो नमः कुलालेभ्यः कर्मरिभ्यश्च वो
 नमो नमः पुञ्जिष्टेभ्यो निषादेभ्यश्च वो नमो नम इषुकृद्भ्यो
 धन्वकृद्भ्यश्च वो नमो नमो मृगयुभ्यः श्वनिभ्यश्च वो नमो नमः
 श्वभ्यः श्वपतिभ्यश्च वो नमः॥१०॥

रथेभ्यः श्वपतिभ्यश्च द्वे च॥४॥ [४]

नमो भ॒वाय॑ च रु॒द्राय॑ च॒ नमः॑ श॒र्वाय॑ च प॒शुप॑तये च॒ नमो॑
 नील॑ग्रीवाय च शि॒ति॒क॒ण्ठाय॑ च॒ नमः॑ क॒पर्दि॑ने च॒ व्यु॑त्त॒केशाय॑
 च॒ नमः॑ स॒हस्रा॑ख्याय च श॒त॒ध॒न्वने॑ च॒ नमो॑ गि॒रि॒शाय॑ च
 शि॒पि॒वि॒ष्टाय॑ च॒ नमो॑ मी॒ढु॒ष्टे॒माय॑ चे॒षु॒मते॑ च॒ नमो॑ ह॒स्वाय॑
 च वा॒म॒नाय॑ च॒ नमो॑ बृ॒हते॑ च॒ वर्॒ष्णी॑यसे च॒ नमो॑ वृ॒द्धाय॑ च
 संवृ॑ध्वने च॥११॥

नमो अ॒ग्रि॒याय॑ च प्र॒थ॒माय॑ च॒ नमः॑ आ॒शवे॑ चाजि॒राय॑ च॒
 नमः॑ शी॒घ्रि॒याय॑ च॒ शी॒भ्याय॑ च॒ नमः॑ ऊ॒र्म्याय॑ चाव॒स्व॒न्याय॑
 च॒ नमः॑ स्रो॒त॒स्याय॑ च॒ द्वी॒प्याय॑ च॥१२॥

संवृ॑ध्वने च॒ पञ्च॑विंशतिश्च॥५॥ [५]

नमो॑ ज्ये॒ष्ठाय॑ च क॒नि॒ष्ठाय॑ च॒ नमः॑ पू॒र्व॒जाय॑ चाप॒र्जाय॑ च॒
 नमो॑ म॒ध्य॒माय॑ चाप॒ग॒ल्भाय॑ च॒ नमो॑ जघ॒न्याय॑ च॒ बु॒ध्रि॒याय॑
 च॒ नमः॑ सो॒भ्याय॑ च प्र॒ति॒स॒र्याय॑ च॒ नमो॑ या॒म्याय॑ च॒ र॒खे॒म्याय॑
 च॒ नमः॑ उ॒र्व॒र्याय॑ च॒ ख॒ल्याय॑ च॒ नमः॑ श्लो॒क्याय॑ चाव॒सा॒न्याय॑
 च॒ नमो॑ व॒न्याय॑ च॒ क॒र॒ख्याय॑ च॒ नमः॑ श्र॒वाय॑ च प्र॒ति॒श्र॒वाय॑
 च॥१३॥

नमः॑ आ॒शु॒षे॒णाय॑ चा॒शु॒र॒थाय॑ च॒ नमः॑ शू॒राय॑ चाव॒भि॒न्दते॑

च नमो वर्मिणे च वरूथिने च नमो बिल्मिने च कवचिने
च नमः श्रुताय च श्रुतसेनाय च॥१४॥

प्रतिश्रवाय च पञ्चविंशतिश्च॥६॥ [६]

नमो दुन्दुभ्याय चाहनन्याय च नमो धृष्णवे च प्रमृशाय
च नमो दूताय च प्रहिताय च नमो निषङ्गिणे चेषुधिमते
च नमस्तीरख्णेषवे चायुधिने च नमः स्वायुधाय च सुधन्वने
च नमः स्रुत्याय च पथ्याय च नमः काट्याय च नीप्याय
च नमः सूद्याय च सरस्याय च नमो नाद्याय च वैशन्ताय
च॥१५॥

नमः कूप्याय चावट्याय च नमो वर्ष्याय चावर्ष्याय च
नमो मेघ्याय च विद्युत्याय च नम ईध्रियाय चातप्याय च
नमो वात्याय च रेष्मियाय च नमो वास्तव्याय च वास्तुपाय
च॥१६॥

वैशन्ताय च त्रिंशच्च॥७॥ [७]

नमः सोमाय च रुद्राय च नमस्ताम्राय चारुणाय च नमः
शङ्गाय च पशुपतये च नम उग्राय च भीमाय च नमो
अग्रेवधाय च दूरेवधाय च नमो हृत्रे च हनीयसे च नमो

वृ॒ख्येभ्यो॒ हरि॑केशेभ्यो॒ नम॑स्ता॒राय॒ नमः॑ श॒म्भवे॑ च मयो॒भवे॑ च॒
नमः॑ शं॒कराय॑ च मयस्क॒राय॑ च॒ नमः॑ शि॒वाय॑ च शि॒वत॑राय॒
च॥१७॥

नम॑स्ती॒र्थाय॑ च॒ कू॒ल्याय॑ च॒ नमः॑ पा॒र्याय॑ चावा॒र्याय॑ च॒
नमः॑ प्र॒तर॑णाय चोत्त॒र॑णाय च॒ नमः॑ आता॒र्याय॑ चाला॒द्याय॑ च॒
नमः॑ श॒ष्याय॑ च॒ फे॒न्याय॑ च॒ नमः॑ सि॒क्त्याय॑ च प्रवा॒ह्याय॑
च॥१८॥

शि॒वत॑राय च त्रि॒ंशच्च॥८॥ [८]

नम॑ इरि॒ण्याय॑ च प्रप॒थ्याय॑ च॒ नमः॑ कि॒शिला॑य च॒
ख्य॑णाय च॒ नमः॑ कप॒र्दिने॑ च पु॒ल॒स्तये॑ च॒ नमो॑ गो॒ष्प्राय॑
च॒ गृ॒ह्याय॑ च॒ नम॑स्त॒ल्प्याय॑ च॒ गे॒ह्याय॑ च॒ नमः॑ का॒ट्याय॑
च॒ ग॒ह्वरे॑ष्ठाय च॒ नमो॑ हृद॒य्याय॑ च निवे॒ष्याय॑ च॒ नमः॑
पा॒स॒व्याय॑ च रज॒स्याय॑ च॒ नमः॑ शु॒ष्क्याय॑ च हरि॒त्याय॑ च॒
नमो॑ लो॒प्याय॑ चो॒ल॒प्याय॑ च॥१९॥

नम॑ ऊ॒र्व्याय॑ च सू॒र्म्याय॑ च॒ नमः॑ पु॒र्ण्याय॑ च पर्णश॒द्याय॑
च॒ नमो॑ऽपगु॒रमा॑णाय चाभिघ्न॒ते च॒ नमः॑ आ॒क्खि॒द॒ते च॑
प्र॒क्खि॒द॒ते च॒ नमो॑ वः कि॒रि॒केभ्यो॑ दे॒वाना॑ हृद॒येभ्यो॑ नमो॑

वि॒र॒खी॒ण॒के॒भ्यो॒ नमो॑ वि॒चि॒न्व॒त्के॒भ्यो॒ नम॑ आ॒नि॒र॒ह॒ते॒भ्यो॒ नम॑
आमी॒व॒त्के॒भ्यः॑ ॥ २० ॥

उ॒ल॒प्या॒य च॒ त्रय॑स्त्रि॒ंशच्च॑ ॥ १ ॥ [१]

द्रा॒पे अ॒न्ध॑स॒स्पते॒ दरि॑द्र॒न्नील॑लो॒हित॑ । ए॒षाम्पु॑रु॒षाणा॑मे॒षाम्प॑शू॒
भे॒र्मारो॒ मो ए॑षां किं च॒नाम॑मत् । या ते॑ रु॒द्र शि॒वा त॒नूः शि॒वा
वि॒श्वाह॑भे॒षजी॑ । शि॒वा रु॒द्रस्य॑ भे॒षजी॑ तया॑ नो मृ॒ड जी॒वसे॑ ।
इ॒मा रु॒द्राय॑ त॒वसे॑ क॒पर्दि॑ने॒ ख्य॒यद्वी॑राय॒ प्र भ॑रामहे
म॒तिम् । यथा॑ नः श॒मसं॑द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे॒ विश्व॑म्पु॒ष्टम्प्रा॒मे
अ॒स्मिन् ॥ २१ ॥

अना॑तु॒रम् । मृ॒डा नो॑ रु॒द्रोत॑ नो मय॑स्कृ॒धि ख्य॒यद्वी॑राय॒
नम॑सा वि॒धेम॑ ते । यच्छं च॒ योश्च॒ मनु॑राय॒जे पि॒ता तद॑श्याम॒
तव॑ रु॒द्र प्र॒णीतौ॑ । मा नो॑ म॒हान्त॑मु॒त मा नो॑ अ॒र्भक॑म्मा
न उ॒ख्यन्त॑मु॒त मा न॑ उ॒ख्यि॑तम् । मा नो॑ व॒धीः पि॒तर॑म्मो॒त
मा॒तर॑म्पि॒या मा न॑स्त॒नुवः॑ ॥ २२ ॥

रु॒द्र री॒रि॒षः । मा न॑स्तो॒के तन॑ये॒ मा न॒ आयु॑षि॒ मा नो॒
गोषु॑ मा नो॒ अश्वे॑षु री॒रि॒षः । वी॒रान्मा॑ नो॒ रुद्र॑ भा॒मि॒तो
व॒धीर्ह॒विष्म॑न्तो॒ नम॑सा वि॒धेम॑ ते । आ॒रा॒त्ते गो॒घ्न उ॒त पू॑रुष॒घ्ने

रख्यद्वीराय सुम्रमस्मे ते अस्तु। रख्यां च नो अधि च देव
ब्रूयधा च नः शर्म यच्छ द्विबर्हाः। स्तुहि॥२३॥

श्रुतं गर्तसदं युवानम्मृगं न भीममुपहृतमुग्रम्। मृडा
जरित्रे रुद्र स्तवानो अन्यं ते अस्मन्नि वपन्तु सेनाः।
परि णो रुद्रस्य हेतिर्वृणक्तु परि त्वेषस्य दुर्मतिरघायोः।
अव स्थिरा मघवद्भ्यस्तनुष्व मीढ्वस्तोकाय तनयाय मृडय।
मीढुष्टम शिवतम शिवो नः सुमना भव। परमे वृख्य आयुधं
निधाय कृत्तिं वसान आ चर पिनाकम्॥२४॥

बिभ्रदा गंहि। विकिरिद् विलोहित नमस्ते अस्तु भगवः।
यास्ते सहस्रं हेतयोऽन्यमस्मन्नि वपन्तु ताः। सहस्राणि
सहस्रधा बाहुवोस्तव हेतयः। तासामीशानो भगवः पराचीना
मुखा कृधि॥२५॥

अस्मिं स्तुतुः स्तुहि पिनाकमेकान्नत्रिंशच्च॥१०॥

[१०]

सहस्राणि सहस्रशो ये रुद्रा अधि भूम्याम्। तेषां
सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि। अस्मिन्महत्यर्णवेऽ-
न्तरिख्ये भवा अधि। नीलग्रीवाः शितिकण्ठाः शर्वा
अधः ख्यमाचराः। नीलग्रीवाः शितिकण्ठा दिवः रुद्रा

उपश्रिताः। ये वृख्षेषु सस्मिञ्जरा नीलग्रीवा विलोहिताः।
 ये भूतानामधिपतयो विशिखासः कपर्दिनः। ये अत्रैषु
 विविध्यन्ति पात्रेषु पिबन्तो जनान्। ये पथाम्पथिरख्य
 ऐलबृदा यव्युधः। ये तीर्थानि॥२६॥

प्रचरन्ति सूकावन्तो निषङ्गिणः। य एतावन्तश्च भूयांसश्च
 दिशो रुद्रा वितस्थिरे। तेषां सहस्रयोजनेऽव धन्वानि
 तन्मसि। नमो रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यां येऽन्तरिख्ये ये दिवि
 येषामन्नं वातो वर्षमिषवस्तेभ्यो दश प्राचीर्दश दखिणा
 दश प्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्ध्वास्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते
 यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि॥२७॥

तीर्थानि यश्च षट्॥११॥ [११]

अश्मन् य इमोदेनमाशुः प्राचीं जीमूतस्य यदक्रन्दो मा नो मित्रो ये वाजिनं नवं॥९॥
 अश्मन्मनोयुजं प्राचीमनु शर्म यच्छतु तेषामभिगूतिः षट्त्वारिंशत्। अश्मन् हविष्मान्॥ हरिः
 ओम्। श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ [१२]

अश्मन् य इमोदेनमाशुः प्राचीं जीमूतस्य यदक्रन्दो मा नो मित्रो ये वाजिनं नवं॥९॥
 अश्मन्मनोयुजं प्राचीमनु शर्म यच्छतु तेषामभिगूतिः षट्त्वारिंशत्। अश्मन् हविष्मान्॥ हरिः
 ओम्। श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥ [१३]

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः॥

अश्मन्नूर्जम्पर्वते शिश्रियाणां वाते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे।
 अद्ध्य ओषधीभ्यो वनस्पतिभ्योऽधि सम्भृतां तां न इषमूर्जं
 धत्त मरुतः सःरराणाः। अश्मंस्ते ख्युदमुं ते शुगृच्छतु यं
 द्विष्मः। समुद्रस्य त्वाऽवाकयाग्ने परि व्ययामसि। पावको
 अस्मभ्यं शिवो भव। हिमस्य त्वा जरायुणाग्ने परि
 व्ययामसि। पावको अस्मभ्यं शिवो भव। उप॥१॥

ज्मन्नुप वेतसेऽवत्तरं नदीष्वा। अग्ने पित्तमपामसि।
 मण्डूकि ताभिरा गंहि सेमं नो यज्ञम्। पावकवर्णं शिवं
 कृधि। पावक आ चितयन्त्या कृपा। ख्यामन्नुरुच उषसो
 न भानुना। तूर्वन्न यामन्नेतशस्य नू रण आ यो घृणे।
 न ततृषाणो अजरः। अग्ने पावक रोचिषा मन्द्रया देव
 जिह्वया। आ देवान्॥२॥

वर्षि यर्षि च। स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवा इहा
 वह। उप यज्ञं हविश्च नः। अपामिदं न्ययनं समुद्रस्य
 निवेशनम्। अन्यं ते अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यं

शि॒वो भ॑व। नम॑स्ते॒ हर॑से शो॒चिषे॒ नम॑स्ते अ॒स्त्वर्चि॑षे। अ॒न्यं
ते॒ अ॒स्मत्त॑पन्तु हे॒तयः॑ पाव॒को अ॒स्मभ्य॑ꣳ शि॒वो भ॑व। नृ॒षदे॒
वट्॥ ३॥

अ॒प्सुष॑दे॒ वड्ढ॑न॒सदे॒ वड्ढ॑र्हिषदे॒ वट्थ्सु॑व॒र्विदे॒ वट्। ये दे॒वा
दे॒वानां॑ य॒ज्ञियां॑ य॒ज्ञिया॑नाꣳ सं॒वथ्स॑रीण॒मुप॑ भा॒गमा॑स॒ते।
अ॒हुता॑दो ह॒विषो॑ य॒ज्ञे अ॒स्मिन्त्स्व॑यं जु॒हुध्व॑म्मधु॒नो घृ॑तस्य।
ये दे॒वा दे॒वेष्वधि॑ दे॒वत्व॑मायन् ये ब्रह्म॑णः पु॒रए॑तारो अ॒स्य।
येभ्यो॑ न॒र्ते पव॑ते॒ धाम् किं च॒न न ते दि॒वो न पृ॑थि॒व्या अधि॑
स्रु॑षु। प्रा॒णदाः॥ ४॥

अ॒पा॒न॒दा व्या॑न॒दाश्च॑र॒ख्युर्दा॑ व॒र्चो॑दा व॒रिवो॑दाः। अ॒न्यं
ते॒ अ॒स्मत्त॑पन्तु हे॒तयः॑ पाव॒को अ॒स्मभ्य॑ꣳ शि॒वो भ॑व।
अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑ यꣳस॒द्विध्वं॑ न्य॒त्रिण॑म्। अ॒ग्निर्नो॑
वꣳस॑ते र॒यिम्। सै॒नानी॑केन सु॒विद॑त्रो अ॒स्मे य॑ष्टा दे॒वाꣳ
आय॑जिष्ठः स्व॒स्ति। अ॒द॒भ्यो गो॒पा उ॒त नः॑ प॒र॒स्पा अ॒ग्ने
द्यु॑मदु॒त रे॒वद्दि॑दीहि॥ ५॥

उप॑ दे॒वान् व॒द्ग्रा॑ण॒दाश्च॑तु॒श्चत्वारि॑ꣳशच्च॥ १॥ [१]

य इ॒मा वि॒श्वा भु॑व॒नानि॑ जु॒ह्वद्वि॑र्होता॑ निष॒सादा॑ पि॒ता

नः। स आशिषा द्रविणमिच्छमानः परमच्छदो वर आ
 विवेश। विश्वकर्मा मनसा यद्विहाया धाता विधाता परमोत
 संदृक्। तेषामिष्टानि समिषा मदन्ति यत्र सत्तर्षीन्पर
 एकमाहुः। यो नः पिता जनिता यो विधाता यो नः सतो
 अभ्या सञ्जजान।॥६॥

यो देवानां नामधा एक एव तं सम्प्रश्नम्भुवना
 यन्त्यन्या। त आयजन्त द्रविणं समस्मा ऋषयः
 पूर्वं जरितारो न भूना। असूर्ता सूर्ता रजसो विमाने
 ये भूतानि समकृण्वन्निमानि। न तं विदाथ य इदं
 जजानान्यद्युष्माकमन्तरम्भवाति। नीहारेण प्रावृता जल्प्या
 चासुतृप उक्थशासंश्चरन्ति। पुरो दिवा पर एना॥७॥

पृथिव्या पुरो देवेभिरसुरैर्गुहा यत्। कं स्विद्गर्भं प्रथमं
 दध्र आपो यत्र देवाः समगच्छन्त विश्वे। तमिद्गर्भम्प्रथमं
 दध्र आपो यत्र देवाः समगच्छन्त विश्वे। अजस्य
 नाभावध्येकमर्पितय्यस्मिन्निदं विश्वम्भुवनं मधि श्रितम्।
 विश्वकर्मा ह्यजनिष्ट देव आदिद्गन्धर्वो अभवद्वितीयः। तृतीयः
 पिता जनिताौषधीनाम्॥८॥

अपां गर्भं व्यदधात्पुरुत्रा। चख्युषः पिता मनसा हि
 धीरो घृतमेने अजनन्नन्नमाने। यदेदन्ता अददहन्त
 पूर्वं आदिद्यावापृथिवी अप्रथेताम्। विश्वतश्चख्युरुत
 विश्वतोमुखो विश्वतोहस्त उत विश्वतस्पात्। सं बाहुभ्यां
 नमति सम्पतत्रैद्यावापृथिवी जनयन्देव एकः। किं
 स्विदासीदधिष्ठानमारम्भणं कतमथिस्वत्किमासीत्। यदी
 भूमिं जनयन्॥१॥

विश्वकर्मा वि द्यामौर्णोन्महिना विश्वचख्याः। किं
 स्विद्वनं क उ स वृख्य आसीद्यतो द्यावापृथिवी निष्टतख्युः।
 मनीषिणो मनसा पृच्छतेदु तद्यदध्यतिष्ठद्भुवनानि धारयन्।
 या ते धामानि परमाणि यावमा या मध्यमा विश्वकर्मन्नुतेमा।
 शिख्या सखिभ्यो हविषि स्वधावः स्वयं यजस्व तनुवं
 जुषाणः। वाचस्पतिं विश्वकर्माणमृतये॥१०॥

मनोयुजं वाजं अद्या हुवेम। स नो नेदिष्ठा हवनानि
 जोषते विश्वशम्भूरवसे साधुकर्मा। विश्वकर्मन् हविषा
 वावृधानः स्वयं यजस्व तनुवं जुषाणः। मुह्यन्त्वन्ये
 अभितः सपत्ना इहास्माकम्मघवा सूरिरस्तु। विश्वकर्मन्

ह॒विषा॒ वर्ध॑नेन त्रा॒तार॒मिन्द्र॑म॒कृणो॑रव॒ध्यम्। तस्मै॒ विशः॑
सम॑नमन्त पूर्वी॒रय॑मु॒ग्रो वि॑ह॒व्यो यथा॑सत्। स॒मुद्रा॑य॒ वयु॑ना॒य
सिन्धू॑ना॒म्पत॑ये नमः। न॒दीना॒ः सर्वा॑सा॒म्पि॒त्रे जु॑हुता
वि॒श्वक॑र्मणे॒ विश्वा॑हाम॒र्त्यः ह॒विः॥११॥

ज॒जानै॑नोष॒धीनां॒ भूमिं॑ ज॒नय॑न्नृ॒तये॒ नमो॒ नवं॒ च॥२॥ [२]

उदे॑नमु॒त्तरां॒ न॒याग्रे॑ घृ॒तेना॑हुत। रा॒यस्पोषे॑ण॒ सः सृ॑ज
प्र॒जया॑ च॒ धने॑न च। इन्द्रे॑म॒म्प्र॒तरां॒ कृ॒धि स॒जा॒ताना॑म॒सद्व॑शी।
समे॑न॒ वर्च॑सा सृज दे॒वेभ्यो॑ भाग॒धा अ॑सत्। यस्य॑ कु॒र्मो
ह॒विर्गृ॑हे तम॑ग्रे वर्ध॒या त्वम्। तस्मै॒ देवा॑ अधि॒ ब्रव॑न्न॒यं च॒
ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑। उदु॑ त्वा वि॒श्वे दे॒वाः॥१२॥

अ॒ग्रे भ॑रन्तु चि॒त्तिभिः॑। स नो॑ भव शि॒वत॑मः सु॒प्रती॑को
वि॒भाव॑सुः। प॒ञ्च दि॒शो दै॒वीर्य॑ज्ञम॒वन्तु॒ देवी॑र॒पाम॑तिं
दु॒र्मति॑म्बाध॒मानाः॑। रा॒यस्पोषे॑ य॒ज्ञप॑तिमा॒भज॑न्तीः। रा॒यस्पोषे॑
अधि॑ य॒ज्ञो अ॑स्था॒त्समि॑द्धे अ॒ग्नाव॑धि॒ माम॑हा॒नः। उ॒क्थ॑प॒त्र
ई॒ड्यो गृ॑भी॒तस्त॑प्तं घ॒र्मम्प॑रि॒गृह्या॑यजन्त। ऊ॒र्जा य॒द्यज्ञ॑मश॒मन्त॑
दे॒वा दै॒व्याय॑ ध॒र्त्रे जो॑ष्टे। दे॒वश्रीः॑ श्रीम॑णाः श॒तप॑याः॥१३॥

परिगृह्य देवा यज्ञमायन्। सूर्यरश्मिरहरिकेशः
 पुरस्तात्सविता ज्योतिरुदयाः अजस्रम्। तस्य पूषा
 प्रसवं याति देवः सम्पश्यन्विश्वा भुवनानि गोपाः। देवा
 देवेभ्यो अध्वर्यन्तो अस्थुर्वीतः शमित्रे शमिता यजध्वै।
 तुरीयो यज्ञो यत्र हव्यमेति ततः पावका आशिषो नो
 जुषन्ताम्। विमानं एष दिवो मध्यं आस्त आपप्रिवान्नोदसी
 अन्तरिख्यम्। स विश्वार्चीरभि॥१४॥

चष्टे घृताचीरन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। उख्या समुद्रो
 अरुणः सुपर्णः पूर्वस्य योनिंमपितुरा विवेश। मध्ये दिवो
 निहितः पृश्निरश्मा वि चक्रमे रजसः पात्यन्तौ। इन्द्रं विश्वा
 अवीवृधन्समुद्रव्यचसं गिरः। रथीतमः रथीनां वाजानां
 सत्पतिम्पतिम्। सुम्रहूर्यज्ञो देवाः आ च वरख्यद्यख्यदग्निर्देवो
 देवाः आ च वरख्यत्। वाजस्य मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीत्।
 अथा सपत्नाः इन्द्रो मे निग्राभेणाधराः अकः। उद्ग्राभं च
 निग्राभं च ब्रह्म देवा अवीवृधन्। अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे
 विषूचीनान्व्यस्यताम्॥१५॥

आशुः शिशा॒नो वृष॒भो न यु॒ध्मो घ॑नाघ॒नः
 र॒खोभ॑णश्च॒र॒षणी॑नाम्। स॒ङ्क्र॑न्द॒नोऽनि॑मिष॒ एक॑वीरः श॒त॑
 सेना॑ अजय॒त्स॒ाक॑मिन्द्रः। स॒ंक्र॑न्द॒नेना॑निमि॒षेण॑ जि॒ष्णुना॑
 यु॒त्का॒रेण॑ दु॒श्च॒वने॑न॒ धृ॒ष्णुना॑। तदिन्द्रे॑ण जयत॒ तत्स॑ह॒ध्वं
 यु॒धो न॑र॒ इषु॑ह॒स्तेन॑ वृ॒ष्णा। स इषु॑ह॒स्तैः स नि॑ष॒ङ्गिभि॑र्वशी
 स॒ऽस्र॑ष्टा स यु॒ध इन्द्रो॑ ग॒णेन॑। स॒ऽसृ॑ष्ट॒जि॒त्सोम॑पा
 बा॒हुश॒र्ध्यूर्ध्व॑ध॒न्वा प्र॑ति॒हिता॑भि॒रस्ता॑। बृह॑स्प॒ते परि॑
 दीय॥१६॥

रथे॑न र॒खोहा॑मित्रा॑ अ॒प॒बाध॑मानः। प्र॒भ॒ञ्जन्त्सेना॑ः
 प्रमृ॑णो यु॒धा ज॑य॒न्त॒स्माक॑मे॒ध्यवि॑ता रथाना॑म्। गो॒त्रभि॑दं
 गो॒विदं॑ वज्र॑बाहुं ज॑य॒न्त॒मज्मं॑ प्रमृ॑णन्त॒मोज॑सा। इ॒म॑
 स॒जाता॑ अनु॒ वी॒रय॑ध्व॒मिन्द्रः॑ स॒खायोऽनु॑ स॑ र॒भध्व॑म्।
 ब॒ल॒वि॒ज्ञायः॑ स्थ॒वि॒रः प्र॑वी॒रः स॑ह॒स्वान् वा॒जी स॑ह॒मान
 उ॒ग्रः। अ॒भि॒वी॒रो अ॒भि॒स॒त्वा स॑हो॒जा जै॑त्र॒मिन्द्र॑ रथ॒मा ति॑ष्ठ
 गो॒वित्। अ॒भि गो॒त्राणि॑ स॒ह॒सा गा॑ह॒मानोऽदा॑यः॥१७॥

वी॒रः श॒तम॑न्युरिन्द्रः। दु॒श्च॒व॒नः पृ॑तना॒षाड॑यु॒ध्योऽस्माक॑
 सेना॑ अव॒तु प्र॑ यु॒त्सु। इन्द्रं॑ आसां ने॒ता बृह॑स्प॒तिर्द॑खि॒षणा
 य॒ज्ञः पु॒र ए॒तु सोमः॑। दे॒व॒से॒नाना॑मभि॒भञ्ज॑तीनां

जयन्तीनाम्मु॒रुतो॑ य॒न्त्वग्रै॑। इन्द्र॑स्य॒ वृष्णो॑ वरुणस्य॒ राज्ञ॑
आदित्याना॑म्मु॒रुता॒५ शर्ध॑ उ॒ग्रम्। म॒हाम॑नसाम्भुवनच्य॒वानां॑
घोषो॑ दे॒वानां॑ जय॑तामुद॒स्थात्। अ॒स्माक॑मिन्द्रः॒ समृ॑तेषु
ध्व॒जेष्व॒स्माकं॑ या इष॑वस्ता ज॒यन्तु॑॥१८॥

अ॒स्माकं॑ वी॒रा उत्त॑रे भवन्त्व॒स्मानु॑ दे॒वा अव॑ता ह॒वेषु॑।
उद्ध॑र्षय म॒घव॑न्नायु॒धान्यु॒त्सत्वं॑नाम्मा॒मकाना॑म्महा॒सि।
उद्ध॑त्रहन्वा॒जिनां॑ वा॒जिना॑न्यु॒द्रथानां॑ जय॑तामेतु॒ घोषः॑। उप॒
प्रेत॑ जय॑ता नरः स्थि॒रा वः॑ सन्तु बा॒हवः॑। इन्द्रो॑ वः
शर्म॑ यच्छ॒त्वनाधृ॑ष्या यथास॑थ। अ॒वसृ॑ष्टा॒ परा॑ प॒त शर॑व्ये
ब्रह्म॑स॒शिता॑। गच्छा॒मित्रा॑न्प्र॥१९॥

वि॒श मैषां॑ कं च॒नोच्छि॑षः। म॒र्माणि॑ ते व॒र्मभि॑श्छादयामि
सोम॑स्त्वा॒ राजा॑मृते॒नाभि॑ व॒स्ताम्। उ॒रोर्व॑री॒यो वरि॑वस्ते
अस्तु॑ जय॑न्तं त्वाम॑नु॒ मदन्तु॑ दे॒वाः। यत्र॑ बा॒णाः स॒म्पत॑न्ति
कुमा॒रा वि॑शि॒खा इ॒वा। इन्द्रो॑ न॒स्तत्र॑ वृ॒त्रहा॑ वि॒श्वाहा॑ शर्म॑
यच्छ॑तु॥२०॥

दी॒या दा॒यो ज॑यन्त्व॒मित्रा॑न् च॒त्वारि॒॑शच्च॑॥४॥ [४]

प्राची॑मनु॒ प्र॒दिश॑म्प्रेहि॒ वि॒द्वान॒ग्नेर॑ग्ने॒ पुरो॑ अ॒ग्निर्भ॑वेह।

विश्वा॒ आशा॒ दी॒द्या॒नो॒ वि भा॒ह्यू॒र्जं॑ नो धेहि द्वि॒पदे॒
चतु॑ष्पदे। क्रम॑ध्वम॒ग्निना॒ नाक॑मुख्य॒ः हस्ते॑षु बिभ्र॑तः।
दिवः॑ पृ॒ष्ठः सुव॑र्ग॒त्वा मि॒श्रा दे॒वेभि॑राद्धम्। पृथि॒व्या
अ॒हमु॒दन्तरि॑ख्यमा॒रुह॑मन्तरि॒ख्याद्वि॒वमा॒रुह॑म्। दि॒वो
नाक॑स्य पृ॒ष्ठाथ्सु॒वज्यो॑तिर॒गाम्॥ २१॥

अ॒हम्। सुव॑र्यन्तो॒ नापे॑र्यन्त॒ आ द्या॑ रौह॑न्ति॒ रोद॑सी।
य॒ज्ञं ये वि॒श्वतो॑धार॒ः सुवि॑द्वा॒ः सो वि॒तेनि॑रे। अ॒ग्ने प्रेहि॑
प्रथ॑मो दै॒वय॑तां च॒ख्युर्दे॒वाना॑मु॒त म॒र्त्याना॑म्। इय॑र्यमाणा
भृ॒गुभिः॑ स॒जोषाः॑ सुव॑र्यन्तु॒ यज॑मानाः स्व॒स्ति। नक्तो॑षासा
सम॑नसा॒ विरू॑पे धा॒पये॑ते शिशु॑मेक॒ः समी॑ची। द्यावा
ख्या॑मा॒ रुक्मो॑ अ॒न्तर्वि॑भा॒ति दे॒वा अ॒ग्निं धा॑रय॒न्द्रवि॑णो॒दाः।
अ॒ग्ने सह॑स्राख्य॥ २२॥

श॒त॒मूर्ध॒ञ्छ॒तं ते॑ प्रा॒णाः स॒हस्र॑मपा॒नाः। त्व॑ सा॒हस्र॑स्य
रा॒य ई॒शिषे॑ तस्मै॑ ते वि॒धेम॑ वाजा॑य॒ स्वाहा॑। सु॒पर्णो॑-
ऽसि॑ ग॒रुत्मा॑न्पृथि॒व्याः सी॑द पृ॒ष्ठे पृथि॒व्याः सी॑द
भा॒सान्त॑रि॒ख्यमा॑ पृ॒ण ज्योति॑षा दि॒वमु॒त्त॑मान॒ तेज॑सा॒ दिश॑
उद्दृ॑ह। आ॒जुह्वा॑नः सु॒प्रती॑कः पु॒रस्ता॑द॒ग्ने स्वां॑ योनि॒मा सी॑द

साध्या। अस्मिन्सुधस्थे अध्युत्तरस्मिन्विश्वे देवाः॥२३॥

यजमानश्च सीदत। प्रेद्धो अग्ने दीदिहि पुरो नो-
ऽजस्रया सूर्या यविष्ठ। त्वां शश्वन्तु उप यन्ति वाजाः।
विधेम ते परमे जन्मन्त्रगे विधेम स्तोमैरवरे सुधस्थे।
यस्माद्योनैरुदारिथा यजे तम्प्र त्वे हवींषि जुहुरे समिद्धे।
तां सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामाहं वृणे सुमतिं विश्वजन्याम्।
यामस्य कण्वो अदुहत्प्रपीनां सहस्रधाराम्॥२४॥

पयसा महीं गाम्। सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः
सप्तर्षयः सप्त धाम प्रियाणि। सप्त होत्राः सप्तधा त्वां यजन्ति
सप्त योनीरा पृणस्वा घृतेन। ईदृङ्वा न्यादृङ्वा तादृङ्वा प्रतिदृङ्वा
मितश्च सम्मितश्च सभराः। शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्च
सत्यज्योतिश्च ज्योतिष्मांश्च सत्यश्चर्तुपाश्चात्यं हाः॥२५॥

ऋतजिच्च सत्यजिच्च सेनजिच्च सुषेणश्चान्त्यमित्रश्च
दूरेऽमित्रश्च गुणः। ऋतश्च सत्यश्च ध्रुवश्च धरुणश्च धर्ता च
विधर्ता च विधारयः। ईदृक्षांस एतादृक्षांस ऊ षु णः
सदृक्षांसः प्रतिसदृक्षांस एतन। मितासंश्च सम्मितासश्च
न ऊतये सभरसो मरुतो यजे अस्मिन्निन्द्रं दैवीर्विशो

म॒रुतोऽनु॑व॒र्त्मानो॒ यथेन्द्रं॑ दैवी॒र्विशो॑ म॒रुतोऽनु॑व॒र्त्मान ए॒वमि॒मं
यज॑मानं दैवींश्च॑ वि॒शो मानु॑षी॒श्चानु॑व॒र्त्मानो भवन्तु॥ २६॥

अ॒गा॒५ स॒हस्रा॒क्ष दे॒वास्स॒हस्र॑धा॒रा॒मत्य॑हा अनु॑व॒र्त्मानः॑ षोड॑श च॥५॥—[५]

जी॒मूत॑स्येव भवति॒ प्रती॑कं॒ यद्व॒र्मी याति॑ स॒मदा॑मुप॒स्थै।
अना॑वि॒द्धया त॒नुवा॑ जय॒ त्व॒ स त्वा॒ वर्म॑णो म॒हिमा पि॑प॒र्तु।
धन्व॑ना गा धन्व॑ना॒जिं ज॑येम॒ धन्व॑ना ती॒व्राः स॒मदो॑ जयेम।
धनुः॑ शत्रो॑रप॒कामं॑ कृ॒णोति॒ धन्व॑ना॒ सर्वाः॑ प्र॒दिशो॑ जयेम।
व॒रु॒ष्यन्ती॒वेदा ग॑नी॒गन्ति॒ कर्ण॑म्पि॒य॒ सखा॑यम्परिष॒स्वजा॒ना।
योषे॑व शि॒ङ्गे वि॒त॒ताधि॒ धन्व॑न्॥ २७॥

ज्या इ॒य॒ सम॑ने पा॒रय॑न्ती। ते आ॒चर॑न्ती॒ सम॑नेव
योषा॑ मा॒तेव॑ पु॒त्रम्बि॑भृतामुप॒स्थै। अप॒ शत्र॑ न्॒वि॒ध्यता॑
संवि॑दाने आ॒र्त्नी इ॒मे वि॑ष्फुर॒न्ती अ॒मित्रा॑न्। ब॒ह्वी॒नाम्पि॒ता
ब॒हुर॑स्य पु॒त्रश्चि॒श्चा कृ॒णोति॒ सम॑नाव॒गत्य॑। इ॒षुधिः॑
सङ्काः॑ पृ॒त॒नाश्च॑ सर्वाः॑ पृ॒ष्ठे नि॑न॒द्धो ज॑यति प्र॒सूतः॑। रथे॑
तिष्ठ॑न्नयति वा॒जिनः॑ पु॒रो यत्र॑यत्र का॒मय॑ते सुषा॒रथिः॑।
अ॒भीशू॑नाम्म॒हिमान॑म्॥ २८॥

पुनायत मनः पश्चादनु यच्छन्ति रश्मयः। तीव्रान्धोषान्कृण्वते
 वृषपाणयोऽश्वा रथेभिः सह वाजयन्तः। अवक्रामन्तः
 प्रपदैरमित्रान्निष्पणन्ति शत्रून् रनपव्ययन्तः। रथवाहनं
 हविरस्य नाम यत्रायुधं निहितमस्य वर्म। तत्रा रथमुप शग्मं
 सदेम विश्वाहा वयं सुमनस्यमानाः। स्वादुषंसदः पितरो
 वयोधाः कृच्छेश्रितः शक्तीवन्तो गभीराः। चित्रसेना इषुबला
 अमृधाः सतोवीरा उरवो ब्रातसाहाः। ब्राह्मणासः॥२९॥

पितरः सोम्यासः शिवे नो द्यावापृथिवी अनेहसा। पूषा नः
 पातु दुरितादृतावृधो रख्या मार्किर्नो अघशंस ईशत। सुपूर्णं
 वस्ते मृगो अस्या दन्तो गोभिः संनद्धा पतति प्रसूता। यत्रा
 नरः सं च वि च द्रवन्ति तत्रास्मभ्यमिषवः शर्म यंसन्।
 ऋजीते परि वृद्धि नोऽश्मा भवतु नस्तनूः। सोमो अधि
 ब्रवीतु नोऽदितिः॥३०॥

शर्म यच्छतु। आ जङ्घन्ति सान्वेषां जघनां उप
 जिघ्रते। अश्वाजनि प्रचेतसोऽश्वान्त्समत्सु चोदय। अहिरिव
 भोगैः पर्येति बाहुं ज्याया हेतिम्परिबाधमानः। हस्तघ्नो
 विश्वा वयुनानि विद्वान्पुमान्पुमांसम्परि पातु विश्वतः।

वनस्पते वीड्वङ्गो हि भूया अस्मत्सखा प्रतरणः सुवीरः।
गोभिः संनद्धो असि वीडयस्वास्थाता ते जयतु जेत्वानि।
दिवः पृथिव्याः परि॥ ३१॥

ओज उद्धृतं वनस्पतिभ्यः पर्याभृतं सहः।
अपामोज्मानम्परि गोभिरावृतमिन्द्रस्य वज्रं हविषा
रथं यज। इन्द्रस्य वज्रो मरुतामनीकम्मित्रस्य गर्भो
वरुणस्य नाभिः। सेमां नो हव्यदातिं जुषाणो देव रथं प्रति
हव्या गृभाय। उप श्वासय पृथिवीमुत द्याम्पुरुत्रा ते मनुतां
विष्टितं जगत्। स दुन्दुभे सजूरिन्द्रेण देवैर्दूरात्॥ ३२॥

दवीयो अपं सेधु शत्रून्। आ क्रन्दय बलमोजो न
आ धा नि ष्टनिहि दुरिता बाधमानः। अपं प्रोथ दुन्दुभे
दुच्छुनां इत इन्द्रस्य मुष्टिरसि वीडयस्व। आमूरज
प्रत्यावर्तयेमाः केतुमदुन्दुभिर्वावदीति। समश्वपर्णाश्चरन्ति नो
नरोऽस्माकमिन्द्र रथिनो जयन्तु॥ ३३॥

धन्वन्महिमानं ब्राह्मणासोऽदितिः पृथिव्याः परि दूरादेकचत्वारिंशच्च॥ ६॥ ——— [६]

यदक्रन्दः प्रथमं जायमान उद्यन्त्समुद्रादुत वा पुरीषात्।
श्येनस्य पृष्या हरिणस्य बाहू उपस्तुत्यम्महि जातं ते अर्वन्।

य॒मेन॑ द॒त्तं त्रि॒त ए॑न॒मायु॑न॒गिन्द्र॑ ए॒णम्प्र॑थ॒मो अ॒ध्य॑तिष्ठत्।
 ग॒न्ध॒र्वो अ॑स्य र॒शना॑म॒गृ॒ष्णा॒त्सू॒राद॑श्वं व॒सवो॑ निर॑तष्ट। अ॒सि
 य॒मो अ॒स्यादि॑त्यो अ॒र्वन्न॑सि त्रि॒तो गु॒ह्येन॑ व्र॒तेन॑। अ॒सि सो॒मेन॑
 स॒मया॑ वि॒पृक्तः॥ ३४॥

आ॒हुस्ते॒ त्रीणि॑ दि॒वि ब॒न्ध॑नानि। त्रीणि॑ त आ॒हुर्दिवि॑
 ब॒न्ध॑नानि त्री॒ण्यप्सु॑ त्री॒ण्यन्तः॑ स॒मुद्रे॑। उ॒तेव॑ मे
 व॒रुण॑श्छ॒न्त्स्यर्व॑न् यत्रा॑ त आ॒हुः प॑र॒मं ज॒नित्र॑म्।
 इ॒मा ते॑ वा॒जि॒त्रव॒मार्ज॑नानी॒मा श॒फाना॑ः स॒नितु॑र्नि॒धाना॑।
 अत्रा॑ ते भ॒द्रा र॑श॒ना अ॑प॒श्यमृ॑तस्य॒ या अ॑भि॒रख्य॑न्ति गो॒पाः।
 आ॒त्मानं॑ ते॒ मन॑सा॒राद॑जाना॒मवो॑ दि॒वा॥ ३५॥

प॒तय॑न्त॒म्पत॑ंगम्। शिरो॑ अप॒श्यम्प॑थिभिः सु॒गेभि॑र॒रेणु॑भिर्जे॒हम्
 अत्रा॑ ते रू॒पमु॑त्त॒मम॑प॒श्यं जि॑र्गीषमाणमिष॒ आ प॑दे गोः।
 य॒दा ते॑ म॒र्तो अनु॑ भो॒गमा॑न॒डादि॑द्भ॒सिष्ठ॑ ओष॑धीरजी॒गः।
 अनु॑ त्वा रथो॒ अनु॑ म॒र्यो अ॒र्वन्न॑नु गा॒वोऽनु॑ भ॒गः क॑नीनाम्।
 अनु॑ ब्रा॒तास॑स्तव॒ स॒ख्यमी॑यु॒रनु॑ दे॒वा म॑मिरे वी॒र्य॑म्॥ ३६॥

ते। हि॒र॒ण्यशृ॒ङ्गोऽयो॑ अस्य॒ पादा॑ म॒नोज॑वा॒ अव॑र॒ इन्द्र॑
 आसीत्। दे॒वा इ॒दस्य॑ ह॒वि॒रद्य॑माय॒न् यो अ॑र्वन्त॒म्प्रथ॑मो

अध्यतिष्ठत्। ईर्मान्तासुः सिलिकमध्यमासुः स९
 शूरणासो दिव्यासो अत्याः। ह९सा इव श्रेणिशो यतन्ते
 यदाखिषुर्दिव्यमज्ममश्वः। तव शरीरम्पतयिष्वर्वन्तव
 चित्तं वातं इव धर्जीमान्। तव शृङ्गाणि विष्टिता पुरुत्रारण्येषु
 जर्भुराणा चरन्ति। उप॥३७॥

प्रागाच्छसनं वाज्यर्वा देवद्रीचा मनसा दीध्यानः। अजः
 पुरो नीयते नाभिरस्यानु पश्चात्क्वयो यन्ति रेभाः। उप
 प्रागात्परमं यत्सधस्थमर्वा९ अच्छा पितरम्मातरं च। अद्या
 देवाञ्जुष्टतमो हि गुम्या अथा शास्ते दाशुषे वार्याणि॥३८॥

विपृक्तो दिवा वीर्यमुपैकान्नचत्वारि९शच्च॥७॥ [७]

मा नो मित्रो वरुणो अर्यमायुरिन्द्र ऋभुख्या मरुतः
 परि ख्यन्। यद्वाजिनो देवजातस्य सप्तैः प्रवख्यामो विदथे
 वीर्याणि। यन्निर्णिजा रेक्णासा प्रावृतस्य रातिं गृभीताम्मुखतो
 नयन्ति। सुप्राङ्जो मेम्यद्विश्वरूप इन्द्रापूष्णोः प्रियमप्येति
 पाथः। एष च्छागः पुरो अश्वेन वाजिना पूष्णो भागो नीयते
 विश्वदेव्यः। अभिप्रियं यत्पुरोडाशमर्वता त्वष्टेत्॥३९॥

ए॒न॒९ सौ॒श्र॒व॒साय॑ जि॒न्वति॑। यद्ध॒विष्य॑मृ॒तुशो॑ दे॒व॒यान॑
 त्रि॒र्मा॒नु॒षाः पर्य॑श्वं न॒यन्ति॑। अत्रा॑ पू॒ष्णः प्र॑थ॒मो भा॒ग ए॑ति
 य॒ज्ञं दे॒वेभ्यः॑ प्र॒तिवे॒दय॑न्न॒जः। होता॑ध्व॒र्युराव॑या अ॒ग्निमि॒न्धो
 ग्रा॒व॒ग्रा॒भ उ॒त श॑ऽस्ता सु॒वि॒प्रः। तेन॑ य॒ज्ञेन॑ स्वरं॒कृतेन॑ स्वि॒ष्टेन॑
 व॒र॒ख॒णा आ पू॑णध्वम्। यू॒प॒व्र॒स्का उ॒त ये यू॑प॒वा॒हाश्च॑षालं॒ ये
 अ॑श्वयू॒पाय॑ त॒र॒ख॑ति। ये चा॒र्व॑ते प॒च॒न९ स॒म्भ॒र॑न्त्यु॒तो॥४०॥

तेषा॑म॒भि॒गूर्ति॑र्न इ॒न्वतु॑। उप॒ प्रागा॑थ्सु॒मन्मे॑ऽधायि॒ मन्म॑
 दे॒वाना॑मा॒शा उप॑ वी॒तपृ॑ष्ठः। अन्वे॑नं॒ वि॒प्रा ऋ॑ष॒यो म॑दन्ति
 दे॒वानां॑ पु॒ष्टे च॑कृ॒मा सु॒ब॒न्धुम्। यद्वा॒जिनो॑ दा॒मं स॑दा॒न॒म॒र्वतो॑
 या शी॑र्ष॒ण्या र॑श॒ना र॑ञ्जु॒रस्य॑। यद्वा॑ घा॒स्य प्र॑भृ॒तमा॑स्ये॒ तृण॑ऽ
 सर्वा॑ ता ते॒ अपि॑ दे॒वेष्व॑स्तु। यद॑श्व॒स्य ऋ॒विषः॑॥४१॥

म॒रिषि॒काश॑ यद्वा॒ स्व॒रौ स्व॒र्धितौ॑ रि॒प्तम॑स्ति।
 यद्ध॒स्त॒योः श॑मि॒तुर्य॑न्न॒खेषु॑ सर्वा॑ ता ते॒ अपि॑ दे॒वेष्व॑स्तु।
 यदू॒व॒ध्यमु॒दर॑स्याप॒वाति॑ य आ॒मस्य॑ ऋ॒विषो॑ ग॒न्धो अ॑स्ति।
 सु॒कृ॒ता तच्छ॑मि॒तारः॑ कृ॒ण्वन्तू॒त मे॒धः शृ॑त॒पाकं॑ प॒चन्तु॑। यत्ते॒
 गा॒त्राद॑ग्नि॒ना प॑च्यमा॒नाद॑भि शू॒लं नि॒हत॑स्याव॒धाव॑ति। मा
 तद्भू॒म्या॒मा श्रि॑ष॒न्मा तृ॑णेषु दे॒वेभ्य॑स्तदु॒श॒द्ध्यो रा॒तम॑स्तु॥४२॥

इदुतो ऋविषः श्रिषथ्सत च॥८॥ [८]

ये वा॒जिन॑म्परि॒पश्य॑न्ति प॒क्वं य ई॑मा॒हुः सु॑र॒भिर्नि॑र॒हरे॑ति।
ये चा॒र्वतो॑ मा॒सभि॑र॒खामु॑पास॑त उ॒तो तेषा॑म॒भिगू॑र्तिर्न
इ॒न्वतु। यन्नी॑र॒खण॑म्मा॒स्यच॑न्या उ॒खाया॑ या पात्रा॑णि यू॒ष्ण
आ॒सेच॑नानि। ऊ॒ष्म॒ण्यापि॑धाना॑ चरू॒णाम॑ङ्गाः सू॒नाः परि॑
भूष॑न्त्यश्वम्। नि॒क्रम॑णं नि॒षद॑नं वि॒वर्त॑नं यच्च॒ पङ्क्ती॑श्मर्व॑तः।
यच्च॒ प॒पौ यच्च॑ घा॒सिम्॥४३॥

ज॒घास॑ सर्वा॒ ता ते॒ अपि॑ दे॒वेष्व॑स्तु। मा त्वा॒ग्नि॒ध्वन॑यिद्धू॒मग॑नि
भ्राज॑न्त्य॒भि वि॑क्त॒ जघ्निः॑। इ॒ष्टं वी॒तम॑भिगू॑र्तं वष॑ट्कृतं तं दे॒वासः
प्रति॑ गृ॒भ्णन्त्य॑श्वम्। यदश्व॑य॒ वास॑ उप॒स्तृण॑न्त्य॒धीवा॑सं
या हि॑र॒ण्यान्य॑स्मै। सं॒दान॑मर्व॑न्त॒म्पङ्क्ती॑श्मि॒त्रिया॑ दे॒वेष्व॑
या॑मयन्ति। यत्ते॑ सा॒दे मह॑सा॒ शूकृ॑तस्य॒ पा॒र्ष्ण्या॑ वा॒
कश॑या॥४४॥

वा॒ तुतो॑दं। सु॒चेव॑ ता ह॒विषो॑ अध्व॒रेषु॑ सर्वा॒ ता ते॒ ब्रह्म॑णा
सू॒दयामि॑। चतु॑स्त्रि॒ंशद्वा॑जिनो॑ दे॒वब॑न्धोर्वङ्गी॒रश्व॑स्य॒ स्वधि॑तिः
समे॑ति। अ॒च्छि॑द्रा॒ गात्रा॑ व॒युना॑ कृ॒णोत॑ परु॒ष्परु॑रनु॒घुष्या॑ वि
श॑स्त। ए॒क॒स्त्वष्टु॑रश्व॑स्या॒ विश॑स्ता॒ द्वा य॒न्तारा॑ भव॒तस्तथ॑र्तुः।

या ते गात्राणामृतुथा कृणोमि ताता पिण्डानाम्प्र जुहोम्यग्नौ।
मा त्वा तपत्॥४५॥

प्रि॒य आ॒त्मापि॒यन्त॒म्मा स्वधि॑तिस्त॒नुव॒ आ ति॑ष्ठिपत्ते। मा
ते गृ॒ध्रुर॑वि॒श॒स्ताति॒हाय॑ छि॒द्रा गात्रा॑ण्य॒सिना॒ मिथू॑ कः। न वा
उ वे॒तन्मि॒त्रय॑से न रि॒ष्यसि॑ दे॒वाः इ॒दैषि॑ प॒थिभिः॑ सु॒गेभिः॑।
हरी॑ ते यु॒ञ्जा पृ॑षती अ॒भूता॑मुपा॒स्थाद्वा॒जी धुरि॑ रास॒भस्य॑।
सु॒गव्यं॑ नो वा॒जी स्व॒श्विय॑म्पु॒ःसः पु॒त्राः उ॒त वि॒श्वापु॑ष॒ः
र॒यिम्। अ॒ना॒गास्त्वं नो॒ अदि॑तिः कृ॒णोतु॑ ख्व॒त्रं नो॒ अश्वो॑
व॒नता॑ः ह॒विष्मा॑न्॥४६॥

घा॒सिं क॑शया तप॒द्रयि॑ नव॒ च॥९॥

[९]

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे सप्तमः प्रश्नः॥

अ॒ग्नावि॑ष्णू स॒जोष॑से॒मा वर्ध॑न्तु वां गि॒रः। द्यु॒मैर्वा॒जैर्भि॒राग॑तम्
वा॒जंश्च॑ मे प्र॒स॒वश्च॑ मे प्र॒य॒तिश्च॑ मे प्र॒सि॑तिश्च मे धी॒तिश्च॑
मे क्र॒तुश्च॑ मे स्वर॑श्च मे श्लो॒कश्च॑ मे श्रा॒वश्च॑ मे श्रु॒तिश्च॑ मे
ज्यो॒तिश्च॑ मे सु॒वश्च॑ मे प्रा॒णश्च॑ मेऽपानः॥१॥

च मे व्या॒नश्च मेऽसु॑श्च मे चि॒त्तं च॑ म॒ आधी॑तं च मे वाक्क्रं
 मे मन॑श्च मे च॒ख्युश्च मे श्रो॑त्रं च मे द॒ख्यश्च मे ब॒लं च॑ म॒
 ओज॑श्च मे स॒हश्च म॒ आयु॑श्च मे ज॒रा च॑ म॒ आ॒त्मा च॑ मे
 त॒नूश्च मे श॒र्म च॑ मे व॒र्म च॑ मेऽङ्गा॑नि च मेऽस्थानि॑ च मे
 प॒रू॒षि च॑ मे शरी॑राणि च मे॥२॥

अ॒पा॒नस्त॒नूश्च मेऽष्टा॑दश च॥१॥ [१]

ज्यैष्ठ्यं॑ च म॒ आधि॑पत्यं च मे म॒न्युश्च मे भा॑मश्च मेऽम॑श्च
 मेऽम्भ॑श्च मे जे॒मा च॑ मे म॒हि॒मा च॑ मे व॒रि॒मा च॑ मे प्र॒थि॒मा
 च॑ मे व॒र्ष्मा च॑ मे द्राघु॑या च॑ मे वृ॒द्धं च॑ मे वृ॒द्धिश्च मे स॒त्यं
 च॑ मे श्र॒द्धा च॑ मे ज॒गच्च॑॥३॥

मे ध॒नं च॑ मे व॒शश्च मे त्वि॑षिश्च मे क्री॒डा च॑ मे मो॒दश्च
 मे जा॒तं च॑ मे ज॒नि॒ष्यमा॑णं च मे सू॒क्तं च॑ मे सु॒कृतं॑ च॑ मे
 वि॒त्तं च॑ मे वे॒द्यं च॑ मे भू॒तं च॑ मे भ॒वि॒ष्यच्च॑ मे सु॒गं च॑ मे
 सु॒प॒थं च॑ म॒ ऋ॒द्धं च॑ म॒ ऋ॒द्धिश्च मे क्लृ॑प्तं च॑ मे क्लृ॒प्तिश्च मे
 म॒तिश्च॑ मे सु॒म॒तिश्च॑ मे॥४॥

ज॒गच्च॑र्द्धिश्चतु॑र्दश च॥२॥ [२]

शं च॑ मे म॒यश्च मे प्रि॒यं च॑ मेऽनु॑का॒मश्च मे का॒मश्च मे

सौमन॒सश्च॑ मे भ॒द्रं च॑ मे श्रेय॑श्च मे वस्य॑श्च मे यश॑श्च मे
भग॑श्च मे द्रवि॑णं च मे य॒न्ता च॑ मे ध॒र्ता च॑ मे र॒खेम॑श्च मे
धृति॑श्च मे वि॒श्वं च॥५॥

मे मह॑श्च मे संवि॑च्च मे ज्ञा॒त्रं च॑ मे सू॒श्च मे प्र॒सूश्च॑ मे सी॒रं
च मे ल॒यश्च॑ म ऋ॒तं च॑ मेऽमृ॑तं च मेऽय॒र॒ख्यं च॑ मेऽना॑मयच्च
मे जी॒वातु॑श्च मे दी॒र्घायु॑त्वं च॑ मेऽन॑मि॒त्रं च॑ मेऽभ॑यं च मे
सु॒गं च॑ मे श॒यनं॑ च मे सू॒षा च॑ मे सु॒दिनं॑ च मे॥६॥

वि॒श्वं च॑ श॒यन॑मष्टौ च॥३॥ [३]

ऊ॒र्क् मे सू॒नृता॑ च मे प॒यश्च॑ मे र॒सश्च॑ मे घृ॒तं च॑ मे मधु॑
च मे स॒ग्धिश्च॑ मे स॒पी॒तिश्च॑ मे कृ॒षिश्च॑ मे वृ॒ष्टिश्च॑ मे जै॒त्रं च॑
म औ॒द्भिद्यं॑ च मे र॒यिश्च॑ मे रा॒यश्च॑ मे पु॒ष्टं च॑ मे पु॒ष्टिश्च॑ मे
वि॒भु च॥७॥

मे प्र॒भु च॑ मे ब॒हु च॑ मे भू॒यश्च॑ मे पूर्णं॑ च॑ मे पूर्ण॑तरं
च॑ मेऽखि॑तिश्च मे कू॒य॒वाश्च॑ मेऽन्नं॑ च॑ मेऽख्यु॑च्च मे व्री॒हय॑श्च
मे य॒वा॑श्च मे मा॒षा॑श्च मे ति॒ला॑श्च मे मु॒द्गाश्च॑ मे ख॒ल्वा॑श्च मे
गो॒धूमा॑श्च मे म॒सुरा॑श्च मे प्रि॒यंग॑वश्च मेऽण॑वश्च मे श्या॒माका॑श्च
मे नी॒वारा॑श्च मे॥८॥

विभु च मसुराश्चतुर्दश च॥४॥ [४]

अश्मा च मे मृत्तिका च मे गिरयश्च मे पर्वताश्च मे
सिकताश्च मे वनस्पतयश्च मे हिरण्यं च मेऽयश्च मे सीसं
च मे त्रपुश्च मे श्यामं च मे लोहं च मेऽग्निश्च म आपश्च मे
वीरुधश्च म ओषधयश्च मे कृष्टपच्यं च॥९॥

मेऽकृष्टपच्यं च मे ग्राम्याश्च मे पशवं आरण्याश्च यज्ञेन
कल्पन्ताव्वित्तं च मे वित्तिश्च मे भूतं च मे भूतिश्च मे वसु
च मे वसतिश्च मे कर्म च मे शक्तिश्च मेऽर्थश्च म एमश्च म
इतिश्च मे गतिश्च मे॥१०॥

कृष्टपच्यश्चाष्टाचत्वारिंशच्च॥५॥ [५]

अग्निश्च म इन्द्रश्च मे सोमश्च म इन्द्रश्च मे सविता च म
इन्द्रश्च मे सरस्वती च म इन्द्रश्च मे पूषा च म इन्द्रश्च मे
बृहस्पतिश्च म इन्द्रश्च मे मित्रश्च म इन्द्रश्च मे वरुणश्च म
इन्द्रश्च मे त्वष्टा च॥११॥

म इन्द्रश्च मे धाता च म इन्द्रश्च मे विष्णुश्च म इन्द्रश्च
मेऽश्विनौ च म इन्द्रश्च मे मरुतश्च म इन्द्रश्च मे विश्वे च
मे देवा इन्द्रश्च मे पृथिवी च म इन्द्रश्च मेऽन्तरिक्षश्च म

इन्द्रश्च मे द्यौश्च म् इन्द्रश्च मे दिशश्च म् इन्द्रश्च मे मूर्धा च
म् इन्द्रश्च मे प्रजापतिश्च म् इन्द्रश्च मे॥१२॥

त्वष्टा च द्यौश्च म् एकविंशतिश्च॥६॥ [६]

अ॒शुश्च मे र॒श्मिश्च मेऽदा॑भ्यश्च मेऽधि॑पतिश्च म
उपा॒शुश्च मेऽन्तर्या॑मश्च म ऐन्द्रवाय॒वश्च मे मैत्रावरु॑णश्च
म आ॒श्विनश्च मे प्रतिप्र॒स्थानश्च मे शुक्र॑श्च मे म॒न्थी च
म आग्रय॑णश्च मे वैश्वदे॒वश्च मे ध्रुव॑श्च मे वैश्वान॒रश्च म
ऋतु॒ग्रहाश्च॥१३॥

मेऽति॒ग्राह्या॑श्च म ऐन्द्रा॒ग्रश्च मे वैश्वदे॒वश्च मे मरु॑त्व॒तीया॑श्च
मे माहेन्द्र॑श्च म आदित्य॑श्च मे सावि॒त्रश्च मे सार॑स्व॒तश्च मे
पौष्ण॑श्च मे पालीव॒तश्च मे हारि॑योज॒नश्च मे॥१४॥

ऋतु॒ग्रहाश्च चतु॑स्त्रिंशच्च॥७॥ [७]

इ॒ध्मश्च मे ब॒र्हिश्च मे वेदि॑श्च मे धि॒ष्णि॒याश्च मे सुच॑श्च
मे चम॑साश्च मे ग्रावा॑णश्च मे स्वर॑वश्च म उपर॑वाश्च मे-
ऽधि॒षव॑णे च मे द्रोणक॒लशश्च मे वाय॑व्या॒नि च मे पू॒तभृ॑च्च
म आध॑व॒नीय॑श्च म आ॒ग्नीध्रं च मे ह॒वि॒र्धानं च मे गृ॒हाश्च मे
सद॑श्च मे पुरो॒डाशा॑श्च मे पच॑ताश्च मेऽव॒भृथश्च मे स्व॒गाका॑रश्च

मे॥१५॥

गृहाश्च षोडश च॥८॥ [८]

अ॒ग्निश्च॑ मे घ॒र्मश्च॑ मेऽर्क॑श्च मे सूर्य॑श्च मे प्रा॒णश्च॑ मे-
ऽश्व॑मे॒धश्च॑ मे पृथि॑वी च मेऽदि॑तिश्च मे दि॒तिश्च॑ मे द्यौश्च॑ मे
श॒क्र॑रीर॒ङ्गुल॑यो दि॒शश्च॑ मे य॒ज्ञेन॑ कल्पन्ता॒मृक्च॑ मे सा॒मं च॑ मे
स्तो॒मंश्च॑ मे यजु॑श्च मे दी॒र्खा च॑ मे तप॑श्च म ऋ॒तुश्च॑ मे व्र॒तं च॑
मेऽहो॒रा॒त्रयो॑र्वृ॒ष्ट्या बृ॑ह॒द्रथ॑न्त॒रे च॑ मे य॒ज्ञेन॑ कल्पेताम्॥१६॥

दी॒र्खाऽष्टा॑दश च॥९॥ [९]

गर्भा॑श्च मे व॒त्साश्च॑ मे त्र्य॒विश्च॑ मे त्र्य॒वी च॑ मे दि॒त्यवा॑द्
मे दि॒त्यौही॑ च॑ मे पश्चा॑विश्च मे पश्चा॒वी च॑ मे त्रि॒वत्स॑श्च मे
त्रि॒वत्सा॑ च॑ मे तु॒र्यवा॑द् मे तु॒र्यौही॑ च॑ मे प॒ष्ठवा॑च्च॑ मे प॒ष्ठौही॑
च॑ म उ॒र्खा च॑ मे व॒शा च॑ म ऋ॒षभ॑श्च॥१७॥

मे वे॒हच्च॑मेऽनु॒द्धाश्च॑ मे धे॒नुश्च॑ म आ॒यु॒र्य॒ज्ञेन॑ कल्पता॒म्प्रा॒णो
य॒ज्ञेन॑ कल्पता॒मपा॒नो य॒ज्ञेन॑ कल्पता॒व्याँनो॑ य॒ज्ञेन॑
कल्पता॒श्च॒ख्यु॒र्य॒ज्ञेन॑ कल्पता॒ं श्रो॑त्रं य॒ज्ञेन॑ कल्पता॒म्मनो॑
य॒ज्ञेन॑ कल्पता॒व्वाँग्य॑ य॒ज्ञेन॑ कल्पता॒मात्मा॑ य॒ज्ञेन॑ कल्पता॒य्यँज्ञो॑
य॒ज्ञेन॑ कल्पताम्॥१८॥

ऋषभश्च चत्वारिंशच्च॥१०॥ _____[१०]

एका च मे तिस्रश्च मे पञ्च च मे सप्त च मे नव च
 म एकादश च मे त्रयोदश च मे पञ्चदश च मे सप्तदश
 च मे नवदश च म एकविंशतिश्च मे त्रयोविंशतिश्च
 मे पञ्चविंशतिश्च मे सप्तविंशतिश्च मे नवविंशतिश्च म
 एकत्रिंशच्च मे त्रयस्त्रिंशच्च॥११॥

मे चतस्रश्च मेऽष्टौ च मे द्वादश च मे षोडश च
 मे विंशतिश्च मे चतुर्विंशतिश्च मेऽष्टाविंशतिश्च
 मे द्वात्रिंशच्च मे षट्त्रिंशच्च मे चत्वारिंशच्च
 मे चतुश्चत्वारिंशच्च मेऽष्टाचत्वारिंशच्च मे वाजंश्च
 प्रसवश्चापिजश्च ऋतुश्च सुवश्च मूर्धा च व्यश्रियश्चान्त्यायनश्चान्त्यं
 भौवनश्च भुवनश्चाधिपतिश्च॥२०॥

त्रयस्त्रिंशच्च व्यश्रिय एकादश च॥११॥ _____[११]

वाजो नः सप्त प्रदिशश्चतस्रो वा परावतः। वाजो नो
 विश्वेर्देवैर्धनंसाताविहावतु। विश्वे अद्य मरुतो विश्वं ऊती
 विश्वे भवन्त्वग्नयः समिद्धाः। विश्वे नो देवा अवसा गमन्तु
 विश्वमस्तु द्रविणं वाजो अस्मे। वाजस्य प्रसवं देवा
 रथैर्याता हिरण्ययैः। अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिर्मरुतः सोमपीतये।

वाजैवाजेऽवत वाजिनो नो धनेषु॥२१॥

विप्रा अमृता ऋतज्ञाः। अस्य मध्वः पिबत मादयध्वं तृप्ता
यात पृथिभिर्देवयानैः। वाजः पुरस्तादुत मध्यतो नो वाजो
देवाः ऋतुभिः कल्पयाति। वाजस्य हि प्रसवो ननमीति
विश्वा आशा वाजपतिर्भवेयम्। पयः पृथिव्याम्पय ओषधीषु
पयो दिव्यन्तरिख्ये पयो धाम्। पयस्वतीः प्रदिशः सन्तु
मह्यम्। सम्मा सृजामि पयसा घृतेन सम्मा सृजाम्यपः॥२२॥

ओषधीभिः। सोऽहं वाजः सनेयमग्ने। नक्तोषासा
समनसा विरूपे धापयेते शिशुमेकः समीची। द्यावा
ख्यामा रुक्मो अन्तर्वि भाति देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदाः।
समुद्रोऽसि नभस्वानार्द्रदानुः शम्भूर्मयोभूरभि मा वाहि
स्वाहा मारुतोऽसि मरुता गणः शम्भूर्मयोभूरभि मा
वाहि स्वाहावस्युरसि दुवस्वाञ्छुम्भूर्मयोभूरभि मा वाहि
स्वाहा॥२३॥

धनैष्वपो दुवस्वाञ्छुम्भूर्मयोभूरभि मा द्वे च॥१२॥ [१२]

अग्निं युनज्मि शवसा घृतेन दिव्यः सुपर्ण वयसा
बृहन्तम्। तेन वयम्पतेम ब्रध्नस्य विष्टपः सुवो रुहाणा

अधि॑ नाकं॑ उत्त॒मे। इ॒मौ ते॑ प॒र॒खाव॒जरौ॑ प॒त॒त्रि॒णो॒ याभ्या॑ ५
 र॒खा १५ स्य॒प॒ह १५ स्य॒ग्ने। ताभ्या॑ प॒तेम॑ सु॒कृता॑मु॒ लो॒कं यत्र॑ र्ष॒यः
 प्रथ॑म॒जा ये पु॑रा॒णाः। चि॒द॒सि॒ समु॒द्रयो॑नि॒रिन्दु॑र्द॒खः श्ये॒न
 ऋ॒तावा॑। हि॒र॒ण्य॒प॒र॒खः शकु॑नो भु॒र॒ण्यु॒र्म॒हान्त्स॒ध॒स्थे॑
 ध्रु॒वः॥ २४॥

आ निष॑त्तः। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हि १५ सी॒र्वि॒श्व॑स्य
 मूर्ध॑न्नधि॑ तिष्ठ॒सि श्रि॒तः। स॒मु॒द्रे ते॒ हृद॑यम॒न्तरा॑यु॒र्द्यावा॑पृथि॒वी
 भुव॑नेष्वर्पि॑ते। उ॒द्रो द॑त्तो॒दधि॑म्भि॒न्त दि॒वः प॒र्जन्या॑द॒न्तरि॑खात्पृथि॒
 नो वृ॑ष्ट्या॒वत। दि॒वो मूर्धा॑सि॑ पृथि॒व्या नाभि॑रू॒र्गपा॑मोष॒धीना॑म्।
 वि॒श्वायुः॒ शर्म॑ स॒प्रथा॒ नम॑स्प॒थे। येन॑ र्ष॒यस्त॑प॒सा स॒त्रम्॥ २५॥

आस॑तेन्धा॒ना अ॒ग्निः सु॒व॒राभ॑रन्तः। तस्मि॑न्न॒हं नि॑ द॒धे
 नाकं॑ अ॒ग्निमे॒तं यमा॑हुर्म॒नवः॑ स्ती॒र्णब॑र्हिषम्। तम्प॒त्नीभि॑रनु॒
 गच्छे॑म॒ देवाः पु॒त्रैर्भ्रा॑तृभि॒रुत॑ वा॒ हि॒र॒ण्यैः। नाकं॑ गृ॒ह्णा॒नाः
 सु॒कृ॒तस्य॑ लो॒के तृ॒तीये॑ पृ॒ष्ठे अधि॑ रोच॒ने दि॒वः। आ वा॒चो
 मध्य॑मरुह॒द्भुर॑ण्युर॒यम॑ग्निः स॒त्प॑तिश्चे॒कि॒तानः॑। पृ॒ष्ठे पृ॑थि॒व्या
 निहि॑तो॒ दवि॑द्युतदधस्प॒दं कृ॑णुते॥ २६॥

ये पृ॑त॒न्यवः॑। अ॒यम॑ग्निर्वी॒रत॑मो वयो॒धाः स॑हस्रि॒यो

दीप्यतामप्रयुच्छन्। विभ्राजमानः सरिरस्य मध्य उप प्र
यात दिव्यानि धाम। सम्प्र च्यवध्वमनु सम्प्र याताग्ने पथो
देवयानान्कृणुध्वम्। अस्मिन्धस्थे अध्युत्तरस्मिन्विश्वे देवा
यजमानश्च सीदत। येना सहस्रं वहसि येनाग्ने सर्ववेदसम्।
तेनेमं यज्ञं नो वह देवयानो यः॥२७॥

उत्तमः। उद्ध्व्यस्वाग्ने प्रति जागृह्येनमिष्टापूर्ते
संसृजेथामयं च। पुनः कृण्वस्त्वा पितरं युवानमन्वातासीत्
त्वयि तन्तुमेतम्। अयं ते योनिर्ऋत्वियो यतो जातो
अरोचथाः। तं जानन्नग्र आ रोहाथा नो वर्धया रयिम्॥२८॥

ध्रुवः सूत्रङ्कुणुते यस्सप्तत्रिंशच्च॥१३॥ [१३]

ममाग्ने वर्चो विह्वेष्वस्तु वयं त्वेन्धानास्तनुवम्पुषेम।
मह्यं नमन्ताम्प्रदिशश्चतस्रस्त्वयाध्यर्ख्येण पृतना जयेम।
मम देवा विह्वे सन्तु सर्व इन्द्रावन्तो मरुतो विष्णुरग्निः।
ममान्तरिख्यमुरु गोपमस्तु मह्यं वातः पवतां कामे अस्मिन्।
मयि देवा द्रविणमा यजन्ताम्मय्याशीरस्तु मयि देवहूतिः।
दैव्या होतांरा वनिषन्त॥२९॥

पूर्वेऽरिष्टाः स्याम तनुवा सुवीराः। मह्यं यजन्तु मम

यानि हव्याकूतिः सत्या मनसो मे अस्तु। एनो मा नि
गां कतमच्चनाहं विश्वे देवासो अधि वोचता मे। देवीः
षडुर्वीरुरु णः कृणोत विश्वे देवास इह वीरयध्वम्। मा
हास्महि प्रजया मा तनूभिर्मा रंधाम द्विषते सोम राजन्।
अग्निर्मन्युम्रतिनुदन्पुरस्तात्॥३०॥

अदब्धो गोपाः परि पाहि नस्त्वम्। प्रत्यञ्चो यन्तु निगुतः
पुनस्तेऽमैषां चित्तम्प्रबुधा वि नेशत्। धाता धातृणाम्भुवनस्य
यस्पतिर्देवः सवितारमभिमातिषाहम्। इमं यज्ञमश्विनोभा
बृहस्पतिर्देवाः पान्तु यजमानं न्यर्थात्। उरुव्यचा नो महिषः
शर्म यः सदस्मिन् हवे पुरुहूतः पुरुष्यु। स नः प्रजायै हर्यश्व
मृडयेन्द्र मा॥३१॥

नो रीरिषो मा परा दाः। ये नः सपत्ना अप ते
भवन्त्विन्द्राग्निभ्यामव बाधामहे तान्। वसवो रुद्रा आदित्या
उपरिस्पृशम्मोग्रं चेत्तारमधिराजमक्रन्। अर्वाश्चमिन्द्रममुतो
हवामहे यो गोजिद्धनजिदश्वजिद्यः। इमं नो यज्ञं विह्वे
जुषस्वास्य कुर्मो हरिवो मेदिनं त्वा॥३२॥

अ॒ग्ने॒र्मन्वे॑ प्रथ॒मस्य॑ प्रचै॑तसो यम्पाञ्च॑जन्यम्ब॒हवः॑
 समि॒न्धते॑। वि॒श्व॑स्यां वि॒शि प्र॑विवि॒शिवा॑समीमहे स नो
 मुञ्च॒त्व॑हंसः। यस्ये॒दम्प्रा॒णन्नि॑मिषद्यदेज॑ति यस्य जा॒तं
 जने॑मानं च के॒वलम्। स्तो॒म्यग्निं॑ ना॒थितो॑ जो॒हवी॑मि
 स नो मुञ्च॒त्व॑हंसः। इन्द्र॑स्य मन्ये प्रथ॒मस्य॑ प्रचै॑तसो
 वृ॒त्रघ्नः॑ स्तोमा॒ उप॒ मामु॑पागुः। यो दा॒शुषः॑ सु॒कृतो॑ हव॒मुप॑
 गन्ता॑॥ ३३॥

स नो मुञ्च॒त्व॑हंसः। यः संग्रा॒मं नय॑ति सं व॒शी यु॒धे यः
 पु॒ष्टानि॑ स॒सृज॑ति त्रयाणि॑। स्तोमीन्द्र॑ ना॒थितो॑ जो॒हवी॑मि
 स नो मुञ्च॒त्व॑हंसः। मन्वे वा॑मित्रावरुणा॒ तस्य॑ वित्त॑
 सत्यौ॑जसा दृ॒हणा॒ यं नु॑देथै। या राजा॑न॒स्रथ॑ याथ उ॒ग्रा
 ता नो मुञ्च॒त॒माग॑सः। यो वा॒स्रथ॑ ऋ॒जुर॑श्मिः स॒त्यध॑र्मा
 मिथु॑श्चरन्तमुप॒याति॑ दूषयन्। स्तोमि॑॥ ३४॥

मित्रावरुणा ना॒थितो॑ जो॒हवी॑मि तौ नो मुञ्च॒त॒माग॑सः।
 वा॒योः संवि॑तुर्वि॒दथा॑नि मन्महे यावा॑त्मन्वद्विभृ॒तो यौ च॑
 र॒ख्यतः॑। यौ वि॒श्व॑स्य परि॒भू ब॑भूवतुस्तौ नो मुञ्च॒त॒माग॑सः।
 उप॒ श्रेष्ठा॑ न आ॒शिषो॑ दे॒वयो॒र्धमे॑ अस्थिरन्। स्तोमि॑ वा॒यु॑

संवि॒तारं॑ नाथि॒तो जो॑हवीमि॒ तौ नो॑ मुञ्चत॒मागंसः॑ । रथी॑तमौ
रथी॑नाम॒ह ऊ॒तये शु॒भं गमि॑ष्ठौ सु॒यमे॑भि॒रश्वैः॑ । ययोः॑ ॥ ३५ ॥

वां दे॒वौ दे॒वेष्वनि॑शितमोज॒स्तौ नो॑ मुञ्चत॒मागंसः॑ ।
यदया॑तं वह॒तुꣳ सूर्या॑याँस्त्रि॒चक्रेण॑ सꣳसद॑मिच्छ॒मानौ ।
स्तौमि॑ दे॒वाव॒श्विनौ॑ नाथि॒तो जो॑हवीमि॒ तौ नो॑ मुञ्चत॒मागंसः॑ ।
म॒रुता॑म्मन्वे॒ अधि॑ नो ब्रुवन्तु॒ प्रेमां वाचं॑ वि॒श्वाम॑वन्तु॒ विश्वे॑ ।
आ॒शून् हु॑वे सु॒यमा॑नूतये॒ ते नो॑ मुञ्च॒न्त्वेन॑सः । ति॒ग्ममा॑युधं
वी॒डितꣳ सह॑स्वद्वि॒व्यꣳ शर्धः॑ ॥ ३६ ॥

पृ॒तना॑सु जि॒ष्णु । स्तौमि॑ दे॒वान्म॒रुतो॑ नाथि॒तो जो॑हवीमि॒
ते नो॑ मुञ्च॒न्त्वेन॑सः । दे॒वाना॑म्मन्वे॒ अधि॑ नो ब्रुवन्तु॒ प्रेमां
वाचं॑ वि॒श्वाम॑वन्तु॒ विश्वे॑ । आ॒शून् हु॑वे सु॒यमा॑नूतये॒ ते नो॑
मुञ्च॒न्त्वेन॑सः । यदि॑दम्मा॒भि॒शोच॑ति॒ पौरु॑षेयेण॒ दैव्ये॑न । स्तौमि॑
वि॒श्वा॑न्दे॒वान्ना॑थि॒तो जो॑हवीमि॒ ते नो॑ मुञ्च॒न्त्वेन॑सः । अनु॑ नो-
ऽद्या॑नु॒मति॑रनु॒ ॥ ३७ ॥

इ॒द॑नु॒मते॒ त्वद्वै॑श्वान॒रो न॑ ऊ॒त्या पृ॒ष्ठो दि॒वि । ये
अप्र॑थेताममि॒तेभि॑रोजो॒भिर्ये॑ प्र॒तिष्ठे॑ अभ॒वतां॑ वसू॒नाम् । स्तौमि॑
द्या॒वापृ॑थि॒वी ना॑थि॒तो जो॑हवीमि॒ ते नो॑ मुञ्चत॒मꣳहंसः॑ ।

उर्वी रोदसी वरिवः कृणोतं ख्वेत्रस्य पत्नी अधि नो
 ब्रूयातम्। स्तौमि द्यावापृथिवी नाथितो जोहवीमि ते नो
 मुञ्चतमं हंसः। यत्ते वयम्पुरुषत्रा यविष्ठाविद्वांसश्चकृमा
 कच्चन॥ ३८॥

आगः। कृधी स्वस्मांसि अदितेरनागा व्येनांसि शिश्रथो
 विष्वगग्ने। यथा ह तद्वसवो गौर्यं चित्पदि षिताममुञ्चता
 यजत्राः। एवा त्वमस्मत्प्र मुञ्चा व्यंसहः प्रातार्यग्ने प्रतरां न
 आयुः॥ ३९॥

गन्तां दूषयन्स्तौमि ययोश्शर्धोऽनुमतिरनुं चन चतुस्त्रिंशच्च॥ 15॥ ————— [१५]

अग्निष्ठां वामश्चो द्विचत्वारिंशच्च॥ 11॥ ————— [१६]

॥ काण्डम् ५ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

सावित्राणि जुहोति प्रसूत्यै चतुर्गृहीतेन जुहोति चतुष्पादः
 पशवः पशून्वाव रुद्धे चतस्रो दिशो दिख्वेव प्रति तिष्ठति
 छन्दांसि देवेभ्योऽपाक्रामन्न वोऽभागानि हव्यं वख्याम

इति तेभ्य एतच्चतुर्गृहीतमधारयन् पुरोनुवाक्यायै याज्यायै
 देवतायै वषट्काराय यच्चतुर्गृहीतं जुहोति छन्दांस्येव
 तत्प्रीणाति तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति यं
 कामयेत॥१॥

पापीयान्थस्यादित्येकैकं तस्य जुहुयादाहुतीभिरेवैनमपं
 गृह्णाति पापीयान्भवति यं कामयेत वसीयान्थस्यादिति
 सर्वाणि तस्यानुद्रुत्य जुहुयादाहुत्यैवैनमभि क्रमयति
 वसीयान्भवत्यथो यज्ञस्यैवैषाभिक्रान्तिरेति वा एष
 यज्ञमुखादृद्ध्या योऽग्नेर्देवताया एत्यष्टावेतानि सावित्राणि
 भवन्त्यष्टारखरा गायत्री गायत्रः॥२॥

अग्निस्तेनैव यज्ञमुखादृद्ध्या अग्नेर्देवतायै नैत्यष्टौ
 सावित्राणि भवन्त्याहुतिर्नवमी त्रिवृतमेव यज्ञमुखे वि
 यातयति यदि कामयेत छन्दांसि यज्ञयशसेनार्पयेयमित्यृचमन्
 कुर्याच्छन्दांस्येव यज्ञयशसेनार्पयति यदि कामयेत
 यजमानं यज्ञयशसेनार्पयेयमिति यजुरन्तमं कुर्याद्यजमानमेव
 यज्ञयशसेनार्पयत्यृचा स्तोमं समर्धयेति॥३॥

आह समृद्धौ चतुर्भिरभिमा दत्ते चत्वारि छन्दांसि

छन्दोभिरेव देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याहुः
 प्रसूत्या अग्निर्देवेभ्यो निलायत स वेणुम्प्राविशत्स
 एतामूतिमनु समंचरद्यद्वेणोः सुषिरं सुषिराग्निर्भवति
 सयोनित्वाय स यत्रयत्रावसत्तत्कृष्णमभवत्कल्माषी भवति
 रूपसमृद्ध्या उभयतः खण्णूर्भवतीतश्चामुतश्चार्कस्यावरुद्धौ
 व्याममात्री भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यद्वीर्यसम्मिताऽपरिमिता
 भवत्यपरिमितस्यावरुद्धौ यो वनस्पतीनाम्फलग्रहिः स एषां
 वीर्यावान्फलग्रहिर्वेणुर्वेणवी भवति वीर्यस्यावरुद्धौ ॥ ४ ॥

कामयेत गायत्रौऽर्धयेति च सप्तविंशतिश्च ॥ १ ॥ [१]

व्यूद्धं वा एतद्यज्ञस्य यदयजुष्केण क्रियत इमामगृभ्णन्नशनाम
 दत्ते यजुष्कृत्यै यज्ञस्य समृद्धौ प्रतूर्तं वाजिन्ना द्रवेत्यश्वमभि
 दधाति रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे युञ्जाथां
 रासभं युवमिति गर्दभमसत्येव गर्दभमप्रतिं ष्ठापयति
 तस्मादश्वाद्गर्दभोऽसत्तरो योगेयोगे तवस्तरमित्याह ॥ ५ ॥

योगेयोग एवैनं युङ्क्ते वाजेवाजे हवामह इत्याहान्नं वै
 वाजोऽन्नमेवाव रुद्धे सखाय इन्द्रमृतय इत्याहेन्द्रियमेवाव
 रुद्धेऽग्निर्देवेभ्यो निलायत तम्प्राजापतिरन्वविन्दत्प्राजापत्यो-

ऽश्वोऽश्वेन॑ सम्भ॑रत्यनु॑वित्यै पापवस्य॑सं वा ए॒तत्क्रिय॑ते
यच्छे॑यसा च॒ पापी॑यसा च॒ समानं॑ कर्म॒ कुर्वन्ति॑
पापी॑यान्॥६॥

ह्यश्वो॑द्भ॒द्रभोऽश्व॑म्पूर्वं॑ नयन्ति पापवस्य॑सस्य॒ व्यावृ॑त्त्यै
तस्मा॒च्छेया॑ः॒ सम्पा॑पी॒यान्पु॒श्चादन्वे॑ति बहु॒र्वे भव॑तो
भ्रातृ॑व्यो भव॑तीव॒ खलु॑ वा ए॒ष योऽग्नि॑श्चि॒नुते व॒ज्रश्वः॑
प्र॒तूर्व॒न्नेह्य॑व॒क्राम॒न्नश॑स्ती॒रित्या॑ह॒ वज्रे॑णैव पा॒प्मान॒म्भ्रातृ॑व्यमव॑
क्राम॑ति रु॒द्रस्य॑ गा॒णप॑त्या॒दित्या॑ह॒ रौ॒द्रा वै प॒शवो॑
रु॒द्रादे॒व॥७॥

प॒शून्नि॒र्याच्या॑त्मने॒ कर्म॑ कुरुते पू॒ष्णा स॒युजा॑ स॒हेत्या॑ह
पू॒षा वा अ॒ध्वना॑ः॒ संने॒ता सम॑ष्ट्यै॒ पुरी॑षायतनो॒ वा ए॒ष
यद॒ग्निरङ्गि॑रसो॒ वा ए॒तमग्रे॑ दे॒वता॑नाः॒ सम॑भरन्पृ॒थिव्याः॑
स॒धस्था॑द॒ग्निम्पु॑री॒ष्यम॑ङ्गि॒रस्वद॑च्छे॒हीत्या॑ह॒ साय॑तनमे॒वैनं॑
दे॒वता॑भिः॒ सम्भ॑रत्य॒ग्निम्पु॑री॒ष्यम॑ङ्गि॒रस्वद॑च्छे॒म इत्या॑ह
येन॑॥८॥

स॒ंगच्छ॑ते॒ वाज॑मे॒वास्य॑ वृ॒द्धे प्र॒जाप॑तये॒ प्रति॒प्रोच्या॑ग्निः
स॒म्भृत्य॑ इत्या॑हुरि॒यं वै प्र॒जाप॑ति॒स्तस्या॑ ए॒तच्छ्रो॑त्रं

यद्वल्मीकोऽग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वरिष्याम् इति वल्मीकवृषामुप-
तिष्ठते साखादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं सम्भरत्यग्निम्पुरीष्य-
इत्याह येन संगच्छते वाजमेवास्य वृङ्क्तेऽन्वग्निरुषसामग्रम्॥९॥

अख्यदित्याहानुख्यात्या आगत्य वाज्यध्वन आक्रम्य
वाजिन्पृथिवीमित्याहेच्छत्येवैनम्पूर्वया विन्दत्युत्तरया
द्वाभ्यामाक्रमयति प्रतिष्ठित्या अनुरूपाभ्यान्तस्मादनुरूपाः
पशवः प्र जायन्ते द्यौस्ते पृष्ठम्पृथिवी सधस्थमित्याहेभ्यो वा
एतं लोकेभ्यः प्रजापतिः समैरयद्रूपमेवास्यैतन्महिमानं
व्याचष्टे वज्री वा एष यदश्वो दद्विरन्यतोदद्ध्यो
भूयाल्लौमभिरुभयादद्ध्यो यं द्विष्यात्तमधस्पदं ध्यायेद्वज्रेणैवैनं
स्तृणुते॥10॥

आह पार्ष्णीयान्ब्रह्मादेव येनाग्रं वज्री वै सप्तदश च॥२॥ [२]

उत्क्रामोदक्रमीदिति द्वाभ्यामुत्क्रमयति प्रतिष्ठित्या
अनुरूपाभ्यान्तस्मादनुरूपाः पशवः प्र जायन्तेऽप उप
सृजति यत्र वा आप उपगच्छन्ति तदोषधयः प्रति
तिष्ठन्त्योषधीः प्रतितिष्ठन्तीः पशवोऽनु प्रति तिष्ठन्ति पशून्
यज्ञो यज्ञं यजमानो यजमानम्प्रजास्तस्मादप उप सृजति

प्रतिष्ठित्यै यदध्वर्युरनग्नावाहुतिं जुहुयादन्धोऽध्वर्युः॥११॥

स्याद्रख्याऽसि यज्ञः हन्युरहिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्निवत्येव
जुहोति नान्धोऽध्वर्युर्भवति न यज्ञः रख्याऽसि
घ्नन्ति जिघर्म्यग्निमनसा घृतेनेत्याहु मनसा हि पुरुषो
यज्ञमभिगच्छति प्रतिख्यन्तम्भुवनानि विश्वेत्याहु सर्वः
ह्येष प्रत्यङ्ख्येति पृथुं तिरश्चा वयसा बृहन्तमित्याहाल्पो
ह्येष जातो महान्॥१२॥

भवति व्यचिष्टमन्नः रभसं विदानमित्याहान्नमेवास्मै
स्वदयति सर्वमस्मै स्वदते य एवं वेदा त्वा जिघर्मि
वचसा घृतेनेत्याहु तस्माद्यत्पुरुषो मनसाभिगच्छति तद्वाचा
वन्दत्यरख्यसेत्याहु रख्यसामपहत्यै मर्यश्रीः स्पृहयद्वर्णो
अग्निरित्याहापचितिमेवास्मिन्दधात्यपचितिमान्भवति य
एवं॥१३॥

वेद मनसा त्वै तामाप्तुमर्हति यामध्वर्युरनग्नावाहुतिं
जुहोति मनस्वतीभ्यां जुहोत्याहुत्योरास्यै द्वाभ्याम्प्रतिष्ठित्यै
यज्ञमुखेयज्ञमुखे वै क्रियमाणे यज्ञः रख्याऽसि
जिघाः सन्त्येतर्हि खलु वा एतद्यज्ञमुखं यर्ह्येनदाहुतिरश्नुते

परि लिखति ररख्यसामपहृत्यै तिसृभिः परि लिखति त्रिवृद्धा
अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्माद्रख्याः स्यप हन्ति॥१४॥

गायत्रिया परि लिखति तेजो वै गायत्री तेजसैवैनम्परि
गृह्णाति त्रिष्टुभा परि लिखतीन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियेणैवैनम् परि
गृह्णात्यनुष्टुभा परि लिखत्यनुष्टुप्सर्वाणि छन्दांसि परिभूः
पर्याप्त्यै मध्यतोऽनुष्टुभा वाग्वा अनुष्टुप्तस्मान्मध्यतो वाचा
वदामो गायत्रिया प्रथमया परि लिखत्यथानुष्टुभाथ त्रिष्टुभा
तेजो वै गायत्री यज्ञोऽनुष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुप्तेजसा चैवेन्द्रियेण
चोभयतो यज्ञम्परि गृह्णाति॥१५॥

अन्धोऽध्वर्युर्महान्भवति त्रिष्टुभा तेजो वै गायत्री त्रयोदश चा॥३॥ [३]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति खनति प्रसूत्या अथो
धूममेवैतेन जनयति ज्योतिष्मन्तं त्वाग्ने सुप्रतीकमित्याह
ज्योतिरेवैतेन जनयति सोऽग्निर्जातः प्रजाः शुचार्पयत्तं देवा
अर्धर्चेनाशमयञ्छिवम्प्रजाभ्योऽहिः सन्तमित्याह प्रजाभ्यं
एवैनं शमयति द्वाभ्यां खनति प्रतिष्ठित्या अपाम्पृष्ठमसीति
पुष्करपर्णमा॥१६॥

हरत्यपां वा एतत्पृष्ठं यत्पुष्करपर्णं रूपेणैवैनदा

हरति पुष्करपर्णेन सम्भरति योनिर्वा अग्नेः पुष्करपर्णं
 सयौनिमेवाग्निं सम्भरति कृष्णाजिनेन सम्भरति यज्ञो
 वै कृष्णाजिनं यज्ञेनैव यज्ञं सम्भरति यद्वाग्याणां
 पशूनां चर्मणा सम्भरेद्वाग्यान्पशूञ्छुचार्पयेत्कृष्णाजिनेन
 सम्भरत्यारण्यानेव पशून्॥१७॥

शुचार्पयति तस्मात्समावत्पशूनाम्प्रजायमानानामारण्याः
 पशवः कर्नीयाः सः शुचा ह्यृता लोमतः सम्भरत्यतो
 ह्यस्य मेध्यङ्कृष्णाजिनं च पुष्करपर्णं च सः स्तृणातीयं
 वै कृष्णाजिनमसौ पुष्करपर्णमाभ्यामेवैनमुभयतः परि
 गृह्णात्यग्निर्देवेभ्यो निलायतु तमथर्वान्वपश्यदथर्वा त्वा प्रथमो
 निरमन्थदग्ने इति॥१८॥

आह य एवैनमन्वपश्यत्तेनैवैनं सम्भरति त्वामग्ने
 पुष्करादधीत्याह पुष्करपर्णे ह्येनमुपश्रितमविन्दत्तमु
 त्वा दध्यङ्कृषिरित्याह दध्यङ्वा आथर्वणस्तेजस्व्यासीत्तेज
 एवास्मिन्दधाति तमु त्वा पाथ्यो वृषेत्याह पूर्वमेवोदितमुत्तरेणाभि
 गृणाति॥१९॥

चतसृभिः सम्भरति चत्वारि छन्दांसि छन्दाभिरेव

गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभीं राजन्यस्य
 त्रैष्टुभो हि राजन्यो यं कामयेत वसीयान्त्स्यादित्युभयीभिस्तस्य
 सम्भरेत्तेजश्चैवास्मा इन्द्रियं च समीचीं दधात्यष्टाभिः
 सम्भरत्यष्टार्ष्वरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानेवाग्निस्तः
 सम्भरति सीदं होतरित्याह देवता एवास्मै सः सादयति
 नि होतेति मनुष्यान्त्सः सीदस्वेति वयांसि जनिष्वा हि
 जेन्यो अग्रे अहामित्याह देवमनुष्यानेवास्मै सः सन्नान्प्र
 जनयति॥२०॥

एव पशूनिर्ति गृणाति होतरिति सप्तविंशतिश्च॥४॥ [४]

ऋरमिव वा अस्या एतत्करोति यत्खनत्यप उप
 सृजत्यापो वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्यै शुचः शमयति सं
 ते वायुर्मातरिश्वा दधात्वित्याह प्राणो वै वायुः प्राणेनैवास्यै
 प्राणः सं दधाति सं ते वायुरित्याह तस्माद्वायुप्रच्युता दिवो
 वृष्टिरीर्ते तस्मै च देवि वर्षडस्तु॥२१॥

तुभ्यमित्याह षड्वा ऋतवं ऋतुष्वेव वृष्टिं दधाति
 तस्मात्सर्वानृतून् वर्षति यद्वषट्कुर्याद्रक्षांसि यज्ञः
 हन्युर्वडित्याह परोर्षमेव वर्षट्करोति नास्य यातयांमा

वषट्कारो भवति न यज्ञं रख्यांसि घ्नन्ति सुजातो
ज्योतिषा सहेत्यनुष्टुभोप न ह्यत्यनुष्टुप्॥२२॥

सर्वाणि छन्दांसि छन्दांसि खलु वा अग्नेः प्रिया
तनूः प्रिययैवेनं तनुवा परि दधाति वेदुको वासो भवति
य एवं वेद वारुणो वा अग्निरुपनद्ध उदु तिष्ठ स्वध्वरोर्ध्व
ऊ षु णं ऊतय इति सावित्रीभ्यामुत्तिष्ठति सवितृप्रसूत
एवास्योर्ध्वा वरुणमेनिमुत्सृजति द्वाभ्याम्प्रतिष्ठित्यै स जातो
गर्भो असि॥२३॥

रोदस्योरित्याहेमे वै रोदसी तयोरेष गर्भो यदग्निस्तस्मादेवम
चारुर्विभृत ओषधीष्वित्याह यदा ह्येतं विभरन्त्यथ चारुतरो
भवति प्र मातृभ्यो अधि कनिक्रदद्वा इत्याहौषधयो वा
अस्य मातरस्ताभ्य एवैनम्प्र च्यावयति स्थिरो भव वीङ्मङ्ग
इति गर्दभ आ सादयति॥२४॥

सं न ह्यत्येवैनमेतया स्थेमे गर्दभेन सम्भरति तस्माद्गर्दभः
पशूनाम्भारभारितमो गर्दभेन सम्भरति तस्माद्गर्दभो -
ऽप्यनालेशेत्यन्यान्पशून्मेघत्यन्नं ह्येनेनार्कं सम्भरन्ति
गर्दभेन सम्भरति तस्माद्गर्दभो द्विरेताः सन्कनिष्ठम्पशूनाम्प्र

जायतेऽग्निर्ह्यस्य योनिं निर्दहति प्रजासु वा एष
एतर्ह्यारूढः॥ २५॥

स ईश्वरः प्रजाः शुचा प्रदहः शिवो भव प्रजाभ्य
इत्याह प्रजाभ्य एवैनं शमयति मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिर
इत्याह मानव्यो हि प्रजा मा द्यावापृथिवी अभि शूशुचो
मान्तरिक्षम्मा वनस्पतीनित्याहैभ्य एवैनं लोकेभ्यः शमयति
प्रेतु वाजी कनिक्रददित्याह वाजी ह्येष नानन्दद्रासभः
पत्वेति॥ २६॥

आह रासभ इति ह्येतमृषयोऽवदन्भरन्नग्निम्पुरीष्यमित्याहाग्नि
ह्येष भरति मा पाद्यायुषः पुरेत्याहायुरेवास्मिन्दधाति
तस्माद्गर्दभः सर्वमायुरेति तस्माद्गर्दभे पुरायुषः प्रमीते
बिभ्यति वृषाग्निं वृषणम्भरन्नित्याह वृषा ह्येष वृषाग्निरपां
गर्भम्॥ २७॥

समुद्रियमित्याहापाः ह्येष गर्भो यदग्निरग्न आ याहि
वीतय इति वा इमौ लोकौ व्यैतामग्न आ याहि वीतय इति
यदाहानयोर्लोकयोर्वीत्यै प्रच्युतो वा एष आयतनादगतः
प्रतिष्ठाः स एतर्ह्यध्वर्युं च यजमानं च ध्यायत्यृतः

सत्यमित्याहेयं वा ऋतमसौ॥२८॥

सत्यमनयोरेवैनम्प्रतिं छापयति नार्तिमाच्छत्यध्वर्युर्न
यजमानो वरुणो वा एष यजमानमभ्येति यदग्निरुपनद्ध
ओषधयः प्रतिं गृहीताग्निमेतमित्याह शान्त्यै व्यस्यन्विश्वा
अमंतीररांतीरित्याह रख्यं सामपंहत्यै निषीदन्नो अपं दुर्मतिः
हनदित्याह प्रतिष्ठित्या ओषधयः प्रतिं मोदध्वम्॥२९॥

अस्त्वनुष्टुबंसि सादयत्यारूढः पत्वेति गर्भमसौ मोदध्वं द्विचत्वारिंशच्च॥५॥—[५]

एनमित्याहोषधयो वा अग्नेर्भागधेयन्ताभिरेवैनः समर्धयति पुष्पावतीः सुपिप्पला इत्याह
तस्मादोषधयः फलं गृह्णन्त्ययं वो गर्भं ऋत्वियं प्रत्नः सुधस्थमासंदित्याह याभ्यं एवैनम्प्रच्यावयति
तास्वेवैनम्प्रतिं छापयति द्वाभ्यामुपावहरति प्रतिष्ठित्यै॥३०॥—[६]

वारुणो वा अग्निरुपनद्धो वि पाजसेति वि स्रंसयति
सवितृप्रसूत एवास्य विषूचीं वरुणमेनिं वि सृजत्यप उपं
सृजत्यापो वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्य शुचः शमयति
तिसृभिरुपं सृजति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्य शुचः
शमयति मित्रः सः सृज्यं पृथिवीमित्याह मित्रो वै शिवो
देवानान्तेनैव॥३१॥

एनः सः सृजति शान्त्यै यद्भाम्याणाम्पात्राणां कपालैः

स० सृजेद्द्राम्याणि पात्राणि शुचार्पयेदर्मकपालैः स०
 सृजत्येतानि वा अनुपजीवनीयानि तान्येव शुचार्पयति
 शर्कराभिः स० सृजति धृत्या अथो शंत्वायाजलोमैः स०
 सृजत्येषा वा अग्नेः प्रिया तनूर्यदजा प्रिययैवेनं तनुवा स०
 सृजत्यथो तेजसा कृष्णाजिनस्य लोमभिः सम्॥ ३२॥

सृजति यज्ञो वै कृष्णाजिनय्यज्ञेनैव यज्ञः स० सृजति
 रुद्राः सम्भृत्य पृथिवीमित्याहैता वा एतं देवता अग्ने
 समभरन्ताभिरेवैनं सम्भरति मुखस्य शिरोऽसीत्याह यज्ञो
 वै मुखस्तस्यैतच्छिरो यदुखा तस्मादेवमाह यज्ञस्य पदे स्थ
 इत्याह यज्ञस्य ह्येते॥ ३३॥

पदे अथो प्रतिष्ठित्यै प्रान्याभिर्यच्छृत्यन्वन्यैर्मन्त्रयते
 मिथुनत्वाय त्र्युद्धिं करोति त्रयं इमे लोका एषां
 लोकानामाप्त्यै छन्दोभिः करोति वीर्यं वै छन्दांसि
 वीर्येणैवेना करोति यजुषा बिलं करोति व्यावृत्त्या
 इयंतीं करोति प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितान्द्विस्तनां
 करोति द्यावापृथिव्योर्दोहाय चतुस्तनां करोति पशूनां
 दोहायाष्टास्तनां करोति छन्दसां दोहाय नवाश्रिमभिचरतः

कुर्यात्त्रिवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्यै
कृत्वाय सा महीमुखामिति नि दधाति देवतांस्वेवैनाम्प्रति
ष्ठापयति॥ ३४॥

तेनैव लोमभिः समेते अभिचरंतु एकंविंशतिश्च॥ ६॥ [७]

सप्तभिर्धूपयति सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः शिर एतद्यज्ञस्य
यदुखा शीर्षन्नेव यज्ञस्य प्राणान्दधाति तस्मात्सप्त
शीर्षन्प्राणा अश्वशकेन धूपयति प्राजापत्यो वा अश्वः
सयोनित्वायादितिस्वेत्याहेयं वा अदितिरदित्यैवादित्यां
खनत्यस्या अक्रूरंकाराय न हि स्वः स्वः हिनस्ति देवानां
त्वा पत्नीरित्याह देवानाम्॥ ३५॥

वा एताम्पत्नयोऽग्नेऽकुर्वन्ताभिरेवैनां दधाति धिषणास्वेत्याह
विद्या वै धिषणां विद्याभिरेवैनामभीन्द्रे ग्रास्वेत्याह
छन्दांसि वै ग्राश्छन्दांभिरेवैनां श्रपयति वरूत्रयस्वेत्याह
होत्रा वै वरूत्रयो होत्राभिरेवैनां पचति जनयस्वेत्याह
देवानां वै पत्नीः॥ ३६॥

जनयस्ताभिरेवैनां पचति षड्भिः पचति षड्वा ऋतवं
ऋतुभिरेवैनां पचति द्विः पचन्त्वित्याह तस्माद्विः संवत्सरस्य

सुस्यम्पच्यते वारुण्युखाभीद्धा मैत्रियोपैति शान्त्यै
देवस्त्वा सवितोद्वपत्वित्याह सवितृप्रसूत एवैनाम्ब्रह्मणा
देवताभिरुद्वपत्यपद्यमाना पृथिव्याशा दिश आ पृण॥३७॥

इत्याह तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु वि भात्युत्तिष्ठ बृहती
भवोर्ध्वा तिष्ठ ध्रुवा त्वमित्याह प्रतिष्ठित्या असुर्यम्पात्र-
मनाच्छृण्णमा च्छृणत्ति देवत्राकरजखीरेणा च्छृणत्ति परमं
वा एतत्पयो यदजखीरम्परमेणैवैनाम्पयसा च्छृणत्ति यजुषा
व्यावृत्त्यै छन्दोभिरा च्छृणत्ति छन्दोभिर्वा एषा क्रियते
छन्दोभिरेव छन्दास्या च्छृणत्ति॥३८॥

आह देवानां वै पत्नीः पृणैषा षट्॥७॥ [८]

एकविंशत्या माषैः पुरुषशीर्षमच्छैत्यमेध्या वै
माषा अमेध्यम्पुरुषशीर्षममेध्यैरेवास्यामेध्यं निरवदाय
मेध्यं कृत्वा हरत्येकविंशतिर्भवन्त्येकविंशो वै पुरुषः
पुरुषस्याप्त्यै व्यृद्धं वा एतत्प्राणैरमेध्यं यत्पुरुषशीर्षं सप्तधा
वितृण्णां वल्मीकवपाम्प्रति नि दधाति सप्त वै शीर्षण्याः
प्राणाः प्राणैरेवैनथ्समर्धयति मेध्यत्वाय यावन्तः॥३९॥

वै मृत्युबन्धवस्तेषां यम आधिपत्यम्परीयाय यमगाथाभिः

परि गायति यमादेवैनद्वृङ्के तिसृभिः परि गायति त्रयं इमे
लोका एभ्य एवैनलोकेभ्यो वृङ्के तस्माद्गायते न देयङ्गाथा हि
तद्वृङ्केऽग्निभ्यः पशूना लभते कामा वा अग्नयः कामानेवाव
रुन्दे यत्पशून्नालभेतानवरुद्धा अस्य ॥ ४० ॥

पशवः स्युर्यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजेद्यज्ञवेशसं कुर्याद्यत्सऽस्थाप
शीर्षाणि स्युर्यत्पशूनालभते तेनैव पशूनव रुन्दे
यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजति शीर्ष्णामयातयामत्वाय प्राजापत्येन
सऽस्थापयति यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञ एव यज्ञम्प्रति
ष्ठापयति प्रजापतिः प्रजा असृजत स रिरिचानोऽमन्यत स
एता आप्रीरपश्यत्ताभिर्वै स मुखतः ॥ ४१ ॥

आत्मानमाप्रीणीत यदेता आप्रियो भवन्ति यज्ञो वै
प्रजापतिर्यज्ञमेवैताभिर्मुखत आ प्रीणात्यपरिमितच्छन्दसो
भवन्त्यपरिमितः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या ऊनातिरिक्ता
मिथुनाः प्रजात्यै लोमशं वै नामैतच्छन्दः प्रजापतेः पशवो
लोमशाः पशूनेवाव रुन्दे सर्वाणि वा एता रूपाणि सर्वाणि
रूपाण्यग्नौ चित्ये क्रियन्ते तस्मादेता अग्नेश्चित्यस्य ॥ ४२ ॥

भवन्त्येकविंशतिः सामिधेनीरन्वाह रुग्वा एकविंशो

रुचमेव गच्छत्यथो॑ प्रतिष्ठामेव प्रतिष्ठा ह्येकविंशश्चतुर्विंशतिम्
 चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः
 साख्यादेव वैश्वानरमव रुद्धे पराचीरन्वाह पराडिव
 हि सुवर्गो लोकः समास्त्वाग्र ऋतवो वर्धयन्त्वित्याह
 समाभिरेवाग्निं वर्धयति॥४३॥

ऋतुभिः संवत्सरविंश्वा आ भाहि प्रदिशः पृथिव्या इत्याह
 तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु वि भाति प्रत्यौहतामश्विना
 मृत्युमस्मादित्याह मृत्युमेवास्मादप नुदत्युद्वयं तमसस्परीत्याह
 पाप्मा वै तमः पाप्मानमेवास्मादप हन्त्यगन्म
 ज्योतिरुत्तममित्याहासौ वा आदित्यो ज्योतिरुत्तममादित्यस्यैव
 सायुज्यं गच्छति न संवत्सरस्तिष्ठति नास्य श्रीस्तिष्ठति
 यस्यैताः क्रियन्ते ज्योतिष्मतीमुत्तमामन्वाह ज्योतिरेवास्मा
 उपरिष्ठादधाति सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै॥४४॥

यावन्तोऽस्य मुखतश्चित्यस्य वर्धयत्यादित्याऽष्टाविंशतिश्च॥८॥ [९]

षड्भिर्दीर्घयति षड्वा ऋतव ऋतुभिरेवैनं दीर्घयति
 सप्तभिर्दीर्घयति सप्त छन्दांसि छन्दोभिरेवैनं दीर्घयति
 विश्वे देवस्य नेतुरित्यनुष्टुभोत्तमया जुहोति वाग्वा

अनुष्टुप् तस्मात्प्राणानां वागुत्तमैकस्मादखरादनां तमप्रथमम्पदम्
तस्माद्यद्वाचोऽनां तं तन्मनुष्या उप जीवन्ति पूर्णया जुहोति
पूर्ण इव हि प्रजापतिः ॥ ४५ ॥

प्रजापतेरास्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा
असृजत प्रजानां सृष्ट्यै यदर्चिषि प्रवृज्याद्भूतमव रुन्धीत
यदङ्गारेषु भविष्यदङ्गारेषु प्र वृणक्ति भविष्यदेवाव रुन्दे
भविष्यद्धि भूयो भूताद्वाभ्याम्प्र वृणक्ति द्विपाद्यजमानः
प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणा वा एषा यजुषा सम्भृता यदुखा सा
यद्विद्ये तार्तिमार्च्छत् ॥ ४६ ॥

यजमानो हन्येतास्य यज्ञो मित्रैतामुखां तपेत्याहु ब्रह्म
वै मित्रो ब्रह्मन्नेवैनाम्प्रतिं ष्ठापयति नार्तिमार्च्छति यजमानो
नास्य यज्ञो हन्यते यदि भिद्येत तैरेव कपालैः सः सृजेत्सैव
ततः प्रायश्चित्तिर्यो गतश्रीः स्यान्मथित्वा तस्याव दध्याद्भूतो
वा एष स स्वां ॥ ४७ ॥

देवतामुपैति यो भूतिकामः स्याद्य उखायै सम्भवेत्स एव
तस्य स्यादतो ह्येष सम्भवत्येष वै स्वयम्भूर्नाम भवत्येव
यं कामयेत भ्रातृव्यमस्मै जनयेयमित्यन्यतस्तस्याहृत्याव

दध्यात्सा॒ख्यादे॒वास्मै॑ भ्रातृ॒व्यं जनयत्य॒म्बरी॒षा- दन्न॑काम॒स्याव॑
दध्याद॒म्बरी॒षे वा अन्नं॑ म्रियते॒ सयौ॑ न्ये॒वान्नम्॑॥४८॥

अव॑ रु॒द्धे मु॒ञ्जान॑व॒ दधा॒त्यूर्ग्वै॑ मु॒ञ्जा ऊ॒र्जमे॒वास्मा॒ अपि॑
दधा॒त्यग्नि॑र्दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत॒ स क्रु॑मु॒कम्प्रा॑वि॒शत् क्रु॑मु॒कम॑व॒
दधा॒ति यदे॒वास्य॒ तत्र॒ न्य॑क्तं॒ तदे॒वाव॑ रु॒द्ध आज्ये॑न॒ सं
यौ॑त्ये॒तद्वा अ॒ग्नेः प्रि॒यं धाम॒ यदा॒ज्यम् प्रि॒येणै॒वेन॑ धाम्ना॒
सम॑र्धय॒त्यथो॒ तेज॑सा॥४९॥

वैक॑कती॒मा द॑धाति॒ भा ए॒वाव॑ रु॒द्धे शमी॑मयी॒मा द॑धाति॒
शान्त्यै॒ सीद॒ त्वम्मा॑तु॒रस्या॒ उप॒स्थ इति॑ ति॒सृभि॑र्जा॒तमुप॑
तिष्ठ॑ते॒ त्रय॑ इ॒मे लो॒का ए॒ष्वेव॑ लो॒केष्वा॒विद॑ गच्छ॒त्यथो॑
प्रा॒णाने॒वात्म॑न्ध॒त्ते॥५०॥

प्रजाप॑तिर॒च्छेत्स्वामे॒वान्नं॑ तेज॑सा॒ चतु॑स्त्रि॒ंशच्च॑॥१॥ ————— [१०]

न ह॑ स्म॒ वै पु॒राग्नि॑रप॒रशु॑वृ॒क्णं द॑हति॒ तद॑स्मै
प्रयो॑ग ए॒वर्षि॑र॒स्वद॑य॒द्यद॑ग्ने॒ यानि॒ कानि॒ चेति॑ स॒मिध॑मा
द॑धा॒त्यप॑रशु॒वृक्ण॑मे॒वास्मै॑ स्वद॑यति॒ सर्व॑म॒स्मै स्व॑दते॒ य
ए॒वं वेदौ॑दु॒म्बरी॒मा द॑धा॒त्यूर्ग्वै॑ उ॒दुम्ब॑र॒ ऊ॒र्जमे॒वास्मा॒ अपि॑
दधा॒ति प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत॒ त॑ सृष्ट॑ र॒ख्या॑सि॥५१॥

अजिघा॒ऽसन्त्स ए॒तद्रा॑ख्यो॒घ्नम॑पश्य॒त्तेन॒ वै स
 रखा॒ऽस्यपा॑हत॒ यद्रा॑ख्यो॒घ्नम्भ॑वत्य॒ग्रेरे॒व तेन॑ जा॒ताद्रखा॒ऽस्यप॑
 ह॒न्त्याश्व॑त्थी॒मा द॑धात्यश्व॒त्थो वै वन॑स्पती॒नाऽस॑पत्नसा॒हो
 विजि॑त्यै वैक॑ङ्कती॒मा द॑धाति॒ भा ए॒वाव॑ रु॒द्धे श॑मी॒मयी॑मा
 द॑धाति॒ शान्त्यै॒ सऽशित॑म्मे॒ ब्रह्मो॑दे॒षाम्बा॒हू अ॑तिर॒मित्यु॑त्त॒मे
 औदु॑म्बरी॥५२॥

वाच॑यति॒ ब्रह्म॑णै॒व ख्य॑त्र॒ऽसऽश॑यति॒ ख्य॑त्रेण॒ ब्रह्म॑
 तस्मा॑द्ब्राह्म॒णो रा॑ज॒न्यवा॑नत्य॒न्यम्ब्रा॑ह्म॒णं तस्मा॑द्वा॒ज॒न्यो
 ब्राह्म॑णवा॒नत्य॒न्यऽरा॑ज॒न्यम्मु॑त्यु॒र्वा ए॒ष यद॑ग्निर॒मृत॑ऽ
 हिर॑ण्यऽ रु॒क्मम॑न्त॒रम्प्र॑ति॒ मुश्च॑ते॒ऽमृत॑मे॒व मृ॑त्यो॒रन्त॑र्धत्त॒
 एक॑वि॒ऽशति॑निर्बा॒धो भ॑वत्येक॑वि॒ऽशति॑र्वै दे॒वलो॒का द्वा॑द॒श
 मा॒साः प॑ञ्च॒र्तव॑स्त्रय॒ इमे॒ लो॒का अ॒सावा॑दित्यः॥५३॥

एक॑वि॒ऽश ए॒ताव॑न्तो॒ वै दे॑वलो॒कास्तेभ्य॑ ए॒व
 भ्रातृ॑व्यम॒न्तरे॑ति॒ निर्बा॑धैर्वै दे॒वा असु॑रान्निर्बा॑धेऽकुर्व॑त॒
 तन्नि॑र्बा॒धाना॑ निर्बा॑ध॒त्वन्नि॑र्बा॒धी भ॑वति॒ भ्रातृ॑व्याने॒व
 निर्बा॑धे कु॒रुते सा॑वि॒त्रिया॒ प्रति॑ मुश्च॑ते॒ प्रसू॑त्यै
 नक्तो॑षासेत्युत्तर॒याहो॒रात्रा॑भ्या॒ मेवैन॑मुद्यच्छ॒ते दे॒वा अ॒ग्निं
 धा॑रय॒न्द्रवि॑णो॒दा इत्या॑ह प्रा॒णा वै दे॒वा द्र॑विणो॒दा

अहोरात्राभ्यामेवैनमुद्यत्य ॥ ५४ ॥

प्राणैर्दाधारासीनः प्रति मुञ्चते तस्मादासीनाः प्रजाः
प्र जायन्ते कृष्णाजिनमुत्तरन्तेजो वै हिरण्यम्ब्रह्म
कृष्णाजिनन्तेजसा चैवैनम्ब्रह्मणा चोभयतः परि गृह्णाति
षडुद्यामः शिष्यम्भवति षड्वा ऋतव ऋतुभिरेवैनमुद्यच्छते
यद्वादशोद्यामः संवत्सरेणैव मौञ्जम्भवत्यूर्ग्वै मुञ्जा
ऊर्जैवैनः समर्धयति सुपुर्णोऽसि गुरुत्मानित्यवैरख्यते
रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे दिवं गच्छ सुवः पतेत्याह
सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति ॥ ५ ॥

रख्याः स्यौदुम्बरी आदित्य उद्यत्य सञ्चतुर्विंशतिश्च ॥ १० ॥ [११]

समिद्धो अञ्जन्कृदरम्मतीनां घृतमग्ने मधुमत्पिन्वमानः।
वाजी वहन्वाजिनं जातवेदो देवानां वरिष्य प्रियमा
सधस्थम्। घृतेनाञ्जन्सम्पथो देवयानान्प्रजानन्वाज्यप्येतु
देवान्। अनु त्वा सप्ते प्रदिशः सचन्ताः स्वधामस्मै
यजमानाय धेहि। ईड्यश्वासि वन्द्यश्च वाजिन्नाशुश्वासि
मेध्यश्च सप्ते। अग्निष्ट्वा ॥ ५६ ॥

देवैर्वसुभिः सजोषाः प्रीतं वह्निं वहतु जातवेदाः।

स्तीर्णम्बर्हिः सुष्टरीमा जुषाणोरु पृथु प्रथमानम्पृथिव्याम्।
 देवेभिर्युक्तमदितिः सजोषाः स्योनं कृण्वाना सुविते दधातु।
 एता उ वः सुभगा विश्वरूपा वि परख्योभिः श्रयमाणा उदातैः।
 ऋष्याः सतीः कवषः शुभमाना द्वारो देवीः सुप्रायणा
 भवन्तु। अन्तरा मित्रावरुणा चरन्ती मुखं यज्ञानामभि
 संविदाने। उषासा वाम्॥५७॥

सुहिरण्ये सुशिल्पे ऋतस्य योनाविह सादयामि। प्रथमा
 वा९ सरथिना सुवर्णा देवौ पश्यन्तौ भुवनानि विश्वा।
 अपिप्रयं चोदना वाम्मिमाना होतारा ज्योतिः प्रदिशा
 दिशन्ता। आदित्यैर्नो भारती वष्टु यज्ञ९ सरस्वती सह
 रुद्रैर्न आवीत्। इडोपहूता वसुभिः सजोषा यज्ञं नो
 देवीरमृतेषु धत्त। त्वष्टा वीरं देवकामं जजान त्वष्टुरवा
 जायत आशुरश्वः॥५८॥

त्वष्टेदं विश्वम्भुवनं जजान बहोः कर्तारमिह यंखि
 होतः। अश्वौ घृतेन त्मन्या समंक्त उप देवा९ ऋतुशः पाथ
 एतु। वनस्पतिर्देवलोकम्प्रजानन्नग्निना हव्या स्वदितानि
 वरषत्। प्रजापतेस्तपसा वावृधानः सद्यो जातो दधिषे

य॒ज्ञम॑ग्ने। स्वाहा॑कृतेन ह॒विषा॑ पुरोगा या॒हि सा॒ध्या ह॒विर॑दन्तु
दे॒वाः॥५९॥

अ॒ग्नि॒ष्ट्वा वा॒मश्चो॒ द्विच॑त्वारि॒शच्च॥११॥ [१२]

विष्णु॑मुखा॒ अन्न॑पते॒ याव॑ती॒ वि वै पु॑रुषमा॒त्रेणा॑ग्ने तव॒ श्रवो॒ ब्रह्म॑ जज्ञा॒नः स्व॑यमातृ॒णामे॑षां
वै प॒शुर्गा॑यत्री कस्त्वा॒ द्वाद॑श॥१२॥ विष्णु॑मुखा॒ अप॑चितिमा॒न् वि वा ए॒ताव॑ग्ने तव॒
स्वय॑मातृ॒णां वि॑षूची॒नानि॑ गाय॒त्री च॑तु॒ष्पष्टिः॥६४॥ विष्णु॑मुखास्त॒नुवै॑ भुवत्॥ [१३]

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

विष्णु॑मुखा॒ वै दे॒वाश्छ॑न्दो॒भिरि॒माल्लो॑कान॒नप॒ज॒य्यम॒भ्यज॑यन्
यद्वि॑ष्णुक्र॒मान्क्रम॑ते॒ विष्णु॑रे॒व भू॒त्वा यज॑मान॒श्छ॑न्दो॒भिरि॒माल्लो॑क
ज॑यति॒ विष्णोः॒ क्रमो॑ऽस्यभिमाति॒हेत्या॑ह गाय॒त्री वै पृ॑थि॒वी
त्रैष्टु॑भम॒न्तरि॑ख्यम् जाग॑ती॒ द्यौरानु॑ष्टुभी॒र्दिश॑श्छ॒न्दोभि॑रेवेमाल्लो॑का
य॑थापूर्वम॒भि ज॑यति॒ प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत॒ सोऽ-
ऽस्मात्सृ॑ष्टः॥१॥

परा॑डै॒त्तमे॒तयान्वै॒दक्र॑न्द॒दिति॒ तया॒ वै सो॑ऽग्नेः प्रि॒यं
धामावा॑रु॒न्ध यदे॒ताम॒न्वाहा॑ग्नेरे॒वैतया॑ प्रि॒यं धामाव॑ रु॒न्ध

ईश्वरो वा एष पराङ्मुदघो यो विष्णुक्रमान्क्रमते चतसृभिरा
वर्तते चत्वारि छन्दांसि छन्दांसि खलु वा अग्नेः प्रिया
तनूः प्रियामेवास्य तनुवमभि॥२॥

पर्यावर्तते दखिणा पर्यावर्तते स्वमेव वीर्यमनु
पर्यावर्तते तस्मादखिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरो-
ऽथो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तते शुनःशेपमार्जीगर्ति
वरुणोऽगृह्णात्स एताव्वारुणीमपश्यत्तया वै स आत्मानं
वरुणपाशादमुश्चद्वरुणो वा एतं गृह्णाति य उखाम्प्रतिमुश्चत
उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदित्याहात्मानमेवैतया॥३॥

वरुणपाशान्मुश्चत्या त्वाहार्षमित्याहा ह्येनं हरति
ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिरित्याह प्रतिष्ठित्यै विशस्त्वा सर्वा
वाञ्छन्तिवत्याह विशैवेनं समर्धयत्यस्मिन्नाष्ट्रमधि श्रयेत्याह
राष्ट्रमेवास्मिन्ध्रुवमर्क्यं कामयेत राष्ट्रं स्यादिति तम्मनसा
ध्यायेद्राष्ट्रमेव भवति॥४॥

अग्ने बृहन्नुषसामूर्ध्वो अस्थादित्याहाग्रमेवैनं समानानां
करोति निर्जग्मिवान्तमस इत्याह तम एवास्मादप हन्ति
ज्योतिषागादित्याह ज्योतिरेवास्मिन्दधाति चतसृभिः

सादयति चत्वारि छन्दांसि छन्दाभिरेवातिछन्दसोत्तमया
वर्ष्म वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा वर्ष्मैवैनं समानानां
करोति सद्धती॥५॥

भवति सत्त्वमेवैनं गमयति वात्सप्रेणोपं तिष्ठत एतेन
वै वात्सप्रीर्भालन्दनोऽग्नेः प्रियं धामावारुन्द्वाग्नेरेवैतेन प्रियं
धामाव रुन्द्ध एकादशम्भवत्येकधैव यजमाने वीर्यं दधाति
स्तोमेन वै देवा अस्मिल्लोक आर्ध्ववच्छन्दाभिरमुष्मिन्स्तोमस्येव
खलु वा एतद्रूपं यद्वात्सप्रम्यद्वात्सप्रेणोपतिष्ठते॥६॥

इममेव तेन लोकमभि जयति यद्विष्णुक्रमान्क्रमते-
ऽमुमेव तैर्लोकमभि जयति पूर्वद्युः प्र क्रामत्युत्तरेद्युरुपं
तिष्ठते तस्माद्योगेऽन्यासां प्रजानाम्मनः ख्वेमे-
ऽन्यासान्तस्माद्यायावरः ख्वेम्यस्येशे तस्माद्यायावरः
ख्वेम्यमध्यवस्यति मुष्टी करोति वाचं यच्छति यज्ञस्य
धृत्यै॥७॥

सृष्टोऽभ्येतया भवति सद्धत्युपतिष्ठते द्विचत्वारिंशच्च॥१॥ [१]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहीत्याहाग्निर्वा अन्नपतिः स एवास्मा
अन्नम्प्र यच्छत्यनमीवस्य शुष्मिण इत्याहायख्वमस्येति

वावैतदाह॑ प्र प्रदा॒तारं॑ तारिष॒ ऊर्जं॑ नो धेहि द्विपदे॒ चतु॑ष्पद॒
इत्या॑ह॒ शिष॑मेवैता॒मा शा॑स्त॒ उदु॑ त्वा॒ विश्वे॑ दे॒वा इत्या॑ह
प्रा॒णा वै विश्वे॑ दे॒वाः ॥८॥

प्रा॒णैरे॒वैन॑मुद्यच्छतेऽग्रे॒ भर॑न्तु चित्ति॑भिरित्या॒ह यस्मा॑ ए॒वैनं॑
चित्ता॒योद्यच्छ॑ते तेनै॒वैन॑ संम॑र्धयति चत॒सृभि॑रा सा॒दयति॑
च॒त्वारि॒ छन्दा॑ंसि॒ छन्दा॑भिरे॒वाति॑च्छन्दसोत्त॒मया॒ वर्ष्म॑ वा
ए॒षा छन्द॑सां॒ यदति॑च्छन्दा॒ वर्ष्मै॒वैन॑ संम॑नानां॒ करोति॑
सद्व॑ती भवति स॒त्त्वमे॒वैनं॑ गमयति॒ प्रेद॑ग्रे॒ ज्योति॑ष्मान् ॥९॥

या॒हीत्या॑ह॒ ज्योति॑रे॒वास्मि॑न्दधाति त॒नुवा॒ वा ए॒ष
हि॑नस्ति॒ यं हि॑नस्ति॒ मा हि॑सीस्त॒नुवा॑ प्र॒जा इत्या॑ह
प्र॒जाभ्य॑ ए॒वैन॑ शमयति॒ रख्या॑ंसि॒ वा ए॒तद्य॑ज्ञं
स॑चन्ते॒ यदनं॑ उ॒त्सर्ज॑त्यक्रन्द॒दित्य॑न्वाह॒ रख्य॑सामप॒हत्या॒
अन॑सा वह॒न्त्यप॑चितिमे॒वास्मि॑न्दधाति॒ तस्मा॑दन॒स्वी च॑ र॒थी
चाति॑थीनामप॑चिततमौ ॥१०॥

अप॑चितिमान्भवति॒ य ए॒वं वेदं॑ स॒मिधा॒ऽग्निं दु॑वस्यतेति॒
घृ॒तानु॑षिक्तामव॑सिते स॒मिध॑मा द॒धाति॒ यथाति॑थय॒ आग॑ताय
स॒र्पिष्व॑दातिथ्यं क्रि॒यते॑ ता॒दृगे॒व तद्गा॑यत्रिया ब्रा॒ह्मण॑स्य

गाय॒त्रो हि ब्रा॑ह्म॒णस्त्रि॑ष्टु॒भां राज॒न्यस्य॑ त्रैष्टु॒भो हि रा॑ज॒न्योऽप्सु॑
भस्म॒ प्र वै॑शयत्य॒प्सु यो॑निर्वा अ॒ग्निः स्वामे॒वैनं॑ योनिं॒ गम॑यति
ति॒सृभिः॑ प्र वै॑शयति त्रि॒वृद्वै॑॥११॥

अ॒ग्निर्यावा॑ने॒वाग्नि॑स्तम्प्रति॒ष्ठां ग॑मयति॒ परा॒ वा ए॒षोऽग्निं॑
व॑पति॒ योऽप्सु॑ भस्म॑ प्र॒वेशय॑ति॒ ज्योति॑ष्मती॒भ्याम॑व॒
दधा॑ति॒ ज्योति॑रे॒वास्मि॑न्दधाति॒ द्वाभ्या॑म्प्रति॒ष्ठित्यै॑ परा॒
वा ए॒ष प्र॒जाम्प॑शून् व॑पति॒ योऽप्सु॑ भस्म॑ प्र॒वेशय॑ति॒
पुन॑रु॒र्जा स॒ह र॒य्येति॑ पुन॑रु॒दैति॑ प्र॒जामे॒व प॑शूना॒त्मन्ध॑त्ते
पुन॑स्त्वादि॒त्याः॑॥१२॥

रु॒द्रा वस॑वः॒ समि॑न्धता॒मित्या॑हैता वा ए॒तं दे॒वता॒ अग्रे॑
समै॑न्धत॒ ताभि॑रे॒वैन॑ꣳ समि॑न्द्वे बो॒धा स बो॑धीत्युप॑ तिष्ठते
बो॒धय॑त्ये॒वैन॑न्तस्मा॒त्सु॒प्त्वा प्र॒जाः प्र बु॑ध्यन्ते यथा॒स्थान॑मुप॑
तिष्ठते॒ तस्मा॑द्यथा॒स्थान॑म्प॒शवः॑ पुन॑रेत्योप॑ तिष्ठन्ते॥१३॥

वै विश्वे दे॒वा ज्योति॑ष्मानप॑चिततमौ त्रि॒वृद्धा आ॑दि॒त्या द्वि॑च॒त्वारि॑ꣳशच्च॥२॥—[२]

याव॑ती॒ वै पृ॑थि॒वी तस्यै॑ य॒म आधि॑पत्य॒म्परी॑याय॒ यो वै य॒मं
दै॒वय॑ज॒नम॒स्या अनि॑र्याच्या॒ग्निं चि॑नुते य॒मायै॑नꣳ स चि॑नुते-
ऽपे॑तेत्य॒ध्यव॑साययति य॒ममे॒व दै॒वय॑ज॒नम॒स्यै नि॒र्याच्या॑त्मने-

ऽग्निं चिनुत इष्वग्रेण वा अस्या अनामृतमिच्छन्तो नाविन्दन्ते
देवा एतद्यजुरपश्यन्नपेतेति यदेतेनाध्यवसाययति॥१४॥

अनामृत एवाग्निं चिनुत उद्धन्ति यदेवास्या अमेध्यं
तदपं हन्त्यपोऽवोर्षति शान्त्यै सिकता नि वपत्येतद्वा
अग्रेवैश्वानरस्य रूपं रूपेणैव वैश्वानरमव रुद्ध ऊषान्नि
वपति पुष्टिर्वा एषा प्रजननं यदूषाः पुष्ट्यामेव प्रजननेऽग्निं
चिनुतेऽथो संज्ञानं एव संज्ञानं ह्येतत्॥१५॥

पशूनां यदूषा द्यावापृथिवी सहास्तान्ते वियती
अब्रूतामस्त्वेव नो सह यज्ञियमिति यदमुष्या यज्ञियमासीत्तदस्य
ऊषां अभवन् यदस्या यज्ञियमासीत्तदमुष्यामदधात्तददश्चन्द्रमसि
कृष्णमूषान्निवपन्नदो ध्यायेद्द्यावापृथिव्योरेव यज्ञियेऽग्निं
चिनुतेऽयं सो अग्निरिति विश्वामित्रस्य॥१६॥

सूक्तम्भवत्येतेन वै विश्वामित्रोऽग्नेः प्रियं धामावारुद्धाग्रेरेवैते
प्रियं धामाव रुद्धे छन्दोभिर्वै देवाः सुवर्गं लोकमायश्चतस्रः
प्राचीरुपं दधाति चत्वारि छन्दांसि छन्दोभिरेव तद्यजमानः
सुवर्गं लोकमेति तेषां सुवर्गं लोकं यतां दिशः समं वृणीयन्त
ते द्वे पुरस्तात्समीची उपादधतु द्वे॥१७॥

पश्चात्समीची ताभिर्वै ते दिशोऽदृहन् यद्वे
 पुरस्तात्समीची उपदधाति द्वे पश्चात्समीची दिशां विधृत्या
 अथो पशवो वै छन्दांसि पशूनेवास्मै समीचो दधात्यष्टावुप
 दधात्यष्टार्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानेवाग्निस्तं चिनुते-
 ऽष्टावुप दधात्यष्टार्षरा गायत्री गायत्री सुवर्गं लोकमञ्जसा
 वेद सुवर्गस्य लोकस्य॥१८॥

प्रज्ञात्यै त्रयोदश लोकम्पृणा उप दधात्येकविंशतिः
 सम्पद्यन्ते प्रतिष्ठा वा एकविंशः प्रतिष्ठा गार्हपत्य
 एकविंशस्यैव प्रतिष्ठां गार्हपत्यमनु प्रति तिष्ठति प्रत्यग्निं
 चिक्यान्तिष्ठति य एवं वेद पञ्चचितीकं चिन्वीत प्रथमं
 चिन्वानः पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पशवो यज्ञमेव पशूनव रुन्द्वे
 त्रिचितीकं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानस्त्रय इमे लोका एष्वेव
 लोकेषु॥१९॥

प्रति तिष्ठत्येकचितीकं चिन्वीत तृतीयं चिन्वान एकधा
 वै सुवर्गो लोक एकवृतैव सुवर्गं लोकमेति पुरीषेणाभ्यूहति
 तस्मान्मासेनास्थिं छन्नन्न दुश्चर्मा भवति य एवं वेद पञ्च
 चितयो भवन्ति पञ्चभिः पुरीषैरभ्यूहति दश सम्पद्यन्ते

दशा॑ख॒षरा वि॒राड॑न्नं वि॒राड्वि॒राज्ये॒वान्नाद्ये॑ प्रति॑ तिष्ठति॥ २० ॥

अ॒द्यव॒साय॑यति॒ ह्येत॑द्वि॒श्वमि॑त्रस्यादधत् द्वे लो॒कस्य॑ लो॒केषु॑ सप्तच॑त्वारि॒ंशच्च॥ ३ ॥-[३]

वि वा ए॒तौ द्वि॑षाते॒ यश्च॑ पु॒राग्निर्य॑श्चो॒खाया॑ꣳ स॒मित॑मि॒ति
च॒त॒सृभिः॑ सं नि व॑पति च॒त्वारि॑ छ॒न्दाꣳसि॑ छ॒न्दाꣳसि॑
खलु॑ वा अ॒ग्नेः प्रि॒या त॒नूः प्रि॒ययै॑वैनौ त॒नुवा॑ सꣳ शा॑स्ति
स॒मित॑मित्या॒हु तस्मा॑द्ब्रह्म॑णा ख॒षत्रꣳ स॒मेति॑ यथ्सं॒न्युष्य॑
वि॒हर॑ति॒ तस्मा॑द्ब्रह्म॑णा ख॒षत्रं व्यै॑त्यृ॒तुभिः॑॥ २१ ॥

वा ए॒तं दी॑ख॒षय॑न्ति॒ स ऋ॑तुभि॒रेव॑ वि॒मुच्यो॑ मा॒तेव॑
पु॒त्रम्पृ॑थि॒वी पु॑री॒ष्यमि॑त्या॒हुर्तुभि॑रे॒वैनं॑ दी॒खषयि॑त्वर्तुभिर्वि
मु॒ञ्चति॑ वै॒श्वान॑र्या शि॒क्यमा॑ द॒त्ते स्व॒दय॑त्ये॒वैन॑न्नैर्ऋ॒तीः
कृ॒ष्णास्ति॒स्रस्तु॑ष॒पक्वा भ॑वन्ति॒ निर्ऋ॑त्यै वा ए॒तद्वा॒ग॒धेयं॑
यत्तु॑षा॒ निर्ऋ॑त्यै रू॒पं कृ॒ष्णꣳ रू॒पेणै॑व निर्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयत
इ॒मां दि॒शं य॑न्त्ये॒षा॥ २२ ॥

वै निर्ऋ॑त्यै दि॒क्स्वाया॑मे॒व दि॒शि निर्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते
स्व॒कृत॑ इ॒रिण॑ उ॒पं द॑धाति प्र॒दरे॑ वै॒तद्वै निर्ऋ॑त्या आ॒यत॑नꣳ
स्व ए॒वाय॑त॒ने निर्ऋ॑तिं नि॒रव॑दयते शि॒क्यम॑भ्यु॒पं द॑धाति
नैर्ऋ॑तो वै पा॒शः सा॒ख्यादे॒वैनं॑ निर्ऋ॑तिपा॒शान्मु॑ञ्चति

ति॒स्र उ॒पं द॒धाति॑ त्रेधावि॒हितो॑ वै पु॒रुषो॑ यावा॒ने॒व
पु॒रुष॒स्तस्मा॒न्निर्ऋ॑ति॒मव॑ यज॒ते॒ परा॑ची॒रुप॑॥ २३॥

द॒धाति॑ परा॑चीमे॒वास्मा॒न्निर्ऋ॑ति॒म्प्र णु॑द॒तेऽप्र॑ती॒ख्य॒मा
य॑न्ति॒ निर्ऋ॑त्या अ॒न्तर्हि॑त्यै मा॒र्जयि॑त्वो॒पं तिष्ठ॑न्ते मे॒ध्य॒त्वाय॑
गा॒र्हप॑त्य॒मुप॑ तिष्ठन्ते निर्ऋ॑ति॒लो॒क ए॒व च॑रि॒त्वा पू॒ता
दै॒वलो॒कमु॒पाव॑र्तन्त॒ एक॒यो॒पं तिष्ठ॑न्त एक॒धै॒व यज॑माने वी॒र्यं॑
द॒धति॑ नि॒वेश॑नः॒ संग॑म॒नो वसू॑ना॒मित्या॑ह प्र॒जा वै प॒शवो॑
वसु॑ प्र॒जयै॑वैन॒म्पशु॑भिः॒ सम॑र्धयन्ति॥ २४॥

ऋ॒तुभि॑रे॒षा परा॑ची॒रुपा॒ष्टाच॑त्वारि॒ंशच्च॑॥ ४॥ ————— [४]

पु॒रुष॒मात्रेण॑ वि मि॒मीते॑ य॒ज्ञेन॑ वै पु॒रुषः॑ स॒म्मि॑तो
य॒ज्ञप॑रुषै॒वैनं॑ वि मि॒मीते॑ यावा॒न्पुरु॑ष ऊ॒र्ध्वबा॑हु॒स्तावा॑न्भव॒-
त्ये॒ताव॑द्वै पु॒रुषे॑ वी॒र्य॑र्ध्वी॒र्येणै॒वैनं॑ वि मि॒मीते॑ प॒रुषी॑ भ॒वति॑
न ह्य॑प॒रुषः॑ प॒तितु॑म॒र्हत्य॑र॒त्विना॑ प॒रुषो॑ द्राघी॒यांसौ॑
भव॑त॒स्तस्मा॑त्प॒रुष॑प्र॒वया॑ंसि॒ वया॑ंसि॒ व्याम॑मा॒त्रौ प॒रुषो॑
च पु॒च्छं च॑ भवत्ये॒ताव॑द्वै पु॒रुषे॑ वी॒र्य॑म्॥ २५॥

वी॒र्य॑स॒म्मि॑तो वेणु॑ना॒ वि मि॒मीत॑ आग्ने॒यो वै वेणुः॑
स॒योनि॑त्वाय॒ यजु॑षा युनक्ति॒ यजु॑षा कृषति॒ व्यावृ॑त्त्यै ष॒ङ्गवे॑न

कृषति षड्वा ऋतवँ ऋतुभिरेवैनँ कृषति यद्वादशगवेनँ
संवत्सरेणैवेयं वा अग्नेरतिदाहादबिभेत्सैतद्विगुणमपश्यत्कृष्टं
चाकृष्टं च ततो वा इमां नात्यदहद्यत्कृष्टं चाकृष्टं च॥२६॥

भवत्यस्या अनतिदाहाय द्विगुणं त्वा अग्निमुद्यन्तुमरहतीत्याहुः
चाकृष्टं च भवत्यग्नेरुद्यत्या एतावन्तो वै पशवो द्विपादश्च
चतुष्पादश्च तान् यत्प्राच उथ्सृजेद्रुद्रायापि दध्याद्यद्विषिणा
पितृभ्यो नि धुवेद्यत्प्रतीचो रख्यांसि हन्युरुदीच
उथ्सृजत्येषा वै देवमनुष्याणां शान्ता दिक्॥२७॥

तामेवैनाननूथ्सृजत्यथो खल्विमां दिशमुथ्सृजत्यसौ
वा आदित्यः प्राणः प्राणमेवैनाननूथ्सृजति दक्षिणा
पर्यावर्तन्ते स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तन्ते तस्माद्विषिणोऽर्धं
आत्मनो वीर्यावत्तरोऽथो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तन्ते
तस्मात्परांश्च पशवो वि तिष्ठन्ते प्रत्यश्च आ वर्तन्ते
तिस्रस्तिस्त्रः सीताः॥२८॥

कृषति त्रिवृतमेव यज्ञमुखे वि यातयत्योषधीर्वपति
ब्रह्मणान्नमवँ रुद्धेऽर्केऽर्कश्चीयते चतुर्दशभिर्वपति सप्त
ग्राम्या ओषधयः सप्तारण्या उभयीषामवरुद्ध्या अन्नस्यान्नस्य

वपत्यन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ कृष्टे वपति कृष्टे ह्योषधयः
 प्रतिष्ठन्त्यनुसीतं वपति प्रजात्यै द्वादशसु सीतासु वपति
 द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरेणैवास्मा अन्नम्पचति
 यदग्निचित्॥ २९॥

अनवरुद्धस्याश्जीयादवरुद्धेन व्युद्धेत ये वनस्पतीनाम्फलान्
 ऽपि प्रोख्येदनवरुद्धस्यावरुद्धौ दिग्भ्यो लोष्टान्त्समस्यति
 दिशामेव वीर्यमवरुध्य दिशां वीर्येऽग्निं चिनुते यं द्विष्याद्यत्र
 स स्यात्तस्यै दिशो लोष्टमा हरेदिषमूर्जमहमित आ
 दद इतीषमेवोर्जं तस्यै दिशोऽव रुद्धे ख्योर्धुको भवति
 यस्तस्यां दिशि भवत्युत्तरवेदिमुप वपत्युत्तरवेद्यां
 ह्यग्निश्चीयतेऽथो पशवो वा उत्तरवेदिः पशूनेवाव रुद्धेऽथो
 यज्ञपरुषोऽनन्तरित्यै॥ ३०॥

च भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यव्यँत्कृष्टश्चाकृष्टश्च दिख्येतां अग्निचिदव पञ्चविंशतिश्च॥ ५॥ [५]

अग्ने तव श्रवो वय इति सिकता नि वपत्येतद्वा
 अग्नेर्वैश्वानरस्य सूक्तं सूक्तेनैव वैश्वानरमव रुद्धे षड्भिर्नि
 वपति षड्वा ऋतवस्सवँत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः
 साख्यादेव वैश्वानरमव रुद्धे समुद्रं वै नामैतच्छन्दः

समुद्रमनुं प्रजाः प्र जायन्ते यदेतेन सिकता निवपति
प्रजानां प्रजननायेन्द्रः ॥ ३१ ॥

वृत्राय वज्रम्प्राहरत्स त्रेधा व्यभवत्स्फ्यस्तृतीयं
रथस्तृतीयं यूपस्तृतीयय्यैऽन्तःशरा अशीर्यन्त ताः
शर्करा अभवन्तच्छर्कराणां शर्करत्ववज्रो वै शर्कराः
पशुरग्निर्यच्छर्कराभिरग्निम्परिमिनोति वज्रेणैवास्मै पशून्परि
गृह्णाति तस्माद्वज्रेण पशवः परिगृहीतास्तस्मात्स्थेयानस्थेयसो
नोप हरते त्रिसप्ताभिः ॥ ३२ ॥

पशुकामस्य परि मिनुयात्सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः
प्राणाः पशवः प्राणैरेवास्मै पशून्व रुद्धे त्रिणवाभि-
भ्रातृव्यवतस्त्रिवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति
स्तृत्या अपरिमिताभिः परि मिनुयादपरिमितस्यावरुद्धौ यं
कामयेतापशुः स्यादित्यपरिमित्य तस्य शर्कराः सिकता
व्यूहेदपरिगृहीत एवास्य विषूचीनं रेतः परा सिञ्चत्यपशुरेव
भवति ॥ ३३ ॥

यं कामयेत पशुमान्त्स्यादिति परिमित्य तस्य शर्कराः
सिकता व्यूहेत्परिगृहीत एवास्मै समीचीनं रेतः सिञ्चति

पशुमानेव भवति सौम्या व्यूहति सोमो वै रेतोधा रेतं एव
तदधाति गायत्रिया ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभा
राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्यः शय्युम्बार्हस्पत्यम्मेधो
नोपानमत्सोऽग्निम्प्राविशत्॥ ३४॥

सोऽग्नेः कृष्णो रूपं कृत्वोदायत् सोऽश्वम्प्राविशत्सो-
ऽश्वस्यावान्तरशफोऽभवद्यदश्वमाक्रमयति य एव मेधो-
ऽश्वम्प्राविशत्तमेवाव रुन्दे प्रजापतिनाग्निश्चेतव्य इत्याहुः
प्राजापत्योऽश्वो यदश्वमाक्रमयति प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते
पुष्करपर्णमुप दधाति योनिर्वा अग्नेः पुष्करपर्णं
सयोनिमेवाग्निं चिनुतेऽपाम्पृष्ठमसीत्युप दधात्युपां वा
एतत्पृष्ठं यत्पुष्करपर्णं रूपेणैवैनदुप दधाति॥ ३५॥

इन्द्रः पशुकामस्य भवत्यविश्वस्योनिर्विश्वस्यति॥ ६॥ [६]

ब्रह्म जज्ञानमिति रुक्ममुप दधाति ब्रह्ममुखा वै प्रजापतिः
प्रजा असृजत् ब्रह्ममुखा एव तत्प्रजा यजमानः सृजते ब्रह्म
जज्ञानमित्याहुः तस्माद्ब्राह्मणो मुख्यो मुख्यो भवति य एवं वेद
ब्रह्मवादिनो वदन्ति न पृथिव्यां नान्तरिक्षे न दिव्यग्निश्चेतव्य
इति यत्पृथिव्यां चिन्वीत पृथिवीं शुचार्पयेन्नौषधयो न

वनस्पतयः॥ ३६॥

प्र जायेरन् यदन्तरिख्वे चिन्वीतान्तरिख्वः शुचार्पयेन्न
वयांसि प्र जायेरन् यद्विवि चिन्वीत दिवः शुचार्पयेन्न
पर्जन्यो वर्षेद्रुक्नमुप दधात्यमृतं वै हिरण्यममृतं एवाग्निं
चिनुते प्रजात्यै हिरण्यमुप्पुरुषमुप दधाति यजमानलोकस्य
विधृत्यै यदिष्टकाया आतृण्णमनूपदध्यात्पशूनां च
यजमानस्य च प्राणमपि दध्याद्वर्षिणतः॥ ३७॥

प्राञ्चमुप दधाति दाधारं यजमानलोकत्र पशूनां
च यजमानस्य च प्राणमपि दधात्यथो खल्विष्टकाया
आतृण्णमनूप दधाति प्राणानामुत्सृष्ट्यै द्रप्सश्चस्कन्देत्यभि
मृशति होत्रास्वेवैनम्प्रतिं ष्ठापयति सुचावुप दधात्याज्यस्य
पूर्णां कार्ष्ण्यमयीं दध्नः पूर्णामौदुम्बरीमियं वै कार्ष्ण्यमय्यसावौत
एवोप धत्ते॥ ३८॥

तूष्णीमुप दधाति न हीमे यजुषासुमर्हति दक्षिणां
कार्ष्ण्यमयीमुत्तरामौदुम्बरीन्तस्मादस्या असावुत्तराज्यस्य
पूर्णां कार्ष्ण्यमयीवृज्रो वा आज्यं वज्रः कार्ष्ण्यो
वज्रेणैव यज्ञस्य दक्षिणतो रख्यास्यप हन्ति दध्नः

पूर्णा॑मौदु॑म्बरी॒म्प॒शवो॑ वै दध्यूर्गु॑दु॒म्बरः॑ प॒शुष्वे॒वोर्जं॑ दधाति
पूर्णे॑ उप॑ दधाति पूर्णे॑ ए॒वैन॑म्॥३९॥

अ॒मुष्मि॑ल्लौ॒क उप॑ तिष्ठेते वि॒राज्य॑ग्निश्चै॒तव्यं॑ इत्या॑हुः
स्रु॒ग्वै वि॒राड्र॑थ्स्रुचा॑वुप॒दधा॑ति वि॒राज्ये॑वाग्निं चि॑नुते
यज्ञ॑मु॒खेय॑ज्ञमु॒खे वै क्रि॒यमा॑णे य॒ज्ञः र॒ख्याः॑सि
जिघा॑ःसन्ति यज्ञ॑मु॒खः रु॒क्मो यद्रु॑कं व्या॑घारयति
यज्ञ॑मु॒खादे॒व र॒ख्याः॑स्यप॑ हन्ति प॒ञ्चभि॑र्व्या॑घारयति पा॒ङ्क्तो
य॒ज्ञो यावा॑ने॒व य॒ज्ञस्तस्मा॑द्र॒ख्याः॑स्यप॑ हन्त्य॒रख्ण॑या
व्या॑घारयति तस्मा॑द॒रख्ण॑या प॒शवो॑ऽङ्गानि॒ प्र ह॑रन्ति
प्रति॑ष्ठित्यै॥४०॥

वन॒स्पत॑यो दखि॒णतो॑ ध॑त्त ए॒नन्त॑स्मा॑द॒रख्ण॑या प॒ञ्च च॑॥७॥—[७]

स्व॒यमा॑तृ॒ण्णामुप॑ दधाती॒यं वै स्व॑यमातृ॒ण्णेमा॑मे॒वोप॑
ध॒त्तेऽश्व॑मुप॑ घ्रापयति प्रा॒णमे॒वास्यां॑ दधा॒त्यथो॑ प्राजाप॒त्यो
वा अ॑श्वः प्र॒जाप॑ति॒नैवाग्निं॑ चि॑नुते प्रथ॑मेष्ट॒कोप॑धीयमा॒ना
प॒शूनां॑ च॒ यज॑मानस्य च प्रा॒णमपि॑ दधाति स्वयमातृ॒ण्णा
भ॑वति प्रा॒णाना॑मु॒त्सृष्ट्या॑ अथो॑ सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्या
अ॒ग्नाव॑ग्निश्चै॒तव्यं॑ इत्या॑हुरे॒ष वै॥४१॥

अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रो यद्वा॑ह्म॒णस्तस्मै॑ प्रथ॒मामिष्ट॑कां यजु॑ष्कृता॒म्प्र
यच्छे॒त्ताम्रा॑ह्म॒णश्चोप॑ दध्याताम॒ग्रावे॑व तद॒ग्निं चि॑नुत ईश्व॒रो
वा ए॒ष आ॒र्तिमा॒र्तो॒र्योऽवि॑द्वानिष्ट॑कामुप॒दधा॑ति त्रीन्
वरा॑न्दद्या॒त्रयो॒ वै प्रा॒णाः प्रा॒णाना॑ꣳ स्पृ॒त्यै द्वावे॑व दे॒यौ द्वौ
हि प्रा॒णावेकं॑ ए॒व दे॒य ए॒को हि प्रा॒णः प॒शुः॥४२॥

वा ए॒ष यद॒ग्निर्न॑ खलु॒ वै प॒शव॑ आय॒वसे॑ रमन्ते
दूर्वे॑ष्ट॒कामुप॑ दधाति पशूनां धृ॒त्यै द्वाभ्या॑म्प्रति॑ष्ठित्यै
काण्डा॑त्काण्डात्प्र॒रोह॑न्तीत्या॒ह काण्डे॑नकाण्डेन॒ ह्येषा
प्र॑ति॒तिष्ठ॑त्ये॒वा नो॑ दूर्वे॒ प्र त॑नु स॒हस्रे॑ण श॒तेन॑ चेत्या॒ह
साह॑स्रः प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाप॑ते॒रात्यै॑ दे॒वल॒ख्मं वै त्र्या॑लिखिता
तामु॑त्तरल॒ख्माणं॑ दे॒वा उपा॑दध॒ताध॑रल॒ख्माण॑मसुरा
यम्॥४३॥

का॒मये॑त् वसी॑यान्थस्या॒दित्यु॑त्तरल॒ख्माणं॑ तस्योप॑
दध्या॑द्वसी॑याने॒व भ॑वति॒ यं का॒मये॑त् पापी॑यान्थस्या॒दित्यध॑र॒
ल॒ख्माणं॑ तस्योप॑ दध्यादसुरयो॒निमे॒वैन॑मनु॒ परा॑ भावयति॒
पापी॑यान्भवति॒ त्र्यालि॑खिता भ॑वती॒मे वै लो॒का॒
स्या॑लिखितै॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑ भ्रातृ॒व्यम॑न्तरे॒त्यङ्गि॑रसः
सुव॑र्गं लो॒कं य॒तः पु॒रोडा॑शः कूर्मो॑ भू॒त्वानु॑ प्रास॑र्पत्॥४४॥

यत्कूर्ममुपदधाति यथा ख्षेत्रविदञ्जसा नयत्येवमेवैनं
 कूर्मः सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति मेधो वा एष पशूनां
 यत्कूर्मो यत्कूर्ममुपदधाति स्वमेव मेधम्पश्यन्तः पशव
 उप तिष्ठन्ते श्मशानं वा एतत्क्रियते यन्मृतानां
 पशूनां शीर्षाण्युपधीयन्ते यज्जीवन्तं कूर्ममुपदधाति
 तेनाश्मशानचिद्वास्तव्यो वा एष यत्॥४५॥

कूर्मो मधु वाता ऋतायुत इति दध्रा मधुमिश्रेणाभ्यनक्ति
 स्वदयत्येवैनङ्गाम्यव्वा एतदन्नं यद्दध्यारण्यम्मधु यद्दध्रा
 मधुमिश्रेणाभ्यनक्त्युभयस्यावरुद्धौ मही द्यौः पृथिवी च न
 इत्याहाभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति प्राश्चमुप दधाति
 सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै पुरस्तात्प्रत्यश्चमुप दधाति
 तस्मात्॥४६॥

पुरस्तात्प्रत्यश्चः पशवो मेधमुप तिष्ठन्ते यो वा
 अपनाभिमग्निं चिनुते यजमानस्य नाभिमनु प्र विशति स
 एनमीश्वरो हिंसितोरुलूखलमुप दधात्येषा वा अग्नेर्नाभिः
 सनाभिमग्निं चिनुतेऽहिंसाया औदुम्बरम्भवत्यूर्वा
 उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुद्धे मध्यत उप दधाति मध्यत

ए॒वास्मा॒ ऊ॒र्जं॑ दधाति॒ तस्मा॑न्मध्यत॒ ऊ॒र्जा भु॑ञ्जत॒ इयं॑द्भवति
 प्र॒जाप॑तिना यज्ञमु॒खेन॒ सम्मि॑त॒मव॑ ह॒न्त्यन्न॑मे॒वाक॑र्वैष्ण॒व्यर्चो॑प॒
 दधाति॒ विष्णु॑र्वै य॒ज्ञो वै॑ष्ण॒वा वन॑स्पत॒यो य॒ज्ञ ए॒व य॒ज्ञम्प्रति॑
 ष्ठापयति॥ ४७ ॥

एष वै पशुर्यमसर्पदेष्ट यत्तस्मात्तस्मात्सुतविंशतिश्च॥ ८॥ [८]

ए॒षां वा ए॒तल्लो॒कानां॒ ज्योतिः॒ सम्भृ॑तं॒ यदु॒खा
 यदु॒खामु॑प॒दधा॑त्ये॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॒ ज्योति॑र॒व रु॒द्धे मध्य॑त
 उप॑ दधाति॒ मध्य॑त ए॒वास्मै॒ ज्योति॑र्दधाति॒ तस्मा॑न्मध्य॒तो
 ज्योति॑रुपा॑स्महे॒ सिक॑ताभिः॒ पूर॑यत्ये॒तद्वा अ॒ग्नेर्वै॑श्वान॒रस्य॑
 रू॒पं रू॒पेणै॒व वै॑श्वान॒रम॑व॒ रुद्धे॒ यं का॒मये॑त॒ र॒खोर्धु॑कः
 स्या॒दित्यू॑नां॒ तस्यो॑प॥ ४८ ॥

द॒ध्यात्खो॑र्धु॒क ए॒व भ॑वति॒ यं का॒मये॑तानु॒पद॑स्य॒दन्न॑मद्यादिति॒
 पूर्णां॑ तस्यो॒प द॒ध्या॒दनु॑पदस्य॒देवान्न॑मत्ति॒ सह॑स्रं॒ वै प्रति॑ पुरुषः
 प॒शूनां॑ यच्छति॒ सह॑स्रम॒न्ये प॒शवो॒ मध्ये॑ पुरुषशी॒र्षमु॑प॒
 दधाति॒ सवी॑र्य॒त्वायो॒खाया॑मपि॒ दधाति॒ प्रति॑ष्ठामे॒वैन॑द्भमयति॒
 व्यु॑द्धं॒ वा ए॒तत्प्रा॒णैर॑मे॒ध्यं यत्पु॑रुषशी॒र्षम॑मृ॒तं खलु॒ वै
 प्रा॒णाः॥ ४९ ॥

अमृतं॑ हिरण्यमप्राणेषु॑ हिरण्यशल्कान्प्रत्यस्यति॑
 प्रतिष्ठामे॑वैनं॒द्रमयित्वा प्राणैः॑ समर्धयति॑ दध्ना मधुमिश्रेण॑
 पूरयति॑ मध्व्योऽसानीति॑ श्रुतातुङ्क्त्वा॑न मेध्यत्वाय॑
 ग्राम्यं॑ वा एतदन्नं॑ यद्वध्यारण्यम्मधु॑ यद्वध्ना मधुमिश्रेण॑
 पूरयत्युभयस्यावरुद्धौ॑ पशुशीर्षाण्युप॑ दधाति॑ पशवो॑
 वै पशुशीर्षाणि॑ पशून्वाव॑ रुद्धे॒ यं कामये॑तापशुः
 स्यादिति॑ ॥ ५० ॥

विषूचीनानि॑ तस्योप॑ दध्याद्विषूच॑ एवास्मात्पशून्दधात्यपशुरेव॑
 भवति॑ यं कामये॑त पशुमान्थस्यादिति॑ समीचीनानि॑ तस्योप॑
 दध्यात्समीच॑ एवास्मै॑ पशून्दधाति॑ पशुमानेव॑ भवति॑
 पुरस्तात्प्रतीचीनमश्वस्योप॑ दधाति॑ पश्चात्प्राचीनमृषभस्यापशवो॑
 वा अन्ये॑ गोअश्वेभ्यः॑ पशवो॑ गोअश्वानेवास्मै॑ समीचो॑
 दधात्येतावन्तो॑ वै पशवः॑ ॥ ५१ ॥

द्विपादश्च॑ चतुष्पादश्च॑ तान् वा एतदग्नौ॑ प्र दधाति॑
 यत्पशुशीर्षाण्युप॑ दधात्यमुमारण्यमनु॑ ते दिशामीत्याह॑
 ग्राम्येभ्य॑ एव पशुभ्य॑ आरण्यान्पशूञ्छुचमनूत्सृजति॑
 तस्मात्समावत्पशूनाम्प्रजायमानानामारण्याः॑ पशवः॑
 कनीयाः॑ सः शुचा॑ ह्यृताः संपशुशीर्षमुप॑ दधाति॑ यैव सर्पे॑

त्विषिस्तामेवाव रुन्दे ॥ ५२ ॥

यथ्समीचीनम्पशुशीर्षैरुपदध्याद्ग्राम्यान्पशून्दंशुकाः
स्युर्यद्विषूचीनमारण्यान् यजुरेव वदेदव तां त्विषिं रुन्दे
या सर्पे न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नारण्यानथो खलूपधेयमेव
यदुपदधाति तेन तां त्विषिमव रुन्दे या सर्पे यद्यजुर्वदति
तेन शान्तम् ॥ ५३ ॥

ऊनान्तस्योपं प्राणास्स्यादिति वै पशवो रुन्दे चतुश्चत्वारिंशच्च ॥ ९ ॥ ————— [९]

पशुर्वा एष यदग्निर्योनिः खलु वा एषा पशोर्वि क्रियते
यत्प्राचीनमैष्टकाद्यजुः क्रियते रेतोऽपस्या अपस्या उप
दधाति योनावेव रेतो दधाति पश्वोपं दधाति पाङ्गाः
पशवः पशून्नेवास्मै प्र जनयति पश्वं दखिणतो वज्रो वा
अपस्या वज्रेणैव यज्ञस्य दखिणतो रख्यां स्यपं हन्ति पश्वं
पश्चात् ॥ ५४ ॥

प्राचीरुपं दधाति पश्चाद्वै प्राचीनं रेतो धीयते
पश्चादेवास्मै प्राचीनं रेतो दधाति पश्वं पुरस्तात्प्रतीचीरुपं
दधाति पश्वं पश्चात्प्राचीस्तस्मात्प्राचीनं रेतो धीयते
प्रतीचीः प्रजा जायन्ते पश्चोत्तरतश्छन्दस्याः पशवो वै

छन्दस्याः पशूनेव प्रजातान्स्वमायतनमभि पर्यूहत इयं वा
अग्नेरतिदाहादबिभेत्सैताः ॥ ५ ॥

अपस्या अपश्यत्ता उपाधत्त ततो वा इमां
नात्यदहद्यदपस्या उपदधात्यस्या अनतिदाहायोवाचं
हेयमददिथ्स ब्रह्मणान्नं यस्यैता उपधीयान्तै य उ चैना
एवं वेददिति प्राणभृत उप दधाति रेतस्येव प्राणान्दधाति
तस्माद्वदन्प्राणन्पश्यञ्छृण्वन्पशुर्जायतेऽयम्पुरः ॥ ५६ ॥

भुव इति पुरस्तादुप दधाति प्राणमेवैताभिर्दाधारायं
दखिषणा विश्वकर्मेति दखिषणतो मन एवैताभिर्दाधारायम्पश्चाद्वि
इति पश्चाच्चख्युरेवैताभिर्दाधारेदमुत्तराथ्सुवरित्युत्तरतः
श्रोत्रमेवैताभिर्दाधारेयमुपरि मतिरित्युपरिष्ठाद्वाचमेवैताभिर्दाधार
दशदशोप दधाति सर्वीर्यत्वायांख्यया ॥ ५७ ॥

उप दधाति तस्मादख्यया पशवोऽङ्गानि प्र
हरन्ति प्रतिष्ठित्यै याः प्राचीस्ताभिर्वसिष्ठ आर्ध्रोद्या
दखिषणा ताभिर्भरद्वाजो याः प्रतीचीस्ताभिर्विश्वामित्रो
या उदीचीस्ताभिर्जमदग्निर्या ऊर्ध्वास्ताभिर्विश्वकर्मा य
एवमेतासामृद्धिं वेदध्नोत्येव य आसामेवम्बन्धुतां वेद

बन्धुमान्भवति य आसामेवं क्लृप्तिं वेद कल्पते ॥५८॥

अस्मै य आसामेवमायतनं वेदायतनवान्भवति य
आसामेवमप्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति प्राणभृतं उपधाय
संयत उप दधाति प्राणानेवास्मिन्धित्वा संयद्धिः सं
यच्छति तत्संयताः संयत्त्वमथौ प्राण एवापानं दधाति
तस्मात्प्राणापानौ सं चरतो विषूचीरुपं दधाति तस्माद्विष्वञ्चौ
प्राणापानौ यद्वा अग्नेरसंय्यतम् ॥५९॥

असुवर्ग्यमस्य तत्सुवर्ग्योऽग्निर्यत्संय्यतं उपदधाति
समेवैनं यच्छति सुवर्ग्यमेवाकस्यविर्वयः कृतमयानामित्याह
वयोभिरेवायानवं रुद्धेऽयैर्वयाः सि सर्वतो वायुमतीर्भवन्ति
तस्मादयः सर्वतः पवते ॥६०॥

पश्चादेताः पुरोऽख्यया कल्पतेऽसंय्यतम्पञ्चत्रिंशच्च ॥१०॥

गायत्री त्रिष्टुब्जगत्यनुष्टुप्पङ्क्ता सह। बृहत्युष्णिहां
ककुत्सूचीभिः शिम्यन्तु त्वा। द्विपदा या चतुष्पदा त्रिपदा
या च षट्पदा। सछन्दा या च विच्छन्दाः सूचीभिः शिम्यन्तु
त्वा। महानाम्नी रेवतयो विश्वा आशाः प्रसूवरीः। मेघ्या
विद्युतो वाचः सूचीभिः शिम्यन्तु त्वा। रजता हरिणीः सीसा

युजो॑ युज्यन्ते॒ कर्मभिः॑। अश्व॑स्य वा॒जिन॑स्त्व॒चि सू॒चीभिः॑
शिम्यन्तु॒ त्वा। नारीः॑॥६१॥

ते॒ पत्न॑यो॒ लोम॒ वि चि॑न्वन्तु मनी॒षया॑। दे॒वाना॑म्पत्नी॒र्दिशः॑
सू॒चीभिः॑ शिम्यन्तु॒ त्वा। कु॒विद॒ङ्गं यव॑मन्तो॒ यवं चि॑द्यथा
दान्त्य॑नुपूर्वं वि॒यूय॑। इ॒हेहै॑षां कृणुत॒ भोज॑नानि॒ ये ब॒र्हिषो॑
नमो॑वृत्तिं न ज॒ग्मुः॑॥६२॥

नारी॑स्त्रि॒ंशच्च॑॥११॥ [११]

कस्त्वा॑ छ॒ति कस्त्वा॒ वि शा॑स्ति॒ कस्ते॒ गात्रा॑णि शिम्यति।
क उ॑ ते शमि॒ता क॒विः। ऋ॒तव॑स्त ऋ॒तुधा परुः॑ शमि॒तारो॒ वि
शा॑सतु। सं॒वत्स॒रस्य॒ धाय॑सा॒ शिमी॑भिः शिम्यन्तु॒ त्वा। दै॒व्या
अध्व॑र्यव॑स्त्वा छ॒न्तु वि च॑ शासतु। गात्रा॑णि पर्व॒शस्ते॒ शिमाः॑
कृण्वन्तु॒ शिम्य॑न्तः। अ॒र्धमा॑साः परू॑षि ते॒ मासा॑श्छ॒न्तु
शिम्य॑न्तः। अ॒होरा॒त्राणि॑ म॒रुतो॒ विलि॑ष्टं॥६३॥

सू॒दय॑न्तु ते। पृ॒थि॒वी तेऽन्तरि॑ख्येण वा॒युश्छि॑द्र॒मिष॑ज्यतु।
द्यौस्ते॒ नख्य॑त्रैः स॒ह रू॒पं कृ॑णोतु साधु॒या। शं ते॒ परे॑भ्यो
गात्रे॑भ्यः शम॒स्त्ववरे॑भ्यः। शम॒स्थभ्यो॑ म॒ज्जभ्यः॑ शमु॒ ते त॒नुवे॑
भुवत्॥६४॥

विलिष्टन्निःशब्दं॥१२॥ [१२]

उत्सन्नयज्ञ इन्द्राग्नी देवा वा अखणयास्तोमीया अग्नेर्भागोऽस्यग्ने जातात्रश्मिरिति
 नाकसद्विश्छन्दांसि सर्वाभ्यो वृष्टिसनीर्देवासुराः कनीयांसः प्रजापतेरखि द्वादश॥१२॥
 उत्सन्नयज्ञो देवा वै यस्य मुख्यवतीर्नाकसद्विरेवेताभिर्गृष्टाचत्वारिंशत्॥४८॥ उत्सन्नयज्ञः
 सर्वत्वाय॥ [१३]

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

उत्सन्नयज्ञो वा एष यदग्निः किं वाहैतस्य क्रियते किं
 वा न यद्वै यज्ञस्य क्रियमाणस्यान्तर्यन्ति पूयन्ति वा अस्य
 तदाश्विनीरुपं दधात्यश्विनौ वै देवानां भिषजौ ताभ्यामेवास्मै
 भेषजं करोति पञ्चोपं दधाति पाङ्क्तौ यज्ञो यावानेव यज्ञस्तस्मै
 भेषजं करोत्यृतव्या उपं दधात्यृतूनां क्लृप्त्यै॥१॥

पञ्चोपं दधाति पञ्च वा ऋतवो यावन्त एवर्तवस्तान्कल्पयति
 समानप्रभृतयो भवन्ति समानोदकास्तस्मात्समाना ऋतव
 एकैः पदेन व्यावर्तन्ते तस्मादृतवो व्यावर्तन्ते प्राणभृत उपं
 दधात्यृतुष्वेव प्राणान्दधाति तस्मात्समानाः सन्त ऋतवो न
 जीर्यन्त्यथो प्र जनयत्येवैर्नानेष वै वायुर्यत्प्राणो यदृतव्या

उप॒धाय॑ प्राण॒भृतः॑ ॥ २ ॥

उप॒दधा॑ति तस्मा॒त्सर्वा॑नृ॒तूननु॑ वा॒युरा व॑रीवर्त्ति
वृष्टि॑सनी॒रुप॑ दधाति वृष्टि॑मे॒वाव॑ रुन्द्धे यदे॑क॒धोप॑द॒ध्यादे॑क॒मृतुं
व॑र्षेदनुपरि॒हारः॑ सादयति तस्मा॒त्सर्वा॑नृ॒तून व॑र्षति
यत्प्रा॑ण॒भृत॑ उप॒धाय॑ वृष्टि॑सनी॒रुप॑दधाति तस्मा॑द्वा॒युप्र॑च्युता
दि॒वो वृ॑ष्टिरी॒ते प॒शवो॑ वै व॑य॒स्या ना॑ना॒मन॑सः खलु॒ वै
प॒शवो॑ ना॒ना॑व्रता॒स्तैऽप॑ ए॒वाभि॑ सम॒नसः॑ ॥ ३ ॥

यं का॒मये॑ताप॒शुः स्या॒दिति॑ वय॒स्यास्त॑स्यो॒पधा॑या॒प॒स्या
उप॑ द॒ध्याद॑सं॒ज्ञान॑मे॒वास्मै॑ प॒शुभिः॑ करोत्यप॒शुरे॒व भ॑वति
यं का॒मये॑त प॒शुमा॑न्त्स्या॒दित्य॑प॒स्यास्त॑स्यो॒पधा॑य॒ वय॑स्या
उप॑ द॒ध्यात्सं॒ज्ञान॑मे॒वास्मै॑ प॒शुभिः॑ करोति प॒शुमा॑ने॒व भ॑वति
चत॑स्रः पुरस्ता॒दुप॑ दधाति तस्मा॑च्च॒त्वारि॒ च॒ख्षुषो॑ रू॒पाणि॒ द्वे
शुक्ले॑ द्वे कृ॒ष्णे ॥ ४ ॥

मूर्ध॑न्वती॒र्भवन्ति॑ तस्मा॑त्पुरस्ता॒न्मूर्धा॑ पञ्च द॒खि॑णाया॒ः
श्रो॒ण्यामु॑प॒ दधा॑ति पञ्चोत्त॑रस्यां तस्मा॑त्प॒श्चाद्व॑र्षी॒यान्
पुरस्ता॑त्प्रवणः प॒शुर्ब॑स्तो वय॒ इति॑ द॒खि॑णेऽ॒स उप॑
दधाति वृ॒ष्णिर्व॑य॒ इत्यु॒त्तरे॑ऽ॒सावे॒व प्रति॑ दधाति व्याघ्रो

वय॒ इति॒ द॒र्खि॑णे प॒र॒ख्य॒ उप॑ दधाति सि॒ःहो वय॒ इत्यु॒त्तरे॑
 प॒र॒ख्यो॒रेव॑ वी॒र्यं॑ दधाति॒ पुरु॑षो वय॒ इति॒ मध्ये॒ तस्मा॒त्पुरु॑षः
 प॒शूना॑मधि॒पतिः॑ ॥ ५ ॥

कृ॒त्या॑ उप॒धाय॑ प्राण॒भृ॒तः॑ स॒म॒न॒सः॑ कृ॒ष्णे॑ पुरु॑षो वय॒ इति॒ पञ्च॑ च ॥ १ ॥ — [१]

इन्द्रा॑ग्नी॒ अव्य॑थमा॒नामि॑ति॒ स्वय॑मातृ॒ण्णामु॑प॒ दधा॑तीन्द्रा॒ग्निभ्य॑
 वा इ॒मौ लो॒कौ वि॑धृ॒ताव॑नयो॒र्लो॒कयो॑र्वि॒धृत्या॒ अधृ॑ते॒व वा
 ए॒षा य॑न्म॒ध्य॒मा चि॑तिर॒न्तरि॑र॒ख्यमि॑व वा ए॒षेन्द्रा॑ग्नी
 इत्या॑हेन्द्रा॒ग्नी वै दे॒वाना॑मो॒जोभृ॑ता॒वो॒ज॒सै॒वैना॑- म॒न्तरि॑र॒ख्ये
 चि॑नुते॒ धृत्यै॑ स्वय॑मातृ॒ण्णामु॑प॒ दधा॑त्य॒न्तरि॑र॒ख्यं वै
 स्व॑य॒मातृ॒ण्णान्तरि॑र॒ख्यमे॒वोप॑ धृ॒त्तेऽश्व॑मु॒प॥ ६ ॥

घ्रा॒प॒य॒ति प्रा॒णमे॒वास्या॑ दधा॒त्यथो॑ प्राजाप॒त्यो वा अ॑श्वः
 प्र॒जाप॑तिनै॒वाग्निं॑ चि॑नुते स्वय॑मातृ॒ण्णा भ॑वति प्रा॒णाना॑मु॒त्सृ॑ष्ट्या
 अथो॑ सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॑नु॒ख्यात्यै॑ दे॒वाना॑ वै सु॒व॒र्गं लो॒कं
 य॒तां दि॒शः स॑म॒व्हीय॑न्त॒ त ए॒ता दि॒श्या॑ अप॒श्यन्ता॑ उपा॒दध॑त॒
 ताभि॑र्वै ते दि॒शोऽदृ॑ह॒न्यदृ॑श्या॑ उप॒दधा॑ति दि॒शां वि॑धृत्यै॒
 दश॑ प्राण॒भृ॒तः॑ पु॒रस्ता॒दुप॑ ॥ ७ ॥

दधा॑ति॒ न॒व॒ वै पुरु॑षे प्रा॒णा नाभि॑र्दश॒मी प्रा॒णाने॒व

पुरस्ताद्धत्ते तस्मात्पुरस्तात्प्राणा ज्योतिष्मतीमुत्तमामुप
 दधाति तस्मात्प्राणानां वाग्ज्योतिरुत्तमा दशोप
 दधाति दशाखरा विराड्विराट्छन्दासां ज्योतिर्ज्योतिरेव
 पुरस्ताद्धत्ते तस्मात्पुरस्ताज्योतिरुपास्महे छन्दांसि
 पशुष्वजिमयुस्तान्बृहत्युदजयत्तस्माद्बार्हताः॥८॥

पशवं उच्यन्ते मा छन्द इति दखिणत उपं दधाति
 तस्माद्दखिणावृतो मासाः पृथिवी छन्द इति पश्चात्प्रतिष्ठित्या
 अग्निर्देवतेत्युत्तरत ओजो वा अग्निरोज एवोत्तरतो धत्ते
 तस्मादुत्तरतोभिप्रयायी जयति षट्त्रिंशत्सम्पद्यन्ते
 षट्त्रिंशदखरा बृहती बार्हताः पशवो बृहत्येवास्मै पशूनव
 रुन्दे बृहती छन्दसां स्वाराज्यम्परीयाय यस्यैताः॥९॥

उपधीयन्ते गच्छति स्वाराज्यं सप्त वालखिल्याः
 पुरस्तादुपं दधाति सप्त पश्चात्सप्त वै शीर्षण्याः प्राणा
 द्वाववाञ्चौ प्राणानां सवीर्यत्वाय मूर्धासि राडिति
 पुरस्तादुपं दधाति यन्त्री राडिति पश्चात्प्राणानेवास्मै समीचो
 दधाति॥१०॥

दे॒वा वै यद्य॒ज्ञेऽकुर्व॑त॒ तदसु॑रा अकुर्व॑त॒ ते दे॒वा ए॒ता
 अ॒रु॒ष्ण॒यास्तो॒मीया॑ अपश्य॒न्ता अ॒न्यथा॒नूच्या॒न्यथोपा॑दध॒त॒
 तदसु॑रा॒ नान्व॑वाय॒न्ततो॑ दे॒वा अ॒भ॒व॒न्परा॑सु॒रा यद॑रु॒ष्ण॒यास्तो॒मीय॑
 अ॒न्यथा॒नूच्या॒न्यथो॒प॒दधा॑ति॒ भ्रात॑व्याभिभू॒त्यै भ॑व॒त्यात्म॑ना॒
 परा॑स्य॒ भ्रात॑व्यो भव॒त्याशु॒स्त्रिवृ॑दिति॒ पुर॑स्ता॒दुप॑ दधाति॒
 य॒ज्ञमु॒खं वै त्रि॒वृत्॑॥११॥

य॒ज्ञमु॒खमे॒व पुर॑स्ता॒द्वि या॑तयति॒ व्यो॑म सप्तद॒श इति॑
 द॒खि॒णतो॑ऽन्नं॒ वै व्यो॑मान्नं॑ सप्तद॒शोऽन्न॑मे॒व द॒खि॒णतो॑
 ध॑त्ते॒ तस्मा॑द॒खि॒णोना॑न्नम॒द्यते॑ ध॒रुण॑ एकवि॒ंश इति॑
 प॒श्चात्प्र॑ति॒ष्ठा वा ए॑कवि॒ंशः प्र॑ति॒ष्ठित्यै॑ भा॒न्तः प॑ञ्चद॒श
 इत्यु॑त्तर॒तो ओजो॑ वै भा॒न्त ओजः॑ पञ्चद॒श ओज॑ ए॒वोत्तर॑तो
 ध॑त्ते॒ तस्मा॑दुत्तरतोभिप्रयायी ज॑यति॒ प्रतू॑र्तिर॒ष्टाद॒श इति॑
 पुर॑स्तात्॥१२॥

उप॑ दधाति॒ द्वौ त्रि॒वृता॑वभिपूर्व॒ य॒ज्ञमु॒खे वि॑
 या॑तयत्यभि॒वर्तः॑ स॒वि॒ंश इति॑ द॒खि॒णतो॑ऽन्नं॒ वा
 अ॒भि॒व॒र्तोऽन्न॑ स॒वि॒ंशोऽन्न॑मे॒व द॒खि॒णतो॑ ध॑त्ते॒
 तस्मा॑द॒खि॒णोना॑न्नम॒द्यते॑ वर्चो॑ द्वावि॒ंश इति॑ प॒श्चाद्य॑द्वि॒ंशति॑र्द्धे
 तेन॑ वि॒राजौ॒ यद्वे प्र॑ति॒ष्ठा तेन॑ वि॒राजो॑रे॒वाभि॑पूर्वम॒न्नाद्ये॑ प्र॒ति

तिष्ठति तपो नवदश इत्युत्तरतस्तस्मात्सव्यः॥१३॥

हस्तयोस्तपस्वितरो योनिश्चतुर्विंश इति पुरस्तादुप
दधाति चतुर्विंशत्यखरा गायत्री गायत्री यज्ञमुखम्
यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति गर्भाः पञ्चविंश इति
दक्षिणतोऽन्नं वै गर्भा अन्नम्पञ्चविंशोऽन्नमेव दक्षिणतो
धत्ते तस्माद्विषिणेनान्नमद्यत् ओजस्त्रिणव इति पश्चादिमे वै
लोकास्त्रिणव एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति सम्भरणस्रयोविंश
इति॥१४॥

उत्तरतस्तस्मात्सव्यो हस्तयोः सम्भार्यतरः क्रतुरेकत्रिंश
इति पुरस्तादुप दधाति वाग्वै क्रतुर्यज्ञमुखं वाग्यज्ञमुखमेव
पुरस्ताद्वि यातयति ब्रध्नस्य विष्टपं चतुस्त्रिंश इति
दक्षिणतोऽसौ वा आदित्यो ब्रध्नस्य विष्टपम् ब्रह्मवर्चसमेव
दक्षिणतो धत्ते तस्माद्विषिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः प्रतिष्ठा
त्रयस्त्रिंश इति पश्चात्प्रतिष्ठित्यै नाकः षट्त्रिंश इत्युत्तरतः
सुवर्गो वै लोको नाकः सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१५॥

वै त्रिवृदिति पुरस्तात्सव्यस्रयोविंश इति सुवर्गो वै पञ्च च॥३॥ आशुर्व्योम धरुणो भान्तः
प्रतूर्तिरभिवर्तो वर्चस्तपो योनिर्गर्भा ओजस्सम्भरणः क्रतुर्ब्रध्नस्य प्रतिष्ठा नाकृष्णोऽशः॥—[३]

अग्नेर्भागोऽसीति पुरस्तादुपं दधाति यज्ञमुखं वा
 अग्निर्यज्ञमुखं दी॒ख्या य॑ज्ञमुखम्ब्रह्मं यज्ञमुखं त्रिवृद्य॑ज्ञमुखमेव
 पुरस्ताद्वि या॑तयति नृच॒ख्साम्भागोऽसीति॑ द॒खिण॑तः
 शु॒श्रुवा॑सो वै नृच॒ख्सोऽन्नं॑ धा॒ता जा॒ताये॑वास्मा॒ अन्न॑मपि
 दधाति॒ तस्मा॑ञ्जातोऽन्नम॑त्ति ज॒नित्र॑ः स्पृ॒तः स॑प्तद॒शः स्तोम॑
 इत्या॒हान्नं॑ वै ज॒नित्र॑म्॥१६॥

अन्नं सप्तदशोऽन्नमेव द॒खिण॑तो ध॑त्ते तस्मा॒द्वि॒खि॒णेना॑न्नम॒द
 मि॒त्रस्य॑ भा॒गोऽसीति॑ प॒श्चात्प्रा॑णो वै मि॒त्रोऽपानो॑ वरु॑णः
 प्रा॒णापा॑नावेवास्मि॑न्दधाति दि॒वो वृ॒ष्टिर्वा॑ताः स्पृ॒ता ए॑कवि॒ंशः
 स्तोम॑ इत्या॒ह प्र॑ति॒ष्ठा वा ए॑कवि॒ंशः प्र॑ति॒ष्ठित्या॑ इन्द्र॑स्य
 भा॒गोऽसीत्यु॑त्तर॒त ओजो॑ वा इन्द्र॑ ओजो॑ विष्णु॒रोजः॑
 र॒ख॒त्रमो॑जः प॒ञ्चद॑शः॥१७॥

ओजं ए॒वोत्त॑र॒तो ध॑त्ते तस्मा॒दुत्तर॑तोभिप्रया॒यी ज॑यति
 वसू॑नाम्भागोऽसीति पुरस्तादुपं दधाति यज्ञमुखं वै वस॑वो
 य॑ज्ञमुखं रु॒द्रा य॑ज्ञमुखं च॑तुर्वि॒ंशो य॑ज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि
 या॑तयत्यादि॒त्यानां॑ भा॒गोऽसीति॑ द॒खिण॑तोऽन्नं वा आ॑दि॒त्या
 अ॒न्न॑म्प॒रुतोऽन्नं॑ गर्भा॑ अन्न॑म्पञ्चवि॒ंशोऽन्न॑मेव द॒खिण॑तो

धत्ते तस्माद्दखिण्णेनान्नमद्यतेऽदित्यै भागः॥१८॥

असीति पश्चात्प्रतिष्ठा वा अदितिः प्रतिष्ठा पूषा प्रतिष्ठा
त्रिणवः प्रतिष्ठित्यै देवस्य सवितुर्भागोऽसीत्युत्तरतो ब्रह्म वै
देवः सविता ब्रह्म बृहस्पतिर्ब्रह्म चतुष्टोमो ब्रह्मवर्चसमेवोत्तरतो
धत्ते तस्मादुत्तरोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः सावित्रवती भवति
प्रसूत्यै तस्माद्वाह्मणानामुदीची सनिः प्रसूता धर्त्रश्चतुष्टोम
इति पुरस्तादुप दधाति यज्ञमुखं वै धर्त्रः॥१९॥

यज्ञमुखं चतुष्टोमो यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति
यावानाम्भागोऽसीति दखिणतो मासा वै यावा अर्धमासा
अयावास्तस्माद्दखिणावृतो मासा अन्नं वै यावा अन्नम्प्रजा
अन्नमेव दखिणतो धत्ते तस्माद्दखिण्णेनान्नमद्यत
ऋभूणाम्भागोऽसीति पश्चात् प्रतिष्ठित्यै विवर्तो-
ऽष्टाचत्वारिंश इत्युत्तरतोऽनयोर्लोकयोः सवीर्यत्वाय
तस्मादिमौ लोकौ समावद्दीर्यौ॥२०॥

यस्य मुख्यवतीः पुरस्तादुपधीयन्ते मुख्य एव
भवत्यास्य मुख्यो जायते यस्यान्नवतीर्दखिणतो-
ऽत्यन्नमास्यान्नादो जायते यस्य प्रतिष्ठावतीः पश्चात्प्रत्येव

तिष्ठति॒ यस्यौज॑स्वतीरुत्तर॒त औज॑स्व्यै॒व भ॑व॒त्यास्यौज॑स्वी
जा॑यतेऽर्को वा ए॒ष यद॑ग्निस्तस्यै॒तदे॒व स्तो॒त्रमे॒तच्छ्र॑य्य॒दे॒षा
वि॒धा॥ २१॥

वि॒धी॒यतेऽर्क॑ ए॒व तद॑र्क्यमनु वि धी॑यतेऽत्यन्न॒मास्या॑न्ना॒दो
जा॑यते॒ यस्यै॒षा वि॒धा वि॒धी॒यते॒ य उ॑ चैनामे॒वं वेद॑
सृष्टी॒रुपं॑ दधाति यथासृष्टमे॒वाव॑ रुन्दे॒ न वा इ॒दं दि॒वा न
नक्त॑मासीदव्यावृत्त॒न्ते दे॒वा ए॒ता व्यु॑ष्टीरपश्यन्ता उपा॑दधत
ततो॒ वा इ॒दं व्यौ॑च्छद्यस्यै॒ता उप॑धीयन्ते व्यै॒वास्मा॑ उच्छ्र॒त्यथो॑
तम॑ ए॒वाप॑ हते॥ २२॥

वै ज॒नि॒त्रं प॑ञ्चदशोऽदित्यै भा॒गो वै ध॒र्त्रस्स॑माव॒द्द्वीर्यौ॑ वि॒धा ततो॒ वा इ॒दं चतु॑र्दश
च॥ ४॥ अ॒ग्नेर्नृ॑चख्यसाञ्ज॒नि॒त्रं मि॒त्रस्येन्द्र॑स्य॒ वसू॑नामादित्याना॒मदित्यै॑ दे॒वस्य॑ सवि॒तुस्सा॑वि॒त्रव॑ती
ध॒र्त्रो या॒वा॑नामृ॒भूणा॑र्वि॒वर्त॑श्चतु॑र्दश॥ [४]

अ॒ग्ने॑ जा॒तान्म्र॑ णु॒दा नः॑ स॒पत्न्या॑निति॒ पुर॑स्ता॒दुप॑
दधाति जा॒ताने॒व भ्रातृ॑व्या॒न्म्र णु॑दते॒ सह॑सा जा॒तानिति॑
प॒श्चाञ्ज॑निष्यमा॒णाने॒व प्रति॑ नुदते चतुश्चत्वारि॒ंशः॑ स्तोम॒
इति॑ द॒खिण॑तो ब्र॒ह्मव॑र्च॒सं वै च॑तुश्चत्वारि॒ंशो ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒व
द॒खिण॑तो ध॒त्ते तस्मा॑द्द॒खिणो॑ऽर्धो ब्र॒ह्मव॑र्च॒सित॑रः षोड॒शः॑

स्तोम इत्युत्तरत ओजो वै षोडश ओजं एवोत्तरतो धत्ते
तस्मात्॥ २३ ॥

उत्तरतोभिप्रयायी जयति वज्रो वै चतुश्चत्वारिंशो वज्रः
षोडशो यदेते इष्टके उपदधाति जाताश्चैव जनिष्यमाणाश्च
भ्रातृव्यान्प्रणुद्य वज्रमनु प्र हरति स्तृत्यै पुरीषवतीम्मध्य
उप दधाति पुरीषं वै मध्यमात्मनः सात्मानमेवाग्निं चिनुते
सात्मा मुष्मिल्लोके भवति य एवं वेदेता वा असपत्ना नामेष्टका
यस्यैता उपधीयन्ते॥ २४ ॥

नास्य सपत्नो भवति पशुर्वा एष यदग्निर्विराजं
उत्तमायां चित्यामुप दधाति विराजमेवोत्तमाम्पशुषु
दधाति तस्मात्पशुमानुत्तमां वाचं वदति दशदशोप दधाति
सवीर्यत्वायां रूष्णयोप दधाति तस्मादरूष्ण्या पशवोऽङ्गानि प्र
हरन्ति प्रतिष्ठित्यै यानि वै छन्दांसि सुवर्ग्याण्यासन्तैर्देवाः
सुवर्गं लोकमायन्तेनर्षयः॥ २५ ॥

अश्राम्यन्ते तपोऽतप्यन्त तानि तपसापश्यन्तेभ्य एता
इष्टका निरमिमतेवश्छन्दो वरिवश्छन्द इति ता उपादधत
ताभिर्वै ते सुवर्गं लोकमायन्त यदेता इष्टका उपदधाति यान्येव

छन्दांसि सुवर्ग्याणि तैरेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति
यज्ञेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत् ताः स्तोमभागैरेवासृजत्
यत्॥ २६॥

स्तोमभागा उपदधाति प्रजा एव तद्यजमानः सृजते
बृहस्पतिर्वा एतद्यज्ञस्य तेजः समभरद्यथस्तोमभागा
यथस्तोमभागा उपदधाति सतेजसमेवाग्निं चिनुते बृहस्पतिर्वा
एतां यज्ञस्य प्रतिष्ठामपश्यद्यथस्तोमभागा यथस्तोमभागा
उपदधाति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै सप्तसप्तोप दधाति सवीर्यत्वाय
तिस्रो मध्ये प्रतिष्ठित्यै॥ २७॥

उत्तरतो धत्ते तस्मादुपधीयन्त ऋषयोऽसृजत् यत्रिचंत्वारिंशच्च॥ ५॥ ————— [५]

रश्मिरित्येवादित्यमसृजत् प्रेतिरिति धर्ममन्वितिरिति
दिवः संधिरित्यन्तरिखम्प्रतिधिरिति पृथिवीर्विष्टम्भ इति
वृष्टिम्प्रवेत्यहरनुवेति रात्रिमुशिगिति वसून्प्रकेत इति
रुद्रान्त्सुदीतिरित्यादित्यानोज इति पितृस्तन्तुरिति प्रजाः
पृतनाषाडिति पशून्नेवदित्योषधीरभिजिदसि युक्तग्रावा॥ २८॥

इन्द्राय त्वेन्द्रं जिन्वेत्येव दखिणतो वज्रम्पर्यौहदभिजित्यै
ताः प्रजा अपप्राणा असृजत् तास्वधिपतिरसीत्येव

प्राणमदधाद्यन्तेत्यपान९ स९सर्प इति चख्बुर्वयोधा इति
 श्रोत्रन्ताः प्रजाः प्राणतीरपानतीः पश्यन्तीः शृण्वतीर्न
 मिथुनी अभवन्तासु त्रिवृदसीत्येव मिथुनमदधात्ताः प्रजा
 मिथुनी॥ २९॥

भवन्तीर्न प्राजायन्त ताः स९रोहोऽसि नीरोहोऽसीत्येव
 प्राजनयत्ताः प्रजाः प्रजाता न प्रत्यतिष्ठन्ता वसुकोऽसि
 वेषश्रिरसि वस्यष्टिरसीत्येवेषु लोकेषु प्रत्यस्थापयद्यदाह
 वसुकोऽसि वेषश्रिरसि वस्यष्टिरसीति प्रजा एव प्रजाता
 एषु लोकेषु प्रतिं ष्ठापयति सात्मान्तरिख्व९ रोहति
 सप्राणोऽमुष्मिल्लोके प्रतिं तिष्ठत्यव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां
 भवति य एवं वेद॥ ३०॥

युक्तग्रावा प्रजा मिथुन्यन्तरिख्वन्द्वादश च॥ ६॥ [६]

नाकसद्विर्वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्तन्नाकसदां
 नाकसत्त्वय्यन्नाकसद उपदधाति नाकसद्विरेव तद्यजमानः
 सुवर्गं लोकमेति सुवर्गो वै लोको नाको यस्यैता उपधीयन्ते
 नास्मा अकम्भवति यजमानायतनं वै नाकसदो यन्नाकसद
 उपदधात्यायतनमेव तद्यजमानः कुरुते पृष्ठानां वा एतत्तेजः

सम्भृतं यन्नाकसदो यन्नाकसदः॥३१॥

उप॒दधा॑ति पृ॒ष्ठाना॑मे॒व तेजो॑ऽव॒ रुन्धे॑ प॒ञ्च॒चोडा॑ उप॒
दधा॑त्यप्सरसं ए॒वैन॑मे॒ता भू॒ता अ॒मुष्मि॑ल्लो॒क उप॑ शेरेऽथो
तनू॒पानी॑रे॒वैता॑ यज॑मानस्य॒ यं द्वि॒ष्यात्तमु॑प॒दध॑द्वायेदे॒ताभ्य॑
ए॒वैन॑ दे॒वता॑भ्य॒ आ वृ॑श्चति ता॒जगा॑र्ति॒मार्च्छ॑त्युत्तरा॒ नाक॑सद्भ्य
उप॑ दधाति॒ यथा॑ जा॒यामा॑नीयं गृ॒हेषु॑ निषा॒दय॑ति ता॒दृगे॑व
तत्॥३२॥

प॒श्चात्प्रा॑चीमु॒त्तमा॑मुप॑ दधाति॒ तस्मा॑त्प॒श्चात्प्रा॑ची
प॒त्यन्वा॑स्ते स्वयमातृ॒णां च॑ वि॒कर्णी॑ चो॒त्तमे॑ उप॑
दधाति॒ प्रा॒णो वै स्व॑यमातृ॒णायु॑र्वि॒कर्णी॑ प्रा॒णं चैवायु॑श्च
प्रा॒णाना॑मु॒त्तमौ॑ ध॒त्ते तस्मा॑त्प्रा॒णश्चायु॑श्च प्रा॒णाना॑मु॒त्तमौ॑
ना॒न्यामु॒त्तरा॑मिष्ट॑का॒मुप॑ दध्या॒द्यद॒न्यामु॒त्तरा॑मिष्ट॑का॒मुप॑ दध्यात्प॑श्च

च॒ यज॑मानस्य च प्रा॒णं चायु॑श्चापि॑ दध्या॒त्तस्मान्नान्यो॒त्तरे॑ष्ट॒कोप॑
स्वयमातृ॒णामुप॑ दधा॒त्यसौ॑ वै स्व॑यमातृ॒णामूमे॑वोप॑ ध॒त्ते-
ऽश्व॒मुप॑ घ्रापयति प्रा॒णमे॑वास्यां॑ दधा॒त्यथो॑ प्राजाप॒त्यो
वा अ॒श्वः प्र॒जाप॑तिनै॒वाग्निं॑ चि॒नुते॑ स्वयमातृ॒णा भ॑वति
प्रा॒णाना॑मु॒त्सृष्ट्या॑ अथो॑ सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑ख्यात्या

ए॒षा वै दे॒वानां॑ वि॒क्रा॑न्तिर्यद्वि॒क॒र्णी यद्वि॒क॒र्णीमु॑प॒दधा॑ति
 दे॒वाना॑मे॒व वि॒क्रा॑न्ति॒मनु॑ वि॒ क्र॑मत उत्तर॒त उप॑ दधाति
 तस्मा॑दुत्तर॒तउ॑पचारोऽग्नि॒र्वायु॑मती॒ भवति॑ समि॒द्धौ॥३४॥

सम्भृत्यैत्राकसदो यत्राकसदस्तपशूनामेषावै द्वाविंशतिश्च॥७॥ [७]

छन्दा॑स्युप॑ दधाति प॒शवो॑ वै छन्दा॑सि प॒शूने॒वाव॑ रु॒न्ध्रे
 छन्दा॑सि॒ वै दे॒वानां॑ वा॒मम्प॒शवो॑ वा॒ममे॒व प॒शून॑व॒ रुन्ध्र॑
 ए॒ता॑ ह॒ वै य॒ज्ञसे॑नश्चैत्रियाय॒णश्चि॑तिं वि॒दां च॑कार॒ तया॑ वै
 स प॒शून॑वा॒रुन्ध्र॑ यदे॒तामु॑प॒दधा॑ति प॒शूने॒वाव॑ रु॒न्ध्रे गा॑य॒त्रीः
 पु॒रस्ता॑दुप॑ दधाति॒ तेजो॑ वै गा॑य॒त्री तेज॑ ए॒व॥३५॥

मुख॒तो ध॑त्ते मूर्ध॒न्वती॑र्भवन्ति मूर्धा॒नमे॒वैन॑ समाना॒नां
 करो॑ति त्रि॒ष्टुभ॒ उप॑ दधातीन्द्रि॒यं वै त्रि॒ष्टुगिन्द्रि॒यमे॒व म॑ध्य॒तो
 ध॑त्ते जग॒तीरु॑प॑ दधाति॒ जाग॑ता॒ वै प॒शवः॑ प॒शूने॒वाव॑
 रु॒न्ध्रेऽनु॑ष्टुभ॒ उप॑ दधाति प्रा॒णा वा अ॑नु॒ष्टुप्रा॒णाना॑मु॒त्सृष्ट्यै॑
 बृ॒हती॑रु॒ष्णिहाः॑ प॒ङ्कीर॑खर॒पङ्कीरि॑ति विषु॑रूपाणि॒ छन्दा॑स्युप॑
 दधाति॒ विषु॑रूपा॒ वै प॒शवः॑ प॒शवः॑॥३६॥

छन्दा॑सि॒ विषु॑रूपाने॒व प॒शून॑व॒ रुन्ध्रे॑ विषु॑रूपमस्य गृ॒हे
 दृ॒श्यते॑ यस्यै॒ता उ॑पधी॒यन्ते॒ य उ॑ चैना ए॒ववै॑दाति॒च्छन्दा॑समुप॑

दधात्यतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दांसि सर्वभिरेवैनं
 छन्दोभिश्चिनुते वर्ष्म वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा
 यदतिच्छन्दसमुपदधाति वर्ष्मेवैनं समानानां करोति
 द्विपदा उपं दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै॥३७॥

तेजं एव पशवंः पशवो यजमान एकञ्च॥८॥ [८]

सर्वाभ्यो वै देवताभ्योऽग्निश्चीयते यथ्सयुजो नोपदध्याद्देवता
 अस्याग्निं वृञ्जीरन् यथ्सयुजं उपदधात्यात्मनैवैनं सयुजं
 चिनुते नाग्निना व्यृध्यतेऽथो यथा पुरुषः स्नावभिः संतत
 एवमेवैताभिर्ग्निः संततोऽग्निना वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्ता
 अमूः कृत्तिका अभवन् यस्यैता उपधीयन्ते सुवर्गमेव॥३८॥

लोकमेति गच्छति प्रकाशं चित्रमेव भवति मण्डलेष्टका
 उपं दधातीमे वै लोका मण्डलेष्टका इमे खलु वै लोका
 देवपुरा देवपुरा एव प्र विंशति नार्तिमाच्छत्यग्निं चिक्यानो
 विश्वज्योतिष उपं दधातीमानेवैताभिर्लोकाज्योतिष्मतः
 कुरुतेऽथो प्राणानेवैता यजमानस्य दाध्रत्येता वै देवताः
 सुवर्ग्यास्ता एवान्वारभ्य सुवर्गं लोकमेति॥३९॥

सुवर्गमेव ता एव चत्वारि च॥१॥ [१]

वृष्टिसनीरुपं दधाति वृष्टिमेवाव रुन्दे यदैकधोपदध्यादेकमृतं
वर्षेदनुपरिहारः सादयति तस्मात्सर्वानृतून् वर्षति
पुरोवातसनिरसीत्याहेतुद्वे वृष्ट्यै रूपं रूपेणैव वृष्टिमव
रुन्दे संयानीभिर्वै देवा इमाल्लोकान्त्समयुस्तत्संयानीनां
संयानित्वय्यत्संयानीरुपदधाति यथाप्सु नावा संयात्येवम्॥४०॥

एवैताभिर्यजमान इमाल्लोकान्त्सं याति प्लवो वा
एषोऽग्नेर्यत्संयानीर्यत्संयानीरुपदधाति प्लवमेवैतमग्नय
उप दधात्युत यस्यैतासूपहितास्वापोऽग्निः हरन्त्यहत
एवास्याग्निरादित्येष्टका उप दधात्यादित्या वा एतम्भूत्यै
प्रति नुदन्ते योऽलम्भूत्यै सन्भूतिं न प्राप्नोत्यादित्याः॥४१॥

एवैनम्भूतिं गमयन्त्यसौ वा एतस्यादित्यो रुचमा दत्ते यो-
ऽग्निं चित्वा न रोचते यदादित्येष्टका उपदधात्यसावेवास्मिन्नादित्य
रुचं दधाति यथासौ देवानां रोचत एवमेवैष मनुष्याणां
रोचते घृतेष्टका उप दधात्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम
यद्धृतम्प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति॥४२॥

अथो तेजसानुपरिहारः सादयत्यपरिवर्गमेवास्मिन्तेजो

दधाति प्रजापतिरग्निमचिनुत् स यशसा व्यार्ध्यत् स एता
यशोदा अपश्यत्ता उपाधत्ता ताभिर्वै स यश आत्मन्नधत्ता
यद्यशोदा उपदधाति यश एव ताभिर्यजमान आत्मन्धत्ते
पञ्चोप दधाति पाङ्क्तः पुरुषो यावानेव पुरुषस्तस्मिन् यशो
दधाति॥४३॥

एवं प्राप्नोत्यादित्या अर्धयत्येकान्नपञ्चाशच्च॥१०॥ [१०]

देवासुराः संयत्ता आसन्कनीयाः सो देवा आसन्भूयाः सो-
ऽसुरास्ते देवा एता इष्टका अपश्यन्ता उपाधत्ता
भूयस्कृदसीत्येव भूयाः सोऽभवन्वनस्पतिभिरोषधीभिर्वरिवस्कृ-
प्राचीं दिशमजयन्नूर्ध्वासीत्यमूमजयन्नन्तरिख्यसदस्यन्तरिख्ये
सीदेत्यन्तरिख्यमजयन्ततो देवा अभवन्॥४४॥

परासुरा यस्यैता उपधीयन्ते भूयानेव भवत्यभीमाल्लोकाञ्जयति
भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यप्सुषदसि श्येनसदसीत्याहे
अग्ने रूपः रूपेणैवाग्निमव रुद्धे पृथिव्यास्त्वा द्रविणे
सादयामीत्याहेमानेवैताभिर्लोकान् द्रविणावतः कुरुत
आयुष्या उप दधात्यायुरेव॥४५॥

अस्मिन्दधात्यग्ने यत्ते परः हन्नामेत्याहेतद्वा अग्नेः प्रियं

धामं प्रियमेवास्य धामोपाप्नोति तावेहि सः रभावहा
 इत्याह व्यैवैनेन परि धत्ते पाञ्चजन्येष्वप्येध्यग्र इत्याहैष
 वा अग्निः पाञ्चजन्यो यः पञ्चचितीकस्तस्मादेवमाहर्तव्या
 उप दधात्येतद्वा ऋतूनाम्प्रियं धाम यदृतव्या ऋतूनामेव
 प्रियं धामाव रुन्दे सुमेक इत्याह संवत्सरो वै सुमेकः
 संवत्सरस्यैव प्रियं धामोपाप्नोति॥४६॥

अभवन्नायुरेवर्तव्या उप षड्विंशतिश्च॥११॥ [११]

प्रजापतेरख्यंश्वयत्तत्परापत्तदश्वोऽभवद्यदश्वयत्तदश्वस्याश्व
 अश्वमेधेनैव प्रत्यदधुरेष वै प्रजापतिः सर्वं करोति यो-
 ऽश्वमेधेन यजते सर्व एव भवति सर्वस्य वा एषा प्रायश्चित्तिः
 सर्वस्य भेषजः सर्वं वा एतेन पाप्मानं देवा अंतरन्नपि वा
 एतेन ब्रह्महत्यामंतरन्त्सर्वम्पाप्मानम्॥४७॥

तृति तरति ब्रह्महत्यां योऽश्वमेधेन यजते य उ चैनमेवं
 वेदोत्तरं वै तत्प्रजापतेरख्यंश्वयत्तस्मादश्वस्योत्तरतोऽव द्यन्ति
 दखिणतोऽन्येषां पशूनाम्वैतसः कटो भवत्यप्सुयोनिर्वा
 अश्वोऽप्सुजो वैतसः स्व एवैनं योनौ प्रति ष्ठापयति चतुष्टोमः
 स्तोमो भवति सरङ्गु वा अश्वस्य सक्थ्यावृहत्तद्देवाश्चतुष्टोमेनैव

प्रत्यदधुर्यच्चतुष्टोमः स्तोमो भवत्यश्वस्य सर्वत्वाय॥४८॥

सर्वं पाप्मानमवृहद्वादश च॥१२॥ _____[१२]

देवासुराः तेनर्तव्यां रुद्रोऽश्मन्वृषदे वडुर्देनं प्राचीमिति वसोर्धारांमग्निर्देवेभ्यः सुवर्गाय यत्राकृताय
छन्दश्चितं पवस्व द्वादश॥१२॥ देवासुरा अजायां वै शुमुष्टिः प्रथमो देवयतामेतद्वै छन्दसामृषोत्यष्टौ
पञ्चाशत्॥५८॥ देवासुराः सर्वं जयति॥ _____[१३]

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

देवासुराः संयत्ता आसन्ते न व्यजयन्त स एता
इन्द्रस्तनूरपश्यत्ता उपाधत्ता ताभिर्वै स तनुवमिन्द्रियं
वीर्यमात्मन्नधत्ता ततो देवा अभवन्परासुरा यदिन्द्रतनूरुपदधाति
तनुवमेव ताभिरिन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्यत्ते-
ऽथो सेन्द्रमेवाग्निं सतनुं चिनुते भवत्यात्मना परास्य
भ्रातृव्यः॥१॥

भवति यज्ञो देवेभ्योऽपाक्रामत्तमवरुधं नाशंक्रुवन्त एता
यज्ञतनूरपश्यन्ता उपाधत्ता ताभिर्वै ते यज्ञमवारुन्धत्ता
यद्यज्ञतनूरुपदधाति यज्ञमेव ताभिर्यजमानोऽव रुन्दे

त्रयस्त्रिंशत्मुपं दधाति त्रयस्त्रिंशद्वै देवता देवता
 एवाव रुन्देऽथो सात्मानमेवाग्निं सतनुं चिनुते
 सात्मानुष्मिल्लोके॥२॥

भवति य एवं वेद ज्योतिष्मतीरुपं दधाति
 ज्योतिरेवास्मिन्दधात्येताभिर्वा अग्निश्चितो ज्वलति
 ताभिरेवेनं समिन्द्र उभयोरस्मै लोकयोज्योतिर्भवति
 नखत्रेष्टका उपं दधात्येतानि वै दिवो ज्योतींषि
 तान्येवाव रुन्दे सुकृतां वा एतानि ज्योतींषि यन्नखत्राणि
 तान्येवाप्रोत्यथो अनूकाशमेवैतानि॥३॥

ज्योतींषि कुरुते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै
 यथ्संस्पृष्टा उपदध्याद्वृष्ट्यै लोकमपि दध्यादवर्षुकः
 पर्जन्यः स्यादसंस्पृष्टा उपं दधाति वृष्ट्या एव लोकं
 करोति वर्षुकः पर्जन्यो भवति पुरस्तादन्याः प्रतीचीरुपं
 दधाति पश्चादन्याः प्राचीस्तस्मात्प्राचीनानि च प्रतीचीनानि
 च नखत्राण्या वर्तन्ते॥४॥

भ्रातृव्यो लोक एवैतान्येकचत्वारिंशच्च॥१॥ [१]

ऋतव्या उपं दधात्यृतूनां कृत्यै द्वंद्वमुपं दधाति

तस्माद्द्वंद्वमृतवोऽधृतेव वा एषा यन्मध्यमा चित्तिरन्तरिखमिव
 वा एषा द्वंद्वमन्यासु चितीषूप दधाति चतस्रो मध्ये धृत्या
 अन्तःश्लेषणं वा एताश्चितीनां यदृतव्या यदृतव्या उपदधाति
 चितीनां विधृत्या अवका मनूप दधात्येषा वा अग्रेयोनिः
 सयोनिम्॥५॥

एवाग्निं चिनुत उवाच ह विश्वामित्रोऽददिथ्स ब्रह्मणान्नं
 यस्यैता उपधीयान्तै य उ चैना एवं वेददिति संवत्सरो
 वा एतम्प्रतिष्ठायै नुदते योऽग्निं चित्वा न प्रतितिष्ठति पञ्च
 पूर्वाश्चितयो भवन्त्यथ षष्ठीं चितिं चिनुते षड्वा ऋतवः संवत्सर
 ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठत्येता वै॥६॥

अधिपत्नीर्नामेष्टका यस्यैता उपधीयन्तेऽधिपतिरेव
 समानानां भवति यं द्विष्यात्तमुपदधद्वायेदेताभ्य एवैनं
 देवताभ्य आ वृश्चति ताजगार्तिमार्च्छत्यङ्गिरसः सुवर्गं
 लोकं यन्तो या यज्ञस्य निष्कृतिरासीत्तामृषिभ्यः प्रत्यौहन्
 तद्धिरण्यमभवद्यद्धिरण्यशल्कैः प्रोखति यज्ञस्य निष्कृत्या
 अथो भेषजमेवास्मै करोति॥७॥

अथो रूपेणैवैनं समर्धयत्यथो हिरण्यज्योतिषैव

सुवर्गं लोकमैति साहस्रवन्ता प्रोख्यन्ति साहस्रः प्रजापतिः
 प्रजापतेराप्त्या इमा मे अग्न इष्टका धेनवः सन्त्वित्याह
 धेनूरैवनाः कुरुते ता एनं कामदुघा अमुत्रामुष्मिल्लोक उप
 तिष्ठन्ते ॥८॥

सयोन्येता वै करोत्येकान्नचत्वारिंशच्च ॥२॥ [२]

रुद्रो वा एष यदग्निः स एतर्हि जातो यर्हि सर्वश्चितः
 स यथा वत्सो जातः स्तनम्प्रेप्सत्येवं वा एष एतर्हि
 भागधेयम्प्रेप्सति तस्मै यदाहुतिं न जुहुयादध्वर्युं च
 यजमानं च ध्यायेच्छतरुद्रीयं जुहोति भागधेयेनैवैनं
 शमयति नार्तिमार्च्छत्यध्वर्युर्न यजमानो यद्राम्याणां
 पशूनाम् ॥९॥

पयसा जुहुयाद्राम्यान्पशूञ्छुचार्पयेद्यदारण्यानामारण्याञ्जर्ति
 वा जुहुयाद्रवीधुकयवाग्वा वा न ग्राम्यान्पशून्
 हिनस्ति नारण्यानथो खल्वाहुरनाहुतिर्वै जर्तिलांश्च
 गवीधुकाश्चेत्यजर्षीरेण जुहोत्याग्नेयी वा एषा यदजाहुत्यैव
 जुहोति न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति नारण्यानङ्गिरसः सुवर्गं
 लोकं यन्तः ॥१०॥

अजायां घर्मम्प्राप्तिश्चन्त्सा शोचन्ती पुर्णम्पराजिहीत
 सो ३ ऽर्कोऽभवत्तदर्कस्यार्कत्वमर्कपुर्णेन जुहोति
 सयोनि॒त्वायोद॒ङ्घ्रिष्ठ॑ञ्जुहोत्येषा वै रु॒द्रस्य॑ दिक्स्वायामेव
 दिशि रु॒द्रं निरव॑दयते चर॒मायामिष्ट॑कायां जुहोत्यन्तत
 एव रु॒द्रं निरव॑दयते त्रेधाविभुक्तं जुहोति त्रयं इमे लो॒का
 इ॒माने॒व लो॒कान्त्समाव॑द्दीर्यान्करोतीत्यग्रे जुहोति॥११॥

अथेयत्यथेयति त्रयं इमे लो॒का ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यः
 शमयति तिस्र उत्तरा आहुतीर्जुहोति षट्सम्पद्यन्ते
 षड्वा ऋ॒तव॑ ऋ॒तुभिरे॒वैनं॑ शमयति यदनुपरिक्रामं
 जुहुयादन्तरवचारिणं रु॒द्रं कुर्या॑दथो खल्वाहुः कस्यां वाहं
 दिशि रु॒द्रः कस्यां॑ वेत्यनुपरिक्राममेव होतव्यमपरिवर्गमेवैनं
 शमयति॥१२॥

ए॒ता वै दे॒वताः॑ सुव॒र्ग्या या उ॑त्त॒मास्ता॑ यज॑मानं
 वाचयति ताभिरेवैनं सुव॒र्गं लो॒कं ग॑मयति यं द्विष्यात्तस्य
 संच॒रे प॑शूनां न्यस्येद्यः प्रथ॒मः प॒शुर॑भितिष्ठति स
 आ॒र्तिमा॑च्छति॥१३॥

अश्मन्नूर्जमिति परि पिञ्चति मार्जयत्येवैनमथो तर्पयत्येव
 स एनं तृप्तोऽख्युध्यन्नशोचन्नमुष्मिल्लोक उप तिष्ठते तृप्यति
 प्रजया पशुभिर्य एवं वेद तां न इषमूर्जं धत्त मरुतः सः रराणा
 इत्याहान्नं वा ऊर्गन्नम्मरुतोऽन्नमेवाव रुन्देऽश्मं स्ते ख्युदमुं
 ते शुक्॥१४॥

ऋच्छतु यं द्विष्म इत्याह यमेव द्वेष्टि तमस्य ख्युधा च शुचा
 चार्पयति त्रिः परिपिञ्चन्पर्येति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्य
 शुचः शमयति त्रिः पुनः पर्येति षट्सम्पद्यन्ते षड्वा ऋतव
 ऋतुभिरेवास्य शुचः शमयत्यपां वा एतत्पुष्पं यद्वैतसौ-
 ऽपाम्॥१५॥

शरोऽवका वेतसशाखया चावकाभिश्च वि कर्षत्यापो
 वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्य शुचः शमयति यो वा अग्निं
 चितम्प्रथमः पशुरधिक्रामतीश्वरो वै तः शुचा प्रदहो
 मण्डूकेन वि कर्षत्येष वै पशूनामनुपजीवनीयो न वा एष
 ग्राम्येषु पशुषु हितो नारण्येषु तमेव शुचार्पयत्यष्टाभिर्वि
 कर्षति॥१६॥

अष्टाखरा गायत्री गायत्रीऽग्निर्यावानेवाग्निस्तस्य

शुचः॑ शमयति पावकवतीभिरन्नं वै पावकोऽन्नैवास्य
 शुचः॑ शमयति मृत्युर्वा एष यदग्निर्ब्रह्मण एतद्रूपं
 यत्कृष्णाजिनम् कार्ष्णीं उपानहावुपं मुञ्चते ब्रह्मणैव
 मृत्योरन्तर्धत्तेऽन्तर्मृत्योर्धत्तेऽन्तरन्नाद्यादित्याहुरन्यामुपमुञ्चते-
 ऽन्यां नान्तः॥१७॥

एव मृत्योर्धत्तेऽवान्नाद्यः॑ रुद्धे नमस्ते हरसे शोचिष
 इत्याह नमस्कृत्य हि वसीयाः॑समुपचरन्त्यन्यं ते
 अस्मत्तपन्तु हेतय इत्याह यमेव द्वेष्टि तमस्य शुचार्पयति
 पावको अस्मभ्यः॑ शिवो भवेत्याहान्नं वै पावकोऽन्नमेवाव
 रुद्धे द्वाभ्यामधि क्रामति प्रतिष्ठित्या अपस्यवतीभ्याः॑
 शान्त्यै॥१८॥

शुग्वेत्सौऽपामष्टभिर्विकर्षति नान्तरेकान्नपञ्चाशच्च॥४॥ [४]

नृषदे वडिति व्याघारयति पङ्क्याहुत्या यज्ञमुखमा
 रभतेऽरुष्ण्या व्याघारयति तस्मादरुष्ण्या पशवोऽङ्गानि
 प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै यद्वषट्कुर्याद्यातयामास्य वषट्कारः
 स्याद्यन्न वषट्कुर्याद्रुष्वाः॑सि यज्ञः॑ हन्युर्वडित्याह परोरुष्मेव
 वषट्करोति नास्य यातयामा वषट्कारो भवति न यज्ञः॑

रखांसि घ्नन्ति हुतादो वा अन्ये देवाः ॥१९॥

अहुतादोऽन्ये तानग्निचिदेवोभयान्प्रीणाति ये देवा
देवानामिति दध्ना मधुमिश्रेणावोर्षति हुतादश्चैव
देवानहुतादश्च यजमानः प्रीणाति ते यजमानम्प्रीणन्ति
दध्नैव हुतादः प्रीणाति मधुषाहुतादो ग्राम्यं वा एतदन्नं
यदध्यारण्यम्मधु यदध्ना मधुमिश्रेणावोर्षत्युभयस्यावरुद्धौ
शुमुष्टिनावोर्षति प्राजापत्यः ॥२०॥

वै शुमुष्टिः संयोनित्वाय द्वाभ्याम्प्रतिष्ठित्या अनुपरिचारमवोरु
वि वा एष प्राणैः प्रजया पशुभिर्ऋध्यते योऽग्निं
चिन्वन्नधिक्रामति प्राणदा अपानदा इत्याह प्राणानेवात्मन्धत्ते
वर्चोदा वरिवोदा इत्याह प्रजा वै वर्चः पशवो वरिवः
प्रजामेव पशूनात्मन्धत्त इन्द्रो वृत्रमहन्तं वृत्रः ॥२१॥

हतः षोडशभिर्भोगैरसिनात्स एतामग्नयेऽनीकवत्
आहुतिमपश्यत्तामजुहोत्तस्याग्निरनीकवान्ध्वेन भागधेयेन
प्रीतः षोडशधा वृत्रस्य भोगानप्यदहद्वैश्वकर्मणेन पाप्मनो
निरमुच्यत यदग्नयेऽनीकवत् आहुतिं जुहोत्यग्निरैवास्यानीकवान्
भागधेयेन प्रीतः पाप्मानमपि दहति वैश्वकर्मणेन पाप्मनो

निर्मुच्यते यं कामयेत चिरम्पाप्मनः॥२२॥

निर्मुच्येतेत्येकैकं तस्य जुहुयाच्चिरमेव पाप्मनो निर्मुच्यते
यं कामयेत ताजक्पाप्मनो निर्मुच्येतेति सर्वाणि तस्यानुद्रुत्य
जुहुयात्ताजगेव पाप्मनो निर्मुच्यतेऽथो खलु नानैव सूक्ताभ्यां
जुहोति नानैव सूक्तयोर्वीर्यं दधात्यथो प्रतिष्ठित्यै॥२३॥

देवाः प्राजापत्यो वृत्रश्चिरं पाप्मनश्चत्वारिंशच्च॥५॥ [५]

उदेनमुत्तरां नयेति समिध आ दधाति यथा जनं
यतेऽवसं करोति तादृगेव तत्तिस्त्र आ दधाति त्रिवृद्वा
अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्मै भागधेयं करोत्यौदुम्बरीर्भवन्त्यूर्वा
उदुम्बर ऊर्जमेवास्मा अपि दधात्युदु त्वा विश्वे देवा इत्याह
प्राणा वै विश्वे देवाः प्राणैः॥२४॥

एवैनमुद्यच्छतेऽग्रे भरन्तु चित्तिभिरित्याह यस्मां
एवैनं चित्तायोद्यच्छते तेनैवैनं समर्धयति पञ्च दिशो
दैवीर्यज्ञमवन्तु देवीरित्याह दिशो ह्येषोऽनु प्रच्यवतेऽपामंति
दुर्मतिम्बाधमाना इत्याह रख्वंसामपहत्यै रायस्पोषे
यज्ञपतिमाभजन्तीरित्याह पशवो वै रायस्पोषः॥२५॥

प॒शूने॒वाव॑ रु॒द्धे ष॒ङ्गिर्हर॑ति ष॒ङ्गा ऋ॒तव॑ ऋ॒तुभि॑रे॒वैन॑
 हर॑ति द्वे प॑रिगृह्य॑वती भवतो र॒ख्यसा॒मप॑हत्यै सूर्य॑र॒श्मिर्हरि॑केश
 पुर॑स्ता॒दित्या॑ह प्रसू॑त्यै ततः पा॒वका॑ आ॒शिषो॑ नो
 जुष॑न्ता॒मित्या॑हान्नं वै पा॒वकोऽन्न॑मे॒वाव॑ रु॒द्धे दे॒वासुराः
 संय॑त्ता आस॒न्ते दे॒वा ए॒तदप्र॑तिरथमपश्य॒न्तेन॒ वै तै-
 ऽप्र॑ति॥ २६॥

असुरा॑नजय॒न्तदप्र॑तिरथस्याप्रतिरथ॒त्वय्यँदप्र॑तिरथं
 द्वि॒तीयो॒ होता॒न्वाहा॑प्रत्ये॒व तेन॒ यज॑मानो भ्रातृ॑व्याञ्जयत्यथो
 अन॑भिजितमे॒वाभि॑ जयति दश॑र्च॒म्भव॑ति दशा॑र॒ख्यरा
 वि॒राड्विरा॑जे॒मौ लो॒कौ वि॒धृता॒वनयो॑र्लो॒कयोर्वि॒धृत्या॒ अथो
 दशा॑र॒ख्यरा वि॒राडन्नं॑ वि॒राड्विरा॑ज्ये॒वान्नाद्ये॑ प्रति॑ तिष्ठ॒त्यसं॑दि॒व
 वा अ॒न्तरि॑र॒ख्यम॒न्तरि॑र॒ख्यमि॒वाग्नी॑ध्र॒माग्नी॑ध्रे॥ २७॥

अश्मा॑नं नि द॑धाति स॒त्त्वाय॒ द्वाभ्या॑मप्रतिष्ठित्यै वि॒मानं
 ए॒ष दि॒वो मध्य॑ आस्त॒ इत्या॑ह व्यै॒वैतया॑ मिमीते मध्यै
 दि॒वो निहि॑तः पृ॒श्निरश्मे॑त्या॒हान्नं॒ वै पृ॒श्न्यन्न॑मे॒वाव॑ रु॒द्धे
 चत॑सृभि॒रा पुच्छा॑देति च॒त्वारि॒ छन्दा॑सि छन्दा॑भिरेवेन्द्रं
 विश्वा॑ अवी॒वृध॑न्नित्या॑ह वृद्धि॑मे॒वोपा॑वर्तते वाजा॑ना॒ः

सत्य॑ति॒म्पति॑म्॥ २८॥

इत्या॒हान्नं॑ वै वा॒जोऽन्न॑मे॒वाव॑ रु॒न्दे सु॒म्रह॑र्य॒ज्ञो दे॒वाः आ
च॑ व॒रुष॑दि॒त्याह॑ प्र॒जा वै प॒शवः॑ सु॒म्रम्प्र॑जा॒मेव॑ प॒शूना॒त्मन्ध॑त्ते
य॒रुष॑दि॒ग्निर्दे॒वो दे॒वाः आ च॑ व॒रुष॑दि॒त्याह॑ स्व॒गाकृ॑त्यै वा॒जस्य॑
मा प्र॑स॒वेनो॑द्वा॒भेणो॑द॒ग्रभी॑दि॒त्याह॑सौ वा आ॑दि॒त्य उ॒द्यन्नु॑द्वा॒भ
ए॒ष नि॒म्रोच॑न्नि॒ग्राभो॑ ब्रह्म॑णै॒वात्मान॑मु॒द्गृह्णा॑ति ब्रह्म॑णा॒ भ्रातृ॑व्यं
नि गृ॑ह्णाति॥ २९॥

प्राणैः पोषोऽप्रत्याग्नीध्रे पतिमेष दशं च॥ ६॥ [६]

प्राची॑मनु॒ं प्र॒दिश॑म्प्रेहि॒ वि॒द्वानि॒त्याह॑ दे॒वलोक॑मे॒वैतयो॑पाव॒र्तते॑
क्रम॑ध्वम॒ग्निना॑ नाक॒मित्या॑हे॒माने॒वैतया॑ लो॒कान्क्रम॑ते पृथि॒व्या
अ॒हमु॑द॒न्तरि॑रु॒षमा॑रु॒हमि॒त्याहे॒माने॒वैतया॑ लो॒कान्स्स॒मारो॑हति
सुव॑र्यन्तो॒ नापै॑रु॒षन्त॑ इत्या॒ह सुव॑र्गमे॒वैतया॑ लो॒कमे॒त्यग्ने॑
प्रेहि॑॥ ३०॥

प्र॒थमो॑ दै॒वय॑तामि॒त्याहो॑भये॒ष्वेवैतया॑ दे॒वमनु॑ष्येषु
च॒रुषु॑र्दधाति प॒ञ्चभि॑रधि॒ क्राम॑ति पा॒ङ्क्तो॑ य॒ज्ञो यावा॑ने॒व
य॒ज्ञस्तेन॑ स॒ह सु॑व॒र्गं लो॒कमे॑ति नक्तो॒षासे॑ति पुरो॒नुवा॒क्याम॑न्वा॒ह
प्र॒त्या अ॒ग्ने स॒हस्रा॑रु॒षेत्या॑ह सा॒हस्रः॑ प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑

तस्मै ते विधेम वाजाय स्वाहेत्याहान्नं वै वाजो-
ऽन्नमेवाव॥ ३१॥

रुन्द्वे दध्नः पूर्णामौदुम्बरीं स्वयमातृण्णायां जुहोत्यूर्ग्वै
दध्यूर्गुदुम्बरोऽसौ स्वयमातृण्णामुष्यामेवोर्जं दधाति
तस्मादमुतोऽर्वाचीमूर्जमुप जीवामस्ति सृभिः सादयति
त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तम्प्रतिष्ठां गमयति प्रेद्धो अग्ने
दीदिहि पुरो न इत्यौदुम्बरीमा दधात्येषा वै सूर्मी
कर्णकावत्येतया ह स्म॥ ३२॥

वै देवा असुराणां शततर्हास्तुहन्ति यदेतया
समिधमादधाति वज्रमेवैतच्छतघ्नीं यजमानो भ्रातृव्याय प्र
हरति स्तृत्या अछम्बद्धारविधेम ते परमे जन्मन्नग्र इति
वैकङ्कतीमा दधाति भा एवाव रुन्द्वे तां सवितुर्वरेण्यस्य
चित्रामिति शमीमयीं शान्त्या अग्निर्वा ह वा अग्निचितं
दुहेऽग्निचिद्वाग्निं दुहे ताम्॥ ३३॥

सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामित्याहैष वा अग्नेर्दोहस्तमस्य
कण्व एव श्रायसोऽवेत्तेन ह स्मेन स दुहे यदेतया
समिधमादधात्यग्निचिदेव तदग्निं दुहे सप्त ते अग्ने समिधः

सप्त जिह्वा इत्याह सप्तैवास्य साप्तानि प्रीणाति पूर्णया
जुहोति पूर्ण इव हि प्रजापतिः प्रजापतेः॥ ३४॥

आप्त्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा
असृजत प्रजानां सृष्ट्या अग्निदेवेभ्यो निलायत स
दिशोऽनु प्राविंशञ्जुह्वन्मनसा दिशो ध्यायेद्दिग्भ्य एवैनमव
रुन्दे दध्ना पुरस्ताञ्जुहोत्याज्येनोपरिष्ठात्तेजश्चैवास्मा इन्द्रियं
च समीचीं दधाति द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश
मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः साख्यात्॥ ३५॥

एव वैश्वानरमव रुन्दे यत्प्रयाजानूयाजान्कुर्याद्विकस्तिः
सा यज्ञस्य दर्विहोमं करोति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्य राष्ट्रं
वै वैश्वानरो विण्मरुतो वैश्वानरः हुत्वा मारुताञ्जुहोति
राष्ट्र एव विशमनुं बध्नात्युच्चैर्वैश्वानरस्या श्रावयत्युपांशु
मारुताञ्जुहोति तस्माद्राष्ट्रं विशमतिं वदति मारुता भवन्ति
मरुतो वै देवानां विशो देवविशेनैवास्मै मनुष्यविशमव
रुन्दे सप्त भवन्ति सप्तगणा वै मरुतो गणश एव विशमव
रुन्दे गणेन गणमनुद्रुत्य जुहोति विशमेवास्मा अनुवर्त्मानं
करोति॥ ३६॥

अग्ने॒ प्रेह्य॑वं स्म दु॒हे तां प्र॒जाप॑तेः सा॒ख्यान्म॑नुष्यवि॒शमेक॑वि॒शति॑श्च॥७॥—[७]

वसो॑र्धरा॑ जुहोति॒ वसो॑र्मे॒ धारा॑स॒दिति॒ वा ए॒षा हू॑यते
घृ॒तस्य॒ वा ए॑नमेषा॒ धारा॑मुष्मि॒ल्लोके॑ पि॒न्वमा॑नोप॒ तिष्ठ॑त
आज्ये॑न जुहोति॒ तेजो॒ वा आज्यं॒ तेजो॒ वसो॑र्धरा॑
तेज॑सैवास्मै॒ तेजो॑ऽव॒ रुन्दे॑ऽथो॒ कामा॒ वै वसो॑र्धरा॑
कामा॑ने॒वाव॒ रुन्दे॑ यं का॒मये॑त प्रा॒णान॑स्या॒न्नाद्यं॑ वि॥३७॥

छि॒न्द्यामि॑ति॒ वि॒ग्राहं॑ तस्य॒ जुहु॑यात्प्रा॒णाने॒वास्या॒न्नाद्यं॑
विच्छि॑न॒त्ति यं का॑मये॒त प्रा॒णान॑स्या॒न्नाद्यं॑ सं त॑नुया॒मिति॑
सं॒ततां॑ तस्य॒ जुहु॑यात्प्रा॒णाने॒वास्या॒न्नाद्यं॑ सं त॑नोति॒ द्वाद॑श
द्वा॒दशानि॑ जुहोति॒ द्वाद॑श॒ मासाः॑ सं॒वत्सरः॑ सं॒वत्सरे॑णै॒वास्मा॑
अ॒न्नम॑व॒ रुन्दे॑ऽन्नं च॒ मेऽख्यु॑च्च म॒ इत्या॑हैतद्वै॥३८॥

अ॒न्नस्य॑ रू॒पं रू॒पेणै॒वान्न॑मव॒ रुन्दे॑ऽग्निश्च॒ म॒ आप॑श्च म॒
इत्या॑हैषा वा अ॒न्नस्य॑ योनिः॒ सयो॑न्ये॒वान्न॑मव॒ रुन्दे॑ऽर्धेन्द्राणि॑
जुहोति॒ देवता॑ ए॒वाव॒ रुन्दे॑ यत्सर्वे॑षाम॒र्धमिन्द्रः॑ प्रति॒
तस्मा॑दिन्द्रो॒ देवता॑नाम्भूयिष्ठभा॒क्तं इन्द्र॑मुत्तर॒माहेन्द्रि॑यमे॒वास्मि॑
य॒ज्ञायु॑धानि॑ जुहोति॒ य॒ज्ञः॥३९॥

वै य॒ज्ञायु॑धानि॑ य॒ज्ञमे॒वाव॒ रुन्दे॑ऽथो ए॒तद्वै य॒ज्ञस्य॑ रू॒पं

रूपेणैव यज्ञमव रुन्देऽवभृथश्च मे स्वगाकारश्च म इत्याह
 स्वगाकृत्या अग्निश्च मे घर्मश्च म इत्याहैतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य
 रूपं रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्दु ऋक् मे सामं च म
 इत्याह॥४०॥

एतद्वै छन्दसां रूपं रूपेणैव छन्दांस्यव रुन्दे
 गर्भाश्च मे वृथाश्च म इत्याहैतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैव
 पशूनव रुन्दे कल्पाञ्जुहोत्यकृतस्य कृत्यै युग्मदयुजे जुहोति
 मिथुनत्वायोत्तरावती भवतोऽभिक्रान्त्या एकां च मे तिस्रश्च
 म इत्याह देवछन्दसं वा एकां च तिस्रश्च॥४१॥

मनुष्यछन्दसं चतस्रश्चाष्टौ च देवछन्दसं चैव
 मनुष्यछन्दसं चाव रुन्दु आ त्रयस्त्रिंशतो जुहोति
 त्रयस्त्रिंशद्वै देवतां देवतां एवाव रुन्दु आष्टाचत्वारिंशतो
 जुहोत्यष्टाचत्वारिंशदखरा जगती जागताः पशवो
 जगत्यैवास्मै पशूनव रुन्दे वाजंश्च प्रसवश्चेति द्वादशं
 जुहोति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सर एव प्रति
 तिष्ठति॥४२॥

वि वै यज्ञस्सामं च म इत्याह च तिस्रश्चैकान्नपञ्चाशच्च॥८॥ [८]

अग्निर्देवेभ्योऽपाक्रामद्वाग्धेयमिच्छमानस्तं देवा अब्रुवन्नुप
 न आ वर्तस्व हव्यं नो वहेति सोऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यमेव
 वाजप्रसवीयं जुहवन्निति तस्मादग्नये वाजप्रसवीयं जुहति
 यद्वाजप्रसवीयं जुहोत्यग्निमेव तद्वाग्धेयेन समर्धयत्यथो
 अभिषेक एवास्य स चतुर्दशभिर्जुहोति सप्त ग्राम्या ओषधयः
 सप्त॥४३॥

आरण्या उभयीषामवरुद्धा अन्नस्यान्नस्य जुहोत्यन्नस्यान्नस्य
 औदुम्बरेण सुवेण जुहोत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्गन्नमूर्जैवास्मा
 ऊर्जमन्नमव रुन्देऽग्निर्यै देवानामभिषिक्तोऽग्निचिन्मनुष्याणान्तस
 न धावेदवरुद्धः ह्यस्यान्नमन्नमिव खलु वै वर्षय्यद्धावेदन्नाद्याद्ध

उपावर्तते नक्तोषासेति कृष्णायै श्वेतवत्सायै पयसा
 जुहोत्यह्वैवास्मै रात्रिम्प्र दापयति रात्रियाहरहोरात्रे एवास्मै
 प्रत्ते काममन्नाद्यं दुहाते राष्ट्रभृतो जुहोति राष्ट्रमेवाव रुन्दे
 षड्भिर्जुहोति षड्वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति भुवनस्य
 पत इति रथमुखे पश्चाहुतीर्जुहोति वज्रो वै रथो वज्रैणैव
 दिशः॥४५॥

अभि जयत्यग्निचितः ह वा अमुष्मिल्लोके वातोऽभि

पवते वातनामानि जुहोत्यभ्यैवैनममुष्मिल्लोके वातः पवते
 त्रीणि जुहोति त्रयं इमे लोका एभ्य एव लोकेभ्यो
 वातमव रुन्दे समुद्रोऽसि नभस्वानित्याहेतद्वै वातस्य
 रूपं रूपेणैव वातमव रुन्देऽञ्जलिना जुहोति न
 ह्येतेषामन्यथाहुतिरवकल्पते ॥ ४६ ॥

ओषधयः सप्ताभि दिशोऽन्यथा द्वे च ॥ १ ॥ [९]

सुवर्गाय वै लोकाय देवरथो युज्यते यत्राकूताय
 मनुष्यरथ एष खलु वै देवरथो यदग्निरग्निं युनज्मि
 शवसा घृतेनेत्याह युनक्त्येवैनं स एनं युक्तः सुवर्गं
 लोकमभि वहति यत्सर्वाभिः पञ्चभिर्युज्याद्युक्तोऽस्याग्निः
 प्रच्युतः स्यादप्रतिष्ठिता आहुतयः स्युरप्रतिष्ठिताः स्तोमा
 अप्रतिष्ठितान्युक्थानि तिसृभिः प्रातःसवनेऽभि मृशति
 त्रिवृत् ॥ ४७ ॥

वा अग्निर्यावानेवाग्निस्तं युनक्ति यथानसि युक्त
 आधीयत एवमेव तत्प्रत्याहुतयस्तिष्ठन्ति प्रति स्तोमाः
 प्रत्युक्थानि यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे द्वाभ्यामभि मृशत्येतावान्
 वै यज्ञो यावानग्निष्टोमो भूमा त्वा अस्यात ऊर्ध्वः क्रियते

यावा॑ने॒व य॒ज्ञस्तम॑न्त॒तोऽन्वारो॑हति॒ द्वाभ्या॑म्प्रति॒ष्ठित्या॒
एक॒याप्र॑स्तुत॒म्भव॑त्यथ॥४८॥

अ॒भि मृ॑श॒त्युपै॑न॒मुत्त॑रो य॒ज्ञो न॑म॒त्यथो॒ संत॑त्यै प्र वा
ए॒षोऽस्मा॑ल्लो॒काच्च॑वते॒ योऽग्निं॑ चि॒नुते॒ न वा॒ एत॑स्या॒निष्ट॒क
आहु॑ति॒रव॑ कल्पते॒ यां वा॒ एषो॑ऽनिष्ट॒क आहु॑तिं जु॒होति॒
स्र॑वति॒ वै सा॒ ता॑ स्र॒वन्तीं॑ य॒ज्ञोऽनु॑ परा॑ भवति
य॒ज्ञं यज॑मानो॒ यत्पु॑नश्चि॒तिं चि॑नुत॒ आहु॑तीना॒म्प्रति॑ष्ठित्यै
प्रत्याहु॑तय॒स्तिष्ठ॑न्ति॥४९॥

न य॒ज्ञः प॑रा॒भव॑ति॒ न यज॑मानो॒ऽष्टावु॑प॒ दधा॑त्य॒ष्टाख॑रं
गा॒यत्री॒ गा॒य॒त्रेणै॒वैनं॑ छन्द॑सा चि॒नुते॒ यदे॑का॒दश॒ त्रैष्टु॑भेन॒
यद्वा॑दश॒ जाग॑तेन॒ छन्दो॑भिरे॒वैनं॑ चि॒नुते॒ नपा॑त्को वै
नामै॒षोऽग्नि॑र्यत्पु॑नश्चि॒तिर्य॑ एवं वि॒द्वान्पु॑नश्चि॒तिं चि॑नुत॒ आ
तृ॒तीया॑त्पुरु॒षाद॑न्नम॒त्ति यथा॒ वै पु॑नरा॒धेय॑ ए॒वम्पु॑नश्चि॒तिर्यो॑-
ऽग्न्या॑धेये॒न न॥५०॥

ऋ॒ध्नोति॒ स पु॑नरा॒धेय॑मा ध॒त्ते योऽग्निं॑ चि॒त्वा न॑ध्नोति॒
स पु॑नश्चि॒तिं चि॑नुते॒ यत्पु॑नश्चि॒तिं चि॑नुत॒ ऋ॒द्ध्या॒ अथो॒
खल्वा॑हु॒र्न चै॒तव्ये॑ति॒ रु॒द्रो वा॒ एष॑ यद॒ग्निर्यथा॑ व्या॒घ्रः

सुप्तम्बो॒धय॑ति ता॒दृगे॒व तदथो॒ खल्वा॑हुश्चेत॒व्येति॑ यथा॒
वसी॑या॒सम्भा॒गधे॑येन बो॒धय॑ति ता॒दृगे॒व तन्म॑नुर॒ग्निम॑चिनुत॒
तेन॒ नाध्नो॑त्स ए॒ताम्पु॑नश्चि॒तिम॑पश्य॒त्ताम॑चिनुत॒ तया॒ वै स
आध्नो॑द्यत्पु॑नश्चि॒तिं चि॑नुत ऋ॒द्धौ॑॥५१॥

त्रिवृदथ तिष्ठन्त्यग्राधेयेन नाचिनुत सप्तदश च॥१०॥ [१०]

छ॒न्दश्चि॑तं चिन्वीत प॒शुका॑मः प॒शवो॒ वै छ॒न्दा॑सि
पशु॑माने॒व भ॑वति श्येन॒चितं॑ चिन्वीत सुव॒र्गका॑मः श्ये॒नो
वै वय॑सा॒म्पति॑ष्ठः श्ये॒न ए॒व भू॒त्वा सु॑व॒र्गं लो॒कम्प॑तति
कङ्क॑चितं चिन्वीत॒ यः का॒मये॑त शी॒र्षण्वा॑नमु॒ष्मिल्लो॑के
स्या॒मिति॑ शी॒र्षण्वा॑ने॒वामु॒ष्मिल्लो॑के भ॑वत्यलज॒चितं॑ चिन्वीत॒
चतुः॑सीतम्प्रति॒ष्ठाका॑मश्चत॒स्रो दि॒शो दि॒ग्ब्वै॑व प्रति॑ तिष्ठति
प्रउ॒ग॒चितं॑ चिन्वीत॒ भ्रातृ॑व्यवा॒न्म॥५२॥

ए॒व भ्रातृ॑व्यान्नुदत उ॒भय॑तःप्रउ॒गं चिन्वीत॒ यः का॒मये॑त
प्र जा॒तान्भ्रातृ॑व्यान्नुदे॒य प्रति॑जनि॒ष्यमा॑णानि॒ति प्रै॒व
जा॒तान्भ्रातृ॑व्यान्नुदते॒ प्रति॑ जनि॒ष्यमा॑णान्नथचक्र॒चितं॑
चिन्वीत॒ भ्रातृ॑व्यवा॒न् वज्रो॒ वै रथो॒ वज्र॑मे॒व भ्रातृ॑व्येभ्यः
प्र ह॑रति द्रोण॒चितं॑ चिन्वी॒तान्न॑कामो द्रोणे॒ वा अन्न॑म्भ्रियते

सयो॑न्ये॒वान्न॑मव॑ रु॒द्धे समू॑ह्यं चिन्वी॑त प॒शुका॑मः प॒शुमा॑ने॒व
भ॑वति॥५३॥

परि॒चा॒र्य्यं चिन्वी॑त ग्रा॒मका॑मो ग्रा॒म्ये॑व भ॑वति श्मशान॒चितं
चिन्वी॑त यः का॒मये॑त पि॒तृलोक॑ ऋ॒ध्रुया॑मिति॑ पि॒तृलोक॑
ए॒वधो॑ति वि॒श्वामि॑त्रज॒मद॑ग्री वसि॑ष्ठेनास्पर्धे॒ताः स
ए॒ता ज॒मद॑ग्निरि॒र्विह॑व्या॑ अप॒श्यत्ता उपा॑धत्ता ताभि॒र्वै स
वसि॑ष्ठस्येन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मवृ॒द्धं यद्वि॑ह॒व्या॑ उप॒दधा॑तीन्द्रि॒यमे॒व
ताभि॑र्वी॒र्यं यज॑मानो॒ भ्रातृ॑व्यस्य वृ॒द्धे होतु॑र्धि॒ष्णि॒य उप॑
दधा॑ति यज॑मानाय॒तनं॑ वै॥५४॥

हो॒ता स्व ए॒वास्मा॑ आ॒यत॑न इन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मव॑ रु॒द्धे
द्वा॒दशो॑प॒ दधा॑ति॒ द्वा॒दशा॑खरा॒ जग॑ती॒ जाग॑ताः प॒शवो॑
जग॑त्यै॒वास्मै॑ प॒शून॑व॒ रु॒द्धेऽष्टा॑व॒ष्टाव॑न्येषु॒ धि॒ष्णि॒येषूप॑
दधा॑त्य॒ष्टाश॑फाः प॒शवः॑ प॒शूने॑वाव॒ रु॒द्धे षण्मा॑र्जा॒लीये॑
षड्वा॑ ऋ॒तव॑ ऋ॒तवः॑ खलु॒ वै दे॒वाः पि॒तर॑ ऋ॒तूने॑व
दे॒वान्पि॒तृन्प्री॑णाति॥५॥

प्र भ॑वति यज॑मानाय॒तनं॑ वा अ॒ष्टाच॑त्वारि॒ंशच्च॥११॥

पव॑स्व॒ वाज॑सातय॒ इत्य॑नुष्टु॒क्प्रति॑प॒द्भव॑ति ति॒स्रो-

ऽनुष्टुभश्चतस्रो गायत्रियो यत्तिस्त्रोऽनुष्टुभस्तस्मादश्वस्त्रिभिस्तिष्ठ
 स्तिष्ठति यच्चतस्रो गायत्रियस्तस्मात्सर्वाश्चतुरः
 पदः प्रतिदधत्पलायते परमा वा एषा छन्दसां
 यदनुष्टुक्परमश्चतुष्टोमः स्तोमानाम्परमस्त्रिरात्रो यज्ञानां
 परमोऽश्वः पशूनाम्परमेणैवैनम्परमतां गमयत्येकविंशमहर्भवति

यस्मिन्नश्वे आलभ्यते द्वादश मासाः पञ्चर्तवस्त्रयं इमे
 लोका असावादित्य एकविंश एष प्रजापतिः प्राजापत्यो-
 ऽश्वस्तमेव साख्यादधोति शक्ररयः पृष्ठम्भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दो-
 ऽन्येन्ये वा एते पशव आलभ्यन्त उतेव ग्राम्या
 उतेवारण्या यच्छक्ररयः पृष्ठम्भवन्त्यश्वस्य सर्वत्वाय
 पार्थुरश्मम्ब्रह्मसामम्भवति रश्मिना वा अश्वः ॥ ५७ ॥

यत ईश्वरो वा अश्वोऽयतोऽप्रतिष्ठितः परां परावतं
 गन्तोर्त्पार्थुरश्मम्ब्रह्मसामम्भवत्यश्वस्य यत्यै धृत्यै
 संकृत्यच्छावाकसामम्भवत्युत्सन्नयज्ञो वा एष यदश्वमेधः
 कस्तद्वेदेत्याहुर्यदि सर्वो वा क्रियते न वा सर्व इति
 यत्संकृत्यच्छावाकसामम्भवत्यश्वस्य सर्वत्वाय पर्याप्त्या
 अनन्तरायाय सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तममहर्भवति सर्वस्याप्त्यै

सर्वस्य जित्यै सर्वमेव तेनाप्रोति सर्वं जयति॥५८॥

अहर्भवति वा अश्वोऽहर्भवति दशं च॥12॥ [१२]

यदेकेन प्रजापतिः प्रेणानु यजुषापो विश्वकर्माग्र आ याहि सुवर्गाय वज्रो गायत्रेणाग्रं
उदधे समीचीन्द्राय मयुरपां बलाय पुरुषमृगः सौरी पृषतः शका रुरुरलजस्सुपूर्ण आग्नेयोऽश्वो-
ऽग्नयेऽनीकवते चतुर्विंशतिः॥24॥ यदेकेन स पापीयानेतद्वा अग्नेर्धनुस्तद्देवास्त्वेन्द्रज्येष्ठा अपां
नप्रेऽश्वस्तूपुरो द्विषष्टिः॥62॥ यदेकेनैकशितिपात्येत्वंः॥ [१३]

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

यदेकेन सऽस्थापयति यज्ञस्य संतत्या अविच्छेदायैन्द्राः
पशवो ये मुष्करा यदैन्द्राः सन्तोऽग्निभ्य आलभ्यन्ते
देवताभ्यः समदं दधात्याग्नेयीस्त्रिष्टुभो याज्यानुवाक्याः
कुर्याद्यदाग्नेयीस्तेनाग्नेया यत्रिष्टुभस्तेनैन्द्राः समृद्धौ न
देवताभ्यः समदं दधाति वायवे नियुत्वन्ते तूपरमा लभते
तेजोऽग्नेर्वायुस्तेजस एष आ लभ्यते तस्माद्यद्रियङ्वायुः॥१॥

वार्ति तद्रियङ्मुग्निर्दहति स्वमेव तत्तेजोऽन्वेति
यन्न नियुत्वन्ते स्यादुन्माद्येद्यजमानो नियुत्वन्ते भवति

यजमानस्यानुन्मादाय वायुमतीं श्वेतवतीं याज्यानुवाक्ये
भवतः सतेजस्त्वायं हिरण्यगर्भः समवर्तताग्र इत्याधारमा
धारयति प्रजापतिर्वै हिरण्यगर्भः प्रजापतेरनुरूपत्वाय
सर्वाणि वा एष रूपाणि पशूनाम्प्रत्या लभ्यते
यच्छ्रुणुस्तत्॥ २॥

पुरुषाणां रूपम् यत्तूपरस्तदश्वानाय्यँदन्यतोदन्तद्ववाय्यँदव
इव शफास्तदवीनाय्यँदजस्तदजानाँवाँयुर्वै पशूनाम्प्रियं धाम
यद्वायव्यो भवत्येतमेवैनमभि संजानानाः पशव उप तिष्ठन्ते
वायव्यः कार्या(३)ः प्राजापत्या(३) इत्याहुर्यद्वायव्यं
कुर्यात्प्राजापतेरियाद्यत्प्राजापत्यं कुर्याद्वायोः॥ ३॥

इयाद्यद्वायव्यः पशुर्भवति तेन वायोर्नैति यत्प्राजापत्यः
पुरोडाशो भवति तेन प्राजापतेर्नैति यद्वादशकपालस्तेन
वैश्वानरात्रैत्याँग्रावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति दीर्घिष्यमाणो
ऽग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताँश्चैव यज्ञं च रभते-
ऽग्निरवमो देवतानां विष्णुः परमो यदाँग्रावैष्णवमेकादशकपालं
निर्वपति देवताः॥ ४॥

एवोभयतः परिगृह्य यजमानोऽव रुद्धे पुरोडाशेन वै देवा

अमुष्मिँल्लौक आर्धुवश्चरुणास्मिन् यः कामयेतामुष्मिँल्लौक
 ऋध्रुयामिति स पुरोडाशं कुर्वीतामुष्मिन्नेव लोक ऋध्रोति
 यदष्टाकपालस्तेनाग्नेयो यत्रिकपालस्तेन वैष्णवः समृद्धौ
 यः कामयेतास्मिँल्लौक ऋध्रुयामिति स चरुं कुर्वीताग्नेर्घृतं
 विष्णोस्तण्डुलास्तस्मात्॥ ५॥

चरुः कार्योऽस्मिन्नेव लोक ऋध्रोत्यादित्यो भवतीयं
 वा अदितिरस्यामेव प्रति तिष्ठत्यथो अस्यामेवाधि
 यज्ञं तनुते यो वै संवत्सरमुख्यमभृत्वाग्निं चिनुते
 यथा सामि गर्भोऽवपद्यते तादृगेव तदार्तिमार्च्छेद्वैश्वानरं
 द्वादशकपालम् पुरस्तान्निर्वपेत्संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरो
 यथा संवत्सरमात्वा॥ ६॥

काल आगते विजायत एवमेव संवत्सरमात्वा काल
 आगतेऽग्निं चिनुते नार्तिमार्च्छत्येषा वा अग्नेः प्रिया
 तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियामेवास्यं तनुवमवं रुद्धे त्रीण्येतानि
 हवींषि भवन्ति त्रयं इमे लोका एषां लोकानां
 रोहाय॥ ७॥

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणानु प्राविशत्ताभ्यः पुनः
 सम्भवितुं नाशक्रोत्सोऽब्रवीदध्रुवदिथ्स यो मेतः पुनः
 संचिनवदिति तं देवाः समचिन्वन्ततो वै त आध्रुवन्
 यथ्समचिन्वन्तचित्यस्य चित्यत्वम् य एवं विद्वानग्निं चिनुत
 ऋध्नोत्येव कस्मै कमग्निस्र्तीयत इत्याहुरग्निवान्॥८॥

असानीति वा अग्निस्र्तीयतेऽग्निवानेव भवति कस्मै
 कमग्निस्र्तीयत इत्याहुर्देवा मा वेदन्निति वा अग्निस्र्तीयते
 विदुरेनं देवाः कस्मै कमग्निस्र्तीयत इत्याहुर्गृह्यसानीति वा
 अग्निस्र्तीयते गृह्येव भवति कस्मै कमग्निस्र्तीयत इत्याहुः
 पशुमानसानीति वा अग्निः॥९॥

चीयते पशुमानेव भवति कस्मै कमग्निस्र्तीयत इत्याहुः
 सप्त मा पुरुषा उप जीवानिति वा अग्निस्र्तीयते त्रयः
 प्राञ्चस्त्रयः प्रत्यञ्च आत्मा संस्रम एतावन्त एवैनममुष्मिल्लौक
 उप जीवन्ति प्रजापतिरग्निमचिकीषत तम्पृथिव्यब्रवीन्न
 मय्यग्निं चेष्ट्यसेति मा धर्ष्यति सा त्वातिदह्यमाना वि
 धविष्ये॥१०॥

स पापीयान्भविष्यसीति सोऽब्रवीत्तथा वा अहं करिष्यामि
 यथा त्वा नातिधर्ष्यतीति स इमामभ्यमृशत् प्रजापतिस्त्वा

सादयतु तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेतीमामेवेष्टकां
 कृत्वोपाधत्तानतिदाहाय यत्प्रत्यग्निं चिन्वीत तदभि
 मृशेत्प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा
 सीद॥११॥

इतीमामेवेष्टकां कृत्वोप धत्तेऽनतिदाहाय प्रजापतिरकामयत्
 प्र जायेयेति स एतमुख्यमपश्यत् संवत्सरमभिभुस्ततो
 वै स प्राजायत तस्मात्संवत्सरम्भार्यः प्रैव जायते तं
 वसवोऽब्रुवन् त्वमजनिष्ठा वयम्प्रा जायामहा इति तं
 वसुभ्यः प्रायच्छत् तं त्रीण्यहान्यभिभरुस्तेन॥१२॥

त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिंशतं च तस्मात्त्र्यहम्भार्यः
 प्रैव जायते तान्नुद्रा अब्रुवन् यूयमजनिद्वं वयम्प्रा जायामहा
 इति तं रुद्रेभ्यः प्रायच्छन्तं षडहान्यभिभरुस्तेन त्रीणि
 च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिंशतं च तस्मात्षडहम्भार्यः प्रैव
 जायते तानादित्या अब्रुवन् यूयमजनिद्वं वयम्॥१३॥

प्र जायामहा इति तमादित्येभ्यः प्रायच्छन्तं
 द्वादशाहान्यभिभरुस्तेन त्रीणि च शतान्यसृजन्त
 त्रयस्त्रिंशतं च तस्माद्द्वादशाहम्भार्यः प्रैव जायते

तेनैव ते सहस्रमसृजन्तोखाः सहस्रतमीर्यं एवमुख्यं
साहस्रं वेद प्र सहस्रम्पशूनाप्रोति॥१४॥

अग्निवान्शुमान्सानीति वा अग्निर्धविष्ये मृशेत्प्रजापतिस्त्वा सादयतु तथा देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद् तेन तानादित्या अब्रुवन्म यूयमंजनिद्वं वयश्चत्वारिंशच्च॥२॥ [२]

यजुषा वा एषा क्रियते यजुषा पच्यते यजुषा वि मुच्यते
यदुखा सा वा एषैतर्हि यातयाम्नी सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुरग्ने
युख्वा हि ये तव युख्वा हि देवहूतमाः इत्युखायां जुहोति
तेनैवैनाम्पुनः प्र युङ्क्ते तेनायातयाम्नी यो वा अग्निं योग आगते
युनक्ति युङ्क्ते युञ्जानेष्वग्ने॥१५॥

युख्वा हि ये तव युख्वा हि देवहूतमाः इत्याहैष
वा अग्रेयो गस्तेनैवैनं युनक्ति युङ्क्ते युञ्जानेषु ब्रह्मवादिनां
वदन्ति न्यङ्कुःप्रिश्वेतव्या(३) उत्ताना(३) इति वयसां
वा एष प्रतिमया चीयते यदग्निर्यन्यश्च चिनुयात्पृष्टित
एनमाहुतय ऋच्छेयुर्यदुत्तानं न पतितुः शक्रयादसुवर्ग्यो-
ऽस्य स्यात्प्राचीनमुत्तानम्॥१६॥

पुरुषशीर्षमुप दधाति मुखत एवैनमाहुतय ऋच्छन्ति
नोत्तानं चिनुते सुवर्ग्योऽस्य भवति सौर्या जुहोति

चख्षु॑रे॒वास्मिन्प्रति॑ दधाति॒ द्विर्जु॑होति॒ द्वे हि चख्षु॑षी
 समा॒न्या जु॑होति॒ समा॒नः॑ हि चख्षुः॒ समृ॑द्धौ दे॒वासुराः॑
 संय॑त्ता आस॒न्ते वा॒मं वसु॑ सं न्य॑दधत॒ तद्दे॒वा वा॑म॒भृता॑वृ॒ञ्जत॒
 तद्वा॑म॒भृता॑ वा॒मभृ॑त्त्वय्य॑द्वा॒मभृ॑तमु॒पद॑धाति॒ वा॒ममे॒व तया॒
 वसु॑ यज॑मानो॒ भ्रातृ॑व्यस्य॒ वृ॒द्धे हिर॑ण्यमूर्ध्नी॒ भवति॒
 ज्योति॑र्वै हिर॑ण्यं॒ ज्योति॑र्वा॒मज्योति॑षै॒वास्य॒ ज्योति॑र्वा॒मं वृ॒द्धे
 द्विय॒जुर्भवति॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥१७॥

युञ्जानेष्वग्ने॑ प्रा॒चीन॑मु॒त्ता॒नवा॑म॒भृत॑श्चतुर्वि॑ंशतिश्च॥३॥ [३]

आपो॒ वरु॑णस्य॒ पत्न॑य आस॒न्ता अ॒ग्निर॒भ्यध्या॑य॒त्ताः
 सम॑भव॒त्तस्य॒ रेतः॒ परा॑प॒तत्तदि॒यम॑भव॒द्यद्वि॒तीय॑म्प॒राप॑त॒त्तद॒सा॒
 व॑भव॒दियं॒ वै वि॒राड॒सौ स्व॒राड्य॒द्विराजा॑वु॒पद॑धा॒तीमे॒ एवोप॑
 धत्ते॒ यद्वा अ॒सौ रेतः॑ सि॒ञ्चति॒ तद॒स्याम्प्रति॑ तिष्ठति॒ तत्प्र
 जा॑यते॒ ता ओष॑धयः॥१८॥

वीरु॒धो भव॑न्ति॒ ता अ॒ग्निर॑त्ति॒ य ए॒वं वेद॒ प्रैव जा॑यते॒
 ऽन्ना॒दो भ॑वति॒ यो रेत॑स्वी॒ स्यात्प्र॑थ॒मायां॒ तस्य॒ चित्या॑मु॒भे
 उप॑ दध्यादि॒मे ए॒वास्मै॒ समी॑ची॒ रेतः॑ सि॒ञ्चतो॒ यः सि॒क्तरे॑ताः
 स्यात्प्र॑थ॒मायां॒ तस्य॒ चित्या॑म॒न्यामु॒प दध्यादु॑त्त॒मायां॒ न॒न्याः॑

रेतं ए॒वास्यं॑ सि॒क्तमा॒भ्यामु॒भयतः॑ परि॑ गृह्णाति संवत्सरं न
कम्॥१९॥

च॒न प्र॒त्यव॑रोहे॒न्न ही॑मे कं च॒न प्र॒त्यव॑रोह॒तस्तदे॑नयोर्ब्र॒तय्यौ॑
वा अप॑शीर्षाणम॒ग्निं चि॑नुतेऽप॑शीर्षा॒मुष्मि॑ल्लो॒के भ॑वति॒ यः
सशी॑र्षाणं चिनुते सशी॑र्षा॒मुष्मि॑ल्लो॒के भ॑वति॒ चित्तिं॑ जुहोमि॒
मन॑सा घृ॒तेन॒ यथा॑ दे॒वा इ॒हाग॑मन्वी॒तिहो॑त्रा ऋ॒तावृ॑धः
समु॒द्रस्य॑ व॒युन॑स्य॒ प॒त्मञ्जु॑होमि॒ विश्व॑कर्मणे॒ विश्वा॑हाम॒र्त्यं
ह॒विरि॑ति॒ स्वय॑मातृ॒ण्णामु॑प॒धाय॑ जुहोति॥२०॥

ए॒तद्वा अ॒ग्नेः शि॒रः स॑शीर्षाणमे॒वाग्निं॑ चि॑नुते
सशी॑र्षा॒मुष्मि॑ल्लो॒के भ॑वति॒ य ए॒वं वेद॑ सुव॒र्गाय॑ वा ए॒ष
लो॒काय॑ चीयते॒ यद॒ग्निस्त॑स्य॒ यदय॑थापूर्वं क्रि॒यतेऽसु॑व॒र्ग्यम॑स्य॒
तत्सु॑व॒र्ग्योऽग्नि॑श्चित्तिमु॒पधा॑या॒भि मृ॑शेच्चि॒त्तिम॑चि॒त्तिं चि॑नव॒द्वि
वि॒द्वान्पृ॑ष्ठे॒वं वी॒ता वृ॑जि॒ना च॒ मर्ता॑न्ना॒ये च॑ नः स्व॒प॒त्याय॑
दे॒व दि॑तिं च॒ रास्वा॑दि॒तिमु॑रु॒ष्येति॑ यथापूर्वमे॒वैना॒मुप॑ धत्ते
प्राञ्च॑मेनं चिनुते सुव॒र्ग्योऽस्य॑ भवति॥२१॥

ओष॑धयः कञ्जु॑होति स्व॒प॒त्याया॑ष्टाद॑श च॥४॥ [४]

वि॒श्वक॑र्मा दि॒शाम्प॑तिः स नः॑ प॒शून्पा॑तु सौ॑ऽस्मा॒न्पा॑तु

तस्मै नमः प्रजापती रुद्रो वरुणोऽग्निर्दिशाम्पतिः स
नः पशून्पातु सौऽस्मान्पातु तस्मै नम एता वै देवता
एतेषां पशूनामधिपतयस्ताभ्यो वा एष आ वृश्च्यते यः
पशुशीर्षाण्युपदधाति हिरण्येष्टका उप दधात्येताभ्य एव
देवताभ्यो नमस्करोति ब्रह्मवादिनः॥२२॥

वदन्त्यग्नौ ग्राम्यान्पशून् दधाति शुचारण्यानर्पयति
किं तत् उच्छिष्टं प्रतीति यद्धिरण्येष्टका उपदधात्यमृतं
वै हिरण्यममृतेनैव ग्राम्येभ्यः पशुभ्यो भेषजं करोति
नैनान् हिनस्ति प्राणो वै प्रथमा स्वयमातृणा व्यानो
द्वितीयापानस्तृतीयानु प्राण्यात्प्रथमा स्वयमातृणामुपधाय
प्राणेनैव प्राणं समर्धयति व्यन्यात्॥२३॥

द्वितीयामुपधाय व्यानेनैव व्यानं समर्धयत्यपान्यात्तृतीयामुप
समर्धयत्यथो प्राणैरेवैनं समिन्द्रे भूर्भुवः सुवरिति
स्वयमातृणा उप दधातीमे वै लोकाः स्वयमातृणा एताभिः
खलु वै व्याहृतीभिः प्रजापतिः प्राजायत यदेताभिर्व्याहृतीभिः
स्वयमातृणा उपदधातीमानेव लोकानुपधायैषु॥२४॥

लोकेष्वधि प्र जायते प्राणाय व्यानायापानाय वाचे त्वा

चख्षुषे त्वा तया देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदाग्निना वै देवाः
 सुवर्गं लोकमजिगांसन्तेन पतितुं नाशंकुवन्त एताश्चतस्रः
 स्वयमातृणा अपश्यन्ता दिखूपदधत तेन सर्वतश्चख्षुषा
 सुवर्गं लोकमायन्यच्चतस्रः स्वयमातृणा दिखूपदधाति
 सर्वतश्चख्षुषैव तदग्निना यजमानः सुवर्गं लोकमेति॥२५॥

ब्रह्मवादिनो व्यन्यादेषु यजमानस्त्रीणि च॥५॥ [५]

अग्र आ याहि वीतय इत्याहाहृतैवैनमग्निं दूतं वृणीमह
 इत्याह हूत्वैवैनं वृणीतेऽग्निनाग्निः समिध्यत इत्याह समिन्द्र
 एवैनमग्निर्वृत्राणि जङ्घनदित्याह समिद्ध एवास्मिन्निन्द्रियं
 दधात्यग्नेः स्तोमम्मनामह इत्याह मनुत एवैनमेतानि वा
 अहा रूपाणि॥२६॥

अन्वहमेवैनं चिनुतेऽवाहा रूपाणि रुन्दे ब्रह्मवादिनो
 वदन्ति कस्मात्सत्याद्यातयाम्नीरन्या इष्टंका अयातयाम्नी
 लोकम्पृणेत्यैन्द्राग्नी हि बारहस्पत्येति ब्रूयादिन्द्राग्नी
 च हि देवानाम्बृहस्पतिश्चायातयामानोऽनुचरवती
 भवत्यजामित्वायानुष्टुभानुं चरत्यात्मा वै लोकम्पृणा
 प्राणोऽनुष्टुप्तस्मात्प्राणः सर्वाण्यङ्गान्यनुं चरति ता अस्य

सूददोहसः॥२७॥

इत्याह तस्मात्पुरुषिपुरुषि रसः सोमः श्रीणन्ति
पृश्नय इत्याहान्नं वै पृश्नयन्मेवाव रुन्देऽर्को वा
अग्निरर्कोऽन्नमन्मेवाव रुन्दे जन्मन्देवानां विशस्त्रिष्वा
रोचने दिव इत्याहेमानेवास्मै लोकाऽभ्योतिष्मतः करोति
यो वा इष्टकानाम्प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति तया
देवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीदेत्याहेषा वा इष्टकानाम्प्रतिष्ठा य
एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति॥२८॥

रूपाणि सूददोहसस्तया षोडश च॥६॥ [६]

सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निर्वज्रं एकादशिनी
यदग्नावेकादशिनीमिनुयाद्वज्रेणै९ सुवर्गालोका-
दन्तर्दध्याद्यन्न मिनुयात्स्वरुभिः पशून्यर्धयेदेकयूपम्मिनोति
नैनं वज्रेण सुवर्गालोकादन्तर्दधाति न स्वरुभिः
पशून्यर्धयति वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते यो-
ऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामत्यैन्द्रिया॥२९॥

ऋचाक्रमणम्प्रतीष्टकामुप दध्यान्नेन्द्रियेण वीर्येण व्यृध्यते
रुद्रो वा एष यदग्निस्तस्य तिस्रः शरव्याः प्रतीची

तिरश्च्यनूची ताभ्यो वा एष आ वृश्च्यते योऽग्निं चिनुते-
 ऽग्निं चित्वा तिसृधन्वमयाचितम्ब्राह्मणाय दद्यात्ताभ्यं एव
 नमस्करोत्यथो ताभ्यं एवात्मानं निष्क्रीणीते यत्ते रुद्र
 पुरः॥ ३०॥

धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र संवत्सरेण
 नमस्करोमि यत्ते रुद्र दखिषणा धनुस्तद्वातो अनु वातु
 ते तस्मै ते रुद्र परिवत्सरेण नमस्करोमि यत्ते रुद्र
 पश्चाद्धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्रेदावत्सरेण
 नमस्करोमि यत्ते रुद्रोत्तराद्धनुस्तत्॥ ३१॥

वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्रेदुवत्सरेण नमस्करोमि
 यत्ते रुद्रोपरि धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र
 वत्सरेण नमस्करोमि रुद्रो वा एष यदग्निः स यथा
 व्याघ्रः क्रुद्धस्तिष्ठत्येवं वा एष एतर्हि संचितमेतैरुप तिष्ठते
 नमस्कारैरेवैनं शमयति यैऽग्नयः॥ ३२॥

पुरीष्याः प्रविष्टाः पृथिवीमनु। तेषां त्वमस्युत्तमः प्र
 णो जीवातवे सुवा आप त्वाग्ने मनसाप त्वाग्ने तपसाप
 त्वाग्ने दीर्घयाप त्वाग्ने उपसद्भिराप त्वाग्ने सुत्ययाप त्वाग्ने

दखिषणाभि॒रापं॑ त्वाग्नेऽवभृ॑थेनापं॑ त्वाग्ने व॒शयापं॑ त्वाग्ने
स्वगाका॒रेणेत्या॑हैषा वा अ॒ग्नेरा॑प्तिस्तयै॒वैन॑माप्नोति॥ ३३॥

ऐन्द्रिया पुर उत्तराद्धनुस्तदग्नयं आहाष्टौ च॥७॥ [७]

गा॒य॒त्रेण॑ पु॒रस्ता॒दुप॑ तिष्ठते प्रा॒णमे॒वास्मि॑न्दधाति
बृ॒ह॒द्रथ॑न्त॒राभ्या॑ प॒र॒खावो॑जं ए॒वास्मि॑न्दधात्यृ॒तुस्था॑य॒ज्ञाय॑ज्ञि॒येन॑
पु॒च्छंमृ॑तुष्वे॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति पृ॒ष्ठैरुप॑ तिष्ठते ते॒जो वै
पृ॒ष्ठानि॒ तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत॒ सोऽ॑
ऽस्मा॑त्सृष्टः प॒रा॒डै॒त्तं वा॑रव॒न्तीये॑नावारयत॒ तद्वा॑रव॒न्तीय॑स्य
वा॒रव॑न्तीय॒त्वः श्यै॑तेन॑ श्ये॒ती अ॑कुरुत॒ तच्छै॑तस्य॑
श्यै॒त॒त्वम्॥ ३४॥

यद्वा॑रव॒न्तीये॑नोप॒तिष्ठ॑ते वा॒रय॑त ए॒वैन॑ः श्यै॒तेन॑ श्ये॒ती
कु॑रुते प्र॒जाप॑तेर॒हृद॑येनापिप॒र॒खम्प्र॑त्युप॑ तिष्ठते प्रे॒माण॑मे॒वास्य॑
गच्छ॑ति प्रा॒च्या त्वा दि॒शा सा॑दयामि गा॒य॒त्रेण॑ छ॒न्दसा॑ग्निना॑
दे॒वत॑या॒ग्नेः शी॒र्ष्णाग्नेः॑ शि॒र उप॑ दधामि दखिष॑णया॒ त्वा
दि॒शा सा॑दयामि त्रैष्टु॑भेन॒ छ॒न्द॒सेन्द्रे॑ण दे॒वत॑या॒ग्नेः प॒र॒खेणा॒ग्नेः
प॒र॒खमु॑प॑ दधामि प्र॒ती॒च्या त्वा दि॒शा सा॑दयामि॥ ३५॥

जा॒ग॒तेन॑ छ॒न्दसा॑ सवि॒त्रा दे॒वत॑या॒ग्नेः पु॒च्छे॑ना॒ग्नेः

पुच्छमुपं दधाम्युदीच्या त्वा दिशा सादयाम्यानुष्टुभेन
छन्दसा मित्रावरुणाभ्यां देवतयाग्नेः परख्येणाग्नेः परख्यमुपं
दधाम्यूर्ध्वया त्वा दिशा सादयामि पाङ्केन छन्दसा
बृहस्पतिना देवतयाग्नेः पृष्ठेनाग्नेः पृष्ठमुपं दधामि यो वा
अपात्मानमग्निं चिनुतेऽपात्मा मुष्मिल्लोके भवति यः सात्मानं
चिनुते सात्मा मुष्मिल्लोके भवत्यात्मेष्टका उपं दधात्येष वा
अग्नेरात्मा सात्मानमेवाग्निं चिनुते सात्मा मुष्मिल्लोके भवति
य एवं वेद॥३६॥

श्यैतत्वं प्रतीच्या त्वा दिशा सादयामि यः सात्मानञ्चिनुते द्वाविंशतिश्च॥८॥—[८]

अग्रं उदधे या त इषुर्युवा नाम तया नो मृड तस्यास्ते
नमस्तस्यास्त उप जीवन्तो भूयास्माग्रे दुध गह्य किंशिल
वन्य या त इषुर्युवा नाम तया नो मृड तस्यास्ते नमस्तस्यास्त
उप जीवन्तो भूयास्म पञ्च वा एतेऽग्नयो यच्चितय उदधिरेव
नाम प्रथमो दुधः॥३७॥

द्वितीयो गह्यस्तृतीयः किंशिलश्चतुर्थो वन्यः पञ्चमस्तेभ्यो
यदाहुतीर्न जुहुयादध्वर्युं च यजमानं च प्र दहेयुर्यदेता
आहुतीर्जुहोति भागधेयेनैवैनाञ्छमयति नार्तिमाच्छत्यध्वर्युर्न

यजमानो वाङ् आसन्नसोः प्राणोऽख्योश्चख्युः कर्णयोः
श्रोत्रम्बाहुवोर्बलमूरुवोरोजोऽरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूः॥३८॥

तनुवां मे सह नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीरप वा
एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति योऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामन्ति वाङ्
आसन्नसोः प्राण इत्याह प्राणानेवात्मन्धत्ते यो रुद्रो अग्नौ यो
अप्सु य ओषधीषु यो रुद्रो विश्वा भुवनाविवेश तस्मै रुद्राय
नमो अस्त्वाहुतिभागा वा अन्ये रुद्रा हविर्भागाः॥३९॥

अन्ये शतरुद्रीयः हुत्वा गावीधुकं चरुमेतेन यजुषा
चरमायामिष्टकायां नि दध्याद्वागधेयेनैवैनः शमयति
तस्य त्वै शतरुद्रीयः हुतमित्याहुर्यस्यैतदग्नौ क्रियत इति
वसंवस्त्वा रुद्रैः पुरस्तात्पान्तु पितरंस्त्वा यमराजानः
पितृभिर्दखिणतः पान्त्वादित्यास्त्वा विश्वैर्देवैः पश्चात्पान्तु
द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिरुत्तरतः पातु॥४०॥

देवास्त्वेन्द्रज्येष्ठा वरुणराजानोऽधस्ताच्चोपरिष्टाच्च पान्तु
न वा एतेन पूतो न मेध्यो न प्रोखिंतो यदेनमतः
प्राचीनम्प्रोखति यथ्संचितमाज्येन प्रोखति तेन पूतस्तेन
मेध्यस्तेन प्रोखितः॥४१॥

दुध्रस्तनूरहविर्भागाः पातु द्वात्रिंशच्च॥९॥ [९]

समीची नामासि प्राची दिक्तस्यास्तेऽग्निरधिपतिरसितो
रखिषिता यश्चाधिपतिर्यश्च गोप्ता ताभ्यां नमस्तौ नो मृडयतान्ते
यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधाम्योजस्विनी नामासि
दखिषणा दिक्तस्यास्त इन्द्रोऽधिपतिः पृदाकुः प्राची नामासि
प्रतीची दिक्तस्यास्ते॥४२॥

सोमोऽधिपतिः स्वजोऽवस्थावा नामास्युदीची
दिक्तस्यास्ते वरुणोऽधिपतिस्तिरश्चराजिरधिपती नामासि
बृहती दिक्तस्यास्ते बृहस्पतिरधिपतिः श्वित्रो वशिनी
नामासीयं दिक्तस्यास्ते यमोऽधिपतिः कल्माषग्रीवो
रखिषिता यश्चाधिपतिर्यश्च गोप्ता ताभ्यां नमस्तौ नो
मृडयतान्ते यं द्विष्मो यश्च॥४३॥

नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधाम्येता वै देवता अग्निं चितं
रखन्ति ताभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयादध्वर्युं च यजमानं
च ध्यायेयुर्यदेता आहुतीर्जुहोति भागधेयेनैवैनाञ्छमयति
नार्तिमाच्छत्यध्वर्युर्न यजमानो हेतयो नाम स्थ तेषां वः
पुरो गृहा अग्निर्व इषवः सलिलो निलिम्पा नाम॥४४॥

स्थ॒ तेषां॑ वो द॒खि॒ष्णा गृ॒हाः पि॒तरो॑ व॒ इष॑वः स॒गरो
व॒ज्रि॒णो नाम॑ स्थ॒ तेषां॑ वः प॒श्चाद्गृ॒हाः स्व॒प्नो व॒ इष॑वो ग॒ह्वरो-
ऽव॒स्थावा॑नो नाम॑ स्थ॒ तेषां॑ व उत्त॒राद्गृ॒हा आपो॑ व॒ इष॑वः
समु॒द्रोऽधि॑पतयो नाम॑ स्थ॒ तेषां॑ व उ॒परि॑ गृ॒हा व॒र्षं व॒ इष॑वो-
ऽव॒स्वान्क्र॒व्या नाम॑ स्थ॒ पार्थि॑वास्तेषां॑ व इ॒ह गृ॒हाः॥४५॥

अन्नं॑ व॒ इष॑वो निमि॒षो वा॑तनामन्तेभ्यो॑ वो नम॒स्ते नो॑
मृ॒डय॑त॒ ते यं द्वि॒ष्मो यश्च॑ नो॒ द्वेष्टि॑ तं वो ज॒म्भे द॑धामि हु॒तादो॑
वा अ॒न्ये दे॒वा अ॑हु॒तादोऽन्ये॑ तान॑ग्नि॒चिदे॒वोभया॑न्प्रीणाति
द॒ध्ना म॑धुमि॒श्रेणै॒ता आ॑हु॒तीर्जु॑होति भा॒गधे॑ये॒नैवैना॑न्प्रीणा॒त्यथो॑
ख॒ल्वाहु॑रिष्ट॒का वै दे॒वा अ॑हु॒ताद॒ इति॑॥४६॥

अ॒नुप॑रि॒क्रामं॑ जुहोत्य॑परि॒वर्गमे॒वैना॑न्प्रीणाती॒मः
स्तन॑मूर्ज॒स्वन्तं ध॒यापा॑म्प्रप्या॒तम॑ग्रे स॒रिर॑स्य॒ मध्ये॑।
उ॒त्सं जुष॑स्व॒ मधु॑मन्तमूर्व॒ समु॑द्रिय॒ः स॒दन॑मा वि॒शस्व॑। यो
वा अ॒ग्निम्प्र॑युज्य॒ न वि॑मु॒ञ्चति॑ यथा॒श्वो यु॑क्तोऽवि॒मुच्य॑मानः
ख॒षुर्ध्या॑न्परा॒भव॑त्ये॒वम॑स्या॒ग्निः परा॑ भवति॒ तम्परा॑भवन्तं
यज॑मानोऽनु॒ परा॑ भवति॒ सोऽग्निं॑ चि॒त्वा लू॑ख्यः॥४७॥

भ॒व॒ती॒म॒ऽ स्तन॒मूर्ज॑स्वन्तं धया॒पामि॑त्याज्य॑स्य पूर्णा॑ऽ
 स्रुचं॑ जुहोत्येष वा अ॒ग्नेर्वि॑मो॒को वि॒मुच्यै॑वास्मा अन्न॒मपि॑
 दधाति॒ तस्मा॑दाहु॒र्यश्चै॑वं वेद॒ यश्च॒ न सु॒धाय॑ऽ ह॒ वै वा॒जी
 सुहि॑तो दधा॒तीत्य॑ग्नि॒र्वाव वा॒जी तमे॒व तत्प्री॑णाति॒ स
 ए॒नम्प्री॑तः प्री॑णाति॒ वसी॑यान्भवति॥४८॥

प्र॒तीची॒ दि॒क्तस्या॑स्ते द्वि॒प्नो यश्च॑ नि॒लिम्पा॒ नामे॒ह गृ॒हा इति॑ लू॒ख्यो
 वसी॑यान्भवति॥१०॥ [१०]

इन्द्रा॑य॒ राज्ञे॑ सू॒करो॑ वरु॒णाय॒ राज्ञे॑ कृ॒ष्णो॑ यमा॒य॒ राज्ञे॑
 ऋ॒श्यं ऋष॑भा॒य॒ राज्ञे॑ गव॒यः शा॑र्दूला॒य॒ राज्ञे॑ गौ॒रः पु॑रुषरा॒जाय॑
 म॒र्कटः॑ खि॒प्रश्ये॑नस्य॒ वर्ति॑का नील॑गोः क्रि॒मिः सोम॑स्य॒ राज्ञे॑
 कु॒लुङ्गः॑ सि॒न्धोः॑ शि॒ऽशु॒मारो॑ हि॒मव॑तो ह॒स्ती॥४९॥

इन्द्रा॑या॒ष्टावि॑शतिः॥११॥ [११]

म॒युः प्रा॑जाप॒त्य ऊ॒लो ह॒ली॑ख्णो वृषद॒ऽशस्ते॑ धा॒तुः
 सर॑स्वत्यै शा॒रिः श्ये॑ता पु॑रुष॒वाख्स॑र॒स्वते॑ शु॒कः श्ये॑तः
 पु॑रुष॒वागा॑र॒ण्योऽजो॑ न॒कुलः॑ शका॒ ते पौ॑ष्णा वा॒चे
 क्रौ॒ञ्चः॥५०॥

म॒युस्त्रयो॑वि॒शतिः॥१२॥ [१२]

अ॒पां न॒त्रै ज॒षो ना॒क्रो म॒करः कु॒ली॒क॒य॒स्तेऽकू॒पा॒र॒स्य
वा॒चे पैङ्ग॒रा॒जो भ॒गा॒य कु॒षी॒त॒क आ॒ती वा॒ह॒सो द॒र्वि॒दा ते
वा॒य॒व्या दि॒ग्भ्यश्च॑क्रवा॒कः॥५१॥

अ॒पामे॒का॒न्नवि॑शतिः॥13॥ [१३]

ब॒ला॒याज॒गर आ॒खुः सृ॒ज॒या श॒य॒ण्ड॑क॒स्ते मै॒त्रा मृ॒त्य॒वे-
ऽसि॒तो म॒न्य॒वे स्व॒जः कु॒म्भी॒न॒सः पु॒ष्कर॑सा॒दो लो॒हि॒ता॒हि॒स्ते
त्वा॒ष्ट्राः प्र॑ति॒श्रु॒त्का॒यै वा॒ह॒सः॥५२॥

[१४]

पु॒रु॒ष॒मृ॒गश्च॒न्द्र॒म॒से गो॒धा का॒ल॒का दा॒र्वा॒घा॒ट॒स्ते
व॒न॒स्प॒ती॒नामे॒ण्य॒हे कृ॒ष्णो रा॒त्रि॒यै पि॒कः खि॒ष्वङ्का नी॒ल॒शी॒र्ष्णी
तेऽर्य॑म्णे धा॒तुः क॑त्क॒टः॥५३॥

[१५]

सौ॒री ब॒ला॒क॒श्यो म॒यूरः श्ये॒न॒स्ते ग॒न्ध॒र्वा॒णा॒वँसू॒नां
क॒पि॒ञ्ज॒लो रु॒द्रा॒णां ति॒त्ति॒री रो॒हि॒त्कु॑ण्ड॒णाचीं गो॒ल॒त्ति॒का ता
अ॒प्सर॑सा॒मर॑ण्याय सृ॒म॒रः॥५४॥

[१६]

पृषतो वैश्वदेवः पित्वो न्यङ्कुः कशस्तेऽनुमत्या अन्यवापो-
 ऽर्धमासानाम्मासां कश्यपः क्वयिः कुटरुर्दात्यौहस्ते
 सिनीवाल्यै बृहस्पतये शित्पुटः॥५॥

[१७]

शका भौमी पात्रः कशो मान्थीलवस्ते पितृणामृतूनां
 जहंका संवत्सराय लोपा कपोत उलूकः शशस्ते नैर्ऋताः
 कृकवाकुः सावित्रः॥५६॥

बलाय पुरुषमृगः सौरी पृषतश्शकाष्टादंशाष्टादंशः॥१४-१८॥ [१८]

रुरु रौद्रः कृकलासः शकुनिः पिप्पका ते शरव्यायै हरिणो
 मारुतो ब्रह्मणे शार्गस्तरख्युः कृष्णः श्वा चतुरख्यो गन्धमस्त
 इतरजनानामग्रये धूङ्खणा॥५७॥

रुरुर्विशतिः॥१९॥ [१९]

अलज आन्तरिख उद्रो मद्गुः प्लवस्तेऽपामदित्यै
 हंससाचिरिन्द्राण्यै कीर्शा गृध्रः शितिकख्यी वाध्राणस्ते
 दिव्या द्यावापृथिव्या श्वावित्॥५८॥

[२०]

सुप॑र्णः पा॑र्जन्यो ह॒ःसो वृ॒को वृष॑द॒ःशस्त ऐ॒न्द्रा
अ॒पामु॑द्रोऽर्य॑म्णे लो॑पा॒शः सि॒ःहो न॑कु॒लो व्या॒घ्रस्ते म॑हेन्द्रा॒य
का॒मा॒य॒ पर॑स्वान्॥५९॥

अ॒ल॒जस्सु॑पर्णोऽष्टा॑द॒शाष्टा॑द॒श॥२१॥

आ॒ग्ने॒यः कृ॒ष्णग्री॑वः सा॒रस्व॑ती मे॒षी ब॒भ्रुः सौ॒म्यः पौ॒ष्णः
श्या॒मः शि॑तिपृ॒ष्ठो बा॑र्हस्प॒त्यः शिल्पो॑ वै॒श्वदे॑व ऐ॒न्द्रोऽरु॑णो
मा॑रु॒तः क॒ल्माष॑ ऐ॒न्द्रा॒ग्नः स॑ः॒हि॒तोऽधो॑रा॒मः सा॒वि॒त्रो वा॑रु॒णः
पे॒त्वः॥६०॥

आ॒ग्ने॒यो द्वावि॑ंशतिः॥२२॥

अ॒श्व॑स्तू॒परो गो॑मृ॒गस्ते प्रा॑जाप॒त्या आ॑ग्ने॒यौ कृ॒ष्णग्री॑वौ
त्वा॒ष्ट्रौ लो॑मशस॒क्थौ शि॑तिपृ॒ष्ठौ बा॑र्हस्प॒त्यौ धा॒त्रे पृ॑षो॒दरः
सौ॒र्यो ब॒ल॒ख्यः पे॒त्वः॥६१॥

अ॒श्व॒ष्पोऽंश॑॥२३॥

अ॒ग्नये॑ऽनी॒कव॑ते रोहि॑ता॒ञ्जिर॑न॒ङ्गान॒धोरा॑मौ सा॒वि॒त्रौ पौ॒ष्णौ
र॑ज॒तना॑भी वै॒श्वदे॑वौ पि॒शंगौ॑ तू॒परो मा॑रु॒तः क॒ल्माष॑
आ॒ग्ने॒यः कृ॒ष्णोऽजः॑ सा॒रस्व॑ती मे॒षी वा॑रु॒णः कृ॒ष्ण
ए॒क॑शि॒तिपा॒त्ये॒त्वः॥६२॥

अ॒ग्नयोऽनी॑कव॒ते द्वाविं॑शतिः॥२४॥ [२४]

हिर॑ण्यवर्णा अ॒पां ग्रहा॑न्भू॒तेष्ट॑काः स॒जूस्र॑सं॒वैथ्स॑रं प्र॒जाप॑तिस्स ख॒बुरप॑वि॒रग्रे॒वै दी॒ख्यया॑
सुव॑र्गाय॒ तय्य॑न्न सू॒यते॑ प्र॒जाप॑तिर॒ऋतु॑भी रोहि॑तः पृ॒श्निः शि॒तिबा॑हु॒रुन्न॑तः क॒र्णाश्शु॑ण्ठा
इन्द्रा॑यादि॒त्यै सौ॒म्या वा॑रु॒णाः सोमा॑यैका॒दश पि॑शङ्गा॒स्त्रयो॑विंशतिः॥२३॥ हिर॑ण्यवर्णा भू॒तेष्ट॑काश्छन्दो
यत्क॑नीया॑स॒न्निवृ॑द्धा॒ग्निर्वा॑रु॒णाश्चतुः॑पञ्चाशत्॥२५॥ हिर॑ण्यवर्णा नि॒व॑ख्यसः॥ [२५]

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः॥

हिर॑ण्यवर्णाः शुच॑यः पा॒वका॑ यासु॑ जा॒तः क॒श्यपो॑
यास्वि॑न्द्रः। अ॒ग्निं या॑ गर्भं॑ दधि॑रे वि॒रूपा॑स्ता न॒ आपः॑ श॒ऽ
स्यो॒ना भ॑वन्तु। यासा॑र॒जा वरु॑णो याति॒ मध्ये॑ स॒त्यानृ॑ते
अ॒वप॑श्य॒ञ्जनाना॑म्। म॒धुश्चु॑तः शुच॑यो याः पा॒वका॑स्ता न॒
आपः॑ श॒ऽ स्यो॒ना भ॑वन्तु। यासां॑ दे॒वा दि॒वि कृ॑ण्वन्ति॒ भ॒र्ख्यं
या अ॒न्तरि॑ख्ये बहु॒धा भ॑वन्ति। याः पृ॒थि॒वीम्प॑र्य॒सोन्द॑न्ति॥१॥

शु॒क्रास्ता॑ न॒ आपः॑ श॒ऽ स्यो॒ना भ॑वन्तु। शि॒वेन॑ मा
च॒ख्युषा॑ पश्यतापः शि॒वया॑ त॒नुवो॑प॒ स्पृश॑त॒ त्वच॑म्मे। सर्वा॑र॒
अ॒ग्नीर॑र॒प्सुष॑दो हुवे वो॒ मयि॑ वर्चो॒ बल॑मोजो॒ नि ध॑त्त।

यद्दः सम्प्रयतीरहावनंदता हते। तस्मादा नद्यो नाम स्थ
ता वो नामानि सिन्धवः। यत्प्रेषिता वरुणेन ताः शीभश्
सुमवल्गता॥२॥

तदाप्रोदिन्द्रो वो यतीस्तस्मादापो अनु स्थन।
अपकामः स्यन्दमाना अवीवरत वो हिकम्। इन्द्रो
वः शक्तिभिर्देवीस्तस्माद्द्वार्षाम वो हितम्। एको देवो
अप्यतिष्ठथ्स्यन्दमाना यथावशम्। उदानिषुर्महीरिति
तस्मादुदकमुच्यते। आपो भद्रा घृतमिदाप आसुरग्रीषोमौ
बिभ्रत्याप इत्ताः। तीव्रो रसो मधुपृचाम्॥३॥

अरंगम आ मा प्राणेन सह वर्चसा गन्। आदित्पश्याम्युत
वा शृणोम्या मा घोषो गच्छति वाङ् आसाम्। मन्ये भेजानो
अमृतस्य तर्हि हिरण्यवर्णा अतृपं यदा वः। आपो हि ष्ठा
मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चख्बसे। यो वः
शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा
अरं गमाम वो यस्य ख्याय जिन्वथ। आपो जनयथा च नः।
दिवि श्रयस्वान्तरिख्ये यतस्व पृथिव्या सम्भव ब्रह्मवर्चसमसि
ब्रह्मवर्चसाय त्वा॥४॥

उन्दन्ति समवल्गात मधुपृचांममातरो द्वाविंशतिश्च॥१॥ [१]

अपां ग्रहाङ्गृह्णात्येतद्वाव राजसूयं यदेते ग्रहाः सवो-
ऽग्निर्वरुणसवो राजसूयमग्निसवश्चित्यस्ताभ्यामेव सूयतेऽथो
उभावेव लोकावभि जयति यश्च राजसूयेनेजानस्य
यश्चाग्निचित आपो भवन्त्यापो वा अग्नेर्भ्रातृव्या यदपो-
ऽग्नेरधस्तादुपदधाति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवन्त्यात्मना परास्य
भ्रातृव्यो भवत्यमृतम्॥५॥

वा आपस्तस्मादद्भिरवतान्तमभि पिञ्चन्ति नार्तिमाच्छति
सर्वमायुरेति यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेदान्न वा
आपः पशव आपोऽन्नम्पशवोऽन्नादः पशुमान्भवति यस्यैता
उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेद द्वादश भवन्ति द्वादश मासाः
संवत्सरः संवत्सरेणैवास्मै॥६॥

अन्नमव रुद्धे पात्राणि भवन्ति पात्रे वा अन्नमद्यते
सयोन्येवान्नमव रुद्ध आ द्वादशात्पुरुषादन्नमत्यथो पात्रान्न
छिद्यते यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेद कुम्भाश्च
कुम्भीश्च मिथुनानि भवन्ति मिथुनस्य प्रजात्यै प्र प्रजया
पशुभिर्मिथुनैर्जायते यस्यैता उपधीयन्ते य उ॥७॥

चैना॒ ए॒वं वे॒द शु॒ग्वा अ॒ग्निः सौ॑ऽध्व॒र्युं यज॑मान॒म्प्र॒जाः
 शु॒चा॒र्पय॑ति॒ यद॒प उ॑प॒दधा॑ति॒ शुच॑मे॒वास्य॑ श॒मय॑ति॒
 ना॒र्ति॒मा॒र्च्छत्य॑ध्व॒र्युर्न॑ यज॑मानः॒ शाम्य॑न्ति॒ प्र॒जा यत्रै॒ता
 उ॑प॒धी॒यन्ते॒ऽपां वा ए॒तानि॑ हृद॒यानि॑ यदे॒ता आपो॑ यदे॒ता
 अ॒प उ॑प॒दधा॑ति॒ दि॒व्याभि॑रे॒वैनाः॑ स॒ सं॒जति॑ व॒र्षुः
 प॒र्जन्यः॑॥८॥

भ॒वति॒ यो वा ए॒तासा॑मा॒यत॑नं॒ कृ॒प्तिं वे॒दाय॑त॑नवान्भवति॒
 क॒ल्प॑तेऽस्मा॒ अनु॑सी॒तमु॑प॒ दधा॑त्ये॒तद्वा आ॑सा॒माय॑त॑नमे॒षा
 कृ॒प्तिर्य॑ ए॒वं वे॒दाय॑त॑नवान्भवति॒ क॒ल्प॑तेऽस्मै॒ द्वन्द्व॑म॒न्या उ॑प॒
 दधा॑ति॒ चत॑स्रो॒ मध्ये॑ धृ॒त्या अ॒न्नं वा इष्ट॑का ए॒तत्ख॑लु॒ वै
 सा॒ख्याद॑न्नं॒ यदेष॑ च॒रुर्य॑दे॒तं च॒रुमु॑प॒दधा॑ति॒ सा॒ख्यात्॥९॥

ए॒वास्मा॒ अन्न॑म॒व रु॒द्धे म॒ध्यत॑ उ॒प दधा॑ति॒ म॒ध्यत॑ ए॒वास्मा॒
 अ॒न्नं दधा॑ति॒ तस्मा॑न्म॒ध्यतो॑ऽन्नम॒द्यते॑ बा॒र्हस्प॑त्यो भ॑वति॒ ब्र॒ह्म
 वै दे॒वाना॑म्बृ॒हस्प॑तिर्ब्र॒ह्मणै॑वास्मा॒ अन्न॑म॒व रु॒द्धे ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम॑सि
 ब्र॒ह्मव॑र्च॒साय॑ त्वे॒त्याह॑ तेज॒स्वी ब्र॒ह्मव॑र्च॒सी भ॑वति॒ यस्यै॒ष
 उ॑प॒धी॒यते॒ य उ॑ चैनमे॒वं वे॒द॥१०॥

अ॒मृत॑म॒स्मै जा॑यते॒ यस्यै॒ता उ॑प॒धी॒यन्ते॒ य उ॑ प॒र्जन्य॑ उ॒प॒दधा॑ति

साख्यात्सप्तचत्वारिंशच्च॥२॥

[२]

भूतेष्टका उप दधात्यत्रात्र वै मृत्युर्जायते यत्रयत्रैव
 मृत्युर्जायते तत एवैनमव यजते तस्मादग्निचिथ्सर्वमायुरेति
 सर्वे ह्यस्य मृत्यवोऽवेष्टास्तस्मादग्निचिन्नाभिचरितवै
 प्रत्यगेनमभिचारः स्तृणुते सूयते वा एष योऽग्निं चिनुते
 देवसुवामेतानि हवींषि भवन्त्येतावन्तो वै देवानां
 सुवास्त एव॥११॥

अस्मै सवान्प्र यच्छन्ति त एनं सुवन्ते सवो-
 ऽग्निर्वरुणसवो राजसूयम्ब्रह्मसवश्चित्यो देवस्य त्वा सवितुः
 प्रसव इत्याह सवितृप्रसूत एवैनम्ब्रह्मणा देवताभिरभि
 पिंश्चत्यन्नस्यान्नस्याभि पिंश्चत्यन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ पुरस्तात्प्रत्यश्च
 पिंश्चति पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते शीर्षतोऽभि पिंश्चति
 शीर्षतो ह्यन्नमद्यत आ मुखादन्ववस्रावयति॥१२॥

मुखत एवास्मा अन्नाद्यं दधात्यग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभि
 पिंश्चामीत्याहैष वा अग्नेः सवस्तेनैवैनमभि पिंश्चति
 बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभि पिंश्चामीत्याह ब्रह्म
 वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनमभि पिंश्चतीन्द्रस्य त्वा

साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याहेन्द्रियमेवास्मिन्नुपरिष्ठादधात्येतत्॥१॥

वै राजसूयस्य रूपय्यं एवं विद्वानग्निं चिनुत उभावेव
लोकावभिजयति यश्च राजसूयेनेजानस्य यश्चाग्निचित्
इन्द्रस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यम्परापतत्तद्देवाः
सौत्रामण्या समभरन्त्सूयते वा एष योऽग्निं चिनुतेऽग्निं चित्वा
सौत्रामण्या यजेतेन्द्रियमेव वीर्यं सम्भृत्यात्मन्यत्ते॥१४॥

त एवान्ववन्नावयत्येतदष्टाचत्वारिंशच्च॥३॥ [३]

सजूरब्दोऽयावभिः सजूरूषा अरुणीभिः सजूः सूर्य
एतंशेन सजोषावश्विना दसौभिः सजूरग्निर्वैश्वानर
इडाभिर्घृतेन स्वाहा संवत्सरो वा अब्दो मासा अयावा
उषा अरुणी सूर्य एतंश इमे अश्विना संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः
पशव इडा पशवो घृतं संवत्सरम्पशवोऽनु प्र जायन्ते
संवत्सरेणैवास्मै पशून्प्र जनयति दर्भस्तम्बे जुहोति
यत्॥१५॥

वा अस्या अमृतं यद्वीर्यं तद्दर्भास्तस्मिञ्जुहोति प्रैव
जायतेऽन्नादो भवति यस्यैवं जुह्वत्येता वै देवता
अग्नेः पुरस्ताद्वागास्ता एव प्रीणात्यथो चख्बुरेवाग्नेः

पुरस्तात्प्रति दधात्यनन्धो भवति य एवं वेदापो वा
इदमग्रे सलिलमासीत्स प्रजापतिः पुष्करपर्णे वातो
भूतोऽलेलायत्सः॥१६॥

प्रतिष्ठां नाविन्दत स एतदपां कुलायमपश्यत्तस्मिन्नाग्निमचिनु
तदियमभवत्ततो वै स प्रत्यतिष्ठद्याम्पुरस्तादुपा-
दधात्तच्छिरोऽभवत्सा प्राची दिग्यां दखिणत उपादधात्स
दखिणः पुरखोऽभवत्सा दखिणा दिग्याम्पश्चादुपा-
दधात्तत्पुच्छमभवत्सा प्रतीची दिग्यामुत्तरत उपादधात्॥१७॥

स उत्तरः पुरखोऽभवत्सोदीची दिग्यामुपरिष्ठादुपादधात्तत्पृष्ठ
दिगियवाँ अग्निः पञ्चैष्टकस्तस्माद्यदस्यां खनन्त्यभीष्टकां
तृन्दन्त्यभि शर्करां सर्वा वा इयं वयोभ्यो नक्तं दृशे दीप्यते
तस्मादिमां वयांसि नक्तं नाध्यासते य एवं विद्वानग्निं
चिनुते प्रत्येव॥१८॥

तिष्ठत्यभि दिशो जयत्याग्नेयो वै ब्राह्मणस्तस्माद्ब्राह्मणाय
सर्वासु दिख्वर्धुकं स्वामेव तद्दिशमन्वेत्यपां वा अग्निः
कुलायन्तस्मादापोऽग्निः हारुकाः स्वामेव तद्योनिम्प्र
विशन्ति॥१९॥

यदलेलायुत्स उत्तरत उपादधादेव द्वात्रिंशच्च॥४॥ [४]

संवत्सरमुख्यम्भृत्वा द्वितीये संवत्सरे आग्नेयमष्टाकपालं
निर्वपेदैन्द्रमेकादशकपालं वैश्वदेवं द्वादशकपालम्
बार्हस्पत्यं चरुं वैष्णवं त्रिकपालन्तृतीये संवत्सरे-
ऽभिजिता यजेत यदष्टाकपालो भवत्यष्टाखरा गायत्र्याग्नेयं
गायत्रम्प्रातःसवनम् प्रातःसवनमेव तेन दाधार गायत्रं
छन्दो यदेकादशकपालो भवत्येकादशाखरा त्रिष्टुगेन्द्रं
त्रैष्टुभम्माध्यंदिनं सवनम्माध्यंदिनमेव सवनं तेन दाधार
त्रिष्टुभम्॥२०॥

छन्दो यद्द्वादशकपालो भवति द्वादशाखरा जगती वैश्वदेवं
जागतं तृतीयसवनन्तृतीयसवनमेव तेन दाधार जगतीं छन्दो
यद्बार्हस्पत्यश्चरुर्भवति ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मैव तेन
दाधार यद्वैष्णवस्त्रिकपालो भवति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेव
तेन दाधार यत्तृतीये संवत्सरेऽभिजिता यजतेऽभिजित्यै
यत्संवत्सरमुख्यम्बिभर्तीममेव॥२१॥

तेन लोकं स्पृणोति यद्वितीये संवत्सरेऽग्निं चिनुते-
ऽन्तरिख्यमेव तेन स्पृणोति यत्तृतीये संवत्सरे यजतेऽमुमेव

तेन॑ लो॒कः॑ स्पर्णोत्येतं॑ वै परं॑ आ॒द्धारः॑ क॒खीवा॑ः औशि॒जो
वी॒तह॑व्यः श्राय॒सस्त्र॑सद॒स्युः पौरु॑कु॒थ्स्यः प्र॒जाका॑मा
अचि॒न्वत् ततो॑ वै ते स॒हस्र॑ः सह॒स्रम्पु॒त्रान॑विन्दन्त॒ प्रथ॑ते
प्र॒जया॑ प॒शुभि॑स्ता॒म्मात्रा॑मा॒प्नोति॑ यां तेऽग॑च्छन् य एवं
वि॒द्वाने॒तम॒ग्निं चि॑नुते॥ २२॥

दा॒धार॒ त्रिष्टु॒भमि॒ममे॒वैवं च॒त्वारि॑ च॥ ५॥ [५]

प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑चिनुत् स ख॒षुरप॑विर्भू॒त्वाति॑ष्ठत्तं दे॒वा
बिभ्य॑तो नोपा॒यन्ते॒ छन्दो॑भि॒रात्मानं॑ छादयि॒त्वोपा॑यन्तच्छन्द॑सां
छन्द॑स्त्वम्ब्रह्म॒ वै छन्दा॑ःसि ब्रह्म॑ण ए॒तद्रूपं॑ यत्कृ॒ष्णाजि॒नङ्का॒र्ष्णी
उपा॑नहावुप॑ मुञ्चते॒ छन्दो॑भि॒रेवा॒त्मानं॑ छादयि॒त्वाग्नि॑मुप॑
चर॒त्या॒त्मनो॑ऽहि॒सायै॑ दे॒वनि॑धिर्वा ए॒ष नि धी॑यते
यद॒ग्निः॥ २३॥

अ॒न्ये वा॒ वै नि॒धिम॑गुप्तं वि॒न्दन्ति॒ न वा॒ प्रति॒ प्र
जा॑नात्यु॒खामा॑ क्रा॒मत्या॒त्मानमे॒वाधि॑पां कुरु॒ते गु॒प्त्या
अथो॑ ख॒ल्वाहु॑र्नाक्रम्येति॑ नैर्ऋ॒त्यु॒खा यदा॒क्रामे॒न्निर्ऋ॑त्या
आ॒त्मान॑मपि॑ दध्या॒त्तस्मान्ना॒क्रम्या॑ पुरुष॒शीर्ष॑मुप॑ दधाति॒
गु॒प्त्या अथो॑ यथा॑ ब्रूयादे॒तन्मे गो॑पा॒येति॑ ता॒दृगे॒व तत्॥ २४॥

प्रजापतिर्वा अथर्वाग्निरेव दध्यङ्गुः। अथर्वणस्तस्येष्टका
 अस्थान्येत९ ह वाव तदृषिरभ्यनूवाचेन्द्रो दधीचो
 अस्थभिरिति यदिष्टकाभिरग्निं चिनोति सात्मानमेवाग्निं
 चिनुते सात्मानमुष्मिँल्लोके भवति य एवं वेद शरीरं वा
 एतदग्रेर्यच्चित्य आत्मा वैश्वानरो यच्चिते वैश्वानरं जुहोति
 शरीरमेव स३३स्कृत्य॥ २५॥

अभ्यारोहति शरीरं वा एतद्यजमानः स३३स्क्रुरुते
 यदग्निं चिनुते यच्चिते वैश्वानरं जुहोति शरीरमेव
 स३३स्कृत्यात्मनाभ्यारोहति तस्मात्तस्य नाव द्यन्ति
 जीवन्नेव देवानप्येति वैश्वानर्यर्चा पुरीषमुप दधातीयं वा
 अग्निर्वैश्वानरस्तस्यैषा चितिर्यत्पुरीषमग्निमेव वैश्वानरं चिनुत
 एषा वा अग्नेः प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियामेवास्य तनुवमव
 रुद्धे॥ २६॥

अग्निस्तत्स३३स्कृत्याग्नेर्दशं च॥ ६॥ [६]

अग्नेर्वै दीर्घया देवा विराजमाप्नुवन्तिस्त्रो रात्रीर्दीर्घितः
 स्यात्त्रिपदा विराड्विराजमाप्नोति षड्रात्रीर्दीर्घितः स्यात्
 षड्वा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजमाप्नोति

दश रात्रीर्दीर्घितः स्याद्दशांखरा विराड्विराजमाप्रोति
 द्वादश रात्रीर्दीर्घितः स्याद्द्वादश मासाः संवत्सरः
 संवत्सरो विराड्विराजमाप्रोति त्रयोदश रात्रीर्दीर्घितः
 स्यात्त्रयोदश ॥ २७ ॥

मासाः संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजमाप्रोति पञ्चदश
 रात्रीर्दीर्घितः स्यात्पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयो-
 ऽर्धमासशः संवत्सर आप्यते संवत्सरो विराड्विराजमाप्रोति
 सप्तदश रात्रीर्दीर्घितः स्याद्द्वादश मासाः पञ्चतवः स
 संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजमाप्रोति चतुर्विंशतिः
 रात्रीर्दीर्घितः स्याच्चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरो
 विराड्विराजमाप्रोति त्रिंशतः रात्रीर्दीर्घितः स्यात् ॥ २८ ॥

त्रिंशदंखरा विराड्विराजमाप्रोति मासं दीर्घितः
 स्याद्यो मासः स संवत्सरः संवत्सरो विराड्विराजमाप्रोति
 चतुरो मासो दीर्घितः स्याच्चतुरो वा एतन्मासो
 वसवोऽबिभरुस्ते पृथिवीमाजयन्गायत्रीं छन्दोऽष्टौ
 रुद्रास्तेऽन्तरिख्यमाजयन्निष्ठुभं छन्दो द्वादशादित्यास्ते
 दिवमाजयन्जगतीं छन्दस्ततो वै ते व्यावृतमगच्छन्धैष्ठ्यं

देवानाम् तस्माद्द्वादश मासो भृत्वाग्निं चिन्वीत् द्वादश
मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निश्चित्यस्तस्याहोरात्राणीष्टका
आप्तेष्टकमेनं चिनुतेऽथो व्यावृतमेव गच्छति श्रेष्ठः
समानानाम् ॥ २९ ॥

स्यात्रयोदश त्रिंशत् रात्रौर्दीर्घितः स्याद्वै तैऽष्टाविंशतिश्च ॥ ७ ॥ [७]

सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निस्तं
यन्नान्वारोहेऽसुवर्गाल्लोकाद्यजमानो हीयेत पृथिवीमाक्रमिषम्प्राण
मा मा हासीदन्तरिख्यमाक्रमिषम्प्राजा मा मा हासीद्विवमाक्रमिष
सुवर्गन्मेत्याहैष वा अग्रेरन्वारोहस्तेनैवैनं मन्वारोहति
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै यत्पृथ्व्यसंमितामिनुयात् ॥ ३० ॥

कनीयाः सं यज्ञक्रतुमुपैयात्पापीयस्यस्यात्मनः प्रजा
स्याद्वेदिसंमितामिनोति ज्यायाः समेव यज्ञक्रतुमुपैति
नास्यात्मनः पापीयसी प्रजा भवति साहस्रं चिन्वीत प्रथमं
चिन्वानः सहस्रसंमितो वा अयं लोक इममेव लोकमभि
जयति द्विषाहस्रं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानो द्विषाहस्रं वा
अन्तरिख्यमन्तरिख्यमेवाभि जयति त्रिषाहस्रं चिन्वीत
तृतीयं चिन्वानः ॥ ३१ ॥

त्रिषाहस्रो वा असौ लोकोऽमुमेव लोकमभि
जयति जानुदघ्नं चिन्वीत प्रथमं चिन्वानो गायत्रियैवेमं
लोकमभ्यारोहति नाभिदघ्नं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानस्त्रिष्टुभैवान्त
ग्रीवदघ्नं चिन्वीत तृतीयं चिन्वानो जगत्यैवामुं
लोकमभ्यारोहति नाग्निं चित्वा रामामुपेयादयोनौ रेतो
धास्यामीति न द्वितीयं चित्वान्यस्य स्त्रियम्॥३२॥

उपेयान्न तृतीयं चित्वा कां चनोपेयाद्रेतो वा एतन्नि धत्ते
यदग्निं चिनुते यदुपेयाद्रेतसा व्युध्येताथो खल्वाहुरप्रजस्य
तद्यन्नोपेयादिति यद्रेतःसिचावुपदधाति ते एव यजमानस्य
रेतो बिभृतस्तस्मादुपेयाद्रेतसोऽस्कन्दाय त्रीणि वाव रेताऽसि
पिता पुत्रः पौत्रः॥३३॥

यद्वे रेतःसिचावुपदध्याद्रेतोऽस्य विच्छिन्द्यात्तिस्र उप
दधाति रेतसः संतत्या इयं वाव प्रथमा रेतःसिग्वाग्वा
इयं तस्मात्पश्यन्तीमाम्पश्यन्ति वाचं वदन्तीमन्तरिख्यं
द्वितीया प्राणो वा अन्तरिख्यं तस्मान्नान्तरिख्यम्पश्यन्ति न
प्राणमसौ तृतीया चख्बुर्वा असौ तस्मात्पश्यन्त्यमूम्पश्यन्ति
चख्बुर्यजुषेमां च॥३४॥

अ॒मूं चो॒पं दधा॑ति॒ मन॑सा मध्य॒मामे॑षां लो॒कानां॑ क्लृ॒त्या
अथो॑ प्रा॒णाना॑मि॒ष्टो य॒ज्ञो भृ॑गु॒भिरा॑शी॒र्दा वसु॑भि॒स्तस्य॑ त
इ॒ष्टस्य॑ वी॒तस्य॑ द्रवि॑णे॒ह भ॑र॒खीये॒त्याह॑ स्तु॒तश॒स्त्रे ए॒वैतेन॑
दु॒हे पि॒ता मा॑तरि॒श्वाच्छि॑द्रा प॒दा धा॒ अच्छि॑द्रा उ॒शिजः॑
प॒दानु॑ त॒रख्युः॑ सोमो॑ वि॒श्ववि॒त्रेता॑ नैष॒द्वह॑स्पति॒रुक्थाम॑दानि
श॒सिष॑दित्या॒हैत॒द्वा अ॒ग्रेरु॒क्थन्ते॒नैवैन॑मनु॒ श॒सति॑॥ ३५॥

मि॒नुया॑त्तृती॒यं चि॒न्वा॒नस्त्रि॒यं पौत्रं॑श्च॒ वै स॒प्तद॑श च॥८॥ [८]

सू॒यते॒ वा ए॒षोऽग्नी॑नां॒ य उ॒खायां॑ भ्रि॒यते॒ यद॑धः सा॒दये॑द्गर्भाः॑
प्र॒पादु॑काः स्यु॒रथो॑ यथा॑ स॒वात्प्र॑त्यव॒रोह॑ति ता॒दृगे॒व तदा॑स॒न्दी
सा॑दयति॒ गर्भा॑णां धृ॒त्या अ॒प्रपा॑दा॒याथो॑ स॒वमे॑वैनं॒ करो॑ति गर्भो॑
वा ए॒ष यदु॑ख्यो॒ योनिः॑ शि॒क्यय्यँ॑च्छि॒क्यादु॑खां नि॒रूहे॑द्योने॒र्गर्भं॑
नि॒र्ह॑ण्या॒थ्यडु॑द्याम॒ शि॒क्यम्भ॑वति षो॒ढावि॑हितो॒ वै॥ ३६॥

पु॒रुष॑ आ॒त्मा च॒ शिर॑श्च च॒त्वार्य॑ङ्गान्या॒त्मन्ने॒वैन॑म्बि॒भर्ति॑
प्र॒जाप॑ति॒र्वा ए॒ष यद॑ग्नि॒स्तस्यो॒खा चो॒लूख॑लं च॒ स्तनौ॑ ताव॑स्य
प्र॒जा उप॑ जी॒वन्ति॑ यदु॒खां चो॒लूख॑लं चो॒पद॑धाति॒ ताभ्या॑मे॒व
यज॑मानो॒ऽमुष्मि॑ल्लौकै॑ऽग्निं दु॒हे संव॑त्स॒रो वा ए॒ष यद॑ग्नि॒स्तस्य॑
त्रे॒धावि॑हि॒ता इ॒ष्टकाः॑ प्रा॒जाप॑त्या वै॒ष्णवीः॑॥ ३७॥

वैश्वकर्मणीरहोरात्राण्येवास्य प्राजापत्या यदुख्यम्बिभर्ति
 प्राजापत्या एव तदुप धत्ते यत्समिध आदधाति वैष्णवा
 वै वनस्पतयो वैष्णवीरेव तदुप धत्ते यदिष्टकाभिरग्निं
 चिनोतीयं वै विश्वकर्मा वैश्वकर्मणीरेव तदुप धत्ते
 तस्मादाहुस्त्रिवृदग्निरिति तं वा एतं यजमान एव चिन्वीत
 यदस्यान्यश्चिनुयाद्यत्तं दखिणाभिर्न राधयेदग्निमस्य
 वृञ्जीत योऽस्याग्निं चिनुयात्तं दखिणाभी राधयेदग्निमेव
 तत्स्पृणोति॥३८॥

षोढाविहितो वै वैष्णवीरन्यो विश्वशक्तिश्च॥९॥ [९]

प्रजापतिरग्निमचिनुतर्तुभिः संवत्सरवृत्तसन्तेनैवास्य
 पूर्वार्धमचिनुत ग्रीष्मेण दखिणम्पर्खवृषाभिः पुच्छं
 शरदोत्तरम्पर्खं हेमन्तेन मध्यम्ब्रह्मणा वा अस्य
 तत्पूर्वार्धमचिनुत रक्षत्रेण दखिणम्पर्खम्पशुभिः
 पुच्छं द्विशोत्तरम्पर्खमाशया मध्यय्यं एवं विद्वानग्निं
 चिनुत ऋतुभिरेवैनं चिनुतेऽथो एतदेव सर्वमव॥३९॥

रुद्धे शृण्वन्त्येनमग्निं चिक्यानमत्यन्नं रोचत इयं वाव
 प्रथमा चित्तिरोषधयो वनस्पतयः पुरीषमन्तरिख्यं द्वितीया

वया॑सि॒ पुरी॑षम॒सौ तृतीया॒ नख्य॑त्राणि॒ पुरी॑षय्यँ॒ज्ञश्च॑तुर्थी
दखि॑णा॒ पुरी॑षय्यँ॒जमानः॑ पञ्चमी॒ प्रजा॑ पुरी॑षय्यँ॒त्रिचि॑तीकं
चिन्वी॒त यज्ञं॑ दखि॑णामा॒त्मानं॑ म॒प्रजाम॑न्तरि॒यात्तस्मा॑त्पञ्च॒चितीक॑
ए॒तदे॒व सर्व॑ः स्पृ॒णोति॑ यत्ति॒स्रश्चित॑यः॥४०॥

त्रि॒वृद्ध्या॑ग्निर्यद्वे॒ द्वि॒पाद्यज॑मानः॒ प्रति॑ष्ठित्यै॒ पञ्च॒ चित॑यो
भवन्ति॒ पाङ्क्तुः॑ पुरु॑ष आ॒त्मानं॑मे॒व स्पृ॒णोति॑ पञ्च॒ चित॑यो
भवन्ति॒ पञ्चभिः॑ पुरी॑षैर॒भ्यूह॑ति॒ दश॒ सम्प॑द्यन्ते॒ दशा॑ख्यरो
वै पुरु॑षो॒ यावा॑ने॒व पुरु॑षस्तः॒ स्पृ॒णोत्यथो॑ दशा॑ख्यरा
वि॒राडन्नं॑ वि॒राड्विरा॑ज्ये॒वान्नाद्ये॑ प्रति॒ तिष्ठ॑ति सं॒वत्स॑रो वै
ष॒ष्ठी चि॑तिर॒ऋत॑वः॒ पुरी॑षः॒ षड्वि॑तयो भवन्ति॒ षट्पु॑री॒षाणि॑
द्वा॒दश॒ सम्प॑द्यन्ते॒ द्वा॒दश॒ मासाः॑ सं॒वत्स॑रः सं॒वत्स॑र ए॒व
प्रति॑ तिष्ठति॥४१॥

अव॒ चित॑यः पुरी॑षं पञ्चदश च॥१०॥

रोहि॑तो धूम्र॑रोहितः॒ क॒र्कन्धु॑रोहि॒तस्ते॒ प्रा॒जाप॑त्या
ब॒भ्रुर॑रु॒णब॑भ्रुः शु॒क॒ब॒भ्रुस्ते॒ रौ॒द्राः श्ये॑तः श्ये॒ताख्यः॑ श्ये॒तग्री॑वस्ते
पि॒तृदे॒वत्या॑स्ति॒स्रः कृ॒ष्णा व॒शा वा॑रु॒ण्यस्ति॑स्रः श्वे॒ता व॒शाः
सौ॒र्यो मै॒त्राबा॑र॒हस्प॑त्या धूम्र॑ल॒लामा॑स्तू॒पराः॥४२॥

॥11॥ [११]

पृश्निस्तिरश्चीनपृश्निरूर्ध्वपृश्निस्ते मारुताः फल्गूलोहितो
 बलरुषी ताः सारस्वत्यः पृषती स्थूलपृषती रघुद्रपृषती ता
 वैश्वदेव्यस्तिस्त्रः श्यामा वशाः पौष्णियस्तिस्त्रो रोहिणीर्वशा
 मैत्रिय ऐन्द्राबार्हस्पत्या अरुणललामास्तूपराः ॥ ४३ ॥

रोहितः पृश्निष्वङ्गि शतिष्वङ्गि शतिः ॥12॥ [१२]

शितिबाहुरन्यतःशितिबाहुः समन्तशितिबाहुस्त
 ऐन्द्रवायवाः शितिरन्ध्रोऽन्यतःशितिरन्ध्रः समन्तशितिरन्ध्रस्ते
 मैत्रावरुणाः शुद्धवालः सर्वशुद्धवालो मणिवालस्त
 आश्विनास्तिस्त्रः शिल्पा वशा वैश्वदेव्यस्तिस्त्रः श्येनीः
 परमेष्ठिने सोमापौष्णाः श्यामललामास्तूपराः ॥ ४४ ॥

॥13॥ [१३]

उन्नत ऋषभो वामनस्त ऐन्द्रावरुणाः शितिककुच्छितिपृष्ठः
 शितिभसत्त ऐन्द्राबार्हस्पत्याः शितिपाच्छित्योष्ठः शितिभ्रुस्त
 ऐन्द्रावैष्णवास्तिस्त्रः सिध्मा वशा वैश्वकर्मण्यस्तिस्त्रो धात्रे
 पृषोदरा ऐन्द्रापौष्णाः श्येतललामास्तूपराः ॥ ४५ ॥

शितिबाहुरुन्नतः पञ्चविंशतिः पञ्चविंशतिः ॥14॥ [१४]

कर्णास्त्रयो यामाः सौम्यास्त्रयः श्वितिङ्गा अग्रये यविष्ठाया
त्रयो नकुलास्त्रिस्रो रोहिणीस्त्र्यव्यस्ता वसूनान्त्रिस्रोऽरुणा
दित्यौह्यस्ता रुद्राणां सोमैन्द्रा बभ्रुललामास्तूपराः॥४६॥

कर्णास्त्रयोविंशतिः॥15॥ [१५]

शुण्ठास्त्रयो वैष्णवा अंधीलोधकर्णास्त्रयो विष्णव
उरुक्रमाय लप्सुदिनस्त्रयो विष्णव उरुगायाय पञ्चावीस्त्रिस्र
आदित्यानां त्रिविंशस्त्रिस्रोऽङ्गिरसामैन्द्रावैष्णवा गौरललामास्त

शुण्ठा विंशतिः॥16॥ [१६]

इन्द्राय राज्ञे त्रयः शितिपृष्ठा इन्द्रायाधिराजाय त्रयः
शितिककुद इन्द्राय स्वराज्ञे त्रयः शितिभसदस्त्रिस्रस्तुर्यौह्यः
साध्यानां त्रिस्रः पष्ठौह्यो विश्वेषां देवानां माग्नेन्द्राः
कृष्णललामास्तूपराः॥४८॥

इन्द्राय राज्ञे द्वाविंशतिः॥17॥ [१७]

अदित्यै त्रयो रोहितैता इन्द्राण्यै त्रयः कृष्णैताः कुह्वै
त्रयोऽरुणैतास्त्रिस्रो धेनवो राकायै त्रयोऽनुद्वाहः सिनीवाल्य
आग्नावैष्णवा रोहितललामास्तूपराः॥४९॥

अदित्या अष्टादश॥18॥ [१८]

सौम्यास्त्रयः पिशंगाः सोमाय राज्ञे त्रयः सारंगाः पार्जन्या
नभोरूपास्तिस्रोऽजा मल्हा इन्द्राण्यै तिस्रो मेष्य आदित्या
द्यावापृथिव्या मालङ्गास्तूपराः॥५०॥

सौम्या एकात्रविंशतिः॥19॥ [१९]

वारुणास्त्रयः कृष्णललामा वरुणाय राज्ञे त्रयो
रोहितोललामा वरुणाय रिशादसे त्रयोऽरुणललामाः
शिल्पास्त्रयो वैश्वदेवास्त्रयः पृश्नयः सर्वदेवत्या ऐन्द्रासूराः
श्येतललामास्तूपराः॥५१॥

वारुणा विंशतिः॥20॥ [२०]

सोमाय स्वराज्ञेऽनोवाहावनुद्वाहाविन्द्राग्निभ्यामोजोदाभ्यामुष्ट
भ्या बलदाभ्याः सीरवाहाववी द्वे धेनू भौमी दिग्भ्यो
वडंबे द्वे धेनू भौमी वैराजी पुरुषी द्वे धेनू भौमी
वायवं आरोहणवाहावनुद्वाहौ वारुणी कृष्णे वशे अराड्यौ
दिव्यावृषभौ परिमरौ॥५२॥

सोमाय स्वराज्ञे चतुस्त्रिंशत्॥21॥ [२१]

एकादश प्रातर्गव्याः पशव आ लभ्यन्ते छगलः कल्माषः
किकिदीविर्विदीगयस्ते त्वाष्ट्राः सौरीर्नवं श्वेता वशा

अ॒नू॒ब॒न्ध्या॑ भवन्त्याग्ने॒य ऐ॑न्द्रा॒ग्न आ॑श्वि॒नस्ते॑ वि॒शाल॑यूप आ
ल॒भ्यन्ते॑॥५३॥

एका॑दश॒ पञ्च॑वि॒ंशतिः॑॥२२॥

पि॒शा॒ङ्गा॒स्रयो॑ वास॒न्ताः सा॒र॒ङ्गा॒स्रयो॑ ग्रैष्माः॒ पृष॑न्त॒स्रयो॑
वा॒र्षि॒काः पृ॒श्न॑य॒स्रयः॑ शा॒र॒दाः पृ॒श्नि॑स॒क्था॒स्रयो॑ हैम॒न्ति॒का
अ॒वलि॑प्ता॒स्रयः॑ शै॒शि॒राः सं॒व॒त्स॒राय॑ नि॒व॒र॒ख्यसः॑॥५४॥

पि॒शा॒ङ्गा॑ वि॒ंशतिः॑॥२३॥

यो वा अ॒य॒था॒दे॒वत॑त्त्वाम॒ग्न इन्द्र॑स्य॒ चि॒त्ति॒र्य्य॑था॒ वै व॒यो वै य॒दाकू॑ताद्या॒स्तं
अ॒ग्ने म॒यिं गृ॑ह्णामि प्र॒जाप॑ति॒स्सोऽस्मा॑त्स्ते॒गान् वाजं॑ कूर्मा॒न् यो॒क्तं मि॒त्राव॑रु॒णाविन्द्र॑स्य
पू॒ष्ण ओजं॑ आ॒न॒न्द॒म॒ह॑र॒ग्नेर्वा॒योः प॒न्था॒ङ्क॒मैर्द्यौस्ते॑ऽग्निः प॒शुरा॑सी॒त्थद्वि॑ंशतिः॥२६॥ यो वा
ए॒वाहु॑तिम॒भवन्पु॒थिभि॑र॒व॒रु॒ध्या॑न्॒न्द॒म॒ष्टौप॑ञ्चा॒शत्॥२७॥ यो वा अ॒य॒था॒दे॒वत॑र्य्य॒द्यं॒व॒जि॒घ्रं॒सि॥२८॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे सप्तमः प्रश्नः॥

यो वा अ॒य॒था॒दे॒वत॑म॒ग्निं चि॑नु॒त आ दे॒वता॑भ्यो
वृ॒श्च्य॒ते पा॒पी॒या॒न्भ॒वति॒ यो य॑था॒दे॒वतं॑ न दे॒वता॑भ्य॒ आ
वृ॒श्च्य॒ते व॒सी॒या॒न्भ॒वत्या॑ग्ने॒य्या गा॑य॒त्रि॒या प्र॑थ॒मां चि॒ति॒म॒भि

मृशेत्रिष्टुभां द्वितीयां जगत्या तृतीयामनुष्टुभां चतुर्थीम्पङ्क्त्या
 पञ्चमीर्यथादेवतमेवाग्निं चिनुते न देवताभ्य आ वृश्च्यते
 वसीयान्भवतीडांयै वा एषा विभक्तिः पशव इडां
 पशुभिरेनम्॥१॥

चिनुते यो वै प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं चिनोति
 नार्तिमार्च्छत्यश्वावभितस्तिष्ठेतां कृष्ण उत्तरतः श्वेतो
 दखिण- स्तावालभ्येष्टका उप दध्यादेतद्वै प्रजापते
 रूपम्प्राजापत्योऽश्वः साखादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं
 चिनोति नार्तिमार्च्छत्येतद्वा अहो रूपं यच्छ्वेतोऽश्वो रात्रियै
 कृष्ण एतदहः॥२॥

रूपं यदिष्टका रात्रियै पुरीषमिष्टका उपधास्यञ्छ्वेतमश्वमभि
 मृशेत्पुरीषमुपधास्यन्कृष्णमहोरात्राभ्यामेवैनं चिनुते
 हिरण्यपात्रम्मधौः पूर्णं ददाति मध्व्योऽसानीति सौर्या
 चित्रवत्यावेरुषते चित्रमेव भवति मध्यन्दिनेऽश्वमव
 घ्रापयत्यसौ वा आदित्य इन्द्र एष प्रजापतिः प्राजापत्यो-
 ऽश्वस्तमेव साखादधोति॥३॥

त्वामग्ने वृषभं चेकितान्म्पुनर्युवानञ्जनयन्नुपागाम्।
 अस्थूरि णो गार्हपत्यानि सन्तु तिग्मेन नो ब्रह्मणा सः
 शिंशाधि। पशवो वा एते यदिष्टकाश्चित्याचित्यामृषभमुप
 दधाति मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय तस्माद्यथेयूथ
 ऋषभः। संवत्सरस्य प्रतिमां यां त्वां रात्र्युपासते। प्रजाः
 सुवीरां कृत्वा विश्वमायुर्व्यश्जवत्। प्राजापत्याम्॥४॥

एतामुप दधातीयं वावैषैकाष्टका यदेवैकाष्टकायामन्नं
 क्रियते तदेवैतयाव रुद्ध एषा वै प्रजापतेः कामदुघा
 तयैव यजमानोऽमुष्मिल्लोकैऽग्निं दुहे येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा
 उदायन् येनादित्या वसवो येन रुद्राः। येनाङ्गिरसो
 महिमानमानशुस्तेनैतु यजमानः स्वस्ति। सुवर्गाय वा एष
 लोकाय॥५॥

चीयते यदग्निर्येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन्नित्युख्यः
 समिन्द्र इष्टका एवैता उप धत्ते वानस्पत्याः सुवर्गस्य
 लोकस्य समष्ट्यै शतायुधाय शतवीर्याय शतोतये-
 ऽभिमातिषाहे। शतं यो नः शरदो अजीतानिन्द्रो नेषदति
 दुरितानि विश्वा। ये चत्वारः पथयो देवयाना अन्तरा

द्यावापृथिवी वियन्ति। तेषां यो अज्यानिमर्जीतिमा
वहात्तस्मै नो देवाः॥६॥

परि दत्तेह सर्वे। ग्रीष्मो हेमन्त उत नो वसन्तः शरद्वर्षाः
सुवितं नो अस्तु। तेषामृतूनां शतशारदानां निवात
एषामभये स्याम। इदुवत्सराय परिवत्सराय संवत्सराय
कृणुता बृहन्नमः। तेषां वयं सुमतौ यज्ञियानां ज्योगर्जीता
अहंताः स्याम। भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवास्त्वयावसेन
समशीमहि त्वा। स नो मयोभूः पितो॥७॥

आ विशस्व शं तोकाय तनुवै स्योनः। अज्यानीरेता
उप दधात्येता वै देवता अपराजितास्ता एव प्र विंशति
नैव जीयते ब्रह्मवादिनो वदन्ति यदर्धमासा मासा
ऋतवः संवत्सर ओषधीः पचन्त्यथ कस्मादन्याभ्यो
देवताभ्य आग्रयणं निरुप्यत इत्येता हि तद्देवता उदजयन्
यदृतुभ्यो निर्वपेद्देवताभ्यः समदं दध्यादाग्रयणं निरुप्येता
आहुतीर्जुहोत्यर्धमासानेव मासानृतून्संवत्सरमप्रीणाति न
देवताभ्यः समदन्दधाति भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवा इत्याह
हुताद्याय यजमानस्यापराभावाय॥८॥

प्राजापत्याल्लौकायं देवाः पितो दध्यादाग्रयणं पञ्चविंशतिश्च॥२॥ [२]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्तनूपा नः प्रतिस्पृशः। यो
नः पुरस्ताद्विखिणतः पश्चादुत्तरतोऽघायुरभिदासत्येत
सोऽश्मानमृच्छतु। देवासुराः संयन्ता आसन्तेऽसुरा
दिग्भ्य आबाधन्त तान्देवा इष्वा च वज्रेण चापानुदन्त
यद्वज्रिणीरुपदधातीष्वा चैव तद्वज्रेण च यजमानो भ्रातृव्यानप
नुदते दिख्वूप॥९॥

दधाति देवपुरा एवैतास्तनूपानीः पर्यूहतेऽग्नाविष्णू
सजोषसेमा वर्धन्तु वां गिरः। द्युमैर्वाजेभिरा गतम्।
ब्रह्मवादिनो वदन्ति यन्न देवतायै जुहुत्यथ किन्देवत्या
वसोर्धारित्यग्निर्वसुस्तस्यैषा धारा विष्णुर्वसुस्तस्यैषा
धाराग्नावैष्णव्यर्चा वसोर्धारा जुहोति भागधेयेनैवैनौ
समर्धयत्यथो एताम्॥१०॥

एवाहुतिमायतनवतीं करोति यत्काम एनां जुहोति
तदेवाव रुद्धे रुद्रो वा एष यदग्निस्तस्यैते तनुवौ घोरान्या
शिवान्या यच्छतरुद्रीयं जुहोति यैवास्य घोरा तनूस्तां तेन
शमयति यद्वसोर्धारा जुहोति यैवास्य शिवा तनूस्तां तेन

प्रीणाति॒ यो वै वसो॒र्धारायै॑॥११॥

प्रति॒ष्ठां वेद॒ प्रत्ये॒व तिष्ठति॒ यदाज्यमु॑च्छिष्ये॒त
तस्मि॑न्ब्रह्मो॒दनम्प॑चेत्तम्ब्रा॒ह्मणाश्च॒त्वारः॒ प्राश्नी॑युरेष॒ वा
अ॒ग्निर्वै॑श्वा॒नरो॒ यद्वा॑ह्म॒ण ए॒षा खलु॒ वा अ॒ग्नेः प्रि॒या
त॒नूर्यद्वै॑श्वा॒नरः॒ प्रि॒याया॑मे॒वैना॑ त॒नुवा॒म्प्रति॑ ष्ठापयति॒ चत॑स्रो
धे॒नूद॑द्या॒त्ताभि॑रे॒व यज॑मानो॒ऽमुष्मि॑ल्लो॒कैऽग्निं॑ दु॒हे॥१२॥

उपैतान्धारायै षट्त्वारिंशच्च॥३॥ [३]

चित्ति॑ञ्जुहोमि॒ मन॑सा घृ॒तेने॒त्याहा॑दा॒भ्या वै नामै॒षाहु॑तिर्वै॒श्वक॑म॒
नैनं॑ चि॒क्या॒नम्प्रा॑तृ॒व्यो द॒भ्रोत्य॑थो॒ देवता॑ ए॒वाव॑ रु॒द्धेऽग्ने॒
तम॑द्येति॒ प॒ङ्क्या जु॑होति॒ प॒ङ्क्याहु॑त्या॒ यज्ञ॑मु॒खमार॑भते
स॒प्त ते॑ अ॒ग्ने स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वा इत्या॑हु॒ होत्रा॑ ए॒वाव॑
रु॒द्धेऽग्नि॑र्दे॒वेभ्यो॑ऽपा॒क्राम॑द्वा॒ग॒धेय॑म्॥१३॥

इ॒च्छ॒मान॑स्तस्मा॑ ए॒तद्वा॑ग॒धेय॑म्प्राय॑च्छ॒न्नेत॑द्वा अ॒ग्नेर॑ग्नि॒होत्र॑मे॒त
खलु॒ वा ए॒ष जा॒तो यर्हि॑ सर्वा॑श्चितो॒ जा॒तायै॑वास्मा॒
अन्न॑मपि॒ दधा॑ति॒ स ए॑न॒म्प्री॑तः॒ प्री॑णाति॒ वसी॑यान्भवति
ब्रह्म॑वा॒दिनो॑ वदन्ति॒ यदेष॑ गा॒र्हप॑त्यश्ची॒यते॑ऽथ॒ क्वा॑स्याह॒वनी॑य
इत्य॑सावा॒दित्य॑ इति॒ ब्रू॒यादे॑तस्मिन् हि सर्वा॑भ्यो॒ देवता॑भ्यो॒

जुह्वति॥१४॥

य ए॒वं वि॒द्वान॒ग्निं चि॑नुते सा॒ख्यादे॒व दे॒वता॑ ऋ॒ध्नोत्य॑ग्ने
यश॑स्विन् यश॑से॒मम॑र्पयेन्द्रा॒वती॒मप॑चितीमिहा व॑ह।
अ॒यम्मु॒र्धा पर॑मे॒ष्ठी सु॒वर्चाः॑ स॒माना॑नामु॒त्तम॑श्चो॒को अ॑स्तु।
भ॒द्रम्प॑श्यन्त॒ उप॑ सेदुर॒ग्रे तपो॑ दी॒ख्यामृष॑यः सु॒वर्वि॑दः। ततः
ख्य॒त्रम्ब॒लमो॒जंश्च जा॒तं तद॒स्मै दे॒वा अ॒भि सं न॑मन्तु। धा॒ता
वि॒धा॒ता पर॑मा॥१५॥

उ॒त सं॒दृक्प्र॒जाप॑तिः परमे॒ष्ठी वि॒राजा॑। स्तोमा॒श्छन्दा॑सि
नि॒विदो॑ म आ॒हुरे॒तस्मै रा॒ष्ट्रम॒भि सं न॑माम। अ॒भ्याव॑र्तध्व॒मुप॒
मेत॑ सा॒कम॒यः शा॒स्ताधि॑पतिर्वो अ॒स्तु। अ॒स्य वि॒ज्ञान॒मनु॒
सः र॑भध्वमि॒मम्प॑श्चादनु जी॒वाथ॒ सर्वे॑। रा॒ष्ट्रभृ॑त ए॒ता उप॑
दधा॒त्येषा॒ वा अ॒ग्रेश्चि॑ती रा॒ष्ट्रभृ॑त्तयै॒वास्मि॑न्ना॒ष्ट्रं द॑धाति रा॒ष्ट्रमे॒व
भ॑वति नास्मा॑द्रा॒ष्ट्रम्भ्रः॑ शते॥१६॥

भा॒ग॒धेय॑ञ्जुह्वति पर॒मा रा॒ष्ट्रं द॑धाति सप्त च॥४॥ [४]

यथा॒ वै पु॒त्रो जा॒तो म्रि॒यते॑ ए॒वं वा ए॒ष म्रि॒यते॑
यस्या॒ग्निरु॒ख्यं उ॒द्वाय॑ति यन्नि॒र्मन्थ्य॑ कुर्याद्विच्छि॒न्द्याद्भा॑तृव्यमस्मै
जनये॒त्स ए॒व पुनः॑ प॒रीध्यः॒ स्वादे॒वैनं॑ योने॑र्जनयति नास्मै

भ्रातृव्यं जनयति तमो वा एतं गृह्णाति यस्याग्निरुख्यं
उद्वायति मृत्युस्तमः कृष्णं वासः कृष्णा धेनुर्दखिष्णा
तमसा॥१७॥

एव तमो मृत्युमपं हते हिरण्यं ददाति ज्योतिर्वै
हिरण्यज्योतिषैव तमोऽपं हतेऽथो तेजो वै हिरण्यन्तेजं
एवात्मन्धत्ते सुवर्नं घर्मः स्वाहा सुवर्नार्कः स्वाहा सुवर्नं
शुक्रः स्वाहा सुवर्नं ज्योतिः स्वाहा सुवर्नं सूर्यः स्वाहाको
वा एष यदग्निरसावादित्यः॥१८॥

अश्वमेधो यदेता आहुतीर्जुहोत्यर्काश्वमेधयोरेव
ज्योतींषि सं दधात्येष ह त्वा अर्काश्वमेधी
यस्यैतदग्नौ क्रियत आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्स
एतामप्रजापतिः प्रथमां चितिमपश्यत्तामुपाधत्त तदियमभवत्तं
विश्वकर्माब्रवीदुप त्वायानीति नेह लोकोऽस्तीति॥१९॥

अब्रवीत्स एतां द्वितीयां चितिमपश्यत्तामुपाधत्त
तदन्तरिख्यमभवत्स यज्ञः प्रजापतिमब्रवीदुप त्वायानीति
नेह लोकोऽस्तीत्यब्रवीत्स विश्वकर्माणमब्रवीदुप त्वायानीति
केन मोपैष्यसीति दिश्याभिरित्यब्रवीत्तन्दिश्याभिरुपैत्ता
उपाधत्त ता दिशः॥२०॥

अ॒भ॒व॒न्त्स॒ पर॑मे॒ष्ठी प्र॒जाप॑तिम॒ब्रवी॑दुप॒ त्वाया॒नीति॒ नेह॒
लो॒कोऽस्ती॑त्य॒ब्रवी॑त्स॒ वि॒श्वक॑र्माणं च॒ य॒ज्ञं चा॑ब्रवी॒दुप॑
वा॒माया॒नीति॒ नेह॒ लो॒कोऽस्ती॑त्य॒ब्रूता॑ ५ स ए॒तां
तृ॒तीयां चि॑तिम॒पश्य॑त्तामु॒पाध॑त् तद॒साव॑भव॒त्स आ॑दि॒त्यः
प्र॒जाप॑तिम॒ब्रवी॑दुप॒ त्वा॥ २१॥

आ॒या॒नीति॒ नेह॒ लो॒कोऽस्ती॑त्य॒ब्रवी॑त्स॒ वि॒श्वक॑र्माणं च॒
य॒ज्ञं चा॑ब्रवी॒दुप॑ वा॒माया॒नीति॒ नेह॒ लो॒कोऽस्ती॑त्य॒ब्रूता॑ ५
स पर॑मे॒ष्ठिन॑म॒ब्रवी॑दुप॒ त्वाया॒नीति॒ केन॑ मो॒पैष्य॑सीति॒
लो॒कम्पृ॑णयेत्य॒ब्रवी॑त्तं लो॒कम्पृ॑णयो॒पैत्तस्मा॑द॒या॒तया॑ग्नी
लो॒कम्पृ॑णा॒ऽया॒तया॑मा॒ ह्यसौ॑॥ २२॥

आ॒दि॒त्यस्ता॑नृष॒योऽब्रु॑वन्नुप॒ व आ॒या॒मेति॒ केन॑ न
उ॒पैष्य॑थेति॒ भू॒मेत्य॑ब्रुव॒न्तान्द्वा॑भ्यां चि॒ती॒भ्यामु॑पाय॒न्त्स
पञ्च॑चि॒तीकः॒ सम॑प॒द्यत॒ य ए॒वं वि॒द्वान॒ग्निं चि॑नुते भू॒याने॒व
भ॑वत्य॒भीमा॒ल्लो॒काञ्ज॑यति वि॒दुरे॑न॒ दे॒वा अथो॑ ए॒तासा॑मे॒व
दे॒वता॑ना॒ ५ सायु॑ज्यं गच्छति॥ २३॥

तम॑सा॒ऽऽदि॒त्योऽस्ती॑ति दि॒शं आ॑दि॒त्यः प्र॒जाप॑तिम॒ब्रवी॑दुप॒ त्वा॒ऽसौ पञ्च॑च॒त्वारि॑ ५ श॒च्चा॥ ६॥ [५]

वयो॒ वा अ॒ग्निर्यद॑ग्नि॒चित्प॒खिणो॑ऽश्नी॒यात्तमे॒वाग्नि॑म॒द्यादा॑र्ति॒म

व्रतं चरेत्संवत्सरं ५ हि व्रतं नाति पशुर्वा एष यदग्निर्हिनस्ति
 खलु वै तम्पशुर्य एनम्पुरस्तात्प्रत्यश्चमुपचरति तस्मात्पश्चात्प्राङ्मु-
 आत्मनोऽहिंसायै तेजोऽसि तेजो मे यच्छ पृथिवीं
 यच्छ ॥ २४ ॥

पृथिव्यै मां पाहि ज्योतिरसि ज्योतिर्मे यच्छान्तरिखं
 यच्छान्तरिखान्मा पाहि सुवरसि सुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ
 दिवो मां पाहीत्याहैताभिर्वा इमे लोका विधृता यदेता
 उपधात्येषां लोकानां विधृत्यै स्वयमातृणा उपधाय
 हिरण्येष्टका उप दधातीमे वै लोकाः स्वयमातृणा
 ज्योतिर्हिरण्यय्यैस्वयमातृणा उपधाय ॥ २५ ॥

हिरण्येष्टका उपदधातीमानेवैताभिर्लोकाज्योतिष्मतः
 कुरुतेऽथो एताभिरेवास्मा इमे लोकाः प्र भान्ति यास्ते अग्ने
 सूर्ये रुचं उद्यतो दिवंमातृन्वन्ति रश्मिभिः। ताभिः सर्वाभी
 रुचे जनाय नस्कृधि। या वो देवाः सूर्ये रुचो गोष्वश्वेषु या
 रुचः। इन्द्राग्नी ताभिः सर्वाभी रुचं नो धत्त बृहस्पते। रुचं
 नो धेहि ॥ २६ ॥

ब्राह्मणेषु रुचं राजंसु नस्कृधि। रुचं विश्वेषु शूद्रेषु

मयि धेहि रुचा रुचम्। द्वेधा वा अग्निं चिक्यान्स्य
यशं इन्द्रियं गच्छत्यग्निं वा चितमीजानं वा यदेता
आहुतीर्जुहोत्यात्मन्नेव यशं इन्द्रियं धत्त ईश्वरो वा एष
आर्तिमार्तोऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामति तत्त्वां यामि ब्रह्मणा
वन्दमान इति वारुण्यर्चा॥२७॥

जुहुयाच्छान्तिरेवैषाग्नेर्गुप्तिरात्मनो हविष्कृतो वा एष
योऽग्निं चिनुते यथा वै हविः स्कन्दत्येवं वा एष स्कन्दति
योऽग्निं चित्वा स्त्रियमुपैति मैत्रावरुण्यामिख्षया यजेत
मैत्रावरुणतामेवोपैत्यात्मनोऽस्कन्दाय यो वा अग्निमृतुस्थां
वेदतुर्ऋतुरस्मै कल्पमान एति प्रत्येव तिष्ठति संवत्सरो
वा अग्निः॥२८॥

ऋतुस्थास्तस्य वसन्तः शिरो ग्रीष्मो दखिणः
पृथ्वी वर्षाः पुच्छं शरदुत्तरः पृथ्वी हेमन्तो
मध्यम्पूर्वपृथ्वाश्चित्तयोऽपरपृथ्वाः पुरीषमहोरात्राणीष्टका
एष वा अग्निर्ऋतुस्था य एवं वेदतुर्ऋतुरस्मै कल्पमान
एति प्रत्येव तिष्ठति प्रजापतिर्वा एतं ज्यैष्ठ्यकामो न्यधत्त
ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छद्य एवं विद्वानग्निं चिनुते ज्यैष्ठ्यमेव

गच्छति॥२९॥

पृथिवीर्यच्छ यत्स्वयमातृणा उपायं धेहृचाग्निश्चिनुते त्रीणि च॥७॥—[६]

यदाकूतात्समसुस्रोद्धृदो वा मनसो वा सम्भृतं चखुषो
वा। तमनु प्रेहि सुकृतस्य लोकं यत्रर्षयः प्रथमजा ये
पुराणाः। एतं संधस्थ परि ते ददामि यमावहाच्छेवधिं
जातवेदाः। अन्वागन्ता यज्ञपतिर्वो अत्र तं स्म जानीत
परमे व्योमन्। जानीतादेनम्परमे व्योमन्देवाः सधस्था विद
रूपमस्य। यदागच्छात्॥३०॥

पृथिभिर्देवयानैरिष्टापूरै कृणुतादविरस्मै। सम्प्र
च्यवध्वमनु सम्प्र याताग्ने पथो देवयानान्कृणुध्वम्।
अस्मिन्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन्विश्वे देवा यजमानश्च सीदत।
प्रस्तरेण परिधिना सुचा वेद्यां च बर्हिषा। ऋचेमं यज्ञं
नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे। यदिष्टय्यत्परादानं यद्वत्तं या च
दखिषणा। तत्॥३१॥

अग्निर्वैश्वकर्मणः सुवर्देवेषु नो दधत्। येना सहस्रं वहंसि
येनाग्ने सर्ववेदसम्। तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे।
येनाग्ने दखिषणा युक्ता यज्ञं वहन्त्यृत्विजः। तेनेमं यज्ञं

नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे। येनाग्ने सुकृतः पथा मधोर्धारा
 व्यानशुः। तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे। यत्र धारा
 अनपेता मधोर्धृतस्य च याः। तदग्निर्वैश्वकर्मणः सुवर्देवेषु
 नो दधत्॥३२॥

आगच्छात्तद्व्यानशुस्तेनेमय्यज्ञत्रो वह सुवर्देवेषु गन्तवे चतुर्दश च॥७॥—[७]

यास्ते अग्ने समिधो यानि धाम या जिह्वा जातवेदो यो
 अर्चिः। ये ते अग्ने मेडयो य इन्द्रवस्तेभिरात्मानं चिनुहि
 प्रजानन्। उथ्सन्नयज्ञो वा एष यदग्निः किं वाहैतस्य क्रियते
 किं वा न यद्वा अध्वर्युरग्रेश्चिन्वन्नन्तरेत्यात्मनो वै तदन्तरैति
 यास्ते अग्ने समिधो यानि॥३३॥

धामेत्याहैषा वा अग्नेः स्वयंचितिरग्निरेव तदग्निं चिनोति
 नाध्वर्युरात्मनोऽन्तरैति चतस्र आशाः प्र चरन्त्वग्नय इमं
 नो यज्ञं नयतु प्रजानन्। घृतम्पिन्वन्नजरं सुवीरम्ब्रह्म
 समिद्धवत्याहुतीनाम्। सुवर्गाय वा एष लोकायोप धीयते
 यत्कूर्मश्चतस्र आशाः प्र चरन्त्वग्नय इत्याह॥३४॥

दिश एवैतेन प्र जानातीमं नो यज्ञं नयतु प्रजानन्त्रित्याह
 सुवर्गस्य लोकस्याभनीत्यै ब्रह्म समिद्धवत्याहुतीनामित्याह

ब्रह्मणा वै देवाः सुवर्गं लोकमायन् यद्वह्मण्वत्योपदधाति
 ब्रह्मणैव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमैति प्रजापतिर्वा एष
 यदग्निस्तस्य प्रजाः पशवश्छन्दांसि रूपं सर्वान्
 वर्णानिष्टकानां कुर्याद्रूपेणैव प्रजाम्पशूञ्छन्दांस्यव रुन्दे-
 ऽथो प्रजाभ्य एवैनम्पशुभ्यश्छन्दोभ्योऽवरुद्धं चिनुते॥३५॥

यान्यग्नय इत्याहेष्टकानां षोडश च॥८॥ [८]

मयि गृह्णाम्यग्ने अग्निं रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय
 सुवीर्याय। मयि प्रजाम्मयि वर्चो दधाम्यग्निं स्याम
 तनुवा सुवीराः। यो नो अग्निः पितरो हृथ्स्वन्तरमर्त्यो
 मर्त्या आविवेश। तमात्मन्परि गृह्णीमहे वयम्मा सो
 अस्मा अवहाय परा गात्। यदध्वर्युरात्मन्नग्निमगृहीत्वाग्निं
 चिनुयाद्योऽस्य स्वोऽग्निस्तमपि॥३६॥

यजमानाय चिनुयादग्निं खलु वै पशवोऽनूपं
 तिष्ठन्तेऽपक्रामुका अस्मात्पशवः स्युर्मयि गृह्णाम्यग्ने
 अग्निमित्याहात्मन्नेव स्वमग्निं दाधार नास्मात्पशवोऽपं
 क्रामन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति यन्मृचापश्चाग्नेरनाद्यमथ
 कस्मान्मृदा चाद्भिश्चाग्निश्चीयत इति यदद्भिः संयौति॥३७॥

आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वता॑ दे॒वता॑भिरे॒वैन॑ꣳ सꣳ सृ॑जति
यन्मृ॒दा चि॒नोती॑यं वा अ॒ग्निर्वै॑श्वा॒नरो॑ऽग्नि॒नैव॑ तद॒ग्निं
चि॒नोति॑ ब्रह्म॒वादि॒नो वद॑न्ति यन्मृ॒दा चा॒द्विश्वा॒ग्निश्ची॒यते॑-
ऽथ॒ कस्मा॑द॒ग्निरु॑च्यत इति॒ यच्छ॒न्दोभि॑श्चि॒नोत्य॒ग्नयो॑ वै
छ॒न्दाꣳसि॑ तस्मा॑द॒ग्निरु॑च्यतेऽथो॑ इ॒यं वा अ॒ग्निर्वै॑श्वा॒नरो
यत्॥ ३८॥

मृ॒दा चि॒नोति॑ तस्मा॑द॒ग्निरु॑च्यते हि॒रण्येष्ट॒का उप॑ दधाति
ज्योति॒र्वै हि॒रण्यं॑ ज्योति॒रेवा॒स्मिन्द॑धात्यथो तेजो॒ वै हि॒रण्यं॑
तेज॑ ए॒वात्म॑न्धत्ते यो वा अ॒ग्निꣳ स॒र्वतो॑मुखं चिनुते सर्वा॑सु
प्र॒जास्व॑न्नम॒त्ति सर्वा॑ दि॒शोऽभि॑ ज॒यति॑ गा॒यत्री॑म्पु॒रस्ता॒दुप॑
दधाति॒ त्रिष्टु॑भं द॒खिण॑तो जग॑तीम्प॒श्चाद॑नुष्टु॒भमुत्त॑रतः
प॒ङ्क्ति॑म्मध्यं ए॒ष वा अ॒ग्निः स॒र्वतो॑मुखस्तं य ए॒वं वि॒द्वाꣳश्चि॑नुते
सर्वा॑सु प्र॒जास्व॑न्नम॒त्ति सर्वा॑ दि॒शोऽभि॑ ज॒यत्यथो॑ दि॒श्येव॑
दि॒शम्प्र॑ व॒यति॑ तस्मा॑द्वि॒शि दि॒क्प्रोता॑॥ ३९॥

अपि॑ स॒य्यौति॑ वैश्वा॒नरो॑ यदे॒ष वै पञ्च॑विंशतिश्च॥ ९॥ [९]

प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत॒ सोऽस्मा॑त्सृष्टः प्रा॒ङ्गाद्र॑वत्तस्मा॒
अ॒श्वम्प्र॑त्या॑स्य॒त्स द॑खि॒णाव॑र्तत॒ तस्मै॑ वृ॒ष्णिम्प्र॑त्या॑स्य॒त्स

प्रत्यङ्ङावर्ततु तस्मां ऋषभम्प्रत्यास्यत्स उदङ्ङावर्ततु
तस्मै बस्तम्प्रत्यास्यत्स ऊर्ध्वोऽद्रवत्तस्मै पुरुषम्प्रत्यास्यत्
यत्पशुशीर्षाण्युपदधाति सर्वत एवैनम्॥४०॥

अवरुध्य चिनुत एता वै प्राणभृतश्चख्षुष्मतीरिष्टका
यत्पशुशीर्षाणि यत्पशुशीर्षाण्युपदधाति ताभिरेव
यजमानोऽमुष्मिल्लोके प्राणित्यथो ताभिरेवास्मां इमे लोकाः
प्र भान्ति मृदाभिलिप्योप दधाति मेध्यत्वाय पशुर्वा एष
यदग्निरन्नम्पशवं एष खलु वा अग्निर्यत्पशुशीर्षाणि यं
कामयेत कनीयोऽस्यान्नम्॥४१॥

स्यादिति संतरां तस्य पशुशीर्षाण्युप दध्यात्कनीय
एवास्यान्नम्भवति यं कामयेत समावदस्यान्नं स्यादिति
मध्यतस्तस्योप दध्यात्समावदेवास्यान्नम्भवति यं कामयेत
भूयोऽस्यान्नं स्यादित्यन्तेषु तस्य व्युदूह्योप दध्यादन्तत
एवास्मा अन्नमव रुद्धे भूयोऽस्यान्नम्भवति॥४२॥

एनमस्यान्नम्भूयोऽस्यान्नम्भवति॥१०॥ [१०]

स्तेगान्दष्ट्राभ्याम्मुण्डूकाञ्जम्येभिरादकां खादेनोर्जं
संसूदेनारण्यं जाम्बीलेन मृदम्बस्वेभिः शर्कराभिरवकामवकां

शर्करामुत्सादेन जिह्वामवक्रन्देन तालुः सरस्वतीं
जिह्वाग्रेण ॥ ४३ ॥

स्तेगान्धाविः शतिः ॥ ११ ॥

वाजः हनूभ्यामप आस्येनादित्याञ्छ्रुभिरुपयाममधरेणोष्ठे
सदुत्तरेणान्तरेणानूकाशम्प्रकाशेन बाह्यः स्तनयितुं निर्बाधेन
सूर्याग्नी चख्खुभ्यार्विद्युतौ कनानकाभ्यामशनिम्मस्तिष्केण
बलम्मज्जभिः ॥ ४४ ॥

वाजम्पञ्चविः शतिः ॥ १२ ॥

कूर्माञ्छ्रुफैरच्छलाभिः कपिञ्जलान्थसाम् कुष्ठिकाभिर्जवं
जङ्घाभिरगदं जानुभ्यार्वीर्यं कुहाभ्यां भयम्प्रचालाभ्याम्
गुहोपपृष्ठाभ्यामश्विनावः साभ्यामदितिः शीर्ष्णा निर्ऋतिं
निर्जाल्मकेन शीर्ष्णा ॥ ४५ ॥

कूर्मान्नयोविः शतिः ॥ १३ ॥

योक्त्रं गृध्राभिर्युगमानतेन चित्तम्मन्याभिः संक्रोशान्प्राणैः
प्रकाशेन त्वचम्पराकाशेनान्तराम्मशकान्केशैरिन्द्रः स्वपसा
वहेन बृहस्पतिः शकुनिसादेन रथमुष्णिहाभिः ॥ ४६ ॥

योऋमेकविंशतिः ॥ 14 ॥ [१४]

मित्रावरुणौ श्रोणीभ्यामिन्द्राग्नी शिखण्डाभ्यामिन्द्राबृहस्पती
 ऊरुभ्यामिन्द्राविष्णू अष्टीवद्धां सवितारम्पुच्छेन
 गन्धर्वाञ्छेपेनाप्सरसो मुष्काभ्याम्पर्वमानम्पायुना
 पवित्रम्पोत्राभ्यामाक्रमणं स्थूराभ्यां प्रतिक्रमणं
 कुष्ठाभ्याम् ॥ ४७ ॥

॥ 15 ॥ [१५]

इन्द्रस्य क्रोडोऽदित्यै पाजस्यन्दिशां जत्रवो
 जीमूतान्हृदयौपशाभ्यामन्तरिखम्पुरितता नभ उदर्येणेन्द्राणीमूर्
 वल्मीकान्क्लोम्रा गिरीन्म्लाशिभिः समुद्रमुदरेण वैश्वानरम्भस्मना ॥

मित्रावरुणाविन्द्रस्य द्वाविंशतिर्द्वाविंशतिः ॥ 16 ॥ [१६]

पूष्णो वनिष्ठुरन्धाहेः स्थूरगुदा सर्पान्गुदाभिर्ऋतून्पृष्टीभिर्दिव
 वसूनाम्प्रथमा कीकसा रुद्राणां द्वितीयादित्यानां
 तृतीयाङ्गिरसां चतुर्थी साध्यानां पञ्चमी विश्वेषां देवानां
 षष्ठी ॥ ४९ ॥

पूष्णश्चतुर्विंशतिः ॥ 17 ॥ [१७]

ओजो॑ ग्री॒वाभि॑र्नि॒र्ऋति॑म॒स्थभि॑रिन्द्र॑ꣳ स्वप॑सा वह॑न
रु॒द्रस्य॑ वि॒चलः॑ स्क्न्धो॑ऽहो॒रात्रयो॑र्द्वि॒तीयो॑र्धमा॒सानां॑ तृ॒तीयो॑
मा॒सां च॑तुर्थं ऋ॒तूनाम्प॑ञ्च॒मः संव॑त्सरस्य॑ ष॒ष्ठः॥ ५० ॥

ओजो॑ वि॒शतिः॥ 18 ॥ [१८]

आ॒न॒न्दं न॒न्दथु॑ना॒ काम॑म्प्रत्यासा॒भ्यां भ॒यꣳ शि॑तीम॒भ्यां
प्र॒शिष॑म्प्रशासा॒भ्याꣳ सूर्या॑चन्द्रमसौ वृ॒क्या॑भ्याꣳ श्याम॑शब॒लौ
म॒त॑स्त्राभ्या॒व्युष्टि॑ꣳ रू॒पेण॑ नि॒मृ॒क्ति॑मरू॒पेण॥ ५१ ॥

आ॒न॒न्दꣳ षोड॑श॥ 19 ॥ [१९]

अ॒ह॒र्माꣳसे॒न रा॒त्रि॒म्पीव॑सापो यू॒षेण॑ घृ॒तꣳ रसे॑न॒ श्यां
वस॑या दू॒षीका॑भि॒र्ह्रादु॒निम॑श्रु॒भिः पृ॒ष्वा॒न्दिव॑ꣳ रू॒पेण॑
न॒ख्य॑त्राणि॒ प्रति॑रू॒पेण॑ पृथि॒वीं च॑र्म॒णा छु॒वीं छु॒व्यो॑पाकृ॒ताय॑
स्वाहा॑ल॒ब्धाय॑ स्वाहा॑ हु॒ताय॑ स्वाहा॑॥ ५२ ॥

अ॒ह॒र्ऋ॒वि॒शतिः॥ 20 ॥ [२०]

अ॒ग्नेः प॑र॒ख्य॒तिः सर॑स्वत्यै॒ निप॑र॒ख्य॒तिः सोम॑स्य तृ॒तीया॒पां
च॑तुर्थ्योष॑धीनाम्पञ्च॒मी संव॑त्सरस्य॑ ष॒ष्ठी म॒रुताꣳ सप्त॑मी
बृ॒ह॒स्प॒तेर॑ष्ट॒मी मि॒त्रस्य॑ नव॒मी वरु॑णस्य दश॒मीन्द्र॑स्यैकाद॒शी

विश्वेषां देवानां द्वादशी द्यावापृथिव्योः पार्श्वय्यमस्य
पाटूरः॥५३॥

अग्नेरेकान्नत्रिंशत्॥21॥ [२१]

वायोः पंखतिः सरस्वतो निपंखतिश्चन्द्रमसस्तृतीया
नखत्राणां चतुर्थी सवितुः पश्चमी रुद्रस्य षष्ठी सर्पाणां
सप्तम्यर्यम्णोऽष्टमी त्वष्टुर्नवमी धातुर्दशमीन्द्राण्या
एकादश्यदित्यै द्वादशी द्यावापृथिव्योः पार्श्वय्यम्यै
पाटूरः॥५४॥

वायोरष्टाविंशतिः॥22॥ [२२]

पन्थामनूवृग्भ्यां संततिः स्नावन्याभ्यां शुकांन्पित्तेन
हरिमाणं यक्रा हलींखणान्यापवातेन कूश्माञ्छकंभिः
शवर्तानूवध्येन शुनो विशसनेन सर्पाल्लोहितगन्धेन वयांसि
पक्कगन्धेन पिपीलिकाः प्रशादेन॥५॥

पन्थान्द्वाविंशतिः॥23॥ [२३]

क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी विश्वैर्देवैर्यज्ञियैः संविदानः। स नो नय
सुकृतस्य लोकं तस्य ते वयं स्वधया मदेम॥५६॥

क्रमैरष्टादश॥24॥ [२४]

द्यौस्ते पृष्ठम्पृथिवी सधस्थमात्मान्तरिख्यः समुद्रो योनिः
सूर्यस्ते चख्खुर्वतः प्राणश्चन्द्रमाः श्रोत्रम्मासाश्चार्धमासाश्च
पर्वाण्यृतवोङ्गानि संवत्सरो महिमा॥५७॥

द्यौः पञ्चविंशतिः॥25॥ [२५]

अग्निः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं लोकमजयद्यस्मिन्नाग्निः
स ते लोकस्तं जैष्यस्यथाव जिघ्र वायुः पशुरासीत्तेनायजन्त
स एतं लोकमजयद्यस्मिन्वायुः स ते लोकस्तस्मात्त्वान्तरैष्यामि
यदि नावजिघ्रस्यादित्यः पशुरासीत्तेनायजन्त स एतं
लोकमजयद्यस्मिन्नादित्यः स ते लोकस्तं जैष्यसि
यद्यवजिघ्रसि॥५८॥

यस्मिन्नष्टौ च॥26॥ [२६]

प्राचीनवःश्रय्यावन्त ऋक्सामे वाग्वै देवेभ्यो देवा वै देवयजनङ्गदूश्च तद्धिरण्यः षट्पदानि
ब्रह्मवादिनो विचित्यो यत्कलया ते वारुणो वै क्रीतस्सोम एकादश॥11॥ प्राचीनवःश्रु
स्वाहेत्याहु येऽन्तश्शरा ह्येष सन्तपसा च यत्कर्णगृहीतेति लोमतो वारुणषट्सप्ततिः॥76॥

प्राचीनवःश्रम्परिचरति॥ [२७]

॥ काण्डम् ६ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

प्राचीनव॑शं करोति देवमनु॒ष्या दि॒शो व्य॑भजन्त॒
 प्राची॑न्दे॒वा द॑खि॒ष्णा पि॒तरः प्र॒तीची॑म्मनु॒ष्या उदी॑ची॒
 रु॒द्रा यत्प्राचीनव॑शं करोति दे॒वलोक॑मे॒व तद्यज॑मान॒
 उ॒पाव॑र्तते परि॑ श्रयत्यन्तर्हि॒तो हि दे॒वलोक॑ो म॒नुष्यलो॒का॒
 न्नास्माल्लो॒कात्स्वेत॑व्यमि॒वेत्याहुः को हि तद्वे॒द यद्य॒मुष्मि॑ल्लो॒के॒
 ऽस्ति॑ वा न वेति॑ दि॒ख्वती॑का॒शान्क॑रोति॥१॥

उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑र॒भिजि॑त्यै केशश्म॒श्रु व॑पते न॒खानि॒ नि
 कृ॑न्तते मृ॒ता वा ए॒षा त्वग॑मे॒ध्या यत्केश॑श्म॒श्रु मृ॒तामे॒व
 त्वच॑ममे॒ध्याम॑प॒हत्य॑ य॒ज्ञियो॑ भू॒त्वा मे॒धमु॑पैत्यङ्गि॒रसः
 सु॒वर्गं लो॒कय्य॑न्तो॒ऽप्सु दी॑र्खात॒पसी॒ प्रावे॑शयन्न॒प्सु स्ना॑ति
 सा॒ख्यादे॒व दी॑र्खात॒पसी॒ अव॑ रु॒द्धे ती॒र्थे स्ना॑ति ती॒र्थे हि ते
 ताम्प्रावे॑शयन्ती॒र्थे स्ना॑ति॥२॥

ती॒र्थमे॒व संमा॑नानां भवत्य॒पोऽश्जा॑त्यन्तर॒त ए॒व मे॒धयो॑
 भव॑ति वास॑सा दी॒र्खय॑ति सौ॒म्यं वै र॒ख्यौम॑न्दे॒वता॑या

सोमं मे ष देवतामुपैति यो दीर्ख्यते सोमस्य तनूरसि तनुवम्मे
पाहीत्याह स्वामेव देवतामुपैत्यथो आशिषमेवैतामा शास्ते-
ऽग्नेस्तूषाधानं द्वाँयोर्वातपानं म्पितृणान्नीविरोषधीनाम्प्रघातः ॥ ३ ॥

आदित्यानां प्राचीनतानो विश्वेषान्देवानामोतुर्नख्यत्राणामतीव
एतत्सर्वदेवत्यं यद्वासो यद्वाससा दीर्ख्यति सर्वाभिरेवैनं
देवताभिर्दीर्ख्यति बहिःप्राणो वै मनुष्यस्तस्याशनम्प्राणो-
ऽश्जाति सप्राण एव दीर्ख्यत आशितो भवति
यावानेवास्य प्राणस्तेन सह मेधमुपैति घृतं देवानाम्मस्तु
पितृणान्निष्पेक्कम्मनुष्याणान्तद्वै ॥ ४ ॥

एतत्सर्वदेवत्यं यन्नवनीतय्यन्नवनीतेनाभ्यङ्गे सर्वा
एव देवताः प्रीणाति प्रच्युतो वा एषोऽस्माल्लोकादगतो
देवलोकय्यो दीर्ख्यतोऽन्तरेव नवनीतन्तस्मान्नवनीतेनाभ्यङ्गे-
ऽनुलोमय्यं जुषा व्यावृत्त्या इन्द्रो वृत्रमहन्तस्य कनीनिका
परापतत्तदाञ्जनमभवद्यदाङ्गे चरख्युरेव भ्रातृव्यस्य वृङ्गे
दख्यिणम्पूर्वमाङ्गे ॥ ५ ॥

सव्यं हि पूर्वम्मनुष्या आञ्जते न नि धावते नीव हि
मनुष्या धावन्ते पञ्च कृत्व आङ्गे पञ्चाख्यरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो

य॒ज्ञो य॒ज्ञमे॒वाव॑ रु॒द्धे परि॑मित॒माङ्गेऽप॑रि॒मित॒ः हि म॑नु॒ष्या
आ॒ञ्जते॒ सत॑ल॒याङ्गेऽप॑तूल॒या हि म॑नु॒ष्या आ॒ञ्जते॒ व्यावृ॑त्त्यै
यद॑प॒तूल॒याञ्जीत॑ व॒ज्रं इव॑ स्या॒थ्सत॑ल॒याङ्गे मि॒त्रत्वाय॑॥६॥

इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्त्सोऽ३ पोऽ३ भ्य॑म्रियत॒ तासा॒य्यन्मे॑ध्यं
य॒ज्ञिय॒ः सदे॒वमा॑सी॒त्तदपो॑द॒क्राम॑त्ते द॒र्भा अ॑भव॒न्
यद॑र्भ॒पुञ्जी॒लैः प॒वय॑ति॒ या ए॒व मे॒ध्या य॒ज्ञियाः सदे॒वा
आप॑स्ताभि॒रेवैन॑म्पवयति॒ द्वाभ्या॑ पवयत्य॒होरा॒त्राभ्या॑मे॒वैन॑म्पवय
त्रि॒भिः प॑वयति॒ त्रय॑ इ॒मे लो॒का ए॒भिरे॒वैन॑ लो॒कैः प॑वयति
प॒ञ्चभिः॑॥७॥

प॒वय॑ति॒ पञ्चा॑ख॒रा प॒ङ्क्तिः पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञो य॒ज्ञायै॒वैन॑म्पवयति
ष॒ङ्क्तिः प॑वयति॒ षड्वा ऋ॒तव॑ ऋ॒तुभि॒रेवैन॑म्पवयति स॒प्तभिः
पवयति॒ सप्त॑ छ॒न्दाँसि॑ छ॒न्दोभि॒रेवैन॑म्पवयति न॒वभिः
पवयति॒ नव॑ वै पु॒रुषे॑ प्रा॒णाः सप्रा॑णमे॒वैन॑म्पव-
य॒त्येक॑वि॒ंशत्या॑ पवयति॒ दश॑ ह॒स्त्या अ॒ङ्गुल॑यो दश॒
प॒द्या आ॒त्मैक॑वि॒ंशो यावा॑ने॒व पु॒रुष॑स्तमप॒रिवर्ग॑म्॥८॥

प॒वय॑ति॒ चि॒त्पति॑स्त्वा पु॒नात्वि॒त्याह॑ मनो॒ वै
चि॒त्पति॑र्मन॒सैवैन॑म्पवयति॒ वाक्प॑ति॒स्त्वा पु॒नात्वि॒त्याह॑

वा॒चै॒वैन॑म्पवयति दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता पु॑ना॒त्वित्या॑ह सवि॒तृप्र॑सूत
ए॒वैन॑म्पवयति॒ तस्य॑ ते पवि॒त्रप॑ते प॒वित्रे॑ण॒ यस्मै॑ कम्पु॒ने
तच्छ॑केय॒मित्या॑हाशि॒षमे॒वैता॑मा शा॒स्ते॥ ९ ॥

अ॒ती॒का॒शा॒न्करो॒त्यव॑शयन्ती॒र्थे स्ना॑ति प्र॒घा॒तो म॑नु॒ष्या॑णा॒न्तद्वा आ॑ङ्गं मि॒त्रत्वा॑यं

प॒ञ्चभि॑र॒परि॒वर्ग॑म॒ष्टाच॑त्वारि॒९श॑च्च॥ १ ॥ [१]

याव॑न्तो॒ वै दे॒वा य॒ज्ञाया॑पुन॒त त ए॒वाभ॑वन्॒ य ए॒वं वि॒द्वान्
य॒ज्ञाय॑ पु॒नी॒ते भव॑त्ये॒व ब॒हिः प॑वयित्वान्तः प्र पा॑दयति
मनु॑ष्यलो॒क ए॒वैन॑म्पवयित्वा पृ॒तन्दे॑वलो॒कम्प्र ण॑य॒त्यदी॑र्षित॒
एक॑याहु॒त्येत्या॑हुः सु॒वेण॑ च॒तस्रो॑ जुहोति दीर्षि॒तत्वाय॑ सु॒चा
प॑ञ्च॒मीम्पश्चा॑र्षरा प॒ङ्क्तिः॑ पाङ्क्तौ॑ य॒ज्ञो य॒ज्ञमे॒वाव॑ रु॒न्द्ध आ॑कू॒त्यै
प्र॒युजे॒ऽग्नये॑॥ १० ॥

स्वाहे॒त्याहा॑कू॒त्या हि पुरु॑षो य॒ज्ञम॒भि प्र॑यु॒ङ्क्ते य॒जेये॒ति
मे॒धायै॑ मन॑से॒ऽग्नये॑ स्वाहे॒त्याह॑ मे॒धया॑ हि मन॑सा॒ पुरु॑षो
य॒ज्ञम॒भिगच्छ॑ति॒ सर॑स्वत्यै पू॒ष्णे॑ऽग्नये॑ स्वाहे॒त्याह॑ वा॒ग्वै
सर॑स्वती पृथि॒वी पू॒षा वा॒चैव॑ पृथि॒व्या य॒ज्ञम्प्र यु॑ङ्क्त॒ आपो॑
दे॒वीर्बृ॑हतीर्वि॒श्वश॑म्भुव॒ इत्या॑ह॒ या वै वर्ष्या॑स्ताः॥ ११ ॥

आपो॑ दे॒वीर्बृ॑हतीर्वि॒श्वश॑म्भुवो॒ यदे॒तद्य॒जुर्न ब्रू॑याद्वि॒व्या

आपोऽशा॑न्ता इ॒मल्लो॑कमा गच्छे॒युरापो॑ दे॒वीर्बृ॑हतीर्वि॒श्वश॑म्भुव॒
इत्या॑हा॒स्मा ए॒वैना॑ लो॒काय॑ शमयति॒ तस्मा॑च्छा॒न्ता
इ॒मल्लो॑कमा गच्छन्ति॒ द्यावा॑पृथि॒वी इत्या॑ह॒ द्यावा॑पृथि॒व्योर्हि
य॒ज्ञ उ॒र्वन्तरि॑ख्यमि॒त्याहान्तरि॑ख्ये॒ हि य॒ज्ञो बृ॑हस्पति॑र्नो
ह॒विषा॑ वृधातु॥१२॥

इत्या॑ह॒ ब्रह्म॒ वै दे॒वाना॑म्बृहस्पति॑र्ब्रह्म॑णै॒वास्मै॑ य॒ज्ञमव॑
रुन्दे॒ यद्व्या॑द्विधेरिति॑ य॒ज्ञस्था॑णुमृच्छेद्वृ॒धात्वित्या॑ह
य॒ज्ञस्था॑णुमे॒व परि॑ वृणक्ति॒ प्रजा॑पतिर्य॒ज्ञम॑सृजत॒
सोऽस्मा॑त्सृष्टः॒ परा॑ङ्मि॒त्स प्र य॒जुर॒ह्नीना॑त्प्र॒ साम्
तमृ॑गुदयच्छद्यदृगुदयच्छत्तदौ॒द्ब्रह्म॑णस्यौ॒द्ब्रह्म॑णत्वमृ॒चा॥१३॥

जुहोति॑ य॒ज्ञस्योद्य॑त्या अनुष्टुप्छन्द॑सामुदयच्छदित्या॑हुस्तस्मा॑
जुहोति॑ य॒ज्ञस्योद्य॑त्यै द्वाद॑श वा॒त्सब॒न्धान्यु॑दयच्छन्नि॒त्याहु॑स्तस्मा॑
दी॒र्षय॑न्ति॒ सा वा ए॒षर्ग॑नुष्टु॒ग्वाग॑नुष्टु॒ग्यदे॑तय॒र्चा दी॒र्षय॑ति
वा॒चैवै॒न॒९ सर्व॑या दी॒र्षय॑ति॒ विश्वे॑ दे॒वस्य॑ ने॒तुरि॑त्या॒ह
सावि॒त्र्यैते॑न॒ मर्तो॑ वृणीत॒ सख्य॑म्॥१४॥

इत्या॑ह॒ पितृ॑दे॒वत्यै॑तेन॒ विश्वे॑ रा॒य इ॑षुध्यसीत्या॑ह
वैश्व॑दे॒व्यैते॑न॒ द्युम॑न् वृणीत॒ पुष्य॑स॒ इत्या॑ह॒ पौष्ण्यै॑तेन॒ सा

वा ए॒ष॒र्क्ष॒सर्व॑दे॒व॒त्या॑ यदे॒त॒य॒र्चा दी॒र्ख॒य॒ति॒ सर्वा॑भि॒रे॒वैनं॑
 दे॒व॒ताभि॑र्दी॒र्ख॒य॒ति॒ स॒प्ता॒र्ख॒र॒म्प्र॒थ॒म॒म्प॒द॒म॒ष्टा॒र्ख॒राणि॑ त्रीणि
 या॒नि॒ त्रीणि॑ ता॒न्य॒ष्टावु॑प॒ यन्ति॑ या॒नि॒ च॒त्वारि॑ ता॒न्य॒ष्टौ
 यद॒ष्टा॒र्ख॒रा तेन॑॥१५॥

गा॒य॒त्री यदे॒का॒द॒शा॒र्ख॒रा तेन॑ त्रि॒ष्टु॒ग्य॒द्वा॒द॒शा॒र्ख॒रा तेन॑
 ज॒ग॒ती सा वा ए॒ष॒र्क्ष॒सर्वा॑णि॒ छ॒न्दा॑सि॒ यदे॒त॒य॒र्चा दी॒र्ख॒य॒ति॒
 स॒र्वे॑भि॒रे॒वैनं॑ छ॒न्दो॑भि॒र्दी॒र्ख॒य॒ति॒ स॒प्ता॒र्ख॒र॒म्प्र॒थ॒म॒म्प॒द॑
 स॒प्त॒प॒दा श॒क्र॒री प॒श॒वः श॒क्र॒री प॒शू॒ने॒वाव॑ रु॒न्ध्र
 ए॒क॒स्मा॒द॒र्ख॒रा॒दना॑प्त॒म्प्र॒थ॒म॒म्प॒द॒न्त॒स्मा॒द्य॒द्वा॒चोऽना॑प्त॒न्त॒न्म॑नु॒ष्या
 उप॑ जी॒व॒न्ति पू॒र्ण॒या जु॒होति॑ पू॒र्ण इ॒व हि प्र॒जाप॑तिः
 प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॒ न्यून॑या जु॒होति॑ न्यू॒ना॒द्धि प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा
 अ॒सृ॒ज॒त प्र॒जाना॑सृ॒ष्ट्यै॑॥१६॥

अ॒ग्नये॑ ता वृ॒धात्वृ॒चा स॒ख्य॒न्तेन॑ जु॒होति॑ पञ्च॒दश॑ च॥२॥ [२]

ऋ॒क्स॒ामे वै दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञा॒याति॑ष्ठ॒माने॒ कृष्णो॑
 रू॒पं कृ॒त्वाप॒क्र॒म्या॑ति॒ष्ठ॒तान्ते॑ऽम॒न्य॒न्त॒ यं वा इ॒मे
 उ॒पाव॑त्स्य॒तः स इ॒दं भ॑विष्य॒तीति॑ ते उ॒पा॒म॒त्र॒य॒न्त॒ ते
 अ॒हो॒रा॒त्रयो॑र्महि॒मानं॑म॒प॒नि॒धाय॑ दे॒वानु॑पाव॒र्तेता॑मेष वा ऋ॒चो

वर्णो॑ यच्छुक्लं॑ कृष्णाजिनस्यैष॑ साम्नो॑ यत्कृष्णमृक्सामयोः॑
शिल्पे॑ स्थ॒ इत्या॑हर्क्षामे॒ एवाव॑ रुन्ध ए॒षः॥१७॥

वा अहो॑ वर्णो॑ यच्छुक्लं॑ कृष्णाजिनस्यैष॑ रात्रिया॑
यत्कृष्णं॑ यदे॒वैनयो॑स्तत्र॒ न्यक्तं॑ तदे॒वाव॑ रुन्धे॒ कृष्णाजिने॑न
दी॒र्षय॑ति ब्रह्म॑णो॒ वा ए॒तद्रूपं॑ यत्कृष्णाजिनम्ब्रह्म॑णै॒वैनं॑
दी॒र्षय॑ती॒मान्धिय॑ꣳ शि॒र्ष्यमाण॑स्य दे॒वेत्या॑ह यथा॒यजुरे॒वैतद्गर्भो॑
वा ए॒ष यद्दी॑र्षि॒त उ॒ल्बं वा॒सः प्रो॑र्णुते॒ तस्मा॑त्॥१८॥

गर्भाः॑ प्रावृ॑ता जायन्ते॒ न पुरा॑ सोम॑स्य क्र॒यादपो॑र्णीत
यत्पुरा॑ सोम॑स्य क्र॒यादपो॑र्णीत गर्भाः॑ प्र॒जानां॑ परा॒पातु॑काः
स्युः॑ क्री॒ते सोमेऽपो॑र्णुते॒ जाय॑त ए॒व तदथो॑ यथा
वसी॑याꣳसम्प्रत्यपो॑र्णुते॒ तादृ॑गे॒व तदङ्गि॑रसः॒ सुव॑र्गं
लो॒कय्य॑न्त ऊ॒र्जं व्य॑भजन्त॒ ततो॑ यद॒त्यशि॑ष्यत॒ ते श॒रा
अ॒भव॑न्नू॒र्ग्वै श॒रा यच्छ॑र॒मयी॑॥१९॥

मे॒खला॑ भव॒त्यूर्जमे॒वाव॑ रुन्धे मध्य॒तः सन्न॑ह्यति मध्य॒त
ए॒वास्मा॑ ऊ॒र्जं दधा॑ति॒ तस्मान्मध्य॑त ऊ॒र्जा भु॑ञ्जत ऊ॒र्ध्वं
वै पु॒रुष॑स्य॒ नाभ्यै॑ मे॒ध्यम॑वा॒चीन॑ममे॒ध्यं यन्मध्य॑तः॒ संन॑ह्यति॒
मे॒ध्यं चै॒वास्या॑मे॒ध्यं च॒ व्याव॑र्तयतीन्द्रो॑ वृ॒त्राय॑ वज्र॒म्प्राह॑र॒त्स

त्रेधा व्यभवत्स्फ्यस्तृतीयं रथस्तृतीयं यूपस्तृतीयम् ॥ २० ॥

येऽन्तःशरा अशीर्यन्त ते शरा अभवन्तच्छराणां
शरत्ववृजो वै शराः ख्युत्खलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो
यच्छरमयी मेखला भवति वज्रैणैव साख्यात्ख्युधम्भ्रातृव्यम्मध्यतो
ऽपं हते त्रिवृद्धवति त्रिवृद्धे प्राणस्त्रिवृतमेव प्राणम्मध्यतो
यजमाने दधाति पृथ्वी भवति रङ्गनाव्यावृत्त्यै मेखलया
यजमानन्दीख्यति योक्त्रेण पत्नीम्मिथुनत्वाय ॥ २१ ॥

यज्ञो दखिणामभ्यध्यायत्तां समभवत्तदिन्द्रोऽचायत्सो-
ऽमन्यत यो वा इतो जनिष्यते स इदम्भविष्यतीति
ताम्प्राविशत्तस्या इन्द्र एवाजायत सौऽमन्यत यो वै
मदितोऽपरो जनिष्यते स इदम्भविष्यतीति तस्या अनुमृश्य
योनिमाच्छिनत्सा सूतवशाभवत्तत्सूतवशायै जन्म ॥ २२ ॥

तां हस्ते न्यवेष्टयत् ताम्मृगेषु न्यदधात्सा
कृष्णविषाणाभवदिन्द्रस्य योनिरसि मा मां हिंसीरिति
कृष्णविषाणाम्प्र यच्छति सयोनिमेव यज्ञं करोति
सयोनिन्दखिणां सयोनिमिन्द्रं सयोनित्वाय कृष्यै त्वां
सुसस्याया इत्याहु तस्मादकृष्टपच्या ओषधयः पच्यन्ते

सुपिप्पुलाभ्यस्त्वौषधीभ्य इत्याहु तस्मादोषधयः फलं
गृह्णन्ति यद्धस्तेन॥ २३॥

कण्डूयेत पामनम्भावुकाः प्रजाः स्युर्यथस्मयेत
नग्नम्भावुकाः कृष्णविषाणया कण्डूयतेऽपिगृह्य स्मयते
प्रजानां गोपीथाय न पुरा दखिषणाभ्यो नेतोः
कृष्णविषाणामव चृतेद्यत्पुरा दखिषणाभ्यो नेतोः
कृष्णविषाणामवचृतेद्योनिः प्रजानां परापातुका स्यान्नीतासु
दखिषणासु चात्वाले कृष्णविषाणाम्प्रास्यति योनिर्वै यज्ञस्य
चात्वाल्य्योनिः कृष्णविषाणा योनावेव योनिन्दधाति यज्ञस्य
सयोनित्वाय॥ २४॥

रुन्ध एष तस्माच्छ्रमयी यूपस्तृतीयमिधुनत्वाय जन्म हस्तेनाष्टाचत्वारिंशच्च॥ ३॥।[३]

वाग्वै देवेभ्योऽपाक्रामद्यज्ञायातिष्ठमाना सा वनस्पतीन्प्राविश
वाग्वनस्पतिषु वदति या दुन्दुभौ या तूणवे या
वीणायाय्यँद्वाखितदण्डम्प्रयच्छति वाचमेवाव रुन्ध
औदुम्बरो भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुन्धे मुखेन
सम्मितो भवति मुखत एवास्मा ऊर्ज दधाति तस्मान्मुखत
ऊर्जा भुञ्जते॥ २५॥

क्री॒ते सोमे॑ मै॒त्रावरु॑णाय॒ द॒ण्ड॒म्प्र यच्छ॑ति मै॒त्रावरु॑णो
 हि पु॒रस्ता॑दृ॒त्विग्भ्यो॑ वाचं॑ वि॒भज॑ति॒ तामृ॑त्विजो॒ यज॑माने
 प्रति॑ ष्ठा॒पय॑न्ति॒ स्वाहा॑ य॒ज्ञम्मन॑सेत्या॒ह मन॑सा॒ हि
 पु॒रुषो॑ य॒ज्ञमभि॑गच्छ॒ति स्वाहा॑ द्यावा॑पृ॒थिवी॑भ्या॒मित्या॑ह
 द्यावा॑पृ॒थिव्योर्हि॑ य॒ज्ञः स्वा॒होरो॒रन्तरि॑ख्या॒दित्या॑हान्तरि॑ख्ये
 हि य॒ज्ञः स्वाहा॑ य॒ज्ञं वाता॑दार॒भ इत्या॑हायम्॥२६॥

वाव॑ यः पव॑ते॒ स य॒ज्ञस्तमे॒व सा॒ख्यादा॑ र॒भते॑ मु॒ष्टी
 क॑रोति॒ वाचं॑ यच्छ॒ति य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्या अदी॑र्खि॒ष्टाय॑म्ब्रा॒ह्मण
 इति॑ त्रि॒रुपा॑श्वा॒ह दे॒वेभ्य॑ ए॒वैन॑म्प्राह॒ त्रिरु॑च्चै॒रुभये॑भ्य ए॒वैनं॑
 दे॒वमनु॑ष्येभ्यः प्राह॒ न पु॒रा न॒ख्यत्रे॑भ्यो॒ वाचं॑ वि सृ॒जेद्य॑त्पु॒रा
 न॒ख्यत्रे॑भ्यो॒ वाचं॑ वि॒सृजे॑द्य॒ज्ञं विच्छि॑न्ध्यात्॥२७॥

उ॒दि॒तेषु॑ न॒ख्यत्रे॑षु व्र॒तं कृ॑णु॒तेति॑ वाचं॑ वि सृ॒जति॑
 य॒ज्ञव्र॑तो॒ वै दी॑र्खि॒तो य॒ज्ञमे॒वाभि॑ वाचं॑ वि सृ॒जति॑ यदि॑
 वि॒सृजे॑द्वै॒ष्णवी॑मृ॒चमनु॑ ब्रूयाद्य॒ज्ञो वै वि॑ष्णु॒र्यज्ञे॑नै॒व य॒ज्ञः
 सं त॑नोति॒ दैवी॑न्धिय॒म्मना॑मह॒ इत्या॑ह य॒ज्ञमे॒व तन्म॑दयति
 सु॒पा॒रा नो॑ अ॒सद्व॑श॒ इत्या॑ह व्यु॒ष्टिमे॒वाव॑ रु॒न्दे॥२८॥

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति॒ होत॒व्यं दी॑र्खि॒तस्य॑ गृ॒हा(३)इ॒ न

होत॒व्या(३)मिति॑ ह॒विर्वै दी॑र्खि॒तो य॒ज्जुहु॑याद्यज॑मानस्याव॒दाय॑
 जुहु॑याद्यन्न जु॒हुयाद्य॑ज्ञप॒रुरन्तरि॑याद्ये दे॒वा मनो॑जाता
 मनो॒युज् इत्या॑ह प्रा॒णा वै दे॒वा मनो॑जाता मनो॒युज्स्तेष्वे॒व
 प॒रोर्ख्यं जु॑होति॒ तन्ने॒वं हु॑तं ने॒वाहु॑तः॒ स्व॒पन्तं॒ वै दी॑र्खि॒तः
 र॒ख्याः॑सि जिघा॑सन्त्यग्निः॥ २९॥

खलु॑ वै र॒ख्योहा॑ग्रे त्वः॑ सु जा॑गृहि व॒यः
 सु म॑न्दिषीम॒हीत्या॑हाग्निमे॒वाधि॑पां कृ॒त्वा स्व॑पिति॒
 र॒ख्यंसा॒मप॑हत्या अ॒व्रत्य॑मि॒व वा ए॒ष क॑रोति॒ यो
 दी॑र्खि॒तः स्व॑पिति॒ त्वम॑ग्रे व्रत॒पा अ॒सीत्या॑हाग्निर्वै दे॒वानां॑
 व्रत॑पतिः॒ स ए॒वैनं॑ व्रत॒माल॑म्भयति दे॒व आ म॑र्त्येष्वेत्या॑ह
 दे॒वः॥ ३०॥

ह्येष॑ सन्मर्त्येषु॒ त्वं य॒ज्ञेष्वी॑ड्य॒ इत्या॑हैतः॒ हि य॒ज्ञेष्वी॑ड्यते-
 ऽप॒ वै दी॑र्खि॒तात्सु॑षुपुषं इन्द्रि॒यं दे॒वताः॑ क्रामन्ति॒ विश्वे॑
 दे॒वा अ॒भि मा॒माव॑वृ॒त्रन्नि॑त्याहेन्द्रि॒येणै॒वैनं॑ दे॒वता॑भिः सं न॑यति॒
 यदे॑तद्यजुर्न ब्रूयाद्याव॑त ए॒व प॒शून्भि दी॑र्ख्ये॒त ताव॑न्तोऽस्य
 प॒शवः॑ स्यू रास्वेय॑त्॥ ३१॥

सो॒मा भू॒यो भ॒रेत्या॑हाप॑रिमिताने॒व प॒शून्व॑ रु॒द्धे च॒न्द्रम॑सि॒

मम॒ भोगा॑य भ॒वेत्या॑ह यथादे॒वतमे॒वैनाः॑ प्रति॑ गृह्णाति वा॒यवे॑
 त्वा वरु॑णाय॒ त्वेति॑ यदे॒वमे॒ता नानु॑दिशेदयथादे॒वतं॑
 दखि॑षणा गमये॒दा दे॒वता॑भ्यो वृश्च्ये॒त यदे॒वमे॒ता अनु॑दिशति
 यथादे॒वतमे॒व दखि॑षणा गमयति॒ न दे॒वता॑भ्य॒ आ॥३२॥

वृश्च्य॒ते दे॒वीरा॑पो अपां नपा॒दित्या॑ह॒ यद्वो मे॒ध्यं य॒ज्ञिय॑
 सदे॒वं तद्वो मा॒वं क्रमि॑षमिति॒ वावै॑तदाहाच्छि॒न्नं तन्तु॑म्पृथि॒व्या
 अनु॑ गे॒षमि॑त्याह॒ सेतु॑मे॒व कृ॒त्वात्यै॑ति॥३३॥

भुञ्जतेऽयच्छि॒न्धाद्भु॒ज्येऽग्नि॑रा॒ह दे॒व इयं॑दे॒वता॑भ्य॒ आ त्रय॑स्त्रि॒शच्च॥४॥ ————— [४]

दे॒वा वै दे॒वय॑जनमध्यव॒साय॑ दि॒शो न प्राजा॑नन्तेऽ३
 न्यो॑न्यमुपा॒धाव॑न्त्वया॒ प्र जा॑नाम॒ त्वयेति॑ तेऽदि॑त्या॒
 सम॑ध्रियन्त॒ त्वया॒ प्र जा॑ना॒मेति॑ सा॒ब्रवी॑द्वरं॒ वृणै॑ मत्प्रा॒यणा
 ए॒व वो य॒ज्ञा म॑दु॒दय॑ना अ॒सन्निति॑ तस्मा॑दा॒दित्यः॑ प्रा॒यणी॑यो
 य॒ज्ञाना॑मा॒दित्य॑ उ॒दय॑नीयः॒ पञ्च दे॒वता॑ यजति॒ पञ्च दि॒शो
 दि॒शाम्प्र॑ज्ञा॒त्यै॥३४॥

अथो॒ पञ्चा॑खरा प॒ङ्क्तिः॑ पाङ्क्तो॒ यज्ञो॑ य॒ज्ञमे॒वाव॑ रु॒द्धे
 प॒थ्याः॑ स्व॒स्तिम॑यजन्प्राची॑मे॒व तया॑ दि॒शम्प्राजा॑नन्न॒ग्निना॑
 दखि॑षणा सोमे॑न प्र॒तीची॑ः सवि॒त्रोदी॑चीमदि॒त्योर्ध्वा॑म्प॒थ्याः॑

स्व॒स्तिं य॑जति॒ प्राची॑मे॒व तया॒ दिश॑म्प्र॒ जाना॑ति॒ पथ्या॑ः
स्व॒स्तिमि॑द्वा॒ग्नीषो॑मौ॒ यजति॒ चख्यु॑षी॒ वा ए॒ते य॒ज्ञस्य॒
यद॒ग्नीषो॑मौ॒ ताभ्या॑मे॒वानु॑ पश्यति॥ ३५॥

अ॒ग्नीषो॑मा॒विद्वा॑ सं॒वितारं॑ यजति॒ सवि॑तृप्र॒सूत ए॒वानु॑
पश्यति॒ सवि॑तार॒मिद्वा॑दि॒तिं यज॑ती॒यं वा अ॒दि॒तिर॒स्यामे॒व
प्र॑ति॒ष्ठायानु॑ पश्यत्यदि॒तिमि॑द्वा॒ मा॒रु॒तीमृ॑च॒मन्वा॑ह॒ म॒रुतो॒
वै दे॒वाना॒र्वि॑शो॒ देव॑वि॒शं खलु॑ वै कल्प॑मान॒मनु॑ष्यवि॒श-
मनु॑ कल्पते॒ यन्मा॑रु॒तीमृ॑च॒मन्वा॑ह॒ वि॒शां क्लृ॑त्यै॒ ब्रह्म॑वा॒दिनो॑
वदन्ति॒ प्रया॒जव॑दन॒नूया॒जम्प्रा॑य॒णीयं॑ का॒र्यम॑नूया॒जव॑त्॥ ३६॥

अ॒प्रया॒जमु॑दय॒नीय॑मि॒तीमे॒ वै प्र॑या॒जा अ॒मी अ॑नूया॒जाः
सैव॑ सा य॒ज्ञस्य॒ संत॑तिस्तत्तथा॒ न का॑र्य॒मात्मा॒ वै प्र॑या॒जाः
प्र॒जानू॑या॒जा यत्प्र॑या॒जान॑न्तरि॒यादा॒त्मान॑मन्तरि॒याद्य॑द॒नूया॒जान॑
खलु॑ वै य॒ज्ञस्य॒ वित॑तस्य॒ न क्रि॑यते॒ तदनु॑ य॒ज्ञः परा॑ भवति
य॒ज्ञम्परा॑भवन्तं॒ यज॑मानोऽनु॥ ३७॥

परा॑ भवति प्रया॒जव॑दे॒वानूया॒जव॑त्प्राय॒णीयं॑ का॒र्यम्प्रा॑जव॑दन्
नात्मान॑मन्तरेति॒ न प्र॒जां न य॒ज्ञः परा॑भवति॒ न यज॑मानः
प्राय॒णीय॑स्य निष्का॒स उ॑दय॒नीय॑म॒भि निर्व॑पति॒ सैव॑ सा

य॒ज्ञस्य॑ संत॑तिर्याः प्रा॒य॒णीय॑स्य या॒ज्यां य॒त्ता उ॑दय॒नीय॑स्य
 या॒ज्याः कुर्या॑त्परा॒ङ्मुं लो॒कमा रौ॑हे॒त्प्रमा॑यु॒कः स्या॒द्याः
 प्रा॒य॒णीय॑स्य पुरो॒नुवा॒क्या॑स्ता उ॑दय॒नीय॑स्य या॒ज्याः
 करो॑त्य॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति॑ तिष्ठति॥ ३८॥

प्रज्ञा॑त्यै पश्य॑त्यनू॒याज॑व॒द्यज॑मानोऽनु॑ पुरो॒नुवा॒क्या॑स्ता अ॒ष्टौ च॑॥५॥—————[५]

क॒द्रूश्च॒ वै सु॑प॒र्णी चा॑त्मरू॒पयो॑रस्पर्धेता॒५ सा क॒द्रूः
 सु॑प॒र्णीम॑जय॒त्साब्र॑वी॒त्तृती॑यस्यामि॒तो दि॒वि सोम॑स्त॒मा ह॑र॒
 तेना॒त्मानं॑ निष्क्री॑णीष्वेती॒यं वै क॒द्रूर॑सौ सु॑प॒र्णी छ॒न्दा॑सि
 सौप॑र्ण्याः साब्र॑वीदस्मै वै पि॒तरौ पु॒त्रान्बि॑भृतस्तृती॒यस्यामि॑तो
 दि॒वि सोम॑स्त॒मा ह॑र॒ तेना॒त्मानं॑ निष्क्री॑णीष्व॥ ३९॥

इति॑ मा क॒द्रूर॑वोच॒दिति॑ जग॒त्युद॑प॒तच्च॑तु॒र्दशा॑ख॒वरा
 स॒ती साप्रा॑प्य॒ न्य॑वर्तत॒ तस्यै॑ द्वे अ॒खरे॑ अमी॒येता॒५ सा
 प॒शुभि॑श्च दी॒खया॑ चागच्छ॒त्तस्मा॑ज्जग॒ती छ॒न्द॑साम्पश॒व्य॑त॒मा
 तस्मा॑त्पशु॒मन्तं॑ दी॒खोप॑ नमति त्रि॒ष्टुगु॑द॒पत॑त्रयो॒दशा॑ख॒वरा
 स॒ती साप्रा॑प्य॒ न्य॑वर्तत॒ तस्यै॑ द्वे अ॒खरे॑ अमी॒येता॒५ सा
 द॒खि॑णाभिश्च॥ ४०॥

तप॑सा चागच्छ॒त्तस्मा॑त्रि॒ष्टुभो॑ लो॒के मा॒ध्यंदि॑ने॒ सव॑ने

दखिषणा नीयन्त एतत्खलु वाव तप इत्याहुयः स्वं
 ददातीति गायत्र्युदपतच्चतुरखरा सत्यजया ज्योतिषा
 तमस्या अजाभ्यरुद्ध तदजाया अजत्वः सा सोमं
 चाहरच्चत्वारि चारखराणि साष्टारखरा समपद्यत ब्रह्मवादिनो
 वदन्ति॥४१॥

कस्मात्सत्याद्वायत्री कनिष्ठा छन्दसाः सती
 यज्ञमुखम्परीयायेति यदेवादः सोममाहरत्तस्माद्यज्ञमुखम्पर्येत
 तस्मात्तेजस्विनीतमा पञ्चा द्वे सवने समगृह्णान्मुखेनैकय्यन्मुखेन
 समगृह्णत्तदधयत्तस्माद्वे सवने शुक्रवती प्रातःसवनं च
 माध्यंदिनं च तस्मात्तृतीयसवनं ऋजीषमभि षुण्वन्ति
 धीतमिव हि मन्यन्ते॥४२॥

आशिरमव नयति सशुक्रत्वायाथो सम्भरत्येवैनत्तः
 सोममाह्रियमाणं गन्धर्वो विश्वावसुः पर्यमुष्णात्स तिस्रो
 रात्रीः परिमुषितोऽवसत्तस्मात्तिस्रो रात्रीः क्रीतः सोमो वसति
 ते देवा अब्रुवन्स्त्रीकामा वै गन्धर्वाः स्त्रिया निष्क्रीणामेति ते
 वाचः स्त्रियमेकहायनीं कृत्वा तया निरक्रीणन्त्सा रोहिद्रूपं
 कृत्वा गन्धर्वेभ्यः॥४३॥

अ॒प॒क्र॒म्या॒ति॒ष्ठ॒त्तद्रो॒हितो॒ जन्म॒ ते दे॒वा अ॑ब्रुव॒न्नप॑
 यु॒ष्मद॑क्र॒मी॒न्नास्मानु॑पाव॒र्तते॒ वि ह॑व्यामहा इति॒ ब्रह्म॑ गन्ध॒र्वा
 अव॑द॒न्नगा॑यन्दे॒वाः सा दे॒वान्गाय॑त उ॒पाव॑र्तत॒ तस्मा॑द्गाय॒न्तः॒
 स्त्रियः॑ कामयन्ते॒ कामु॑का ए॒नः॒ स्त्रियो॑ भवन्ति॒ य ए॒वं
 वेदा॑थो॒ य ए॒वं वि॒द्वानपि॒ जन्ये॑षु भव॒ति तेभ्य॑ ए॒व द॑दत्यु॒त
 यद्व॒हुत॑याः॥ ४४॥

भव॒न्त्येक॑हाय॒न्या क्री॑णाति॒ वाचै॑वैनः॒ सर्व॑या क्रीणाति॒
 तस्मा॑दे॒कहा॑य॒ना म॒नुष्या॑ वाचं॒ वद॑न्त्यकू॒टयाऽकर्ण॑याऽ
 का॑ण॒याऽश्लो॑ण॒याऽसप्त॑शफ॒या क्री॑णाति॒ सर्व॑यै॒वैनं॑ क्रीणाति॒
 यच्चे॒तया॑ क्रीणी॒याद्दुश्च॑र्मा॒ यज॑मानः स्या॒द्यत्कृ॑ष्ण॒यानु॑स्तर॒णी
 स्यात्प्र॒मायु॑को॒ यज॑मानः स्या॒द्यद्वि॑रू॒पया॒ वात्र॑घ्नी
 स्यात्स॒ वान्यं॑ जिनी॒यात्तं वान्यो॑ जिनी॒याद॑रु॒णया॑
 पिङ्गा॒ख्या क्री॑णात्ये॒तद्वै सोम॑स्य रू॒पः स्वयै॑वैनं॑ दे॒वत॑या
 क्रीणाति॥ ४५॥

निष्क्रीणीष्व॒ दखि॑णाभिश्च॒ वदन्ति॒ मन्य॑न्ते गन्धर्वेभ्यो॑ बहु॒तयाः॒ पिङ्गा॒ख्या दशं॑ च॥ ६॥ [६]

तद्वि॑रण्यमभवत्तस्मा॑द्ब्र॒ह्मो हि॑रण्यम्पुनन्ति॒ ब्रह्म॑वा॒दिनो॑
 वदन्ति॒ कस्मा॑त्स॒त्याद॑न॒स्थिके॑न॒ प्रजाः॒ प्रवी॑यन्तेऽ-

स्थन्वतीर्जायन्त इति यद्धिरण्यं घृतेऽवधाय जुहोति
 तस्मादनस्थिकेन प्रजाः प्रवीयन्तेऽस्थन्वतीर्जायन्त एतद्वा
 अग्नेः प्रियं धाम यद्धृतं तेजो हिरण्यमियं ते शुक्र तनूरिदं
 वर्च इत्याह सतेजसमेवैनं सतनुम्॥४६॥

करोत्यथो सम्भरत्येवैन्यँदबद्धमवदध्याद्गर्भाः प्रजानां
 परापातुकाः स्युर्बद्धमव दधाति गर्भाणां धृत्यै निष्टर्क्यम्बध्नाति
 प्रजानां प्रजननाय वाग्वा एषा यथ्सोमक्रयणी जूरसीत्याह
 यद्धि मनसा जवते तद्वाचा वदति धृता मनसेत्याह मनसा
 हि वाग्धृता जुष्टा विष्णाव इत्याह॥४७॥

यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञायैवैनां जुष्टां करोति तस्यांस्ते
 सत्यसंवसः प्रसव इत्याह सवितृप्रसूतामेव वाचमव रुद्धे
 काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञं रख्यांसि जिघांसन्त्येष
 खलु वा अरख्योहतः पन्था योऽग्रेश्च सूर्यस्य च सूर्यस्य
 चख्युरारुहमग्रेरख्याः कुनीनिकामित्याह य एवारख्योहतः
 पन्थास्तं समारोहति॥४८॥

वाग्वा एषा यथ्सोमक्रयणी चिदसि मनासीत्याह
 शास्त्येवैनामेतत्तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्ते चिदसीत्याह

यद्धि मनसा चेतयते तद्वाचा वदति मुनासीत्याह यद्धि
मनसाभिगच्छति तत्करोति धीरसीत्याह यद्धि मनसा
ध्यायति तद्वाचा॥४९॥

वदति दखिणासीत्याह दखिणा ह्येषा यज्ञियासीत्याह
यज्ञियामेवैनं करोति खत्रियासीत्याह खत्रिया
ह्येषादितिरस्युभयतःशीर्ष्णीत्याह यदेवादित्यः प्रायणीयो
यज्ञानामादित्य उदयनीयस्तस्मादेवमाह यदबद्धा स्यादयता
स्याद्यत्पदिबद्धानुस्तरणी स्यात्प्रमायुको यजमानः
स्यात्॥५०॥

यत्कर्णगृहीता वार्त्रघ्नी स्यात्स वान्यं जिनीयात्तं
वान्यो जिनीयान्मित्रस्त्वा पदि बध्नात्वित्याह मित्रो
वै शिवो देवानान्तेनैवैनं पदि बध्नाति पूषाध्वनः
पात्वित्याहेयं वै पूषेमामेवास्या अधिपामकस्समष्ट्या
इन्द्रायाध्यख्यायेत्याहेन्द्रमेवास्या अध्यख्यं करोति॥५१॥

अनु त्वा माता मन्यतामनु पितेत्याहानुमतयैवैनया
क्रीणाति सा देवि देवमच्छेहीत्याह देवी ह्येषा देवः सोम
इन्द्राय सोममित्याहेन्द्राय हि सोम आह्रियते यदेतद्यजुर्न

ब्रूयात्परा॑च्ये॒व सोम॑क्रय॒णीयाद्रु॑द्रस्त्वा वर्तय॒त्वित्या॑ह रु॒द्रो वै
क्रूरः॥५२॥

दे॒वाना॑न्तमे॒वास्यै॑ प॒रस्ता॑द्वधा॒त्यावृ॑त्त्यै क्रूरमि॑व वा
ए॒तत्क॑रोति॒ यद्रु॑द्रस्य॑ की॒र्तय॑ति मि॒त्रस्य॑ प॒थेत्या॑ह शान्त्यै॑
वा॒चा वा ए॒ष वि क्री॑णीते॒ यः सोम॑क्रय॒ण्या स्व॑स्ति
सोम॑सखा पु॒नरेहि॑ सह र॒य्येत्या॑ह वा॒चैव वि॒क्रीय॑
पुन॑रा॒त्मन्वाच॑ ध॒त्तेऽनु॑पदासुकास्य॒ वाग्भ॑वति॒ य एवं
वेद॑॥५३॥

सतनु॑र्विष्णव॒ इत्या॑ह स॒मारो॑हति॒ ध्याय॑ति॒ तद्वा॒चा यज॑मानः स्यात्क॑रोति क्रूरो
वेद॑॥७॥

[७]

षट्प॑दान्यनु॒ नि क्रा॑मति॒ षड॒हं वाङ्मा॑ति॒ वद॑त्युत
सं॒वत्स॑रस्याय॒ने याव॑त्ये॒व वाक्ता॑मव॒ रुन्दे॑ सप्त॒मे प॒दे
जु॑होति स॒प्तप॑दा॒ शक्क॑री प॒शवः॑ शक्क॑री प॒शूने॒वाव रु॑न्दे स॒प्त
ग्रा॒म्याः प॒शवः॑ स॒प्ता॒रण्याः॑ स॒प्त छ॒न्दाः॑स्यु॒भय॑स्याव॒रुद्धौ॑
वस्व्य॑सि रु॒द्रासी॑त्या॒ह रू॒पमे॒वास्या॑ ए॒तन्म॑हि॒मानम्॥५४॥

व्याच॑ष्टे बृह॒स्पति॑स्त्वा सु॒म्ने र॑ण्व॒त्वित्या॑ह ब्रह्म॒ वै
दे॒वाना॑म्बृह॒स्पति॑र्ब्रह्म॒णैवा॑स्मै प॒शून॑व॒ रुन्दे॑ रु॒द्रो वसु॑भि॒रा

चिकेत्वित्याहावृत्त्यै पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्ना जिघर्मि देवयजन
इत्याह पृथिव्या ह्येष मूर्धा यद्देवयजनमिडायाः पद
इत्याहेडाये ह्येतत्पदं यत्सोमक्रयण्यै घृतवति स्वाहा॥५॥

इत्याह यदेवास्यै पदाद्धृतमपीड्यत् तस्मादेवमाह
यदध्वर्युरनग्नावाहुतिं जुहुयादन्धोऽध्वर्युः स्याद्रख्यांसि
यज्ञं हन्युरहिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति
नान्धोऽध्वर्युर्भवति न यज्ञं रख्यांसि घ्नन्ति काण्डेकाण्डे
वै क्रियमाणे यज्ञं रख्यांसि जिघांसन्ति परिलिखितं
रख्यः परिलिखिता अरातय इत्याह रख्यंसामपहत्यै॥५६॥

इदमहं रख्यंसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान्द्वेष्टि यं
च वयं द्विष्म इत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यं चैव द्वेष्टि यश्चैनं
द्वेष्टि तयोरेवानन्तरायं ग्रीवाः कृन्तति पशवो वै सोमक्रयण्यै
पदय्यावत्तमूतं सं वपति पशूनेवाव रुद्धेऽस्मे राय इति सं
वपत्यात्मानमेवाध्वर्युः॥५७॥

पशुभ्यो नान्तरेति त्वे राय इति यजमानाय प्र यच्छति
यजमान एव रयिन्दधाति तोते राय इति पत्निया अर्धो
वा एष आत्मनो यत्पत्नी यथा गृहेषु निधत्ते तादृगेव

तत्त्वष्टीमती ते सपेयेत्याहु त्वष्टा वै पशूनामिधुनानां
 रूपकृद्रूपमेव पशुषु दधात्यस्मै वै लोकाय गार्हपत्य आ
 धीयतेऽमुष्मा आहवनीयो यद्गार्हपत्य उपवपेदस्मिल्लोके
 पशुमान्स्याद्यदाहवनीयेऽमुष्मिल्लोके पशुमान्स्यादुभयोरुप
 वपत्युभयोरेवैनल्लोकयोः पशुमन्तं करोति॥५८॥

महिमान् स्वाहापंहत्या अध्वर्युर्धीयते चतुर्विंशतिश्च॥८॥ [८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति विचित्यः सोमा (३) न विचित्या
 (३) इति सोमो वा ओषधीनां राजा तस्मिन् यदापन्नं
 ग्रसितमेवास्य तद्यद्विचिनुयाद्यथास्याद्ग्रसितं निष्विदति
 तादृगेव तद्यन्न विचिनुयाद्यथाख्यन्नापन्नं विधावति
 तादृगेव तत्खोधुकोऽध्वर्युः स्यात्खोधुको यजमानः
 सोमविक्रयिन्सोमं शोधयेत्येव ब्रूयाद्यदीतरम्॥५९॥

यदीतरमुभयेनैव सोमविक्रयिणमर्पयति तस्मात्सोमविक्रयी
 खोधुकोऽरुणो ह स्माहौपवेशिः सोमक्रयण एवाहं
 तृतीयसवनमव रुन्ध इति पशूनां चर्मन्मिमीते पशूनेवाव
 रुन्दे पशवो हि तृतीयं सवनं यङ्गामयेतापशुः
 स्यादित्यृख्यतस्तस्य मिमीतर्ख्यं वा अपशव्यमपशुरेव

भवति यं कामयेत पशुमान्त्स्यात्॥६०॥

इति लोम॒तस्तस्य॑ मिमी॒तैतद्वै॑ प॒शूना॑ रू॒प रू॒पेणै॒वास्मै॑
प॒शून॑व रु॒द्धे प॒शुमा॑ने॒व भ॑वत्य॒पाम॑न्ते॒ क्री॑णाति॒ सर॑समे॒वैनं॑
क्री॒णात्य॑मा॒त्योऽसी॒त्याहा॒मैवैनं॑ कुरु॒ते शु॒क्रस्ते॒ ग्रह॑ इत्या॒ह
शु॒क्रो ह्य॑स्य॒ ग्रहोऽन॑साच्छ॒ याति॑ म॒हिमा॑न॒मेवा॒स्याच्छ॑
या॒त्यन॑सा॥६१॥

अच्छ॑ याति॒ तस्मा॑दनोवा॒ह्य रू॒पे जी॒वन्त्यै॑त्र॒ खलु॑ वा
ए॒त रू॒पे शी॒र्ष्णा हर॑न्ति॒ तस्मा॑च्छी॒र्षहा॒र्य गि॒रौ जी॒वन्म॒भि
त्यं दे॒व रू॒पे सं॒वि॒तार॒मित्य॑ति॒च्छन्द॑स॒र्चा मि॒मी॒तेऽति॑च्छ॒न्दा वै
सर्वा॑णि॒ छन्दा॑रू॒पे सर्वे॑भि॒रेवैनं॑ छ॒न्दोभि॑र्मिमी॒ते व॒र्ष्म
वा ए॒षा छ॒न्दसां॑ यदति॑च्छ॒न्दा यदति॑च्छ॒न्दस॒र्चा मि॒मी॒ते
व॒र्ष्मैवैनं॑ रू॒पे स॒मा॒नानां॑ करो॒त्येक॑यैकयो॒त्सर्ग॑म्॥६२॥

मि॒मी॒तेऽया॑तया॒ग्नि॒याया॑तया॒ग्नि॒यैवैनं॑मिमी॒ते तस्मा॑न्ना॒नावी॒य
अ॒ङ्गुल॑योः सर्वा॑स्व॒ङ्गुष्ठ॑मु॒प नि गृ॑ह्णाति॒ तस्मा॑त्स॒माव॑द्दी॒र्यो-
ऽन्या॑भि॒रङ्गुलि॑भि॒स्तस्मा॑त्स॒र्वा अनु॑ सं च॒रति॑ यत्स॒ह
सर्वा॑भि॒र्मिमी॑त॒ सङ्क्षि॑ष्टा अ॒ङ्गुल॑यो जाये॒रन्नेक॑यैकयो॒त्सर्ग॑म्मि॒म

तस्माद्विभक्ता जायन्ते पञ्च कृत्वो यजुषा मिमीते पञ्चाख्वरा
पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्दे पञ्च कृत्वंस्तूष्णीम्॥६३॥

दश सम्पद्यन्ते दशाख्वरा विराडन्नं विराड्विराजैवान्नाद्यमव
रुन्दे यद्यजुषा मिमीते भूतमेवाव रुन्दे यत्तूष्णीम्भविष्यद्यद्वे
तावानेव सोमः स्याद्यावन्तम्मिमीते यजमानस्यैव स्यान्नापि
सदस्यानाम्प्रजाभ्यस्त्वेत्युप समूहति सदस्यानेवान्वाभजति
वाससोप नह्यति सर्वदेवत्यं वै॥६४॥

वासः सर्वाभिरेवैनं देवताभिः समर्धयति पशवो वै सोमः
प्राणाय त्वेत्युप नह्यति प्राणमेव पशुषु दधाति व्यानाय
त्वेत्यनु शृन्थति व्यानमेव पशुषु दधाति तस्मात्स्वपन्तम्प्राणा
न जहति॥६५॥

इतरम्यशुमान्स्याद्यात्यनसोऽसर्गन्तूष्णीं संवदेवत्यं त्रयस्त्रिंशच्च॥९॥ ——— [९]

यत्कलया ते शफेनं ते क्रीणानीति पणेतगोअर्घं
सोमं कुर्यादगोअर्घं यजमानमगोअर्घमध्वर्युङ्गोस्तु महिमानं
नावं तिरेद्भवां ते क्रीणानीत्येव ब्रूयाद्गोअर्घमेव सोमं
करोति गोअर्घं यजमानं गोअर्घमध्वर्युन्न गोर्महिमानमव
तिरत्यजया क्रीणाति सतपसमेवैनं क्रीणाति हिरण्येन

क्रीणाति सशुक्रमेव॥६६॥

ए॒नं क्री॒णाति॒ धे॒न्वा क्री॒णाति॒ साशि॑रमे॒वैनं॑ क्रीणात्यृष॒भेण॑
क्रीणाति॒ सेन्द्र॑मे॒वैनं॑ क्रीणात्यन॒डुहा॑ क्रीणाति॒ वह्नि॑र्वा
अ॒न॒ड्वान् वह्नि॑नै॒व वह्नि॑ य॒ज्ञस्य॑ क्रीणाति मिथु॒नाभ्यां॑
क्रीणाति मिथु॒नस्याव॑रुद्धौ वास॑सा क्रीणाति सर्वदे॒वत्यं॑ वै
वासः॒ सर्वा॑भ्य ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यः क्रीणाति॒ दश॑ सम्प॑द्यन्ते
दशा॑खरा वि॒राडन्नं॑ वि॒राड्विराजै॑वान्नाद्य॒मव॑ रुद्धे॥६७॥

तप॑सस्त॒नूर॑सि प्र॒जाप॑ते॒र्वर्ण॑ इत्या॒ह प॒शुभ्य॑ ए॒व तद॑ध्व॒र्युर्नि
हु॑त आ॒त्मनो॑ऽना॒व्रस्काय॑ गच्छ॑ति श्रिय॒म्प्र प॒शूना॑प्रोति॒ य ए॒वं
वेद॑ शु॒क्रं ते शु॒क्रेण॑ क्रीणा॒मीत्या॑ह यथाय॒जुरे॒वैतद्दे॒वा वै येन॑
हि॒र॑ण्येन॒ सोम॑म॒क्रीण॑न्तद॒भीष॑हा पुन॒राद॑दत् को हि तेज॑सा
वि॒क्रेष्य॑त् इति॒ येन॑ हि॒र॑ण्येन॥६८॥

सोमं॑ क्रीणी॒यात्तद॑भीषहा पुन॒रा द॑दीत् तेजं॑ ए॒वात्म॑न्ध॒त्ते-
ऽस्मे ज्योतिः॑ सोमवि॒क्रयि॑णि तम॒ इत्या॑ह ज्योति॑रे॒व
यज॑माने दधाति॒ तम॑सा सोमवि॒क्रयि॑णम॒र्पय॑ति यदनु॑पग्रथ्य
ह॒न्याद॑न्द॒शूका॑स्ताः समाः॑ सर्पाः॑ स्यु॒रिद॑म॒हः सर्पा॑णां
द॒न्द॒शूका॑नां ग्री॒वा उप॑ ग्र॒थ्नामी॒त्याहा॑द॒न्द॒शूका॑स्ताः समाः॑

स॒र्पा भ॑वन्ति॒ तम॑सा सोमविक्र॒यिणं॑ विध्यति॒ स्वानं॑॥६९॥

भ्राजेत्या॑हैते वा अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के सोम॑मरख॒न्तेभ्योऽधि॑
सोम॑माह॑रन् यदेतेभ्यः॑ सोम॒क्रय॑णा॒न्नानु॑दिशेद॒क्रीतोऽस्य॑
सोमः॑ स्या॒न्नास्यै॑तेऽमुष्मि॑ल्लो॒के सोमः॑ र॒ख्येयु॑र्यदेतेभ्यः॑
सोम॒क्रय॑णाननुदिशति॑ क्री॒तोऽस्य॑ सोमो॑ भवत्ये॒ते-
ऽस्या॒मुष्मि॑ल्लो॒के सोमः॑ र॒खन्ति॑॥७०॥

सशुक्रमेव रुन्ध इति येन हिरण्येन स्वानं चतुश्चत्वारिंशच्च॥१०॥ ——— [१०]

वारु॑णो वै क्री॒तः सोम॑ उप॒नद्धो॑ मि॒त्रो न॒ एहि॑ सुमि॒त्रधा॑
इत्या॑ह शान्त्या॒ इन्द्र॑स्यो॒रुमा वि॑श॒ दखि॑ष्ण॒मित्या॑ह दे॒वा वै
यः॑ सोम॒मक्री॑ण॒न्तमिन्द्र॑स्यो॒रौ दखि॑ष्ण॒ आसा॑दयन्नेष खलु
वा ए॒तर्हीन्द्रो॑ यो यज॑ते॒ तस्मा॑दे॒वमा॒होदायु॑षा स्वा॒युषे॑त्या॒ह
दे॒वता॑ ए॒वान्वा॒रभ्यो॑त्॥७१॥

तिष्ठ॑त्युर्व॒न्तरि॑ख्यम॒न्विही॑त्या॒हान्तरि॑ख्यदे॒वत्यो॑ ३ ह्ये॒तर्हि॑
सोमोऽदि॑त्याः॒ सदोऽस्य॑दि॒त्याः सद॑ आ सी॒देत्या॑ह
यथा॒यजु॑रे॒वैतद्वि॑ वा ए॒नमे॑तदर्धयति॒ यद्वा॑रुणः॑ सन्त॑ममै॒त्रं
क॒रोति॑ वारु॒ण्यर्चा॑ सा॒दयति॒ स्वयै॑वैनं॑ दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयति॒
वास॑सा प॒र्यान॑ह्यति॒ सर्व॑दे॒वत्यं॑ वै वा॒सः सर्वा॑भिरे॒व॥७२॥

ए॒नं दे॒वता॑भिः॒ सम॑र्ध॒य॒त्यथो॑ र॒ख्य॑सा॒मप॑ह॒त्यै वने॑षु
 व्य॑न्त॒रि॒ख्यं त॒ता॒ने॒त्याह॑ वने॑षु हि व्य॑न्त॒रि॒ख्यं त॒तान॑
 वाज॑म॒र्वथि॑स्व॒त्याह॑ वाज॒ः ह्य॑र्व॒थ्सु प॒यो अ॒घ्निया॑स्वि॒त्याह॑
 प॒यो ह्य॑घ्निया॒सु ह॒थ्सु क्र॑तुमि॒त्याह॑ ह॒थ्सु हि क्र॑तु॒वृ॒णो
 वि॒ख्य॑ग्निमि॒त्याह॑ व॒रु॒णो हि वि॒ख्य॑ग्नि॒न्दि॒वि सूर्य॑म्॥७३॥

इ॒त्याह॑ दि॒वि हि सूर्य॑ः सोम॒मद्रा॑वि॒त्याह॑ ग्रावा॑णो वा
 अ॒द्र॒य॒स्तेषु॑ वा ए॒ष सोमं॑ दधाति॒ यो यज॑ते॒ तस्मा॑दे॒वमा॑हो॒दु
 त्यं जा॒तवे॑दस॒मिति॑ सौ॒र्य॒र्चा कृ॑ष्णाजि॒न्म॒प्र॒त्यान॑ह्यति॒
 र॒ख्य॑सा॒मप॑ह॒त्या उ॒स्त्रा॒वेतं॑ धू॒र॒षाहा॑वि॒त्याह॑ यथा॒य॒जुरे॑वैतत्प्र
 च्य॑वस्व भुव॒स्पत॑ इ॒त्याह॑ भू॒ताना॑ः हि॥७४॥

ए॒ष प॒तिर्वि॒श्वान्य॑भि॒ धामा॑नी॒त्याह॑ वि॒श्वानि॑ ह्ये
 ३ षो॑ऽभि॒ धामा॑नि प्र॒च्यव॑ते॒ मा त्वा॑ परि॒परी
 वि॒द॒दि॒त्याह॑ यदे॒वादः॑ सोमं॒माह्निय॑माणं गन्ध॒र्वो वि॒श्वाव॑सुः
 प॒र्य॒मु॒ष्णात्त॑स्मा॒दे॒वमा॑हाप॒रि॒मोषा॑य॒ यज॑मानस्य स्व॒स्त्यय॑न्य॒सीत॑
 यज॑मानस्यै॒वैष य॒ज्ञस्या॑न्वा॒र॒म्भोऽन॑व॒छित्यै॑ व॒रु॒णो वा ए॒ष
 यज॑मानम॒भ्यैति॑ यत्॥७५॥

क्री॒तः सोम॑ उ॒प॒न॒द्धो नमो॑ मि॒त्रस्य॑ व॒रु॒णस्य॑

चख्षंसु इत्याहु शान्त्या आ सोमं वहन्त्यग्निना
 प्रति तिष्ठते तौ सम्भवन्तौ यजमानमभि सम्भवतः
 पुरा खलु वावैष मेधायात्मानमारभ्य चरति यो
 दीर्घितो यदग्नीषोमीयम्पशुमालभत आत्मनिष्क्रयण
 एवास्य स तस्मात्तस्य नाशम्पुरुषनिष्क्रयण इव
 ह्यथो खल्वाहुरग्नीषोमाभ्यावाँ इन्द्रो वृत्रमहन्निति
 यदग्नीषोमीयम्पशुमालभते वार्त्रघ्न एवास्य स तस्माद्वाश्यावाँरुण्य
 परि चरति स्वयैवैनं देवतया परि चरति॥७६॥

अन्वारभ्योत्सर्वाभिरेव सूर्य भूतानां ह्येति यदाहुस्सप्तविंशतिश्च॥११॥—[११]

यदुभौ देवासुरा मिथस्तेषां सुवर्ग्य्यद्वा अनीशानः पुरोहविषि तेभ्यस्सोत्तरवेदिर्बद्धदेवस्याग्निः
 शिरो वा एकादश॥११॥ यदुभावित्याह देवानांय्यज्ञो देवेभ्यो न रथाय यजमानाय
 परस्ताद्वाचीन्नवपञ्चाशत्॥५९॥ यदुभौ दुह एवैनाम्॥—[१२]

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

यदुभौ विमुच्यातिथ्यं गृहीयाद्यज्ञं विच्छिन्द्याद्यदुभावविमुच्य
 यथानागतायातिथ्यं क्रियते तादृगेव तद्विमुक्तोऽन्यो-

ऽनुद्धान्भवत्यविमुक्तोऽन्योऽथातिथ्यं गृह्णाति यज्ञस्य संतत्यै
पत्यन्वारभते पत्नी हि पारीणह्यस्येशे पत्नियैवानुमतं निर्वपति
यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति मिथुनं तदथो पत्निया एव॥१॥

एष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै यावद्भिर्वै राजानुचरैरागच्छ
सर्वेभ्यो वै तेभ्य आतिथ्यं क्रियते छन्दांसि खलु वै
सोमस्य राज्ञोऽनुचराण्यग्रेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह
गायत्रिया एवैतेन करोति सोमस्यातिथ्यमसि विष्णवे
त्वेत्याह त्रिष्टुभं एवैतेन करोत्यतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे
त्वेत्याह जगत्यै॥२॥

एवैतेन करोत्यग्नये त्वा रायस्पोषदात्रे विष्णवे
त्वेत्याहानुष्टुभं एवैतेन करोति श्येनाय त्वा सोमभृते विष्णवे
त्वेत्याह गायत्रिया एवैतेन करोति पञ्च कृत्वो गृह्णाति
पञ्चाखरा पुङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रुद्धे ब्रह्मवादिनो
वदन्ति कस्मात्सत्याद्गायत्रिया उभयत आतिथ्यस्य क्रियत
इति यदेवादः सोममा॥३॥

अहरत्तस्माद्गायत्रिया उभयत आतिथ्यस्य क्रियते
पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्च शिरो वा एतद्यज्ञस्य यदातिथ्यं नवकपालः

पुरोडाशो भवति तस्मान्नवधा शिरो विष्यूतन्नवकपालः
 पुरोडाशो भवति ते त्रयस्त्रिकपालास्त्रिवृता स्तोमैर्न
 सम्मितास्तेजस्त्रिवृतेज एव यज्ञस्य शीर्षन्दधाति
 नवकपालः पुरोडाशो भवति ते त्रयस्त्रिकपालास्त्रिवृता
 प्राणेन सम्मितास्त्रिवृद्वै॥४॥

प्राणस्त्रिवृतमेव प्राणमभिपूर्वं यज्ञस्य शीर्षन्दधाति
 प्रजापतेर्वा एतानि पख्माणि यदश्ववाला ऐरख्वी तिरश्ची
 यदाश्ववालः प्रस्तरो भवत्यैरख्वी तिरश्ची प्रजापतेरेव
 तच्चख्वुः सम्भरति देवा वै या आहुतीरजुह्वुस्ता असुरा
 निष्कावमादन्ते देवाः कार्ष्ण्यमपश्यन्कर्मण्यो वै कर्मनेन
 कुर्वीतेति ते कार्ष्ण्यमयान्परिधीन्॥५॥

अकुर्वत तैर्वै ते रख्याःस्यपाघ्नत यत्कार्ष्ण्यमयाः
 परिधयो भवन्ति रख्यसामपहत्यै सःस्पर्शयति
 रख्यसामनन्ववचाराय न पुरस्तात्परि दधात्यादित्यो
 ह्येवोद्यन्पुरस्ताद्रख्याःस्यपहन्त्यूर्ध्वे समिधावा दधात्युपरिष्ठादेव
 रख्याःस्यपहन्ति यजुषान्यां तूष्णीमन्याम्मिथुनत्वाय द्वे आ
 दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥६॥

अ॒ग्निश्च॒ वा ए॒तौ सोम॑श्च क॒था सोमा॑याति॒थ्यं क्रि॒यते॒ नाग्नय॑
इति॒ यद्ग्राव॑ग्नि॒म्मथि॑त्वा प्र॒हर॑ति॒ तेनै॒वाग्नय॑ आति॒थ्यं क्रि॒यते-
ऽथो॒ खल्वा॑हुर॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वता॒ इति॒ यद्ध॑वि॒रासा॑द्याग्नि॒म्मन्थ॑ति
ह॒व्यायै॒वास॑न्नाय॒ सर्वा॑ दे॒वता॑ जनयति॥ ७ ॥

पत्न्या एव जगत्या आ त्रिवृद्धे परिधीन् वदन्त्येकचत्वारिंशच्च॥१॥ ————— [१]

दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आस॒न्ते दे॒वा मि॒थो विप्रि॑या आस॒न्तेऽ ३
न्यो॑न्यस्मै ज्यैष्ठ्यायातिष्ठ॒मानाः पञ्च॑धा व्य॒क्राम॑न्नाग्नि- र्वसु॑भिः
सोमो॑ रु॒द्रैरिन्द्रो॑ म॒रुद्भिर्व॑रुण आ॒दित्यैर्बृ॑हस्पतिर्वि॒श्वैर्दे॒वैस्ते-
ऽम॒न्यन्ता॑सुरेभ्यो॒ वा इ॒दम॑भ्रातृ॒व्येभ्यो॑ र॒ध्यामो॑ यन्मि॒थो
विप्रि॑याः स्मो या न इ॒माः प्रि॒यास्त॒नुव॑स्ताः स॒मव॑द्यामहे
ताभ्यः॒ स निर्ऋ॑च्छाद्यः॥ ८ ॥

नः प्र॒थमो॑ऽ ३ न्यो॑न्यस्मै द्रुह्यादिति॒ तस्मा॑द्यः
सता॑नूनप्रिणाम्प्रथ॒मो द्रुह्य॑ति॒ स आ॒र्तिमा॑च्छति॒ यत्ता॑नूनप्र॒
स॒मव॑द्यति॒ भ्रातृ॑व्याभिभूत्यै भव॑त्या॒त्मना॒ परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो
भवति॒ पञ्च॒ कृत्वो॑ऽव॒ द्यति॒ पञ्च॑धा हि ते तथ्स॒मवा॑द्यन्ताथो
पञ्चा॑खरा प॒ङ्क्तिः पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञो य॒ज्ञमे॒वाव॑ रु॒द्ध आ॒प॑तये त्वा
गृह्णामीत्या॑ह प्रा॒णो वै॥ ९ ॥

आप॑तिः प्रा॒णमे॒व प्री॑णाति॒ परि॑पतय॒ इत्या॑ह॒ मनो॑
 वै परि॑पति॒र्मन॑ ए॒व प्री॑णाति॒ तनून॑त्र॒ इत्या॑ह॒ तनु॑वो
 हि ते ताः स॑म॒वाद्य॑न्त॒ शाक॑रायेत्या॒ह श॑क्त्यै॒ हि ते
 ताः स॑म॒वाद्य॑न्त॒ शक्म॑न्नोजि॒ष्ठाये॒त्याहौ॑जि॒ष्ठः॑ हि ते
 तदा॑त्मनः॒ स॑म॒वाद्य॑न्ताना॒धृष्ट॑मस्यनाधृ॒ष्यमि॒त्याहा॑ना॒धृष्टः॑
 ह्यै॒तद॑नाधृ॒ष्यन्दे॒वाना॑मो॒जः॑ ॥ १० ॥

इत्या॑ह दे॒वाना॑ः॒ ह्यै॒तदो॑जो॒ऽभि॑शस्ति॒पा अ॑नभि॒शस्ते॒न्यमि॒त्य
 ह्यै॒तद॑नभि॒शस्ते॒न्यम॑नु॒ मे दी॒ख्यां दी॒ख्याप॑ति॒र्मन्य॑ता॒मि॒त्याह
 यथा॑य॒जुरे॒वैतद्ध॑तं॒ वै दे॒वा वज्रं॑ कृ॒त्वा सोम॑म॒घ्नन्न॑न्ति॒कमि॑व
 खलु॑ वा अ॒स्यै॒तच्च॑रन्ति॒ यत्ता॑नून॒त्रेण॑ प्र॒चर॑न्त्यः॒ शुरः॑ शु॒स्ते
 दे॒व सो॒मा प्या॑यता॒मि॒त्याह॑ यत् ॥ ११ ॥

ए॒वास्या॑पु॒वाय॑ते॒ यन्मी॑यते॒ तदे॒वास्या॑ये॒तेना॑ प्या॒यय॑त्या
 तुभ्य॑मिन्द्रः॒ प्या॑यता॒मा त्वमि॑न्द्राय॒ प्या॑य॒स्वेत्या॑होभा॒वेवेन्द्रं॑ च
 सोमं॑ चा॒ प्या॑यय॒त्या प्या॑यय॒ सखी॑न्त्स॒न्या मे॒धये॒त्याह॑र्त्वि॒जो
 वा अ॒स्य स॒खाय॑स्ता॒नेवा॑ प्या॒यय॑ति॒ स्व॒स्ति ते॑ दे॒व सोम॑
 सु॒त्याम॑शीय ॥ १२ ॥

इत्या॑हाशि॒षमे॒वैता॑मा शा॒स्ते प्र॑ वा ए॒ते॒ऽस्मा॒ल्लो॒काच्च॑वन्ते॒

ये सोममाप्याययन्त्यन्तरिख्यदेवृत्यो हि सोम आप्यायितु
 एष्टा रायः प्रेषे भगायेत्याह द्यावापृथिवीभ्यामेव
 नमस्कृत्यास्मिँल्लोके प्रति तिष्ठन्ति देवासुराः संयत्ता
 आसन्ते देवा बिभ्यन्तोऽग्निम्प्राविशन्तस्मादाहुरग्निः सर्वा
 देवता इति ते॥१३॥

अग्निमेव वरूथं कृत्वासुरानभ्यभवन्नग्निमिव खलु वा
 एष प्र विंशति योऽवान्तरदीख्यामुपैति भ्रातृव्याभिभूत्यै
 भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यात्मानमेव दीख्या
 पाति प्रजामवान्तरदीख्या संतराम्मेखलाः समायच्छते
 प्रजा ह्यात्मनोऽन्तरतरा तप्तव्रतो भवति मदन्तीभिर्मार्जयते
 निर्ह्यग्निः शीतेन वायति समिद्धौ या ते अग्ने रुद्रिया
 तनूरित्याह स्वयैवैनद्वेवतया व्रतयति सयोनित्वाय
 शान्त्यै॥१४॥

यो वा ओज आह यदशीयेति तैऽग्न एकादश च॥२॥ [२]

तेषामसुराणान्तिस्त्रः पुर आसन्नयस्मय्यवमा-
 ऽथ रजताऽथ हरिणी ता देवा जेतुन्नाशंकुवन्ता
 उपसदेवाजिगीषन्तस्मादाहुर्यश्चैवं वेद यश्च नोपसदा वै

महापुरं जयन्तीति त इषु९ समस्कुर्वताग्निमनीक९ सोम९
शल्यं विष्णुन्तेजन्तेऽब्रुवन्क इमामसिष्यतीति॥१५॥

रुद्र इत्यब्रुवन्नृद्रो वै क्रूरः सोऽस्यत्विति सो-
ऽब्रवीद्वरं वृणा अहमेव पशूनामधिपतिरसानीति तस्माद्रुद्रः
पशूनामधिपतिस्ता९ रुद्रोऽवासृजत्स तिस्रः पुरो भित्वैभ्यो
लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदत् यदुपसद उपसद्यन्ते भ्रातृव्यपराणुत्यै
नान्यामाहुतिम्पुरस्ताञ्जुहुयाद्यदन्यामाहुतिम्पुरस्ताञ्जुहुयात्॥१६॥

अन्यन्मुखं कुर्यात्स्रुवेणाधारमा धारयति यज्ञस्य प्रज्ञात्यै
पराङ्तिक्रम्य जुहोति पराच एवैभ्यो लोकेभ्यो यजमानो
भ्रातृव्यान्प्राणुदत् पुनरत्याक्रम्योपसद जुहोति प्रणुद्यैवैभ्यो
लोकेभ्यो भ्रातृव्याञ्जित्वा भ्रातृव्यलोकमभ्यारोहति देवा वै याः
प्रातरुपसद उपासीदन्नहस्ताभिरसुरान्प्राणुदन्त याः साय९
रात्रियै ताभिर्यथासायम्प्रातरुपसदः॥१७॥

उपसद्यन्तेऽहोरात्राभ्यामेव तद्यजमानो भ्रातृव्यान्प्रा
णुदत् याः प्रातर्याज्याः स्युस्ताः सायम्पुरोनुवाक्याः
कुर्यादयातयामत्वाय तिस्र उपसद् उपैति त्रय इमे लोका
इमानेव लोकान्प्रीणाति षट्सम्पद्यन्ते षड्वा ऋतवं ऋतूनेव

प्रीणाति द्वादशाहीने सोम उपैति द्वादश मासाः संवत्सरः
संवत्सरमेव प्रीणाति चतुर्विंशतिः सम्॥१८॥

पृथन्ते चतुर्विंशतिरर्धमासा अर्धमासानेव प्रीणात्याराग्रामव
कामयेतास्मिन्मे लोकेऽर्धुकः स्यादित्येकमग्रेऽथे द्वावथ
त्रीनथ चतुर एषा वा आराग्रावान्तरदीख्यास्मिन्नेवास्मै
लोकेऽर्धुकम्भवति पुरोवरीयसीमवान्तरदीख्यामुपेयाद्यः
कामयेतामुष्मिन्मे लोकेऽर्धुकः स्यादिति चतुरोऽग्रेऽथ
त्रीनथ द्वावथैकमेषा वै पुरोवरीयस्यवान्तरदीख्यामुष्मिन्नेवास्मै
लोकेऽर्धुकम्भवति॥१९॥

असिष्यतीति जुहुयात्सायम्प्रातरुपसदश्चतुर्विंशतिस्सश्चतुरोऽग्रे षोडश च॥३॥—[३]

सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति य उपसद उपयन्ति तेषाय्यं
उन्नयते हीयंत एव स नोदनेषीति सूत्रीयमिव यो वै
स्वार्थेताय्यंताः श्रान्तो हीयंत उत स निष्ठायं सह वसति
तस्मात्सकृदुन्नीय नापरमुन्नयेत दध्नोन्नयेतैतद्वै पशूनाः
रूपं रूपेणैव पशूनव रुन्दे॥२०॥

यज्ञो देवेभ्यो निलायत विष्णू रूपं कृत्वा स
पृथिवीम्प्राविशत देवा हस्तान्स्रभ्यैच्छन्तमिन्द्र

उपर्युपर्यत्यक्रामत् सोऽब्रवीत्को मायमुपर्युपर्यत्यक्रमीदित्यहं
दुर्गे हन्तेत्यथ कस्त्वमित्यहं दुर्गादाहर्तेति सोऽब्रवीद्दुर्गे वै
हन्तावोचथा वराहोऽयं वाममोषः॥ २१॥

सप्तानां गिरीणाम्परस्ताद्वित्तं वेद्यमसुराणाम्बिभर्ति तं जहि
यदि दुर्गे हन्तासीति स दर्भपुञ्जीलमुद्धृत्य सप्त गिरीन्भित्त्वा
तमहन्त्सोऽब्रवीद्दुर्गाद्वा आहर्तावोचथा एतमा हरेति तमेभ्यो
यज्ञ एव यज्ञमाहरद्यत्तद्वित्तं वेद्यमसुराणामविन्दन्त तदेकं वेद्यै
वेदित्वमसुराणाम्॥ २२॥

वा इयमग्रं आसीद्यावदासीनः परापश्यति तावद्देवानान्ते
देवा अब्रुवन्नस्त्वेव नोऽस्यामपीति कियद्वो दास्याम् इति
यावदियं सलावृकी त्रिः परिक्रामति तावन्नो दत्तेति स इन्द्रः
सलावृकी रूपं कृत्वेमां त्रिः सर्वतः पर्यक्रामत्तदिमामविन्दन्त
यदिमामविन्दन्त तद्वेद्यै वेदित्वम्॥ २३॥

सा वा इयं सर्वैव वेदिरियति शख्यामीति त्वा
अवमायं यजन्ते त्रिंशत्पदानि पश्चात्तिरश्ची भवति
षट्त्रिंशत्प्राची चतुर्विंशतिः पुरस्तात्तिरश्ची दशदश
सम्पद्यन्ते दशाख्या विराडन्न विराड्विराजैवान्नाद्यमव

रुद्ध उद्धन्ति यदेवास्यां अमेध्यं तदपं हन्त्युद्धन्ति
 तस्मादोषधयः परा भवन्ति बर्हिः स्तृणाति तस्मादोषधयः
 पुनरा भवन्त्युत्तरम्बर्हिषं उत्तरबर्हिः स्तृणाति प्रजा वै
 बर्हिर्यजमान उत्तरबर्हिर्यजमानमेवायजमानादुत्तरं करोति
 तस्माद्यजमानोऽयजमानादुत्तरः ॥ २४ ॥

रुन्धे वाममोषो वैदित्वमसुराणावैदित्वम्भवन्ति पञ्चविंशतिश्च ॥ ४ ॥ [४]

यद्वा अनीशानो भारमादत्ते वि वै स लिशते यद्वादश
 साहस्योपसदः स्युस्तिस्त्रोऽहीनस्य यज्ञस्य विलोम
 क्रियेत तिस्र एव साहस्योपसदो द्वादशाहीनस्य यज्ञस्य
 सवीर्यत्वायाथो सलोम क्रियते वथ्सस्यैकः स्तनो भागी
 हि सोऽथैकः स्तनं व्रतमुपैत्यथ द्वावथ त्रीनथ चतुर
 एतद्वै ॥ २५ ॥

ख्युरपवि नाम व्रतं येन प्र जातान्भ्रातृव्यान्नुदते
 प्रति जनिष्यमाणानथो कनीयसैव भूय उपैति चतुरोऽग्रे
 स्तनान्ब्रतमुपैत्यथ त्रीनथ द्वावथैकमेतद्वै सुजघनं नाम व्रतं
 तपस्यः सुवर्ग्यमथो प्रैव जायते प्रजयां पशुभिर्यवागू
 राजन्यस्य व्रतं क्रूरेव वै यवागूः क्रूर इव ॥ २६ ॥

राज॒न्यो वज्र॑स्य रू॒पं समृ॑द्ध्या आ॒मि॒ख्या वैश्य॑स्य
पा॒कय॑ज्ञस्य रू॒पम्पु॑ष्ट्यै पयो॑ ब्रा॒ह्मण॑स्य तेजो॒ वै ब्रा॑ह्मणस्तेजः
पय॑स्तेज॑सैव तेजः पय॑ आ॒त्मन्ध॑त्तेऽथो पय॑सा वै गर्भा
वर्ध॑न्ते गर्भ॑ इव खलु॒ वा ए॒ष यद्दी॑र्घि॒षितो॑ यद॑स्य पयो॑
व्र॒तम्भ॑वत्या॒त्मान॑मे॒व तद्व॑र्धयति॒ त्रिव्र॑तो॒ वै मनु॑रासी॒द्विव्र॑ता
असु॑रा॒ एक॑व्रताः॥ २७ ॥

दे॒वाः प्रा॒तर्म॑ध्यंदि॒ने सा॒यं तन्मनो॑र्व्र॒तमा॑सीत्पा॒कय॑ज्ञस्य
रू॒पम्पु॑ष्ट्यै प्रा॒तश्च सा॒यं चासु॑राणां निर्म॒ध्यं ख्यु॑धो रू॒पं तत॑स्ते
परा॑भवन्म॒ध्यंदि॒ने मध्य॑रात्रे दे॒वानां॑ तत॑स्तेऽभवन्सुव॒र्गं
लो॒कमा॑यन् यद॑स्य म॒ध्यंदि॒ने मध्य॑रात्रे व्र॒तम्भ॑वति मध्य॒तो
वा अ॒त्रेन॑ भुञ्जते मध्य॒त ए॒व तदूर्जं॑ धत्ते॒ भ्रातृ॑व्याभिभूत्यै
भव॑त्या॒त्मनो॑॥ २८ ॥

परा॑ऽस्य भ्रातृ॑व्यो भवति॒ गर्भो॑ वा ए॒ष यद्दी॑र्घि॒षितो॑
योनि॑र्दीर्घि॒षितवि॑मितं यद्दी॑र्घि॒षितो॑ दी॒र्घिषि॑तविमितात्प्रवसेद्यथा
योने॑र्गर्भः॒ स्कन्द॑ति तादृ॒गेव॑ तन्न प्र॑वस्त॒व्यमा॑त्मनो
गोपी॑थायैष वै व्याघ्रः॒ कुल॑गो॒पो यदग्नि॑स्तस्माद्यद्दी॑र्घि॒षितः॑
प्र॒वसे॑त्स ए॒नमी॑श्वरोऽनू॒त्थाय॑ हन्तो॒र्न प्र॑वस्त॒व्यमा॑त्मनो गु॒प्त्यै

दखिणतः शय एतद्वै यजमानस्यायतनं स्व एवायतने
शयेऽग्निमभ्यावृत्य शये देवता एव यज्ञमभ्यावृत्य शये॥२९॥

एतद्वै कूर इवेकव्रता आत्मना यजमानस्य त्रयोदश च॥५॥ [५]

पुरोहविषि देवयजने याजयेद्यं कामयेतोपैनमुत्तरो यज्ञो
नमेदभि सुवर्गं लोकं जयेदित्येतद्वै पुरोहविर्देवयजनं
यस्य होता प्रातरनुवाकमनुब्रुवन्नग्निमप आदित्यमभि
विपश्यत्युपैनमुत्तरो यज्ञो नमत्यभि सुवर्गं लोकं जयत्याप्ते
देवयजने याजयेद्भातृव्यवन्तम्पन्था वाधिस्पर्शयेत्कर्त वा
यावन्नानसे यातवै॥३०॥

न रथायैतद्वा आप्तं देवयजनमाप्नोत्येव भ्रातृव्यं
नैनम्भ्रातृव्य आप्नोत्येकोऽन्नते देवयजने याजयेत्पशुकाममेकोऽन्नत
देवयजनादङ्गिरसः पशूनसृजन्तान्तरा सदोहविर्धाने उन्नतः
स्यादेतद्वा एकोऽन्नतं देवयजनम्पशुमानेव भवति त्र्युन्नते
देवयजने याजयेत्सुवर्गकामत्र्युन्नताद्वै देवयजनादङ्गिरसः
सुवर्गं लोकमायन्नन्तराहवनीयं च हविर्धानं च॥३१॥

उन्नतः स्यादन्तरा हविर्धानं च सदश्चान्तरा सदश्च
गार्हपत्यं चैतद्वै त्र्युन्नतं देवयजनं सुवर्गमेव लोकमेति

प्रतिष्ठिते देवयजने याजयेत्प्रतिष्ठाकाममेतद्वै प्रतिष्ठितं
 देवयजनं यत्सर्वतः समम्प्रत्येव तिष्ठति यत्रान्याअन्या
 ओषधयो व्यतिषक्ताः स्युस्तद्याजयेत्पशुकाममेतद्वै पशूनां
 रूपं रूपेणैवास्मै पशून्॥३२॥

अव रुद्धे पशुमानेव भवति निर्ऋतिगृहीते
 देवयजने याजयेद्यं कामयेत् निर्ऋत्यास्य यज्ञं
 ग्राहयेयमित्येतद्वै निर्ऋतिगृहीतं देवयजनं यत्सदृश्यै
 सत्या ऋग्वृषिर्ऋत्यैवास्य यज्ञं ग्राहयति व्यावृत्ते
 देवयजने याजयेद्वावृत्कामं यम्पात्रे वा तल्पे वा
 मीमांसेरन्प्राचीनमाहवनीयात्प्रवणं स्यात्प्रतीचीनं
 गार्हपत्यादेतद्वै व्यावृत्तं देवयजनं पाप्मना भ्रातृव्येणा
 वर्तते नैनम्पात्रे न तल्पे मीमांसन्ते कार्ये देवयजने
 याजयेद्भूतिकामं कार्यो वै पुरुषो भवत्येव॥३३॥

यातुवे हविर्धानञ्च पशून्पाप्मनाऽष्टादश च॥६॥ [६]

तेभ्य उत्तरवेदिः सिंही रूपं कृत्वोभयानन्तरापक्रम्यातिष्ठते
 देवा अमन्यन्त यतरान् वा इयमुपावत्स्यति त
 इदम्भविष्यन्तीति तामुपामन्त्रयन्त साब्रवीद्वरं वृणै

सर्वा॑न्मया॒ कामा॑न्व्य॒श्नव॑त् पू॒र्वा तु मा॒ऽग्नेराहु॑तिर॒श्नव॑ता॒
इति॒ तस्मा॑दुत्तरवे॒दिम्पूर्वाम॑ग्नेर्व्या॒घार॑यन्ति॒ वार॑वृ॒तः॒ ह्यस्यै॒
शम्य॑या॒ परि॑ मिमी॒ते॥ ३४॥

मात्रै॒वास्यै॒ साऽथो॑ यु॒क्तेनै॒व यु॒क्तम॑व॒ रुन्दे॑ वि॒त्ताय॑नी
मे॒ऽसीत्या॑ह॒ वि॒त्ता ह्ये॒नाना॑व॒त्ति॒त्ताय॑नी मे॒ऽसीत्या॑ह॒
ति॒क्तान् ह्ये॒नाना॑व॒दव॑ता॒न्मा नाथि॑तमि॒त्याह॒ नाथि॑तान्
ह्ये॒नाना॑व॒दव॑ता॒न्मा व्यथि॑तमि॒त्याह॒ व्यथि॑तान् ह्ये॒नाना॑व॒द्विदे॑र॒ग्नि॒नाम॑॥ ३५॥

अग्ने॑ अ॒ङ्गिर॒ इति॒ त्रि॒र॒हर॑ति॒ य ए॒वैषु॑ लो॒केष्व॒ग्नय॑स्ताने॒वाव॑
रुन्दे॑ तू॒ष्णीं च॑तु॒र्थः॒ ह॒र॒त्यनि॑रु॒क्तमे॒वाव॑ रुन्दे॑ सि॒ः॒हीर॑सि
महि॑षीर॒सीत्या॑ह॒ सि॒ः॒हीर॑ह्यैषा रू॒पं कृ॒त्वोभ॑या॒नन्त॑राप॒क्रम्या॑ति
प्र॒थस्वो॑रु ते॒ यज्ञ॑प॒तिः प्र॒थता॑मि॒त्याह॒ यज॑मानमे॒व प्र॒जया॑
प॒शुभिः॑ प्रथयति ध्रु॒वा॥ ३६॥

अ॒सीति॒ सः॑ ह॒न्ति धृ॑त्यै॒ देवे॑भ्यः शु॒न्धस्व॑ दे॒वेभ्यः॑
शु॒म्भस्वे॑त्य॒व चो॑र॒ष्यति॒ प्र च॑ किर॒ति शु॒द्धा इन्द्र॑घोष॒स्त्वा
वसु॑भिः॒ पुर॑स्ता॒त्पा॒त्वित्या॑ह॒ दिग्भ्य॑ ए॒वैना॑म्प्रो॒रष्य॑ति
दे॒वाः॑ श्चेदु॒त्तरवे॑दि॒रुपा॑व॒वर्ती॑है॒व वि॒ ज॑याम॒हा इत्य॑सु॒रा

अकामयन्त पशून् विन्देमहीति तैऽजुहवुः सि०हीरंसि

रायस्पोषवनिः स्वाहेति ते पशून्विन्दन्त ते पशून्
 वित्त्वाऽ कामयन्त प्रतिष्ठां विन्देमहीति तैऽजुहवुः
 सि॒ः॒हीर॑स्यादित्यवनिः स्वाहेति त इमाम्प्रतिष्ठामविन्दन्त
 त इमाम्प्रतिष्ठां वित्त्वाकामयन्त देवता आशिष उपेयामेति
 तैऽजुहवुः सि॒ः॒हीर॑स्या वह देवान्देवयते॥४०॥

यजमानाय स्वाहेति ते देवता आशिष उपायन्पञ्च
 कृत्वो व्याघारयति पञ्चा॑खरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव
 रुन्देऽरुष्ण्या व्याघारयति तस्मा॑दरुष्ण्या पशवोऽङ्गानि
 प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै भूतेभ्यस्त्वेति स्मृचमुद्र॑ह्णाति य
 एव देवा भूतास्तेषान्तद्वा॑गधेयन्तानेव तेन प्रीणाति
 पौतु॑द्रवान्परिधीन्परि दधात्येषाम्॥४१॥

लोकाना॑र्विधृत्या अ॒ग्नेस्त्रयो॒ ज्याया॑ऽसौ भ्रातर
 आसन्ते देवेभ्यो ह॒व्यं वह॑न्तः प्रामी॑यन्त सौ-
 ऽग्निर॑बिभेदित्थं वाव स्य आ॒र्तिमा॑रिष्यतीति स
 निला॑यत स यावँ॑नस्पतिष्ववसत्ताम्पूतु॑द्रौ यामोष॑धीषु
 ता॑ऽसुगन्धितेज॑ने याम्प॑शुषु ताम्पे॒त्वस्यान्तरा॑ शृङ्गे तं
 देवताः प्रैष॑मैच्छन्तमन्व॑विन्दन्तमब्रुवन्॥४२॥

उप॑ न आ वर्तस्व ह॒व्यं नो॑ व॒हेति॒ सौ॑ऽब्रवी॒द्वर॑

वृणै॒ यदे॒व गृही॒तस्याहु॑तस्य॒ बहिः॒परि॒धि स्कन्दा॒त्तन्मे॒
 भ्रात॑रुणाम्भाग॒धेय॑मस॒दिति॒ तस्मा॒द्यद्गृही॑तस्याहु॒तस्य॒
 बहिः॒परि॒धि स्कन्दा॒ति तेषा॑न्तद्भाग॒धेयं॒ ताने॒व तेन॑ प्रीणाति॒
 सोऽम॑न्यतास्थ॒न्वन्तो॑ मे॒ पूर्वे॒ भ्रातरः॒ प्रामे॑षता॒स्थानि॑ शातया॒
 इति॒ स यानि॑॥४३॥

अ॒स्थान्यशा॑तयत्॒ तत्पू॒तुद्व॒भव॒द्यन्मा॒९समु॑प॒मृतं॒
 तद्गुल्गु॑लु॒ यदे॒तान्थ्स॑म्भारा॒न्थ्सम्भ॑रत्य॒ग्निमे॒व तथ्स॑म्भरत्य॒ग्नेः
 पुरी॑षम॒सीत्या॑हा॒ग्नेर॒ह्येतत्पु॑रीषं॒ यथ्स॑म्भारा॒ अथो॒ खल्वा॑हुरे॒ते
 वावै॑नं॒ ते भ्रा॑तरः॒ परि॑ शेरे॒ यत्पौ॑तु॒द्रवाः॒ परि॒धय॒ इति॑॥४४॥

वित्वा दैवयत् एषामंब्रुवन् यानि चतुश्चत्वारि९शच्च॥८॥ [८]

ब॒द्धम॑वं॒ स्यति॒ वरु॑णपा॒शादे॒वैनं॑ मु॒ञ्चति॒ प्र णे॑ने॒क्ति मे॒ध्यै
 ए॒वैनं॑ करोति॒ सावि॒त्रिय॑र्चा हु॒त्वा ह॑वि॒र्धाने॒ प्र वर्त॑यति॒
 सवि॒तृप्र॑सूत ए॒वैनं॒ प्र वर्त॑यति॒ वरु॑णो॒ वा ए॒ष दु॒र्वागु॑भ॒यतो॑
 ब॒द्धो यद॑रु॒षः स॒ यदु॒थ्सर्जे॑द्यज॒मान॑स्य॒ गृहा॑न॒भ्युथ्स॑र्जेत्
 सु॒वाग्दे॒व दुर्या॑९ आ व॒देत्या॑ह॒ गृहा॑ वै दुर्याः॒ शान्त्यै॒
 पत्नी॑॥४५॥

उपा॑नक्ति॒ पत्नी॒ हि सर्व॑स्य मि॒त्रमि॑त्र॒त्वाय॒ यद्वै पत्नी॑

यज्ञस्य करोति मिथुनं तदथो पत्न्या एवैष यज्ञस्यान्वारम्भो-
 ऽनवच्छित्त्यै वर्त्मना वा अन्वित्य यज्ञं रक्षांसि
 जिघांसन्ति वैष्णवीभ्यामृग्भ्याव्वर्त्मनोर्जुहोति यज्ञो वै
 विष्णुर्यज्ञादेव रक्षांस्यपं हन्ति यदध्वर्युरनग्नावाहुतिञ्जुह्यादन्
 ऽध्वर्युः स्याद्रक्षांसि यज्ञं हन्युः ॥ ४६ ॥

हिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्नित्येव जुहोति नान्यो-
 ऽध्वर्युर्भवति न यज्ञं रक्षांसि घ्नन्ति प्राची
 प्रेतमध्वरं कल्पयन्ती इत्याह सुवर्गमेवैनं लोकं गमयत्यत्र
 रमेथाव्वर्ष्मन्पृथिव्या इत्याह वर्ष्म ह्येतत्पृथिव्या यदेवयजन्
 शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्विधानं नन्दिवो वा विष्णवुत वा
 पृथिव्याः ॥ ४७ ॥

इत्याशीर्षदयर्चा दखिणस्य हविर्धानस्य मेथीं नि हन्ति
 शीर्षत एव यज्ञस्य यजमान आशिषोऽवं रुद्धे दण्डो वा
 औपरस्तृतीयस्य हविर्धानस्य वषट्कारेणाख्यमच्छिनद्यत्तृतीयं
 छुदिर्हविर्धानयोरुदाह्रियते तृतीयस्य हविर्धानस्यावरुद्धौ
 शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्विधानं द्विष्णो रराटमसि विष्णोः
 पृष्ठमसीत्याह तस्मादेतावद्धा शिरो विष्यूतद्विष्णोः स्यूरसि

विष्णोर्ध्रुवमसीत्याह वैष्णवः हि देवतया हविर्धान्यैम्प्रथमं
ग्रन्थिं ग्रन्थीयाद्यत्तं न विस्रः सयेदमेहेनाध्वर्युः प्र मीयेत्
तस्मात्स विस्रस्यः ॥ ४८ ॥

पत्नीं हन्युर्वा पृथिव्या विष्युतविष्णोः षड्विंशतिश्च ॥ ९ ॥ [९]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यभिमा दन्ते प्रसूत्या
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामध्वर्यु आस्ता
पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै वज्र इव वा एषा यदभिरभिरसि
नारिरसीत्याह शान्त्यै काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यज्ञः
रख्यांसि जिघांसन्ति परिलिखितः रख्यः परिलिखिता
अरातय इत्याह रख्यसामपंहत्यै ॥ ४९ ॥

इदमहः रख्यसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान्द्वेष्टि
यं च वयं द्विष्म इत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यं चैव
द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तयोरेवानन्तरायं ग्रीवाः कृन्तति दिवे
त्वान्तरिख्याय त्वा पृथिव्यै त्वेत्याहैभ्य एवैनल्लोकेभ्यः
प्रोख्यति परस्तादवाचीम्प्रोख्यति तस्मात् ॥ ५० ॥

परस्तादवाचीम्मनुष्या ऊर्जमुप जीवन्ति क्रूरमिव वा
एतत्करोति यत्खनन्त्यपोऽव नयति शान्त्यै यवमतीरव

नयत्यूर्ग्वै यव ऊर्गुदुम्बर ऊर्जैवोर्जः समर्धयति यजमानेन
 सम्मितौदुम्बरी भवति यावानेव यजमानस्तावतीमेवास्मिन्नूर्ज
 दधाति पितृणां सदंनमसीति बर्हिरव स्तृणाति
 पितृदेवत्यम्॥५१॥

ह्येतद्यन्निखातय्यद्वर्हिरनवस्तीर्य मिनुयात्पितृदेवत्या
 निखाता स्याद्वर्हिरवस्तीर्य मिनोत्यस्यामेवैनोम्मिनोत्यथो
 स्वारुहमेवैनोङ्करोत्युदिवः स्तभानान्तरिखम्पृणेत्याहैषाल्लोकान
 द्युतानस्त्वा मारुतो मिनोत्वित्याह द्युतानो ह स्म वै मारुतो
 देवानामौदुम्बरीम्मिनोति तेनैव॥५२॥

एनाम्मिनोति ब्रह्मवनिन्त्वा ख्यत्रवनिमित्याह
 यथायजुरेवैतद्धृतेन द्यावापृथिवी आ पृणेत्यामित्यौदुम्बर्या
 जुहोति द्यावापृथिवी एव रसेनानक्त्यान्तमन्ववस्त्रावयत्यान्तमेव
 यजमानं तेजसाऽनक्त्यैन्द्रमसीति छुदिरधि नि दधात्यैन्द्रः
 हि देवतया सदो विश्वजनस्य छायेत्याह विश्वजनस्य ह्येषा
 छाया यथ्सदो नवच्छदि॥५३॥

तेजस्कामस्य मिनुयात्रिवृता स्तोमेन सम्मितन्तेजस्त्रिवृतेज
 भवत्येकादशछदीन्द्रियकामस्यैकादशाख्यरा त्रिष्टुगिन्द्रियं

त्रिष्टुगिन्द्रियाव्यैव भवति पञ्चदशच्छदि भ्रातृव्यवतः
 पञ्चदशो वज्रो भ्रातृव्याभिभूत्यै सप्तदशच्छदि प्रजाकामस्य
 सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या एकविंशतिच्छदि
 प्रतिष्ठाकामस्यैकविंशस्तोमानाम्प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्या उदरं
 वै सद ऊर्गुदुम्बरो मध्यत औदुम्बरीम्मिनोति मध्यत एव
 प्रजानामूर्जं दधाति तस्मात्॥५४॥

मध्यत ऊर्जा भुञ्जते यजमानलोके वै दखिणानि
 छदींषि भ्रातृव्यलोक उत्तराणि दखिणान्युत्तराणि करोति
 यजमानमेवायंजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजमानो-
 ऽयंजमानादुत्तरोऽन्तर्वर्तान्करोति व्यावृत्यै तस्मादरण्यम्प्रजा
 उप जीवन्ति परि त्वा गिर्वणो गिर इत्याह यथायजुरेवैतदिन्द्रस्य
 स्यूरसीन्द्रस्य ध्रुवमसीत्याहैन्द्रः हि देवतया सदो यम्प्रथमं
 ग्रन्थिं ग्रन्थीयाद्यत्तं न विस्रंसयेदमेहेनाध्वर्युः प्र मीयेत्
 तस्मात्स विस्रस्यः॥५॥

अपंहृत्यै तस्मात्पितृदेवत्यन्तेनैव नवंछदि तस्मात्सदः पञ्चदश च॥१०॥—[१०]

शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्धविर्धानम्प्राणा उपरवा
 हविर्धाने खायन्ते तस्माच्छीर्षन्प्राणा अधस्तात्खायन्ते

तस्मादधस्ताच्छीर्ष्णः प्राणा रंख्योहणो वलगुहणो
 वैष्णवान्खनामीत्याह वैष्णवा हि देवतयोपरवा असुरा
 वै निर्यन्तो देवानां प्राणेषु वलगान्त्र्यखनन्तान्बाहुमात्रे-
 ऽन्वविन्दन्तस्माद्बाहुमात्राः खायन्त इदमहं तं वलगमुद्वपामि॥५॥

यं नः समानो यमसमानो निचखानेत्याह द्वौ वाव
 पुरुषौ यश्चैव समानो यश्चासमानो यमेवास्मै तौ वलगं
 निखनन्तस्तमेवोद्वपति सं तृणति तस्मात्संतृण्णा अन्तरतः
 प्राणा न सम्भिनति तस्मादसम्भिन्नाः प्राणा अपोऽव नयति
 तस्मादाद्रा अन्तरतः प्राणा यवमतीरव नयति॥५७॥

ऊर्ग्वै यवः प्राणा उपरवाः प्राणेष्वेवोर्जं दधाति बर्हिरव
 स्तृणाति तस्माल्लोमशा अन्तरतः प्राणा आज्येन व्याघारयति
 तेजो वा आज्यम्प्राणा उपरवाः प्राणेष्वेव तेजो दधाति हनू
 वा एते यज्ञस्य यदधिषवणे न सं तृणत्यसंतृण्णे हि हनू
 अथो खलु दीर्घसोमे संतृद्ये धृत्यै शिरो वा एतद्यज्ञस्य
 यद्विविर्धानम्॥५८॥

प्राणा उपरवा हनू अधिषवणे जिह्वा चर्म ग्रावाणो
 दन्ता मुखमाहवनीयो नासिकोत्तरवेदिरुदरः सद्यो यदा

खलु वै जिह्वा दध्स्वधि खादत्यथ मुखं गच्छति यदा
 मुखं गच्छत्यथोदरं गच्छति तस्माद्धविर्धाने चर्मत्रधि
 ग्रावभिरभिषुत्याहवनीये हुत्वा प्रत्यञ्चः परेत्य सदसि
 भर्षयन्ति यो वै विराजो यज्ञमुखे दोहं वेद दुह एवैनामियं
 वै विराट्स्यै त्वक्कर्मोद्धोऽधिषवणे स्तना उपरवा ग्रावाणो
 वध्सा ऋत्विजो दुहन्ति सोमः पयो य एवं वेद दुह
 एवैनाम्॥५९॥

वपामि यवमतीरवं नयति हविर्धानमेव त्रयोविंशतिश्च॥११॥—————[११]

चात्वालाध्सुवर्गाय यद्वैसर्जनानि वैष्णव्यर्चा पृथिव्यै साध्या इषे त्वेत्यग्निना पर्यग्नि पशोः
 पशुमालभ्य मेदसा सुचावेकादश॥११॥ चात्वालाद्देवानुपैति मुञ्चति प्रह्वियमाणाय पर्यग्नि पशुमालभ्य
 चतुष्पादो द्विषष्टिः॥६२॥ चात्वालात्पशुषु दधाति॥ हरिः ओम्॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु॥—[१२]

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

चात्वालाद्धिष्ण्यानुपं वपति योनिर्वै यज्ञस्य
 चात्वालं यज्ञस्य सयोनित्वाय देवा वै यज्ञम्पराजयन्त
 तमाग्नीध्रात्पुनरपाजयन्नेतद्वै यज्ञस्यापराजितं यदाग्नीध्रय्यंदाग्नीध्र

विहरति यदेव यज्ञस्यापराजितं तत एवैनम्पुनस्तनुते
पराजित्येव खलु वा एते यन्ति ये बहिष्पवमानः सर्पन्ति
बहिष्पवमाने स्तुते॥१॥

आहाग्नीदग्नीन् वि हर बर्हिः स्तृणाहि पुरोडाशाः
अलं कुर्विति यज्ञमेवापजित्य पुनस्तन्वाना यन्त्यङ्गारैर्द्वे
सवने वि हरति शलाकाभिस्तृतीयः सशुक्रत्वायाथो
सम्भरत्येवैनद्धिणिषा वा अमुष्मिल्लोके सोममरखन्तेभ्यो-
ऽधि सोममाहरन्तमन्ववायन्तम्पर्यविशन् य एवं वेद
विन्दते॥२॥

परिवेष्टारन्ते सोमपीथेन व्यार्ध्यन्त ते देवेषु
सोमपीथमैच्छन्त तान्देवा अब्रुवन्देद्वे नामनी कुरुध्वमथ
प्र वाप्स्यथ न वेत्यग्नयो वा अथ धिणिषास्तस्माद्विनामा
ब्राह्मणोऽर्धुकस्तेषां ये नेदिष्ठम्पर्यविशन्ते सोमपीथं
प्राप्नुवन्नाहवनीय आग्नीध्रीयो होत्रीयो मार्जालीयस्तस्मात्तेषु
जुह्वत्यतिहाय वर्षद्वरोति वि हि॥३॥

एते सोमपीथेनार्ध्यन्त देवा वै याः प्राचीराहुतीरजुहवुर्ये
पुरस्तादसुरा आसन्ताः स्ताभिः प्राणुदन्त याः प्रतीचीर्ये

पश्चादसुरा आसन्तां स्ताभिरपानुदन्त प्राचीरन्या आहुतयो
 हूयन्ते प्रत्यङ्मासीनो धिष्ण्यान्व्याधारयति पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च
 यजमानो भ्रातृव्याम्प्र णुदते तस्मात्पराचीः प्रजाः प्र वीयन्ते
 प्रतीचीः ॥ ४ ॥

जायन्ते प्राणा वा एते यद्विष्ण्या यदध्वर्युः
 प्रत्यङ्विष्णियानतिसर्पेत्प्राणान्त्सं कर्षेत्प्रमायुकः स्यान्नाभिर्वा
 एषा यज्ञस्य यद्वोतोर्ध्वः खलु वै नाभ्यै प्राणो-
 ऽवाङ्पानो यदध्वर्युः प्रत्यङ्गोतारमतिसर्पेदपाने प्राणं
 दध्यात् प्रमायुकः स्यान्नाध्वर्युरूपं गायेद्वाग्वीर्यो वा
 अध्वर्युर्यदध्वर्युरूपं गायेदुद्गात्रे ॥ ५ ॥

वाचं सम्प्र यच्छेदुपदासुकास्य वाक्स्याद्ब्रह्मवादिनो
 वदन्ति नासंस्थिते सोमैऽध्वर्युः प्रत्यङ्ग्वसदोऽतीयादथ
 कथा दाखिणानि होतुमेति यामो हि स तेषां कस्मा अहं
 देवा यामं वायामं वानुं ज्ञास्यन्तीत्युत्तरेणाग्नीध्रं परीत्य
 जुहोति दाखिणानि न प्राणान्त्सं कर्षति न्यन्ये धिष्ण्या
 उप्यन्ते नान्ये यान्निवपति तेन तान्प्रीणाति यान्न निवपति
 यदनुदिशति तेन तान् ॥ ६ ॥

स्तुते विन्दते हि वीयन्ते प्रतीचीरुद्रात्र उप्यन्ते चतुर्दश च॥१॥ [१]

सुवर्गाय वा एतानि लोकाय हूयन्ते यद्वैसर्जनानि
 द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्या
 आग्नीध्रे जुहोत्यन्तरिख्य एवा क्रमत आहवनीये
 जुहोति सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति देवान् वै सुवर्गं
 लोकं यतो रख्याःस्यजिघाःसन्ते सोमैन् राज्ञा
 रख्याःस्यपहत्यासुमात्मानं कृत्वा सुवर्गं लोकमायत्रख्यसामनु
 सोमो भवत्यथ॥७॥

वैसर्जनानि जुहोति रख्यसामपहत्यै त्वः सोम तनूकृद्ध्य
 इत्याह तनूकृद्ध्येष द्वेषोभ्योऽन्यकृतेभ्य इत्याहान्यकृतानि हि
 रख्याःस्युरु यन्तासि वरूथमित्याहोरु णस्कृधीति वावैतदाह
 जुषाणो अमुराज्यस्य वेत्वित्याहासुमेव यजमानं कृत्वा सुवर्गं
 लोकं गमयति रख्यसामनुपलाभाया सोमं ददते॥८॥

आ ग्राव्ण आ वायव्यान्या द्रोणकलशमुत्पत्नीमा
 नयन्त्यन्वनाःसि प्र वर्तयन्ति यावदेवास्यास्ति तेन
 सह सुवर्गं लोकमेति नयवत्यर्चाग्नीध्रे जुहोति सुवर्गस्य
 लोकस्याभिनीत्यै ग्राव्णो वायव्यानि द्रोणकलशमाग्नीध्र

उप॑ वासयति॒ वि ह्ये॑नं तैर्गृ॒ह्णते॒ यत्स॒होप॑वा॒सये॑दपुवा॒येत॑
सौ॒म्यर्चा॑ प्र पा॑दयति॒ स्वया॑ ॥ ९ ॥

ए॒वैनं॑ दे॒वत॑या प्र पा॑दयत्यदि॒त्याः सदो॒ऽस्यदि॑त्याः सद॒
आ सी॒देत्या॑ह यथाय॒जुरे॒वैतद्यज॑मानो वा ए॒तस्य॑ पु॒रा गो॒प्ता
भ॑वत्येष वो॑ दे॒व स॒वितुः॑ सोम॒ इत्या॑ह स॒वितृ॑प्र॒सूत ए॒वैनं॑
दे॒वता॑भ्यः सम्प्र यच्छत्ये॒तत्त्व॑ ५ सोम॒ दे॒वो दे॒वानु॑पा॒गा इत्या॑ह
दे॒वो ह्येष॑ सन् ॥ १० ॥

दे॒वानु॑पैती॒दम॒हम्म॑नु॒ष्यो म॒नुष्या॑नि॒त्याह॑ म॒नुष्यो॑ ३ ह्येष
स॒न्म॑नु॒ष्यानु॑पैति यदे॒तद्यजु॑र्न ब्रूयादप्र॑जा अप॒शुर्यज॑मानः
स्यात्स॒ह प्र॒जया॑ स॒ह रा॒यस्पोषे॑णेत्या॑ह प्र॒जयै॒व प॒शुभिः॑
स॒हेमं॑ लो॒कमु॑पावर्तते नमो॑ दे॒वेभ्य॑ इत्या॑ह नमस्का॒रो हि
दे॒वाना॑ ५ स्व॒धा पि॒तृभ्य॑ इत्या॑ह स्व॒धाका॒रो हि॑ ॥ ११ ॥

पि॒तृणा॑मि॒दम॒हं निर्व॑रुणस्य पाशा॒दित्या॑ह वरुणपा॒शादे॒व
निर्मु॑च्यतेऽग्ने॑ व्रतपत आ॒त्मनः॒ पूर्वा॑ त॒नूरा॒देये॑त्याहुः को हि
तद्वेद॑ यद्वसी॒यान्त्स्वे॒ वशे॑ भूते पुन॑र्वा ददा॑ति न वेति॒ ग्रावा॑णो
वै सोम॑स्य राज्ञो मलि॒मुसे॒ना य एवं॑ वि॒द्वान्ग्राव्ण॑ आग्नी॑ध्र
उप॑वा॒सय॑ति नैन॑म्मलि॒मुसे॒ना वि॑न्दति ॥ १२ ॥

अथ ददते स्वया सन्धस्वधाकारो हि विन्दति॥२॥ [२]

वैष्णव्यर्चा हुत्वा यूपमच्छैति वैष्णवो वै देवतया यूपः
स्वयैवैनं देवतयाच्छैत्यत्यन्यानगां नान्यानुपांगामित्याहाति
ह्यन्यानेति नान्यानुपैत्यर्वाक्का परैरविदम्परोऽवरैरित्याहार्वाग्यैः
परोवरैस्तं त्वा जुषे॥१३॥

वैष्णवं देवयज्याया इत्याह देवयज्यायै ह्येनं जुषते
देवस्त्वा सविता मध्वान्क्तित्याह तेजसैवैनमनन्तयोषधे
त्रायस्वैनं स्वधिते मेनं हिंसीरित्याह वज्रो वै स्वधितिः
शान्त्यै स्वधितेर्वृषस्य बिभ्यतः प्रथमेन शकलेन सह
तेजः परां पतति यः प्रथमः शकलः परापतेत्तमप्या
हरेत्सतेजसम्॥१४॥

एवैनमा हरतीमे वै लोका यूपान्प्रयतो बिभ्यति
दिवमग्रेण मा लेखीरन्तरिख्यम्मध्यै न मा हिंसीरित्याहैभ्य
एवैनं लोकेभ्यः शमयति वनस्पते शतबलशो वि
रोहेत्याव्रश्चने जुहोति तस्मादाव्रश्चनादृक्षाणाम्भूयांस
उत्तिष्ठन्ति सहस्रबलशा वि वयं रुहेमेत्याहाशिषमेवैतामा
शास्तेऽनख्यसङ्गम्॥१५॥

वृश्चेद्यदख्यसङ्गं वृश्चेदधर्षं यजमानस्य प्रमायुकं
 स्याद्यं कामयेताप्रतिष्ठितः स्यादित्यारोहं तस्मै वृश्चेदेष वै
 वनस्पतीनामप्रतिष्ठितोऽप्रतिष्ठित एव भवति यं कामयेतापशुः
 स्यादित्यपूर्णं तस्मै शुष्काग्रं वृश्चेदेष वै वनस्पतीनामपशव्यो-
 ऽपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्थस्यादिति बहुपूर्णं तस्मै
 बहुशाखं वृश्चेदेष वै॥१६॥

वनस्पतीनामपशव्यः पशुमानेव भवति प्रतिष्ठितं
 वृश्चेत्प्रतिष्ठाकामस्यैष वै वनस्पतीनामप्रतिष्ठितो यः समे
 भूम्यै स्वाद्योने रूढः प्रत्येव तिष्ठति यः प्रत्यङ्मुपनतस्तं
 वृश्चेत्स हि मेधमभ्युपनतः पञ्चारलिं तस्मै वृश्चेद्यं
 कामयेतोपैनमुत्तरो यज्ञो नमेदिति पञ्चाखरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ
 यज्ञ उपैनमुत्तरो यज्ञः॥१७॥

नमति षडरलिम्प्रतिष्ठाकामस्य षड्वा ऋतवं ऋतुष्वेव
 प्रति तिष्ठति सप्तारलिम्पशुकामस्य सप्तपदा शक्करी पशवः
 शक्करी पशूनेवाव रुद्धे नवारलिं तेजस्कामस्य त्रिवृता
 स्तोमेन सम्मितं तेजस्त्रिवृत्तेजस्व्येव भवत्येकादशारलि-
 मिन्द्रियकामस्यैकादशाखरा त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुगिन्द्रियाव्येव
 भवति पञ्चदशारलिम्प्रातृव्यवतः पञ्चदशो वज्रो भ्रातृव्याभिभूत्यै

सप्तदशारत्निम्प्रजाकामस्य सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या
 एकविंशत्यरत्निम्प्रतिष्ठाकामस्यैक- विंशः स्तोमानाम्प्रतिष्ठा
 प्रतिष्ठित्या अष्टाश्रिर्भवत्यष्टार्षरा गायत्री तेजो गायत्री
 गायत्री यज्ञमुखं तेजसैव गायत्रिया यज्ञमुखेन
 सम्मितः ॥ १८ ॥

जुषे सतेजसमनंख्यसङ्गं बहुशाखं वृश्चेदेष वै यज्ञ उपैनमुत्तरो यज्ञ आस्या
 एकात्रविंशतिश्च ॥ ३ ॥

[३]

पृथिव्यै त्वान्तरिख्याय त्वा दिवे त्वेत्याहैभ्य एवैनं
 लोकेभ्यः प्रोख्याति पराश्चम्प्रोख्याति पराडिव हि सुवर्गो
 लोकः क्रूरमिव वा एतत्करोति यत्खनन्त्यपोव नयति
 शान्त्यै यवमतीरव नयत्यूर्ग्वै यवो यजमानेन यूपः सम्मितो
 यावानेव यजमानस्तावतीमेवास्मिन्नूर्जं दधाति ॥ १९ ॥

पितृणां सदनमसीति बर्हिरव स्तृणाति पितृदेवत्य
 १५ ह्येतद्यन्निखातं यद्वर्हिरनवस्तीर्य मिनुयात्पितृदेवत्यो
 निखातः स्याद्वर्हिरवस्तीर्य मिनोत्यस्यामेवैनंमिनोति
 यूपशकलमवांस्यति सतेजसमेवैनंमिनोति देवस्त्वा सविता
 मध्वान्क्तित्याह तेजसैवैनंमनक्ति सुपिप्पुलाभ्यस्त्वौषधीभ्य

इति च॒षाल॒म्प्रति॑ ॥ २० ॥

मु॒ञ्चति॑ तस्मा॑च्छी॒रष॒त ओष॑धयः फलं॑ गृह्णन्त्यन॒क्ति
तेजो॑ वा आज्यं॑ यज॑मानेनाग्नि॒ष्ठाश्रिः॑ सम्मि॑ता यदग्नि॒ष्ठा-
मश्रि॑म॒नक्ति॑ यज॑मानमे॒व तेज॑सान॒क्त्यान्त॑र्म॒नक्त्यान्त॑मे॒व
यज॑मानं॒ तेज॑सान॒क्तिः सर्व॑तः परि॑ मृ॒शत्य॑परि॒वर्गमे॒वा-
स्मिन्तेजो॑ दधा॒त्युद्वि॑वः॒ स्तभा॒नान्तरि॑ख्यम्पृ॒णेत्या॑हैषां
लो॒कानां॑ विधृत्यै॒ वैष्ण॒व्यर्चा॑ ॥ २१ ॥

क॒ल्पय॑ति॒ वैष्ण॒वो वै दे॒वता॑या॒ यूपः॑ स्वयै॒वैनं॑ दे॒वता॑या
कल्प॑यति॒ द्वाभ्यां॑ कल्प॑यति॒ द्विपा॑द्यज॑मानः प्रति॑ष्ठित्यै॒ यं
का॒मये॑त॒ तेज॑सैनं॒ दे॒वता॑भिरिन्द्रि॒येण॑ व्य॒र्धये॑य॒मित्य॑ग्नि॒ष्ठां
तस्या॑श्रि॒माह॒वनी॑यादि॒त्थं वे॒त्थं वा॒ति ना॒वये॑त्तेज॑सै॒वैनं॑
दे॒वता॑भिरिन्द्रि॒येण॑ व्य॒र्धय॑ति॒ यं का॒मये॑त॒ तेज॑सैनं
दे॒वता॑भिरिन्द्रि॒येण॑ सम॒र्धये॑य॒मिति॑ ॥ २२ ॥

अ॒ग्नि॒ष्ठां तस्या॑श्रि॒माह॒वनी॑येन॒ सम्मि॑नुया॒त्तेज॑सै॒वैनं॑
दे॒वता॑भिरिन्द्रि॒येण॑ सम॒र्धय॑ति ब्रह्म॒वनिं॑ त्वा ख्य॒त्रव॑नि॒मित्या॑ह
यथा॑य॒जुरे॒वैत॑त्परि॒ व्य॒यत्यू॑र्ग्वै र॒शना॑ यज॑मानेन॒ यूपः॑
सम्मि॑तो॒ यज॑मानमे॒वोर्जा॑ सम॒र्धय॑ति नाभि॒दग्ने॑ परि॒ व्य॒यति॑

नाभिद॒घ्न ए॒वास्मा॒ ऊ॒र्जं दधा॑ति॒ तस्मा॑न्नाभिद॒घ्न ऊ॒र्जा भु॑ञ्जते॒
यं का॒मये॑तो॒र्जन॑म्॥ २३॥

व्य॑र्धये॒यमि॒त्यूर्ध्वा वा॒ तस्या॑वा॒चीं वा॒वोहे॑दूर्जे॒वैनं॒ व्य॑र्धयति॒
यदि॑ का॒मये॑त॒ वर॑षुकः॒ पु॒र्जन्यः॑ स्या॒दित्य॑वा॒चीम॑वोहे- दृष्टि॑मे॒व
नि य॑च्छति॒ यदि॑ का॒मये॑ता॒वर॑षुकः॒ स्या॒दित्यूर्ध्वा॑मु॒दूहे॑दृष्टि॑मे॒वोद्य॑
पि॒तृणां॒ नि॒खा॑त॒म्मनु॑ष्या॒णामूर्ध्वं॒ नि॒खा॑ता॒दा र॑श॒नाया॒
ओष॑धी॒ना र॑श॒ना वि॒श्वेषा॑म्॥ २४॥

दे॒वाना॑मूर्ध्वं र॑श॒नाया॒ आ च॑षा॒लादि॒न्द्रस्य॑ च॒षालं॑
सा॒ध्याना॑मति॑रि॒क्तं स॒ वा ए॒ष स॑र्वदे॒वत्यो॑ यद्यू॒पो यद्यू॒प-
मि॒नोति॒ सर्वा॑ ए॒व दे॒वताः॑ प्री॒णाति॒ यज्ञे॑न॒ वै दे॒वाः
सु॒वर्गं॑ लो॒कमा॑य॒न्तेऽम॑न्यन्त॒ मनु॑ष्या॒ नोऽन्वा॑भविष्य॒न्तीति॒
ते यू॒पेन॑ योपयि॒त्वा सु॒वर्गं॑ लो॒कमा॑य॒न्तमृ॑षयो॒ यू॒पेनै॒वानु॑
प्राजा॑न॒न्तद्यू॑पस्य॒ यू॒पत्व॑म्॥ २५॥

यद्यू॒पमि॒नोति॑ सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्य॑ प्र॒ज्ञा॑त्यै पु॒रस्ता॑न्मि॒नोति॑
पु॒रस्ता॑द्धि॒ यज्ञस्य॑ प्र॒ज्ञाय॑तेऽप्र॒ज्ञातं॑ हि तद्य॒दति॑पन्न आ॒हुरि॑दं
का॒र्यमा॑सी॒दिति॑ सा॒ध्या वै दे॒वा य॒ज्ञम॑त्य॒मन्य॑न्त॒ तान् य॒ज्ञो
नास्पृ॑श॒त्तान् यद्य॒ज्ञस्या॑ति॑रि॒क्तमा॑सी॒त्तदस्पृ॑श- दति॑रि॒क्तं वा

एतद्यज्ञस्य यदग्नावग्निम्मथित्वा प्रहरत्यतिरिक्तमेतत्॥ २६॥

यूपस्य यदूर्ध्वं चषालात्तेषां तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति देवा वै सङ्स्थिते सोमे प्र सुचोहरन्प्र यूपं तेऽमन्यन्त यज्ञवेशसं वा इदं कुर्म इति ते प्रस्तरं सुचान्निष्कर्यणमपश्यन्स्वरुं यूपस्य सङ्स्थिते सोमे प्र प्रस्तरं हरति जुहोति स्वरुमयज्ञवेशसाय॥ २७॥

दधाति प्रत्युचा समर्धयेयमित्यूजैर्नद्विश्वेषैषाध्यूपत्वमतिरिक्तमेतद्विचत्वारिंशच्च॥ ४॥ — [४]

साध्या वै देवा अस्मिँल्लोक आसन्नान्यत्किंचन मिषत्तैः ऽग्निमेवाग्रये मेधायालभन्त न ह्यन्यदालभ्यमविन्दन्ततो वा इमाः प्रजाः प्राजायन्त यदग्नावग्निम्मथित्वा प्रहरति प्रजानां प्रजननाय रुद्रो वा एष यदग्निर्यजमानः पशुर्यत्पशुमालभ्याग्निम्मन्थेद्रुद्राय यजमानम्॥ २८॥

अपि दध्यात्प्रमायुकः स्यादथो खल्वाहुरग्निः सर्वा देवता हविरेतद्यत्पशुरिति यत्पशुमालभ्याग्निम्मन्थति हव्यायैवासन्नाय सर्वा देवता जनयत्युपाकृत्यैव मन्थ्यस्तन्नेवालब्धं नेवानालब्धमग्नेर्जनित्रमसीत्याहाग्नेर्ह्येतञ्जनि स्थ इत्याह वृषणौ॥ २९॥

ह्येतावुर्वश्यस्यायुरसीत्याह मिथुनत्वाय घृतेनाक्ते वृषणं
 दधाथामित्याह वृषणं॥ ह्येते दधाते ये अग्निङ्गायत्रं छन्दोऽनु
 प्र जायस्वेत्याह छन्दोभिरेवैनम्प्र जनयत्यग्नये मथ्यमानायानु
 ब्रूहीत्याह सावित्रीमृचमन्वाह सवितृप्रसूत एवैनम्मन्थति
 जातायानु ब्रूहि॥३०॥

प्रहियमाणायानु ब्रूहीत्याह काण्डेकाण्ड एवैनं क्रियमाणे
 समर्धयति गायत्रीः सर्वा अन्वाह गायत्रछन्दा वा अग्निः
 स्वेनैवैनं छन्दसा समर्धयत्यग्निः पुरा भवत्यग्निम्मथित्वा
 प्र हरति तौ सम्भवन्तौ यजमानमभि सम्भवतो भवतं
 नः समनसावित्याह शान्त्यै प्रहृत्य जुहोति जातायैवास्मा
 अन्नमपि दधात्याज्येन जुहोत्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम
 यदाज्यमिप्येणैवैनं धाम्ना समर्धयत्यथो तेजसा॥३१॥

यजमानमाह वृषणौ जातायानुब्रूह्यप्यष्टादश च॥५॥ [५]

इषे त्वेति बर्हिरा दत्त इच्छत इव ह्येष यो
 यजत उपवीरसीत्याहोप ह्येनानाकरोत्युपो देवान्देवीर्विशः
 प्रागुरित्याह दैवीर्ह्येता विशः सतीर्देवानुपयन्ति वहीरुशिज
 इत्याहर्त्विजो वै वह्नय उशिजस्तस्मादेवमाह बृहस्पते

धा॒रया॒ वसू॑नीति॥३२॥

आ॒ह॒ ब्र॒ह्म॒ वै दे॒वाना॑म्बृ॒हस्प॑तिर्ब्र॒ह्म॒णैवा॑स्मै प॒शून॑व
रु॒द्धे ह॒व्या ते॑ स्व॒दन्ता॑मि॒त्याह॑ स्व॒दय॑त्ये॒वैनान्दे॑व त्वष्ट॒र्वसु॑
र॒ण्वेत्या॑ह॒ त्वष्टा॒ वै प॑शूना॒मि॒थुना॑ना॒ः रू॒प॒कृ॒द्रूप॑मे॒व प॒शुषु॑
दधा॑ति रे॒वती॒ रम॑ध्व॒मि॒त्याह॑ प॒शवो॒ वै रे॒वतीः॑ प॒शूने॒वास्मै॑
रम॑यति दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒स॒व इति॥३३॥

र॒श॒ना॒मा द॑त्ते प्र॒सू॑त्या अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मि॒त्याह॑ाश्विनौ
हि दे॒वाना॑म॒ध्वर्यू॑ आ॒स्तां पू॑ष्णो ह॒स्ताभ्या॑मि॒त्याह॑ य॒त्या
ऋ॒तस्य॑ त्वा दे॒वह॑विः पा॒शेना॑ र॒भ इ॒त्याह॑ स॒त्यं वा ऋ॒तः
स॒त्येनै॒वैन॑मृ॒तेना॑ र॒भतेऽर॑ख्ण॒या परि॑ हरति॒ वध्यः॑ हि
प्र॒त्यश्च॑म्प्रतिमु॒ञ्चन्ति॒ व्यावृ॑त्त्यै॒ धर्षा॒ मानु॑षा॒निति॒ नि यु॑नक्ति॒
धृ॒त्या अ॒द्ध्यः॥३४॥

त्वौष॑धी॒भ्यः प्रो॑ख्यामी॒त्याह॑ाद्ध्यो ह्येष ओष॑धी॒भ्यः सम्भ॑वति
यत्प॒शुर॒पा॒म्पे॒रुर॒सीत्या॑हैष ह्य॒पा॒म्पा॒ता यो मे॒धाया॑र॒भ्यते॑
स्वा॒त्तं चि॒त्सदे॑वः ह॒व्यमा॑पो॒ देवीः॑ स्व॒द॒तैन॑मि॒त्याह॑
स्व॒दय॑त्ये॒वैन॑मु॒परि॑ष्टा॒त्प्रो॑ख्य॒त्युपरि॑ष्टादे॒वैन॑म॒मेध्यं॑ करोति
पा॒यय॑त्यन्त॒रत॒ ए॒वैन॑म॒मेध्यं॑ करोत्य॒धस्ता॑दु॒पो॑ख्यति॒ सर्व॑तं

एवैन॒म्मे॒ध्यं॑ करोति॥ ३५॥

वसू॒निति॑ प्रस॒व इत्य॒र्द्धोऽन्तर॑त ए॒वैन॒न्दशं॑ च॥६॥ [६]

अ॒ग्निना॒ वै हो॒त्रा दे॒वा असु॑रान॒भ्य॑भवन्न॒ग्रये॑
समि॒ध्यमा॑ना॒यानु॑ ब्रूही॒त्याह॒ भ्रातृ॑व्याभिभू॒त्यै सप्त॑द॒श
सामि॒धेनी॑रन्वा॒ह सप्त॑द॒शः प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाप॑ते॒रास्यै
सप्त॑द॒शान्वा॑ह॒ द्वाद॑श॒ मासाः॒ पञ्च॑त॒वः स सं॑व॒त्सरः॑
सं॒वत्स॑रम्प्र॒जा अनु॑ प्र जा॒यन्ते॑ प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑नाय दे॒वा वै
सा॒मिधे॑नीर॒नूच्य॑ य॒ज्ञं नान्व॑पश्यन्त्स प्र॒जाप॑तिस्तू॒ष्णीमा॑घा॒रम्॥

आ॒घा॒रय॑त्ततो॒ वै दे॒वा य॒ज्ञम॑न्व॒पश्य॑न् यत्तू॒ष्णीमा॑घा॒रमा॑घा॒रय॑ति
य॒ज्ञस्या॑नु॒ख्या॒त्या असु॑रेषु॒ वै य॒ज्ञ आ॑सीत्तं दे॒वास्तू॒ष्णी॒होमे॑ना॒व
यत्तू॒ष्णीमा॑घा॒रमा॑घा॒रय॑ति॒ भ्रातृ॑व्यस्यै॒व तद्य॒ज्ञं वृ॑द्धे
परि॒धीन्त्स॑म्मा॒र्ष्टि पु॑नात्ये॒वैना॒त्रि॒स्त्रिः स॑म्मा॒र्ष्टि त्र्या॑वृद्धि
य॒ज्ञोऽथो॑ र॒ख्य॑सा॒मप॑ह॒त्यै द्वा॑द॒श स॑म्प॒द्यन्ते॑ द्वा॒दश॥ ३७॥

मासाः॑ सं॒वत्स॑रः सं॒वत्स॑रमे॒व प्री॑णा॒त्यथो॑ सं॒वत्स॑रमे॒वास्मा॑
उप॑ दधाति सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ स॒मष्ट्यै॑ शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑
यदा॑घा॒रोऽग्निः॑ सर्वा॑ दे॒वता॑ यदा॑घा॒रमा॑घा॒रय॑ति शी॒र्षत॑
ए॒व य॒ज्ञस्य॑ यज॑मानः सर्वा॑ दे॒वता॑ अव॑ रु॒द्धे शिरो॑

वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॒ यदा॑धार॒ आ॒त्मा प॒शुरा॑धारमा॒धार्य॑ प॒शुः
सम॑न॒त्तया॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञस्य॑॥३८॥

शिरः॒ प्रति॑ दधाति॒ सं ते॑ प्रा॒णो वा॒युना॑ गच्छता॒मित्या॑ह
वा॒युदे॒वत्यो॑ वै प्रा॒णो वा॒यावे॒वास्य॑ प्रा॒णं जु॑होति॒ सं
यज॑त्रैरङ्गानि॒ सं य॒ज्ञप॑तिरा॒शिषे॒त्याह॑ य॒ज्ञप॑तिमे॒वास्य॑शिषं
गम॑यति वि॒श्वरू॑पो वै त्वाष्ट्र॒ उपरि॑ष्ठात्प॒शुम॒भ्यव॑मी॒त्तस्मा॑दुपरि॑ष्टा
द्यन्ति॒ यदु॑परि॑ष्ठात्प॒शुः सम॑न॒क्ति मे॒ध्यमे॒व॥३९॥

ए॒नं क॒रोत्यृ॒त्विजो॑ वृणीते॒ छन्दा॑स्ये॒व वृ॑णीते
स॒प्त वृ॑णीते॒ स॒प्त ग्रा॒म्याः प॒शवः॑ स॒प्तार॑ण्याः स॒प्त
छन्दा॑स्यु॒भय॑स्याव॒रुद्धा॑ एका॑दश प्रया॒जान् य॑जति॒ दश॑
वै प॒शोः प्रा॒णा आ॒त्मैका॑दशो यावा॑ने॒व प॒शुस्त॑म्प्र य॑जति
व॒पामे॒कः परि॑ शय॒ आ॒त्मैवा॒त्मान॑म्परि॑ शये॒ वज्रो॑ वै
स्वधि॑तिर्वज्रो॑ यूपश॒कलो॑ घृ॒तं खलु॑ वै दे॒वा वज्रं॑ कृ॒त्वा
सोम॑मघ्नन्धृ॒तेना॒क्तौ प॒शं त्रा॑येथा॒मित्या॑ह॒ वज्रे॑णै॒वैनं॑ वशं
कृ॒त्वा ल॑भते॥४०॥

आ॒धार॑म्यद्यन्ते॒ द्वाद॑शा॒त्मन्ने॒व य॒ज्ञस्य॑ मे॒ध्यमे॒व खलु॑ वा अ॒ष्टाद॑श च॥७॥—[७]

पर्य॑ग्नि॒ करो॑ति॒ सर्व॒हुत॑मे॒वेन॑ क॒रोत्य॑स्क॒न्दाया॑स्क॒न्नः॑

हि तद्यद्धुतस्य स्कन्दति त्रिः पर्यग्नि करोति त्र्यावृद्धि
यज्ञोऽथो ररुषंसामपहृत्यै ब्रह्मवादिनो वदन्त्यन्वारभ्यः
पशू (३) नान्वारभ्या (३) इति मृत्यवे वा एष नीयते
यत्पशुस्तय्यँदन्वारभेत प्रमायुको यजमानः स्यादथो
खल्वाहुः सुवर्गाय वा एष लोकाय नीयते यत्॥४१॥

पशुरिति यन्नान्वारभेत सुवर्गाल्लोकाद्यजमानो हीयेत
वपाश्रपणीभ्यामन्वारभते तन्नेवान्वारब्धं नेवानन्वारब्धमुप
प्रेष्य होतरहव्या देवेभ्य इत्याहेषितः हि कर्म क्रियते
रेवतीर्यज्ञपतिं प्रियथा विशतेत्याह यथायजुरेवैतदग्निना
पुरस्तादेति ररुषंसामपहृत्यै पृथिव्याः संपृचः पाहीति
बर्हिः॥४२॥

उपास्यत्यस्कन्दायास्कन्त्रः हि तद्यद्वर्हिषि स्कन्दत्यथो
बर्हिषदमेवैनं करोति पराडा वर्ततेऽध्वर्युः पशोः
संज्ञप्यमानात्पशुभ्य एव तन्नि हुत आत्मनोनात्रस्काय
गच्छति श्रियम्प्र पशूनाप्रोति य एवं वेद पश्चाल्लोका वा
एषा प्राच्युदानीयते यत्पत्नी नमस्त आतानेत्याहादित्यस्य
वै रश्मयः॥४३॥

आ॒ता॒नास्तेभ्य॑ ए॒व नम॑स्करोत्यन॒र्वा प्रेही॑त्याह॒ भ्रातृ॑व्यो
वा अ॒र्वा भ्रातृ॑व्यापनुत्यै घृ॒तस्य॑ कु॒ल्याम॑नु॒ सह॑ प्र॒जया॑ सह
रा॒यस्पोषे॑णेत्या॒हाशिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्तु आपो॑ दे॒वीः शुद्धा॑युव
इत्या॑ह॒ यथा॑य॒जुरे॒वैतत्॥४४॥

लो॒काय॑ नीयते॒ यद्व॑र॒ही र॒श्मयः॑ स॒त्तत्रि॑शच्च॥८॥ [८]

प॒शोर्वा आल॑ब्धस्य प्रा॒णाञ्छु॑गृच्छति॒ वाक्त् आ
प्या॑यताम्प्रा॒णस्त॒ आ प्या॑यता॒मित्या॑ह प्रा॒णेभ्य॑ ए॒वास्य॒
शुच॑ः श॒मय॑ति॒ सा प्रा॑णेभ्योऽधि॑ पृथि॒वीः शुक्ल॑ वि॒ंशति॑
श॒महो॑भ्या॒मिति॒ नि न॑यत्यहो॒रात्रा॑भ्यामे॒व पृथि॑व्यै शुच॑ः
श॒मय॑त्योष॑धे॒ त्राय॑स्वैन॒ः स्वधि॑ते॒ मेन॑ः हि॒ःसी॒रित्या॑ह॒
वज्रो॒ वै स्वधि॑तिः॥४५॥

शान्त्यै॑ पार्श्व॒त आ॑च्छति मध्य॒तो हि म॑नु॒ष्या आ॑च्छन्ति
तिर॒श्चीन॑मा च्छ॒त्यनू॑चीन॒ः हि म॑नु॒ष्या आ॑च्छन्ति॒ व्यावृ॑त्यै
र॒ख्यसा॑म्भा॒गोऽसी॑ति॒ स्थवि॑म॒तो ब॑र्हि॒रक्कापा॑स्यत्य॒स्रैव
र॒ख्याः॑सि नि॒रव॑दयत इ॒दम॑ह॒ः र॒ख्योऽध॑मं॒ तमो॑ नयामि
यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॑ष्म इत्या॑ह॒ द्वौ वा॑व पु॒रुषौ॒ यं
चै॒व॥४६॥

द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तावुभावधुमं तमो नयतीषे त्वेति
 वपामुत्खिदतीच्छत इव ह्येष यो यजते यदुपतृन्धाद्रुद्रोऽस्य
 पशून्धातुकः स्याद्यन्नोपतृन्धादयता स्यादन्ययोपतृणत्यन्यया
 न धृत्यै घृतेन द्यावापृथिवी प्रोर्ण्वाथामित्याह द्यावापृथिवी
 एव रसेनानक्त्यर्छिन्नः ॥ ४७ ॥

रायः सुवीर इत्याह यथायजुरेवैतत्क्रूरमिव वा एतत्करोति
 यद्वपामुत्खिदत्युर्वन्तरिख्यमन्विहीत्याह शान्त्यै प्र वा एषो-
 ऽस्माल्लोकाच्च्यवते यः पशुम्मृत्यवे नीयमानमन्वारभते
 वपाश्रपणी पुनरन्वारभतेऽस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यग्निना
 पुरस्तादेति रख्यसामपंहत्या अथो देवता एव हव्येन ॥ ४८ ॥

अन्वेति नान्तममङ्गारमति हरेद्यदन्तममङ्गारमतिहरेद्वेवता
 अति मन्येत वायो वीहिं स्तोकानामित्याह तस्माद्विभक्ताः
 स्तोका अव पद्यन्तेऽग्रं वा एतत्पशूनां यद्वपाग्रमोषधीनाम्बर्हिर
 समर्धयत्यथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिं ष्ठापयति स्वाहाकृतीभ्यः
 प्रेष्येत्याह ॥ ४९ ॥

यज्ञस्य समिष्ट्यै प्राणापानौ वा एतौ पशूनां
 यत्पृषदाज्यमात्मा वपा पृषदाज्यमभिघार्य वपामभि

घारयत्यात्मन्नेव पशूनाम्प्राणापानौ दधाति स्वाहोर्ध्वनभसम्मरुत
 गच्छतमित्याहोर्ध्वनभा ह स्म वै मारुतो देवानां वपाश्रपणी
 प्रहरति तेनैवैने प्र हरति विषूची प्र हरति तस्माद्विष्वश्चौ
 प्राणापानौ ॥ ५० ॥

स्वधितिश्चैवाच्छिन्नो हव्येनेष्येत्याहु पद्वत्वारिंशच्च ॥ ९ ॥ [९]

पशुमालभ्य पुरोडाशं निर्वपति समेधमेवैनमा लभते
 वपयां प्रचर्य पुरोडाशेन प्र चरत्यूर्ग्वै पुरोडाश ऊर्जमेव
 पशूनाम्मध्यतो दधात्यथो पशोरेव छिद्रमपि दधाति
 पृषदाज्यस्योपहत्य त्रिः पृच्छति शृतं हवीः (३)
 शमितुरिति त्रिषत्या हि देवा योऽशृतं शृतमाहु स एनंसा
 प्राणापानौ वा एतौ पशूनाम् ॥ ५१ ॥

यत्पृषदाज्यम्पशोः खलु वा आलब्धस्य हृदयमात्माभि
 समेति यत्पृषदाज्येन हृदयमभिघारयत्यात्मन्नेव पशूनाम्प्राणापा
 दधाति पशुना वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्तेऽमन्यन्त मनुष्या
 नोऽन्वाभविष्यन्तीति तस्य शिरश्छित्त्वा मेधम्प्राख्यारयन्त्स
 प्रख्योऽभवत्तत्प्रख्यस्य प्रख्यत्वं यत्प्रख्यशाखोत्तरबर्हिर्भवति
 समेधस्यैव ॥ ५२ ॥

प॒शोर॑व॒ द्यति॑ प॒शुं वै ह्रि॒यमा॑ण॒ः र॒ख्वा॒ः स्य॑नु॒
 सच॑न्तेऽन्त॒रा यूपं॑ चा॒हव॑नीयं च ह॒रति॑ र॒ख्यंसा॒मप॑हत्यै
 प॒शोर्वा आल॑ब्धस्य॒ मनो॑ऽप॒ क्राम॑ति॒ मनो॑तायै ह॒विषो॑-
 ऽव॑दीयमा॒नस्या॑नु॒ ब्रू॑हीत्या॒ह मन॑ ए॒वास्या॑व॒ रु॒न्द्र
 एका॑दशाव॒दाना॒न्यव॑ द्यति॒ दश॒ वै प॒शोः प्रा॒णा आ॒त्मैका॑द॒शो
 यावा॑ने॒व प॒शुस्त॑स्याव॥ ५३ ॥

द्यति॑ हृद॒यस्या॑ग्रेऽव॒ द्यत्य॑थ जि॒ह्वाया॒ अथ॒ व॒ख्यं सो
 यद्वै हृद॑येनाभि॒गच्छ॑ति॒ तज्जि॑ह्वाया॒ वद॑ति॒ यज्जि॑ह्वाया॒ वद॑ति॒
 तदु॒रसो॑ऽधि॒ निर्व॑दत्येतद्वै प॒शोर्य॑थापूर्व॒ यस्यै॒वम॑व॒दाय॑
 यथा॒काम॑मुत्त॒रेषा॑मव॒द्यति॑ यथापूर्वमे॒वास्य॑ प॒शोर॑वत्त॒म्भव॑ति
 मध्य॑तो गु॒दस्या॑व॒ द्यति॑ मध्य॒तो हि प्रा॒ण उ॑त्त॒मस्या॑व॒
 द्यति॑ ॥ ५४ ॥

उ॒त्त॒मो हि प्रा॒णो यदी॑तरं॒ यदी॑तरमु॒भय॑मे॒वाजा॑मि॒
 जाय॑मानो॒ वै ब्रा॑ह्म॒णस्त्रि॑भिर्ऋ॒णवा॑ जा॒यते॑ ब्रह्म॒चर्ये॑ण॒र्षिभ्यो॑
 य॒ज्ञेन॑ दे॒वेभ्यः॑ प्र॒जया॑ पि॒तृभ्य॑ ए॒ष वा अ॑नृ॒णो यः
 पु॒त्री यज्वा॑ ब्रह्म॒चारि॑वा॒सी तद॑व॒दानै॑रे॒वाव॑ द॒यते॑
 तद॑व॒दाना॑नामव॒दान॒त्वन्दे॑वा॒सुराः संय॑त्ता आ॒स॒न्ते दे॒वा
 अ॒ग्निम॑ब्रुव॒न्त्वया॑ वी॒रेणा॑सु॒रान॒भि भ॑वा॒मेति॑ ॥ ५॥

सोऽब्रवीद्वरं वृणै पशोरुद्धारमुद्धरा इति स
 एतमुद्धारमुदहरत् दोः पूर्वार्धस्य गुदम्माध्यतः श्रोणिं
 जघनार्धस्य ततो देवा अभवन्परासुरा यत्र्यङ्गाणां
 समवद्यति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो
 भवत्यख्णयाव द्यति तस्मादख्णया पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति
 प्रतिष्ठित्यै॥५६॥

एतौ पशूनां समैधस्यैव तस्यावोत्तमस्याव द्यतीति पञ्चचत्वारिंशच्च॥10॥—[१०]

मेदसा स्नुचौ प्रोर्णोति मेदोरूपा वै पशवो रूपमेव पशुषु
 दधाति यूषन्नवधाय प्रोर्णोति रसो वा एष पशूनां यद्य रसमेव
 पशुषु दधाति पार्श्वेन वसाहोमम्प्र यौति मध्यं वा एतत्पशूनां
 यत्पार्श्वं रस एष पशूनां यद्वसा यत्पार्श्वेन वसाहोमम्प्रयौति
 मध्यत एव पशूनां रसं दधाति घ्नन्ति॥५७॥

वा एतत्पशुं यत्संज्ञपयन्त्यैन्द्रः खलु वै देवतया
 प्राण ऐन्द्रोऽपान ऐन्द्रः प्राणो अङ्गेअङ्गे नि दैध्यदित्याह
 प्राणापानावेव पशुषु दधाति देव त्वष्टर्भूरि ते स संमेत्वित्याह
 त्वाष्ट्रा हि देवतया पशवो विषुरूपा यत्सलख्माणो
 भवथेत्याह विषुरूपा ह्येते सन्तः सलख्माण एतर्हि

भवन्ति देवत्रा यन्तम्॥५८॥

अवसे सखायोऽनु त्वा माता पितरो मदन्त्वित्याहानुमतमेवैन-
पित्रा सुवर्गं लोकं गमयत्यर्धर्चे वसाहोमं जुहोत्यसौ वा
अर्धर्च इयमर्धर्च इमे एव रसेनानक्ति दिशो जुहोति दिशं
एव रसेनानक्त्यथो दिग्भ्य एवोर्जः रसमव रुद्धे प्राणापानौ
वा एतौ पशूनां यत्पृषदाज्यं वानस्पत्याः खलु॥५९॥

वै देवतया पशवो यत्पृषदाज्यस्योपहत्याह वनस्पतये-
ऽनु ब्रूहि वनस्पतये प्रेष्येति प्राणापानावेव पशुषु
दधात्यन्यस्यान्यस्य समवत्तः समवद्यति तस्मान्नानारूपाः
पशवो यूष्णोप सिञ्चति रसो वा एष पशूनां यद्यू रसमेव
पशुषु दधातीडामुप ह्वयते पशवो वा इडा पशूनेवोप ह्वयते
चतुरुप ह्वयते॥६०॥

चतुष्पादो हि पशवो यं कामयेतापशुः स्यादित्यमेदस्कं
तस्मा आ दध्यान्मेदोरूपा वै पशवो रूपेणैवैनम्पशुभ्यो
निर्भजत्यपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्स्यादिति
मेदस्वत्तस्मा आ दध्यान्मेदोरूपा वै पशवो रूपेणैवास्मै
पशूनव रुद्धे पशुमानेव भवति प्रजापतिर्यज्ञमसृजत स

आज्यम्॥६१॥

पुरस्तादसृजत पशुम्मध्यतः पृषदाज्यम्पश्चात्तस्मादाज्येन
 प्रयाजा इज्यन्ते पशुना मध्यतः पृषदाज्येनानूयाजास्तस्मादेतानि
 पश्चात्सृष्टः ह्येकादशानूयाजान् यजति दश वै पशोः प्राणा
 आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तमनु यजति घ्नन्ति वा
 एतत्पशुं यत्संज्ञपयन्ति प्राणापानौ खलु वा एतौ पशूनां
 यत्पृषदाज्यं यत्पृषदाज्येनानूयाजान् यजति प्राणापानावेव
 पशुषु दधाति॥६२॥

घ्नन्ति यन्तङ्गलं चतुरूपं ह्वयत आज्यय्यत्पृषदाज्येन पद्व॥११॥ [११]

यज्ञेन ता उपयङ्गिर्देवा वै यज्ञमाग्नीध्रे ब्रह्मवादिनस्सत्वे देवस्य ग्रावाणम्प्राण उपयङ्ग्रा
 देवा वा उपयङ्गौ वाग्वै मित्रय्यंजस्य बृहस्पतिर्देवा वा आग्रयणाग्रानेकादश॥११॥ यज्ञेन लोके
 पशुमान्स्यात्सर्वनम्माध्यन्दिनवृङ्गवा अरिक्तानि तत्प्रजा अभ्येकपञ्चाशत्॥५१॥ यज्ञेन गौरभि
 निर्वर्तते॥ [१२]

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

य॒ज्ञेन॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत् ता उ॑पयङ्गिरे॒वासृ॑जत्
 यदु॑पयजं॒ उप॒यज॑ति प्र॒जा ए॒व तद्य॑जमानः सृजते
 जघ॑ना॒र्धाद॑व॒ द्यति॑ जघ॑ना॒र्धाद्धि॑ प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते स्थवि॒म॒तो-
 ऽव॑ द्यति स्थवि॒म॒तो हि प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्तेऽसं॒म्भि॒न्द॒न्न॒व॑ द्यति
 प्रा॒णाना॒मसं॑म्भेदाय॒ न पर्या॑वर्तयति यत्प॑र्यावर्तये॒दुदा॑वर्तः
 प्र॒जा ग्रा॑हुकः स्यात्समु॒द्रं ग॑च्छ॒ स्वाहे॑त्या॒ह रे॒तः॥१॥

ए॒व तद्व॑धात्य॒न्तरि॑ख्यं गच्छ॒ स्वाहे॑त्या॒हान्तरि॑ख्येणै॒वास्मै॑
 प्र॒जाः प्र॒ ज॑नयत्य॒न्तरि॑ख्यः॒ ह्यनु॑ प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते दे॒वः
 स॑वि॒तारं॑ गच्छ॒ स्वाहे॑त्या॒ह स॑वि॒तृप्र॑सूत ए॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्र॒
 ज॑नयत्य॒होरा॒त्रे ग॑च्छ॒ स्वाहे॑त्या॒हाहोरा॒त्राभ्या॑मे॒वास्मै॑ प्र॒जाः
 प्र॒ ज॑नयत्य॒होरा॒त्रे ह्यनु॑ प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते मि॒त्राव॑रुणौ गच्छ॒
 स्वाहा॑॥२॥

इ॒त्या॒ह प्र॒जास्वे॒व प्र॒जाता॑सु प्रा॒णापा॒नौ द॑धाति॒ सोमं॑ गच्छ॒
 स्वाहे॑त्या॒ह सौ॒म्या हि दे॒वता॑या प्र॒जा य॒ज्ञं ग॑च्छ॒ स्वाहे॑त्या॒ह
 प्र॒जा ए॒व य॒ज्ञियाः॑ करोति॒ छन्दा॑सि गच्छ॒ स्वाहे॑त्या॒ह

प॒शवो॒ वै छ॒न्दांसि॑ प॒शूने॒वाव॑ रु॒द्धे द्या॒वापृ॑थि॒वी ग॑च्छु
स्वाहे॒त्याह॑ प्र॒जा ए॒व प्र॒जाता॒ द्या॒वापृ॑थि॒वीभ्या॑मु॒भय॑तः परि
गृह्णा॑ति नमः॥३॥

दि॒व्यं ग॑च्छु स्वाहे॒त्याह॑ प्र॒जाभ्य॑ ए॒व प्र॒जाता॒भ्यो वृ॑ष्टिं
नि य॑च्छत्य॒ग्निं वै॑श्वान॒रं ग॑च्छु स्वाहे॒त्याह॑ प्र॒जा ए॒व
प्र॒जाता॒ अ॒स्याम्प्र॑ति॒ ष्ठाप॑यति प्रा॒णानां॒ वा ए॒षोऽव॑ द्यति
योऽव॑द्यति गु॒दस्य॒ मनो॑ मे॒ हार्दि॑ य॒च्छे॒त्याह॑ प्रा॒णाने॒व
य॑था॒स्थान॑मुप॒ ह॒यते॒ प॒शोर्वा॒ आल॑ब्धस्य॒ हृद॑यः॒ शुगृ॑च्छति
सा हृ॑दयशूलम्॥४॥

अ॒भि स॑मेति॒ यत्पृ॑थि॒व्याः हृ॑दयशूलमु॒द्वास॑येत्पृथि॒वीः
शु॒चा॒र्प॑येद्यद॒प्स्वपः॑ शु॒चा॒र्प॑येच्छुष्क॑स्य चा॒र्द्रस्य॑ च
सं॒धावु॒द्वास॑यत्यु॒भय॑स्य॒ शान्त्यै॒ यं द्वि॑ष्यात्तं ध्या॑येच्छुचै॒वैन॑मर्पयति

रेतो॑ मि॒त्रावरु॑णौ गच्छु स्वाहा नमो॑ हृदयशूल॒न्द्वात्रिं॑शच्च॥१॥ [१]

दे॒वा वै य॒ज्ञमा॒ग्नीध्रे॑ व्य॒भज॑न्त॒ ततो॑ यद॒त्यशि॑ष्यत
तद॑ब्रुव॒न्वस॑न्तु॒ नु न॑ इ॒दमि॑ति॒ तद्व॑सती॒वरी॑णां वसतीव॒रित्व॑म्
तस्मि॑न्प्रा॒तर्न॑ सम॑श॒क्रुव॑न्तद॒प्सु प्रा॒वेश॑यन्ता व॑सती॒वरी॑र॒भव॑न्वस
य॒ज्ञो वै व॑सती॒वरी॑र्य॒ज्ञमे॒वार॑भ्य॒ गृही॑त्वोप॒ वस॑ति॒ यस्या॑ गृही॒ता

अभि निम्रोचेदनारब्धोऽस्य यज्ञः स्यात्॥६॥

यज्ञं वि च्छिन्द्याज्योतिष्या वा गृहीयाद्धिरण्यं वावधाय
सशुक्राणामेव गृह्णाति यो वा ब्राह्मणो बहुयाजी
तस्य कुम्भ्यानां गृहीयात्स हि गृहीतवसतीवरीको
वसतीवरीर्गृह्णाति पशवो वै वसतीवरीः पशून्वारभ्य
गृहीत्वोप वसति यदन्वीपं तिष्ठन्गृहीयान्निर्मागुका
अस्मात्पशवः स्युः प्रतीपं तिष्ठन्गृह्णाति प्रतिरुध्यैवास्मै
पशून्गृह्णातीन्द्रः॥७॥

वृत्रमहन्त्सो ३ ऽपो ३ ऽभ्यग्मियत् तासां यन्मेध्यं
यज्ञियं सदैवमासीत्तदत्यमुच्यत् ता वहन्तीरभवन्वहन्तीनां
गृह्णाति या एव मेध्या यज्ञियाः सदैवा आपस्तासामेव गृह्णाति
नान्तमा वहन्तीरतीयाद्यदन्तमा वहन्तीरतीयाद्यज्ञमति मन्येत
न स्थावराणां गृहीयाद्वरुणगृहीता वै स्थावरा यथ्स्थावराणां
गृहीयात्॥८॥

वरुणेनास्य यज्ञं ग्राहयेद्यद्वै दिवा भवत्यपो रात्रिः प्र
विंशति तस्मात्ताम्रा आपो दिवा ददृशे यन्नक्तम्भवत्यपोऽहः प्र
विंशति तस्माच्चन्द्रा आपो नक्तं ददृशे छायायै चातपतश्च संधौ

गृह्णात्यहोरात्रयोरेवास्मै वर्णं गृह्णाति हविष्मतीरिमा आप
इत्याह हविष्कृतानामेव गृह्णाति हविष्माँ अस्तु॥९॥

सूर्य इत्याह सशुक्राणामेव गृह्णात्यनुष्टुभां गृह्णाति वाग्वा
अनुष्टुग्वाचैवेनाः सर्वया गृह्णाति चतुष्पदयर्चा गृह्णाति
त्रिः सादयति सप्त सम्पद्यन्ते सप्तपदा शक्करी पशवः
शक्करी पशूनेवाव रुद्धेऽस्मै वै लोकाय गार्हपत्य आ
धीयतेऽमुष्मा आहवनीयो यद्गार्हपत्य उपसादयेदस्मिल्लोके
पशुमान्स्याद्ययदाहवनीयेऽमुष्मिन्॥१०॥

लोके पशुमान्स्यादुभयोरुप सादयत्युभयोरेवैनं लोकयोः
पशुमन्तं करोति सर्वतः परि हरति रख्वसामपहत्या
इन्द्राग्नियोर्भागधेयीस्थेत्याह यथायजुरेवैतदाग्नीध्र
उप वासयत्येतद्वै यज्ञस्यापराजितं यदाग्नीध्रय्यँदेव
यज्ञस्यापराजितं तदेवैना उप वासयति यतः खलु वै
यज्ञस्य विततस्य न क्रियते तदनु यज्ञं रख्याँस्यव
चरन्ति यद्वहन्तीनां गृह्णाति क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य शये
रख्वसामनन्ववचाराय न ह्येता ईलयन्त्या तृतीयसवनात्परि
शेरे यज्ञस्य संतत्यै॥११॥

स्यादिन्द्रो गृहीयादस्त्वमुष्मिन्क्रियते षड्विंशतिश्च॥२॥ [२]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अध्वर्युः स्याद्यः
सोममुपावहरन्त्सर्वाभ्यो देवताभ्य उपावहरेदिति हृदे
त्वेत्याह मनुष्येभ्य एवैतेन करोति मनसे त्वेत्याह पितृभ्य
एवैतेन करोति दिवे त्वा सूर्याय त्वेत्याह देवेभ्य एवैतेन
करोत्येतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैनं सर्वाभ्य उपावहरति
पुरा वाचः॥१२॥

प्रवदितोः प्रातरनुवाकमुपाकरोति यावत्येव वाक्तामव
रुन्देऽपोऽग्नेऽभिव्याहरति यज्ञो वा आपो यज्ञमेवाभि
वाचं वि सृजति सर्वाणि छन्दांस्यन्वाह पशवो वै
छन्दांसि पशून्वाव रुन्दे गायत्रिया तेजस्कामस्य
परि दध्यात्रिष्टुभेन्द्रियकामस्य जगत्या पशुकामस्यानुष्टुभा
प्रतिष्ठाकामस्य पङ्क्त्या यज्ञकामस्य विराजान्नकामस्य
शृणोत्वग्निः समिधा हवम्॥१३॥

म इत्याह सवितृप्रसूत एव देवताभ्यो निवेद्यापोऽच्छैत्यप
इष्य होतरित्याहेषितं हि कर्म क्रियते मैत्रावरुणस्य
चमसाध्वर्यवा द्रवेत्याह मित्रावरुणौ वा अपां नेतारौ

ताभ्यामेवैना अच्छेति देवीरापो अपां नपादित्याहाहुत्यैवैना
निष्क्रीय गृह्णात्यथो हविष्कृतानामेवाभिघृतानां गृह्णाति॥१४॥

कार्ष्णि॑रसी॒त्याह॒ शम॑लमे॒वासा॒मप॑ प्लावयति समु॒द्रस्य॒
वो॒ख्णि॑त्या उ॒न्नय॒ इत्या॑ह॒ तस्मा॑द्द॒द्यमा॑नाः पी॒यमा॑ना
आपो॒ न र॒क्षी॑यन्ते॒ योनि॑र्वै य॒ज्ञस्य॒ चात्वा॑लं य॒ज्ञो
व॑सती॒वरी॑र्होतृचम॒सं च॑ मै॒त्रावरु॑णचम॒सं च॑ स॒ऽस्पर्श॑
व॑सती॒वरी॑र्व्या॒नय॑ति य॒ज्ञस्य॑ स॒योनि॑त्वायाथो स्वादे॒वैना॒
योनेः॒ प्र ज॑नयत्यध्व॒र्योऽवै॑र॒पा (३) इत्या॑होतेम॒नन्न॑मुरु॒तेमाः
प॒श्येति॒ वावै॑तदा॒ह य॒द्यग्नि॑ष्टोमो जुहोति॒ यद्यु॑क्थ्यः परि॒धौ
नि मा॑र्ष्टि॒ यद्य॑तिरा॒त्रो यजु॑र्वद॒न्म्र प॑द्यते य॒ज्ञक्र॑तूनां
व्यावृ॑त्त्यै॥१५॥

वा॒चो ह॑वम॒भिघृ॑तानां गृह्णात्यु॒त पञ्च॑वि॒ंशति॑श्च॥३॥ [३]

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒सव॑ इति॒ ग्रावा॑ण॒मा द॑त्ते प्र॒सूत्या॑
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒हाश्वि॑नौ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आ॑स्ताम्
पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामित्या॑ह॒ यत्यै॑ प॒शवो॒ वै सोमो॑ व्या॒न
उ॒पा॒शुस॑व॒नो यदु॑पा॒शुस॑व॒नम॒भि मि॑मी॒ते व्या॒नमे॒व प॒शुषु॑
दधा॒तीन्द्रा॑य॒ त्वेन्द्रा॑य॒ त्वेति॑ मिमी॒त इन्द्रा॑य॒ हि सोम॑

आह्रियते पञ्च कृत्वो यजुषा मिमीते॥१६॥

पञ्चा॑खरा प॒ङ्क्तिः पाङ्क्तौ॑ य॒ज्ञो य॒ज्ञमे॒वाव॑ रु॒न्दे
पञ्च॑ कृ॒त्वंस्तू॒ष्णी॒न्दश॑ सम्प॑द्यन्ते दशा॑खरा वि॒राड॒न्न
वि॒राड्विराजै॑वान्नाद्य॒मव॑ रु॒न्दे श्वा॒त्राः स्थ॑ वृ॒त्रतु॒र इत्या॑हैष
वा अ॒पा॒ सोम॑पी॒थो य ए॒वं वेद॑ नाप्स्वार्ति॑माच्छति॒ यत्ते॑
सोम॑ दि॒वि ज्योति॑रित्या॒हैभ्य॑ ए॒वैन॑म्॥१७॥

लो॒केभ्यः॑ सम्भ॑रति॒ सोमो॑ वै राजा दि॒शोऽभ्य॑ध्याय॒त्स
दि॒शोऽनु॑ प्रावि॑शत्प्रागपा॒गुद॑ग॒धरा॑गित्या॒ह दिग्भ्य॑ ए॒वैन॑
सम्भ॑रत्यथो दि॒श ए॒वास्मा॑ अ॒व रु॒न्देऽम्ब॑ नि ष्व॒रेत्या॑ह
का॒मु॒का ए॒न॒ स्त्रियो॑ भवन्ति॒ य ए॒वं वेद॑ यत्ते॑ सो॒मादा॑भ्यं
नाम॑ जागृ॒वीति॑॥१८॥

आ॒हैष॑ वै सोम॑स्य सोम॑पी॒थो य ए॒वं वेद॑ न
सौ॒म्यामा॑र्ति॑माच्छति॒ घ्नन्ति॑ वा ए॒तत्सो॑मं यद॑भिषुण्वन्त्य॒शून॑प
गृ॒ह्णाति॑ त्राय॑त ए॒वैन॑म्प्रा॒णा वा अ॒श्वः प॒शवः॑ सोमो॒-
ऽशू॒न्पुन॑रपि॒ सृज॑ति प्रा॒णाने॒व प॒शुषु॑ दधाति॒ द्वौद्वा॒वपि॑
सृज॑ति॒ तस्मा॒द्वौद्वा॑ प्रा॒णाः॥१९॥

प्रा॒णो वा ए॒ष यदु॑पा॒ः शु॒र्यदु॑पा॒ः श्व॒ग्रा ग्र॒हा गृ॒ह्यन्ते॑
 प्रा॒णमे॒वानु॑ प्र य॒न्त्यरु॒णो ह॑ स्मा॒हौप॑वेशिः प्रा॒तःस॒व॒न ए॒वाहं॑
 य॒ज्ञः स॑ऽस्था॒पयामि॑ ते॒न ततः॑ स॑ऽस्थि॒तेन॑ च॒रामी॑त्य॒ष्टौ
 कृ॒त्वोऽग्ने॑ऽभि षु॒णोत्य॑ष्टा॒खरा॑ गाय॒त्री गा॑य॒त्रम्प्रा॑तःस॒व॒नम्
 प्रा॑तःस॒व॒नमे॒व तेना॑प्रो॒त्येका॑दश॒ कृ॒त्वो॑ द्वि॒तीय॑मेका॑दशा॒खरा॑
 त्रि॒ष्टुत्रै॑ष्टु॒भ॒म्माध्यं॑दिनम्॥२०॥

स॒व॒न॒म्माध्यं॑दिनमे॒व स॒व॒नं तेना॑प्रो॒ति द्वा॑दश॒
 कृ॒त्वंस्तृ॑तीय॒द्वाद॑शा॒खरा॑ जग॑ती॒ जाग॑तं तृ॒तीय॑स॒व॒नन्तृ॑तीयस॒व॒
 तेना॑प्रो॒त्येता॑ः ह॒ वाव॑ स॒ य॒ज्ञस्य॑ स॑ऽस्थि॒तिमु॒वाचा॑स्क॒न्दाया॑स्क॒
 हि तद्य॑द्य॒ज्ञस्य॑ स॑ऽस्थि॒तस्य॑ स्क॒न्दत्य॑थो ख॒ल्वाहु॑र्गाय॒त्री
 वाव॑ प्रा॑तःस॒व॒ने ना॒ति॒वाद् इत्य॑न॒ति॒वा॒दुक् ए॒न॒म्प्रा॑तृ॒व्यो
 भ॒वति॑ य ए॒वं वे॒द् तस्मा॑द॒ष्टाव॑ष्टौ॥२१॥

कृ॒त्वोऽभि॑षु॒त्य॒म्ब्रह्म॑वा॒दिनो॑ वदन्ति प॒वित्रं॑व॒न्तोऽन्ये॑ ग्र॒हा
 गृ॒ह्यन्ते॑ कि॒म्प॒वित्र॑ उपा॒ः शु॒रिति॑ वाक्प॒वित्र॑ इति॑ ब्रूयात्
 वा॒चस्प॑तये पवस्व वाजि॒त्रित्या॑ह वा॒चैवैन॑म्पवयति वृ॒ष्णो
 अ॒ः शु॒भ्या॒मित्या॑ह वृ॒ष्णो ह्ये॑ताव॒ः शू यौ सोम॑स्य॒ ग॒भ॑स्तिपू॒त
 इत्या॑ह ग॒भ॑स्तिना॒ ह्ये॑नम्पवयति दे॒वो दे॒वाना॑ प॒वित्रं॑म॒सीत्या॑ह

देवो ह्येषः॥२२॥

सन्देवानां पवित्रयैषां भागोऽसि तेभ्यस्त्वेत्याह येषां
ह्येष भागस्तेभ्य एनं गृह्णाति स्वांकृतोऽसीत्याह प्राणमेव
स्वमंकृत मधुमतीर्न इषस्कृधीत्याह सर्वमेवास्मा इदं
स्वदयति विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्य
इत्याहोभयेष्वेव देवमनुष्येषु प्राणान्दधाति मनस्त्वा॥२३॥

अद्वित्याह मन एवाश्नुत उर्वन्तरिख्यमन्विहीत्याहान्तरिख्यदे
हि प्राणः स्वाहा त्वा सुभवः सूर्यायेत्याह प्राणा वै
स्वभवसो देवास्तेष्वेव पुरोख्यं जुहोति देवेभ्यस्त्वा
मरीचिपेभ्य इत्याहादित्यस्य वै रश्मयो देवा मरीचिपास्तेषां
तद्भागधेयन्तानेव तेन प्रीणाति यदि कामयेत वर्षुकः
पर्जन्यः॥२४॥

स्यादिति नीचा हस्तेन नि मृज्याद्वृष्टिमेव नि
यच्छति यदि कामयेतावर्षुकः स्यादित्युत्तानेन नि
मृज्याद्वृष्टिमेवोद्यच्छति यद्यभिचरेदमुं जह्यथ त्वा
होष्यामीति ब्रूयादाहुतिमेवैनम्प्रेप्सन् हन्ति यदि
दूरे स्यादा तमितोस्तिष्ठेत्प्राणमेवास्यानुगत्य हन्ति

यद्यभिचरेदमुष्य॥ २५॥

त्वा प्राणे सादयामीति सादयेदसन्नो वै प्राणः
प्राणमेवास्य सादयति षड्भिरंशुभिः पवयति षड्वा ऋतव
ऋतुभिरेवैनम्पवयति त्रिः पवयति त्रयं इमे लोका एभिरेवैनं
लोकैः पवयति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यात्रयः
पशूनां हस्तादाना इति यत्रिरुपांशुं हस्तेन विगृह्णाति
तस्मात्रयः पशूनां हस्तादानाः पुरुषो हस्ती मर्कटः॥ २६॥

माध्यन्दिनमृष्टावष्टावेष मनस्त्वा पर्जन्योऽमुष्य पुरुषो द्वे च॥५॥ [५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते
देवा उपांशौ यज्ञं सः स्थाप्यमपश्यन्तमुपांशौ
समस्थापयन्तेऽसुरा वज्रमुद्यत्य देवानभ्यायन्त ते
देवा बिभ्यन्त इन्द्रमुपाधावन्तानिन्द्रोऽन्तर्यामेणान्तरधत्त
तदन्तर्यामस्यान्तर्यामत्वम् यदन्तर्यामो गृह्यते भ्रातृव्यानेव
तद्यजमानोऽन्तर्धत्तेऽन्तस्ते॥ २७॥

दधामि द्यावापृथिवी अन्तरुर्वन्तरिख्यमित्याहैभिरेव
लोकैर्यजमानो भ्रातृव्यानन्तर्धत्ते ते देवा अमन्यन्तेन्द्रो वा
इदमभूद्यद्वयं स्म इति तैः ब्रुवन्मघवन्ननु न आ भजेति

स॒जोषा॑ दे॒वैरव॑रैः परै॒श्चेत्य॑ब्रवी॒द्ये चै॒व दे॒वाः परे॒ ये चाव॑रे॒
तानु॑भयान्॥ २८ ॥

अ॒न्वाभ॑जत्स॒जोषा॑ दे॒वैरव॑रैः परै॒श्चेत्या॑ह॒ ये चै॒व दे॒वाः परे॒
य चाव॑रे॒ तानु॑भया॒न॒न्वाभ॑जत्यन्तर्या॒मे म॑घवन्मादय॒स्वेत्या॑ह॒
य॒ज्ञादे॒व यज॑मानं॒ नान्ते॑र॒त्युप॒याम॑गृहीतोऽसीत्या॑हापानस्य॒
धृत्यै॒ यदु॑भाव॑पवित्रौ गृह्येया॑ताम्प्राणम॑पानोऽनु न्यृच्छेत्प्रमायु॑कः
स्यात्प॒वित्र॑वानन्तर्या॒मो गृह्य॑ते॥ २९ ॥

प्रा॒णापा॒नयो॒र्विधृत्यै॑ प्राणापानौ वा एतौ यदु॑पा॒श्वन्तर्या॑मौ
व्या॒न उ॑पा॒श्वस॑र्वनो यं का॒मये॑त प्रमायु॑कः स्या॒दित्य॑संस्पृष्टौ
तस्य॑ सादये॒द्वा॒नेनै॒वास्य॑ प्राणापानौ वि च्छि॑नति
ता॒जक्प्र॑मीयते॒ यं का॒मये॑त॒ सर्व॑मायुरिया॒दिति॑ संस्पृष्टौ
तस्य॑ सादये॒द्वा॒नेनै॒वास्य॑ प्राणापानौ सं त॑नोति
सर्व॑मायुरेति॥ ३० ॥

त उ॒भया॑नृह्यते चतु॑श्रत्वारि॒शच्च॑॥ ६ ॥

[६]

वा॒ग्वा ए॒षा यदै॑न्द्रवाय॒वो यदै॑न्द्रवाय॒वाग्रा॒ ग्रहा॑ गृह्यन्ते
वाच॑मे॒वानु॑ प्र य॑न्ति वा॒युं दे॒वा अ॑ब्रुवन्त्सोम॒राजा॑न॒
हना॑मेति॒ सौऽब्र॑वी॒द्वरं॑ वृ॒णै म॑द॒ग्रा ए॒व वो॒ ग्रहा॑ गृह्यान्ता॒ इति॑

तस्मादैन्द्रवायवाग्ना ग्रहा गृह्यन्ते तमघ्नन्त्सोऽपूयत् तं देवा
नोपाधृष्णुवन्ते वायुमब्रुवन्निमं नः स्वदय॥ ३१॥

इति सोऽब्रवीद्वरं वृणै मद्देवत्यान्येव वः पात्राण्युच्यान्ता
इति तस्मान्नानादेवत्यानि सन्ति वायव्यान्युच्यन्ते तमेभ्यो
वायुरेवास्वदयत्तस्माद्यत्पूयति तत्प्रवाते वि षजन्ति वायुरहि
तस्य पवयिता स्वदयिता तस्य विग्रहणं नाविन्दन्त्सा-
ऽदितिरब्रवीद्वरं वृणा अथ मया वि गृह्णीध्वम्मद्देवत्या एव
वः सोमाः॥ ३२॥

सन्ना असन्नित्युपयामगृहीतोऽसीत्याहादितिदेवत्यास्तेन
यानि हि दारुमयाणि पात्राण्यस्यै तानि योनेः सम्भूतानि
यानि मृन्मयाणि साख्यात्तान्यस्यै तस्मादेवमाह वाग्वै
पराच्यव्याकृतावदत्ते देवा इन्द्रमब्रुवन्निमां नो वाचं
व्याकुर्विति सोऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यं चैवैष वायवे च सह
गृह्याता इति तस्मादैन्द्रवायवः सह गृह्यते तामिन्द्रो
मध्यतोऽवक्रम्य व्याकरोत्तस्मादियं व्याकृता वागुद्यते
तस्मात्सकृदिन्द्राय मध्यतो गृह्यते द्विर्वायवे द्वौ हि स
वराववृणीत॥ ३३॥

स्वदय सोमाँस्सुहाष्टाविंशतिश्च॥७॥ [७]

मित्रं देवा अंब्रुवन्त्सोमं राजानं हनामेति सो-
ऽब्रवीन्नाहं सर्वस्य वा अहमित्रमस्मीति तमंब्रुवन्
हनामैवेति सोऽब्रवीद्वरं वृणै पयंसैव मे सोमं श्रीणन्निति
तस्मान्मैत्रावरुणम्पयंसा श्रीणन्ति तस्मात्पशवोऽपाक्रामन्
मित्रः सन्क्रूरमकरिति क्रूरमिव खलु वा एषः॥३४॥

करोति यः सोमेन यजते तस्मात्पशवोऽप क्रामन्ति
यन्मैत्रावरुणम्पयंसा श्रीणाति पशुभिरेव तन्मित्रं संमर्धयति
पशुभिर्यजमानम्पुरा खलु वावैवमित्रोऽवेदप मत्क्रूरं चक्रुषः
पशवः क्रमिष्यन्तीति तस्मादेवमवृणीत वरुणं देवा
अंब्रुवन्त्वयांशभुवा सोमं राजानं हनामेति सोऽब्रवीद्वरं
वृणै मह्यं च॥३५॥

एवैष मित्राय च सह गृह्याता इति तस्मान्मैत्रावरुणः
सह गृह्यते तस्माद्राज्ञा राजानमंशभुवा घ्नन्ति वैश्येन
वैश्यं शूद्रेण शूद्रन्न वा इदं दिवा न नक्तमासीदव्यावृत्तन्ते
देवा मित्रावरुणावब्रुवन्निदं नो वि वासयतमिति तावंब्रूताध्वरं
वृणावहा एकं एवावत्पूर्वो ग्रहो ग्रहो गृह्याता इति

तस्मादैन्द्रवायवः पूर्वी मैत्रावरुणाद्गृह्यते प्राणापानौ ह्येतौ
 यदुपांश्चन्तर्यामौ मित्रोऽहरजनयद्वरुणो रात्रिन्ततो वा इदं
 व्यौच्छद्यन्मैत्रावरुणो गृह्यते व्युष्ट्यै॥३६॥

एष चैन्द्रवायवो द्वाविंशतिश्च॥८॥ [८]

यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत ते देवा अश्विनावब्रुवन्भिषजौ वै
 स्थं इदं यज्ञस्य शिरः प्रति धत्तमिति तावब्रूताव्वरं वृणावहे
 ग्रह एव नावत्रापि गृह्यतामिति ताभ्यामेतमाश्विनमगृह्णन्ततो
 वै तौ यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्ताम् यदाश्विनो गृह्यते यज्ञस्य
 निष्कृत्यै तौ देवा अब्रुवन्नपूतो वा इमौ मनुष्यचरो॥३७॥

भिषजाविति तस्माद्ब्राह्मणेन भेषजं न कार्यमपूतो
 ह्ये ३ षोऽमेध्यो यो भिषक्तौ बहिष्पवमानेन पवयित्वा
 ताभ्यामेतमाश्विनमगृह्णन्तस्माद्बहिष्पवमाने स्तुत आश्विनो
 गृह्यते तस्मादेवं विदुषां बहिष्पवमान उपसद्यः पवित्रं
 वै बहिष्पवमान आत्मानमेव पवयते तयोस्त्रेधा
 भेषज्यं वि न्यदधुरग्नौ तृतीयमप्सु तृतीयम्ब्राह्मणे
 तृतीयन्तस्मादुदपात्रम्॥३८॥

उपनिधाय ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्य भेषजं कुर्याद्वावदेव

भैषजं तेन करोति समर्धुकमस्य कृतम्भवति ब्रह्मवादिनो
 वदन्ति कस्मात्सत्यादेकपात्रा द्विदेवत्या गृह्यन्ते द्विपात्रा
 हूयन्ते इति यदेकपात्रा गृह्यन्ते तस्मादेकोऽन्तरतः प्राणो
 द्विपात्रा हूयन्ते तस्माद्वौ द्वौ बहिष्ठात्राणाः प्राणा वा
 एते यद्विदेवत्याः पशव इडा यदिडाम्पूर्वा द्विदेवत्येभ्य
 उपह्वयेत॥ ३९॥

पशुभिः प्राणानन्तर्दधीत प्रमायुकः स्याद्विदेवत्याभिरख्यित्वेन
 हूयते प्राणानेवात्मन्धित्वा पशूनुप हूयते वाग्वा
 ऐन्द्रवायवश्चरख्युर्मैत्रावरुणः श्रोत्रमाश्विनः पुरस्तादैन्द्रवायवम्भरख्य
 तस्मात्पुरस्ताद्वाचा वदति पुरस्तान्मैत्रावरुणं तस्मात्पुरस्ताच्चरख्य
 पश्यति सर्वतः परिहारमाश्विनं तस्मात्सर्वतः श्रोत्रेण शृणोति
 प्राणा वा एते यद्विदेवत्याः॥ ४०॥

अरिक्तानि पात्राणि सादयति तस्मादरिक्ता अन्तरतः
 प्राणा यतः खलु वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते तदनु
 यज्ञं रख्यांस्यव चरन्ति यदरिक्तानि पात्राणि सादयति
 क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य शये रख्यसामनन्ववचाराय
 दख्येणस्य हविर्धानस्योत्तरस्यां वर्तन्यां सादयति वाच्येव

वाचं दधात्या तृतीयसवनात्परिं शरे यज्ञस्य संतत्यै॥४१॥

मनुष्यचराबुदपात्रमुपह्रयेत द्विदेवत्याः षड्वत्वारिंशच्च॥१॥ [९]

बृहस्पतिर्देवानां पुरोहित आसीच्छण्डामर्कावसुराणाम्ब्रह्मण्व
देवा आसन्ब्रह्मण्वन्तोऽसुरास्ते ३ऽन्योन्यं नाशंक्रुवन्नभिर्भवितुन्ते
देवाः शण्डामर्कावुपामन्नयन्त तावंब्रूतावैरं वृणावहै ग्रहावेव
नावत्रापि गृह्येतामिति ताभ्यामेतौ शुक्रामन्थिनावगृह्णन्ततौ
देवा अभवन्परासुरा यस्यैवं विदुषः शुक्रामन्थिनौ गृह्येते
भवत्यात्मना परा॥४२॥

अस्य भ्रातृव्यो भवति तौ देवा अपनुद्यात्मन
इन्द्रायाजुहवुरपनुत्तौ शण्डामर्कौ सहामुनेति ब्रूयाद्यं
द्विष्याद्यमेव द्वेष्टि तेनैनौ सहापं नुदते स प्रथमः
संकृतिर्विश्वकर्मेत्येवैनावात्मन इन्द्रायाजुहवुरिन्द्रो ह्येतानि
रूपाणि करिंक्रुदचरदसौ वा आदित्यः शुक्रश्चन्द्रमा
मन्थ्यपिगृह्य प्राश्नौ निः॥४३॥

क्रामतस्तस्मात्प्राश्नौ यन्तौ न पश्यन्ति प्रत्यश्चावावृत्य
जुहुतस्तस्मात्प्रत्यश्नौ यन्तौ पश्यन्ति चख्युषी वा एते
यज्ञस्य यच्छुक्रामन्थिनौ नासिंकोत्तरवेदिर्भितः परिक्रम्य

जुहुतस्तस्मादभितो नासिकां चख्षुषी तस्मान्नासिकया
 चख्षुषी विधृते सर्वतः परि क्रामतो रख्षसामपहत्यै देवा वै
 याः प्राचीराहुतीरजुहवुर्ये पुरस्तादसुरा आसन्ताः स्ताभिः
 प्र॥४४॥

अनुदन्त याः प्रतीचीर्ये पश्चादसुरा आसन्ताः स्ताभिरपानुदन्त
 प्राचीरन्या आहुतयो हूयन्ते प्रत्यश्चौ शुक्रामन्थिनौ पश्चाच्चैव
 पुरस्ताच्च यजमानो भ्रातृव्यान्प्र णुदते तस्मात्पराचीः प्रजाः
 प्र वीयन्ते प्रतीचीर्जायन्ते शुक्रामन्थिनौ वा अनु प्रजाः प्र
 जायन्तेऽत्रीश्चाद्याश्च सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि शुक्रः
 शुक्रशोचिषा॥४५॥

सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि मन्थी मन्थिशोचिषेत्याहेता
 वै सुवीरा या अत्रीरेताः सुप्रजा या आद्या य एवं वेदात्र्यस्य
 प्रजा जायते नाद्या प्रजापतेरख्यश्चयत्तत्परापतत्तद्विकङ्कतम्प्रावि
 नारमत तद्यवम्प्राविशत् तद्यवेऽरमत तद्यवस्य॥४६॥

यवत्वय्यद्वैकङ्कतम्मन्थिपात्रम्भवति सक्तुभिः श्रीणाति
 प्रजापतेरेव तच्चख्षुः सम्भरति ब्रह्मवादिनो वदन्ति
 कस्मात्सत्यान्मन्थिपात्रं सदो नाश्रुत इत्यार्तपात्रं हीति

ब्रूयाद्यदंश्रुवीतान्धौऽध्वर्युः स्यादार्तिमाच्छेत्तस्मान्नाश्रुते॥ ४७ ॥

आत्मना परा निष्प्र शुक्रशोचिषा यवस्य सप्तत्रिंशच्च॥ 10 ॥ [१०]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते
देवा आग्रयणाग्रान्ग्रहानपश्यन्तानगृह्णत ततो वै ते-
ऽग्रम्पर्यायन् यस्यैवं विदुष आग्रयणाग्रा ग्रहा गृह्यन्ते-
ऽग्रमेव समानानाम्पर्येति रुग्णवत्यर्चा भ्रातृव्यवतो
गृह्णीयाद्भ्रातृव्यस्यैव रुक्ताग्रः समानानाम्पर्येति ये देवा
दिव्येकादश स्थेत्याह॥ ४८ ॥

एतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैनः सर्वाभ्यो गृह्णात्येष ते
योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्याह वैश्वदेवो ह्येष देवतया वाग्वै
देवेभ्योऽपक्रामद्यज्ञायातिष्ठमाना ते देवा वाच्यपक्रान्तायां
तूष्णीं ग्रहानगृह्णत साऽमन्यत वागन्तर्यन्ति वै मेति
साग्रयणम्प्रत्यागच्छत्तदाग्रयणस्याग्रयणत्वम्॥ ४९ ॥

तस्मादाग्रयणे वाग्वि सृज्यते यत्तूष्णीम्पूर्वे ग्रहा
गृह्यन्ते यथा अ्सारीयति म आख इयति नाप
राथस्यामीत्युपावसृजत्येवमेव तदध्वर्युराग्रयणं गृहीत्वा
यज्ञमारभ्य वाचं वि सृजते त्रिर्हिं करोत्युद्भातृनेव तद्वृणीते

प्रजापतिर्वा एष यदाग्रयणो यदाग्रयणं गृहीत्वा हिं करोति
प्रजापतिरेव॥५०॥

तत्प्रजा अभि जिघ्रति तस्माद्विथ्सं जातं गौरभि
जिघ्रत्यात्मा वा एष यज्ञस्य यदाग्रयणः सर्वनेसवनेऽभि
गृह्णात्यात्मन्नेव यज्ञं सं तनोत्युपरिष्ठादा नयति रेतं
एव तदधात्यधस्तादुपं गृह्णाति प्र जनयत्येव तद्वह्मवादिनो
वदन्ति कस्मात्सत्याद्वायत्री कनिष्ठा छन्दसां सती सर्वाणि
सर्वनानि वहतीत्येष वै गायत्रियै वृथ्सो यदाग्रयणस्तमेव
तदभिनिवर्तं सर्वाणि सर्वनानि वहति तस्माद्विथ्समपाकृतं
गौरभि नि वर्तते॥५१॥

आहाग्रयणत्वम्प्रजापतिरेवेति विंशतिश्च॥११॥ [११]

इन्द्रो वृत्राययुर्वै यज्ञेन सुवर्गायेन्द्रो मरुद्विरदितिरन्तर्यामपात्रेण प्राण उपांशुपात्रेणेन्द्रो
वृत्रमहन्तस्य ग्रहान् वै प्रान्यान्येकादश॥११॥ इन्द्रो वृत्राय पुनर्ऋतुनाह मिथुनम्पशवो नेष्टः
पत्नीमुपांश्वन्तर्यामयोद्विचत्वारिंशत्॥४२॥ इन्द्रो वृत्राय पाङ्कत्वम्॥ [१२]

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्स वृत्रो वज्रादुद्यतादबिभेत्सो-
ऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदम्मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति
तस्मा उक्थ्यम्प्रायच्छत्तस्मै द्वितीयमुदयच्छत्सोऽब्रवीन्मा मे
प्र हारस्ति वा इदं मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति॥१॥

तस्मा उक्थ्यमेव प्रायच्छत्तस्मै तृतीयमुदयच्छत्तं
विष्णुरन्वतिष्ठत जहीति सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति
वा इदम्मयि वीर्यं तत्ते प्र दास्यामीति तस्मा उक्थ्यमेव
प्रायच्छत्तं निर्मायम्भूतमहन् यज्ञो हि तस्य मायासीद्यदुक्थ्यो
गृह्यत इन्द्रियमेव॥२॥

तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते इन्द्राय त्वा
बृहद्वते वयस्वत इत्याहेन्द्राय हि स तम्प्रायच्छत्तस्मै
त्वा विष्णवे त्वेत्याहु यदेव विष्णुरन्वतिष्ठत जहीति
तस्माद्विष्णुमन्वाभजति त्रिर्निर्गृह्णाति त्रिर्हि स तं तस्मै
प्रायच्छदेष ते योनिः पुनरहविरसीत्याहु पुनःपुनः॥३॥

ह्यस्मान्निर्गृह्णाति चख्बुर्वा एतद्यज्ञस्य यदुक्थ्यस्तस्मादुक्थ्यं
हुतं सोमा अन्वायन्ति तस्मादात्मा चख्बुरन्वेति तस्मादेकं
यन्तम्बहवोऽनु यन्ति तस्मादेको बहूनाम्भद्रो भवति
तस्मादेको बह्वीर्जाया विन्दते यदि कामयेताध्वर्युरात्मानं
यज्ञयशसेनार्पयेयमित्यन्तराहवनीयं च हविर्धानं च तिष्ठन्नव
नयेत्॥ ४॥

आत्मानमेव यज्ञयशसेनार्पयति यदि कामयेत् यजमानं
यज्ञयशसेनार्पयेयमित्यन्तरा सदोहविर्धाने तिष्ठन्नव
नयेद्यजमानमेव यज्ञयशसेनार्पयति यदि कामयेत् सदस्यान्
यज्ञयशसेनार्पयेयमिति सदं आलभ्याव नयेत्सदस्यानेव
यज्ञयशसेनार्पयति॥ ५॥

इतीन्द्रियमेव पुनःपुनर्येत्रयस्त्रिंशच्च॥१॥ [१]

आयुर्वा एतद्यज्ञस्य यद्धुव उत्तमो ग्रहाणां गृह्यते
तस्मादायुः प्राणानामुत्तमम्मूर्धानं दिवो अरतिम्पृथिव्या
इत्याह मूर्धानमेवैनं समानानां करोति वैश्वानरमृताय
जातमग्निमित्याह वैश्वानरं हि देवतयायुरुभयतौवैश्वानरो
गृह्यते तस्मादुभयतः प्राणा अधस्ताच्चोपरिष्ठाच्चाधिर्नोऽन्ये

ग्रहा॑ गृह्यन्तेऽर्धी॑ ध्रुवस्तस्मात्॥६॥

अ॒र्ध्यवा॑ङ्गा॒णोऽन्ये॑षां प्रा॒णाना॒मुपो॑तेऽन्ये॑ ग्रहाः॑ सा॒द्यन्ते॒-
 ऽनु॑पो॒ते ध्रुव॑स्तस्मा॑द॒स्त्रान्याः॑ प्र॒जाः प्र॑ति॒तिष्ठ॑न्ति
 मा॒ऽसेना॒न्या असुरा॑ वा उत्तर॒तः पृथि॒वीम्प॒र्याचि॑की॒र्षन्ता॑न्दे॒वा
 ध्रुवे॑णा॒दृ॒हन्त॑द्भुव॒स्य ध्रुव॑त्वय्यँद्भुव॒ उत्तर॑तः सा॒द्यते॑ धृ॒त्या
 आयु॑र्वा ए॒तद्य॑ज्ञस्य॒ यद्भुव॑ आ॒त्मा होता॑ यद्धो॒तृच॑म॒से
 ध्रुव॑म॒वन॑य॒त्यात्म॑न्ने॒व य॑ज्ञस्य॥७॥

आयु॑र्दधाति पुरस्ता॑दुक्थस्या॒वनी॑य॒ इत्या॑हुः पुरस्ता॒द्ध्यायु॑षो
 भुङ्क्ते॑ म॒ध्यतो॑ऽवनी॒य इत्या॑हुर्मध्य॒मेन॒ ह्यायु॑षो भुङ्क्ते॑ उत्तरा॒र्धे-
 ऽवनी॑य॒ इत्या॑हुरुत्त॒मेन॒ ह्यायु॑षो भुङ्क्ते॑ वै॒श्वदे॒व्यामृ॑चि
 श॒स्यमा॑नाया॒मव॑ नयति वैश्वदे॒व्यो वै प्र॒जाः प्र॒जास्वे॒वायु॑र्दधाति॥

ध्रुवस्तस्मादेव यज्ञस्यैकान्नचत्वारि॑ऽशच्च॥२॥ [२]

य॒ज्ञेन॒ वै दे॒वाः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑य॒न्तेऽम॑न्यन्त॒ मनु॑ष्या
 नोऽन्वाभ॑विष्यन्तीति॒ ते सं॑व॒त्सरे॑ण॒ योप॑यित्वा सु॒वर्गं
 लो॒कमा॑य॒न्तमृ॑षय॒ ऋतु॑ग्रहैरे॒वानु॑ प्राजा॑न॒न्यद॑तुग्रहा॒ गृह्य॑न्ते
 सु॒वर्ग॑स्य॒ लो॒कस्य॑ प्रज्ञा॑त्यै द्वाद॑श गृह्यन्ते द्वाद॑श मा॒साः
 सं॒वत्स॑रः सं॒वत्स॑रस्य॒ प्रज्ञा॑त्यै स॒ह प्र॑थ॒मौ गृ॑ह्येते स॒होत्त॑मौ

तस्माद्द्वौद्वावृतू उभयतोमुखमृतुपात्रमभवति कः॥९॥

हि तद्वेदं यत् ऋतूनाम्मुखमृतुना प्रेष्येति षट्कृत्वं आह
षड्वा ऋतवं ऋतूनेव प्रीणात्यृतुभिरिति चतुश्चतुष्पद एव
पशून्प्रीणाति द्विः पुनर्ऋतूनाह द्विपदं एव प्रीणात्यृतुना
प्रेष्येति षट्कृत्वं आहर्तुभिरिति चतुस्तस्माच्चतुष्पादः पशवं
ऋतूनुप जीवन्ति द्विः॥१०॥

पुनर्ऋतूनाह तस्माद्विपादश्चतुष्पदः पशूनुप जीवन्त्यृतुना
प्रेष्येति षट्कृत्वं आहर्तुभिरिति चतुर्द्विः पुनर्ऋतूनाहाक्रमणमेव
तत्सेतुं यजमानः कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै
नान्योन्यमनु प्र पद्येत यदन्योऽन्यमनु प्रपद्येतर्तुर्ऋतुमनु प्र
पद्येतर्तवो मोहुकाः स्युः॥११॥

प्रसिद्धमेवाध्वर्युर्दखिण्णेन प्र पद्यते प्रसिद्धम्प्रतिप्रस्थातोत्तरेण
तस्मादादित्यः षण्मासो दखिण्णेनैति षडुत्तरेणोपयामगृहीतो-
ऽसि स२सर्पोऽस्य२हस्पत्याय त्वेत्याहास्ति त्रयोदशो मास
इत्याहुस्तमेव तत्प्रीणाति॥१२॥

को जीवन्ति द्विः स्युश्चतुस्त्रिंशच्च॥३॥ [३]

सुवर्गाय वा एते लोकाय गृह्यन्ते यदृतुग्रहा ज्योतिरिन्द्राग्नी

यदैन्द्राग्रमृतुपात्रेण गृह्णाति ज्योतिरेवास्मा उपरिष्ठादधाति
 सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या ओजोभृतौ वा एतौ देवानां
 यदिन्द्राग्नी यदैन्द्राग्नौ गृह्यत ओज एवाव रुन्दे वैश्वदेवः
 शुक्रपात्रेण गृह्णाति वैश्वदेव्यो वै प्रजा असावादित्यः शुक्रो
 यद्वैश्वदेवः शुक्रपात्रेण गृह्णाति तस्मादसावादित्यः ॥१३॥

सर्वाः प्रजाः प्रत्यङ्मुदेति तस्मात्सर्व एव मन्यते
 माम्प्रत्युदगादिति वैश्वदेवः शुक्रपात्रेण गृह्णाति वैश्वदेव्यो वै
 प्रजास्तेजः शुक्रो यद्वैश्वदेवः शुक्रपात्रेण गृह्णाति प्रजास्वेव
 तेजो दधाति ॥१४॥

तस्मादसावादित्यस्त्रिः शच्च ॥ ४ ॥ [४]

इन्द्रो मरुद्भिः साविद्येन माध्यंदिने सवने वृत्रमहन्त्यन्माध्यंदि
 सवने मरुत्वतीया गृह्यन्ते वार्त्रघ्ना एव ते यजमानस्य
 गृह्यन्ते तस्य वृत्रं जघ्रुष ऋतवोऽमुह्यन्त्स ऋतुपात्रेण
 मरुत्वतीयानगृह्णात्ततो वै स ऋतून्प्राजानाद्यदृतुपात्रेण
 मरुत्वतीया गृह्यन्त ऋतूनाम्प्रज्ञात्यै वज्रं वा एतं यजमानो
 भ्रातृव्याय प्र हरति यन्मरुत्वतीया उदेव प्रथमेन ॥१५॥

यच्छति प्र हरति द्वितीयेन स्तृणुते तृतीयेनायुधं

वा एतद्यजमानः सङ्स्क्रुते यन्मरुत्वतीया धनुरेव
 प्रथमो ज्या द्वितीय इषुस्तृतीयः प्रत्येव प्रथमेन धत्ते वि
 सृजति द्वितीयेन विध्यति तृतीयेनेन्द्रो वृत्रं हत्वा परां
 परावतमगच्छुदपाराधमिति मन्यमानः स हरितोऽभवत्स
 एतान्मरुत्वतीयानात्मस्पर्णानपश्यत्तानगृहीत॥१६॥

प्राणमेव प्रथमेनास्पृणुतापानं द्वितीयेनात्मानं तृतीयेनात्मस्पर्
 वा एते यजमानस्य गृह्यन्ते यन्मरुत्वतीयाः प्राणमेव प्रथमेन
 स्पृणुतेऽपानं द्वितीयेनात्मानं तृतीयेनेन्द्रो वृत्रमहन्तं देवा
 अब्रुवन्महान् वा अयमभूद्यो वृत्रमवधीदिति तन्महेन्द्रस्य
 महेन्द्रत्वं स एतन्माहेन्द्रमुद्धारमुदहरत वृत्रं हत्वान्यासु
 देवतास्वधि यन्माहेन्द्रो गृह्यत उद्धारमेव तं यजमान उद्धरते-
 ऽन्यासु प्रजास्वधि शुक्रपात्रेण गृह्णाति यजमानदेवत्यो वै
 माहेन्द्रस्तेजः शुक्रो यन्माहेन्द्रं शुक्रपात्रेण गृह्णाति यजमान
 एव तेजो दधाति॥१७॥

प्रथमेनागृहीत देवतास्वष्टाविंशतिश्च॥५॥ [५]

अदितिः पुत्रकामा साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मौदनमपचत्तस्यां
 उच्छेषणमददुस्तत्प्राश्नात्सा रेतोऽधत्त तस्यै चत्वार आदित्या

अजायन्त सा द्वितीयमपचत्सामन्यतोच्छेषणान्म इमेऽज्ञत
 यदग्रे प्राशिष्यामीतो मे वसीयाः सो जनिष्यन्त इति साग्रे
 प्राश्रात्सा रेतोऽधत्त तस्यै व्यृद्धमाण्डमजायत सादित्येभ्य
 एव॥१८॥

तृतीयमपचद्भोगाय म इदः श्रान्तमस्त्विति ते-
 ऽब्रुवन्वरं वृणामहे योऽतो जायाता अस्माकः स
 एकोऽसृद्योऽस्य प्रजायामृध्याता अस्माकम्भोगाय भवादिति
 ततो विवस्वानादित्योऽजायत तस्य वा इयम्प्रजा
 यन्मनुष्यास्तास्वेकं एवर्द्धो यो यजते स देवानाम्भोगाय
 भवति देवा वै यज्ञात्॥१९॥

रुद्रमन्तरायन्त्स आदित्यानन्वाक्रमत ते द्विदेवत्यान्प्रापद्यन्त
 तान्न प्रति प्रायच्छन्तस्मादपि वध्यम्प्रपन्नं न प्रति प्र यच्छन्ति
 तस्माद्विदेवत्येभ्य आदित्यो निर्गृह्यते यदुच्छेषणादजायन्त
 तस्मादुच्छेषणाद्गृह्यते तिसृभिर्ऋग्भिर्गृह्णाति माता पिता
 पुत्रस्तदेव तन्मिथुनमुल्बं गर्भो जरायु तदेव तत्॥२०॥

मिथुनम्पशवो वा एते यदादित्य ऊर्गर्धे दध्ना मध्यतः
 श्रीणात्यूर्जमेव पशूनाम्मध्यतो दधाति शृतातङ्क्षेन मेध्यत्वाय

तस्मा॑दा॒मा प॒क्वं दु॒हे प॒शवो॒ वा ए॒ते यदा॑दि॒त्यः प॑रि॒श्रित्य॑
 गृ॒ह्णाति॑ प्र॒तिरु॒ध्यैवा॒स्मै प॒शून्गृ॑ह्णाति प॒शवो॒ वा ए॒ते
 यदा॑दि॒त्य ए॒ष रु॒द्रो यद॒ग्निः प॑रि॒श्रित्य॑ गृ॒ह्णाति रु॒द्रादे॒व
 प॒शून्तर्द॑धाति॥ २१॥

ए॒ष वै वि॒वस्वा॑नादि॒त्यो यदु॑पा॒शुस॑व॒नः स ए॒तमे॒व
 सोम॑पी॒थम्परि॑ शय॒ आ तृ॑तीयस॒वना॑द्वि॒वस्व आ॑दि॒त्येष
 ते सोम॑पी॒थ इत्या॑ह॒ वि॒वस्व॑न्तमे॒वादि॒त्यः सोम॑पी॒थेन॑
 स॒म॒र्धय॑ति॒ या दि॒व्या वृ॑ष्टि॒स्तया॑ त्वा श्री॒णा॒मीति॑ वृ॒ष्टि॒काम॑स्य
 श्री॒णीया॑द्वृ॒ष्टिमे॒वाव॑ रु॒द्धे यदि॑ ता॒जक्प्र॑स्क॒न्देद्वर्षु॑कः
 पर्ज॑न्यः स्या॒द्यदि॑ चि॒रमव॑र्षुको न सा॒दय॑त्यस॒न्नाद्धि॑
 प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते॒ नानु॑ वष॑ट्करोति॒ यद॑नुवष॒ट्कुर्याद्बु॒द्रम्प्र॒जा
 अ॒न्वव॑सृजे॒न्न हु॒त्वान्वी॑र॒ख्येत॑ यद॒न्वीर॑ख्येत॒ चर॑ख्यु॒रस्य
 प्र॒मायु॑कः॒ स्या॒त्तस्मान्ना॒न्वीर॑ख्यः॥ २२॥

ए॒व य॒ज्ञाञ्ज॑रायु॒ तदे॒व तद॑न्तर्दधाति॒ न स॒प्तवि॑ंशतिश्च॥ ६॥ [६]

अ॒न्त॒र्याम॑पा॒त्रेण॑ सा॒वि॒त्रमा॑ग्र॒यणा॑द्गृ॒ह्णाति॑ प्र॒जाप॑ति॒र्वा
 ए॒ष यदा॑ग्र॒यणः॑ प्र॒जाना॑ प्र॒जन॑नाय॒ न सा॒दय॑त्यस॒न्नाद्धि॑
 प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते॒ नानु॑ वष॑ट्करोति॒ यद॑नुवष॒ट्कुर्याद्बु॒द्रम्प्र॒जा

अन्ववसृजेदेष वै गायत्रो देवानां यथ्सवितैष गायत्रियै लोके
गृह्यते यदाग्रयणो यदन्तर्यामपात्रेण सावित्रमाग्रयणाद्गृह्णाति
स्वादेवैनं योनेर्निगृह्णाति विश्वे॥२३॥

देवास्तृतीयं सवनं नोदयच्छन्ते सवितारम्प्रातःसवनभागं
सन्तं तृतीयसवनमभि पर्यणयन्ततो वै ते तृतीयं
सवनमुदयच्छन्त्यतृतीयसवने सावित्रो गृह्यते तृतीयस्य
सवनस्योद्यत्यै सवितृपात्रेण वैश्वदेवं कलशाद्गृह्णाति
वैश्वदेव्यो वै प्रजा वैश्वदेवः कलशः सविता प्रसवानामीशे
यथ्सवितृपात्रेण वैश्वदेवं कलशाद्गृह्णाति सवितृप्रसूत एवास्मै
प्रजाः प्र॥२४॥

जनयति सोमे सोममभि गृह्णाति रेतं एव तद्वधाति
सुशर्मासि सुप्रतिष्ठान इत्याह सोमे हि सोममभिगृह्णाति
प्रतिष्ठित्या एतस्मिन्वा अपि ग्रहे मनुष्येभ्यो देवेभ्यः पितृभ्यः
क्रियते सुशर्मासि सुप्रतिष्ठान इत्याह मनुष्येभ्य एवैतेन
करोति बृहदित्याह देवेभ्य एवैतेन करोति नम इत्याह
पितृभ्य एवैतेन करोत्येतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैनं
सर्वाभ्यो गृह्णात्येष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्याह

वैश्वदेवो ह्येषः॥२५॥

विश्वे प्र पितृभ्य एवैतेन करोत्येकान्नविंशतिश्च॥७॥ [७]

प्रा॒णो वा ए॒ष यदु॑पा॒ंशु॒र्यदु॑पा॒ंशु॒पात्रे॑ण॒ प्रथ॑मश्चो॒त्तमश्च॑
ग्रहौ॑ गृ॒ह्येते॑ प्रा॒णमे॒वानु॑ प्र॒यन्ति॑ प्रा॒णम॒नूद्य॑न्ति प्र॒जाप॑ति॒र्वा
ए॒ष यदा॑ग्र॒यणः॑ प्रा॒ण उ॑पा॒ंशुः प॒त्नीः प्र॒जाः प्र ज॑नयन्ति
यदु॑पा॒ंशु॒पात्रे॑ण॒ पत्नी॑व॒तमा॑ग्र॒यणा॑द्गृ॒ह्णाति॑ प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑नाय
तस्मा॑त्प्रा॒णम॒प्रजा॑ अनु प्र जा॑यन्ते दे॒वा वा इ॒तइ॑तः प॒त्नीः
सुव॑र्गम्॥२६॥

लो॒कम॑जिगा॒ंसन्ते॑ सु॒वर्गं॑ लो॒कं न प्रा॑जानन्त
ए॒तम्पा॑त्नी॒वत॑म॒पश्य॑न्तम॒गृह्ण॑त॒ ततो॑ वै ते सु॒वर्गं॑
लो॒कम्प्रा॑जानन् यत्पा॑त्नी॒वतो॑ गृ॒ह्यते॑ सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्य॑
प्र॒ज्ञा॑त्यै स सोमो॑ नातिष्ठ॑त स्त्री॒भ्यो गृ॒ह्यमाण॑स्तं घृ॒तं वज्रं॑
कृ॒त्वाघ्न॑न्तं निरि॑न्द्रि॒यम्भू॑तम॒गृह्ण॑न्तस्मा॒त्स्त्रियो॑ निरि॑न्द्रि॒या
अदा॑यादी॒रपि॑ पा॒पात्पु॒ंस उप॑स्ति॒तरम्॥२७॥

व॒दन्ति॑ यद्धृ॒तेन॑ पा॒त्नीव॑त॒ं श्री॒णाति॑ वज्रै॒णैवे॒नं व॑शे कृ॒त्वा
गृ॒ह्णात्यु॑पया॒मगृ॑हीतोऽसी॒त्याहे॑यं वा उ॒पया॑मस्तस्मा॑दि॒माम्प्र॒जा
अनु॑ प्र जा॑यन्ते बृ॒हस्प॑ति॒सुत॑स्य त॒ इत्या॑ह ब्र॒ह्म वै

देवानाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्र जनयतीन्द्रो इत्याह
रेतो वा इन्द्रो रेतं एव तदधातीन्द्रियाव इति॥२८॥

आह प्रजा वा इन्द्रियम्प्रजा एवास्मै प्र जनयत्यग्ना(३)
इत्याहाग्निर्वै रेतोधाः पत्नीव इत्याह मिथुनत्वाय सजूर्देवेन
त्वष्टा सोमम्पिबेत्याह त्वष्टा वै पशूनाम्मिथुनानां
रूपकद्रूपमेव पशुषु दधाति देवा वै त्वष्टारमजिघांसन्थ्स
पत्नीः प्रापद्यत् तं न प्रति प्रायच्छन्तस्मादपि॥२९॥

वध्यम्प्रपन्नं न प्रति प्र यच्छन्ति तस्मात्पत्नीवते त्वष्ट्रेऽपि
गृह्यते न सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते नानु वषट्करोति
यदनुवषट्कुर्याद्रुद्रम्प्रजा अन्ववसृजेद्यन्नानुवषट्कुर्यादशान्तमग्नीथ्सो
वषट्करोति न रुद्रम्प्रजा अन्ववसृजति शान्तमग्नीथ्सोमम्भखयत्
सीद॥३०॥

नेष्टः पत्नीमुदानयेत्याहाग्नीदेव नेष्टरि रेतो दधाति
नेष्टा पत्नियामुद्गात्रा सं ख्यापयति प्रजापतिर्वा एष
यदुद्गाता प्रजानां प्रजननायाप उप प्र वर्तयति रेतं
एव तथ्सिञ्चत्यूरुणोप प्र वर्तयत्यूरुणा हि रेतः सिच्यते
नग्नकृत्योरुमुप प्र वर्तयति यदा हि नग्न ऊरुर्भवत्यथ

मिथुनी भवतोऽथ रेतः सिच्यतेऽथ प्रजाः प्र जायन्ते॥ ३१॥

पत्नीः सुवर्गमुपस्तितरमिन्द्रियाव इत्यपि सीद मिथुन्यष्टौ च॥८॥ [८]

इन्द्रो वृत्रमहन्तस्य शीर्षकपालमुदौजत्स द्रोणकलशो-
ऽभवत्तस्मात्सोमः समस्रवत्स हारियोजनोऽभवत्तं
व्यचिकित्सञ्जुहवानी(३) मा हौषा(३) मिति सो-
ऽमन्यत यद्धोष्याम्यामं हौष्यामि यन्न होष्यामि यज्ञवेशसं
करिष्यामीति तमधियतु होतुं सोऽग्निरब्रवीन्न मय्यामं
हौष्यसीति तं धानाभिरश्रीणात्॥ ३२॥

तं शृतम्भूतमजुहोद्यद्धानाभिरहारियोजनं श्रीणाति
शृतत्वाय शृतमेवैनम्भूतं जुहोति बह्वीभिः श्रीणात्येतावन्ती-
रेवास्यामुष्मिल्लोके कामदुघा भवन्त्यथो खल्वाहुरेता वा
इन्द्रस्य पृश्नयः कामदुघा यद्धारियोजनीरिति तस्माद्बह्वीभिः
श्रीणीयाद्वक्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ तयोः परिधयं
आधानय्यंदप्रहृत्य परिधीञ्जुहुयादन्तराधानाभ्याम्॥ ३३॥

घासम्प्र यच्छेत्प्रहृत्य परिधीञ्जुहोति निराधानाभ्यामेव
घासम्प्र यच्छत्युन्नेता जुहोति यातयामेव ह्येतरह्यध्वर्युः
स्वगाकृतो यदध्वर्युर्जुहुयाद्यथा विमुक्तम्पुनर्युनक्ति तादृगेव

तच्छीर्षन्नधिनिधाय जुहोति शीर्षतो हि स सुभवंद्विक्रम्य
जुहोति विक्रम्य हीन्द्रो वृत्रमहन्त्समृद्धौ पशवो वै
हारियोजनीर्यथ्संम्भिन्धादल्पाः॥ ३४॥

एनम्पशवो भुञ्जन्त उप तिष्ठेरन्यत्र संम्भिन्धाद्बहव
एनम्पशवोऽभुञ्जन्त उप तिष्ठेरन्मनसा सम्बाधत उभयं करोति
बहव एवैनम्पशवो भुञ्जन्त उप तिष्ठन्त उन्नेतर्युपहवमिच्छन्ते
य एव तत्र सोमपीथस्तमेवाव रुन्धत उत्तरवेद्यां नि वपति
पशवो वा उत्तरवेदिः पशवो हारियोजनीः पशुष्वेव पशून्प्रति
ष्ठापयन्ति॥ ३५॥

अश्रीणादन्तराधानाभ्यामल्पाः स्थापयन्ति॥ १॥ [१]

ग्रहान् वा अनु प्रजाः पशवः प्र जायन्त उपांश्चन्तर्यामावजा
शुक्रामन्थिनौ पुरुषा ऋतुग्रहानेकशफा आदित्यग्रहं
गावं आदित्यग्रहो भूयिष्ठाभिर्ऋग्भिर्गृह्यते तस्माद्गावः
पशूनाम्भूयिष्ठा यत्रिरुपांश्च हस्तेन विगृह्णाति तस्माद्द्वौ
त्रीनजा जनयत्यथावयो भूयसीः पिता वा एष यदाग्रयणः
पुत्रः कलशो यदाग्रयण उपदस्येत्कलशाद्ब्रह्मयाद्यथा
पिता॥ ३६॥

पुत्रं खिषित उपाधावति तादृगेव तद्यत्कलशं
 उपदस्येदाग्रयणाद्गृहीयाद्यथा पुत्रः पितरं खिषित उपाधावति
 तादृगेव तदात्मा वा एष यज्ञस्य यदाग्रयणो यद्ब्रह्म
 वा कलशो वोपदस्येदाग्रयणाद्गृहीयादात्मन एवाधि यज्ञं
 निष्करोत्यविज्ञातो वा एष गृह्यते यदाग्रयणस्स्थाल्या
 गृह्णाति वायव्येन जुहोति तस्मात्॥३७॥

गर्भेणाविज्ञातेन ब्रह्महावभृथमव यन्ति परां स्थालीरस्यन्त्युद्व
 हरन्ति तस्माच्छ्रियं जाताम्परांस्यन्त्यु- त्पुमांसं हरन्ति
 यत्पुंरोरुचमाह यथा वस्यंस आहरति तादृगेव तद्यद्ब्रह्म
 गृह्णाति यथा वस्यंस आहृत्य प्राह तादृगेव तद्यत्सादयति
 यथा वस्यंस उपनिधायपक्रामति तादृगेव तद्यद्वै यज्ञस्य
 साम्ना यजुषा क्रियते शिथिलं तद्यद्दृचा तद्दृढम्पुरस्तादुपयामा
 यजुषा गृह्यन्त उपरिष्ठादुपयामा ऋचा यज्ञस्य धृत्यै॥३८॥

यथा पिता तस्मादपक्रामति तादृगेव तद्यदष्टादंश च॥१०॥—————[१०]

प्रान्यानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि
 प्रयुज्यन्तेऽमुमेव तैर्लोकमभि जयति पराडिव ह्यसौ लोको
 यानि पुनः प्रयुज्यन्त इममेव तैर्लोकमभि जयति पुनःपुनरिव

ह्ययं लोकः प्रान्यानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि
पराचीनानि प्रयुज्यन्ते तान्यन्वोषधयः परा भवन्ति यानि
पुनः॥३९॥

प्रयुज्यन्ते तान्यन्वोषधयः पुनरा भवन्ति प्रान्यानि
पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्ते
तान्यन्वारण्याः पशवोऽरण्यमप यन्ति यानि पुनः प्रयुज्यन्ते
तान्यनु ग्राम्याः पशवो ग्राममुपावयन्ति यो वै ग्रहाणां
निदानं वेदं निदानवान्भवत्याज्यमित्युक्थं तद्वै ग्रहाणां
निदानय्यँदुपांशु शंसति तत्॥४०॥

उपांश्वन्तर्यामयोर्यदुच्चैस्तदितरेषां ग्रहाणामेतद्वै ग्रहाणां
निदानय्यँ एवं वेदं निदानवान्भवति यो वै ग्रहाणाम्मिथुनं
वेदं प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते स्थालीभिर्न्ये ग्रहा
गृह्यन्ते वायव्यैरन्य एतद्वै ग्रहाणाम्मिथुनय्यँ एवं वेदं प्र
प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायत इन्द्रस्त्वष्टुः सोममभीषहापिबत्स
विष्वङ्॥४१॥

व्याच्छत्स आत्मन्नारमणं नाविन्दत्स एताननुसवनम्पुरोडाशा
स आत्मन्नारमणमकुरुत तस्मादनुसवनम्पुरोडाशा निरुप्यन्ते

तस्मादनुसवनम्पुरोडाशानाम्प्राश्नीयादात्मन्नेवारमणं कुरुते
 नैन॑ꣳ सोमोऽति॑ पवते ब्रह्मवादिनो॑ वदन्ति नर्चा न यजुषा
 पङ्क्तिराप्यतेऽथ किं यज्ञस्य॑ पाङ्कत्वमिति॑ धानाः कर्मभः
 परिवापः पुरोडाशः पयस्या॑ तेन॑ पङ्क्तिराप्यते तद्यज्ञस्य॑
 पाङ्कत्वम्॥ ४२॥

भवन्ति॑ यानि पुनः शꣳसन्ति॑ तद्विष्वङ्किञ्चतुर्दश च॥ 11 ॥ ————— [११]

सुवर्गाय॑ यद्वा॑खिणानि॑ समिष्टयजूꣳष्यवभृथयजूꣳषि स्फ्येन॑ प्रजापतिरेकादशिनीमिन्द्रः
 पत्न्या॑ घ्नन्ति॑ देवा वा इन्द्रियन्देवा वा अदा॑भ्ये देवा वै प्रबाहुंक्प्रजापतिर्देवेभ्यस्स
 रिरिचान॑ष्पोऽश्वेकादश॥ 11 ॥ सुवर्गाय॑ यजति॑ प्रजास्सौम्येन॑ गृहीयात्प्रत्यञ्च॑ गृहीयात्प्रजां
 प॒शून्निच॑त्वारिꣳशत्॥ 43 ॥ सुवर्गाय॑ वज्रस्य॑ रूपꣳ समृद्धौ॑॥ ————— [१२]

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां षष्ठमकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः॥

सुवर्गाय॑ वा ए॒तानि॑ लो॒काय॑ हूयन्ते॒ यद्वा॑खि॒णानि॑ द्वाभ्यां
 गार्ह॑पत्ये जुहोति॑ द्वि॒पाद्यज॑मानः॒ प्रति॑ष्ठित्या॒ आग्नी॑ध्रे
 जुहोत्य॑न्तरि॒ख्य ए॒वा क्र॑मते॒ सदोऽभ्यैति॑ सुवर्गमे॒वैनं॑
 लो॒कं ग॑मयति॒ सौरी॑भ्यामृ॒ग्भ्यां गार्ह॑पत्ये जुहोत्य॑मुमे॒वैनं॑

लो॒कः॑ स॒मारो॑हयति नय॑वत्य॒र्चाग्री॑ध्रे जुहोति सुव॑र्गस्य
लो॒कस्या॒भिनी॑त्यै दि॒वं गच्छ॑ सु॒वः प॒तेति॑ हि॒र॑ण्यम्॥१॥

हु॒त्वोद्गृ॑ह्णाति सुव॑र्गमे॒वैनं॑ लो॒कङ्ग॑मयति रू॒पेण॑ वो
रू॒पम॒भ्यैमी॑त्याह रू॒पेण॑ ह्या॒साः॑ रू॒पम॒भ्यैति॑ यद्वि॒र॑ण्येन
तु॒थो वो॑ वि॒श्ववे॑दा वि भ॑ज॒त्वित्या॑ह तु॒थो हं स्म॒ वै वि॒श्ववे॑दा
दे॒वानां॑ द॒खि॒ष्णा वि भ॑जति तेनै॒वैना॒ वि भ॑जत्ये॒तत्ते॑ अ॒ग्ने
राधः॑॥२॥

ऐति॑ सोम॑च्युत॒मित्या॑ह सोम॑च्युतः॑ ह्य॒स्य रा॒ध ऐति॑
तन्मि॒त्रस्य॑ प॒था न॒येत्या॑ह शान्त्या॑ ऋ॒तस्य॑ प॒था प्रे॒तं
च॒न्द्रद॑खि॒ष्णा इत्या॑ह स॒त्यं वा ऋ॒तः॑ स॒त्येनै॒वैना॑ ऋ॒तेन॑ वि
भ॑जति य॒ज्ञस्य॑ प॒था सु॒वि॒ता न॒यन्ती॑रित्या॑ह य॒ज्ञस्य॑ ह्यै॒ताः
प॒था यन्ति॑ यद्वि॒ष्णा ब्रा॒ह्मण॑म॒द्य रा॑ध्यासम्॥३॥

ऋ॒षि॒मा॒र्षेय॑मित्या॑हैष वै ब्रा॑ह्म॒ण ऋ॒षि॒मा॒र्षेयो॒ यः
शु॒श्रु॒वान्तस्मा॑दे॒वमा॑ह वि सु॒वः प॒श्य व्य॑न्त॒रि॒ख्य॑मित्या॑ह
सुव॑र्गमे॒वैनं॑ लो॒कं ग॑मयति यत॑स्व स॒द॒स्यैरि॑त्या॑ह
मि॒त्र॒त्वाया॑स्मद्वा॒त्रा दे॒व॒त्रा ग॑च्छ॒त मधु॑मतीः प्र दा॒ता॒र॒मा
वि॒श॒तेत्या॑ह व॒यमि॑ह प्र॒दा॒ता॒रः स्मो॑ऽस्मान॒मुत्र॑ मधु॑मती॒रा

विंशतेति॥४॥

वावैतदाह हिरण्यं ददाति ज्योतिर्वै हिरण्यज्योतिरेव
पुरस्ताद्धत्ते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या अग्नीधे
ददात्यग्निमुखानेवर्तून्प्रीणाति ब्रह्मणे ददाति प्रसूत्यै
होत्रे ददात्यात्मा वा एष यज्ञस्य यद्धोतात्मानमेव यज्ञस्य
दर्षिणाभिः समर्धयति॥५॥

हिरण्यं राधौ राध्यासमुमुत्र मधुमतीरा विंशतेत्यष्टात्रिंशच्च॥१॥ [१]

समिष्टयजूंषि जुहोति यज्ञस्य समिष्ट्यै यद्वै यज्ञस्य क्रूरं
यद्विलिष्टं यदत्येति यन्नात्येति यदतिकरोति यन्नापि करोति
तदेव तैः प्रीणाति नव जुहोति नव वै पुरुषे प्राणाः पुरुषेण
यज्ञः सम्मितो यावानेव यज्ञस्तम्प्रीणाति षडृग्मियाणि जुहोति
षड्वा ऋतवं ऋतूनेव प्रीणाति त्रीणि यजूंषि॥६॥

त्रय इमे लोका इमानेव लोकान्प्रीणाति यज्ञं यज्ञं
गच्छ यज्ञपतिं गच्छेत्याह यज्ञपतिमेवैनं गमयति स्वां
योनिं गच्छेत्याह स्वामेवैनं योनिं गमयत्येष ते यज्ञो
यज्ञपते सहसूक्तवाकः सुवीर इत्याह यजमान एव
वीर्यं दधाति वासिष्ठो ह सात्यहव्यो दैवभागम्प्रच्छ

यथ्सृञ्जयान्बहुयाजिनोऽयीयजो यज्ञे॥७॥

यज्ञम्प्रत्यतिष्ठिपा ३ यज्ञपता ३ विति स होवाच
यज्ञपताविति सत्याद्वै सृञ्जयाः परा बभूवुरिति होवाच यज्ञे
वाव यज्ञः प्रतिष्ठाप्य आसीद्यजमानस्यापराभावायेति देवा
गातुविदो गातुं वित्त्वा गातुमितेत्याह यज्ञ एव यज्ञम्प्रति
ष्ठापयति यजमानस्यापराभावाय॥८॥

यजूंषि यज्ञ एकचत्वारिंशच्च॥२॥ [२]

अवभृथयजूंषि जुहोति यदेवार्वाचीनमेकहायनादेनः
करोति तदेव तैरवं यजतेऽपोऽवभृथमवैत्यप्सु वै वरुणः
साख्यादेव वरुणमवं यजते वर्त्मना वा अन्वित्य यज्ञं
रख्यांसि जिघांसन्ति साम्नां प्रस्तोतान्ववैति साम वै
रख्योहा रख्यंसामपहत्यै त्रिर्निधनमुपैति त्रयं इमे लोका
एभ्य एव लोकेभ्यो रख्यांसि॥९॥

अपं हन्ति पुरुषःपुरुषो निधनमुपैति पुरुषःपुरुषो हि
रख्यस्वी रख्यंसामपहत्या उरुं हि राजा वरुणश्चकारेत्याह
प्रतिष्ठित्यै शतं ते राजन्भिषजः सहस्रमित्याह भेषजमेवास्मै
करोत्यभिष्ठितो वरुणस्य पाश इत्याह वरुणपाशमेवाभि

तिष्ठति ब॒र्हि॒र॒भि जु॒हो॒त्याहु॑तीना॒म्प्रति॑ष्ठित्या॒ अथो॑
अ॒ग्नि॒व॒त्ये॒व जु॒हो॒त्यप॑ब॒र्हिषः॑ प्रया॒जान्॥१०॥

य॒ज॒ति प्र॒जा वै ब॒र्हिः प्र॒जा ए॒व व॑रुणपा॒शान्मु॑ञ्च॒त्याज्य॑भागौ
यजति य॒ज्ञस्यै॒व च॒ख्युषी॑ नान्तरै॑ति वरुणं यजति
वरुणपा॒शादे॒वैन॑म्मुञ्च॒त्यग्नी॑वरुणौ यजति सा॒ख्यादे॒वैन॑
वरुणपा॒शान्मु॑ञ्च॒त्यप॑ब॒र्हिषा॒वनू॒याजौ य॑जति प्र॒जा वै ब॒र्हिः
प्र॒जा ए॒व व॑रुणपा॒शान्मु॑ञ्चति च॒तुरः॑ प्रया॒जान् य॑जति
द्वाव॑नू॒याजौ षट्॑थ्सम्प॑द्यन्ते षड्वा ऋ॒तवः॑॥११॥

ऋ॒तुष्वे॒व प्रति॑ तिष्ठ॒त्यव॑भृथ निचङ्कु॑णेत्या॒ह यथो॑दि॒तमे॒व
वरु॑ण॒मव॑ यजते समु॒द्रे ते हृ॑दयम॒प्स्वन्त॑रित्या॒ह
समु॒द्रे ह्य॑न्तर्वरु॒णः सं त्वा॑ विश॒न्त्वोष॑धीरु॒ताप॑
इत्या॑हा॒द्विरे॒वैन॑मोष॑धीभिः सम्यञ्च॑ दधाति दे॒वीरा॑प
ए॒ष वो॒ गर्भ॑ इत्या॑ह यथाय॒जुरे॒वैतत्प॑शवो॒ वै॥१२॥

सोमो॑ यद्वि॒न्दूना॑म्भ॒र्ख्ये॑त्पशुमा॒न्थस्या॑द्वरु॒णस्त्वे॑नं
गृ॒ह्णी॒याद्य॑न्न भ॒र्ख्ये॑त्पशुः स्या॒न्नैनं॑ वरु॒णो गृ॒ह्णी॒यादु॑प॒स्पृश्य॑मे॒व
प॑शुमा॒न्भव॑ति नैनं वरु॒णो गृ॒ह्णाति॑ प्रति॒युतो॑ वरु॒णस्य॑ पाश॒
इत्या॑ह वरुणपा॒शादे॒व निर्मु॑च्य॒तेऽप्र॑ती॒र्ख्यमा॑ य॒न्ति

वरुणस्यान्तरहित्या एधोऽस्येधिषीमहीत्याह समिधैवाग्निं
नमस्यन्ते उपायन्ति तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह तेजं
एवात्मन्धत्ते॥१३॥

रख्यांसि प्रयाजानृतवो वै नमस्यन्तो द्वादश च॥३॥ [३]

स्फ्येन वेदिमुद्धन्ति रथाख्येण वि मिमीते यूपंमिनोति
त्रिवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति
स्तृत्यै यदन्तर्वेदि मिनुयाद्देवलोकमभि जयेद्यद्वहिर्वेदि
मनुष्यलोकं वैद्यन्तस्य संधौ मिनोत्युभयोर्लोकयोरभिजित्या
उपरसम्मितामिनुयात्पितृलोककामस्य रश्नसम्मितामनुष्यलोक
चषालसम्मितामिन्द्रियकामस्य सर्वान्धसमान्प्रतिष्ठाकामस्य
ये त्रयो मध्यमास्तान्धसमान्पशुकामस्यैतान् वै॥१४॥

अनु पशव उप तिष्ठन्ते पशुमानेव भवति व्यतिषजेदितरान्प्रज
यं कामयेत प्रमायुकः स्यादिति गर्तमितं तस्य
मिनुयादुत्तरार्ध्यं वर्षिष्ठमथ हसीयाऽसमेषा वै
गर्तमिद्यस्यैवमिनोति ताजक्प्र मीयते दखिणार्ध्यं
वर्षिष्ठमिनुयात्सुवर्गकामस्याथ हसीयाऽसमाक्रमणमेव
तत्सेतुं यजमानः कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१५॥

यदेकस्मिन् यू॒पे द्वे र॑श॒ने प॑रि॒व्यय॑ति॒ तस्मा॑दे॒को द्वे जा॒ये
वि॒न्दते॒ यन्नैका॑ र॒शनां॑ द्वयो॒र्यूप॑योः परि॒व्यय॑ति॒ तस्मान्नैका॑
द्वौ प॒ती वि॒न्दते॒ यं का॒मये॑त् स्त्र्य॒स्य जा॒येतेत्यु॑पा॒न्ते
तस्य॒ व्यति॑षजे॒त्स्त्र्यै॒वास्य॑ जा॒यते॒ यं का॒मये॑त् पु॒मान॑स्य
जा॒येतेत्या॒न्तं तस्य॒ प्र वै॑ष्टये॒त्पुमा॑ने॒वास्य॑॥१६॥

जा॒यतेऽसु॑रा॒ वै दे॒वान्द॑खि॒णत॑ उ॒पा॒नय॑न्ता॒न्दे॒वा
उ॒पश॑ये॒नैवा॒पा॒नुद॑न्त॒ तदु॑प॒शय॑स्यो॒पश॑य॒त्वं यद्द॑खि॒णत॑
उ॒पश॑य॒ उ॒पश॑ये॒ भ्रातृ॑व्याप॒नुत्यै॒ सर्वे॒ वा अ॒न्ये यू॒पाः
प॒शुम॑न्तोऽथो॒पश॑य॒ ए॒वाप॑शुस्तस्य॒ यज॑मानः॒ प॒शुर्य॑न्न
नि॒र्दि॒शेदा॒र्ति- मा॒र्च्छे॒द्यज॑मानोऽसौ ते॒ प॒शुरि॑ति॒ नि॒र्दि॒शेद्यं
द्वि॒ष्ट्याद्य॑मे॒व॥१७॥

द्वेष्टि॒ तम॑स्मै प॒शुं नि॒र्दि॒शति॒ यदि॒ न द्वि॒ष्ट्यादा॑खु॒स्ते
प॒शुरि॑तिं ब्रू॒यान्न॑ ग्रा॒म्यान्प॑शून् हि॒नस्ति॒ ना॒र॒ण्यान्प्र॑जाप॒तिः
प्र॒जा अ॑सृज॒त् सोऽन्ना॑द्यै॒न व्यो॑र्ध्य॒त् स ए॒तामे॑काद॒शिनी॑मप॒श्यत्
वै सोऽन्ना॑द्य॒मवा॑रु॒न्द्ध यद्द॑श॒ यूपा॑ भ॒वन्ति॒ दशा॑ख॒रा वि॒राड॑न्न
वि॒राड्वि॒राजै॒वान्ना॑द्य॒मव॑ रु॒न्द्धे॥१८॥

य ए॒काद॑शः स्त॒न ए॒वास्यै॒ स दु॒ह ए॒वैनां॑ ते॒न वज्रो॑

वा ए॒षा सम्मी॑यते॒ यदे॑काद॒शिनी॒ सेश्व॑रा पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यञ्च॑
य॒ज्ञः॑ सम्म॑र्दितो॒र्यत्पा॑नीव॒तम्मि॒नोति॑ य॒ज्ञस्य॒ प्रत्यु॑त्त॒ब्धै
सय॒त्वाय॑॥१९॥

वै सम॑ष्ठै पु॒माने॒वास्य॒ यमे॒व रु॒न्धे त्रि॒श॒च्च॑॥४॥ [४]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृज॒त स रि॑रिचा॒नोऽम॑न्य॒त
स ए॒तामे॑काद॒शिनी॑मपश्य॒त्तया॒ वै स आ॑युरिन्द्रि॒यं
वी॒र्य॑मा॒त्मन्न॑धत्त प्र॒जा इ॒व ख॒लु वा ए॒ष सृ॑जते॒ यो यज॑ते॒ स
ए॒तर्हि॑ रि॒रिचा॒न इ॒व यदे॑षैकाद॒शिनी॒ भव॑त्यायु॒रेव॒ तयै॑न्द्रि॒यं
वी॒र्यं॑ यज॑मान आ॒त्मन्ध॑त्ते प्रैवाग्ने॒येन॑ वापयति मिथुनः॑
सा॒रस्व॑त्या क॑रोति॒ रेतः॑॥२०॥

सौ॒म्येन॑ दधाति॒ प्र ज॑नयति पौ॒ष्णेन॑ बा॒र्हस्प॑त्यो
भ॑वति॒ ब्रह्म॒ वै दे॒वाना॑म्बृ॒हस्प॑तिर्ब्रह्म॒णैवा॑स्मै प्र॒जाः प्र
ज॑नयति वैश्वदे॒वो भ॑वति वैश्वदे॒व्यो वै प्र॒जाः प्र॒जा
ए॒वास्मै॑ प्र ज॑नयतीन्द्रि॒यमे॒वैन्द्रे॑णाव॒रुन्धे॑ वि॒श॑म्मारु॒तेनौ॒जो
ब॒ल॑मैन्द्रा॒ग्नेन॑ प्रस॒वाय॑ सावि॒त्रो नि॑र्वरुण॒त्वाय॑ वा॒रु॒णो म॑ध्य॒त
ऐ॒न्द्र॒मा ल॑भते मध्य॒त ए॒वेन्द्रि॒यं यज॑माने दधाति॥२१॥

पु॒रस्ता॑दैन्द्र॒स्य वैश्व॑दे॒वमा॑ल॒भते॑ वैश्वदे॒वं वा अ॒न्नम॑न्नमे॒व

पुरस्ताद्धत्ते तस्मात्पुरस्तादन्नमद्यत ऐन्द्रमालभ्य मारुतमा
लभते विद्वै मरुतो विशमेवास्मा अनु बध्नाति यदि
कामयेत योऽवंगतः सोऽप रुध्यतां योऽपरुद्धः सोऽव
गच्छत्वित्यैन्द्रस्य लोके वारुणमा लभेत वारुणस्य लोक
ऐन्द्रम्॥ २२॥

य एवावंगतः सोऽप रुध्यते योऽपरुद्धः सोऽव गच्छति
यदि कामयेत प्रजा मुह्येयुरिति पशून्व्यतिषजेत्प्रजा
एव मोहयति यदभिवाहतोऽपां वारुणमालभेत प्रजा
वरुणो गृह्णीयादखिणत उदञ्चमा लभतेऽपवाहतोऽ-
पाम्प्रजानामवरुणग्राहाय॥ २३॥

रेतो यजमाने दधाति लोक ऐन्द्रः सप्तत्रिंशच्च॥ ५॥ [५]

इन्द्रः पत्न्या मनुमयाजयत्ताम्पर्यग्निकृतामुदसृजत्तया
मनुरार्धोद्यत्पर्यग्निकृतम्पालीवतमुत्सृजति यामेव मनुर्ऋद्धि-
मार्धोत्तामेव यजमान ऋध्नोति यज्ञस्य वा अप्रतिष्ठिताद्यज्ञः
परा भवति यज्ञम्पराभवंतं यजमानोऽनु परा भवति
यदाज्येन पालीवतः सः स्थापयति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै
यज्ञम्प्रतिष्ठितं यजमानोऽनु प्रति तिष्ठतीष्टं वपया॥ २४॥

भवत्यनिष्टं वृशयाथ पालीवतेन प्र चरति तीर्थ एव प्र
चरत्यथो एतर्ह्येवास्य यामस्त्वाष्टो भवति त्वष्टा वै रेतसः
सिक्तस्य रूपाणि वि करोति तमेव वृषाणम्पलीष्वपि सृजति
सोऽस्मै रूपाणि वि करोति॥२५॥

वृषया पट्टिंशच्च॥६॥ [६]

घ्नन्ति वा एतत्सोमं यदभिषुण्वन्ति यत्सौम्यो भवति
यथा मृतायानुस्तरणीं घ्नन्ति तादृगेव तद्यदुत्तरार्धे वा मध्ये
वा जुहुयाद्देवताभ्यः समदं दध्यादृषिणार्धे जुहोत्येषा वै
पितॄणां दिग्स्वायामेव दिशि पितृन्निरवदयत उद्गातृभ्यो
हरन्ति सामदेवत्यो वै सौम्यो यदेव साम्नश्छम्बद्गुर्वन्ति
तस्यैव स शान्तिरव॥२६॥

ईरूषन्ते पवित्रं वै सौम्य आत्मानमेव पवयन्ते य
आत्मानं न परिपश्येदितासुः स्यादभिददिं कृत्वावैरूषेत
तस्मिन् ह्यात्मानम्परिपश्यत्यथो आत्मानमेव पवयते यो
गतमनाः स्यात्सोऽवैरूषेत यन्मे मनः परागतं यद्वा मे
अपरागतम्। राज्ञा सोमेन तद्वयमस्मासु धारयामसीति मन
एवात्मन्दाधार॥२७॥

न गु॒तम॑ना भव॒त्यप॒ वै तृ॑तीयसव॒ने य॒ज्ञः क्रा॑मतीजा॒नादनी॑ज
घृ॒तस्य॑ यज॒त्यग्निः॑ सर्वा॑ देवता॒ विष्णु॑र्य॒ज्ञो दे॒वता॑श्चैव य॒ज्ञं
च॑ दा॒धारोपा॑शु य॒जति॑ मिथुन॒त्वाय॑ ब्रह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति
मि॒त्रो य॒ज्ञस्य॑ स्वि॑ष्टं युवते॒ वरु॑णो दुरि॑ष्टं कं तर्हि॑
य॒ज्ञः कं यज॑मानो भव॒तीति॑ यन्मै॑त्रावरु॒णीं व॒शामा॑लभ॒ते
मि॒त्रेणै॒व ॥ २८ ॥

य॒ज्ञस्य॑ स्वि॑ष्टं शमयति॒ वरु॑णेन॒ दुरि॑ष्टं ना॒र्तिमा॑च्छति
यज॑मानो यथा॒ वै लाङ्ग॑लेनो॒र्वरा॑ प्रभि॒न्दन्त्ये॒वमृ॑क्सामे
य॒ज्ञम्प्र भि॑न्तो यन्मै॑त्रावरु॒णीं व॒शामा॑लभ॒ते य॒ज्ञायै॒व
प्रभि॑न्नाय म॒त्यम॑न्ववा॒स्यति॑ शान्त्यै॑ या॒तया॑मानि वा ए॒तस्य॑
छन्दा॑सि॒ य ई॒जान॑श्छन्दा॒सामे॑ष रसो यद्व॒शा यन्मै॑त्रावरु॒णीं
व॒शामा॑लभ॒ते छन्दा॑स्ये॒व पुन॑रा प्री॒णात्य॑या॒तयाम॑त्वा॒याथो
छन्दा॑स्वे॒व रसं॑ दधाति॥ २९॥

अव॑ दा॒धार मि॒त्रेणै॒व प्री॑णाति षट् ॥ ७ ॥ [७]

दे॒वा वा इ॒न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ १ व्य॑भजन्त॒ ततो॑ यद॒त्यशि॑ष्यत
तद॑तिग्रा॒ह्या अभ॑वन्तद॑तिग्रा॒ह्याणाम॑तिग्रा॒ह्यत्व॑य्यद॑तिग्रा॒ह्या
गृ॒ह्यन्त॑ इ॒न्द्रि॒यमे॒व तद्वी॒र्यं॑ यज॑मान आ॒त्मन्ध॑त्ते तेज॑

आग्नेयेनेन्द्रियमैन्द्रेण ब्रह्मवर्चसः सौर्येणोपस्तम्भनं वा
एतद्यज्ञस्य यदतिग्राह्याश्चक्रे पृष्ठानि यत्पृष्ठे न गृहीयात्प्राञ्चं
यज्ञमपृष्ठानि सः शृणीयुर्यदुक्थ्ये ॥ ३० ॥

गृहीयात्प्रत्यञ्चं यज्ञमतिग्राह्याः सः शृणीयुर्विश्वजिति
सर्वपृष्ठे ग्रहीतव्या यज्ञस्य सवीर्यत्वाय प्रजापतिर्देवेभ्यो
यज्ञान्व्यादिशत्स प्रियास्तनूरप न्यधत्त तदतिग्राह्या
अभवन्वितनुस्तस्य यज्ञ इत्याहुर्यस्यातिग्राह्या न गृह्यन्त
इत्यप्यग्निष्टोमे ग्रहीतव्या यज्ञस्य सतनुत्वाय देवता वै
सर्वाः सदृशीरासन्ता न व्यावृतमगच्छन्ते देवाः ॥ ३१ ॥

एत एतान्ग्रहानपश्यन्तानगृह्णताग्नेयमग्निरैन्द्रमिन्द्रः
सौर्यः सूर्यस्ततो वै तैऽन्याभिर्देवताभिर्व्यावृतमगच्छन्
यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते व्यावृतमेव पाप्मना
भ्रातृव्येण गच्छतीमे लोका ज्योतिष्मन्तः समावद्दीर्याः
कार्या इत्याहुराग्नेयेनास्मिल्लोके ज्योतिर्धत्त ऐन्द्रेणान्तरिक्ष
इन्द्रवायू हि सयुजौ सौर्येणामुष्मिल्लोके ॥ ३२ ॥

ज्योतिर्धत्ते ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति
समावद्दीर्यानिनान्कुरुत एतान् वै ग्रहान्बम्बाविश्ववयसाववित्ताम्

ताभ्यामिमे लोकाः पराँश्चश्चा॒र्वाश्च॑ प्राभुर्यस्यै॒वं वि॒दुष॑ ए॒ते
ग्रहा॑ गृह्यन्ते प्रास्मा॑ इ॒मे लो॒काः पराँश्चश्चा॒र्वाश्च॑
भान्ति॥३३॥

उ॒क्त्यै दे॒वा अ॒मुष्मि॒ल्लौक॑ ए॒कान्न॑च॒त्वारि॒श॒च्च॑॥८॥ [८]

दे॒वा वै यद्य॑ज्ञेऽकुर्व॑त॒ तदसु॑रा अकुर्व॑त॒ ते दे॒वा
अदा॑भ्ये छन्दा॑सि॒ सव॑नानि॒ सम॑स्थापयन्ततो॑ दे॒वा
अभ॑वन्परासु॒रा यस्यै॒वं वि॒दुषोऽदा॑भ्यो गृह्य॑ते भव॑त्यात्मना॒
परा॑स्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति॒ यद्वै दे॒वा असु॑रानदा॑भ्येना॒
द॑भ्रुवन्तददा॑भ्यस्यादाभ्य॒त्वय्यै॑ ए॒वं वेद॑ द॒भ्रोत्ये॒व भ्रातृ॑व्यं
नैन॑म्भ्रातृ॑व्यो द॒भ्रोति॥३४॥

ए॒षा वै प्र॒जाप॑तेरतिमो॒खिणी॑ नाम॑ त॒नूर्य॑ददा॑भ्य॒
उप॑नद्धस्य गृह्णा॒त्यति॑मु॒क्त्या अति॑ पा॒प्मान॑म्भ्रातृ॑व्यम्मुच्य॑ते य
ए॒वं वेद॑ घ्नन्ति॒ वा ए॒तत्सो॑मं॒ यद॑भिषुण्वन्ति॒ सोमे॑ ह॒न्यमा॑ने
य॒ज्ञो ह॑न्यते य॒ज्ञे यज॑मानो ब्रह्म॒वादि॑नो॒ वद॑न्ति किं तद्य॑ज्ञे
यज॑मानः कुरु॑ते॒ येन॑ जीव॑न्त्सुव॒र्गं लो॒कमे॑तीति॒ जीव॑ग्र॒हो
वा ए॒ष यद॑दाभ्योऽन॑भिषुतस्य गृह्णा॒ति जीव॑न्तमे॒वैन॑
सुव॑र्गं लो॒कं ग॑मयति॒ वि वा ए॒तद्य॑ज्ञं छि॒न्दन्ति॒ यद॑दाभ्ये
स॑स्थापयन्त्य॒शून॑पि॒ सृज॑ति य॒ज्ञस्य॒ संत॑त्यै॥३५॥

दध्नोत्यनभिषुतस्य गृह्णात्येकान्नविंशतिश्च॥९॥ [९]

देवा वै प्रबाहुग्रहानगृह्णत स एतम्प्रजापतिरंशुमपश्यत्तमं
तेन वै स आध्नोद्यस्यैवं विदुषोऽंशुर्गृह्यत ऋध्नोत्येव
सकृदभिषुतस्य गृह्णाति सकृद्धि स तेनाध्नोन्मनसा गृह्णाति
मन इव हि प्रजापतिः प्रजापतेरास्या औदुम्बरेण गृह्णात्यूर्वा
उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुद्धे चतुःस्रक्ति भवति दिख्यु॥३६॥

एव प्रति तिष्ठति यो वा अंशोरायतनं वेदायतनवान्भवति
वामदेव्यमिति साम तद्वा अस्यायतनम्नसा गायमानो
गृह्णात्यायतनवानेव भवति यदध्वर्युरंशुं गृह्णन्नार्धयेदुभाभ्यां
नर्धेताध्वर्यवे च यजमानाय च यदध्वर्ययेदुभाभ्यामृधेतानवानं
गृह्णाति सैवास्यर्द्धिर्हिरण्यमभि व्यनित्यमृतं वै हिरण्यमायुः
प्राण आयुषैवामृतमभि धिनोति शतमानम्भवति शतायुः
पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥३७॥

दिक्ष्वनिति विंशतिश्च॥१०॥ [१०]

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्स रिरिचानोऽमन्यत
स यज्ञानां षोडशधेन्द्रियं वीर्यमात्मानमभि समक्खिदत्
तथ्योऽश्यंभवन्न वै षोडशी नाम यज्ञोऽस्ति यद्वाव

षोडशं स्तोत्रं षोडशं शस्त्रं तेन षोडशी तथ्योडशिनः
 षोडशित्वय्यथ्योडशी गृह्यते इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान
 आत्मन्धत्ते देवेभ्यो वै सुवर्गो लोकः॥३८॥

न प्राभवत्त एतं षोडशिनमपश्यन्तमगृह्यत ततो वै
 तेभ्यः सुवर्गो लोकः प्राभवद्यथ्योडशी गृह्यते सुवर्गस्य
 लोकस्याभिजित्या इन्द्रो वै देवानामानुजावर आसीत्स
 प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एतं षोडशिनम्प्रायच्छत्तमगृहीत
 ततो वै सोऽग्रं देवतानाम्पर्यैद्यस्यैवं विदुषः षोडशी
 गृह्यते॥३९॥

अग्रमेव समानानाम्पर्येति प्रातःसवने गृह्णाति वज्रो
 वै षोडशी वज्रः प्रातःसवनं स्वादेवैनं योनेर्निर्गृह्णाति
 सवनेसवनेऽभि गृह्णाति सवनात्सवनादेवैनम्प्र जनयति
 तृतीयसवने पशुकामस्य गृहीयाद्वज्रो वै षोडशी
 पशवंस्तृतीयसवनवज्रेणैवास्मै तृतीयसवनात्पशूनं रुद्धे
 नोक्थ्ये गृहीयात्प्रजा वै पशवं उक्थानि यदुक्थ्ये॥४०॥

गृहीयात्प्रजाम्पशूनस्य निर्दहेदतिरात्रे पशुकामस्य
 गृहीयाद्वज्रो वै षोडशी वज्रेणैवास्मै पशूनंवरुध्य

रात्रियोपरिष्ठाच्छमयत्यप्यग्निष्टोमे राजन्यस्य गृहीयाद्यावृत्कामे
 हि राजन्यो यजते साह एवास्मै वज्रं गृह्णाति स एनं वज्रो
 भूत्या इन्द्रे निर्वा दहत्येकविंशं स्तोत्रम्भवति प्रतिष्ठित्यै
 हरिवच्छस्यत इन्द्रस्य प्रियं धाम॥४१॥

उपाप्नोति कनीयांसि वै देवेषु छन्दास्यासञ्ज्यायास्यसुरे
 ते देवाः कनीयसा छन्दसा ज्यायश्छन्दोऽभि व्यशंसन्ततो
 वै तेऽसुराणां लोकमवृञ्जत यत्कनीयसा छन्दसा
 ज्यायश्छन्दोऽभि विशंसति भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकं वृङ्क्ते
 षडुखराण्यति रेचयन्ति षड्वा ऋतवं ऋतूनेव प्रीणाति
 चत्वारि पूर्वाण्यवं कल्पयन्ति॥४२॥

चतुष्पद एव पशूनवं रुन्दे द्वे उत्तरे द्विपद एवावं
 रुन्देऽनुष्टुभमभि सम्पादयन्ति वाग्वा अनुष्टुप्तस्मात्प्राणानां
 वागुत्तमा संमयाविषिते सूर्ये षोडशिनः स्तोत्रमुपाकरोत्येतस्मिन्
 लोक इन्द्रो वृत्रमहन्त्साख्यादेव वज्रम्भ्रातृव्याय प्र
 हरत्यरुणपिशङ्गोऽश्वो दखिणैतद्वै वज्रस्य रूपं
 समृद्धौ॥४३॥

लोको विदुषः षोडशी गृह्यते यदुक्त्यै धाम कल्पयन्ति सप्तचत्वारिंशच्च॥११॥[११]

॥ काण्डम् ७ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

प्र॒जन॑न॒ञ्योति॑र॒ग्निर्दे॒वता॑ना॒ञ्योति॑र्वि॒राट्कु॒न्दसा॒ञ्योति॑र्वि॒राट्वा॒चो
 ऽग्नौ॑ सं तिष्ठते वि॒राज॑म॒भि सम्प॑द्यते तस्मा॒- त्त॒ञ्योति॑रुच्यते
 द्वौ स्तोमौ॑ प्रातःस॒वनं॑ व॒हतो॒ यथा॑ प्रा॒णश्चा॑पा॒नश्च॒ द्वौ
 मा॒ध्य॑दि॒नः॒ स॒वनं॑ यथा च॒खुश्च॒ श्रोत्रं॑ च॒ द्वौ तृ॑तीयस॒वनं
 यथा॑ वा॒क्क्र॑ प्रति॒ष्ठा च॒ पु॒रुष॑स॒म्मितो॒ वा ए॒ष य॒ज्ञोऽस्थू॑रिः॥१॥

यं का॒मं का॒मय॑ते तमे॒तेना॒भ्यश्नु॑ते सर्व॒ः ह्य॒स्थू॑रिणा॒भ्यश्नु॑ते
 ऽग्नि॑ष्टोमे॒न वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत् ता अ॒ग्नि॑ष्टोमे॒नैव
 पर्य॑गृह्णा॒त्तासा॒म्परि॑गृही॒ताना॑मश्व॒तरो॑ऽत्य॑प्रवत् तस्या॑नुहाय
 रेत् आ॒दत्त॑ तद्ग॒र्दभे॒ न्यमा॑र्द॒स्माद्ग॒र्दभो॒ द्विरे॒ता अथो॑
 आ॒हुर्व॑ड॒बायां॒ न्यमा॑र्दिति॒ तस्मा॑द्वड॒बा द्विरे॒ता अथो॑
 आ॒हुरोष॑धीषु॥२॥

न्यमा॑र्दिति॒ तस्मा॑दोष॒धयो॑ऽन॒भ्यक्ता॒ रेभ॑न्त्यथो॑ आहुः
 प्र॒जासु॑ न्यमा॑र्दिति॒ तस्मा॑द्य॒मौ जा॑येते तस्मा॑दश्व॒तरो॑ न
 प्र जा॑यत् आ॒त्तरे॒ता हि तस्मा॑द्वर्हि॒ष्यन॑वक्लृप्तः सर्ववे॒दसे

वा॑ स॒हस्रे॑ वाव॑क्लृप्तोऽति॑ ह्यप्र॑वत् य ए॒वं वि॒द्वान॑ग्नि॒ष्टोमे॒न
यज॑ते प्राजा॑ताः प्र॒जा ज॒नय॑ति परि॒ प्रजा॑ता गृ॒ह्णाति॑
तस्मा॑दाहु॒र्ज्येष्ठ॑य॒ज्ञ इति॑॥३॥

प्र॒जाप॑ति॒र्वाव ज्येष्ठः॑ स ह्ये॑तेनाग्रेऽय॑जत प्र॒जाप॑तिरकामयत्
प्र जा॑येयेति॒ स मु॑ख॒तस्त्रि॒वृत्तं॑ निर॑मिमीत् तम॒ग्नि-
दे॒वतान्व॑सृज्यत गाय॒त्री छन्दो॑ रथ॑तर॒ः सामं॑ ब्राह्म॒णो
म॑नु॒ष्या॑णाम॒जः प॑शू॒नान्तस्मा॑त्ते मुख्या॑ मुख॒तो ह्यसृ॑ज्यन्तो॒रसो॑
बा॒हुभ्यां॑ प॒ञ्चद॑शं निर॑मिमीत् तमिन्द्रो॑ दे॒वतान्व॑सृज्यत
त्रि॒ष्टुप्छन्दो॑ बृ॒हत्॥४॥

सामं॑ राज॒न्यो म॑नु॒ष्या॑णाम॒विः प॑शू॒नान्तस्मा॑त्ते वी॒र्या॑वन्तो
वी॒र्या॑द्ध्यसृ॑ज्यन्त मध्य॒तः स॑प्तद॒शं निर॑मिमीत् तं वि॒श्वे दे॒वा
दे॒वता॑ अन्व॑सृज्यन्त जग॑ती छन्दो॑ वैरूप॒ः साम॒ वैश्यो॑
म॑नु॒ष्या॑णां गा॒वः प॑शू॒नान्तस्मा॑त्त आ॒द्या अ॒न्नधाना॑- द्यसृ॑ज्यन्त
तस्मा॑द्भू॒याः सोऽन्ये॑भ्यो भू॒र्यि॑ष्टा हि दे॒वता॑ अन्व॑सृज्यन्त प॒त्त
ए॒कवि॑ः शं निर॑मिमीत् तम॑नु॒ष्टुप्छन्दः॑ [5[]

अन्व॑सृज्यत वैरा॒जः सामं॑ शू॒द्रो म॑नु॒ष्या॑णाम॒श्वः
प॑शू॒नान्तस्मा॑त्तौ भू॒तसंक्रा॑मिणा॒वश्व॑श्च शू॒द्रश्च॒ तस्मा॑च्छू॒द्रो

यज्ञेऽनवक्लृप्तो न हि देवता अन्वसृज्यत तस्मात्पादावुप
जीवतः पुत्तो ह्यसृज्येताम्प्राणा वै त्रिवृदर्धमासाः पञ्चदशः
प्रजापतिः सप्तदशस्रय इमे लोका असावादित्य एकविंश
एतस्मिन्वा एते श्रिता एतस्मिन्प्रतिष्ठिता य एवं वेदैतस्मिन्नेव
श्रयत एतस्मिन्प्रति तिष्ठति॥६॥

अस्थूरिरोषधीषु ज्येष्ठयज्ञ इति बृहदनुष्टुप्छन्दः प्रतिष्ठिता नव च॥१॥ [१]

प्रातःसवने वै गायत्रेण छन्दसा त्रिवृते स्तोमाय
ज्योतिर्दधदेति त्रिवृता ब्रह्मवर्चसेन पञ्चदशाय ज्योतिर्दधदेति
पञ्चदशेनौजसा वीर्येण सप्तदशाय ज्योतिर्दधदेति सप्तदशेन
प्राजापत्येन प्रजननेनैकविंशाय ज्योतिर्दधदेति स्तोमं
एव तथ्स्तोमाय ज्योतिर्दधदेत्यथो स्तोमं एव स्तोममभि
प्र णयति यावन्तो वै स्तोमास्तावन्तः कामास्तावन्तो
लोकास्तावन्ति ज्योतींष्येतावन्त एव स्तोमानेतावन्तः
कामानेतावन्तो लोकानेतावन्ति ज्योतींष्यव रुद्धे॥७॥

तावन्तो लोकान्नायौदश च॥२॥ [२]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै यजेत योऽग्निष्टोमेन
यजमानोऽथ सर्वस्तोमेन यजेतेति यस्य त्रिवृतमन्तर्यन्ति

प्रा॒णाः स्तस्या॑न्तर्य॑न्ति प्रा॒णेषु॑ मेऽप्य॑स॒दिति॑ खलु॒ वै य॒ज्ञेन॑
यज॑मानो यजते॒ यस्य॑ पञ्चद॒शम॑न्तर्य॑न्ति वी॒र्यं॑ तस्या॑न्तर्य॑न्ति
वी॒र्यं॑ मेऽप्य॑स॒दिति॑ खलु॒ वै य॒ज्ञेन॑ यज॑मानो यजते॒ यस्य॑
सप्तद॒शम॑न्तर्य॑न्ति॥८॥

प्र॒जां तस्या॑न्तर्य॑न्ति प्र॒जाया॑म्मेऽप्य॑स॒दिति॑ खलु॒ वै
य॒ज्ञेन॑ यज॑मानो यजते॒ यस्यै॑कवि॒ंशम॑न्तर्य॑न्ति प्रति॒ष्ठां
तस्या॑न्तर्य॑न्ति प्रति॒ष्ठाया॑म्मेऽप्य॑स॒दिति॑ खलु॒ वै य॒ज्ञेन॑
यज॑मानो यजते॒ यस्य॑ त्रिण॒वम॑न्तर्य॑न्त्यृतूँश्च॒ तस्य॑
न॒ख्यत्रि॑यां च वि॒राज॑मन्तर्य॑न्त्यृतुषु॒ मेऽप्य॑सन्न॒ख्यत्रि॑यायां च
वि॒राजीति॑॥९॥

खलु॒ वै य॒ज्ञेन॑ यज॑मानो यजते॒ यस्य॑ त्रयस्त्रि॒ंशम॑न्तर्य॑न्ति
दे॒वता॑स्तस्या॑न्तर्य॑न्ति दे॒वता॑सु॒ मेऽप्य॑स॒दिति॑ खलु॒ वै य॒ज्ञेन॑
यज॑मानो यजते॒ यो वै॑ स्तोमा॑नामवम॒म्प॒र॒मतां॑ गच्छ॑न्तं वेदं
पर॒मता॑मे॒व गच्छ॑ति त्रिवृ॒द्वै स्तोमा॑नामवम॒- स्त्रिवृ॒त्प॒र॒मो य
ए॒वं वेदं॑ पर॒मता॑मे॒व गच्छ॑ति॥१०॥

अङ्गिरसो वै सुत्रमासत ते सुवर्गं लोकमायन्तेषां
 हविष्मांश्च हविष्कृच्छाहीयेतान्तावकामयेतां सुवर्गं
 लोकमियावेति तावेतं द्विरात्रमपश्यतान्तमाहरतान्तेनायजेतान्त
 वै तौ सुवर्गं लोकमैताय्यं एवं विद्वान्द्विरात्रेण यजते सुवर्गमेव
 लोकमेति तावैताम्पूर्वेणाऽह्नाऽगच्छतामुत्तरेण ॥११॥

अभिप्लवः पूर्वमहर्भवति गतिरुत्तरज्योतिष्ठोमोऽग्निष्ठोमः
 पूर्वमहर्भवति तेजस्तेनाव रुद्धे सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तरं
 सर्वस्यात्यै सर्वस्यावरुद्धौ गायत्रम्पूर्वेहन्थसामं भवति तेजो
 वै गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसन्तेज एव ब्रह्मवर्चस- मात्मन्धत्ते
 त्रैष्टुभमुत्तरं ओजो वै वीर्यं त्रिष्टुगोजं एव वीर्यमात्मन्धत्ते
 रथंतरम्पूर्वे ॥१२॥

अहन्थसामं भवतीयं वै रथंतरमस्यामेव प्रति
 तिष्ठति बृहदुत्तरेऽसौ वै बृहदमुष्यामेव प्रति तिष्ठति
 तदाहुः क्व जगती चानुष्टुप्चेति वैखानसम्पूर्वेऽहन्थसामं
 भवति तेन जगत्यै नैति षोडश्युत्तरे तेनानुष्टुभो-
 ऽथाहुर्यत्समानेऽर्धमासे स्यातामन्यतरस्याहो वीर्यमनु
 पद्येतेत्यमावास्यायाम्पूर्वमहर्भवत्युत्तरस्मिन्नुत्तरन्नानैवार्धमासयो

नानावीर्ये भवतो हविष्मन्निधनुम्पूर्वमहर्भवति हविष्कृन्निधनुमुत्तरं

उत्तरेण रथन्तरम्पूर्वेऽन्वेकविंशतिश्च॥४॥ [४]

आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्तस्मिन्प्रजापतिर्वायुर्भूत्वाचरत्
इमामपश्यत्तां वराहो भूत्वाहरत्तां विश्वकर्मा भूत्वा
व्यमादृर्साप्रथत् सा पृथिव्यभवत्तत्पृथिव्यै पृथिवित्वन्तस्यामश्रा
स देवानसृजत् वसून्नुद्रानादित्यान्ते देवाः प्रजापतिमब्रुवन्
जायामहा इति सौऽब्रवीत्॥१४॥

यथाहं युष्मांस्तपसासृख्येवं तपसि प्रजननमिच्छध्वमिति
तेभ्योऽग्निमायतनम्प्रायच्छदेतेनायतनेन श्राम्यतेति तै-
ऽग्निनायतनेनाश्राम्यन्ते संवत्सर एकां गामसृजन्त तां
वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यः प्रायच्छन्नेतां रंख्यध्वमिति
तां वसवो रुद्रा आदित्या अरंखन्त सा वसुभ्यो रुद्रेभ्य
आदित्येभ्यः प्राजायत् त्रीणि च॥१५॥

शतानि त्रयस्त्रिंशत् चाथ सैव सहस्रतम्यभवत्ते देवाः
प्रजापतिमब्रुवन्सहस्रेण नो याजयेति सौऽग्निष्टोमेन
वसूनयाजयत् इमं लोकमजयन्तच्चाददुः स उक्थ्येन
रुद्रानयाजयत्तैऽन्तरिंख्यमजयन्तच्चाददुः सौऽतिरात्रेणा-

दित्यानां याजयत्तेऽमुं लोकमजयन्तच्चाददुस्तदन्तरिखम् ॥ १६ ॥

व्यवैर्यत् तस्माद्बुद्धा घातुं का अनायतना हि
तस्मादाहुः शिथिलं वै मध्यममहस्त्रिरात्रस्य वि हि
तदवैर्यतेति त्रैष्टुभम्मध्यमस्याह आज्यम्भवति संयानानि
सूक्तानि शंसति षोडशिनं शंसत्यहो धृत्या
अशिथिलम्भावाय तस्मात्त्रिरात्रस्याग्निष्टोम एव प्रथममहः
स्यादथोक्थ्योऽथातिरात्र एषां लोकानां विधृत्यै त्रीणि त्रीणि
शतान्यनूचीनाहमव्यवच्छिन्नानि ददाति ॥ १७ ॥

एषां लोकानामनु संतत्यै दशतं न विच्छिन्द्याद्विराजं
नेद्विच्छिनदानीत्यथ या सहस्रतम्यासीत्तस्यामिन्द्रश्च विष्णुश्च
व्यायच्छेतां स इन्द्रोऽमन्यतानया वा इदं विष्णुः
सहस्रं वर्ख्यत इति तस्यामकल्पेतान्दिभाग इन्द्रस्तृतीये
विष्णुस्तद्वा एषाभ्यनूच्यत उभा जिग्यथुरिति तां वा
एतामच्छावाकः ॥ १८ ॥

एव शंसत्यथ या सहस्रतमी सा होत्रे देयेति होतारं
वा अभ्यतिरिच्यते यदतिरिच्यते होतानां सस्यापयिता-
थाहुरुन्नेत्रे देयेत्यतिरिक्ता वा एषा सहस्रस्यातिरिक्त

उन्नेतर्त्विजामथाहुः सर्वेभ्यः सदस्येभ्यो देयेत्यथाहुरुदाकृत्या
सा वशं चरेदित्यथाहुर्ब्रह्मणे चाग्नीधे च देयेति॥१९॥

द्विभागम्ब्रह्मणे तृतीयमग्नीधं ऐन्द्रो वै ब्रह्मा वैष्णवो-
ऽग्नीद्यथैव तावकल्पेतामित्यथाहुर्या कल्याणी बहुरूपा
सा देयेत्यथाहुर्या द्विरूपोभयतएनी सा देयेति सहस्रस्य
परिगृहीत्यै तद्वा एतत्सहस्रस्यायनं सहस्रं स्तोत्रीयाः
सहस्रं दखिणाः सहस्रसम्मिताः सुवर्गो लोकः सुवर्गस्य
लोकस्याभिजित्यै॥२०॥

अब्रवीच्च तदन्तरिख्यन्ददात्यच्छावाकश्च देयेति सप्तचत्वारिंशच्च॥५॥ [५]

सोमो वै सहस्रमविन्दत्तमिन्द्रोऽन्वविन्दत्तौ यमो
न्यागच्छत्तावब्रवीदस्तु मेऽत्रापीत्यस्तु ही ३ इत्यब्रूतां स
यम एकस्यां वीर्यम्पर्यपश्यदियं वा अस्य सहस्रस्य
वीर्यम्बिभर्तीति तावब्रवीदियम्ममास्त्वेतद्युवयोरिति
तावब्रूतां सर्वे वा एतदेतस्यां वीर्यम्॥२१॥

परि पश्यामोऽंशमा हरामहा इति तस्यामंशमाहरन्त
तामप्सु प्रावेशयन्त्सोमायोदेहीति सा रोहिणी पिङ्गलैकहायनी

रूपं कृत्वा त्रयस्त्रिंशता च त्रिभिश्च शतैः सहोदैत्तस्माद्रोहिण्या
 पिङ्गलयैकहायन्या सोमं क्रीणीयाद्य एवं विद्वान्रोहिण्या
 पिङ्गलयैकहायन्या सोमं क्रीणाति त्रयस्त्रिंशता चैवास्य
 त्रिभिश्च ॥ २२ ॥

शतैः सोमः क्रीतो भवति सुक्रीतेन यजते तामप्सु
 प्रावेशयन्निन्द्रायोदेहीति सा रोहिणी लख्मणा पष्ठौही
 वार्त्रघ्नी रूपं कृत्वा त्रयस्त्रिंशता च त्रिभिश्च शतैः
 सहोदैत्तस्माद्रोहिणीं लख्मणाम्पष्ठौहीं वार्त्रघ्नीं दद्याद्य
 एवं विद्वान्रोहिणीं लख्मणाम्पष्ठौहीं वार्त्रघ्नीं ददाति
 त्रयस्त्रिंशच्चैवास्य त्रीणि च शतानि सा दत्ता ॥ २३ ॥

भवति तामप्सु प्रावेशयन् यमायोदेहीति सा जरती
 मूर्खा तंजघ्न्या रूपं कृत्वा त्रयस्त्रिंशता च त्रिभिश्च
 शतैः सहोदैत्तस्माञ्जरतीम्मूर्खा तंजघ्न्यामनुस्तरणीं कुर्वीत
 य एवं विद्वान्जरतीम्मूर्खा तंजघ्न्यामनुस्तरणीं कुरुते
 त्रयस्त्रिंशच्चैवास्य त्रीणि च शतानि सामुष्मिल्लोके भवति
 वागेव सहस्रतमी तस्मात् ॥ २४ ॥

वरो देयः सा हि वरः सहस्रमस्य सा दत्ता भवति

तस्माद्वरो न प्रतिगृह्यः सा हि वरः सहस्रमस्य प्रतिगृहीत-
 म्भवतीयं वर इति ब्रूयादथान्याम्ब्रूयादियम्ममेति तथास्य
 तत्सहस्रमप्रतिगृहीतम्भवत्युभयतएनी स्यात्तदाहुरन्यत- एनी
 स्यात्सहस्रम्परस्तादेतमिति यैव वरः॥२५॥

कल्याणी रूपसमृद्धा सा स्यात्सा हि वरः समृद्धौ
 तामुत्तरेणाग्रीध्रम्पर्याणीयाहवनीयस्यान्ते द्रोणकलशमव
 घ्रापयेदा जिघ्र कलशम्मह्युरुधारा पयस्वत्या त्वा
 विशन्त्विन्दवः समुद्रमिव सिन्धवः सा मा सहस्र आ भज
 प्रजया पशुभिः सह पुनर्मा विशताद्रयिरिति प्रजयैवैनम्पशुभी
 रय्या सम्॥२६॥

अर्धयति प्रजावान्पशुमात्रयिमान्भवति य एवं वेद तथा
 सहाग्रीध्रम्परेत्यं पुरस्तात्प्रतीच्यां तिष्ठन्त्यां जुहुयादुभा
 जिग्यथुर्न परा जयेथे न परा जिग्ये कतरश्चनैनोः।
 इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथामिति
 त्रेधाविभक्तं वै त्रिरात्रे सहस्रं साहस्रीमेवैना करोति
 सहस्रस्यैवैनाम्मात्राम्॥२७॥

करोति रूपाणि जुहोति रूपैरेवैनां समर्धयति तस्यां

उपोत्थाय कर्णमा जपेदिडे रन्तेऽदिते सरस्वति प्रिये प्रेयसि
महि विश्रुत्येतानि ते अघ्निये नामानि सुकृतम्मा देवेषु
ब्रूतादिति देवेभ्य एवैनमा वेदयत्यन्वेन देवा बुध्यन्ते॥२८॥

एतदेतस्या वीर्यमस्य त्रिभिश्च दत्ता सहस्रतमी तस्मादेव वरस्सम्मात्रमेकान्नचत्वारिंशच्च॥६॥ [६]

सहस्रतम्या वै यजमानः सुवर्गं लोकमेति सैनं सुवर्गं
लोकं गमयति सा मा सुवर्गं लोकं गमयेत्याह सुवर्गमेवैनं
लोकं गमयति सा मा ज्योतिष्मन्तं लोकं गमयेत्याह
ज्योतिष्मन्तमेवैनं लोकं गमयति सा मा सर्वान्पुण्या-
ल्लोकान्गमयेत्याह सर्वानेवैनम्पुण्याल्लोकान्गमयति सा॥२९॥

मा प्रतिष्ठां गमय प्रजयां पशुभिः सह पुनर्मा
विशताद्रयिरिति प्रजयैवैनम्पशुभी रय्याम्प्रति षापयति
प्रजावान्पशुमात्रयिमान्भवति य एवं वेद तामग्नीधे वा ब्रह्मणे
वा होत्रे वोद्गात्रे वाध्वर्यवे वा दद्यात्सहस्रमस्य सा दत्ता
भवति सहस्रमस्य प्रतिगृहीतम्भवति यस्तामविद्वान्॥३०॥

प्रतिगृह्णाति ताम्प्रति गृह्णीयादेकांसि न सहस्रमेकां
त्वा भूताम्प्रति गृह्णामि न सहस्रमेकां मा भूता विश मा
सहस्रमित्येकामेवैनं भूताम्प्रति गृह्णाति न सहस्रं य एवं

वेदं स्यो॒नासिं सुषदां सु॒शेवां स्यो॒ना मा वि॒श सुषदा॒ मा
वि॒श सु॒शेवा॒ मा वि॒श॥३१॥

इत्या॑ह स्यो॒नैवैनं॑ सुषदां सु॒शेवां भू॒ता वि॒शति॒ नैनं॑
हि॒नस्ति ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति स॒हस्रं॑ सहस्रत॒म्यन्वे॒ती ३
स॒हस्रत॒मीं स॒हस्रा ३ मिति॒ यत्प्राची॑मु॒त्सृजे॒त्सहस्रं॑
सहस्रत॒म्यन्वि॒यात्त॒त्सहस्रं॑मप्र॒ज्ञात्रं॑ सु॒वर्गं लो॒कं न प्र
जा॒नीयात्प॒तीची॑मु॒त्सृज॒ति तां स॒हस्र॑मनु॒ पर्या॑वर्तते सा
प्र॒जान॒ती सु॒वर्गं लो॒कमे॒ति यज॑मानम॒भ्युत्सृ॑जति खि॒प्प्रे
स॒हस्र॑म्प्र जा॒यत॒ उत्त॒मा नी॒यते॑ प्रथ॒मा दे॒वानां॑च्छति॥३२॥

लो॒काना॑मयति सावि॒द्वान्मु॒शेवा॒ मावि॒श यज॑मान॒द्वाद॑श च॥७॥ [७]

अ॒त्रि॒रद॑दा॒दौर्वा॑य प्र॒जाम्पु॒त्रका॑माय॒ स रि॑रि॒चानो॑ऽमन्यत॒
निर्वी॑र्यः शिथि॒लो या॒तया॑मा॒ स ए॒तं च॑तूरा॒त्रम॑पश्यत्
तमा॒हर॑त्तेना॒यज॒त ततो॑ वै तस्य॑ च॒त्वारो॑ वी॒रा आ॒जाय॑न्त॒
सुहो॑ता॒ सू॒द्राता॒ स्व॑ध्व॒र्युः सु॑स॒भेयो॒ य ए॒वं वि॒द्वाश्च॑तूरा॒त्रेण॑
यज॑त॒ आस्य॑ च॒त्वारो॑ वी॒रा जा॑यन्ते सुहो॑ता॒ सू॒द्राता॒
स्व॑ध्व॒र्युः सु॑स॒भेयो॒ ये च॑तुर्वि॒ंशाः प॑व॒माना॒ ब्र॒ह्मव॑र्च॒सं
तत्॥३३॥

य उद्यन्तः स्तोमाः श्रीः सात्रिः श्रद्धादेवं यजमानं
 चत्वारि वीर्याणि नोपानमन्तेज इन्द्रियम्ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यं
 स एतांश्चतुरश्वतुष्टोमान् सोमानपश्यत्तानाहरतैर्यजत तेजं
 एव प्रथमेनावारुन्देन्द्रियं द्वितीयेन ब्रह्मवर्चसं तृतीयेनान्नाद्यं
 चतुर्थेन य एवं विद्वांश्चतुरश्वतुष्टोमान् सोमानाहरति तैर्यजते
 तेजं एव प्रथमेनावारुन्द इन्द्रियं द्वितीयेन ब्रह्मवर्चसं
 तृतीयेनान्नाद्यं चतुर्थेन यामेवात्रिऋद्धिमाध्नोत्तामेव यजमान
 ऋध्नोति॥ ३४॥

तत्तेजं एवाष्टादश च॥८॥ [८]

जमदग्निः पुष्टिकामश्चतूरात्रेणायजत स एतान्योषां
 अपुष्यत्तस्मात्पलितौ जामदग्नियौ न सं जानाते एतानेव
 पोषान्पुष्यति य एवं विद्वांश्चतूरात्रेण यजते पुरोडाशिन्यं
 उपसदौ भवन्ति पशवो वै पुरोडाशः पशूनेवाव रून्देऽन्नं
 वै पुरोडाशोऽन्नमेवाव रून्देऽन्नादः पशुमान्भवति य एवं
 विद्वांश्चतूरात्रेण यजते॥ ३५॥

जमदग्निरष्टाचत्वारिंशत्॥९॥ [९]

संवत्सरो वा इदमेकं आसीत्सोऽकामयतर्तून्सृजेयेति स

ए॒त॒म्प॒श्च॒रा॒त्र॒म॒प॒श्य॒त्त॒मा॒ह॒र॒त्ते॒ना॒य॒ज॒त॒ ततो॒ वै स ऋ॒तू॒न॒सृ॒ज॒त॒
य ए॒वं वि॒द्वान्प॒श्च॒रा॒त्रे॒ण॒ य॒ज॒न्ते॒ प्रै॒व जा॒य॒ते॒ त ऋ॒त॒वः॒ सृ॒ष्टा न
व्या॒व॒र्त॒न्त॒ त ए॒त॒म्प॒श्च॒रा॒त्र॒म॒प॒श्य॒न् त॒मा॒ह॒र॒न्ते॒ना॒य॒ज॒न्त॒ ततो॒
वै ते व्या॒व॒र्त॒न्त॒॥ ३६॥

य ए॒वं वि॒द्वान्प॒श्च॒रा॒त्रे॒ण॒ य॒ज॒न्ते॒ वि पा॒प्म॒ना॒ भ्रातृ॒व्ये॒णा
व॒र्त॒ते॒ सा॒र्व॒से॒निः शौ॒चे॒योऽका॒म॒य॒त प॒शु॒मा॒न्थ॒स्या॒मि॒ति॒ स
ए॒त॒म्प॒श्च॒रा॒त्र॒मा॒ह॒र॒त्ते॒ना॒य॒ज॒त॒ ततो॒ वै स स॒ह॒स्र॑म्प॒शू॒न्प्रा॒प्नो॒द्य
ए॒वं वि॒द्वान्प॒श्च॒रा॒त्रे॒ण॒ य॒ज॒न्ते॒ प्र स॒ह॒स्र॑म्प॒शू॒ना॑प्नो॒ति
ब॒ब॒रः प्रा॒वा॒ह॒णि॒रका॒म॒य॒त वा॒चः प्र॒व॒दि॒ता स्या॒मि॒ति॒ स
ए॒त॒म्प॒श्च॒रा॒त्र॒मा॒॥ ३७॥

अ॒ह॒र॒त्ते॒ना॒य॒ज॒त॒ ततो॒ वै स वा॒चः प्र॒व॒दि॒ता॒भ॒व॒द्य ए॒वं
वि॒द्वान्प॒श्च॒रा॒त्रे॒ण॒ य॒ज॒न्ते॒ प्र॒व॒दि॒तै॒व वा॒चो भ॑व॒त्यथो॑ ए॒नं
वा॒च॒स्प॒ति॒रि॒त्या॒ह॒र॒ना॑प्त॒श्च॒तू॒रा॒त्रोऽति॑रि॒क्तः ष॒ड्रा॒त्रोऽथ॒ वा ए॒ष
स॒म्प्र॒ति॒ य॒ज्ञो य॒त्प॒श्च॒रा॒त्रो य ए॒वं वि॒द्वान्प॒श्च॒रा॒त्रे॒ण॒ य॒ज॒न्ते
स॒म्प्र॒त्यै॒व य॒ज्ञेन॑ य॒ज॒ते प॒श्च॒रा॒त्रो भ॑व॒ति प॒ञ्च वा ऋ॒त॒वः
सं॒व॒त्स॒रः॒॥ ३८॥

ऋ॒तु॒ष्वे॒व सं॒व॒त्स॒रे प्र॒ति ति॒ष्ठ॒त्यथो॑ प॒ञ्चा॒ख्य॒रा प॒ङ्क्तिः॑

पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्दे त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेजं
 एवाव रुन्दे पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवाव रुन्दे सप्तदशो
 भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायते पञ्चविंशो-
 ऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेराप्त्यै महाव्रतवानन्नाद्यस्यावरुद्धौ
 विश्वजिह्वसर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति सर्वस्याभिजित्यै॥३९॥

ते व्यावर्तन्त प्रवदिता स्यामिति स एतम्पञ्चरात्रमा सर्वंत्सरोऽभिजित्यै॥१०॥—[१०]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो
 हस्ताभ्यामा दद इमामंगृभ्णन्नशनामृतस्य पूर्व आयुषि
 विदथेषु कव्या। तया देवाः सुतमा बभूवुर्ऋतस्य
 सामन्त्सरमारपन्ती। अभिधा असि भुवनमसि यन्तासि
 धर्तासि सोऽग्निं वैश्वानरं सप्रथसं गच्छ स्वाहाकृतः
 पृथिव्यां यन्ता राड्यन्तासि यमनो धर्तासि धरुणः कृष्यै त्वा
 र्ष्वेमाय त्वा रय्यै त्वा पोषाय त्वा पृथिव्यै त्वान्तरिख्याय
 त्वा दिवे त्वा सते त्वासते त्वाद्ध्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा
 विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यः॥४०॥

धरुणः पञ्चविंशतिश्च॥११॥—[११]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्राश्वोऽसि हयोऽस्यत्योऽसि

नरोऽस्यर्वासि सप्तिरसि वाज्यसि वृषासि नृमणा
 असि ययुर्नामास्यादित्यानाम्पत्वान्विह्यग्नये स्वाहा
 स्वाहेन्द्राग्निभ्याः स्वाहा प्रजापतये स्वाहा विश्वेभ्यो
 देवेभ्यः स्वाहा सर्वाभ्यो देवेताभ्य इह धृतिः स्वाहेह
 विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमन्तिः स्वाहा भूरसि भुवे
 त्वा भव्याय त्वा भविष्यते त्वा विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यो देवा
 आशापाला एतं देवेभ्योऽश्वम्मेधाय प्रोखितं गोपायत॥ ४१॥

रन्तिस्वाहा द्वाविंशतिश्च॥ 12॥ [१२]

आर्यनाय स्वाहा प्रायणाय स्वाहोद्वावाय स्वाहोद्भुताय
 स्वाहा शूकराय स्वाहा शूकृताय स्वाहा पलायिताय स्वाहा-
 ऽऽपलायिताय स्वाहाऽऽवल्गते स्वाहा परावल्गते स्वाहा-
 ऽऽयते स्वाहा प्रयते स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥ ४२॥

आर्यनायोत्तरमापलायिताय षड्विंशतिः॥ 13॥ [१३]

अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा वायवे स्वाहापाम्मोदाय
 स्वाहा सवित्रे स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहेन्द्राय स्वाहा बृहस्पतये
 स्वाहा मित्राय स्वाहा वरुणाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥ 43॥

[१४]

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहा सूर्याय
 स्वाहा चन्द्रमसे स्वाहा नखत्रेभ्यः स्वाहा प्राच्यै दिशे स्वाहा
 दक्षिणायै दिशे स्वाहा प्रतीच्यै दिशे स्वाहोदीच्यै दिशे
 स्वाहोर्ध्वायै दिशे स्वाहा दिग्भ्यः स्वाहाऽ- वान्तरदिशाभ्यः
 स्वाहा समाभ्यः स्वाहा शरद्भ्यः स्वाहाऽहोरात्रेभ्यः स्वाहा-
 ऽर्धमासेभ्यः स्वाहा मासेभ्यः स्वाहर्तुभ्यः स्वाहा संवत्सराय
 स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ 44 ॥

[१५]

अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा सवित्रे स्वाहा सरस्वत्यै
 स्वाहा पूष्णे स्वाहा बृहस्पतये स्वाहाऽपाम्मोदाय स्वाहा
 वायवे स्वाहा मित्राय स्वाहा वरुणाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥
 45 ॥

[१६]

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहा दिवे स्वाहाऽग्नये
 स्वाहा सोमाय स्वाहा सूर्याय स्वाहा चन्द्रमसे स्वाहाऽह्ने

स्वाहा रात्रियै स्वाहर्जवे स्वाहा साधवे स्वाहा सुखित्यै
 स्वाहा ख्युधे स्वाहाऽऽशितिमे स्वाहा रोगाय स्वाहा हिमाय
 स्वाहा शीताय स्वाहाऽऽतपाय स्वाहाऽरण्याय स्वाहा
 सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥ 46॥

[१७]

भुवो देवानां कर्मणापसर्तस्य पथ्यासि वसुभिर्देवेभिर्देवतया
 गायत्रेण त्वा छन्दसा युनज्मि वसन्तेन त्वर्तुना हविषा
 दीर्क्षयामि रुद्रेभिर्देवेभिर्देवतया त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा युनज्मि
 ग्रीष्मेण त्वर्तुना हविषा दीर्क्षयाम्यादित्येभिर्देवेभिर्देवतया
 जागतेन त्वा छन्दसा युनज्मि वरुषाभिस्त्वर्तुना हविषा
 दीर्क्षयामि विश्वेभिर्देवेभिर्देवतयानुष्टुभेन त्वा छन्दसा
 युनज्मि॥ ४७॥

शरदां त्वर्तुना हविषा दीर्क्षयाम्यङ्गिरोभिर्देवेभिर्देवतया
 पाङ्क्तेन त्वा छन्दसा युनज्मि हेमन्तशिशिराभ्यां त्वर्तुना
 हविषा दीर्क्षयाम्याहं दीर्क्षामरुहमृतस्य पत्नीं गायत्रेण
 छन्दसा ब्रह्मणा चर्त५ सत्यैऽधा५ सत्यमृतैऽधाम्। महीमू
 षु सुत्रामाणमिह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः

स्वाहेह रमतिः स्वाहा॥ 48॥

[१८]

ईङ्गाराय स्वाहेङ्गुताय स्वाहा क्रन्दते स्वाहाऽवक्रन्दते
स्वाहा प्रोथते स्वाहा प्रप्रोथते स्वाहा गुन्धाय स्वाहा घ्राताय
स्वाहा प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा
संदीयमानाय स्वाहा संदिताय स्वाहा विचृत्यमानाय स्वाहा
विचृत्ताय स्वाहा पलायिष्यमाणाय स्वाहा पलायिताय
स्वाहोपरस्यते स्वाहोपरताय स्वाहा निवेक्ष्यते स्वाहा
निविशमानाय स्वाहा निविष्टाय स्वाहा निषत्स्यते स्वाहा
निषीदते स्वाहा निषण्णाय स्वाहा॥ ४९॥

आसिष्यते स्वाहाऽऽसीनाय स्वाहाऽऽसिताय स्वाहा
निपत्स्यते स्वाहा निपद्यमानाय स्वाहा निपन्नाय स्वाहा
शयिष्यते स्वाहा शयानाय स्वाहा शयिताय स्वाहा
सम्मीलिष्यते स्वाहा सम्मीलते स्वाहा सम्मीलिताय
स्वाहा स्वप्स्यते स्वाहा स्वपते स्वाहा सुप्ताय स्वाहा
प्रभोत्स्यते स्वाहा प्रबुध्यमानाय स्वाहा प्रबुद्धाय स्वाहा
जागरिष्यते स्वाहा जाग्रते स्वाहा जागरिताय स्वाहा
शुश्रूषमाणाय स्वाहा शृण्वते स्वाहा श्रुताय स्वाहा

वीरिष्यते स्वाहा॥५०॥

वीरिष्यमाणाय स्वाहा वीरिष्यताय स्वाहा सहास्यते
 स्वाहा सञ्जिहानाय स्वाहोज्जिहानाय स्वाहा विवर्धस्यते
 स्वाहा विवर्तमानाय स्वाहा विवृत्ताय स्वाहोत्थास्यते
 स्वाहोत्तिष्ठते स्वाहोत्थिताय स्वाहा विधविष्यते स्वाहा
 विधून्वानाय स्वाहा विधूताय स्वाहोत्क्रास्यते स्वाहोत्क्रामते
 स्वाहोत्क्रान्ताय स्वाहा चक्रमिष्यते स्वाहा चक्रम्यमाणाय
 स्वाहा चक्रमिताय स्वाहा कण्डूयिष्यते स्वाहा कण्डूयमाणाय
 स्वाहा कण्डूयिताय स्वाहा निकषिष्यते स्वाहा निकषमाणाय
 स्वाहा निकषिताय स्वाहा यदत्ति तस्मै स्वाहा यत्पिबति
 तस्मै स्वाहा यन्मेहति तस्मै स्वाहा यच्छकृत्करोति तस्मै
 स्वाहा रेतसे स्वाहा प्रजाभ्यः स्वाहा प्रजननाय स्वाहा
 सर्वस्मै स्वाहा॥५१॥

[१९]

अग्रये स्वाहा वायवे स्वाहा सूर्याय स्वाहूर्तमस्यृतस्यर्तमसि
 सत्यमसि सत्यस्य सत्यमस्यृतस्य पन्था असि देवानां
 छायामृतस्य नाम तत्सत्यं यत्त्वम्प्रजापतिरस्यधि

यदस्मिन्वाजिनीव शुभः स्पर्धन्ते दिवः सूर्येण विशोऽपो
वृणानः पवते कव्यन्पशुं न गोपा इर्यः परिज्मा॥ 52॥

[२०]

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

साध्या वै देवाः सुवर्गकामा एत९ षड्रात्रमपश्यन्तमाहरन्तेना
ततो वै ते सुवर्गं लोकमायन् य एवं विद्वा९सः षड्रात्रमासते
सुवर्गमेव लोकं यन्ति देवसत्रं वै षड्रात्रः प्रत्यख्य९ ह्येतानि
पृष्ठानि य एवं विद्वा९सः षड्रात्रमासते साख्यादेव देवता
अभ्यारोहन्ति षड्रात्रो भवति षड्वा ऋतवः षट्पृष्ठानि॥१॥

पृष्ठैरेवर्तूनन्वारोहन्त्यृतुभिः संवत्सरन्ते संवत्सर एव
प्रति तिष्ठन्ति बृहद्रथन्तराभ्यां यन्तीयं वाव रथन्तरमसौ
बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै
यज्ञस्याञ्जसायनी सुती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति
त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज एवाव रुन्धते पञ्चदशो
भवतीन्द्रियमेवाव रुन्धते सप्तदशः॥२॥

भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायन्त एकविंशो
 भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवात्मन्दधते त्रिणवो भवति
 विजित्यै त्रयस्त्रिंशो भवति प्रतिष्ठित्यै सदोहविर्धानिन एतेन
 षड्रात्रेण यजेरन्नाश्वत्थी हविर्धानं चाग्नीध्रं च भवतस्तद्धि
 सुवर्ग्यश्चक्रीवती भवतः सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्या
 उलूखलबुधो यूपो भवति प्रतिष्ठित्यै प्राश्नो यान्ति प्राडिव
 हि सुवर्गः॥३॥

लोकः सरस्वत्या यान्त्येष वै देवयानः पन्थास्तमेवान्वारोहन्त
 यान्त्यवर्तिमेवान्यस्मिन्प्रतिषज्य प्रतिष्ठां गच्छन्ति यदा दश
 शतं कुर्वन्त्यथैकमुत्थानं शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय
 आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठन्ति यदा शतं सहस्रं
 कुर्वन्त्यथैकमुत्थानं सहस्रसम्मितो वा असौ लोको-
 ऽमुमेव लोकमभि जयन्ति यदैषां प्रमीयेत यदा वा
 जीयेरन्नथैकमुत्थानन्तद्धि तीर्थम्॥४॥

पृष्ठानि सप्तदशः सुवर्गो जयन्ति यदैकादश च॥१॥ [१]

कुसुरुबिन्द औद्दालकिरकामयत पशुमान्त्स्यामिति स
 एतं सप्तरात्रमाहरत्तेनायजत तेन वै स यावन्तो ग्राम्याः

प॒शव॑स्ता॒नवा॑रु॒न्द्ध॒ य ए॒वं वि॒द्वान्त्स॑स॒तरा॒त्रेण॒ यज॑न्ते॒ याव॑न्त
 ए॒व ग्रा॒म्याः प॒शव॑स्ता॒नेवा॑व॒ रुन्द्धे॑ स॒तरा॒त्रो भ॑वति स॒प्त
 ग्रा॒म्याः प॒शवः॑ स॒तार॑ण्याः स॒प्त छ॒न्दा॑स्यु॒भय॑स्याव॒रुद्धौ॑
 त्रि॒वृद॑ग्नि॒ष्टोमो॑ भ॑वति॒ तेजः॑ ॥ ५ ॥

ए॒वाव॑ रु॒न्द्धे प॑ञ्चद॒शो भ॑वतीन्द्रि॒यमे॒वाव॑ रु॒न्द्धे स॑प्तद॒शो
 भ॑वत्य॒न्नाद्य॑स्याव॒रुद्धा॒ अथो॑ प्रै॒व तेन॑ जा॒यत॑ एक॒विंशो॑
 भ॑वति॒ प्रति॑ष्ठित्या॒ अथो॑ रुच॒मेवा॒त्मन्ध॑त्ते त्रि॒णवो॑ भ॑वति
 वि॒जित्यै॑ प॑ञ्चवि॒ंशोऽग्नि॒ष्टोमो॑ भ॑वति॒ प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑
 म॒हाव्र॑तवा॒नन्नाद्य॑स्याव॒रुद्धौ॑ वि॒श्वजि॑त्सर्व॒पृष्ठोऽति॑रा॒त्रो
 भ॑वति॒ सर्व॑स्या॒भिजि॑त्यै॒ यत्प्र॒त्यख्य॑म्पूर्वे॒ष्वहः॑ सु॒ पृ॒ष्ठान्यु॑पे॒युः
 प्र॒त्यख्य॑म् ॥ ६ ॥

वि॒श्वजि॑ति॒ यथा॑ दु॒ग्धामु॑प॒सीद॑त्ये॒वमु॑त्त॒मम॑हः
 स्या॒न्नैक॑रा॒त्रश्च॑न स्या॑द्बृ॒हद्रथ॑न्तरे॒ पूर्वे॑ष्वहः॒सूपं॑ य॒न्तीयं॑
 वाव॑ र॒थं त॑र॒मसौ॑ बृ॒हदा॑भ्यामे॒व न॑ य॒न्त्यथो॑ अ॒नयो॑रे॒व प्रति॑
 तिष्ठ॑न्ति॒ यत्प्र॒त्यख्यं॑ वि॒श्वजि॑तिं॒ पृ॒ष्ठान्यु॑प॒यन्ति॒ यथा॑ प्र॒त्तां
 दु॒हे ता॒दृगे॒व तत् ॥ ७ ॥

बृहस्पतिरकामयत ब्रह्मवर्चसी स्यामिति स
 एतमष्टरात्रमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यभवद्य
 एवं विद्वानष्टरात्रेण यजते ब्रह्मवर्चस्यैव भवत्यष्टरात्रो
 भवत्यष्टार्षरा गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसम्गायत्रियैव
 ब्रह्मवर्चसमव रुन्देऽष्टरात्रो भवति चतस्रो वै दिशश्चतस्रो-
 ऽवान्तरदिशा दिग्भ्य एव ब्रह्मवर्चसमव रुन्दे॥८॥

त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज एवाव रुन्दे पञ्चदशो
 भवतीन्द्रियमेवाव रुन्दे सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा
 अथो प्रैव तेन जायत एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या
 अथो रुचमेवात्मन्धत्ते त्रिणवो भवति विजित्यै त्रयस्त्रिंशो
 भवति प्रतिष्ठित्यै पञ्चविंशोऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेराप्त्यै
 महाव्रतवानन्नाद्यस्यावरुद्धौ विश्वजिथ्सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति
 सर्वस्याभिजित्यै॥९॥

दिग्भ्य एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्देऽभिजित्यै॥३॥ [३]

प्रजापतिः प्रजा असृजत ताः सृष्टाः र्षुधं न्यायन्त्स एतं
 नवरात्रमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत ततो वै प्रजाभ्योऽ कल्पत
 यर्हि प्रजाः र्षुधं निगच्छेयुस्तरहि नवरात्रेण यजेतेमे हि वा

ए॒तासां॑ लो॒का अ॒कृ॒ता अथै॒ताः ख॒षुधं॑ नि ग॒च्छन्ती॒माने॒वाभ्यो॑
लो॒कान्क॑ल्पयति॒ तान्क॑ल्पमानान्प्र॒जाभ्योऽनु॑ कल्पते
कल्प॑न्ते॥१०॥

अ॒स्मा इ॒मे लो॒का ऊ॒र्जम्प्रा॒जासु॑ दधाति त्रिरा॒त्रेणै॒वेमं
लो॒कं क॑ल्पयति त्रिरा॒त्रेणा॒न्तरि॑ख्यं त्रिरा॒त्रेणा॒मुं लो॒कं
यथा॑ गु॒णे गु॒णम॒न्वस्य॑त्ये॒वमे॒व तल्लो॒के लो॒कम॒न्वस्य॑ति
धृ॒त्या अ॒शि॒थिल॑म्भावाय॒ ज्योति॒र्गौरा॒युरिति॑ ज्ञा॒ताः स्तोमा॑
भव॑न्ती॒यं वाव॑ ज्योति॒रन्तरि॑ख्यं गौ॒रसा॒वायु॑रे॒ष्वैव॑ लो॒केषु॑
प्रति॑ तिष्ठन्ति ज्ञा॒त्रं प्र॒जाना॑म्॥११॥

ग॒च्छति॑ न॒वरा॒त्रो भ॑वत्यभिपूर्वमे॒वास्मि॒न्तेजो॑ दधाति
यो ज्यो॒गा॒मया॒वी स्या॑त्स न॒वरा॒त्रेण॑ यजेत प्रा॒णा हि वा
ए॒तस्या॑धृ॒ता अथै॒तस्य॑ ज्यो॒गा॒मय॑ति प्रा॒णाने॒वास्मि॒न्दाधा॑रो॒त
यदी॒तासु॑र्भव॑ति जी॒वत्ये॒व॥१२॥

कल्पन्ते प्र॒जाना॒न्नय॑न्ति ५ शब्द॥४॥ [४]

प्र॒जाप॑तिरकामयत् प्र जा॒येयेति॑ स ए॒तं दश॑हो॒तारम॑पश्य॒त्तमं॑
दशरा॒त्रम॑सृजत् तेन॑ दशरा॒त्रेण॑ प्राजा॒यत॑ दशरा॒त्राय॑
दी॒र्घिष्य॑मा॒णो दश॑हो॒तारं॑ जुहु॒याद्वश॑हो॒त्रैव॑ दशरा॒त्रं सृ॑जते

तेन दशरात्रेण प्र जायते वैराजो वा एष यज्ञो यदशरात्रो य
 एवं विद्वान्दशरात्रेण यजते विराजमेव गच्छति प्राजापत्यो
 वा एष यज्ञो यदशरात्रः॥१३॥

य एवं विद्वान्दशरात्रेण यजते प्रैव जायत
 इन्द्रो वै सदृङ्देवताभिरासीत्स न व्यावृतमगच्छत्स
 प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतं दशरात्रम्प्रायच्छत्तमाहरत्तेनायज
 ततो वै सोऽन्याभिर्देवताभिर्यावृतमगच्छद्य एवं
 विद्वान्दशरात्रेण यजते व्यावृतमेव पाप्मना भ्रातृव्येण
 गच्छति त्रिककुद्वै॥१४॥

एष यज्ञो यदशरात्रः ककुत्पञ्चदशः ककुदेकविंशः
 ककुत्रयस्त्रिंशो य एवं विद्वान्दशरात्रेण यजते त्रिककुदेव
 समानानां भवति यजमानः पञ्चदशो यजमान एकविंशो
 यजमानस्त्रयस्त्रिंशः पुर इतरा अभिचर्यमाणो दशरात्रेण
 यजेत देवपुरा एव पर्यूहते तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो
 भवति नैनमभिचरन्त्यस्तृणुते देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा
 एताः॥१५॥

देवपुरा अपश्यन् यदशरात्रस्ताः पर्यूहन्त तेषां

न कुतश्चनोपाव्याधोऽभवत्ततो देवा अभवन्परासुरा
 यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स दशरात्रेण यजेत देवपुरा एव
 पर्यूहते तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति भवत्यात्मना
 परास्य भ्रातृव्यो भवति स्तोमः स्तोमस्योपस्तिर्भवति
 भ्रातृव्यमेवोपस्तिं कुरुते जामि वै॥१६॥

एतत्कुर्वन्ति यज्यायाः सः स्तोममुपेत्य कनीयाः समुपयन्ति
 यदग्निष्टोमसामान्यवस्ताच्च परस्ताच्च भवन्त्यजामित्वाय
 त्रिवृदग्निष्टोमोऽग्निष्टुदाग्नेयीषु भवति तेज एवाव रुन्दे
 पञ्चदश उक्थ्य ऐन्द्रीष्विन्द्रियमेवाव रुन्दे त्रिवृदग्निष्टोमो
 वैश्वदेवीषु पुष्टिमेवाव रुन्दे सप्तदशोऽग्निष्टोमः प्राजापत्यासु
 तीव्रसोमोऽन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायते॥१७॥

एकविंश उक्थ्यः सौरीषु प्रतिष्ठित्या अथो
 रुचमेवात्मन्धत्ते सप्तदशोऽग्निष्टोमः प्राजापत्यासूपहव्यं
 उपहवमेव गच्छति त्रिणवावग्निष्टोमावभित ऐन्द्रीषु विजित्यै
 त्रयस्त्रिंश उक्थ्यो वैश्वदेवीषु प्रतिष्ठित्यै विश्वजिथ्सर्वपृष्ठोऽ
 तिरात्रो भवति सर्वस्याभिजित्यै॥१८॥

ऋतवो वै प्रजाकामाः प्रजां नाविन्दन्त तैऽकामयन्त
 प्रजां सृजेमहि प्रजामव रुन्धीमहि प्रजां विन्देमहि
 प्रजावन्तः स्यामेति त एतमेकादशरात्रमपश्यन्तमाहरन्तेनायज-
 ततो वै ते प्रजामसृजन्त प्रजामवारुन्धत प्रजामविन्दन्त
 प्रजावन्तोऽभवन्त ऋतवोऽभवन्तदार्तवानामार्तवत्वमृतूनां वा
 एते पुत्रास्तस्मात्॥१९॥

आर्तवा उच्यन्ते य एवं विद्वांस एकादशरात्रमासते
 प्रजामेव सृजन्ते प्रजामव रुन्धते प्रजां विन्दन्ते प्रजावन्तो
 भवन्ति ज्योतिरतिरात्रो भवति ज्योतिरेव पुरस्ताद्वधते
 सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै पृष्ठः षडहो भवति षड्वा ऋतवः
 षट्दृष्टानि पृष्ठैरेवर्तूनन्वारोहन्त्यृतुभिः संवत्सरन्ते संवत्सर
 एव प्रति तिष्ठन्ति चतुर्विंशो भवति चतुर्विंशत्यखरा
 गायत्री॥२०॥

गायत्रम्ब्रह्मवर्चसङ्गायत्रियामेव ब्रह्मवर्चसे प्रति
 तिष्ठन्ति चतुश्चत्वारिंशो भवति चतुश्चत्वारिंशदखरा
 त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुप्रिष्टुभ्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठन्त्यष्टाचत्वारिंशो
 भवत्यष्टाचत्वारिंशदखरा जगती जागताः पशवो
 जगत्यामेव पशुषु प्रति तिष्ठन्त्येकादशरात्रो भवति पञ्च वा

ऋतव आर्तवाः पञ्चर्तुष्वेवार्तवेषु संवत्सरे प्रतिष्ठाय प्रजामव
रुन्धतेऽतिरात्रावभितो भवतः प्रजायै परिगृहीत्यै॥ २१॥

तस्माद्वायुत्र्येकान्नपञ्चाशच्च॥ ६॥ [६]

ऐन्द्रवायवाग्राङ्गृहीयाद्यः कामयेत यथापूर्वम्प्रजाः
कल्पेरन्निति यज्ञस्य वै क्लृप्तिमनु प्रजाः कल्पन्ते
यज्ञस्याक्लृप्तिमनु न कल्पन्ते यथापूर्वमेव प्रजाः कल्पयति न
ज्यायाऽसं कनीयानति क्रामत्यैन्द्रवायवाग्राङ्गृहीयादामयाविन
प्राणेन वा एष व्यृध्यते यस्यामयति प्राण ऐन्द्रवायवः
प्राणेनैवैनऽसं समर्धयति मैत्रावरुणाग्राङ्गृहीरन् येषां
दीर्घितानां प्रमीयेत॥ २२॥

प्राणापानाभ्यां वा एते व्यृध्यन्ते येषां दीर्घितानां
प्रमीयते प्राणापानौ मित्रावरुणौ प्राणापानावेव मुखतः
परि हरन्त आश्विनाग्राङ्गृहीतानुजावरौऽश्विनौ वै
देवानामानुजावरौ पञ्चेवाग्रम्पर्येतामश्विनावेतस्य देवता
य आनुजावरस्तावेवैनमग्रम्परि णयतः शुक्राग्राङ्गृहीत
गतश्रीः प्रतिष्ठाकामोऽसौ वा आदित्यः शुक्र एषोऽन्तो-
ऽन्तम्मनुष्यः॥ २३॥

श्रियै गृत्वा नि वर्ततेऽन्तादेवान्तमा रंभते न ततः
 पापीयान्भवति मन्थ्यग्रान्गृहीताभिचरन्नार्तपात्रं वा
 एतद्यन्मन्थिपात्रम्मृत्युनैवैनं ग्राहयति ताजगार्तिमाच्छ्रत्याग्रयणा
 यस्य पिता पितामहः पुण्यः स्यादथ तन्न प्राप्नुयाद्वाचा वा
 एष इन्द्रियेण व्यूह्यते यस्य पिता पितामहः पुण्यः॥२४॥

भवत्यथ तन्न प्राप्नोत्युर इवैतद्यज्ञस्य वागिव
 यदाग्रयणो वाचैवैनमिन्द्रियेण समर्धयति न ततः
 पापीयान्भव- त्युक्थ्याग्रान्गृहीताभिचर्यमाणः सर्वेषां वा
 एतत्पात्राणामिन्द्रियं यदुक्थ्यपात्रं सर्वेणैवैनमिन्द्रियेणाति
 प्र युङ्क्ते सरस्वत्यभि नो नेषि वस्य इति पुरोरुचं
 कुर्याद्वाग्वै॥२५॥

सरस्वती वाचैवैनमति प्र युङ्क्ते मा त्वत्खेत्राण्यरणानि
 गन्मेत्याह मृत्योर्वै ख्वेत्राण्यरणानि तेनैव मृत्योः ख्वेत्राणि
 न गच्छति पूर्णान्ग्रहान्गृहीयादामयाविनः प्राणान् वा एतस्य
 शुगृच्छति यस्यामयति प्राणा ग्रहाः प्राणानेवास्य शुचो
 मुञ्चत्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येव पूर्णान्ग्रहान्गृहीयाद्यर्हि
 पर्जन्यो न वर्षेत्प्राणान् वा एतर्हि प्रजानां शुगृच्छति

यर्हि पुर्जन्यो न वर्षति प्राणा ग्रहाः प्राणानेव प्रजानां
शुचो मुञ्चति ताजकप्र वर्षति॥२६॥

प्रमीयेत मनुष्यं ऋध्यते यस्य पिता पितामहः पुण्यो वाग्वा एव

पूर्णान्ग्रहान्यश्चविंशतिश्च॥७॥ [७]

गायत्रो वा ऐन्द्रवायवो गायत्रम्प्रायणीयमहस्तस्मात्प्रायणीये-
ऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति त्रैष्टुभो
वै शुक्रस्त्रैष्टुभद्वितीयमहस्तस्माद्वितीयेऽहञ्छुक्रो गृह्यते
स्व एवैनमायतने गृह्णाति जागंतो वा आग्रयणो जागंतं
तृतीयमहस्तस्मात्तृतीयेऽहन्नाग्रयणो गृह्यते स्व एवैनमायतने
गृह्णात्येतद्वै॥२७॥

यज्ञमापद्यच्छन्दाः स्याप्रोति यदाग्रयणः श्वो गृह्यते
यत्रैव यज्ञमदृशन्तत एवैनम्पुनः प्र युङ्क्ते जगन्मुखो वै
द्वितीयस्त्रिरात्रो जागंत आग्रयणो यच्चतुर्थेऽहन्नाग्रयणो गृह्यते
स्व एवैनमायतने गृह्णात्यथो स्वमेव छन्दोऽनु पर्यावर्तन्ते
राथंतरो वा ऐन्द्रवायवो राथंतरम्पञ्चममहस्तस्मात्पञ्चमे-
ऽहन्न॥२८॥

ऐन्द्रवायवो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति बारहतो

वै शुक्रो बार्हतः५ षष्ठमहस्तस्मात्षष्ठेऽहञ्छुक्रो गृह्यते स्व
 एवैनमायतने गृह्णात्येतद्वै द्वितीयं यज्ञमापद्यच्छन्दाः स्याप्रोति
 यच्छुक्रः श्वो गृह्यते यत्रैव यज्ञमदृशन्तत एवैनम्पुनः प्र युङ्क्ते
 त्रिष्टुङ्मुखो वै तृतीयस्त्रिरात्रस्त्रैष्टुभः॥२९॥

शुक्रो यथ्सप्तमेऽहञ्छुक्रो गृह्यते स्व एवैनमायतने
 गृह्णात्यथो स्वमेव छन्दोऽनु पर्यावर्तन्ते वाग्वा आग्रयणो
 वागष्टममहस्तस्मादष्टमेऽहन्नाग्रयणो गृह्यते स्व एवैनमायतने
 गृह्णाति प्राणो वा ऐन्द्रवायवः प्राणो नवममहस्तस्मान्नवमे-
 ऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्येतत्॥३०॥

वै तृतीयं यज्ञमापद्यच्छन्दाः स्याप्रोति यदैन्द्रवायवः
 श्वो गृह्यते यत्रैव यज्ञमदृशन्तत एवैनम्पुनः प्र युङ्क्तेऽथो
 स्वमेव छन्दोऽनु पर्यावर्तन्ते पथो वा एतेऽध्यपथेन यन्ति
 येऽन्येनैन्द्रवायवात्प्रतिपद्यन्तेऽन्तः खलु वा एष यज्ञस्य
 यदृशममहर्दशमेऽहन्नैन्द्रवायवो गृह्यते यज्ञस्य॥३१॥

एवान्तं गत्वापथात्पन्थामपि यन्त्यथो यथा वहीयसा
 प्रतिसारं वहन्ति तादृगेव तच्छन्दाः स्यन्त्योन्यस्य
 लोकमभ्यध्यायन्तान्येतेनैव देवा व्यवाहयन्नैन्द्रवायवस्य

वा ए॒तदा॒यत॑नं॒ यच्च॑तु॒र्थम॑ह॒स्तस्मि॑न्नाग्र॒य॒णो गृ॑ह्यते
तस्मा॑दाग्र॒य॒णस्या॒यत॑ने न॒वमे॑ऽह॒न्नैन्द्र॑वा॒यवो गृ॑ह्यते शु॒क्रस्य॑
वा ए॒तदा॒यत॑नं॒ यत्प॑ञ्च॒मम्॥ ३२॥

अह॒स्तस्मि॑न्नैन्द्र॒वाय॑वो गृ॑ह्यते॒ तस्मा॑दैन्द्र॒वाय॑वस्या॒यत॑ने
सप्त॑मेऽह॒ज्छु॑क्रो गृ॑ह्यत आग्र॒य॒णस्य॑ वा ए॒तदा॒यत॑नं
यत्ष॑ष्ठम॒हस्त॑स्मि॒ज्छु॑क्रो गृ॑ह्यते॒ तस्मा॑च्छु॒क्रस्या॒यत॑नेऽष्ट॑मे-
ऽह॒न्नाग्र॑य॒णो गृ॑ह्यते॒ छन्दा॑स्ये॒व तद्वि॑ वा॒हय॑ति॒ प्र व॑स्य॒सो
विवा॑हमा॒प्नोति॑ य ए॒वं वेदा॑थो दे॒वता॑भ्य ए॒व य॒ज्ञे सं॒विदं॑
दधा॑ति॒ तस्मा॑दिद॒मन्यो॑न्यस्मै द॑दाति॥ ३३॥

ए॒तद्वै प॑ञ्चमेऽह॒न्नैष्ट॑भ ए॒तद्गृ॑ह्यते य॒ज्ञस्य॑ प॒ञ्चम॑न्यस्मा॒ एक॑ञ्च॥ ८॥ [८]

प्र॒जाप॑तिर॒काम॑यत॒ प्र जा॑येयेति॒ स ए॒तं द्वा॑दशरा॒त्रम॑पश्य॒त्तम॑
ततो॒ वै स प्रा॑जायत॒ यः का॑मये॒त् प्र जा॑येयेति॒ स द्वा॑दशरा॒त्रेण॑
यजे॑त् प्रै॒व जा॑यते ब्रह्म॒वादि॑नो वदन्त्यग्नि॒ष्टोम॑प्रा॒यणा॑ य॒ज्ञा
अथ॒ कस्मा॑दतिरा॒त्रः पूर्॑वः प्र यु॒ज्यत॒ इति॑ च॒ख्षु॑षी वा ए॒ते
य॒ज्ञस्य॑ यदतिरा॒त्रौ क॑नीनि॒के अ॒ग्नि॒ष्टोमौ यत्॥ ३४॥

अ॒ग्नि॒ष्टोमं॑ पूर्॒वम्प्र॑यु॒ञ्जीर॑न्ब॒हिर्धा॑ क॒नीनि॑के दध्यु॒स्तस्मा॑दतिरा॒त्रः
पूर्॑वः प्र यु॒ज्यते॒ च॒ख्षु॑षी ए॒व य॒ज्ञे धि॒त्वा म॑ध्यतः क॒नीनि॑के

प्रति दधति यो वै गायत्रीं ज्योतिःपख्यां वेद ज्योतिषा भासा
सुवर्गं लोकमेति यावग्निष्टोमौ तौ पख्यौ येऽन्तरेऽष्टावुक्थ्याः
स आत्मैषा वै गायत्री ज्योतिःपख्या य एवं वेद ज्योतिषा
भासा सुवर्गं लोकम्॥ ३५॥

एति प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितो यद्वादशरात्रो
यावतिरात्रौ तौ पख्यौ येऽन्तरेऽष्टावुक्थ्याः स आत्मा
प्रजापतिर्वावैष सन्धसद्ध वै सत्रेण स्पृणोति प्राणा वै
सत्प्राणानेव स्पृणोति सर्वासां वा एते प्रजानां प्राणैरासते
ये सत्रमासते तस्मात्पृच्छन्ति किमेते सत्रिण इति प्रियः
प्रजानामुत्थितो भवति य एवं वेद॥ ३६॥

अग्निष्टोमौ यथसुवर्गल्लोकं प्रियः प्रजानाम्पञ्च च॥ १॥ [९]

न वा एषोऽन्यतो वैश्वानरः सुवर्गाय लोकाय प्राभवदूर्ध्वो
ह वा एष आतत आसीत्ते देवा एतं वैश्वानरं
पर्योहन्त्सुवर्गस्य लोकस्य प्रभूत्या ऋतवो वा एतेन
प्रजापतिमयाजयन्तेष्वार्धोदधि तदृध्नोति ह वा ऋत्विख्यु
य एवं विद्वान्द्वादशाहेन यजते तेऽस्मिन्नेच्छन्त स रसमहं
वसन्ताय प्रायच्छत्॥ ३७॥

यवं ग्रीष्मायौषधीर्वर्षाभ्यो ब्रीहीञ्छुरदे माषतिलौ
 हेमन्तशिशिराभ्यान्तेनेन्द्रम्प्रजापतिरयाजयत्ततो वा इन्द्र
 इन्द्रोऽभवत्तस्मादाहुरानुजावरस्य यज्ञ इति स ह्येतेनाग्ने-
 ऽयंजतैष ह वै कुणपमत्ति यः सत्रे प्रतिगृह्णाति
 पुरुषकुणपमंश्चकुणपङ्गौर्वा अन्नय्यै न पात्रेणान्नम्बिभ्रति यत्तन्न
 निर्णेनिजति ततोऽधि॥ ३८॥

मलं जायत एक एव यंजतैको हि प्रजापतिराध्रोद्वादश
 रात्रिर्दीर्घितः स्याद्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरः
 प्रजापतिः प्रजापतिर्वैष एष ह त्वै जायते यस्तपसोऽधि
 जायते चतुर्धा वा एतास्तिस्त्रस्तिस्त्रो रात्रयो यद्वादशोपसदो
 याः प्रथमा यज्ञं ताभिः सम्भरति या द्वितीया यज्ञं ताभिरा
 रभते॥ ३९॥

यास्तृतीयाः पात्राणि ताभिर्निर्णेनित्ते याश्चतुर्थीरपि
 ताभिरात्मानंमन्तरतः शुन्यते यो वा अस्य पशुमत्ति
 मा९स९ सोऽत्ति यः पुरोडाशंममस्तिष्क९ स यः
 परिवापम्पुरीष९ स य आज्यंममज्ज्ञान९ स यः सोम९
 स्वेद९ सोऽपि ह वा अस्य शीर्षण्या निष्पदः प्रति गृह्णाति
 यो द्वादशाहे प्रतिगृह्णाति तस्माद्द्वादशाहेन न याज्यंमपाप्मनो

व्यावृत्त्यै॥४०॥

अयच्छुदधिं रभते द्वादशाहेन चत्वारि च॥10॥_____ [१०]

एकस्मै स्वाहा द्वाभ्यां स्वाहा त्रिभ्यः स्वाहा चतुर्भ्यः
स्वाहा पञ्चभ्यः स्वाहा षड्भ्यः स्वाहा सप्तभ्यः स्वाहा ऽष्टाभ्यः
स्वाहा नवभ्यः स्वाहा दशभ्यः स्वाहैकादशभ्यः स्वाहा
द्वादशभ्यः स्वाहा त्रयोदशभ्यः स्वाहा चतुर्दशभ्यः स्वाहा
पञ्चदशभ्यः स्वाहा षोडशभ्यः स्वाहा सप्तदशभ्यः स्वाहा-
ऽष्टादशभ्यः स्वाहैकान्न विंशत्यै स्वाहा नवविंशत्यै
स्वाहैकान्न चत्वारिंशते स्वाहा नवचत्वारिंशते स्वाहैकान्न
षष्ठ्यै स्वाहा नवषष्ठ्यै स्वाहैकान्नाशीत्यै स्वाहा नवाशीत्यै
स्वाहैकान्न शताय स्वाहा शताय स्वाहा द्वाभ्यां शताभ्यां
स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४१॥

नवचत्वारिंशते स्वाहैकान्नैकविंशतिश्च॥11॥_____ [११]

एकस्मै स्वाहा त्रिभ्यः स्वाहा पञ्चभ्यः स्वाहा सप्तभ्यः
स्वाहा नवभ्यः स्वाहैकादशभ्यः स्वाहा त्रयोदशभ्यः स्वाहा
पञ्चदशभ्यः स्वाहा सप्तदशभ्यः स्वाहैकान्न विंशत्यै
स्वाहा नवविंशत्यै स्वाहैकान्न चत्वारिंशते स्वाहा

नवचत्वारिंशते स्वाहैकान्न षष्ठ्यै स्वाहा नवषष्ठ्यै
 स्वाहैकान्नाशीत्यै स्वाहा नवाशीत्यै स्वाहैकान्न शताय स्वाहा
 शताय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४२॥

एकस्मै त्रिभ्यः पञ्चाशत्॥12॥ _____[१२]

द्वाभ्यां स्वाहा चतुर्भ्यः स्वाहा षड्भ्यः स्वाहाऽष्टाभ्यः
 स्वाहा दशभ्यः स्वाहा द्वादशभ्यः स्वाहा चतुर्दशभ्यः
 स्वाहा षोडशभ्यः स्वाहाऽष्टादशभ्यः स्वाहा विंशत्यै
 स्वाहाऽष्टानवत्यै स्वाहा शताय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४३॥

द्वाभ्यामष्टानवत्यै षड्विंशतिः॥13॥ _____[१३]

त्रिभ्यः स्वाहा पञ्चभ्यः स्वाहा सप्तभ्यः स्वाहा नवभ्यः
 स्वाहैकादशभ्यः स्वाहा त्रयोदशभ्यः स्वाहा पञ्चदशभ्यः
 स्वाहा सप्तदशभ्यः स्वाहैकान्न विंशत्यै स्वाहा नवविंशत्यै
 स्वाहैकान्न चत्वारिंशते स्वाहा नवचत्वारिंशते स्वाहैकान्न
 षष्ठ्यै स्वाहा नवषष्ठ्यै स्वाहैकान्नाशीत्यै स्वाहा नवाशीत्यै
 स्वाहैकान्न शताय स्वाहा शताय स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥४४॥

त्रिभ्योऽष्टचत्वारिंशत्॥14॥ _____[१४]

चतुर्भ्यः स्वाहाऽष्टाभ्यः स्वाहा द्वादशभ्यः स्वाहा षोडशभ्यः

स्वाहा॑ वि॒ंश॒त्यै स्वाहा॑ षण्ण॑वत्यै स्वाहा॑ श॒ताय॑ स्वाहा॑
सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥४५॥

चतु॑र्भ्यः षण्ण॑वत्यै षोड॑श॥15॥ [१५]

प॒ञ्चभ्यः॑ स्वाहा॑ द॒शभ्यः॑ स्वाहा॑ प॒ञ्चद॒शभ्यः॑ स्वाहा॑
वि॒ंश॒त्यै स्वाहा॑ प॒ञ्चन॑वत्यै स्वाहा॑ श॒ताय॑ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै
स्वाहा॑॥४६॥

प॒ञ्चभ्यः॑ प॒ञ्चन॑वत्यै चतु॑र्दश॥16॥ [१६]

द॒शभ्यः॑ स्वाहा॑ वि॒ंश॒त्यै स्वाहा॑ त्रि॒ंश॒ते स्वाहा॑
चत्वारि॒ंश॒ते स्वाहा॑ प॒ञ्चा॒श॒ते स्वाहा॑ ष॒ष्ठ्यै स्वाहा॑ सप्त॑त्यै
स्वाहा॑ऽशी॒त्यै स्वाहा॑ नव॑त्यै स्वाहा॑ श॒ताय॑ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै
स्वाहा॑॥४७॥

द॒शभ्यो॑ द्वावि॒ंश॒तिः॥17॥ [१७]

वि॒ंश॒त्यै स्वाहा॑ चत्वारि॒ंश॒ते स्वाहा॑ ष॒ष्ठ्यै स्वाहा॑ऽशी॒त्यै
स्वाहा॑ श॒ताय॑ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥४८॥

वि॒ंश॒त्यै द्वाद॑श॥18॥ [१८]

प॒ञ्चा॒श॒ते स्वाहा॑ श॒ताय॑ स्वाहा॑ द्वाभ्या॑ं श॒ताभ्या॑ं स्वाहा॑

त्रिभ्यः शतेभ्यः स्वाहा चतुर्भ्यः शतेभ्यः स्वाहा पञ्चभ्यः
 शतेभ्यः स्वाहा षड्भ्यः शतेभ्यः स्वाहा सप्तभ्यः शतेभ्यः स्वाहा-
 ऽष्टाभ्यः शतेभ्यः स्वाहा नवभ्यः शतेभ्यः स्वाहा सहस्राय
 स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ ४९ ॥

पञ्चाशते द्वात्रिंशत् ॥ १९ ॥ [१९]

शताय स्वाहा सहस्राय स्वाहाऽयुताय स्वाहा
 नियुताय स्वाहा प्रयुताय स्वाहाऽर्बुदाय स्वाहा न्यर्बुदाय
 स्वाहा समुद्राय स्वाहा मध्याय स्वाहाऽन्ताय स्वाहा
 परार्धाय स्वाहोषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहोदेष्ट्यते स्वाहोद्यते
 स्वाहोदिताय स्वाहा सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहा
 सर्वस्मै स्वाहा ॥ ५० ॥

शताष्टात्रिंशत् ॥ २० ॥ [२०]

प्रजवं ब्रह्मवादिनः किमेष वा आत्त आदित्या उभयोः प्रजापतिरन्वायन्निन्द्रो वै सदङ्घ्रिन्द्रो वै
 शिथिलः प्रजापतिरकामयतान्नादः सा विराडसावादित्योऽर्वाङ्मता मेऽग्निना स्वाहाधिन्द्रोऽऽयेताय
 कृष्णायौषधीभ्यो वनस्पतिभ्यो विश्वेऽतिः ॥ २० ॥ प्रजवं प्रजापतिर्यदङ्घ्रिन्द्रोमन्तं हुवे सवाहमौषधीभ्यो
 द्विचत्वारिंशत् ॥ ४२ ॥ प्रजव सर्वस्मै स्वाहा ॥ [२१]

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

प्रजवं वा एतेन यन्ति यद्वंशममहः पापावहीयं वा एतेन
भवन्ति यद्वंशममहुर्यो वै प्रजवं यतामपथेन प्रतिपद्यते यः
स्थाणुः हन्ति यो भेषं न्येति स हीयते स यो वै दशमे-
ऽहन्नविवाक्य उपहन्यते स हीयते तस्मै य उपहताय व्याह
तमेवान्वारभ्य समश्नुतेऽथ यो व्याह सः॥१॥

हीयते तस्माद्वशमेऽहन्नविवाक्य उपहताय न व्युच्यमथो
खल्वाहुर्यज्ञस्य वै समृद्धेन देवाः सुवर्गं लोकमायन्
यज्ञस्य व्युद्धेनासुरान्पराभावयन्निति यत्खलु वै यज्ञस्य
समृद्धं तद्यजमानस्य यद्वृद्धं तद्भ्रातृव्यस्य स यो वै
दशमेऽहन्नविवाक्य उपहन्यते स एवाति रेचयति ते ये
बाह्या दृशीकवः॥२॥

स्युस्ते वि ब्रूयुर्यदि तत्र न विन्देयुरन्तःसदसाद्व्युच्यय्यँदि
तत्र न विन्देयुर्गृहपतिना व्युच्यन्तद्व्युच्यमेवाथ वा
एतत्सर्पराज्ञिया ऋग्भिः स्तुवन्तीयं वै सर्पतो राज्ञी यद्वा
अस्यां किं चार्चन्ति यदानृचुस्तेनेयः सर्पराज्ञी ते यदेव किं

च वाचानृचुर्यदतोऽध्यर्चितारः॥३॥

तदुभयमाप्त्वावरुध्योत्तिष्ठामेति ताभिर्मनसा स्तुवते न वा
इमामंश्वरथो नाश्वतररीरथः सद्यः पर्याप्तुमर्हति मनो वा
इमां सद्यः पर्याप्तुमर्हति मनः परिभवितुमथ ब्रह्म वदन्ति
परिमिता वा ऋचः परिमितानि सामानि परिमितानि
यजूंष्यथैतस्यैवान्तो नास्ति यद्वह्म तत्प्रतिगृणत आ
चरेषीत स प्रतिगुरः॥४॥

व्याह स दृशीकवोऽर्चितारः स एकश्च॥१॥ [१]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं द्वादशाहस्य प्रथमेनाहृत्विजां
यजमानो वृङ्क्ते इति तेज इन्द्रियमिति किं द्वितीयेनेति
प्राणानन्नाद्यमिति किं तृतीयेनेति त्रीणिमाल्लोणकानिति
किं चतुर्थेनेति चतुष्पदः पशूनिति किम्पञ्चमेनेति
पञ्चाख्वराम्पङ्क्तिमिति किं षष्ठेनेति षडृतूनिति किं
सप्तमेनेति सप्तपदां शक्वरीमिति॥५॥

किमष्टमेनेत्यष्टाख्वरां गायत्रीमिति किं नवमेनेति
त्रिवृतं स्तोममिति किं दशमेनेति दशाख्वरां विराजमिति
किमेकादशेनेत्येकादशाख्वरां त्रिष्टुभमिति किं द्वादशेनेति

द्वादशाखरां जगतीमित्येतावद्वा अस्ति यावदेतद्यावदेवास्ति
तदेषां वृद्धे ॥ ६ ॥

शक्ररीमित्येकचत्वारिंशच्च ॥ २ ॥ [२]

एष वा आसौ द्वादशाहो यत्रयोदशरात्रः समानः
ह्येतदहुर्यत्प्रायणीयश्चोदयनीयश्च त्र्यतिरात्रो भवति त्रयं
इमे लोका एषां लोकानामाप्त्यै प्राणो वै प्रथमोऽतिरात्रो
व्यानो द्वितीयोऽपानस्तृतीयः प्राणापानोदानेष्वेवान्नाद्ये प्रति
तिष्ठन्ति सर्वमायुर्यन्ति य एवं विद्वांसस्रयोदशरात्रमासते
तदाहुर्वाग्वा एषा वितता ॥ ७ ॥

यद्वादशाहस्तां विच्छिन्द्युर्यन्मध्येऽतिरात्रं कुर्युरुपदासुका
गृहपतेर्वाकस्यादुपरिष्ठाच्छन्दोमानांममहाव्रतं कुर्वन्ति
संततामेव वाचमव रुद्धतेऽनुपदासुका गृहपतेर्वाग्भवति
पशवो वै छन्दोमा अन्नममहाव्रतय्यदुपरिष्ठाच्छन्दोमानां-
ममहाव्रतं कुर्वन्ति पशुषु चैवान्नाद्ये च प्रति तिष्ठन्ति ॥ ८ ॥

वितता त्रिचत्वारिंशच्च ॥ ३ ॥ [३]

आदित्या अकामयन्तोभयोर्लोकयोर्ऋध्रुयामेति त
एतं चतुर्दशरात्रमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त ततो वै

त उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑रार्ध्व॒वन्न॒स्मि॑श्च॒ामुष्मि॑श्च॒ य ए॒वं
वि॒द्वा॑संश्चतु॒र्दश॒रात्र॒मास॑त उ॒भयो॑रे॒व लो॒कयो॑र्ऋ॒ध्रुव॑न्त्य॒-
स्मि॑श्च॒ामुष्मि॑श्च॒ चतु॒र्दश॒रात्रो॑ भ॒वति॑ स॒प्त ग्राम्या॑ ओष॑धयः
स॒प्तार॒ण्या उ॒भयो॑षाम॒व॑रु॒द्धौ यत्प॑रा॒चीना॑नि पृ॒ष्ठानि॑॥९॥

भव॑न्त्य॒मुमे॒व तैर्लो॒कम॒भि ज॑यन्ति॒ यत्प्र॑ती॒चीना॑नि पृ॒ष्ठानि॑
भव॑न्ती॒ममे॒व तैर्लो॒कम॒भि ज॑यन्ति॒ त्रय॑स्त्रि॒शौ म॑ध्य॒तः स्तोमौ॑
भव॑तः॒ साम्रा॑ज्यमे॒व ग॑च्छ॒न्त्यधि॑रा॒जौ भ॑वतोऽधि॒राजा॑ ए॒व
स॑मा॒नाना॑ भवन्त्यति॒रात्रा॑व॒भितो॑ भव॒तः परि॑गृही॒त्यै॑॥१०॥

पृष्ठानि चतुस्त्रिंशच्च॥४॥ [४]

प्र॒जाप॑तिः सु॒व॒र्गं लो॒कमै॑त्तं दे॒वा अ॒न्वाय॑न्ताना॑दि॒त्याश्च॑
प॒शव॑श्चा॒न्वाय॑न्ते दे॒वा अ॑ब्रुवन् या॒न्प॒शून्पा॒र्जीवि॑ष्म॒
त इ॒मेऽन्वा॑ग्म॒न्निति॑ तेभ्य॑ ए॒तं च॑तु॒र्दश॒रात्र॒म्प्रत्यौ॑ह॒न्त
आ॑दि॒त्याः पृ॒ष्ठैः सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑रोह॒त्र्यहा॑भ्या॒मस्मि॑ल्लो॒के
प॒शून्प्रत्यौ॑ह॒न्पृ॒ष्ठैरा॑दि॒त्या अ॒मुष्मि॑ल्लो॒क आ॑र्ध्व॒त्र्यहा॑भ्या॒मस्मि॑न्॥

लो॒के प॒शवो॑ य ए॒वं वि॒द्वा॑संश्चतु॒र्दश॒रात्र॒मास॑त उ॒भयो॑रे॒व
लो॒कयो॑र्ऋ॒ध्रुव॑न्त्य॒स्मि॑श्च॒ामुष्मि॑श्च॒ पृ॒ष्ठैरे॒वामुष्मि॑ल्लो॒क
ऋ॒ध्रुव॑न्ति॒ त्र्यहा॑भ्या॒मस्मि॑ल्लो॒के ज्योति॑र्गौरा॒युरिति॑ त्र्य॒हो

भवती॒यं वाव॑ ज्योति॑रन्तरि॑ख्यं गौर॒सावायु॑रि॒माने॒व
लो॒कान॒भ्यारो॑हन्ति॒ यदन्य॑तः पृ॒ष्ठानि॒ स्युर्विवि॑वधः
स्यान्म॒ध्ये पृ॒ष्ठानि॑ भवन्ति सविवध॒त्वाय॑॥१२॥

ओजो॒ वै वी॒र्य॑म्पृ॒ष्ठान्योज॑ ए॒व वी॒र्य॑म्मध्य॒तो द॑धते
बृ॒हद्रथ॑न्तरा॒भ्यां यन्ती॒यं वाव॑ रथ॒न्तर॑म॒सौ बृ॒हदा॒भ्यामे॒व
यन्त्यथो॑ अनयो॒रेव॑ प्रति॒ तिष्ठ॑न्त्येते वै य॒ज्ञस्या॑ञ्ज॒साय॑नी
स्रु॒ती ता॒भ्यामे॒व सु॒वर्गं॑ लो॒कं य॑न्ति॒ परा॑श्चो॒ वा ए॒ते
सु॒वर्गं॑ लो॒कम॒भ्यारो॑हन्ति॒ ये परा॑चीना॒नि पृ॒ष्ठान्यु॑प॒यन्ति॑
प्र॒त्यङ्मु॒हो भ॑वति॒ प्र॒त्यव॑रूढ्या॒ अथो॒ प्रति॑ष्ठित्या
उ॒भयो॑र्लो॒कयोर्ऋ॑द्धोत्तिष्ठन्ति॒ चतु॑र्दशै॒तास्ता॑सां॒ या
दश॒ दशा॑खरा॒ विरा॑डन्नं॒ विरा॑ड्विराजै॒वान्नाद्य॑म॒व रु॑न्धते
याश्च॑त॒स्रश्च॑त॒स्रो दि॒शो दि॒ख्वे॒व प्रति॑ तिष्ठन्त्यतिरा॒त्राव॑भि॒तो
भव॑तः॒ परि॑गृहीत्यै॥१३॥

आर्ध्व॑व॒त्र्य॒हाभ्या॑म॒स्मिन्स॑विवध॒त्वाय॑ प्रति॑ष्ठित्या॒ एक॑त्रि॒ंशच्च॑॥५॥ [५]

इन्द्रो॒ वै स॒दृढे॒वता॑भिरासी॒त्स न॒ व्या॒वृ॒तम॑गच्छ॒त्स
प्र॒जाप॑ति॒मुपा॑धाव॒त्तस्मा॑ ए॒तम्प॑ञ्चदशरा॒त्रम्प्रा॑यच्छ॒त्तमा॑ह॒रत्
तेना॑यज॒त ततो॒ वै सो॑ऽन्याभिर्दे॒वता॑भिर्व्या॒वृ॒तम॑गच्छ॒द्य

ए॒वं वि॒द्वा॑सः प॒ञ्चद॑शरा॒त्रमा॑स॒ते व्या॒वृ॒तमे॒व पा॒प्मना॒
भ्रातृ॑व्येण गच्छन्ति॒ ज्योति॒र्गौरा॒युरिति॑ त्र्य॒हो भ॑वती॒यं वा॒व
ज्योति॑र॒न्तरि॑ख्यम्॥१४॥

गौर॑सावायु॒रेष्वे॒व लो॒केषु॒ प्रति॑ तिष्ठन्त्यसं॒त्रं वा
ए॒तद्य॑द॒च्छन्दो॑मय्यँच्छ॒न्दोमा॑ भवन्ति॒ तेन॑ स॒त्रन्दे॒वता॑
ए॒व पृ॒ष्ठैर॒व रु॒न्धते॑ प॒शूञ्छ॑न्दो॒मैरोजो॑ वा वी॒र्य॑म्पृ॒ष्ठानि॑
प॒शव॑श्छ॒न्दोमा॑ ओज॑स्ये॒व वी॒र्यं॑ प॒शुषु॒ प्रति॑ तिष्ठन्ति
प॒ञ्चद॑शरा॒त्रो भ॑वति प॒ञ्चद॑शो वज्रो॒ वज्र॑मे॒व भ्रातृ॑व्येभ्यः प्र
ह॑रन्त्यतिरा॒त्राव॑भितो॑ भवत इन्द्रि॒यस्य॒ परि॑गृहीत्यै॥१५॥

अ॒न्तरि॑ख्यमिन्द्रि॒यस्यै॑कं॥६॥ [६]

इन्द्रो॒ वै शि॑थिल इ॒वाप्र॑तिष्ठित आसीत्सोऽसु॒रेभ्यो॑-
ऽबि॒भेत्स॑ प्र॒जाप॑तिमुपा॒धाव॑त्तस्मा॑ ए॒तम्प॑ञ्चदशरा॒त्रं
वज्र॑म्प्राय॑च्छत् तेनासु॒रान्परा॒भाव्यं॑ वि॒जित्य॒ श्रियं॑मगच्छदग्नि॒ष्टुतं॑
पा॒प्मानं॒ निर॑दहत प॒ञ्चद॑शरा॒त्रेणो॒जो बल॑मिन्द्रि॒यं
वी॒र्य॑मा॒त्मन्न॑धत्त॒ य ए॒वं वि॒द्वा॑सः प॒ञ्चद॑शरा॒त्रमा॑स॒ते
भ्रातृ॑व्याने॒व प॑रा॒भाव्यं॑ वि॒जित्य॒ श्रियं॑ गच्छन्त्यग्नि॒ष्टुता॑
पा॒प्मानं॒ निः॥१६॥

दहन्ते पञ्चदशरात्रेणौजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्दधत
 एता एव पशव्याः पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयोऽ-
 र्धमासशः संवत्सर आप्यते संवत्सरम्पशवोऽनु प्र जायन्ते
 तस्मात्पशव्या एता एव सुवर्ग्याः पञ्चदश वा अर्धमासस्य
 रात्रयोऽर्धमासशः संवत्सर आप्यते संवत्सरः सुवर्गो
 लोकस्तस्मात्सुवर्ग्या ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहो भवतीयं वाव
 ज्योतिरन्तरिक्षम्॥१७॥

गौरसावायुरिमानेव लोकानभ्यारोहन्ति यदन्यतः पृष्ठानि
 स्युर्विविवधः स्यान्मध्ये पृष्ठानि भवन्ति सविवधत्वायौजो
 वै वीर्यम्पृष्ठान्योज एव वीर्यम्मध्यतो दधते बृहद्रथन्तराभ्यां
 यन्तीयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव
 प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी स्मृती ताभ्यामेव सुवर्गं
 लोकम्॥१८॥

यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति
 ये पराचीनानि पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ्महो भवति
 प्रत्यवरूढ्या अथो प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोर्ऋद्धोत्तिष्ठन्ति
 पञ्चदशैतास्तासां या दश दशाखरा विराडन्न विराड्विराजैवान्नाद

मव रुन्धते याः पञ्च पञ्च दिशो दिग्ध्वेव प्रति
तिष्ठन्त्यतिरात्रावभितो भवत इन्द्रियस्य वीर्यस्य प्रजायै
पशूनाम्परिगृहीत्यै॥१९॥

गच्छन्त्यग्निष्टतां पाप्मानन्निर्न्तरिखल्लोकम्प्रजायै द्वे च॥७॥ [७]

प्रजापतिरकामयतान्नादः स्यामिति स एतः
सप्तदशरात्रमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत ततो वै सौऽन्नादो-
ऽभवद्य एवं विद्वांसः सप्तदशरात्रमासतेऽन्नादा एव भवन्ति
पञ्चाहो भवति पञ्च वा ऋतवः संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे
प्रति तिष्ठन्त्यथो पञ्चाखरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव
रुन्धतेऽसत्रं वा एतत्॥२०॥

यदच्छन्दोमय्यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रन्देवता
एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूच्छन्दोमैरोजो वै वीर्यम्पृष्ठानि
पशवश्छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति
सप्तदशरात्रो भवति सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या
अतिरात्रावभितो भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै॥२१॥

एतत्सप्तत्रिंशच्च॥८॥ [८]

सा विराङ्गिक्रम्यातिष्ठद्ब्रह्मणा देवेष्वन्नेनासुरेषु ते देवा

अ॒काम॑यन्तो॒भय॑ꣳ सं वृ॒क्षीम॑हि ब्रह्म॒ चान्नं॑ चेति॒ त ए॒ता
वि॑ꣳश॒तिꣳ रात्री॑रपश्यन्ततो॒ वै त उ॒भय॑ꣳ सम॑वृ॒ञ्जत॑ ब्रह्म॒
चान्नं॑ च ब्रह्मवर्च॑सिनो॒ऽन्ना॒दा अ॑भवन् य ए॒वं वि॒द्वाꣳस ए॒ता
आस॑त उ॒भय॑मे॒व सं वृ॒ञ्जते॑ ब्रह्म॒ चान्नं॑ च॥२२॥

ब्रह्मवर्च॑सिनो॒ऽन्ना॒दा भ॑वन्ति॒ द्वे वा ए॒ते वि॒राजौ॒ तयो॑रे॒व
नाना॑ प्रति॒ तिष्ठ॑न्ति वि॑ꣳशो॒ वै पु॒रुषो॑ दश॒ हस्त्या॑
अ॒ङ्गुल॑यो॒ दश॑ प॒द्या यावा॑ने॒व पु॒रुष॑स्तमा॒त्वोत्ति॑ष्ठन्ति॒
ज्योति॑र्गौरायु॒रिति॑ त्र्य॒हा भ॑वन्ती॒यं वाव॑ ज्योति॑रन्तरि॒ख्यं
गौर॑सावायु॒रिमा॑ने॒व लो॒कान॑भ्यारो॒हन्त्य॑भिपूर्व॒ त्र्य॒हा
भ॑वन्त्य॒भिपूर्व॑मे॒व सु॒वर्ग॑म्॥२३॥

लो॒कम॑भ्यारो॒हन्ति॒ यद॑न्यतः॒ पृ॒ष्ठानि॒ स्युर्वि॑वि॒वधꣳ
स्या॒न्मध्यै॑ पृ॒ष्ठानि॒ भव॑न्ति स॒विव॑ध॒त्वायौ॒जो वै
वी॒र्य॑म्पृ॒ष्ठान्यो॒ज ए॒व वी॒र्य॑म्मध्य॒तो द॑धते बृह॒द्रथ॑न्तरा॒-
भ्यां॑ यन्ती॒यं वाव॑ र॒थं त॑रम॒सौ बृ॒हदा॑भ्यामे॒व य॒न्त्यथो॑
अ॒नयो॑रे॒व प्रति॑ तिष्ठन्त्ये॒ते वै य॒ज्ञस्या॑ञ्ज॒साय॑नी सु॒ती
ताभ्या॑मे॒व सु॒वर्गं॑ लो॒कं य॑न्ति॒ परा॑ञ्चो॒ वा ए॒ते सु॒वर्गं॑
लो॒कम॑भ्यारो॒हन्ति॒ ये प॑रा॒चीना॑नि पृ॒ष्ठान्यु॑पयन्ति॒ प्र॒त्यङ्म॒हो

भवति प्रत्यवरूढ्या अथो प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोर्
 ऋद्धोत्तिष्ठन्त्यतिरात्रावभितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्यान्नाद्यस्य
 परिगृहीत्यै॥ २४॥

वृञ्जते ब्रह्म चान्नश्च सुवर्गमेते सुवर्गत्रयोविंशतिश्च॥ १॥ ————— [१]

असावादित्योऽस्मिन्नल्लोक आसीत्तं देवाः पृष्ठैः परिगृह्य
 सुवर्गं लोकमंगमयन्परैरवस्तात्पर्यगृह्णन्दिवाकीर्त्येन सुवर्गे
 लोके प्रत्यस्थापयन्परैः पुरस्तात्पर्यगृह्णन्पृष्ठैरुपावारोहन्त्स
 वा असावादित्योऽमुष्मिन्नल्लोके परैरुभयतः परिगृहीतो
 यत्पृष्ठानि भवन्ति सुवर्गमेव तैर्लोकं यजमाना यन्ति
 परैरवस्तात्परिं गृह्णन्ति दिवाकीर्त्येन॥ २५॥

सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठन्ति परैः पुरस्तात्परिं
 गृह्णन्ति पृष्ठैरुपावारोहन्ति यत्परैः पुरस्तात्त्र स्युः
 पराश्चस्सुवर्गाल्लोकान्निष्पद्येरन् यदवस्तात्त्र स्युः प्रजा
 निर्दहेयुरभितो दिवाकीर्त्यम्परःसामानो भवन्ति सुवर्ग
 एवैनाल्लोक उभयतः परि गृह्णन्ति यजमाना वै दिवाकीर्त्यं
 संवत्सरः परःसामानोऽभितो दिवाकीर्त्यम्परः सामानो
 भवन्ति संवत्सर एवोभयतः॥ २६॥

प्रति तिष्ठन्ति पृष्ठं वै दिवाकीर्त्यम्पार्श्वे परःसामानोऽभितो
 दिवाकीर्त्यम्परःसामानो भवन्ति तस्मादभितः पृष्ठम्पार्श्वे
 भूयिष्ठा ग्रहा गृह्यन्ते भूयिष्ठं शस्यते यज्ञस्यैव तन्मध्यतो
 ग्रन्थं ग्रन्थन्त्यविस्रंसाय सप्त गृह्यन्ते सप्त वै शीर्षण्याः
 प्राणाः प्राणानेव यजमानेषु दधति यत्पराचीनानि पृष्ठानि
 भवन्त्यमुमेव तैर्लोकमभ्यारोहन्ति यदिमं लोकं न॥२७॥

प्रत्यवरोहैयुरुद्धा माद्यैयुर्यजमानाः प्र वा मीयेरन्
 यत्पराचीनानि पृष्ठानि भवन्तीममेव तैर्लोकमप्रत्यवरोहन्त्यथो
 अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठन्त्यनुन्मादायेन्द्रो वा अप्रतिष्ठित
 आसीत्स प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एतमेकविंशतिरात्रम्प्रायच्छ
 ततो वै स प्रत्यतिष्ठद्ये बहुयाजिनोऽप्रतिष्ठिताः॥२८॥

स्युस्त एकविंशतिरात्रमासीरन्द्वादश मासाः पञ्चवस्त्रय
 इमे लोका असावादित्य एकविंश एतावन्तो वै
 देवलोकास्तेष्वेव यथापूर्वम्प्रति तिष्ठन्त्यसावादित्यो न
 व्यरोचत स प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एतमेकविंशति-
 रात्रम्प्रायच्छत्तमाहरत्तेनायजत ततो वै सोऽरोचत य एवं
 विद्वांस एकविंशतिरात्रमासते रोचन्त एवैकविंशतिरात्रो

भवति रुग्वा एकविंशो रुचमेव गच्छन्त्यथो प्रतिष्ठामेव
प्रतिष्ठा ह्येकविंशो-५ तिरात्रावभितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्य
परिगृहीत्यै॥ २९॥

गृह्णन्ति दिवाकीर्त्यैनेवोभयतो नाप्रतिष्ठिता आसन्त एकविंशतिश्च॥ 10॥ ——— [१०]

अर्वाङ्गः सं क्रामत्वमुष्मादधि मामभि। ऋषीणां यः
पुरोहितः। निर्देवं निर्वीरं कृत्वा विष्कन्धं तस्मिन् हीयतां
योऽस्मान्द्वेष्टि। शरीरं यज्ञशमलं कुसीदं तस्मिन्सीदतु यो-
ऽस्मान्द्वेष्टि। यज्ञं यज्ञस्य यत्तेजस्तेन सं क्राम मामभि।
ब्राह्मणानृत्विजो देवान् यज्ञस्य तपसा ते सवाहमा हुवे।
इष्टेन पक्वमुप॥ ३०॥

ते हुवे सवाहम्। सन्तै वृञ्जे सुकृतं सम्प्रजाम्पशून्।
प्रेषान्त्सामिधेनीराधारावाज्यभागावाश्रुतम्प्रत्याश्रुतमा
शृणामि ते। प्रयाजानूयाजान्स्विष्टकृतमिडामाशिष आ वृञ्जे
सुवः। अग्निनेन्द्रेण सोमेन सरस्वत्या विष्णुना देवताभिः।
याज्यानुवाक्याभ्यामुप ते हुवे स्वाहं यज्ञमा ददे ते वर्षद्वृतम्।
स्तुतं शस्त्रम्प्रतिगरं ग्रहमिडामाशिषः॥ ३१॥

आ वृञ्जे सुवः। पत्नीसंयाजानुप ते हुवे सवाहं

संमिष्टयजुरा ददे तव। पशून्सुतम्पुरोडाशान्सर्वनान्योत
यज्ञम्। देवान्सेन्द्रानुपं ते हुवे सवाहमग्निमुखान्सोमवतो
ये च विश्वे॥३२॥

उप ग्रहमिडांमाशिषो द्वात्रिंशच्च॥११॥ [११]

भूतम्भव्यम्भविष्यद्वषट्स्वाहा नम ऋक्साम
यजुर्वषट्स्वाहा नमो गायत्री त्रिष्टुब्जगती वषट्स्वाहा
नमः पृथिव्यन्तरिख्यं द्यौर्वषट्स्वाहा नमोऽग्निर्वायुः सूर्यो
वषट्स्वाहा नमः प्राणो व्यानोऽपानो वषट्स्वाहा नमोऽन्नं
कृषिर्वृष्टिर्वषट्स्वाहा नमः पिता पुत्रः पौत्रो वषट्स्वाहा
नमो भूर्भुवःसुवर्वषट्स्वाहा नमः॥३३॥

भुवंश्चत्वारि च॥१२॥ [१२]

आ मे गृहा भवन्त्वा प्रजा म आ मां यज्ञो विशतु
वीर्यावान्। आपो देवीर्यज्ञिया मा विशन्तु सहस्रस्य मा
भूमा मा प्र हांसीत्। आ मे ग्रहो भवत्वा पुरोरुक्स्तुतशस्त्रे
मा विशताः समीचीं। आदित्या रुद्रा वसवो मे सदस्याः
सहस्रस्य मा भूमा मा प्र हांसीत्। आ माग्निष्टोमो
विशतूक्थ्यश्चातिरात्रो मा विशत्वापिशर्वरः। तिरोअहिया मा

सुहृता आ विशन्तु सहस्रस्य मा भूमा मा प्र हांसीत्॥३४॥

अग्निष्टोमो विशत्वष्टादश च॥13॥ [१३]

अग्निना तपोऽन्वभवद्वाचा ब्रह्मं मणिना रूपाणीन्द्रेण
देवान् वातेन प्राणान्सूर्येण द्याश्चन्द्रमसा नखत्राणि
यमेन पितृनाज्ञा मनुष्यान्फलेन नादेयानजगरेण
सर्पान्व्याघ्रेणारण्यान्पशूञ्छेनेन पतत्रिणो वृष्णाश्चानृषभेण
गा बस्तेनाजा वृष्णिनावीर्त्रीहिणान्त्रानि यवेनौषधीर्न्यग्रोधेन
वनस्पतीनुदुम्बरेणोर्जङ्गायत्रिया छन्दांसि त्रिवृता
स्तोमान्ब्राह्मणेन वाचम्॥३५॥

ब्राह्मणेनैकं च॥14॥ [१४]

स्वाहाधिमाधीताय स्वाहा स्वाहाधीतम्मनसे स्वाहा स्वाहा
मनः प्रजापतये स्वाहा काय स्वाहा कस्मै स्वाहा कतमस्मै
स्वाहादित्यै स्वाहादित्यै मह्यै स्वाहादित्यै सुमृडीकायै स्वाहा
सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै
स्वाहा पूष्णे स्वाहा पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय
स्वाहा त्वष्ट्रे स्वाहा त्वष्ट्रे तुरीपाय स्वाहा त्वष्ट्रे पुरुरूपाय
स्वाहा विष्णवे स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय स्वाहा विष्णवे

निभूयपाय॒ स्वाहा॒ सर्वस्मै॒ स्वाहा॑॥३६॥

पुरु॒रूपाय॒ स्वाहा॒ दश॑ च॥१५॥

द॒द्ध्यः॑ स्वाहा॒ हनू॑भ्या॒५ स्वाहो॑ष्ठाभ्या॒५ स्वाहा॒ मुखा॑य॒
स्वाहा॒ नासि॑काभ्या॒५ स्वाहा॒रुखी॑भ्या॒५ स्वाहा॒ कर्णा॑भ्या॒५
स्वाहा॑ पा॒र इ॒रुख॑वो॒ऽवार्ये॑भ्यः॒ पर॑ष्मभ्यः॒ स्वाहा॑वा॒र इ॒रुख॑वः
पा॒र्येभ्यः॒ पर॑ष्मभ्यः॒ स्वाहा॑ शी॒र्ष्णे स्वाहा॑ भ्रू॒भ्या॒५ स्वाहा॑
ल॒लाटा॑य॒ स्वाहा॑ मूर्ध्ने॒ स्वाहा॑ म॒स्तिष्का॑य॒ स्वाहा॑ केशे॑भ्यः
स्वाहा॑ वहा॑य॒ स्वाहा॑ ग्री॒वाभ्यः॒ स्वाहा॑ स्क॒न्धेभ्यः॒ स्वाहा॑
की॒कसा॑भ्यः॒ स्वाहा॑ पृ॒ष्ठीभ्यः॒ स्वाहा॑ पा॒ज॒स्याय॒ स्वाहा॑
पा॒श्व॒र्भाभ्या॒५ स्वाहा॑॥३७॥

अ॒५सा॑भ्या॒५ स्वाहा॑ दो॒षभ्या॒५ स्वाहा॑ बा॒हुभ्या॒५
स्वाहा॑ जङ्घा॑भ्या॒५ स्वाहा॑ श्रो॒णीभ्या॒५ स्वाहो॑रुभ्या॒५
स्वाहा॑ष्ठी॒वद्भ्या॒५ स्वाहा॑ जङ्घा॑भ्या॒५ स्वाहा॑ भ॒सदे॑ स्वाहा॑
शि॒खण्डे॑भ्यः॒ स्वाहा॑ वा॒ल॒धाना॑य॒ स्वाहा॑ण्डाभ्या॒५ स्वाहा॑
शे॒पाय॒ स्वाहा॑ रे॒त॒से स्वाहा॑ प्र॒जाभ्यः॒ स्वाहा॑ प्र॒जन॑नाय॒
स्वाहा॑ प॒द्ध्यः॑ स्वाहा॑ श॒फेभ्यः॒ स्वाहा॑ लो॒म॒भ्यः॒ स्वाहा॑
त्व॒चे स्वाहा॑ लोहि॑ताय॒ स्वाहा॑ मा॒५साय॒ स्वाहा॑ स्ना॒व॒भ्यः॒

स्वाहा॑स्थ॒भ्यः स्वाहा॑ म॒ञ्ज॒भ्यः स्वाहा॑ङ्गै॒भ्यः स्वाहा॑त्म॒ने स्वाहा॑
सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥३८॥

पार्श्व॑भ्या॒ः स्वाहा॑ म॒ञ्ज॒भ्यः स्वाहा॑ षट्॥१६॥

अ॒ञ्जे॒ताय॒ स्वाहा॑ञ्जि॒स॒क्थाय॒ स्वाहा॑ शि॒ति॒पदे॒ स्वाहा॑
शि॒ति॒ककु॒दे स्वाहा॑ शि॒ति॒रन्ध्रा॑य॒ स्वाहा॑ शि॒ति॒पृष्ठा॑य॒
स्वाहा॑ शि॒त्य॒साय॒ स्वाहा॑ पु॒ष्प॒कर्णाय॒ स्वाहा॑ शि॒त्योष्ठा॑य॒
स्वाहा॑ शि॒ति॒भ्रवे॒ स्वाहा॑ शि॒ति॒भ॒सदे॒ स्वाहा॑ श्वे॒तानू॑का॒शाय॒
स्वाहा॑ञ्जये॒ स्वाहा॑ ल॒लामा॑य॒ स्वाहा॑सि॒तज्ञ॑वे॒ स्वाहा॑
कृष्णै॒ताय॒ स्वाहा॑ रोहि॒तै॒ताय॒ स्वाहा॑रु॒णै॒ताय॒ स्वाहा॑दृ॒शाय॒
स्वाहा॑ की॒दृशाय॒ स्वाहा॑ ता॒दृशाय॒ स्वाहा॑ स॒दृशाय॒ स्वाहा॑
वि॒स॒दृशाय॒ स्वाहा॑ सु॒स॒दृशाय॒ स्वाहा॑ रू॒पाय॒ स्वाहा॑ सर्व॑स्मै
स्वाहा॑॥३९॥

रू॒पाय॒ स्वाहा॑ द्वे च॥१७॥

कृ॒ष्णाय॒ स्वाहा॑ श्वे॒ताय॒ स्वाहा॑ पि॒शंगा॑य॒ स्वाहा॑ सा॒रंगा॑य॒
स्वाहा॑रु॒णाय॒ स्वाहा॑ गौ॒राय॒ स्वाहा॑ ब॒भ्रवे॒ स्वाहा॑ नकु॒लाय॒
स्वाहा॑ रोहि॒ताय॒ स्वाहा॑ शो॒णाय॒ स्वाहा॑ श्या॒वाय॒ स्वाहा॑
श्या॒माय॒ स्वाहा॑ पा॒क॒लाय॒ स्वाहा॑ सु॒रूपाय॒ स्वाहा॑नु॒रूपाय॒

स्वाहा विरूपाय स्वाहा सरूपाय स्वाहा प्रतिरूपाय स्वाहा
 शबलाय स्वाहा कमलाय स्वाहा पृश्नये स्वाहा पृश्निसक्थाय
 स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ ४० ॥

कृष्णाय षट्त्वारिंशत् ॥ 18 ॥ [१८]

ओषधीभ्यः स्वाहा मूलेभ्यः स्वाहा तूलेभ्यः स्वाहा
 काण्डेभ्यः स्वाहा वल्शेभ्यः स्वाहा पुष्पेभ्यः स्वाहा फलेभ्यः
 स्वाहा गृहीतेभ्यः स्वाहा गृहीतेभ्यः स्वाहा वपन्नेभ्यः स्वाहा
 शयानेभ्यः स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ ४१ ॥

ओषधीभ्यश्चतुर्विंशतिः ॥ 19 ॥ [१९]

वनस्पतिभ्यः स्वाहा मूलेभ्यः स्वाहा तूलेभ्यः स्वाहा
 स्कन्धेभ्यः स्वाहा शाखाभ्यः स्वाहा पुर्णेभ्यः स्वाहा
 पुष्पेभ्यः स्वाहा फलेभ्यः स्वाहा गृहीतेभ्यः स्वाहा गृहीतेभ्यः
 स्वाहा वपन्नेभ्यः स्वाहा शयानेभ्यः स्वाहा शिष्टाय
 स्वाहातिशिष्टाय स्वाहा परिशिष्टाय स्वाहा सःशिष्टाय
 स्वाहोच्छिष्टाय स्वाहा रिक्ताय स्वाहारिक्ताय स्वाहा
 प्ररिक्ताय स्वाहा सःरिक्ताय स्वाहोद्रिक्ताय स्वाहा सर्वस्मै
 स्वाहा ॥ ४२ ॥

वनस्पतिभ्यः स्कन्धोभ्यः शिष्टाय रिक्ताय षट्त्वारिंशत्॥२०॥—————[२०]

बृहस्पतिः श्रद्धया वा ऋष्या वै प्रजापतिर्येनयेन द्वे वाव देवसूत्रे आदित्या अकामयन्त
सुवर्गवैसिष्टस्सर्वैस्सराय सुवर्ग्यै सत्रम्ब्रह्मवादिनोऽतिरात्रो ज्योतिष्टोमं मेषः कूप्याभ्योऽज्यो यो
नमो मयोभूः किं स्विदम्बे भूः प्राणाय सिताय द्वाविंशतिः॥२२॥ बृहस्पतिः प्रतितिष्ठन्ति वै
दशरात्रेण सुवर्गं यो अर्वन्तं भूस्त्रिंशत्॥२३॥ बृहस्पतिस्सर्वस्मै स्वाहा॥—————[२१]

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

बृहस्पतिरकामयत् श्रन्मे देवा दधीरन्गच्छेयम्पुरोधामिति
स एतं चतुर्विंशतिरात्रमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत्
ततो वै तस्मै श्रद्धेवा अदधतागच्छत्पुरोधाय्यं एवं
विद्वांसश्चतुर्विंशतिरात्रमासते श्रदेभ्यो मनुष्या दधते
गच्छन्ति पुरोधाज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहा भवन्तीयं वाव
ज्योतिरन्तरिख्यं गौरसावायुः॥१॥

इमानेव लोकानभ्यारोहन्त्यभिपूर्वं त्र्यहा भवन्त्यभिपूर्वमेव
सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्त्यसत्रं वा एतद्यदच्छन्दोमय्यच्छन्दोमा
भवन्ति तेन सत्रन्देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूञ्छन्दोमैरोजो
वै वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु

प्रति तिष्ठन्ति बृहद्रथन्तराभ्यां यन्तीयं वाव रथन्तरमसौ
बृहदाभ्यामेव ॥ २ ॥

यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी
स्रुती ताभ्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति चतुर्विंशतिरात्रो भवति
चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरः सुवर्गो लोकः
संवत्सर एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो चतुर्विंशत्यखरा
गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसङ्गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धते-
ऽतिरात्रावभितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै ॥ ३ ॥

असावायुराभ्यामेव पञ्चचत्वारिंशच्च ॥ १ ॥ [१]

यथा वै मनुष्या एव देवा अग्र आसन्ते-
ऽकामयन्तावर्तिम्पाप्मानंमृत्युमपहत्य दैवीं सः सदं
गच्छेमेति त एतं चतुर्विंशतिरात्रमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त
ततो वै तेऽवर्तिम्पाप्मानंमृत्युमपहत्य दैवीं सः सदमगच्छन्
य एवं विद्वांसश्चतुर्विंशतिरात्रमासतेऽवर्तिमेव
पाप्मानमपहत्य श्रियं गच्छन्ति श्रीर्हि मनुष्यस्य ॥ ४ ॥

दैवीं सः सञ्ज्योतिरतिरात्रो भवति सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात
पृष्ठः षडहो भवति षड्वा ऋतवः संवत्सरस्तम्मासा

अर्धमा॒सा ऋ॒तवः॑ प्र॒विश्य॑ दैवी॑ स॒सद॑मगच्छन् य
 एवं वि॒द्वा स॑श्चतुर्वि॑शतिरा॒त्रमा॑सते संवत्स॒रमे॒व प्र॒विश्य॑
 वस्य॑सी स॒सद॑ गच्छन्ति त्रय॑स्त्रयस्त्रि॑शा अवस्ता॑द्भवन्ति
 त्रय॑स्त्रयस्त्रि॑शाः प॒रस्ता॑त्रयस्त्रि॑शैरेवोभयतोऽव॑र्तिम्पाप्मान॑मप
 दैवी॑ स॒सद॑म्मध्यतः॥५॥

गच्छन्ति पृ॒ष्ठानि॒ हि दैवी॑ स॒सज्जामि॑ वा ए॒तत्कुर्व॑न्ति
 यत्रय॑स्त्रयस्त्रि॑शा अ॒न्वश्चो॒ मध्येऽनि॑रुक्तो भवति
 तेनाजा॑म्यूर्ध्वानि॑ पृ॒ष्ठानि॑ भवन्त्यूर्ध्वाश्छ॑न्दो॒मा उ॒भाभ्या॑
 रूपाभ्या॑ सुव॒र्गं लो॒कं य॒न्त्यस॑त्रं वा ए॒तद्यद॑छन्दो॒मं
 यच्छ॑न्दो॒मा भव॑न्ति तेन॑ स॒त्रन्दे॒वता॑ ए॒व पृ॒ष्ठैर॒व रु॒न्धते
 प॒शूञ्छ॑न्दो॒मैरोजो॑ वै वी॒र्य॑म्पृष्ठानि॑ प॒शवः॑॥६॥

छन्दो॒मा ओज॑स्ये॒व वी॒र्यं प॒शुषु॑ प्रति॑ तिष्ठन्ति
 त्रय॑स्त्रयस्त्रि॑शा अ॒वस्ता॑द्भवन्ति त्रय॑स्त्रयस्त्रि॑शाः
 प॒रस्ता॑न्मध्ये॑ पृ॒ष्ठान्युरो॑ वै त्रय॑स्त्रि॑शा आ॒त्मा पृ॒ष्ठान्या॒त्मन॑
 ए॒व तद्यज॑मानाः शर्म॑ नह्यन्तेऽना॑त्यै बृह॒द्रथ॑न्तराभ्यां॑ यन्ती॒यं
 वाव र॑थन्तरम॒सौ बृ॒हदा॒भ्यामे॒व य॒न्त्यथो॑ अनयो॑रे॒व प्रति॑
 तिष्ठ॑न्त्येते वै य॒ज्ञस्या॑ञ्जसाय॑नी स्मृती॑ ताभ्यामे॒व॥७॥

सुवर्गं लोकं यन्ति पराश्चो वा एते सुवर्गं
 लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनानि पृष्ठान्युपयन्ति
 प्रत्यङ्खण्डहो भवति प्रत्यवरूढ्या अथो प्रतिष्ठित्या
 उभयोर्लोकयोर्ऋद्धोत्तिष्ठन्ति त्रिवृतोऽधिं त्रिवृतमुपं यन्ति
 स्तोमानां सम्पत्त्यै प्रभवाय ज्योतिरग्निष्टोमो भवत्ययं वाव
 स ख्योऽस्मादेव तेन ख्यान्न यन्ति चतुर्विंशतिरात्रो
 भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरः सुवर्गो
 लोकः संवत्सर एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो
 चतुर्विंशत्यखरा गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसङ्गायत्रियैव
 ब्रह्मवर्चसमव रुन्धतेऽतिरात्रावभितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्य
 परिगृहीत्यै॥८॥

मनुष्यस्य मध्यतः पशवस्ताभ्यामेव संवत्सरश्चतुर्विंशतिश्च॥२॥ [२]

ऋखा वा इयमलोमकासीत्साकामयतौषधीभिर्वनस्पतिभिः
 प्र जायेयेति सैतास्त्रिंशतं रात्रीरपश्यत्ततो वा
 इयमौषधीभिर्वनस्पतिभिः प्राजायत ये प्रजाकामाः
 पशुकामाः स्युस्त एता आसीरन्मैव जायन्ते प्रजाया
 पशुभिरियं वा अख्युध्यत्सैतां विराजमपश्यत्तामात्मन्धित्वान्नाद्य

वनस्पतीन्प्रजाम्पशून्तेनार्धतु सा जेमानंम्महिमानंमगच्छद्य
 एवं विद्वांस एता आसन्ते विराजमेवात्मन्धित्वा- ऽन्नाद्यमव
 रुन्धते वर्धन्ते प्रजयां पशुभिर्जेमानंम्महिमानं गच्छन्ति
 ज्योतिरतिरात्रो भवति सुवर्गस्य लोकस्यानु- ख्यात्यै पृष्ठः
 षडहो भवति षड्वा ऋतवः षट्पृष्ठानि पृष्ठैरेवतूनन्वारोहन्त्यृतुभिः
 संवत्सरन्ते संवत्सर एव॥१०॥

प्रति तिष्ठन्ति त्रयस्त्रिंशत्त्रयस्त्रिंशमुप यन्ति यज्ञस्य
 संतत्या अथो प्रजापतिर्वै त्रयस्त्रिंशः प्रजापतिमेवा
 रभन्ते प्रतिष्ठित्यै त्रिणवो भवति विजित्या एकविंशो
 भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवात्मन्दधते त्रिवृदग्निष्टुद्भवति
 पाप्मानमेव तेन निर्दहन्तेऽथो तेजो वै त्रिवृत्तेज एवात्मन्दधते
 पञ्चदश इन्द्रस्तोमो भवतीन्द्रियमेवाव॥११॥

रुन्धते सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव
 तेन जायन्त एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो
 रुचमेवात्मन्दधते चतुर्विंशो भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः
 संवत्सरः संवत्सरः सुवर्गो लोकः संवत्सर एव सुवर्गे
 लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो एष वै विषूवान् विषूवन्तो भवन्ति

य ए॒वं वि॒द्वा॒ंस ए॒ता आ॒स॒ते च॒तुर्वि॒ं॒शात्पृ॒ष्ठान्यु॒प॒ य॒न्ति
सं॒वत्स॒र ए॒व प्र॒ति॒ष्ठा॒य॥१२॥

दे॒वता॑ अ॒भ्यारो॑हन्ति त्रयस्त्रिं॒शात्रयस्त्रिं॒शमु॒प॒ य॒न्ति
त्रयस्त्रिं॒शद्वै दे॒वता॑ दे॒वता॑स्वे॒व प्र॒ति॒ तिष्ठ॑न्ति त्रि॒णवो भ॑वती॒मे
वै लो॒कास्त्रि॑ण॒व ए॒ष्वे॒व लो॒केषु॒ प्र॒ति॒ तिष्ठ॑न्ति द्वावे॒कवि॒ं॒शौ
भ॑वतः प्र॒ति॒ष्ठित्या॒ अथो॒ रुच॑मे॒वात्म॑न्दधते ब॒हवः॑ षोड॒शिना॑
भ॑वन्ति तस्माद्ब॒हवः॑ प्र॒जासु॑ वृषा॒णो यदे॒ते स्तोमा॑ व्य॒तिष॑क्ता
भ॑वन्ति तस्मादि॒यमोष॑धीभिर्व॒नस्प॑तिभिर्व्य॒तिष॑क्ता॥१३॥

व्य॒तिष॑ज्यन्ते प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्य ए॒वं वि॒द्वा॒ंस ए॒ता
आ॒स॒तेऽक्लृ॑प्ता वा ए॒ते सु॒व॒र्गं लो॒कं य॑न्त्युच्चाव॒चान् हि
स्तोमा॑नुप॒यन्ति॒ यदे॒त ऊ॒र्ध्वाः क्लृ॑प्ताः स्तोमा॑ भ॑वन्ति
क्लृ॑प्ता ए॒व सु॒व॒र्गं लो॒कं य॑न्त्यु॒भयो॑रे॒भ्यो लो॒कयोः॑ कल्पते
त्रिं॒शदे॒तास्त्रिं॒शद॑र॒क्षरा॑ वि॒राडन्न॑ वि॒राड्वि॒राजै॒वान्नाद्य॑म॒व
रु॑न्धतेऽति॒रात्रा॒वभि॑तो भ॑वतोऽन्नाद्य॑स्य॒ परि॑गृहीत्यै॥१४॥

ओषधीस्सर्व्वे॒त्स॒र ए॒वाव॑ प्र॒ति॒ष्ठा॒य॒ व्य॒तिष॑क्तैकान्नपञ्चाशच्च॥३॥ [३]

प्र॒जाप॑तिः सु॒व॒र्गं लो॒कमै॑त्तं दे॒वा येन॑येन॒ छन्द॑सानु
प्रायु॑ञ्जत॒ तेन॒ नाप्नु॑वन्त ए॒ता द्वात्रिं॑शत्॒ रात्री॑रपश्यन्

द्वात्रिंशदख्वरानुष्टुगानुष्टुभः प्रजापतिः स्वेनैव छन्दसा
 प्रजापतिमात्वाभ्यारुह्य सुवर्गं लोकमायन् य एवं विद्वांसं
 एता आसन्ते द्वात्रिंशदेता द्वात्रिंशदख्वरानुष्टुगानुष्टुभः
 प्रजापतिः स्वेनैव छन्दसा प्रजापतिमात्वा श्रियं
 गच्छन्ति॥१५॥

श्रीरहि मनुष्यस्य सुवर्गो लोको द्वात्रिंशदेता
 द्वात्रिंशदख्वरानुष्टुगवागनुष्टुप्सर्वामेव वाचमाप्नुवन्ति
 सर्वे वाचो वदितारो भवन्ति सर्वे हि श्रियं गच्छन्ति
 ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहा भवन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिख्यं
 गौरसावायु- रिमानेव लोकानभ्यारोहन्त्यभिपूर्वं त्र्यहा
 भवन्त्यभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति बृहद्रथन्तराभ्यां
 यन्ति॥१६॥

इयं वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव
 प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी स्मृती ताभ्यामेव सुवर्गं
 लोकं यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति
 ये पराचख्यहानुपयन्ति प्रत्यङ्महो भवति प्रत्यवरूढ्या
 अथो प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोर्ऋद्धोत्तिष्ठन्ति

द्वात्रिंशदेतास्तासां यास्त्रिंशत्रिंशदखरा विराडन्नं
 विराड्विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते ये द्वे अहोरात्रे एव ते
 उभाभ्यां रूपाभ्यां सुवर्गं लोकं यन्त्यतिरात्रावभितौ
 भवतुः परिगृहीत्यै॥१७॥

गच्छन्ति यन्ति त्रिंशदखरा द्वाविंशतिश्च॥४॥ [४]

द्वे वाव देवसुत्रे द्वादशाहश्चैव त्रयस्त्रिंशदहश्च य
 एवं विद्वांसंस्त्रयस्त्रिंशदहमासंते साख्यादेव देवता
 अभ्यारोहन्ति यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा
 करोति यद्यवविध्यति पापीयान्भवति यदि नावविध्यति
 सदृश्य एवं विद्वांसंस्त्रयस्त्रिंशदहमासंते वि पाप्मना
 भ्रातृव्येणा वर्तन्तेऽहर्भाजो वा एता देवा अग्र आहरन्॥१८॥

अहरेकोऽभजताहरेकस्ताभिर्वै ते प्रबाहुगार्ध्वन् य एवं
 विद्वांसंस्त्रयस्त्रिंशदहमासंते सर्व एव प्रबाहुगृध्वन्ति सर्वे
 ग्रामणीयम्प्राप्नुवन्ति पश्चाहा भवन्ति पश्च वा ऋतवः संवत्सर
 ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्त्यथो पश्चाखरा पुङ्क्तिः पाङ्क्तौ
 यज्ञ यज्ञमेवाव रुन्धते त्रीण्यांश्चिनानि भवन्ति त्रय इमे लोका
 एषु॥१९॥

ए॒व लो॒केषु॒ प्रति॑ तिष्ठन्त्यथो॒ त्रीणि॒ वै य॒ज्ञस्येन्द्रि॑याणि॒
 तान्ये॒वाव॑ रुन्धते विश्व॒जिद्ध॑वत्य॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्धौ॒ सर्व॑पृष्ठो
 भवति॒ सर्व॑स्या॒भिजि॑त्यै॒ वाग्वै॑ द्वाद॒शाहो॑ यत्पु॒रस्ता॑द्द्वाद॒शाहमु॑पे॒य
 वाच॑मु॒पेयुरु॑प॒दासु॑कैषां॒ वाक्स्या॑दुपरि॒ष्टाद्द्वाद॒शाहमु॑पे॒य
 यन्त्या॒प्तमे॒व वाच॑मु॒पे यन्ति॒ तस्मा॑दुपरि॒ष्टाद्द्वा॒चा व॑दामो॒
 ऽवान्तर॑म्॥ २०॥

वै द॑शरा॒त्रेण॑ प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत् यद॑शरा॒त्रो
 भव॑ति प्र॒जा ए॒व तद्य॑ज॒मानाः॑ सृजन्त ए॒ताः ह॒ वा
 उ॒दङ्कः॑ शौ॒ल्बाय॑नः स॒त्रस्य॑र्द्धिमुवाच॒ यद॑शरा॒त्रो यद॑शरा॒त्रो
 भव॑ति स॒त्रस्य॑र्द्ध्या॒ अथो॒ यदे॒व पूर्वे॑ष्वहः॒सु विलो॑म क्रियते
 तस्यै॒वैषा॑ शान्ति॒र्द्धनी॒का वा॑ ए॒ता रा॒त्रयो॑ यज॒माना॑
 विश्व॒जित्स॒हाति॑रा॒त्रेण॒ पूर्वाः॑ षोड॑श स॒हाति॑रा॒त्रेणोत्तराः॑
 षोड॑श॒ य ए॒वं वि॒द्वाः सं॒स्रय॑स्त्रि॒ंशद्द॒हमा॑सत् ऐ॒षां द्यनी॒का
 प्र॒जा जा॑यतेऽतिरा॒त्राव॑भितो॒ भवतः॑ परिगृहीत्यै॥ २१॥

अ॒हर॒त्रेष्वा॒न्तर॑ः षोड॑श स॒ह स॒प्तद॑श च॥ ५॥ [५]

आ॒दि॒त्या अ॑का॒मय॑न्त सु॒वर्गं॑ लो॒कमि॑या॒मेति॒ ते
 सु॒वर्गं॑ लो॒कं न॒ प्राजा॑न॒न्त सु॒वर्गं॑ लो॒कमा॑य॒न्त ए॒तः

षड्विंशद्रात्रमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्तु ततो वै ते सुवर्गं
 लोकम्प्राजानन्त्सुवर्गं लोकमायन् य एवं विद्वांसः
 षड्विंशद्रात्रमासते सुवर्गमेव लोकम्प्राजानन्ति सुवर्गं लोकं
 यन्ति ज्योतिरतिरात्रः॥२२॥

भवति ज्योतिरेव पुरस्ताद्वधते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै
 षड्हा भवन्ति षड्वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठन्ति चत्वारो
 भवन्ति चतस्रो दिशो दिग्ब्वेव प्रति तिष्ठन्त्यसत्रं वा
 एतद्यदच्छन्दोमय्यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रन्देवता
 एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूच्छन्दोमैरोजो वै वीर्यम्पृष्ठानि
 पशवश्छन्दोमा ओजस्येव॥२३॥

वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति षड्विंशद्रात्रो भवति
 षड्विंशदखरा बृहती बारहताः पशवो बृहत्यैव
 पशूनव रुन्धते बृहती छन्दसां स्वाराज्यमाश्रुताश्रुवते
 स्वाराज्यं य एवं विद्वांसः षड्विंशद्रात्रमासते सुवर्गमेव
 लोकं यन्त्यतिरात्रावभितो भवतः सुवर्गस्य लोकस्य
 परिगृहीत्यै॥२४॥

वसिष्ठो हृतपुत्रोऽकामयत विन्देयं प्रजामभि
 सौदासान्भवेयमिति स एतमेकस्मान्नपञ्चाशमपश्यत्तमाहरत्तेनाय
 ततो वै सोऽविन्दत प्रजामभि सौदासान्भवद्य एवं विद्वांसं
 एकस्मान्नपञ्चाशमासते विन्दन्ते प्रजामभि भ्रातृव्यान्भवन्ति
 त्रयस्त्रिवृतोऽग्निष्टोमा भवन्ति वज्रस्यैव मुखं सः श्यन्ति
 दशं पञ्चदशा भवन्ति पञ्चदशो वज्रः॥२५॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्र हरन्ति षोडशिमद्वंशममहर्भवति
 वज्र एव वीर्यं दधति द्वादश सप्तदशा भवन्त्यन्नाद्यस्यावरुद्ध्या
 अथो प्रैव तैर्जायन्ते पृष्ठः षडहो भवति षड्वा ऋतवः
 षट्पृष्ठानि पृष्ठैरेवर्तूनन्वारोहन्त्यृतुभिः संवत्सरन्ते संवत्सर
 एव प्रति तिष्ठन्ति द्वादशैकविंशा भवन्ति प्रतिष्ठित्या अथो
 रुचमेवात्मन्॥२६॥

दधते बहवः षोडशिनो भवन्ति विजित्यै षडांश्चिनानि
 भवन्ति षड्वा ऋतवः ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यूनातिरिक्ता वा एता
 रात्रय ऊनास्तद्यदेकस्यै न पञ्चाशदतिरिक्तास्तद्यद्भूयसीरष्टाचत्व
 ऊनाच्च खलु वा अतिरिक्ताच्च प्रजापतिः प्राजायत ये
 प्रजाकामाः पशुकामाः स्युस्त एता आसीरन्मैव जायन्ते

प्रजयां पशुभिर्वैराजो वा एष यज्ञो यदेकस्मान्नपञ्चाशो य एवं
विद्वांसं एकस्मान्नपञ्चाशमासते विराजमेव गच्छन्त्यन्नादा
भवन्त्यतिरात्रावभितो भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै॥ २७ ॥

वज्रं आत्मन्प्रजया द्वाविंशतिश्च॥ ७ ॥ [७]

संवत्सराय दीर्घिष्यमाणा एकाष्टकायां दीर्घेरन्नेषा वै
संवत्सरस्य पत्नी यदेकाष्टकैतस्यां वा एष एतां रात्रिं
वसति साख्यादेव संवत्सरमारभ्य दीर्घन्त आर्तं वा
एते संवत्सरस्याभि दीर्घन्ते य एकाष्टकायां दीर्घन्ते-
ऽन्तनामानावृतू भवतो व्यस्तं वा एते संवत्सरस्याभि
दीर्घन्ते य एकाष्टकायां दीर्घन्तेऽन्तनामानावृतू भवतः
फल्गुनीपूर्णमासे दीर्घेरन्मुखं वा एतत्॥ २८ ॥

संवत्सरस्य यत्फल्गुनीपूर्णमासो मुखत एव
संवत्सरमारभ्य दीर्घन्ते तस्यैकैव निर्या यथ्साम्मेध्ये
विष्वान्सम्पद्यते चित्रापूर्णमासे दीर्घेरन्मुखं वा
एतत्संवत्सरस्य यच्चित्रापूर्णमासो मुखत एव संवत्सरमारभ्य
दीर्घन्ते तस्य न का चन निर्या भवति चतुरहे
पुरस्तात्पौर्णमास्यै दीर्घेरन्तेषामेकाष्टकायां ऋयः सम्पद्यते

तेनैकाष्टकां न छुम्बद्गुर्वन्ति तेषाम्॥२९॥

पूर्वप॒रखे सु॒त्या सम्प॑द्यते पूर्वप॒रख॑म्मासां अ॒भि सम्प॑द्यन्ते
ते पूर्वप॒रख उ॑त्तिष्ठन्ति तानु॑त्तिष्ठ॑त ओष॑धयो वन॒स्पतयो॑-
ऽनू॑त्तिष्ठन्ति तान्क॑ल्याणी की॒र्तिरनू॑त्तिष्ठ॑त्यरा॒थ्सुरि॑मे
यज॑माना इति॒ तदनु॑ सर्वे राधुवन्ति॥३०॥

एतच्छुम्बद्गुर्वन्ति तेषांश्चतुस्त्रिंशच्च॥८॥ [८]

सु॒वर्गं वा ए॒ते लो॒कं य॑न्ति ये स॒त्रमु॑प॒यन्त्य॒भीन्ध॑त
ए॒व दी॒र्खाभि॑रा॒त्मानं॑ श्रपयन्त उप॒सद्भि॑र्द्वाभ्यां लोमा॑व
द्यन्ति द्वाभ्या॑न्त्वच॒न्द्वाभ्या॑मसृ॒द्वाभ्या॑म्मा॒सन्द्वाभ्या॑मस्थि
द्वाभ्या॑म्म॒ज्ज्ञान॑मा॒त्मद॑रि॒षिणं॑ वै स॒त्रमा॑त्मानमे॒व द॑रि॒षिणां॑
नी॒त्वा सु॒वर्गं लो॒कं य॑न्ति शि॒खाम॑नु प्र व॑पन्त ऋ॒द्ध्या अथो॑
र॒घीया॑सः सु॒वर्गं लो॒कम॑यामेति॥३१॥

सुवर्गस्यंश्चाशत्॥९॥ [९]

ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्त्यतिरा॒त्रः प॑र॒मो य॑ज्ञक्रतूनां
कस्मा॒त्तम्प्र॑थममुप॑ य॒न्तीत्ये॒तद्वा अ॑ग्नि॒ष्टोम॑म्प्रथममुप॑
य॒न्त्यथो॒क्थ्यम॑थ षोड॒शिन्म॑थातिरा॒त्रम॑नुपूर्वमे॒वैतद्य॑ज्ञक्रतूनुपेत्य
ताना॒लभ्य॑ परि॒गृह्य सोम॑मे॒वैतत्पि॑बन्त आसते ज्योति॑ष्टोमम्प्रथम

यन्ति ज्योतिष्ठोमो वै स्तोमानाम्मुखम्मुखत एव स्तोमान्प्र
युञ्जते ते॥ ३२॥

सङ्स्तुता विराजमभि सम्पद्यन्ते द्वे चर्चावति रिच्येते
एकया गौरतिरिक्त एकयायुरूनः सुवर्गो वै लोको
ज्योतिरूर्ग्विराड्वर्गमेव तेन लोकं यन्ति रथन्तरं दिवा
भवन्ति रथन्तरं नक्तमित्याहुर्ब्रह्मवादिनः केन तदजामीति
सौभरं तृतीयसवने ब्रह्मसामम्बृहत्तन्मध्यतो दधति विधृत्यै
तेनाजामि॥ ३३॥

त एकात्रपञ्चाशच्च॥ १०॥ [१०]

ज्योतिष्ठोमम्प्रथममुप यन्त्यस्मिन्नेव तेन लोके
प्रति तिष्ठन्ति गोष्ठोमं द्वितीयमुप यन्त्यन्तरिख्य एव
तेन प्रति तिष्ठन्त्यायुष्ठोमं तृतीयमुप यन्त्यमुष्मिन्नेव
तेन लोके प्रति तिष्ठन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिख्यं
गौरसावायुर्यदेतान्थस्तोमानुपयन्त्येष्वेव तल्लोकेषु सन्निः
प्रतितिष्ठन्तो यन्ति ते सङ्स्तुता विराजम्॥ ३४॥

अभि सम्पद्यन्ते द्वे चर्चावति रिच्येते एकया गौरतिरिक्त
एकयायुरूनः सुवर्गो वै लोको ज्योतिरूर्ग्विराडूर्जमेवाव

रुन्धते ते न ख्षुधार्तिमाच्छन्त्यख्षोऽधुका भवन्ति ख्षुथ्सम्बाधा
इव हि सत्रिणोऽग्निष्टोमावभितः प्रधी तावुक्थ्या मध्ये नभ्यं
तत्तदेतत्परियद्देवचक्रय्यदेतेन॥ ३५॥

षडहेन यन्ति देवचक्रमेव समारोहन्त्यरिष्ट्यै ते स्वस्ति
समंश्रुवते षडहेन यन्ति षड्वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति
तिष्ठन्त्युभयतोऽज्योतिषा यन्त्युभयत एव सुवर्गे लोके
प्रतितिष्ठन्तो यन्ति द्वौ षडहौ भवतस्तानि द्वादशाहानि
सम्पद्यन्ते द्वादशो वै पुरुषो द्वे सुक्थ्यौ द्वौ बाहू आत्मा च
शिरश्च चत्वार्यङ्गानि स्तनौ द्वादशौ॥ ३६॥

तत्पुरुषमनु पर्यावर्तन्ते त्रयः षडहा भवन्ति
तान्यष्टादशाहानि सम्पद्यन्ते नवान्यानि नवान्यानि नव वै
पुरुषे प्राणास्तत्प्राणाननु पर्यावर्तन्ते चत्वारः षडहा भवन्ति
तानि चतुर्विंशतिरहानि सम्पद्यन्ते चतुर्विंशतिरर्धमासाः
संवत्सरस्तत्संवत्सरमनु पर्यावर्तन्तेऽप्रतिष्ठितः संवत्सर
इति खलु वा आहुर्वर्षीयान्प्रतिष्ठाया इत्येतावद्वै संवत्सरस्य
ब्राह्मणं यावन्मासो मासिमास्येव प्रतितिष्ठन्तो यन्ति॥ ३७॥

मे॒षस्त्वा॑ पच॒तैर॑वतु॒ लोहि॑तग्रीव॒श्छा॑गैः शल्म॒लिर्वृ॑द्धा
 पु॒र्णो ब्र॑ह्म॒णा पु॒ख्यो मे॒धेन॑ न्य॒ग्रोध॑श्चम॒सैरु॑दु॒म्बर॑ ऊ॒र्जा
 गा॒य॒त्री छ॒न्दो॑भिस्त्रि॒वृ॒थस्तो॑मैर॒वन्तीः॑ स्था॒वन्ती॑स्त्वावन्तु॒ प्रि॒यं
 त्वा॑ प्रि॒याणां॑ वर्षि॒ष्ठमा॑प्या॒नां नि॒धी॒नां त्वा॑ निधि॒पतिः॑
 हवामहे वसो मम॥३८॥

मे॒ष॒ष्वद्भिः॑ शत॥१२॥ ————— [१२]

कू॒प्या॑भ्यः स्वाहा॒ कू॒ल्या॑भ्यः स्वाहा॒ वि॒क॒र्या॑भ्यः स्वाहा॒-
 ऽव॒ट्या॑भ्यः स्वाहा॒ ख॒न्या॑भ्यः स्वाहा॒ ह॒द्या॑भ्यः स्वाहा॒
 सू॒द्या॑भ्यः स्वाहा॒ सर॒स्या॑भ्यः स्वाहा॒ वैश॑न्तीभ्यः स्वाहा॒
 प॒ल्व॒ल्या॑भ्यः स्वाहा॒ व॒र्ष्या॑भ्यः स्वाहा॒ ऽव॒र्ष्या॑भ्यः स्वाहा॒
 हा॒दुनी॑भ्यः स्वाहा॒ पृ॒ष्वा॑भ्यः स्वाहा॒ स्य॒न्द॑मा॒नाभ्यः॑ स्वाहा॒
 स्था॒व॒रा॒भ्यः स्वाहा॑ ना॒देयी॑भ्यः स्वाहा॑ सै॒न्ध॒वी॒भ्यः स्वाहा॑
 स॒मु॒द्रि॒या॑भ्यः स्वाहा॒ सर्वा॑भ्यः स्वाहा॑॥३९॥

कू॒प्या॑भ्यश्चत्वारि॑ शत॥१३॥ ————— [१३]

अ॒द्भ्यः स्वाहा॒ वह॑न्तीभ्यः स्वाहा॒ परि॒वह॑न्तीभ्यः स्वाहा॒
 स॒मु॒न्तं वह॑न्तीभ्यः स्वाहा॒ शीघ्रं॑ वह॑न्तीभ्यः स्वाहा॒ शी॒भं
 वह॑न्तीभ्यः स्वाहा॒ भी॒मं वह॑न्तीभ्यः स्वाहा॑

स्वाहाऽम्भोभ्यः स्वाहा नभोभ्यः स्वाहा महोभ्यः स्वाहा
सर्वस्मै स्वाहा॥४०॥

अथ एकात्रिंशत्॥14॥ [१४]

यो अर्वन्तं जिघांसति तमभ्यमीति वरुणः। पुरो मर्तः
पुरः श्वा। अहं च त्वं च वृत्रहन्सम्बभूव सनिभ्य आ।
अरातीवा चिदद्रिवोऽनु नौ शूर मंसतै भद्रा इन्द्रस्य रातयः।
अभि ऋत्वेन्द्र भूरधु जमन्न ते विव्यङ्गहिमान् रजांसि।
स्वेना हि वृत्रं शवसा जघन्थ न शत्रुरन्तं विविदद्युधा
ते॥४१॥

विविदद्वे च॥15॥ [१५]

नमो राज्ञे नमो वरुणाय नमोऽश्वाय नमः प्रजापतये
नमोऽधिपतयेऽधिपतिरस्यधिपतिम्मा कुर्वधिपतिरहम्प्रजानां
भूयासुम्मां धेहि मयि धेह्युपाकृताय स्वाहाऽऽलब्धाय स्वाहा
हुताय स्वाहा॥४२॥

नम एकात्रिंशत्॥16॥ [१६]

मयोभूर्वातो अभि वातूस्त्रा ऊर्जस्वतीरोषधीरा रिशन्ताम्।

पीव॑स्वती॒र्जीव॑ध॒न्याः पि॑बन्त्वव॒साय॑ प॒द्वते॑ रु॒द्र मृ॑ड। याः
 स॒रूपा॒ वि॒रूपा॒ ए॒क॒रूपा॒ यासा॑म॒ग्निरि॑ष्ट्या॒ नामा॑नि॒ वेद॑। या
 अ॒ङ्गिर॑स॒स्तप॑से॒ह च॒क्रुस्ता॑भ्यः प॒र्जन्य॒ महि॑ शर्म॒ यच्छ॑। या
 दे॒वेषु॑ त॒नुव॑मैर॒यन्त॒ यासा॑ ५ सोमो॒ विश्वा॑ रू॒पाणि॒ वेद॑। ता
 अ॒स्मभ्य॑म्पय॑सा॒ पि॒न्वमा॑नाः प्र॒जाव॑तीरिन्द्र॥४३॥

गो॒ष्ठे रि॑रीहि। प्र॒जाप॑तिर्म॒ह्यमे॒ता ररा॑णो॒ विश्वै॑र्दे॒वैः पि॒तृभिः॑
 संवि॑दानः। शि॒वाः स॒तीरु॑पं नो गो॒ष्ठमा॑क॒स्तासा॑ व॒यम्प्र॑जया॒
 स ५ संदे॑म। इ॒ह धृ॑तिः स्वाहे॒ह वि॑धृतिः स्वाहे॒ह रन्तिः॑ स्वाहे॒ह
 रम॑तिः स्वाहा॑ म॒हीमू॒ षु सु॒त्रामा॑णम्॥४४॥

इन्द्रा॒ष्टात्रि॑ ५ श॒च॥१७॥

कि॑ ५ स्वि॑दासीत्पूर्वचि॑त्तिः॒ कि॑ ५ स्वि॑दासीद्बृ॒हद्वयः॑।
 कि॑ ५ स्वि॑दासीत्पिशं॒गिला॒ कि॑ ५ स्वि॑दासीत्पिलि॒प्पिला॑।
 द्यौरा॑सीत्पूर्वचि॑त्तिर॒श्व आ॑सीद्बृ॒हद्वयः॑। रा॒त्रिरा॑सीत्पिशं॒गिला॒विरा॑
 कः स्वि॑देका॒की च॑रति॒ क उ॑ स्वि॒ज्जाय॑ते पुनः॑। कि॑ ५
 स्वि॑द्धिमस्य॑ भेष॒जं कि॑ ५ स्वि॑दा॒वप॑नम्मु॒हत्। सूर्य॑ एका॒की
 च॑रति॥४५॥

च॒न्द्रमा॑ जायते पुनः॑। अ॒ग्निर्हि॒मस्य॑ भेष॒जम्भूमि॑रा॒वप॑नम्मु॒हत्।

पृच्छामि त्वा परमन्तम्पृथिव्याः पृच्छामि त्वा भुवनस्य
 नाभिम्। पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेतः पृच्छामि वाचः
 परमं व्योम। वेदिमाहुः परमन्तम्पृथिव्या यज्ञमाहुर्भुवनस्य
 नाभिम्। सोममाहुर्वृष्णो अश्वस्य रेतो ब्रह्मैव वाचः परमं
 व्योम॥४६॥

सूर्य एकाकी चरति षट्त्वारिंशच्च॥१८॥

अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मा नयति कश्चन। ससस्त्यश्वकः।
 सुभगे काम्पीलवासिनि सुवर्गे लोके सम्प्रोर्णवाथाम्।
 आहमंजानि गर्भधमा त्वमंजासि गर्भधम्। तौ सह
 चतुरः पदः सम्प्र सारयावहै। वृषा वा९ रेतोधा रेतो
 दधातूथ्सक्थ्योर्गृदं धैह्यञ्जिमुदञ्जिमन्वज। यः स्त्रीणां
 जीवभोजनो य आसाम्॥४७॥

बिलधावनः। प्रियः स्त्रीणामपीच्यः। य आसां कृष्णे
 लख्मणि सर्दिगृदिम्परावधीत्। अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मा
 यमति कश्चन। ससस्त्यश्वकः। ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयताद्वेणुभारं
 गिराविवा। अथास्या मध्यमेधता९ शीते वार्ते पुनन्निवा।
 अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मा यमति कश्चन। ससस्त्यश्वकः।

यद्धरिणी यवमत्ति न॥४८॥

पुष्टम्पशु मन्यते। शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायति।
अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मां यमति कश्चन। ससस्त्यश्वकः।
इयं यका शंकुन्तिकाहलमिति सर्पति। आहतं गृभे पसो नि
जलंगुलीति धाणिका। अम्बे अम्बाल्यम्बिके न मां यमति
कश्चन। ससस्त्यश्वकः। माता च ते पिता च तेऽग्रं वृख्यस्य
रोहतः॥४९॥

प्र सुलामीति ते पिता गृभे मुष्टिमंतसयत्। दधिक्राव्णो
अकारिषं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः। सुरभि नो मुखा करत्प्र
ण आयूषि तारिषत्। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे
दधातन। महे रणाय चख्यसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य
भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो
यस्य खयाय जिन्वथ। आपो जनयथा च नः॥५०॥

आसामत्ति न रोहतो जिन्वथ चत्वारि च॥१९॥

भूर्भुवः सुवर्वसवस्त्वाञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसा रुद्रास्त्वाञ्जन्तु
त्रैष्टुभेन छन्दसादित्यास्त्वाञ्जन्तु जागतेन छन्दसा यद्वातो
अपो अगमदिन्द्रस्य तनुवम्प्रियाम्। एतं स्तोतरेतेन पथा

पुनरश्वमा वर्तयासि नः। लाजी (३) ज्छाची (३) न् यशो
 ममा (4)म्। यव्यायै गव्याया एतद्देवा अन्नमत्तैतदन्नमद्धि
 प्रजापते। युञ्जन्ति ब्रध्नमरुषं चरन्तम्परि तस्थुषः। रोचन्ते
 रोचना दिवि। युञ्जन्त्यस्य काम्या हरी विपंख्यसा रथे। शोणा
 धृष्णू नृवाहसा। केतुं कृण्वन्नकेतवे पेशो मर्या अपेशसे।
 समुषद्विरजायथाः॥५१॥

ब्रध्नम्पञ्चविंशतिश्च॥20॥ [२०]

प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहाऽपाणाय स्वाहा स्नावभ्यः
 स्वाहा संतानेभ्यः स्वाहा परिसंतानेभ्यः स्वाहा पर्वभ्यः
 स्वाहा संधानेभ्यः स्वाहा शरीरेभ्यः स्वाहा यज्ञाय स्वाहा
 दखिष्णाभ्यः स्वाहा सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहा सर्वस्मै
 स्वाहा॥५२॥

प्राणायष्टाविंशतिः॥21॥ [२१]

सिताय स्वाहाऽसिताय स्वाहाऽभिहिताय स्वाहा-
 ऽनभिहिताय स्वाहा युक्ताय स्वाहाऽयुक्ताय स्वाहा
 सुयुक्ताय स्वाहोद्युक्ताय स्वाहा विमुक्ताय स्वाहा प्रमुक्ताय
 स्वाहा वञ्चते स्वाहा परिवञ्चते स्वाहा संवञ्चते स्वाहा-

ऽनुवञ्चते स्वाहोद्वञ्चते स्वाहा यते स्वाहा धावते स्वाहा
तिष्ठते स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥५३॥

सितायाष्टात्रिंशत्॥२२॥ [२२]

गावो गावस्सिपांसन्तीः प्रथमे मासि समान्यो यदि सोमौ षड्हरत्सृज्या(३)न्देवानामर्कोण
चर्माव पृथिव्यै दत्वते कस्त्वाग्नये यो वै यः प्राणतो य आत्मदा आ ब्रह्मन्नाक्रञ्जि बीजमाग्रेयो-
ऽष्टाकपालोऽग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालोऽग्नये समनमद्ये ते पन्थानो यो वा अश्वस्य मेध्यस्य शिरः
प्रश्नविंशतिः॥२५॥ गावः समान्यस्सर्वनमष्टाभिर्वा एते देवकृतश्चाभिजित्या इत्याहुर्वरुणोऽद्विस्साम्ने
चतुःपञ्चाशत्॥५४॥ गावो योनिस्समुद्रो बन्धुः॥ [२३]

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां सप्तमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

गावो वा एतथ्सत्रमासताशृङ्गाः सुतीः शृङ्गाणि नो
जायन्ता इति कामेन तासां दश मासा निषण्णा आसन्नथ
शृङ्गाण्यजायन्त ता उदतिष्ठन्नराथ्स्मेत्यथ यासां नाजायन्त
ताः संवथ्सरमात्वोदतिष्ठन्नराथ्स्मेति यासां चाजायन्त यासां
च न ता उभयीरुदतिष्ठन्नराथ्स्मेति गोसत्रं वै॥१॥

संवथ्सरो य एवं विद्वांसः संवथ्सरमुपयन्त्यधुवन्त्येव

तस्मात्तूपरा वार्षिकौ मासौ पत्वा चरति सत्राभिजितः
 ह्यस्यै तस्मात्संवत्सरसदो यत्किं च गृहे क्रियते
 तदाप्तमवरुद्धमभिजितं क्रियते समुद्रं वा एते प्र प्लवन्ते ये
 संवत्सरमुपयन्ति यो वै समुद्रस्य पारं न पश्यति न वै स
 तत् उदैति संवत्सरः ॥ २ ॥

वै समुद्रस्तस्यैतत्पारं यदतिरात्रौ य एवं विद्वांसः
 संवत्सरमुपयन्त्यनार्ता एवोदचङ्गच्छन्तीयं वै पूर्वोऽतिरात्रोऽ-
 सावुत्तरो मनः पूर्वो वागुत्तरः प्राणः पूर्वोऽपान उत्तरः
 प्ररोधनम्पूर्वं उदयनमुत्तरो ज्योतिष्टोमो वैश्वानरोऽतिरात्रो
 भवति ज्योतिरेव पुरस्ताद्वधते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै
 चतुर्विंशः प्रायणीयो भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः ॥ ३ ॥

संवत्सरः प्रयन्त एव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्ति तस्य त्रीणि
 च शतानि षष्टिश्च स्तोत्रीयास्तावतीः संवत्सरस्य रात्रय उभे
 एव संवत्सरस्य रूपे आप्नुवन्ति ते सः स्थित्या अरिष्ट्या
 उत्तरैरहोभिश्चरन्ति षड्हा भवन्ति षड्वा ऋतवः संवत्सर
 ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्ति गौश्चायुश्च मध्यतः स्तोमौ
 भवतः संवत्सरस्यैव तन्मिथुनम्मध्यतः ॥ ४ ॥

दधति प्रजननाय ज्योतिरभितो भवति विमोचनमेव
 तच्छन्दांस्येव तद्विमोक्तं यन्त्यथो उभयतो ज्योतिषैव
 षडहेन सुवर्गं लोकं यन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्त्यासन्ते केन
 यन्तीति देवयानेन पथेति ब्रूयाच्छन्दांसि वै देवयानः पन्था
 गायत्री त्रिष्टुब्जगती ज्योतिर्वै गायत्री गौस्त्रिष्टुगायुर्जगती
 यदेते स्तोमा भवन्ति देवयानेनैव॥५॥

तत्पथा यन्ति समानं सामं भवति देवल्लोको
 वै सामं देवल्लोकादेव न यन्त्यन्या अन्या ऋचो
 भवन्ति मनुष्यलोको वा ऋचो मनुष्यलोकादेवान्यमन्यं
 देवल्लोकमभ्यारोहन्तो यन्त्यभिवर्तो ब्रह्मसामम्भवति
 सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्त्या अभिजिद्भवति सुवर्गस्य
 लोकस्याभिजित्यै विश्वजिद्भवति विश्वस्य जित्यै मासिमांसि
 पृष्ठान्युप यन्ति मासिमांस्यतिग्राह्या गृह्यन्ते मासिमांस्येव
 वीर्यं दधति मासाम्प्रतिष्ठित्या उपरिष्ठान्मासाम्पृष्ठान्युप
 यन्ति तस्मादुपरिष्ठादोषधयः फलं गृह्णन्ति॥६॥

गोसत्रघाँ एति सवँत्स्रगौर्धमासा मिथुनम्मध्यतो देवयानेनैव वीर्यत्रयोदश च॥१॥-[१]

गावो वा एतत्सत्रमासताशृङ्गाः सतीः शृङ्गाणि

सिषासन्तीस्तासां दश मासा निषण्णा आसन्नथ
 शृङ्गाण्यजायन्त ता अब्रुवन्नराथ्स्मोत्तिष्ठामाव तं
 काममरुथ्स्महि येन कामेन न्यषदामेति तासामु त्वा
 अब्रुवन्नर्धा वा यावतीर्वासामहा एवेमौ द्वादशौ मासौ
 संवत्सरः सम्पाद्योत्तिष्ठामेति तासाम्॥७॥

द्वादशे मासि शृङ्गाणि प्रावर्तन्त श्रद्धया वाश्रद्धया वा ता
 इमा यास्तूपरा उभय्यो वाव ता आर्ध्रुवन् याश्च शृङ्गाण्यसन्वन्
 याश्चोर्जमवारुन्धतर्धोति दशसु मासूत्तिष्ठन्नृधोति द्वादशसु य
 एवं वेद पदेन खलु वा एते यन्ति विन्दति खलु वै पदेन
 यन्तद्वा एतदृद्धमयनन्तस्मादेतद्गोसर्नि॥८॥

तिष्ठामेति तासान्तस्माद्दे च॥२॥ [२]

प्रथमे मासि पृष्ठान्युप यन्ति मध्यम उप यन्त्युत्तम
 उप यन्ति तदाहुर्या वै त्रिरेकस्याहं उपसीदन्ति दहं
 वै सापराभ्यां दोहाभ्यां दुहेऽथ कुतः सा धोर्ख्यते यां
 द्वादश कृत्वं उपसीदन्तीति संवत्सरः सम्पाद्योत्तमे मासि
 सकृत्पृष्ठान्युपैयुस्तद्यजमाना यज्ञम्पशूनवं रुन्धते समुद्रं
 वै॥९॥

एतेऽनवारमपारम्प्र प्लवन्ते ये संवत्सरमुपयन्ति
 यद्वहद्रथन्तरे अन्वर्जयुर्यथा मध्ये समुद्रस्य प्लवमन्वर्जयुस्तादृक्त
 दनुत्सर्गम्बृहद्रथन्तराभ्यामित्वा प्रतिष्ठां गच्छन्ति सर्वेभ्यो वै
 कामेभ्यः सन्धिर्दुहे तद्यजमानाः सर्वान्कामानव रुन्धते ॥ १० ॥

समुद्रवै चतुस्त्रिंशच्च ॥ ३ ॥ [३]

समान्य ऋचो भवन्ति मनुष्यलोको वा ऋचो
 मनुष्यलोकादेव न यन्त्यन्यदन्यत्सामं भवति देवलोको
 वै सामं देवलोकादेवान्यमन्यम्मनुष्यलोकम्प्रत्यवरोहन्तो
 यन्ति जगतीमग्र उप यन्ति जगतीं वै छन्दांसि
 प्रत्यवरोहन्त्याग्रयणं ग्रहा बृहत्पृष्ठानि त्रयस्त्रिंशः
 स्तोमास्तस्माज्ज्यायांसं कनीयान्प्रत्यवरोहति वैश्वकर्मणो
 गृह्यते विश्वान्येव तेन कर्माणि यजमाना अव रुन्धत
 आदित्यः ॥ ११ ॥

गृह्यत इयं वा अदितिरस्यामेव प्रति तिष्ठन्त्यन्योन्यो
 गृह्येते मिथुनत्वाय प्रजात्या अवान्तरं वै दशरात्रेण प्रजापतिः
 प्रजा असृजत यदशरात्रो भवति प्रजा एव तद्यजमानाः
 सृजन्त एतां ह वा उदङ्कः शौल्बायनः सत्रस्यर्द्धिमुवाच

यद्दशरात्रो यद्दशरात्रो भवन्ति सत्रस्यर्द्धा अथो यदेव
पूर्वेष्वहःसु विलोम क्रियते तस्यैवैषा शान्तिः॥१२॥

आदित्यस्तस्यैव द्वे च॥४॥ [४]

यदि सोमौ स० सुतौ स्यातांममहति रात्रियै
प्रातरनुवाकमुपाकुर्यात्पूर्वो वाचम्पूर्वो देवताः पूर्वश्छन्दांसि
वृद्धे वृषण्वतीम्प्रतिपदं कुर्यात्प्रातःसवनादेवैषामिन्द्रं
वृद्धेऽथो खल्वाहुः सवनमुखेसवनमुखे कार्येति
सवनमुखाथ्सवनमुखादेवैषामिन्द्रं वृद्धे संवेशायोपवेशाय
गायत्रियास्त्रिष्टुभो जगत्या अनुष्टुभः पङ्क्त्या अभिभूत्यै स्वाहा
छन्दांसि वै संवेश उपवेशश्छन्दोभिरेवैषाम्॥१३॥

छन्दांसि वृद्धे सजनीय० शस्यंविह्व्य० शस्यमगस्त्यस्य
कयाशुभीय० शस्यमेतावद्वा अस्ति यावदेतद्यावदेवास्ति
तदेषां वृद्धे यदि प्रातःसवने कलशो दीर्येत वैष्णवीषु
शिपिविष्टवतीषु स्तुवीरन् यद्वै यज्ञस्यातिरिच्यते विष्णुं
तच्छिपिविष्टमभ्यति रिच्यते तद्विष्णुः शिविपिष्टोऽतिरिक्त
एवातिरिक्तं दधात्यथो अतिरिक्तेनैवातिरिक्तमाप्त्वाव रुन्धते
यदि मध्यंदिने दीर्येत वषट्कारनिधन० सामं कुर्युर्वषट्कारो

वै य॒ज्ञस्य॑ प्र॒तिष्ठा॑ प्र॒तिष्ठामे॑वैन॑द्भ॒मय॑न्ति॒ यदि॑ तृतीय॑स॒व॒न
ए॒तदे॒व॥१४॥

छन्दोभिरेवेषामवैकान्नविंशतिश्च॥५॥ [५]

ष॒ड॒हैर्मा॑सा॒न्थ्स॒म्पाद्या॑ह॒रुथ्सृ॑जन्ति॒ ष॒ड॒हैर्हि॑ मा॒सा॒न्थ्स॒म्पश्य॑न्ति॒
मा॒सा॒न्थ्स॒म्पश्य॑न्त्य॒मावा॑स्य॒या मा॒सा॒न्थ्स॒म्पाद्या॑ह॒रुथ्सृ॑जन्त्य॒मा
हि मा॒सा॒न्थ्स॒म्पश्य॑न्ति॒ पौर्ण॑मा॒स्या मा॒सा॒न्थ्स॒म्पाद्या॑ह॒रुथ्सृ॑जन्ति॒
पौर्ण॑मा॒स्या हि मा॒सा॒न्थ्स॒म्पश्य॑न्ति॒ यो वै पूर्ण॑ आ॒सि॒ञ्चति॑
परा॒ स सि॑ञ्चति॒ यः पूर्णा॑दुद॒चति॑॥१५॥

प्रा॒णम॑स्मि॒न्थ्स द॑धाति॒ यत्पौ॑र्णमा॒स्या मा॒सा॒न्थ्स॒म्पाद्या॑ह॒रुथ्सृ॑जन्ति॒
सं॒व॒थ्स॒रायै॑व॒ तत्प्रा॑णं द॒धति॑ तदनु॑ स॒त्रिणः॑ प्रा॒णान्ति॑
यद॒ह॒र्नो॑थ्सृ॒जेयु॑र्यथा॒ दृति॑रुप॑न॒द्धो वि॒पत॑त्ये॒व सं॒व॒थ्स॒रो वि॑
प॒ते॒दा॒र्तिमा॑र्च्छे॒यु॒र्यत्पौ॑र्णमा॒स्या मा॒सा॒न्थ्स॒म्पाद्या॑ह॒रुथ्सृ॑जन्ति॒
सं॒व॒थ्स॒रायै॑व तदु॑दा॒नं द॑धति॒ तदनु॑ स॒त्रिण॑ उ॒त्॥१६॥

अ॒न॒न्ति ना॒र्तिमा॑र्च्छन्ति॒ पूर्ण॑मा॒से वै दे॒वाना॑
सु॒तो यत्पौ॑र्णमा॒स्या मा॒सा॒न्थ्स॒म्पाद्या॑ह॒रुथ्सृ॑जन्ति॒
दे॒वाना॑मे॒व तद्य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञम॒प्रत्य॑व॒रोह॑न्ति॒ वि वा ए॒तद्य॒ज्ञं
छि॑न्दन्ति॒ यत्ष॑ड॒हस॑त॒ सन्त॑मथा॒ह॒रुथ्सृ॑जन्ति॒

प्राजापत्यम्पशुमालभन्ते प्रजापतिः सर्वा देवता देवताभिरेव
यज्ञं सं तन्वन्ति यन्ति वा एते सर्वनाद्येऽहः॥१७॥

उत्सृजन्ति तुरीयं खलु वा एतत्सर्वं यत्साँन्नाय्यय्यँत्साँन्नाय
तेनैव सर्वान्न यन्ति समुपहूय भर्षयन्त्येतत्सोमपीथा
ह्येतर्हि यथायतनं वा एतेषां सवनभाजो देवता
गच्छन्ति येऽहरुत्सृजन्त्यनुसवनं पुरोडाशान्निर्वपन्ति
यथायतनादेव सवनभाजो देवता अव रुन्धते-
ऽष्टाकपालान्प्रातःसवनं एकादशकपाला- न्माध्यन्दिने
सवने द्वादशकपालांस्तृतीयसवने छन्दां स्येवात्वाव
रुन्धते वैश्वदेवं चरुं तृतीयसवने निर्वपन्ति वैश्वदेवं वै
तृतीयसवनन्तेनैव तृतीयसवनान्न यन्ति॥१८॥

उदचत्युद्येऽहरात्वा पञ्चदश च॥६॥ [६]

उत्सृज्या (३) नोत्सृज्या (३) मिति मीमांसन्ते
ब्रह्मवादिनस्तद्वाहुरुत्सृज्यमेवेत्यमावास्यायां च पौर्णमास्यां
चोत्सृज्यमित्याहुरेते हि यज्ञं वहत इति ते त्वाव
नोत्सृज्ये इत्याहुर्ये अवान्तरं यज्ञम्भेजाते इति या प्रथमा
व्यष्टका तस्यामुत्सृज्यमित्याहुरेष वै मासो विश्व इति

नादिष्टम्॥१९॥

उत्सृजेयुर्यदादिष्टमुत्सृजेयुर्यादृशे पुनः पर्याप्तावे मध्ये
षडहस्यं सम्पद्येत षडहैर्मासान्त्सम्पाद्य यत्सप्तममह-
स्तस्मिन्नुत्सृज्येयुस्तदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं
निर्वपेयुरेन्द्रं दधीन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं
वैश्वदेवं द्वादशकपालमग्नेर्वै वसुमतः प्रातःसवनय्यँदग्नये
वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपन्ति देवतामेव तद्वाग्निनीं
कुर्वन्ति॥२०॥

सवनमष्टाभिरुपं यन्ति यदैन्द्रं दधि भवतीन्द्रमेव
तद्वाग्धेयान्न च्यावयन्तीन्द्रस्य वै मरुत्वतो माध्यंदिनं
सवनं यदिन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं
निर्वपन्ति देवतामेव तद्वाग्निनीं कुर्वन्ति सवनमेकादशभिरुपं
यन्ति विश्वेषां वै देवानामृभुमतां तृतीयसवनय्यँद्वैश्वदेवं
द्वादशकपालं निर्वपन्ति देवता एव तद्वाग्निनीः कुर्वन्ति
सवनं द्वादशभिः॥२१॥

उपं यन्ति प्राजापत्यम्पशुमा लभन्ते यज्ञो वै
प्रजापतिर्यज्ञस्याननुसर्गायाभिवर्त इतः षण्मासो

ब्रह्मसामम्भवति ब्रह्म वा अभिवर्तो ब्रह्मणैव तत्सुवर्गं
 लोकमभिवर्तयन्तो यन्ति प्रतिकूलमिव हीतः सुवर्गो लोक
 इन्द्र क्रतुं न आ भर पिता पुत्रेभ्यो यथा। शिखा
 नो अस्मिन्पुरुहूत यामनि जीवा ज्योतिरशीमहीत्यमुत
 आयताः षण्मासो ब्रह्मसामम्भवत्ययवै लोको ज्योतिः प्रजा
 ज्योतिरिममेव तल्लोकम्पश्यन्तोऽभिवदन्त आ यन्ति॥२२॥

नादिष्टङ्कुर्वन्ति द्वादशभिरिति वि०शतिश्च॥७॥ [७]

देवानां वा अन्तं जुग्मुषामिन्द्रियं वीर्यमपाक्रामत्तत्क्रोशेनाव
 रुन्धत तत्क्रोशस्य क्रोशत्वय्यत्क्रोशेन चात्वालस्यान्तै
 स्तुवन्ति यज्ञस्यैवान्तं गत्वेन्द्रियं वीर्यमव रुन्धते
 सत्रस्यर्द्धाहवनीयस्यान्तै स्तुवन्त्यग्निमेवोपद्रष्टारं कृत्वर्द्धिमुप
 यन्ति प्रजापतेर्हृदयेन हविर्धानेऽन्तः स्तुवन्ति प्रेमाणमेवास्य
 गच्छन्ति श्लोकेन पुरस्तात्सदसः॥२३॥

स्तुवन्त्यनुश्लोकेन पश्चाद्यज्ञस्यैवान्तं गत्वा श्लोकभाजो
 भवन्ति नवभिरध्वर्युरुद्गायति नव वै पुरुषे प्राणाः
 प्राणानेव यजमानेषु दधाति सर्वा ऐन्द्रियो भवन्ति
 प्राणेष्वेवेन्द्रियं दधत्यप्रतिहृताभिरुद्गायति तस्मात्पुरुषः

सर्वाण्यन्यानि शीर्ष्णोऽङ्गानि प्रत्यचति शिर एव न पञ्चदश॥
रथन्तरम्भवतीन्द्रियमेवाव रुन्धते सप्तदशम्॥ २४॥

बृहदन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायन्त
एकविंशम्भद्रं द्विपदासु प्रतिष्ठित्यै पत्न्य उप गायन्ति
मिथुनत्वाय प्रजात्यै प्रजापतिः प्रजा असृजत सौ-
ऽकामयतासामह॥ राज्यम्परीयामिति तासां राजनेनैव
राज्यम्पर्यैत्तद्राजनस्य राजनत्वय्यैद्राजनम्भवति प्रजानामेव
तद्यजमाना राज्यम्परि यन्ति पञ्चविंशम्भवति
प्रजापतेः॥ २५॥

आप्त्यै पञ्चभिस्तिष्ठन्तः स्तुवन्ति देवलोकमेवाभि
जयन्ति पञ्चभिरासीना मनुष्यलोकमेवाभि जयन्ति दश
सम्पद्यन्ते दशांखरा विराडन्नं विराजैवान्नाद्यमव रुन्धते
पञ्चधा विनिषद्य स्तुवन्ति पञ्च दिशो दिख्येव प्रति
तिष्ठन्त्येकैकयास्तुतया समायन्ति दिग्भ्य एवान्नाद्य॥
सम्भरन्ति ताभिरुद्गातोद्गायति दिग्भ्य एवान्नाद्यम्॥ २६॥

सम्भृत्य तेज आत्मन्दधते तस्मादेकः प्राणः
सर्वाण्यङ्गान्यवत्यथो यथा सुपर्ण उत्पतिष्यञ्छिरं

उत्त॑मं कु॒रुत॑ ए॒वमे॒व तद्य॑ज॒मानाः प्र॒जाना॑मुत्त॒मा
 भ॑वन्त्यास॒न्दीमु॑द्गा॒ता रो॑हति॒ साम्रा॑ज्यमे॒व ग॑च्छन्ति
 प्ले॒ङ्गः होता॑ नाक॒स्यैव॑ पृ॒ष्ठः रो॑हन्ति कूर्चाव॑ध्वर्युर्ब्र॒ध्नस्यै॑व
 वि॒ष्टपं॑ गच्छन्त्ये॒ताव॑न्तो॒ वै दे॑वलो॒कास्तेष्वे॒व य॑थापूर्व॒म्प्रति॑
 तिष्ठ॑न्त्यथो॒ आ॒क्रम॑णमे॒व तथ्से॑तुं यज॑मानाः कुर्वते सुव॒र्गस्य॑
 लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै॥ २७॥

सद॑सस्सप्तद॒शं प्र॒जाप॑तेर्गायति दि॒ग्भ्य ए॒वान्नाद्य॑म्प्रत्येका॑दश च॥८॥ [८]

अ॒र्क्येण॑ वै स॒हस्र॑शः प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत् ताभ्य॒
 इला॑न्दे॒नेरां॑ लू॒तामवा॑रु॒न्ध्र यद॑र्क्य॒म्भव॑ति प्र॒जा ए॒व
 तद्य॑ज॒मानाः सृ॑जन्त॒ इला॑न्द॒म्भव॑ति प्र॒जाभ्य॑ ए॒व सृ॑ष्टाभ्य॒
 इरां॑ लू॒तामव॑ रु॒न्धते॒ तस्मा॑द्या॒ समा॑ स॒त्रः स॒मृद्धं॑
 र॒ख्यो॒धुका॑स्ता॒ समा॑ प्र॒जा इष॑ः॒ ह्यासा॑मूर्ज॒माद॑दते॒ या॒
 समा॑ व्यृ॒द्धम॑र॒ख्यो॒धुका॑स्ता॒ समा॑ प्र॒जाः॥ २८॥

न ह्यासा॑मिष॒मूर्ज॑मा॒दद॑त उत्क्रो॒दं कु॑र्वते॒ यथा॑
 ब॒न्धान्मु॑मुचा॒ना उत्क्रो॑दं कुर्वत॑ ए॒वमे॒व तद्य॑ज॒माना
 दे॒वब॒न्धान्मु॑मुचा॒ना उत्क्रो॑दं कुर्वत॒ इष॑मूर्ज॒मात्म॑न्दधा॒ना
 वा॒णः श॒तत॑न्तुर्भवति श॒तायुः पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑य॒ आयु॑ष्येवेन्द्रि॒ये

प्रति तिष्ठन्त्याजिं धावन्त्यनभिजितस्याभिजित्यै
 दुन्दुभीन्त्समाघ्नन्ति परमा वा एषा वाग्या दुन्दुभौ
 परमामेव॥२९॥

वाचमव रुन्धते भूमिदुन्दुभिमा घ्नन्ति यैवेमां वाक्प्रविष्टा
 तामेवाव रुन्धतेऽथो इमामेव जयन्ति सर्वा वाचो
 वदन्ति सर्वासां वाचामवरुद्धा आर्द्रे चर्मन्व्यायच्छेते
 इन्द्रियस्यावरुद्धा आन्यः क्रोशति प्रान्यः शंसति य
 आक्रोशति पुनात्येवैनान्त्स स यः प्रशंसति पूतेष्वेवान्नाद्यं
 दधात्यृषिकृतं च॥३०॥

वा एते देवकृतं च पूर्वैर्मासैरव रुन्धते यद्भूतेच्छदां
 सामानि भवन्त्युभयस्यावरुद्धौ यन्ति वा एते मिथुनाद्ये
 संवत्सरमुपयन्त्यन्तर्वेदि मिथुनौ सम्भवतस्तेनैव मिथुनान्न
 यन्ति॥३१॥

व्यृद्धमखौधुकास्तां समां प्रजाः परमामेव च त्रिंशच्च॥९॥ [९]

चर्माव भिन्दन्ति पाप्मानमेवैषामव भिन्दन्ति मापं
 राथसीर्मातिं व्याथसीरित्याह सम्प्रत्येवैषां पाप्मानमव
 भिन्दन्त्युदकुम्भानधिनिधाय दास्यो मार्जालीयम्परि

नृत्यन्ति पदो निघ्नतीरिदम्मधुं गायन्त्यो मधु वै देवानां
परममन्नाद्यम्परममेवान्नाद्यमव रुन्धते पदो नि घ्नन्ति
महीयामेवैषु दधति॥३२॥

चर्मैकान्नपञ्चाशत्॥१०॥ [१०]

पृथिव्यै स्वाहान्तरिख्याय स्वाहा दिवे स्वाहा सम्प्लोष्यते
स्वाहा सम्प्लवमानाय स्वाहा सम्प्लुताय स्वाहा मेघायिष्यते
स्वाहा मेघायते स्वाहा मेघिताय स्वाहा मेघाय स्वाहा
नीहाराय स्वाहा निहाकायै स्वाहा प्रासुचाय स्वाहा
प्रचुलाकायै स्वाहा विद्योतिष्यते स्वाहा विद्योतमानाय
स्वाहा संविद्योतमानाय स्वाहा स्तनयिष्यते स्वाहा स्तनयते
स्वाहोग्रः स्तनयते स्वाहा वर्षिष्यते स्वाहा वर्षते
स्वाहाभिवर्षते स्वाहा परिवर्षते स्वाहा संवर्षते॥३३॥

स्वाहानुवर्षते स्वाहा शीकायिष्यते स्वाहा शीकायते
स्वाहा शीकिताय स्वाहा प्रोषिष्यते स्वाहा प्रुष्णते स्वाहा
परिप्रुष्णते स्वाहोद्गहीष्यते स्वाहोद्गृह्यते स्वाहोद्गृहीताय
स्वाहा विप्लोष्यते स्वाहा विप्लवमानाय स्वाहा विप्लुताय
स्वाहातप्स्यते स्वाहातपते स्वाहोग्रमातपते स्वाहगर्भ्यः
स्वाहा यजुर्भ्यः स्वाहा सामर्भ्यः स्वाहाङ्गिरोभ्यः स्वाहा

वेदै॑भ्यः स्वाहा॑ गाथा॑भ्यः स्वाहा॑ नारा॑श॒सी॒भ्यः स्वाहा॑
 रैभी॑भ्यः स्वाहा॑ सर्व॑स्मै स्वाहा॑॥३४॥

सुवै॑र्षते रैभी॑भ्यः स्वाहा॑ द्वे च॑॥११॥ [११]

द॒त्वते॒ स्वाहा॑ऽद॒न्तका॑य॒ स्वाहा॑ प्रा॒णिने॒ स्वाहा॑ऽप्रा॒णाय॒
 स्वाहा॑ मु॒खव॑ते स्वाहा॑ऽमु॒खाय॒ स्वाहा॑ ना॒सिक॑वते स्वाहा॑-
 ऽना॒सिका॑य॒ स्वाहा॑ऽर॒ख्य॒ण्वते॒ स्वाहा॑ऽन॒ख्यिका॑य॒ स्वाहा॑
 क॒र्णिने॒ स्वाहा॑ऽक॒र्णका॑य॒ स्वाहा॑ शी॒र्ष॒ण्वते॒ स्वाहा॑ऽ-
 शी॒र्षका॑य॒ स्वाहा॑ प॒द्वते॒ स्वाहा॑ऽपा॒दका॑य॒ स्वाहा॑ प्रा॒णते॒
 स्वाहा॑ऽप्रा॒णते॒ स्वाहा॑ व॒दते॒ स्वाहा॑ऽव॒दते॒ स्वाहा॑ प॒श्यते॒
 स्वाहा॑ऽप॒श्यते॒ स्वाहा॑ शृ॒ण्वते॒ स्वाहा॑ऽशृ॒ण्वते॒ स्वाहा॑
 म॒न॒स्विने॒ स्वाहा॑॥३५॥

अ॒म॒न॒से॒ स्वाहा॑ रे॒त॒स्विने॒ स्वाहा॑ऽरे॒त॒स्काय॒ स्वाहा॑
 प्र॒जाभ्यः॒ स्वाहा॑ प्र॒जन॑नाय॒ स्वाहा॑ लो॒म॒वते॒ स्वाहा॑-
 ऽलो॒मका॑य॒ स्वाहा॑ त्व॒चे स्वाहा॑ऽत्व॒क्काय॒ स्वाहा॑ च॒र्म॒ण्वते॒
 स्वाहा॑ऽच॒र्मका॑य॒ स्वाहा॑ लो॒हि॒तव॑ते स्वाहा॑ऽलो॒हि॒ताय॒
 स्वाहा॑ मा॒स॒न्वते॒ स्वाहा॑ऽमा॒सका॑य॒ स्वाहा॑ स्ना॒व॒भ्यः
 स्वाहा॑ऽस्ना॒वका॑य॒ स्वाहा॑ऽस्थ॒न्वते॒ स्वाहा॑ऽन॒स्थिका॑य॒ स्वाहा॑

मञ्जन्वते स्वाहाऽमञ्जकाय स्वाहाऽङ्गिने स्वाहाऽनुङ्गाय
स्वाहाऽऽत्मने स्वाहाऽनात्मने स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा ॥ ३६ ॥

मनुस्विने स्वाहाऽनात्मने स्वाहा द्वे च ॥ 12 ॥ [१२]

कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तु विष्णुस्त्वा युनक्तुस्य
यज्ञस्यर्द्धे मह्यं संनत्या अमुष्मै कामायायुषे त्वा प्राणाय
त्वाऽपानाय त्वा व्यानाय त्वा व्युष्ट्यै त्वा रय्यै त्वा राधसे त्वा
घोषाय त्वा पोषाय त्वाराद्धोषाय त्वा प्रच्युत्यै त्वा ॥ ३७ ॥

कस्त्वाऽष्टात्रिंशत् ॥ 13 ॥ [१३]

अग्रये गायत्राय त्रिवृते राथंतराय वासन्तायाष्टाकपाल
इन्द्राय त्रैष्टुभाय पञ्चदशाय बारहताय ग्रेष्मायैकादशकपालो
विश्वेभ्यो देवेभ्यो जागतेभ्यः सप्तदशेभ्यो वैरूपेभ्यो
वार्षिकेभ्यो द्वादशकपालो मित्रावरुणाभ्यामानुष्टुभाभ्यामेक-
विंशाभ्यां वैराजाभ्यां शारदाभ्यां पयस्यां बृहस्पतये
पाङ्क्त्याय त्रिणवाय शाक्राय हैमन्तिकाय चरुः सवित्र
आतिच्छन्दसाय त्रयस्त्रिंशाय रैवताय शैशिराय
द्वादशकपालोऽदित्यै विष्णुपत्यै चरुरग्रये वैश्वानराय
द्वादशकपालोऽनुमत्यै चरुः काय एककपालः ॥ ३८ ॥

अग्नयेऽदित्या अनुमत्यै सप्तचत्वारिंशत्॥१४॥ [१४]

यो वा अग्नावग्निः प्रहियते यश्च सोमो राजा तयोरेष
आतिथ्यं यदग्नीषोमीयोऽथैष रुद्रो यश्चीयते यत्संचिते-
ऽग्नावेतानि हवींषि न निर्वपेदेष एव रुद्रोऽशान्त उपोत्थाय
प्रजाम्पशून् यजमानस्याभि मन्येत यत्संचितेऽग्नावेतानि
हवींषि निर्वपति भागधेयेनैवैनं शमयति नास्य
रुद्रोऽशान्तः॥ ३९॥

उपोत्थाय प्रजाम्पशून्भि मन्यते दश हवींषि भवन्ति
नव वै पुरुषे प्राणा नाभिर्दशमी प्राणानेव यजमाने दधात्यथो
दशाखरा विराडन्नं विराज्येवान्नाद्ये प्रति तिष्ठत्यृतुभिर्वा
एष छन्दोभिः स्तोमैः पृष्ठैश्चेतव्यं इत्याहुयदेतानि हवींषि
निर्वपत्यृतुभिरेवैनं छन्दोभिः स्तोमैः पृष्ठैश्चिनुते दिशः
सुषुवाणेन॥ ४०॥

अभिजित्या इत्याहुयदेतानि हवींषि निर्वपति
दिशामभिजित्या एतया वा इन्द्रं देवा अयाजयन्तस्मादिन्द्रसुव
एतया मनुम्मनुष्यास्तस्मान्मनुसुवो यथेन्द्रो देवानां यथा
मनुर्मनुष्याणामेवम्भवति य एवं विद्वानेतयेष्ट्या यजते

दिग्व॑तीः पु॒रोनु॒वाक्या॑ भवन्ति॒ सर्वा॑सां दि॒शाम॒भिजि॑त्यै ॥ ४१ ॥

अशा॑न्तस्सुपु॒वाणेनै॑कच॒त्वारि॑शच्च ॥ 15 ॥ [१५]

यः प्रा॑ण॒तो नि॑मिष॒तो म॑हि॒त्वैक॒ इद्रा॑जा जग॑तो ब॒भूव॑।
य ई॒शे अ॒स्य द्वि॒पद॑श्चतु॒ष्पदः॑ कस्मै॑ दे॒वाय॑ ह॒विषा॑ वि॒धेम।
उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि प्र॒जाप॑तये त्वा जुष्टं॑ गृह्णामि॒ तस्य॑ ते
द्यौर्म॑हि॒मा न॒ख्यत्रा॑णि रू॒पमा॑दि॒त्यस्ते॒ तेज॒स्तस्मै॑ त्वा म॒हिम्ने॑
प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑ ॥ ४२ ॥

यः प्रा॑ण॒तो द्यौर्मा॑दि॒त्योऽष्टा॑त्रिंशत् ॥ 16 ॥ [१६]

य आ॑त्म॒दा ब॑ल॒दा यस्य॑ वि॒श्वं उ॒पास॑ते प्र॒शिषं॑ यस्य॑
दे॒वाः। यस्य॑ छा॒यामृ॑तं यस्य॑ मृ॒त्युः कस्मै॑ दे॒वाय॑ ह॒विषा॑
वि॒धेम। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि प्र॒जाप॑तये त्वा जुष्टं॑ गृह्णामि॒ तस्य॑
ते पृ॒थि॒वी म॑हि॒मौष॑धयो॒ वन॑स्पत॑यो रू॒पम॑ग्नि॒स्ते तेज॒स्तस्मै॑
त्वा म॒हिम्ने॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑ ॥ ४३ ॥

य आ॑त्म॒दाः पृ॒थि॒व्यग्नि॑रेका॒न्नच॑त्वारि॑शत् ॥ 17 ॥ [१७]

आ ब्र॒ह्मन्ब्रा॑ह्म॒णो ब्र॑ह्मवर्च॒सी जा॑यता॒माऽस्मिन्ना॒ष्ट्रे रा॑ज॒न्यं
इष॒व्यः शू॒रो म॒हा॒रथो॑ जा॑यता॒न्दो॒ग्धीं धे॒नुर्वो॑ढाऽ- न॒ङ्गाना॑शुः

सप्तिः पुरंधिर्योषां जिष्णू रथेष्टाः सभेयो युवाऽस्य यजमानस्य
वीरो जायतान्निकामेनिकामे नः पर्जन्यो वर्षतु फलिन्यो न
ओषधयः पच्यन्ताय्यौगखेमो नः कल्पताम्॥४४॥

आ ब्रह्मन्नेकचत्वारिंशत्॥18॥ [१८]

आक्रान् वाजी पृथिवीमग्निं युजमकृत वाज्यर्वाक्रान्
वाज्यन्तरिख्यं वायुं युजमकृत वाज्यर्वा द्यां वाज्याऽक्रष्ट
सूर्यं युजमकृत वाज्यर्वाग्निस्ते वाजिन् युङ्ङु त्वा रभे
स्वस्ति मा सम्पारय वायुस्ते वाजिन् युङ्ङु त्वा रभे स्वस्ति
मा सम्॥४५॥

पारयादित्यस्ते वाजिन् युङ्ङु त्वा रभे स्वस्ति मा
सम्पारय प्राणधृगंसि प्राणम्मे दृह व्यानधृगंसि व्यानम्मे
दृहापानधृगस्यपानम्मे दृह चख्बुरसि चख्बुर्मयि धेहि
श्रोत्रमसि श्रोत्रम्मयि धेह्यायुरस्यायुर्मयि धेहि॥४६॥

वायुस्ते वाजिन् युङ्ङु त्वा रभे स्वस्ति मा सन्निचत्वारिंशच्च॥19॥ [१९]

जज्ञि बीजवृष्टां पर्जन्यः पक्ता सस्यः सुपिप्पला
ओषधयः स्वधिचरणेयः सूपसदनोऽग्निः स्वध्यख्यमन्तरिख्यः
सुपावः पवमानः सूपस्थाना द्यौः शिवमसौ तपन्

यथापूर्वमहोरात्रे पञ्चदशिनोऽर्धमासास्त्रिंशिनो मासाः कृता
ऋतवः शान्तः संवत्सरः ॥ ४७ ॥

जज्ञि बीजमेकत्रिंशत् ॥ २० ॥ [२०]

आग्नेयोऽष्टाकपालः सौम्यश्चरुः सावित्रोऽष्टाकपालः
पौष्णश्चरु रौद्रश्चरुरग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालो मृगाखरे
यदि नागच्छेद्ग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालः सौर्यम्पयो वायव्यं
आज्यभागः ॥ ४८ ॥

आग्नेयश्चतुर्विंशतिः ॥ २१ ॥ [२१]

अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपाल इन्द्रायाऽहोमुच एकादशकपालो
मित्रावरुणाभ्यामागोमुग्भ्यां पयस्या वायोसावित्र
आगोमुग्भ्यां चरुरश्विभ्यामागोमुग्भ्यां धाना मरुद्भ्य
एनोमुग्भ्यः सप्तकपालो विश्वेभ्यो देवेभ्य एनोमुग्भ्यो
द्वादशकपालोऽनुमत्यै चरुरग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालो
द्यावापृथिवीभ्यामहोमुग्भ्यां द्विकपालः ॥ ४९ ॥

अग्नयेऽहोमुचै त्रिंशत् ॥ २२ ॥ [२२]

अग्नये समनमत्पृथिव्यै समनमद्यथाग्निः पृथिव्या
समनमदेवम्मह्यम्भद्राः संनतयः सं नमन्तु वायवे

समनमदन्तरिख्याय समनमद्यथा वायुरन्तरिख्येण
 सूर्याय समनमद्विवे समनमद्यथा सूर्यो दिवा चन्द्रमसे
 समनमन्नख्यत्रेभ्यः समनमद्यथा चन्द्रमा नख्यत्रैर्वरुणाय
 समनमदद्भ्यः समनमद्यथा ॥५०॥

वरुणोऽद्भिः साम्ने समनमद्यथा समनमद्यथा सामर्चा
 ब्रह्मणे समनमत्ख्यत्राय समनमद्यथा ब्रह्म ख्यत्रेण राज्ञे
 समनमद्विशे समनमद्यथा राजा विशा रथाय समनमदश्वेभ्यः
 समनमद्यथा रथोऽश्वैः प्रजापतये समनमद्भूतेभ्यः
 समनमद्यथा प्रजापतिर्भूतैः समनमदेवम्मह्यम्भद्राः संनतयः
 सं नमन्तु ॥५१॥

अद्भ्यः समनमद्यथा मह्यश्चत्वारि च ॥२३॥ [२३]

ये ते पन्थानः सवितः पूर्व्यासोऽरेणवो वितता अन्तरिख्ये।
 तेभिर्नो अद्य पृथिभिः सुगेभी रख्या च नो अधि च देव
 ब्रूहि। नमोऽग्नये पृथिविख्यिते लोकस्पृते लोकमस्मै
 यजमानाय देहि नमो वायवेऽन्तरिख्यख्यिते लोकस्पृते
 लोकमस्मै यजमानाय देहि नमः सूर्याय दिविख्यिते
 लोकस्पृते लोकमस्मै यजमानाय देहि ॥५२॥

ये ते चतुश्चत्वारिंशत्॥२४॥ [२४]

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य शिरो वेदं शीर्षण्वान्मेध्यो
भवत्युषा वा अश्वस्य मेध्यस्य शिरः सूर्यश्चख्युर्वतः
प्राणश्चन्द्रमाः श्रोत्रन्दिशः पादा अवान्तरदिशाः पर्शवो-
ऽहोरात्रे निमेषोऽर्धमासाः पर्वाणि मासाः संधानान्यृतवो-
ऽङ्गानि संवत्सर आत्मा रश्मयः केशा नख्यत्राणि
रूपन्तारका अस्थानि नभो मासान्योषधयो लोमानि
वनस्पतयो वाला अग्निर्मुखवैश्वानरो व्यात्तम्॥५३॥

समुद्र उदरमन्तरिखम्पायुर्द्यावापृथिवी आण्डौ ग्रावा शेषः
सोमो रेतो यज्ज्जभ्यते तद्वि द्योतते यद्विधूनुते तथ्स्तनयति
यन्मेहति तद्वर्षति वागेवास्य वागहर्वा अश्वस्य जायमानस्य
महिमा पुरस्ताज्जायते रात्रिरेनम्महिमा पश्चादनु जायत एतौ
वै महिमानावश्वमभितः सम्बभूवतुर्हयो देवानवहृदर्वासुरान्
वाजी गन्धर्वानश्वो मनुष्यान्थसमुद्रो वा अश्वस्य योनिः समुद्रो
बन्धुः॥५४॥

व्यात्तमवहृद्वादश च॥२५॥ [२५]

Credits: <http://stotrasamhita.github.io/about/>